

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000282408

IMPRUMUTYRI
VECHI SUS-SLAVE
IN LIMBA ROMINA

MATERIALE ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE
VII

(= Editia)

Imprumuturi vechi sud-slave

in limba
română

IMPRUMUTURI VECHI SUD-SLAVE IN LIMBA ROMÂNĂ

— STUDIU LEXICO-SEMANTIC —

DE

G. MIHAILA

L
M. Mihaila

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
București — 1960

CUVÎNT ÎNAINTE

Lucrarea de față are la bază disertația de candidat în științe filologice, susținută în limba rusă la Universitatea de stat „Lomonosov” din Moscova, în aprilie 1957. Redactând-o în limba română pentru tipar, am efectuat unele modificări de structură și de detalii, adăugind mai ales date noi din dicționarele și lucrările apărute în ultimii ani. Unele fragmente au fost publicate, între timp, sub formă de articole, în paginile unor publicații românești și sovietice.

În întocmirea și definitivarea lucrării am beneficiat de sfaturile neprecupește ale conducerului meu științific, prof. dr. R. A. Budagov, de observațiile critice binevoitoare ale recenzenților oficiali prof. dr. S. B. Bernstein și cand. în șt. fil. N. I. Tolstoi, precum și de acelea ale acad. Iorgu Iordan, acad. Emil Petrovici, acad. Al. Rosetti, care au citit autoreferatul și au luat cunoștință de textul dactilografiat al lucrării. Este pentru mine o plăcere datorie de a le aduce, pe această cale, calde și sincere mulțumiri.

Preocupat, în prezent, de realizarea unei lucrări de mai mare amprentă — Dicționarul etimologic al elementelor slave din limba română —, voi fi bucuros să primesc din partea cititorilor observațiile lor, care să permită îmbunătățirea cercetărilor întreprinse în domeniul lexicului de origine slavă în limba română.

G. M.

INTRODUCERE

„...Așa cum știința limbii române este de neconcepție sără slavistică, tot astfel pentru slavistică este necesară cunoașterea filologiei române”¹.

A. I. IAȚIMIRSKI

Se împlinește anul acesta un secol de când a început studierea pe baze științifice a influenței slave asupra limbii române. Legată de problema generală a „formării” limbii române², această chestiune a format obiectul de cercetare a mai multor generații de filologi români și străini, începând cu renumitul savant sloven Fr. Miklosich, autorul cunoscutei lucrări *Elementele slave în limba română*³. De studiul relațiilor lingvistice slavo-române sînt legate numele lui Fr. Miklosich, B. P. Hasdeu, A. de Cihac, A. I. Iațimirski, P. A. Sîreiu, I. Bogdan, B. Tonev, L. Miletici, O. Densușianu, I. Bărbulescu, Kr. Sandfeld, P. Skok, S. Pușcariu, Th. Capidan, Al. Rosetti, E. Petrovici, S. B. Bernstein, R. A. Budagov și ale multor alți slaviști și romaniști, cărora le datorăm o serie de lucrări importante asupra influenței slave în limba română.

Înă acum, însă, atenția oamenilor de știință a fost atrasă, în primul rînd, de aspectul fonetic al cuvintelor împrumutate, în legătură cu problema generală a determinării epocii împrumuturilor și a dialectelor slave din care acestea au pătruns în limba română. Un bogat material cuprind, din acest punct de vedere, lucrările lui I. Bărbulescu consacrate foneticiei elementelor slave din limba română⁴ și, mai ales, lucrarea acad. Al. Rosetti,

¹ Значение румынской филологии для славистики и романских изучений, „ЖМНП”, серия nouă, partea XVII, 1908, nr. 9, p. 141.

² Vezi, în ultimul timp, acad. E. Petrovici, în *Problemele științelor sociale în dezbaterea Academiei R.P.R. (21—25 martie 1951)*, Buc., 1951, p. 91 și urm.; D. Macrea, *Despre originea și structura limbii române*, „Limba română”, 1954, nr. 4, p. 18 și urm.; acad. C. Daicoviciu, *Formarea limbii și a poporului român*, „Contemporanul”, nr. 41, 14 oct. 1955; acad. Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică* (litogr.), Buc., 1957, p. 129.

³ Die slavischen Elemente im Rumänischen, Viena, 1861 („Denkschriften der kais. Akad. der Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Cl.”, Bd. XII). Lucrarea a fost prezentată la Academia din Viena în 1860.

⁴ Vezi, mai ales, cartea sa *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, Buc., 1929. (Asupra lipsurilor acestei lucrări vezi Al. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-București, 1947, p. 301—308).

Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române (see. VI—XII), Buc., 1954¹, precum și o serie de articole ale acad. E. Petrovici, publicate în „Dacoromania”, SCL și alte reviste. În ultimul timp, acad. E. Petrovici se ocupă intens de chestiunea influenței slave asupra sistemului fonetic al limbii române², precum și de toponimia slavo-română. Într-o anumită măsură influența slavă a fost studiată în morfologie³ și în derivația cuvintelor⁴, deși în acest din urmă caz studiul amănunțit urmează încă să se facă.

În cartea amintită a acad. Al. Rosetti sunt concentrate în bună măsură rezultatele obținute pînă acum în acest compartiment al lingvisticii românești și slavisticii. Bazat pe o bogată informație istorică și lingvistică, savantul român fixează în „Introducerea” lucrării sale cadrul istoric și geografic al relațiilor româno-slave între veacurile VI—XII, admitînd, în linii mari, că bilingvismul slavo-român s-a prelungit, la nordul Dunării, pînă în sec. al XIII-lea și că populația slavă și-a însușit, prin urmare, pînă în acest secol, limba română, transmițînd acesteia din urmă un număr mare de cuvinte, precum și unele particularități fonetice și gramaticale ale idiomului său. E adevărat că există alți cercetători, care socotesc că bilingvismul a durat pînă mai tîrziu (L. Miletici, P. Skok, S. B. Bernstein), aproksimativ pînă în sec. al XV-lea⁵.

În prezent, nu există încă, după părerea noastră, suficiente date storice pentru a ne pronunța categoric într-un fel sau altul⁶.

Am considerat prin urmare, că pentru un studiu concret de lexicologie „slavo-română” am putea renunța, cel puțin deocamdată, la întreaga

¹ Ediție revăzută și completată a volumului al III-lea al *Istoriei limbii române*, Buc., 1940.

² Vezi, mai ales, E. Petrovici, *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, Buc., 1956; idem, *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Haga, 1957; idem, *Явления ингармонизма в исторической фонемике румынского языка — следствие славяно-румынской языковой интерференции*, „Romanoslavica”, II, 1958, p. 5—37.

³ Vezi, mai ales, Al. Rosetti, *Influența*, p. 30 și urm. (ILR, III, 66 urm.); cf. M. Křenšký, în *Actes du Sixième Congrès international des linguistes*, Paris, 1949, p. 317—324 (Răspuns la întrebarea a IV-a).

⁴ Vezi, de pildă, O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 244—4; G. Pascu, *Sufixe românești*, Buc., 1916; Rosetti, *Influența*, p. 47—54.

⁵ Vezi, în ultimul timp, precizările aduse de S. B. Bernstein, care deosebește bilingvismul româno-slav, care s-ar fi încheiat în sec. al XIII-lea, de cel slavo-român, care s-ar fi prelungit încă în sec. al XV-lea. (*Cu privire la legăturile lingvistice slavo-române*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Buc., 1958, p. 78).

⁶ Lucrările capitale asupra limbii române (O. Densusianu, S. Pușcariu, Al. Rosetti), precum și articolele și lucrările lui V. F. Șișmariov, E. Petrovici, S. B. Bernstein, E. Seidel și alțiora cuprind un bogat material în această privință (e drept, uneori contradictoriu). Tâzii se prevede reluarea întregii probleme a „formării” limbii române în cadrul comisiei create Academia R.P.R. special în acest scop.

argumentare de ordin istoric, cu atît mai mult, cu cît avem convingerea că abia după studierea exhaustivă a vocabularului de origine slavă din limba română și a chestiunilor de ordin fonetic pe care acesta le ridică, lingviștii vor putea trage concluzii care să poată fi coroborate cu datele toponimiei, ale istoriei și arheologiei și care să reprezinte rezolvarea problemei sub toate aspectele ei. Din această cauză, în lucrarea de față se tratează doar un singur aspect al problematicii „româno-slave” și anume studierea vocabularului de origine sud-slavă răsăriteană pătruns în limba română, pe cale orală, în epoca celor mai vechi contacte româno-slave (aprox. sec. VI—XII), precum și, în parte, a cuvintelor cărturărești (cel puțin, la origine) pătrunse în epoca slavonismului cultural (pînă în sec. al XVI-lea).

Aspectul fonetic al acestor cuvinte prezintă o importanță capitală pentru datarea aproximativă a pătrunderii lor în limba română. Lucrările existente ale cercetătorilor români și străini, în primul rînd acele ale acad. Al. Rosetti și E. Petrovici permit să se conchidă că „cele mai vechi elemente slave pătrunse în limba română au caracterele limbii bulgare”¹ (cf. tratamentele sunetelor sl. com. ē, ę, e, precum și a grupurilor *tj, *dj etc.) din epoca veche bulgară și mediobulgară timpurie (pînă în sec. XII—XIII). Există numeroase cazuri cînd aspectul fonetic al cuvîntului nu ne permite o datare și o localizare cît de cît precisă, el necuprinzînd acele sunete care au suferit tratamente specifice în diverse idiome slave². În plus, trebuie reținută remarcă acad. Al. Rosetti, că „în provinciile dunărene, pătura de elemente slave, pătrunsă în primele timpuri, a fost în permanență reînnoită prin noi aporturi, astfel încît pronunțarea cuvintelor a fost în tot timpul readaptată la pronunțarea curentă. În Grecia, dimpotrivă, neprimenindu-se fondul primitiv de elemente slave, cuvintele slave au păstrat forma pe care au avut-o în primele timpuri (Rosetti, *Mél. ling.*, 332 și urm.; E. Petrovici, DR, X, 233 și urm.)”³.

Precizări noi în această direcție, nu numai în ceea ce privește *trăsăturile fonetice ale graiurilor slave* de pe teritoriul locuit de români, ci și în problema *substituției fonemelor slave* în vorbirea românilor și a evoluției fonetice ulterioare a cuvintelor slave pe teren romînesc, vor trebui făcute în viitorul apropiat pe baza întregului lexic de origine slavă și a variantelor atestate în textele vechi românești sau înregistrate în graiurile

¹ Rosetti, ILR, III, p. 108.

² În acest caz trebuie luat seama de răspindirea cuvîntului, de sensurile lui și de încadrarea în anumite grupe tematice, în cadrul cărora unele cuvinte au îndîlcile fonetice sud-slave evidente.

³ *Influența*, p. 16.

populare de astăzi¹. În acest sens face studii, pentru limba maghiară, acad. I. Kniezsa, care a publicat nu de mult primul volum al lucrării sale capitale *A magyar nyelv szláv jövevényiszavai* („Împrumuturile slave în limba maghiară”, vol. I, partea 1—2, Budapesta, 1955, 1044 p.), cuprinzînd un dicționar etimologic-istoric complet al elementelor slave din limba maghiară².

Unii cercetători ai elementului slav în limba română au atras de mult atenția asupra faptului că „cuvintele slave la români denumesc foarte adesea notiuni din cele mai primitive”³; cu alte cuvinte, nu totdeauna s-a împrumutat cuvîntul o dată cu „obiectul” sau cu notiunea respectivă. Dar, înainte de a lămuri această problemă, trebuie să ne oprim asupra unei alte împrejurări. A. I. Iațimirski a atras pe bună dreptate atenția, în același articol, că „influența slavă a început foarte repede” după cucerirea romană a Daciei și expansiunea limbii latine în provinciile carpato-dunărene (sec. II—III e.n.). În acest fel, într-o perioadă de timp relativ scurtă s-au întîlnit pe același teritoriu trei colective de vorbitori ai unor limbi diferite. Astăzi nu dispunem încă în măsură suficientă de date istorice privitoare la dispariția limbii dacilor pe teritoriul de azi al României, dar e probabil că ea a avut loc nu cu mult înainte de venirea slavilor sau poate chiar în acest timp⁴.

De altfel, rezistența limbii populației autohtone în fața latinei nu poate fi apreciată după resturile lexicale păstrate pînă azi în limba română. În epoca primelor contacte cu slavii, populația romanizată avea în limba sa, desigur, mai multe cuvinte autohtone decît astăzi. Studiul atent al istoriei și geografiei vocabularului românesc arată cît de complexă este interacțiunea cuvintelor de diverse origini, care exprimă aceeași notiune, denumesc același obiect, arată cum, de pildă, un cuvînt latin e înlocuit treptat de unul slav, iar acesta e concurat apoi pe un anumit teritoriu de un cuvînt maghiar etc. Astfel, *gîntu* (lat.), care se păstra încă în texte din sec. al XVI-lea, a fost înlocuit de *rod* și *rudă* (sl.), alături de care a apărut mai tîrziu *neam* (magh.). Exemple de acest fel nu sunt unice și, cu cît aprofundăm studiul istoric și dialectologic, constatăm că numeroase cuvinte slave nu reprezentă simple „împrumuturi”, ci ceva mai mult.

¹ Bazîndu-se pe lucrările existente, autorul nu se ocupă aici de problemele fonetice decît tangențial, obiectul principal al studiului fiind cel lexicosemantic.

² În volumul al doilea autorul va generaliza rezultatele obținute pe parcurs și va studia special problemele de fonetică, derivărie și semantică a cuvintelor împrumutate.

³ A. I. Iațimirski, *Значение румынской филологии...*, p. 122.

⁴ Cf. I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Ed. Acad. R.P.R., 1959, p. 111—113.

Studierea atentă a elementelor germane în limba sorabă, a celor finice în dialectele ruse de nord și a celor slave în limba albaneză au condus pe L. V. Šcerba¹, L. P. Iakubinski² și A. M. Selișcev³ spre o concluzie unică, foarte importantă din punct de vedere metodologic. În categoria generală a *împrumuturilor* trebuie să distingem două tipuri principial deosebite unul de altul :

1) Împrumuturi propriu-zise, care se preiau o dată cu obiectul sau noțiunea respectivă, într-un cuvânt cu „obiectele de inovație”. Acestea este cel mai simplu și mai obișnuit fel de împrumuturi, care se pot studia cu succes cu ajutorul metodei „Wörter und Sachen”.

2) Există însă și alte feluri de împrumuturi, nelegate de noțiuni și obiecte noi ; ele își dătoresc pătrunderea în limba respectivă unui proces mai mult sau mai puțin extins de „bilingvism”, „amestec de limbi” („mélange des langues”), în urma căruia una din limbi poate să ia treptat locul celeilalte. În aceste condiții, adesea din motive de expresivitate, din necesitatea de a aduce o precizare sau a evita un cuvânt „proprietate” (cazuri de eufemisme) etc., într-o limbă dată poate fi „împrumutat” un cuvânt nou, care apare alături de cel vechi, intrînd cu el în relații de sinonimie. Ulterior, unul din cele două cuvinte, în cazul de față cel „autohton”, poate să-și micsoreze treptat sfera de întrebunțare, iar apoi să dispară.

Dar chiar fără motivele de mai sus, în condițiile unui bilingvism extins și de lungă durată se formează, după expresa lui L. V. Šcerba, „o limbă mixtă cu doi termeni”⁴, mai întii la indivizi luați aparte, iar apoi la colective întregi. Acest proces poate să se dezvolte însă și mai departe, ducind, ca și mai sus, la dispariția, dintr-o cauză sau alta, a unuia din termeni ; în acest caz, vorbitorii pierd conștiința originii cuvintului care a rămas⁵. Așa se întimplă cu multe cuvinte germane în limba sorabă, așa s-a întplat și cu numeroase cuvinte slave în limba română : de altfel, poate să dispară sau să-și restrângă sfera atât cuvintul romanic, cât și cel slav. De aici decurge o altă concluzie deosebit de importantă : „*Substituția-împrumut este un caz particular al substituției în general*”⁶.

¹ L. V. Šcerba, *Sur la notion de mélange des langues*, „Літературний зборник”, IV, 1925, p. 14.

² L. P. Iakubinski, *Несколько замечаний о словарном гамостроении*, „Язык и литература”, t. I, fasc. 1–2, Leningrad, 1926, p. 1.

³ A. M. Selișcev, *Славянское население в Албании*, Sofia, 1931, p. 141.

⁴ Art. cit., p. 12.

⁵ Ibid., p. 15–16.

⁶ L. P. Iakubinski, art. cit., p. 6 (subl. de mine).

Prin urmare, printre împrumuturile slave din limba română trebuie să distingem, aşa cum face A. M. Selişcev pentru limba albaneză¹, două mari categorii de cuvinte:

1) Împrumuturi slave legate de anumite inovații materiale (unele cuvinte referitoare la agricultură, grădinărit, pescuit etc.);

2) Împrumuturi nelegate de inovații (substantive referitoare la corpul omenesc, stări sufletești, verbe cu sensul „a vorbi” și altele, diverse adjective, adverbe etc.).

În legătură cu aceasta, trebuie avut în vedere faptul că denumirile particulare, mai puțin stabile, se împrumută mai ușor, ceea ce și explică varietatea lor în dialectele unei limbi², în cazul de față al limbii române.

Dar nu totdeauna e ușor să se facă o atare delimitare, mai ales în cazurile în care ne lipsesc date istorice suficiente pentru a stabili ce reprezinta o „noutate” pentru poporul respectiv și ce era deja cunoscut de el. În cursul expunerii se va observa că multe serii de cuvinte pot fi trecute cu siguranță într-o categorie sau alta, dar că, în același timp, sînt numeroase cazuri unde e mai greu sau aproape imposibil să se facă acest lucru³. Din această cauză delimitarea nici nu se face, în paginile lucrării, în mod special. Teza privitoare la cele două tipuri de împrumuturi are însă o valoare principală, căci ea ne dă cheia pentru înțelegerea procesului complex care a dus la includerea în limba română a unui număr atât de mare de cuvinte slave.

Lucrarea de față a fost concepută ca un studiu lexico-semantic a împrumuturilor vechi sud-slave răsăritene, pătrunse pe cale orală, dar și, în parte, prin intermediul limbii scrise oficiale (slavona). În analiza cuvintelor s-a pornit de la rezultatele existente astăzi atât în domeniul etimologic propriu-zis⁴, cât și în acela al studiului laturii fonetice a cuvintelor slave împrumutate în limba română. Dar, urmărind mai ales latura semantică a cuvintelor, autorul acestei lucrări a trebuit să studieze, pe cît i-a fost cu putință, datele dicționarelor explicative ale limbilor bulgară și sîrbocroată și, într-o anumită măsură — ca termen de comparație — ale limbilor slovenă, ucraineană, rusă și, uneori, slave occidentale (polonă, cehă, slovacă). De regulă, alături de cuvintele românești se citează, acolo unde e cazul, și împrumuturile corespunzătoare din maghiară și albaneză (uneori și neogreacă), pentru a ilustra, într-o oarecare măsură, comunitatea

¹ Славянское население в Албании.

² Cf. de pildă A. Dauzat, *La géographie linguistique*, Paris, 1948, p. 137 urm.

³ Cf. A. M. Selişcev, *Слав. насел. в Алб.*, p. 190 urm.

⁴ Vezi articolul *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba română*, reproducător în Anexa II.

de imprumuturi slave în cele trei (patru) limbi. Trebuie însă să observăm că, în virtutea unor condiții istorice și culturale aparte, limba română cuprinde mai multe cuvinte slave decât maghiara și albaneza. Cu toate acestea, studierea comparativă a imprumuturilor slave din română, maghiară, albaneză, precum și neogreacă va permite să se tragă unele concluzii generale, interesante nu numai pentru lingvistica „balcanică”¹, ci și pentru slavistică în general.

Materialul lexical românesc a fost extras din dicționarele existente explicative și istorico-explicative (inclusiv manuserisul *Dicționarului Academiei*), precum și din *Atlasul lingvistic român*. Urmând, printre altele, indicațiile lui S. Pușcariu² și S. B. Bernstein³, autorul încearcă în lucrarea de față să determine răspândirea unor cuvinte slave înregistrate în *Atlas*, să precizeze corelațiile lor cu alte cuvinte, de origine latină sau imprumutate din maghiară, turcă etc. Indicațiile teritoriale pe baza hărților atlasului, precum și a informațiilor din unele dicționare, sunt date cu o anumită generalizare, renunțîndu-se la detalii. De altfel, nu pentru toate cuvintele dispunem de date asupra răspândirii lor teritoriale⁴.

În unele cazuri, mai ales acolo unde se pun probleme semantice deosebite, sensurile cuvintelor sunt ilustrate prin citate din creațiile populare orale și din literatura scrisă începînd cu sec. al XVI-lea.

Pentru aromâna autorul a folosit glosarul lui Th. Capidan, precum și dicționarele lui St. Mihăileanu și I. Dalametra, fără a avea însă pretenția unei studieri aprofundate a elementelor slave din acest idiom, ca și din cel meghenoromân și istroromân, care pun numeroase probleme aparte. În tot cazul, e clar că lista celor 72 de imprumuturi vechi comune dacoromânei, aromânei și meghenoromânei stabilită de Th. Capidan este cel puțin incompletă și arbitrară⁵.

În unele lucrări consacrate elementelor lexicale slave în limba română s-au făcut, pe baza materialului strîns pentru prima dată de către Fr. Miklosich în *Dic slavischen Elemente im Rumunischen* (1861) și apoi, în *Dicționarul* lui Cihac, unele clasificări ale acestor elemente, pentru a se

¹ Vezi, în acest sens, Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930.

² Vezi *Limba română*, I., unde se dau și o serie de hărți cu comentarii.

³ Vezi recenzia la *Atlasul lingvistic român*, în „Бюллетень диал. сектора Ин-та русск. языка”, fasc. 3, 1948, p. 93 – 100.

⁴ Publicarea cel mai grabnică a celorlalte volume ale ALR ar aduce și din acest punct de vedere o contribuție nepreșultată.

⁵ Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, Buc., 1925, p. 25 – 27. Vezi Al. Rosetti, *Influența*, p. 37; P. Cancel, *Introducere la filologia și lingvistica slavo-română*, Buc., 1938, p. 52 urm.

stabili compartimentele lexicului romînesc (și, prin urmare, domeniile culturii materiale și spirituale) cel mai mult influențate de slavi în perioada datată cu aproximație sec. VI—XII. (Pentru elementele căturărești ea se întinde și în următoarele patru secole).

În romanistică o astfel de metodă a grupării cuvintelor pornește încă de la Fr. Diez, care a dat un tablou general al principalelor grupe tematice de cuvinte din limbile române, în scopul evident de a sublinia și în acest fel originea lor comună¹. Elementele latine ale limbii române au fost grupate în același fel de către W. Domaschke într-o lucrare publicată în 1919². E cunoscut faptul că în lingvistica de peste hotare o astfel de metodă a studierii vocabularului a dat unele rezultate interesante și se bucură de apreciere, mai ales în alcătuirea unor dicționare speciale. E de ajuns să cităm, în acest sens, marele dicționar comparativ-istoric al sinonimelor din principalele limbi indo-europene al lui C. D. Buck³.

Devine clar, în acest caz, că pentru a obține un tablou cît mai complet al elementelor lexicale slave în limba română și pentru a stabili locul contribuției slave la cultura materială și spirituală a poporului român, e nevoie de o studiere a acestor cuvinte în conformitate cu realitatea pe care o desemnează, ținând seama de sferele reale la care se referă aceste cuvinte. Astfel de grupări tematice au fost făcute în lucrarea fundamentală a lui O. Densusianu⁴, în unele articole ale lui A. I. Iațimirski⁵, în lucrarea lui B. Tonev asupra „relațiilor lingvistice dintre bulgari și români”⁶, în cartea lui Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân* (1925). O clasificare mai precisă a elementelor slave se dă în lucrarea amintită a acad. Al. Rosetti⁷.

¹ Fr. Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, 4. Aufl., Bonn, 1875. Anhang : *Romanische Wortschöpfung*. Vezi R. A. Budagov, în *Вопросы молдавского языкознания*, Москва, 1953, p. 123.

² *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, „XXI—XXV. Jhb. d. Inst. f. rum. Spr.”. Leipzig, 1919, p. 65—173.

³ Carl Darling Buck, *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages. A contribution to the history of ideas*, Chicago, 1949. (Vezi și observația lui R. A. Budagov, în *Введение в науку о языке*, Москва, 1958, p. 51, nota 1).

⁴ *Hist. de la langue roumaine*, I, p. 255 urm.

⁵ Vezi, de exemplu, *Славянские взаимоотношения в румынском языке как данные для сопора о родине румынского народа*, „Сборник статей... В. И. Ламанскому”, р. II, St. Pb., 1908, p. 792—819.

⁶ *Езиковни взаимности между българи и румъни*, „История на български език”, II, Sofia, 1934, p. 3—151.

⁷ *Înfluența*, p. 36 urm. O serie de lucrări tratează rîsumă anumite grupuri de cuvinte : H. Dumke, *Die Terminologie des Ackerguts im Dakoromanischen*, „XIX—XX. Jhb.”, Leipzig, 1913, p. 65—131 ; P. Cancel, *Termenii slavi de plug în dacoromână*, Buc. 1921 ; P. Skok, *Slave*

Ce e drept, grupările și clasificările elementelor slave în aceste lucrări sunt departe de a fi complete. Ele dă doar o imagine generală asupra locului pe care-l ocupă aceste elemente în sistemul lexical al limbii române. În afară de aceasta, în toate lucrările de pînă acum se acordă puțină atenție laturii semantice a cuvintelor¹.

Toemai această latură a studierii lexicului slav din limba română a stat în atenția lucrării de față, în care se face și încercarea de a prezenta unele tendințe generale ale evoluției semantice a cuvintelor slave pe teren romînesc.

Majoritatea împrumuturilor slave sunt, cum era și de așteptat, substantive; totuși multe din ele aparțin și altor părți de vorbire: adjective și verbe, precum și adverbe, prepoziții, numerale². Acest material lexical este analizat și clasificat în prima parte a lucrării, care este și cea mai extinsă. Cuvintelor împrumutate le sunt adăugate, de cele mai multe ori, principalele derivate slave (pătrunse în limba română) sau românești, pentru a ilustra, cel puțin într-o anumită măsură, productivitatea și registrul semantic al acestora.

În partea a doua a lucrării, pe lîngă observațiile semasiologice, se fac și unele considerații asupra numărului și frecvenței elementelor slave în limba română. În Anexa I se dau cîteva serii de sinonime ale cuvintelor slave din limba română, care ar putea constitui obiectul unor cercetări aparte de sinonimie românească, în primul rînd, obiectul unui dicționar de sinonime. În Anexa II se reproduce, cu unele prescurtări, articolul program asupra dicționarului etimologic al împrumuturilor slave din limba

el roumain, RES, III, 1923, 1–2, p. 59–77; Al. Boceanu, *Terminologia agrară în limba română*, extras din „Codrul Cosminului”, II–III (1925–1926); P. Skok, *Leksikologiske studije. Rekonstrukcija dačkoslovenskog vokabulara* (extras din „Rad Jugosl. Akad. znanosti i umjetnosti”, t. 272), Zagreb, 1948; Zd. Witloch, *Les termes roumains d'origine slave relatifs à la nourriture*, „Româno-slavica”, nr. 1, 1948, p. 63–89. Vezi acum, în urmă, și articolul lui N. S. Antoșin, *Взаимосвязи славян и восточно-романских народностей в V–XV вв.* Ужгородский госуд. университет, *Научные записки*, т. XXVIII, Языкознание, Ujgorod, 1957, p. 55–65.

Pentru limbă albaneză disponem de o clasificare originală în cartea lui A. M. Selîcev, *Славянское население в Албании*, Sofia, 1931, p. 141–200.

¹ „De obicei, în lucrările generale de istoria limbii române, ca și în studiile speciale în domeniul lexicului românesc, cuvintele slave din română sunt date sub forma unor liste lungi de lexeme aranjate în ordine alfabetică. Analiza semantică însoțește foarte rar aceste materiale; ca urmare a acestui fapt ... pe bază lor e greu să se tragă anumite concluzii generale” (R. A. Budagov, *Славянское влияние на румынский язык*, „Вестник Ленинград. ун-та”, 1947, № 12, p. 84).

² Vezi și L. Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, cap. IV: *Diversité des éléments empruntables* (p. 67–110).

romînă, strîns legat de problematica lucrării de față. Studiul e însoțit de un indice de cuvinte, precum și de lista dicționarelor consultate și bibliografia principalelor lucrări referitoare la problemele lingvistice româno-slave; acestora li se adaugă și unele lucrări generale de lexicologie și semasiologie. În sfîrșit, hărțile reproduse din ALR și ALRM sunt destinate a ilustra unele din considerațiile făcute asupra „geografiei” cuvintelor de origine slavă.

PARTEA I

ÎNCERCARE DE CLASIFICARE A ÎMPRUMUTURILOR VECHI SUD-SLAVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

A. SUBSTANTIVE

Majoritatea împrumuturilor din orice limbă fac parte din categoria lexico-gramaticală a cuvintelor care denumesc „obiecte” în sensul cel mai larg al acestui cuvint (substantive). Numele obiectelor concrete, iar în limbile literare și denumirile noțiunilor abstracte, se împrumută cu destulă ușurință de la un colectiv la altul. De obicei, atunci cînd se vorbește de împrumuturi se au în vedere, în primul rînd, substantivele, care denumesc obiecte aparținind culturii materiale și spirituale a omului.

În limba română, substantivele împrumutate din dialectele slave de sud de tip bulgăresc în perioada mai veche, se numără cu sutele, însă întrebuiențarea lor în limba populară și în limba literară (în trecut și astăzi) nu este uniformă. Unele au devenit de mult arhaisme (în special, împrumuturile livrești din slavonă), altele au un caracter dialectal, dar foarte multe constituie elemente organice ale limbii comune.

În paragrafele ce urmează vom face o privire de ansamblu asupra acelor cuvinte slave care s-au stabilit definitiv în vocabularul curent al limbii române sau prezintă un interes deosebit pentru epocile trecute. Cuvintele sunt repartizate pe grupe tematice cu scopul de a contribui, într-o anumită măsură, la stabilirea locului și a greutății lor specifice în sistemul lexical al limbii române.

Una din grupele cele mai importante e formată din cuvintele referitoare la agricultură și viața casnică țărănească, ceea ce e un indiciu asupra felului de viață al populațiilor slave intrate în contact cu romanitatea din regiunile balcano-carpato-dunărene. Multe împrumuturi lexicale se referă la orinduirea socială, la viața culturală, la universul interior al omului etc.

I. CUVINTE REFERITOARE LA AGRICULTURĂ

1. Unelte agricole. Mijloace de transport

O bună parte din cuvintele de origine slavă în limba română face parte din terminologia vieții agricole, denumind, printre altele, unelte agricole și părți ale lor, mijloace de transport etc. : *plug*, *plaz*, *grindei*; *coasă*, *greblă*; *teleagă*, *sanie*, *osie* etc.¹. Vom lua la început numele plugului și ale unor părți ale lui.

Denumirea *plug* este generală pe întreg teritoriul limbii române². Dispariția termenului latinesc se leagă, probabil, de faptul că o dată cu venirea slavilor s-a răspândit o unealtă mai perfecționată, pe care slavii o numeau *plug*³.

În ceea ce privește originea cuvântului în însesi limbile slave, lingvistul ceh V. Machek a arătat recent, în ciuda părerii aproape generale pînă nu de mult, că acest cuvînt e de origine slavă și nu germanică, legîndu-l de verbul *plugati > ceh. *plouhati* — *ploužiti* 'a tîrî'⁴. În limbile slave avem : vsl. *плугъ*, bg. *плуг*, scr. *plûg*⁵, rus. *плуг*, ucr. *плуг*, pol. *plug*, ceh. *pluh* etc. Cuvântul a trecut și în albaneză : *plug* (Selișcev, *Слово народов*, 155).

Astfel, în limba română se întîlneste, alături de verbul lat. *a ara* (< *arare*), substantivul *plug* cu derivatele lui : *plugăr* (de aici : *plugărte*, *plugărît*), *plugușór*, *pluguléť*.

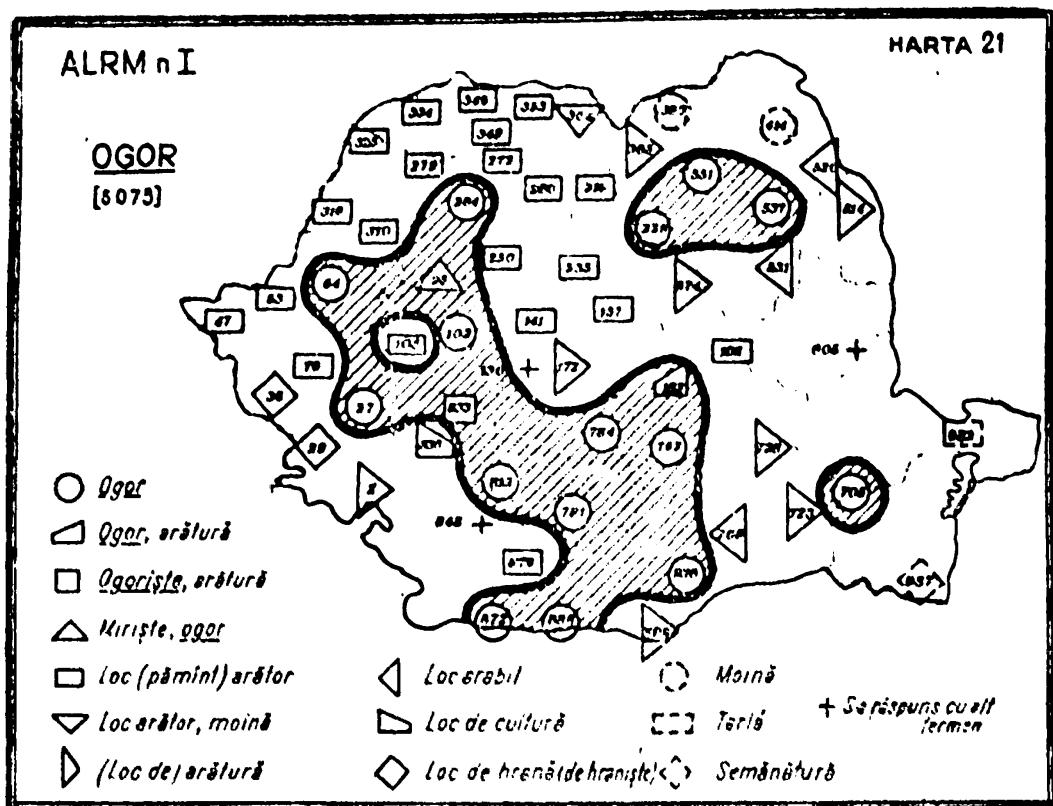
¹ Vezi, în această privință, lucrările mai vechi ale lui B. P. Hasdeu, *Originile agriculturii la români*, „Columna lui Traian”, nr. 3, 1874; H. Dumke, *Die Terminologie des Ackerbaus im Dakorumänischen*, „XIX—XX. Jhb.” (1913), p. 65—131; P. Cancel, *Terminii slavi de plug în dacoromâna*, Buc., 1921; Al. Bocănețu, *Terminologia agrară în limba română*, „Codrul Cosminului”, II—III (1925—1926), p. 119—276. Discuției amănunțite asupra acestor lucrări îi preferăm, în cazul de față, o analiză sistematică a fiecărui cuvînt în parte, care să servească drept material pentru noi cercetări.

² Comp. însă în arom. păstrarea termenului latinesc *aratrum* > *arat* (Dal. 22); v. Rosetti, ILR, IV, 71; Pușcariu, LR, I, 279. În ceea ce privește limba franceză, de pildă, observăm de asemenea că *aratrum* (fr. *araire*) a fost înlocuit în nordul Galiei de *carruca* (fr. *charrue*): v., de ex., A. Dauzat, *La géogr. ling.*, 170; E. Bourciez, *Él. de ling. rom.*, § 185.

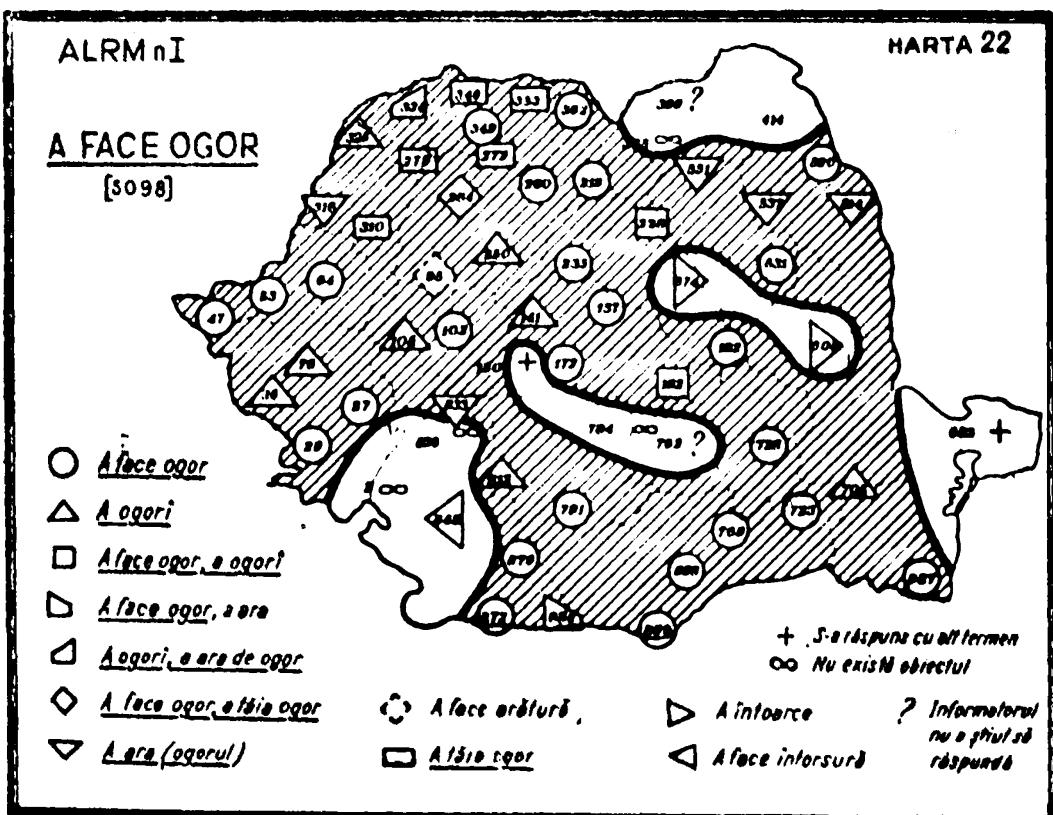
³ V. discuția amănunțită la Al. Rosetti, *Mél. ling.*, 346—347.

⁴ V. Machek, *Quelques mots slavo-germaniques*, „Slavia”, XX (1951), 2—3, p. 206—212: „Slave *plug* > germ. *ploga —“. Cf. și Machek, *Et. sl.* 377, 378; vezi însă Vasmer, II 376, care indică originea germanică.

⁵ Cuvintele sîrbocroate sunt redate cu alfabetul latin (croat), dar folosindu-se varianta ekaviană (sîrbă). Cf. A. Meillet-A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, 1924, p. 7—8.

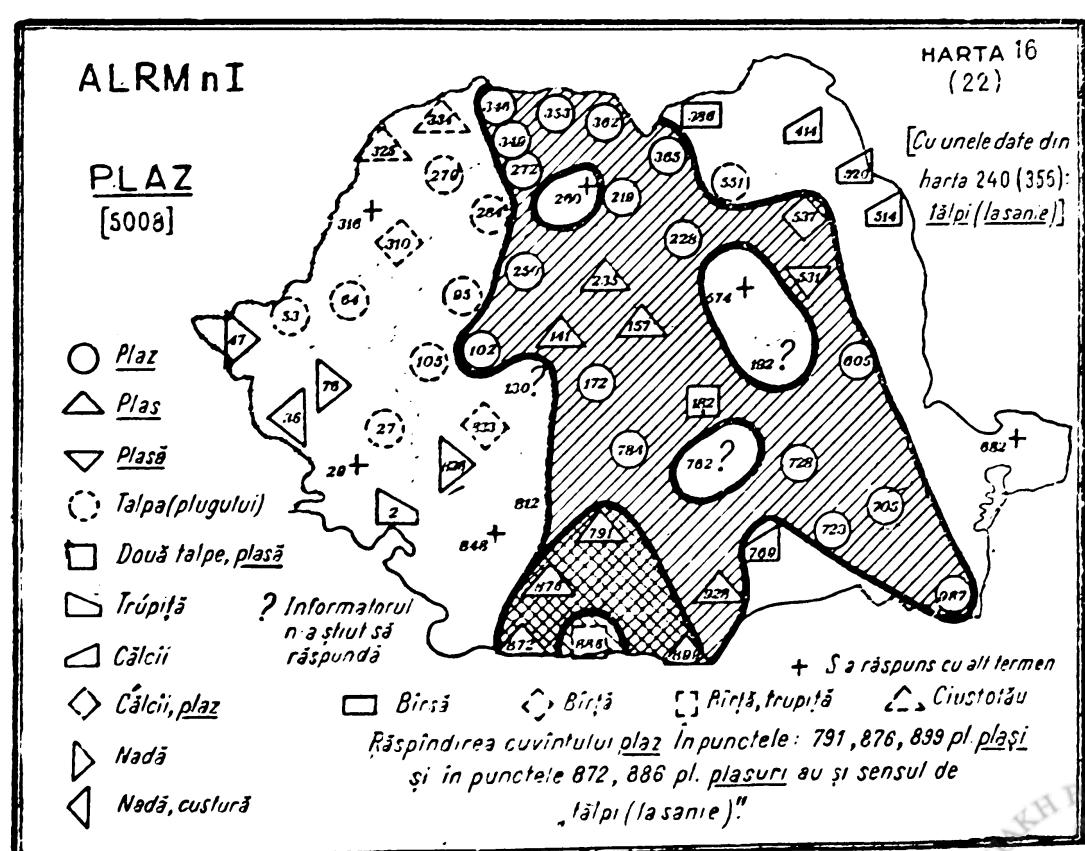
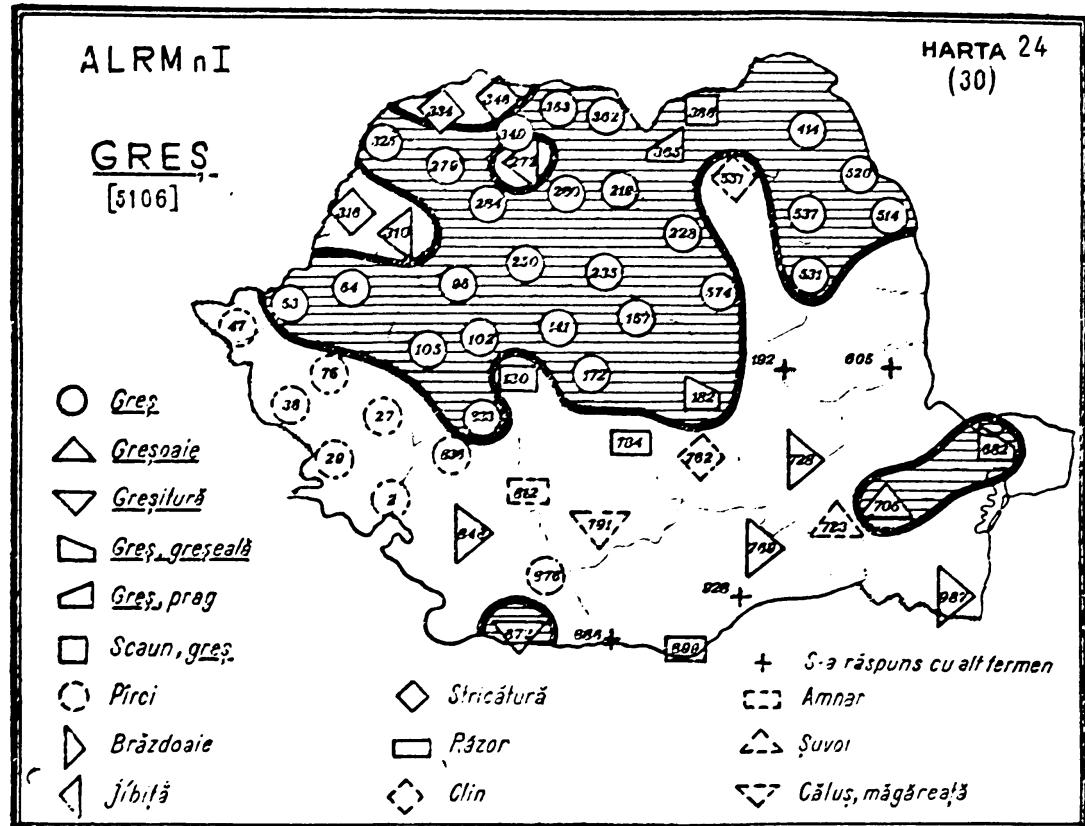

Harta 1

Harta 2

Harta 4

Dintre numele părților plugului au neîndoios origine slavă următoarele :

Plaz 'talpa plugului' (în Olt. și Munt. de sud pl. *plăși*, *plasuri* are și sensul de 'tălpile saniei'; în unele părți ale țării *plazul* e denumit și *talpa plugului*, la origine metaforă; pentru răspindirea celor doi termeni vezi ALRn I 22, 365; ALRMn I 16, 240, aici sub nr. 4). În limbile slave de sud avem : bg. *плаz*, *плăсица* 'plaz' (Gherov, IV 38), scr. *plāz* (cf. rus., ucr. *нóлоз* 'talpa saniei'; rus. *но.лзатъ*, bg. *нълзя* 'a se tîrzi'; Vasmer, II 396, Mladenov, Et. 537).

Grindéi 'partea orizontală a plugului de care se fixează trupița și fierul lung'. Forma slavă comună e *grēdelb : cf. bg. *грéдél*, scr. *grédelj*, rus. *гráдиль*, ucr. *гráділь*, avînd același sens în toate aceste limbi¹. Cuvîntul a pătruns din slavă și în magh. : *gerendely* (Kniezsa, 192).

Poting 'legătură care prinde plugul de grindei' provine dintr-un sl. com. *potegv; cf. vsl. *потягати* 'trahere' (Mikl. Lex. 647), bg. *потяглица*, *потяг.ио* 'oiste' (Gherov, IV 239), scr. *pötega*, *pöteg* 'pondus' (Ivek.-Broz, II 139), rus. *нóмъз* 'curelușă' (folosită de cismari — Dal, III 372). După cum se vede, sensurile cuvîntului de bază variază în limbile slave (în bulgară nu apar decît forme cu sufix), însă destul de apropiate pentru a explica sensul cuvîntului romînesc („un obiect cu ajutorul căruia se trage ceva”). Cf. și magh. *pating*, împrumutat din slavă (Kniezsa, 402).

E interesant de observat că celelalte denumiri ale părților plugului sint în bună parte rezultatul unor metafore obișnuite : *coarne*, *măsea*, *mîdă* (dial.), *cocog*, iar altele — termeni cu întrebuițări generale la astfel de obiecte : *cui*, *pene* etc.² sau denumiri specializate : *fierul plugului* (altfel spus *brăzdár*)³.

În partea de sud a țării se întrebuițează la cultivarea porumbului, a cartofilor etc. un fel de plug fără roate denumit *râiță*, *râliță* (ALRn I 99, ALRMn I 70, aici sub nr. 5). Cf. în limbile slave de sud : bg. *рâлица* 'un fel de plug fără roate' (BTR, 739), scr. *râlica* 'plug mic' (Ivek.-Broz, II 298)⁴.

¹ Cuvîntul există în toate limbile slave, cu excepția sorabei, și provine din sl. com. *grēda* (> rom. *grindă*), mai precis dintr-un masc. *grēdu (vezi Machek, art. cit., 213).

² Cf. Bochnețu, lucr. cit., p. 129.

³ Dintre denumirile speciale ale părților plugului am mai putea amînti *cormán*, *cormána*, 'răsturnătoare', considerat ca fiind împrumutat din magh. *kormány* 'clrmă; guvern' (Hadr. — Găldi, 730; vezi Tiktin, 416), acesta însuși de origine slavă (< *korma*, v. Kniezsa, 282). Cuvîntul unguresc nu explică însă sensul cuvîntului rom. Cf. și scr. *körmán* 'clrmă', împrumutat din magh. Un alt termen — *bîrsă* are origine necunoscută (Tiktin, 193).

⁴ Forma inițială e *râliță*, care a dat, în urma asimilărilor *l* — *r*, *rariță* (nu *râră* în influența lui *rar*, *râri*; cf. Tiktin, 1299; Graur, *Încercare*, 114). Ca și în bulgară, *rarițe* (pl.) înseamnă 'șir de trei stele luminoase din constelația Orion'.

Nu e nevoie să ne oprim aici la întreaga discuție asupra tezei susținute de unii cercetători că slavii ar fi învățat pe români agricultura. Subliniind existența unui număr însemnat de cuvinte slave în terminologia agrară, cercetătorii lipsiți de prejudecăți au văzut în acest fapt rezultatul unui proces îndelung de conviețuire a „românilor” și slavilor. În același timp, ei și-au dat seama că, probabil, existența cuvintelor de acest fel în limba română e legată de anumite inovații în construcția plugului și a altor unelte agricole, precum și de faptul că slavii se ocupau aproape exclusiv cu agricultura, în timp ce „valahii” erau foarte buni păstori¹, ceea ce se vede și din bogata terminologie păstorească românească, răspândită în parte și la popoarele vecine slave². Astfel, în anii din urmă regretatul acad. V. F. Șișmariov scria că lipsa lui *aratrum*, înlocuit cu *plug*, „nu poate fi un indiciu al faptului că populația romanică din Peninsula Balcanică nu cunoștea agricultura și că era formată numai din crescători de vite”, cu atât mai mult, cu cât româna păstrează verbul de origine latină *a ara*, iar în aromînă se mai întâlnește încă *arat* ‚plug’ (< *aratrum*)³. Existența unei agriculturi dezvoltate pe teritoriul Daciei în perioada preromană și romană este confirmată de datele istorice și arheologice⁴. Această teză a fost susținută cu multă fervoare de P. Cancel⁵ și Al. Bocănețu⁶, care însă, în multe privințe, au operat cu argumente exagerate.

Și totuși, nu de mult, în același volum „Вопросы молдавского языкоznания”, R. G. Piotrovski, surprins de numărul mare de cuvinte slave în terminologia agricolă românească (resp. moldovenească), se întoarce la aceleași argumente vechi, infirmate de mult în istorie și lingvistică⁷.

E locul să reamintim aici teza generală formulată în lucrările lui L. V. Șcerba, A. M. Selișcev și L. P. Iakubinski : în condițiile unui bilin-

¹ Vezi mai ales : Al. Rosetti, *Méл. ling.*, 346—347 ; P. Skok, *Des rapports linguistiques slavo-roumains*, „Slavia”, III (1924), 1, p. 119—121.

² Vezi de pildă, L. A. Bulahovski, *Введение в языкоzнание*, II², M., 1954, p. 111—112.

³ V. F. Șișmariov, *Романские языки...*, în culegerca „Вопросы молдавского языкоznания”, Moscova, 1953, p. 75.

⁴ Vezi, în ultimul timp, I. T. Kruglikova, *Дакия в эпоху римской оккупации*, Moscova, 1955, p. 80.

⁵ *Lucr. cit.*, p. 44.

⁶ *Lucr. cit.*, p. 123 urm.

⁷ „Moldovenii datorează slavilor trecerea [de la creșterea vitelor] la viață stabilă și prelucrarea pământului ; slavii au făcut cunoscut dacoromanilor această ramură mai înaltă și mai productivă a economiei”. (*Славяно-молдавские языковые отношения*, în „Вопр. молд. яз.”, p. 138).

gvism generalizat nu orice termen împrumutat este un indiciu al noutății obiectului respectiv¹. Bogăția de cuvinte slave în terminologia agricolă românească este, în acest fel, o dovadă a faptului că slavii se ocupau în special cu agricultura și că, începînd să vorbească românește (pe teritoriul Daciei), și-au păstrat o bună parte din vocabularul propriu, care ulterior s-a răspîndit și în mediile românești propriu-zise. Ne întoarcem astfel la ideea că printre strămoșii românilor de astăzi trebuie să considerăm și acele neamuri slave care s-au stabilit pe teritoriul Daciei².

Dintre denumirile instrumentelor agricole mai simple, au origine slavă următoarele :

Coásă, arom. *cósă* (Dalametra, 68 ; Capidan, 62 : *cóasă*) provine din sl. com. *kosa* (2) (Berneker, 581) : cf. bg. *кocá*, ser. *kòsa*, rus. *кocá* (2) (Ušakov) etc. Cuvîntul a pătruns și în albaneză (*kosë*) și maghiară (*kasza* ; cf. Meyer, 201 ; Sandfeld, *Ling. balk.*, 78 ; Kniezsa, 258).

Ca și *coasă*, verbul *a cosi* are o circulație generală în română. Provine din sl. com. *kositi* (bg. *кocá*, ser. *kòsiti* etc.).

Un derivat slav din *kosa* este sl. bis. *кocopk* 'secere' (Berneker, 581), ser. *kðsor* 'un fel de cuțit', bg. *кòcep*, 'cuțit în formă de secere pentru tăierea viței de vie' (RB, I 645), împrumutat în rom. sub forma *cosór*, cu același sens ca și în bulg.

Gréblă este un cuvînt de răspîndire generală, ca și *furecă*, de origine latină. Forma cea mai apropiată în limbile slave este bg. *греблó* (cu redarea lui -o final prin -ă și mutarea accentului cu o silabă înainte). Cf. încă scr. *gráblje* (pl.), rus. *грáблы*, ucr. *грáблі* etc. Cuvîntul a pătruns și în maghiară : *gereblye* (Kniezsa, 189)³.

Îmblăciu este un derivat pe teren românesc de la verbul *a îmblăti*, provenit din forma slavă de sud *mlatiti* + prefixul de origine latină *îm-* (cu dezvoltarea labialei sonore în interiorul grupului *ml*). Comp., pentru sens, rus. *молотыло* 'hădărag'.

Coadă îmblăciului se numește *dîrjá*, *dîrjálă*, *odîrjáuă* (alături de *coaddă*, în Transilvania : v. ALRn I 70, ALRMn I 55). Forma etimologic corectă *dîrjald* corespunde bulg. *ðъръцáло* 'coadă, toporîște' (Mlad., Tâlk. I 627),

¹ Vezi mai sus, p. 11–12. Cf. și P. Cancel, *lucr. cit.*, p. 38.

² Cf. acad. E. Petrovici, în *Problemele științelor sociale în dezbaterea Academiei R.P.R. (21–25 martie 1951)*, Buc., 1951, p. 91.

³ Vezi etimologia sl. com. *grebq* în A. Meillet, *De quelques mots relatifs à la navigation*, RES, VII, 1–2, p. 5–6 ; vezi de asemenea A. Vaillant, RES, XII, 3–4, p. 234–235 : sl. com. **grabl'č* (*grabl'č*).

scr. *dřžalo* 'manubrium' (Ivek.-Broz, I 266); cf. și rus. dial. *держáло* (rădăcina în verbul sl. com. *dřžati* 'a ține')¹.

Acestui grup de termeni i se alătură o serie de denumiri referitoare la mijloacele de transport și părțile lor. Așa, de exemplu, alături de *car* (< lat. *carrus*), întâlnim *teleágă* (dim. *telegútă*), cuvînt provenit din dialectele slave de sud: vsl. *тегла*, cf. v. rus. *телъга* (vezi discuțiile asupra etimologiei: Vasmer, III 89; Mladenov, Et. 628; Kniezsa, 759: *taliga*).

Printre denumirile părților carului sau telegii au origine slavă următoarele:

Tinjálă corespunde unui slav **tęža(d)lo* (v. Tiktin, 1599): cf. pol. *cięžadło*, *ciągadło* '*tinjală*' (*Słownik jęz. polsk.*, I 318); comp., pentru sens, bg. *теглиúч* (cu alt sufix) 'idem'². Rădăcina cuvîntului se află în verbul sl. com. *tęgnoti (cf. rus. *тянуть*, *таягать* 'a trage'). Deși nu s-a păstrat în limbile slave de sud, *tęžalo > prezintă tratamentul fonetic specific mediobulgar.

Un înțeles apropiat de precedentul îl are *pročáp* (obiectul se întrebunează mai ales la *car*), care corespunde vsl. *процѣпъ*, bg. *нрѹен*, dial. *nrójan* 'pročap, *tinjală'³, cf. scr. *procēp*.*

Un sinonim parțial pentru cuvîntele *pročap* și *tinjală* este *óiste* 'prăjină fixată în crucea carului de-a dreapta și de-a stînga căreia se înhamă caii', care corespunde bg. *оѝче* 'óiste, pročap', scr. *oјиšte* 'idem'. (Rădăcina sl. com. **ojes-* 'pročap': ceh. *oj*, sloven. *oјe*, gen. *oјesa*⁴; cuvîntul a primit deci în bg. și scr. sufixul *-ište*). Cf. și împrumutul în alb. *oshtë* (Selișcev, *Слав. насл.*, 155).

Termenul general popular pentru 'ax pe care sănt montate roțile unui vehicol' este osie. Cf. în limbile slave: vsl. *ось*, bg. *ос*, scr. *òs*, rus. *ось* etc.⁵.

¹ Numele celeilalte părți a îmblăciului — *hădărág* provine din magh. *hadaró*. (Cuvîntul e răspîndit în Trans.: v. ALRn 77, ALRMn I 56).

² În bg. însă *теглич*, *тяглич* înseamnă și 'scaun cu trei picioare pe care cojocarul întinde piele' (Gherov, V 328, 398), cuvînt care a pătruns în graiurile românești de sud (Oltenia): *teglīci*, cu același sens (cf. Candrea, 1283).

³ Vezi Stoiko Stoikov, *Българска диалектология*, Sofia, 1953, p. 26, 38–39.

⁴ Vezi etimologia la V. V. Ivanov, *О значении хеттского языка для сравнительно-исторического исследования славянских языков*, „Вопросы славянского языкознания”, fasc. 2, Moscova, 1957, p. 6.

⁵ Asupra etimologiei vezi A. Meillet, *Introduction*, p. 403 (trad. rusă). În ceea ce privește *leucă* 'lemn încovoiat îmbucat în osie, pe al cărui capăt de sus e sprijinită loitura carului' n-am găsit decât un corespondent bulgar (dial.) *леека* cu același sens (Gherov III, 8; BTR 344), precum și scr. *lēvča* 'idem' (cf. P. Skok, *Einige Wörterklärungen*, II, AfslPh. XXXVII, 1918–1920, p. 91–92).

Numele *roșii* este de origine latină (< *rota*), în timp ce denumirile principalelor părți ale ei sunt de proveniență slavă: *spışă* și *obádă*.

Corespondentele primului sunt: bg. *сніца*, scr. *spiča*, cf. rus. *сніца*, ceh. *špice* etc. (sl. com. *stvrica* < *stvrika)¹.

Pentru *obadă* corespondentele slave sunt vsl. *ободъ*, scr. *obod*, cf. rus. *обод*, ucr. *обід*, gen. *ободу* etc. (provine din *ob*-*vodъ* 'ceea ce înconjoară'; cf. Bulahovski, *Деэм.*, 15; Preobr. I 629).

Numele vechicolului întrebuințat în timpul iernii este *sánie* (fem. sg.), de proveniență slavă: vsl. *саня* (fem. pl.), bg. (dial.) *cánu* (BTR, 768), cf. rus *cánu*, pol. *sánie* (pl.) etc.².

După cum se vede, în limba română avem singularul *sánie*, refăcut din pl. *sánni* (< *sanii), corespondentul direct al slav. *sani* (pl., inițial dual).

Dintre numele părților săniei, *oplean* 'fiecare dintre cele două lemne transversale care unesc tălpile săniei' are de asemenea origine slavă: bg. *on.и.н* 'lemn transversal, așezat pe osia căruței' (Gherov, III 373), cf. scr. *oplen* 'oplean' (*Rječnik*, IX 73), ucr. *он.н* 'idem' (Hrinc. 1167, unul din sensuri). Cuvântul a pătruns și în magh.: *eplény* (Kniezsa, 167).

Un interes aparte îl prezintă cuvântul popular *cóbila* 'capră ce servește la transportarea plugului; scaunul rotarului', ale cărui sensuri reprezintă metaforizări ale cuvântului slav *kobyla* (bg. *кобыла*, scr. *kobila*, cf. rus. *кобыла* etc.). În bulgară cuvântul nu prezintă decit sensul fundamental 'iapă'; în schimb există cuvântul compus *ծղա - кобила* sau *прескочи - кобила* 'capra' (joc), iar dim. *кобилка* are diverse valori tehnice. În sîrbo-croată, rusă etc. cuvântul respectiv are, pe lîngă înțelesul fundamental, o serie de sensuri tehnice, apropiate de cel romînesc.

Se observă astfel o interesantă împletire a termenilor de origine latină și a celor de proveniență slavă, care ocupă un loc important în acest sector al terminologiei țărănești. E greu de spus, la o cercetare sumară de ordin strict lingvistic, care dintre ei sunt indiciul unor inovații tehnice; fără îndoială însă că unii sunt legați de astfel de inovații. În tot cazul ei nu s-au putut fixa în limba română decit în urma unei îndelungi vieți pașnice în comun a populației slave și a celei românice în regiunile carpato-dunărene.

¹ Vezi etimologia la Machek, art. *cil.*, „Slavia”, XX, 2–3, p. 204–205.

² M. Vasmer (Словарные заимствования в русском языке, „Харьковская народная энциклопедия”, vol. VII, p. 197) susține că acest cuvânt provine din limbile finno-ugrice. Cf. și Vasmer, REW, II 576; vezi și Kniezsa, 749–750. Deocamdată nu e încă clar dacă magh. *szán* 'sanic' e un împrumut din slavă sau continuarea formei vechi protofinno-ugrice.

2. Terenuri agricole. Prelucrarea pământului

Numești termeni referitori la terenuri agricole și prelucrarea pământului au, în limba română, origine slavă, pe lîngă alții latini ca, de pildă, *cîmp* sau *agru* (înv. și dial.). Vom trece în revistă aici doar pe cei mai răspândiți și mai cunoscuți¹, în primul rînd pe cei referitori la terenurile lucrate, apoi la cele nelucrate.

Brázda, cuvînt polisemantic, de circulație generală, are sensul de bază 'fișie de pămînt răsturnată cu plugul', ca și în limbile slave: vsl. *бразда*, bg. *бръзда* scr. *brázda* (sl. com. *borzda, cf. și rus., ucr. *борозда* etc.). Cuvîntul a pătruns de asemenea în alb.: *brazdē* (Fjalor, 45) și magh.: *barázda* (Kniezsa, 81).

De asemenea este general răspîndit *ogór* 'pămînt cultivat; teren agricol'²: cf. bg. *ъгăr*, scr. *ugār*, pol. *ugor*, ceh. *úhor* etc.; împrumutat în magh. *ugar* (Kniezsa, 541) și alb. *ugár* 'ogor negru' (Selișcèv, *Слав. нас.*, 158).

După cum rezultă din compararea sensurilor acestui cuvînt în limbile slave și în română, albaneză și maghiară, înțelesul inițial era 'loc *ars*, curătat (pentru agricultură)': cf. rus. *гореть*, *гарь*, *угар*. Ulterior, sensul inițial a trecut pe al doilea plan, ajungînd ca în limba română, de pildă, să nu mai fie perceput de loc.

În ceea ce privește forma, trebuie remarcată trecerea lui *u-* inițial în *o-* (ca și în *umoriti* > *omorî*), poate sub influența lui *o* din rădăcină³.

În unele părți ale Transilvaniei se întîlnește încă *laz* 'teren defrișat pentru finat, loc arabil' (alături de cuvîntul de orig. lat. *curătûră*; cf. ALRn II 593, ALRMn I 400; ALRn II 594: *lazuim*): cf. scr. *lăz* 'Ackerchen im Steingelände; silva caesa' (Ristić-Kangrga, 416; Karadžić, 331), sloven *laz* 'baumleere Fläche im Wald, Gereute, neuer Acker' (Pleteršnik, I 502), ceh. *laz*, ucr., rus. *лаз* etc. (Vasmer, II 6; Machek, Et. sl. 260); magh. (inv.) din slavă: *láz* (Kniezsa, 307).

Pentru denumirea unei parcele de pămînt se întîlnește în limba populară, alături de *loc* (< lat. *locus*), cuvînt polisemantic, termenul de origine slavă *dělniță* 'bucată de pămînt, adesea îngustă și lungă; mejdină,

¹ Alți termeni, majoritatea dialectali, vezi în lucrările citate ale lui H. Dumke și Al. Boçanețu. Întreaga problemă cere însă un studiu fundamental.

² În textele vechi și azi pe alocuri se întîlnește însă cuvîntul de origine latină *agru* (cf. DA, I, p. I, 73). Asupra răspîndirii cuvîntului *ogor* vezi ALRMn 21; cf. harta 22: *a face ogor*, *a ogori* (mai rar: *a ara [ogorul]*). Hărțile sunt reproduse aici sub nr. 1 și 2.

³ Inițial era aici un *ō*, care alterna cu *ô*: cf. alternanța actuală din rusă: *гарь*, *угар*; *горемъ*.

răzor' (DA, I, p. III, 134; răspîndit în centrul Trans. și în Bucovina: ALRn I 8, 9; ALRMn I 5). În bulg. se întâlnește un cuvînt *делнѝца* cu sensul 'piatră de hotar între două parcele' (Mlad. Tâlk. I 631), care corespunde mai bine celui de al doilea sens romînesc. E posibil ca în Bucovina, cuvîntul să fie de proveniență ucraineană: *дільнѝця* 'parcelă de pămînt etc.' (Hrinceenko, 433).

Caracteristic pentru terminologia agricolă este și cuvîntul *postâtă* 'porțiune de pămînt lucrată într-un anumit timp', avînd corespondente în toate limbile slave învecinate: bg. *nócmna*, *nócmnam* (fem.), scr. *pôstat*, rus. (dial.), ucr. *nocmam*, cu același înțeles (în unele limbi slave cuvîntul are mai multe sensuri, de ex. în rusă, ucr.); cf. și în magh. *pászta* (Kniezsa, 398).

Prin sensul nou, dezvoltat în limba romînă, intră în această grupă și cuvîntul *podgórie* 'regiune cultivată cu vii; (inv.) regiune de la poalele unui deal, munte' (Tiktin, III 1198; Candrea, 964; DA, mss.). În limbile slave cuvîntul are doar sensul mai general, care apare în rom. ca învechit: bg. *подгóрье*, scr. *pòdgórje*, rus. *подгóрье* etc. Evoluția semantică specială în romînă se datorește, fără îndoială, unor condiții naturale: versantele sudice ale dealurilor subcarpatice sunt vestite pentru viile lor¹.

Legat de prelucrarea pămîntului este și termenul *pogón* (= 1/2 ha), întrebuită în părțile sudice ale țării. Singurul corespondent exact ca sens este bg. *ногón* 'măsură de pămînt' (= *yepám*, circa 1 000 m.p. BTR, 567, 886); în scr. *pògon* înseamnă 'mînatul vitelor' și 'limes decumanus in agris, vineis, cardo' (rar, cf. Rječnik, X 407; cf. verbul bg. *ногónя*, scr. *pogóniti* 'a mîna, a goni'). Al. Bocănețu face presupunerea că sensul romînesc (cel bulgăresc în primul rînd, adăugăm noi) s-a dezvoltat din ideea de 'mînare, mînătură', pornind de la faptul că acest cuvînt denumea la început 'bucată de pămînt lucrată cu boii într-o mînătură (o zi)'².

Fișia de pămînt nelucrată între două terenuri de pămînt arat se numește cu un cuvînt slav *răzor* (în Mold. *hat*); cf. în limbile slave de sud: bg. *pázop* 'brazdă între două ogoare, de obicei plină cu apă' (Gherov, V 41), scr. *răzor* 'Grenzfurche, Wasserfurche' (Ivek.-Broz, II 332). Rădăcina cuvîntului se află în verbul bg. *разорá*, scr. *razorati* 'a ara'.

Pămîntul nearat se numește cu un cuvînt general *țélină*, al căruia corespondent îl găsim în toate limbile slave vecine: bg. *целнá*, scr. *célina*, cf. rus. *целнá*, ucr. *цілнá*, avînd același sens (rădăcina *célъ* 'întreg').

¹ Sensul vechi, nespecializat, se întâlnește încă în textele vechi: [Se vor fi tras] *pre lot tractul, carile acme să zice podgórie, adecă pe supl. munții Carpațici.* (Cantemir, Hr. 286/5, apud DA mss.).

² *Lucr. cit.*, p. 133–134.

Un sinonim parțial pentru *țelină* este *pírloágă*, *pírlóg* (mai rar *prilóg*) 'loc de arătură lăsat necultivat', răspîndit în Mold. și Munt. (ALRn I 7), provenit din dialectele sud-slave : bg. *нрэлօг*, scr. *prélog* (rus. *нрелօг* etc.), avînd sensuri asemănătoare ; cf. și magh. *parlag* (Kniezsa, 393).

Izláz 'portiune de pămînt necultivată folosită ca pășune' se întîlnește mai ales în Muntenia (ALRMn I 203), față de termenul corespunzător din Mold. și Maram. *imás* (< magh. *nyomás*). Sinonim general pentru amîndouă este cuvîntul de origine latină *pășune* avînd un sens mai larg. Iată corespondentele sud-slave pentru *izlaz* : bg. *излаз* 'ieșire, loc de ieșire' (Gherov, II 227), scr. *izlaz* 'idem' (Rječnik, IV 215). Așadar, în română cuvîntul apare cu un sens specializat : 'loc unde ies vitele la pășune' > 'pășune'.

În această grupă de cuvinte poate intra și cuvîntul *brâniște* 'pădure oprită ; moșie domnească (Mold., inv.)' : cf. în bulg. *бранище* 'pădure oprită' (RB, I 80), provenit de la verbul *брâня* 'a apăra, a opri' (sufixul *-ište* pentru indicarea locului).

Ne convingem, prin urmare încă odată că din limba slavilor agricultori au rămas în limba poporului român numeroase cuvinte privitoare la ocupația lor principală, nu numai în ceea ce privește uneltele de lucru, ci și terenurile agricole.

3. Fin, cereale ; strîngerea și prelucrarea lor

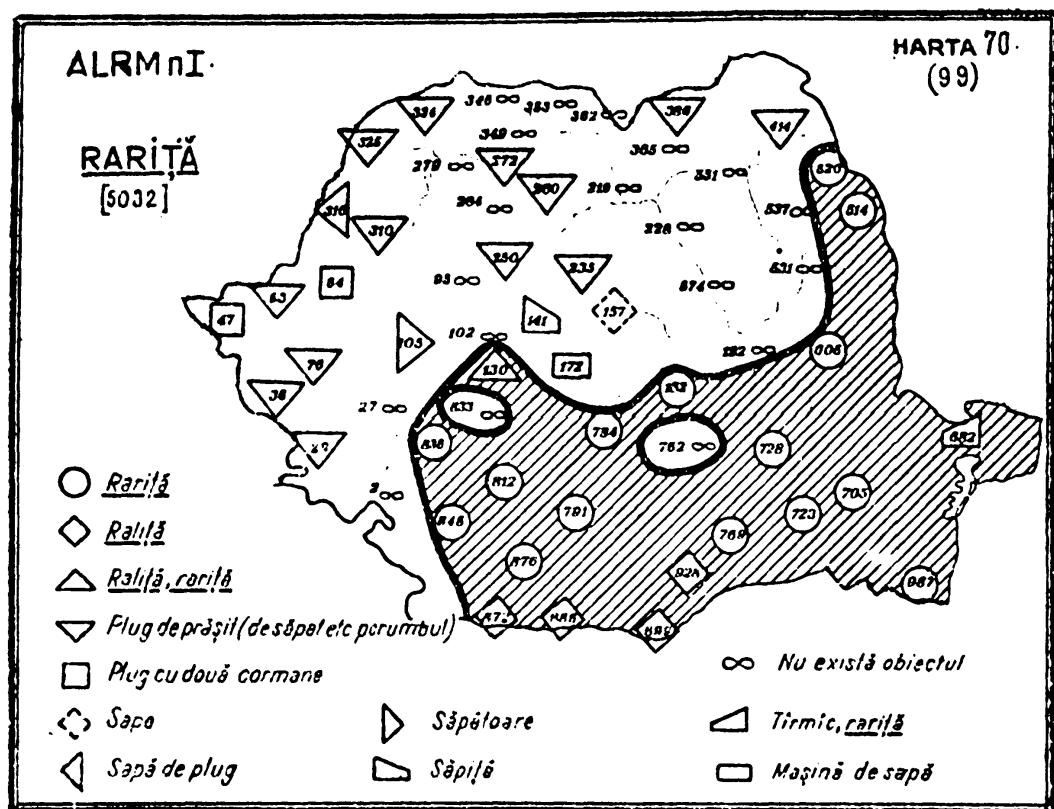
Întrepătrunderea elementelor lexicale moștenite din latină și a celor de proveniență slavă este în multe cazuri foarte complexă. Dar de fiecare dată, într-un sector sau altul al terminologiei țărănești predomină fie elementele latine, fie cele slave.

Astfel, alături de *fîn* (< lat. *foenum*) și *iarbă* (< lat. *herba*), limba română cunoaște cuvîntul de origine slavă *otávă*, o denumire particulară — 'iarba crescută după primul cosit' ; acest sens coincide cu acela al cuvîntului slav corespunzător : bg. *омáса*, scr. *отава*, cf. rus., ucr. *омáса*, ceh. *otava* etc. (vezi etimologia la Vasmer, II 289 ; Preobr. I 668).

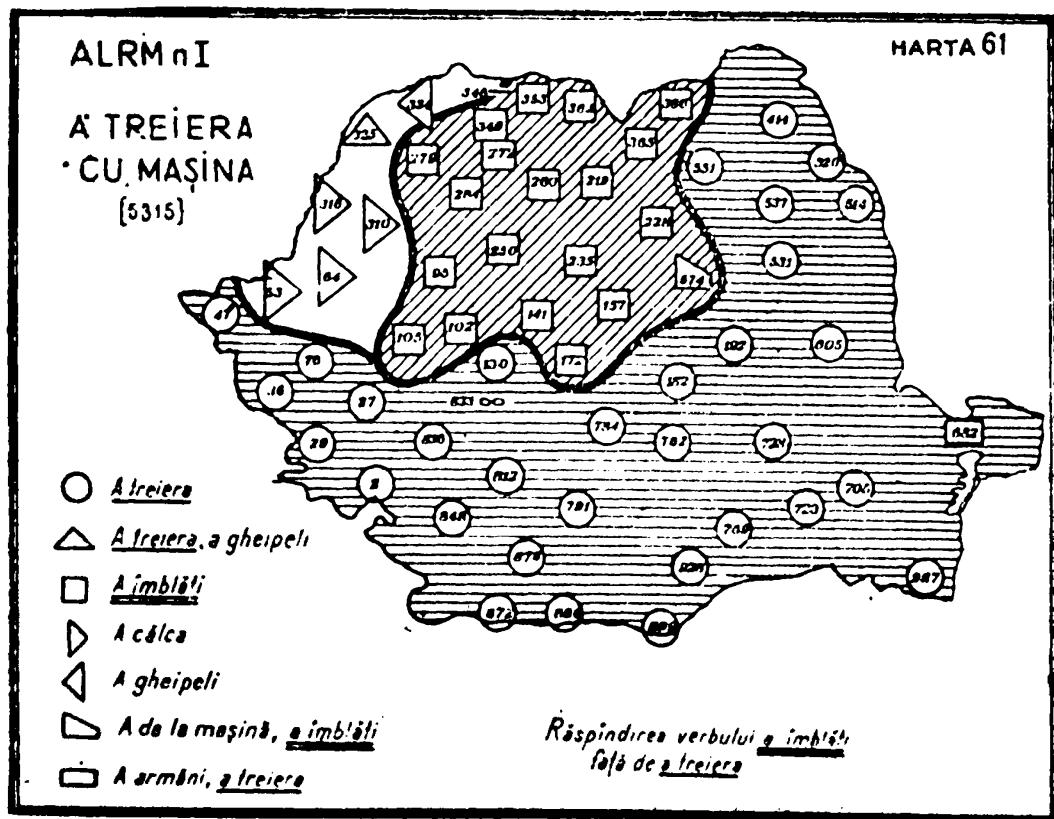
Numele cerealelor cultivate sunt, în genere, de origine latină : *grîu*, *secáră*, *orz* etc. Doar *ovăs*, care pare-a fi apărut mai tîrziu ca plantă cultivată¹, are origine slavă : vsl. *овеcъ*, bg. *овѣцъ*, scr. *òvas*, cf. rus. *овѣцъ*, ceh. *oves* etc. (v. Mlad. Et. 371 ; Vasmer, II 248) ².

¹ Vezi *La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*, t. IV Paris, s.a., p. 940.

² Înrudit cu lat. *avena* (Walde-Hoffmann, I 81).

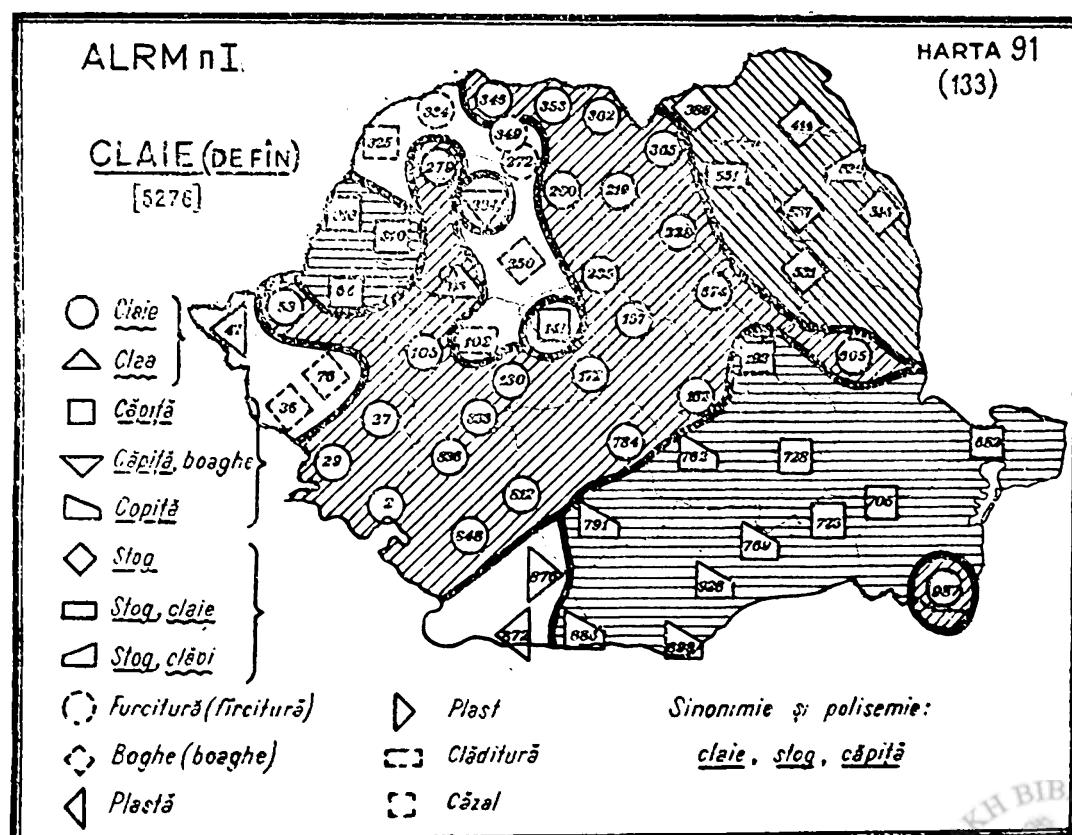
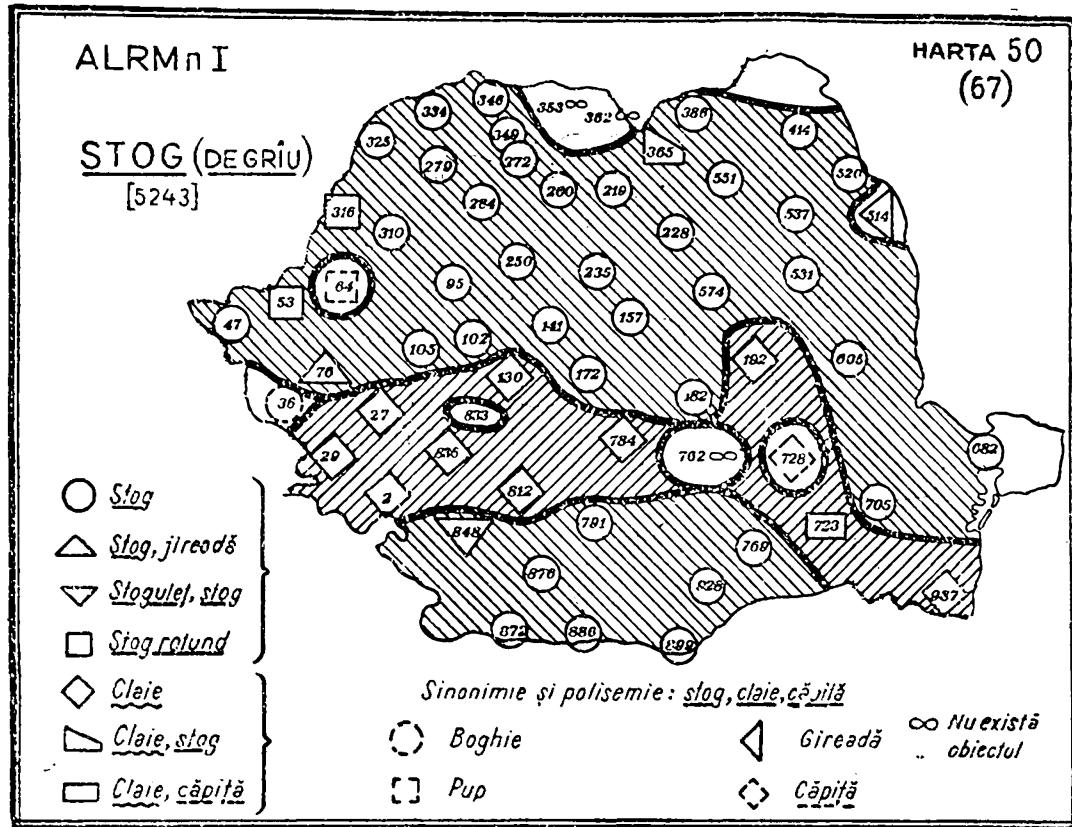

Harta 5

Harta 6

Dacă numirile de bază ale cerealelor sînt de origine latină, în schimb, foarte multe cuvinte denumind noțiuni legate de strîngerea și prelucrarea lor sînt împrumutate din dialectele slave. Aceasta nu înseamnă, desigur, că „daco-romani” au cunoscut *snopul*, *stogul* etc. doar la venirea slavilor, ci mai degrabă e un indiciu al faptului că slavii, ca buni agricultori, aveau o bogată terminologie, pe care și-au păstrat-o și după perioada îndelungată de bilingvism, transmițînd-o și „românilor”¹. Cuvinte de origine slavă ca *polog*, *snop*, *stog*, *clacie*, *căpișă*, *pleavă*, *tîrnomeată*, *tărîje* sînt comune tuturor sau aproape tuturor graiurilor românești.

Să le luăm pe rînd :

Pológ 'iarbă cosită dintr-o singură mișcare de coasă ; mănușchi de fin sau de grîu secerat' corespunde bg. *nólog* 'idem' (Gherov, IV 149 : sensul 4), ser. *polog* 'grîu căzut' (Rječnik, X 605). Cu valoarea concretă „polog de grîu” cuvîntul a fost înregistrat prin Banat, Munt., Mold., alături de *snop*, *grămadă* etc. (ALRn I 54, ALRMn I 45).

Snop (de grîu, ovăs, coceni de porumb etc.) corespunde vsl. *снопъ* 'fasciculus, maniculus, ligatura' (Mikl. Lex. 867, Meillet, Et. II 238), bg. *cuon* scr. *snōp*, cf. ucr. *chin*, *cuona*, rus. *cuon*, ceh. *snop* etc. (v. etimol. Vasmer, II 682, Machek, 462). Interesant de remarcat că, cu valoarea concretă „snop de grîu”, cuvîntul se întrebunează mai ales în partea de nord a țării, în timp ce în partea de sud el denumește „snopul de coceni de porumb” (v. ALRMn I 45, 81 ; cf. și harta 57). De la *snop* s-a format în românește verbul *a snopi* 'a face snopi; fig. a bate tare pe cineva' (cf. *a snopi în bătăi*).

Snopii de grîu sînt strînsi în stoguri. *Stog* corespunde cuvîntului cu același sens din limbile slave : vsl. *сворка*, bg. *cmos*, ser. *stôg*, cf. ucr. *cmiє*, *cmozy*, rus. *cmos*, ceh, slovac *stoh* etc. (Vasmer, III 16) ; cf. și împrumutat în magh. *asztag* 'clacie, stog' (Kniezsa, 64). Cuvîntul românesc e răspîndit aproape în toată țara, cu excepția unor regiuni din Banat și Muntenia, unde în acest sens („stog de grîu”) au fost înregistrați *clacie* (vezi mai jos) și alți termeni (v. ALRn I 67, ALRMn I 50, aici sub nr. 7).

Clacie e un sinonim parțial al lui *stog*, deoarece sensul și întrebunîțarea lui sunt mult mai largi : astfel, se poate spune *clacie de fin, de paie,*

¹ Cf., în ultimul timp, cele spuse de M. Křepinský, pornind de la o idee a lui S. Pușcariu : „les termes de la vie quotidienne sont hérités du latin [se înțelege că nu neapărat toți], les termes consacrés et peu usités, d'origine slave [o parte din acești termeni]. C'est parce que les Slaves ont appris, avec les éléments du roumain, le vocabulaire roumain de tous les jours, mais non le vocabulaire roumain spécial, qu'ils ont été obligés de remplacer ce dernier par le slave. Le rôle des Roumains se réduit à l'adoption des apports slaves” (s.m.). („Actes du Sixième Congrès international des linguistes”, Paris, 1949, p. 324, răspuns la întrebarea a 4-a).

de snopi și de orice alte obiecte. În sensul său fundamental, cuvîntul romînesc corespunde bulg. *клáдня* 'claiie de snopi sau de fîn, înaltă și de formă lunguiată; stog' (Mlad. Tâlk. I 1026), scr. *klàdnja* 'grămadă; claiie de grîu' (Rječnik, V 26), ucr. *кладнѧ* 'claiie de 15—20 snopi' (Hrinc. 783); cf. și împrumutat în magh.: *kalangya* 'acervus tritici, foeni' (Kniezsa, 242). Pentru răspîndirea lui teritorială cu diverse valori concrete „claiie de snopi; stog sau claiie de fin” v. hărțile ALRn I 59, 133, ALRMn I 50, 91 (aici sub nr. 7 și 8), din care reiese că în anumite regiuni predomină un sens concret sau altul. Ca și în alte cazuri, întîlnim aici „sinonime teritoriale”¹.

O claiie mai mică de fîn se numește, cu un cuvînt slav, *căpiță* (cu varianta dial. *copiță*, v. DA, I, p. II 105). Cf. în limbile slave: bg. *конá* 'claiie de fîn, paie' (Gherov, II 396), dim. *конúча*, scr. *kópa*, dim. *kòpica*, etc.; cuvîntul a fost împrumutat și în alb.: *kapicë* (Fjalor, 200). După cum se vede, în limba romînă a pătruns numai forma diminutivă, existentă în limbile slave de sud, care probabil s-a impus în unele graiuri slave pentru denumirea unei clăi mai mici. De altfel, forma internă s-a putut pierde treptat (în limba romînă ea nici nu mai există, căci n-avem cuvîntul nesufixat), astfel că au apărut diminutive secunde: bg. *кенúчка*, rom. *căpicioáră*.

După cum am arătat mai sus, în legătură cu prelucrarea cerealelor se întîlnesc următoarele cuvinte de origine sud-slavă: *pleavă*, *tîrnomeată*, *tărițe*.

Pleavă 'rămășițe din învelișul boabelor de cereale treierate etc.' : vsl. *плéкы* (pl., cf. Vasmer, II 394), bg. *плéва*, scr. *pléva* (rus. dial. și ucr. *полóвá* etc.). Cuvîntul a fost împrumutat și în magh.: *polyva* (Kniezsa, 433). Alături de alți termeni (*toc*, *cămașă* etc.), *pleavă* a fost înregistrat aproape pe întreg teritoriul limbii romîne (ALRn I 88). Pentru derivele *plévník*, *plévnită* 'loc unde se ține pleava, nutrețul' (DA, mss.) cf. bulg. *плéвник*, *п.лéвница* (Gherov, IV 47).

Tîrnomeată, *tîrnomátă*, *tîrnomet* 'rămășițe de paie, spice etc. la treieriș' corespunde cuvîntului bg. *търномéтка* 'mătură, tîrn cu care se mătură aria' (cf. și verbul *търномéтвам* 'a mătura aria'; cuvîntul e compus din *мръзн* 'mărcine; tîrn' și *memá* 'mătur'), scr. *trnòmet* 'idem' (Ivek.-Broz, II 592). Un astfel de sens a existat probabil și în romînă², dispărind

¹ Modificarea fonetică se explică cu ușurință: *n'* (*dn'*) s-a redus în fața lui *j* pînă la zero: *kladnja* > *klaja* (ortogr. *claiia*). Cf. în elementele latine ale limbii romîne: *calcaneum* > *călcen'iu* (înv., dial.) > *călceli* (cf. Rosetti, *Limba romînă în sec. XIII—XVI*, 113; Tiktin, I 262).

² Cf. *tîrn* 'mătură mare de nuiele' (§ 7).

în urma unui fenomen de „alunecare” a sensului (asociație prin contiguitate, metonimie), paralel cu pierderea definitivă a formei interne.

Față de *făină* (< lat. *farina*), limba română cunoaște cuvântul *tărîșe* (pl.) ‘coaja grăunțelor zdrobită, prin măcinare’ de origine slavă: cf., cu același sens, vsl. *тѣнцѣ* (pl. fem.; Mikl. Lex. 1003); bg. *мръցу* (pl.), ser. *тръче* (pl.); magh., împrumutat din slavă, *derce* (Kniezsa, 151).

4. Prelucrarea inului, cînepii. Fabricarea pînzei, postavului

O grupă specială în terminologia populară o formează cuvintele legate de prelucrarea cînepii, inului, din care o mare parte sunt de origine slavă.

Termenii *in*, *cînepă* sunt moșteniți din latină (< *linum*; *cannabis*)¹, ca și alte nume de plante cultivate. Dar, ca și în grupa precedentă, o serie de cuvinte referitoare la prelucrarea lor, inclusiv numele de instrumente, sunt împrumutate din dialectele sud-slave.

Astfel, *puzdérîi* (sg. *puzdérie*) ‘resturi lemnăsoase care cad din tulpina cînepii, inului la melițare și scărmănanare’ (dial. *pozdérîi*, *pîzdărîi*, *pozdărîi*) provine din slavă: vsl. *паздеръ*, *поздеръ*, *поздеръкъ* ‘stipula’ (Mikl. Lex. 605), bg. *паздэръ* ser. *pòzder*, cf. rus. *пáздер*, *паздерá*, ucr. *пáздíр*, *паздíръ*, ceh. *pazdeři* etc., cu același sens (v. etimol. Preobr. II 3; Vasmer, II 301: **paz-der-*, **poz-der-*, cf. rus. *дeръ*, *дратъ* ‘a rupe, a jupui’); cf. și împrumutat în magh.: *pozdorja* (Kniezsa, 443). În diverse variante fonetice (dintre care originară pare a fi *pozderii*, sg. *pozderie* < slav. *pozderъje*), cuvintul a fost înregistrat în întreaga țară (ALRn I 259).

Alături de lat. *fuior* se întâlnesc slav. *cîlți* (pl.) ‘fire scurte și groase rămase în urma trecerii fuiorului prin darac’, care provine dintr-un slav. *klîci* (pl.), sg. *klîkъ*: vsl. *клъкъ* ‘trama’ (Mikl. Lex. 290), bg. *клъчице* (cu sufixul *-ište*) ‘cîlți’ (Gherov, II 374); cf. ser. *kñk* ‘stuppa’ (Rječnik, V 753), rus. *клок* ‘smoc, floc’ (v. etimol. Vasmer, I 571); tot de la forma de plural a fost împrumutat și magh. *kóć* (Kniezsa, 270).

În cele ce urmează vom urmări numele de origine slavă ale instrumentelor în ordinea în care ele apar în prelucrarea inului și a cînepii.

Méližd ‘unealtă de lemn cu ajutorul căreia se zdrobesc tulpinile de in, cînepă pentru a se alege fuiorul’ corespunde bg. *мелица* ‘idem’ (BTR, 377); cf. rus. *мáло, мáлка, мáлица* ‘idem’ (Dal, II 375), ucr. *м'ялиця*

¹ Cf. Walde - Hofmann, I, 154.

'idem' (și alte sensuri — Hrinc. 994), ceh. *mědlice*, slovac. *mädlíca* 'idem' (Machek, 291; v. și Preobr. I 585: provine din rădăcina verbală *mənq*—*męti* 'a zdrobi' printr-o dublă sufixare: -(d)*lo* + *ica*). Cuvântul este general răspândit pe întreg teritoriul limbii române (ALRn I 257; dialectal *mélintă*)¹.

Vîrtélniță și *vîrténiță* 'roată pentru depănat firele' corespunde ca sens bulg. *вртмѣлка* 'idem' (Gherov, I 162), *вртмѣло* 'idem' (Duv. 292; Mlad. Et. 92); spre deosebire de bulg. *вртмѣлка* (suf. -*el-ka*, rădăcina în vsl. *врѣтѣти*, bg. *вртмѣ*, cf. rom. *a în-vîrti*), cuvântul românesc prezintă sufixul *-niță* (= slav. -*nicā*), pe care-l întâlnim în sloven. *vrtlnica* 'roata olarului, roată' (Kotnik, 598); pentru formația de la același radical, dar cu alt sufix, cf. și ucr. *веремінник* 'vîrtelnită' (Hrinc. 178). Termenul *vîrtelnită* e răspândit în toată țara (ALRn II 451).

Răzbói (2) 'unealtă casnică de țesut; mașină de țesut' denumește instrumentul principal pentru producerea pînzei și a postavului; cf. în limbile slave de sud: bg. *разбóй* 'idem', ser. *rázboj* 'idem'². Termenul e răspândit aproape pe întreg teritoriul limbii române (precum și în dialectul aromân: *arăzbóiu* — Capidan, 56; Mihăileanu, 38), cu excepția părții de nord-est (vezi harta foarte clară ALRn II 470, ALRMn I 300, aici h.11), unde se întrebunează cuvântul de origine ucraineană (pătruns, evident, mai tîrziu) *státive* 'război; tălpile războiului' (< ucr. *cmamúeu* 'tălpile războiului' — Hrinc. 1815, 179)³.

Dintre numirile detaliilor războiului de țesut care au origine slavă reținem următoarele: *suveică*, *sucală*, *țeavă* (*țevie*).

Suvéică 'piesă de lemn în care se fixează țeava cu firul de bătătură' (prin extindere — piesă asemănătoare la mașina de cusut) corespunde bulg. dial. *сөвѣлка* (și *сөвѣлка*) cu același sens; cf. și ser. *sòvjelo*, *sòvilja* 'idem' (rădăcina în verbul vsl. *сөвати*, bg. *сөвам* 'a introduce, a băga'; v. Gherov, V 215; Mlad. 598; Vasmer, II 686).

Sucálă 'unealtă cu ajutorul căreia se deapăna pe țevi firul pentru țesut' corespunde bulg. *сукáло* (și sufixat *сукáлка*), ser. *sùkalo*, cf. ucr. *сýкало*, cu același sens (rădăcina *suk-* în verbul bg. *суча* [cf. rom. *a sucî*],

¹ Interesant de observat că dialectal (Trans.) se întâlnește și un alt termen de formărică românească — *fringătoare* (*fringe* + suf. -*ătoare*) 'meliță mare cu ajutorul căruia se fringe cînepă' (DA II, p. I, 166; Scriban, 529). Celealte dicționare (Tiktin, Candrea, DLRL) înregistrează doar augmentativul *melișoi* cu acest sens (cf. și ALRn I 257; în Moldova).

² Omonimia cu *răzbói* (1) 'bellum' își are originea pe teren slav. Vezi § 31.

³ Cf. ALRn II 470, 471, ALRMn I 300, 301. În punctul ucrainean 336 (Brodina, reg. Suceava) se înregistrează și forma ucr. dial. *statiivî*, cu accentul pe *a*, ceea ce explică locul accentului în cuvântul românesc, care nu poate fi pus în legătură cu ser. *státive* 'război', deoarece rom. *státive* nu se întâlnește decât în partea de nord-est a țării.

rus *сукать, скатъ* 'a depăna cu sucala' < *səkati; v. Mladenov, Et. 617; Vasmer, II 634, III 42; cf. rus. dial. *скази* 'sucală' < *səkala¹). Cuvîntul este răspîndit pe întreg teritoriul limbii române (ALRn II 456).

Teără, ţevie are nu numai sensul general 'piesă în formă de cilindru gol, avînd diferite întrebuiențări', ci și unul mai restrîns de 'tub de lemn etc. pe care se deapăna firele și care se introduce în suveică' (v. DLRL, IV 536; ALRn II 485; vezi § 7).

Tot în această grupă intră și *dîrstă, drîstă* 'piuă fixată la o apă curgătoare în care se bat postavul, dimia etc.', împrumutat din bulg. *дръсма, дръща* 'idem' (cf. verb *дръсмѫ* 'a călăfătu'; v. Berneker, 256; Mlad. Tâlk. 606, Et. 153). Cuvîntul a pătruns și în alb.: *dérstilë* (Fjalar, 82; Meyer, 65), de unde a trecut și în aromînă: *drîșteală, dîrșteală* (Capidan, 66)². În română termenul se întâlnescă în partea de sud a țării, în timp ce în alte părți se întrebuiențează cuvîntul polisemantic de origine latină *piuă*.

Alături de *pînză* (de în, de cînepă, de bumbac), cuvînt de origine latină, limba română cunoaște cuvîntul *postâr* (de lină), împrumutat din dialectele sud-slave: bg. *noćmâs* 'pînză, postav' (unul din sensuri; Gherov, IV 224), ser. *pòstav* 'linteum; depozitum' (Rječnik, XI 29); cf. și rus. dial. *noćmâs* 'val de pînză; război de țesut' (cuvîntul e polisemantic; Dal, III 342, Ušakov, III 636), ucr. *noćmâs* 'bucată de postav, de pînză' (Hrinc. 1477); cf. și împrumutat în magh. *posztó* 'pannus' (Kniezsa, 441). În limbile slave cuvîntul e un postverbal cu mai multe sensuri concrete (verbul sl. com. *po-staviti* 'a pune' > *postavъ*).

Rolul elementului slav în acest sector al terminologiei țărănești e evident. Dar numai printr-o studiere amănunțită a întregului complex de termeni referitor la prelucrarea inului, cînepii, linii, după metoda „Wörter und Sachen”, se pot determina toate straturile lexicale după originea lor, în strînsă legătură cu obiectele pe care le denumesc cuvîntele respective. Aceasta ar putea forma obiectul unei lucrări aparte cu caracter lingvistic-ethnografic.

¹ Vezi V. Kiparsky, recenzie la: Vasmer, REW, în „Вопросы языкоизнания”, V, 1958, nr. 5, p. 137.

² Interesant de remarcat că în limba română există ambele forme cu -tr- și -sl-, ceea ce redă tratamentul diferit al grupului -sr- în dialectele bulgare.

II. CUVINTE REFERITOARE LA CULTURA MATERIALĂ. CASA ȘI CURTEA ȚĂRĂNEASCĂ. AŞEZĂRI OMENEŞTI

5. Casa, curtea ; construcții gospodărești, materiale de construcție ; așezări omenești

Chiar și o cercetare sumară a vocabularului din această categorie poate arăta locul însemnat și vechimea elementelor lexicale de origine slavă în sectorul vast al terminologiei populare legate de cultura materială. În legătură cu aceasta trebuie subliniat de la început că majoritatea acestor cuvinte se bucură de o largă răspândire în limba română și, uneori, n-au sinonime de altă origine în limba populară.

Să începem cu familia de cuvinte *zid*, *a zidi*, *zidár*, *zidărie*. Alături de cuvintele moștenite din latină *casă*, *perete*, în limba română apare termenul împrumutat din slavă *zid*¹. Cf. vsl. зидъ 'Mauer, Dach', зидати зиждѫ 'bauen, schaffen' (Hwb. 166); bg. зид 'Mauer', зидам 'a zidi, a construi', зидár, зидаруя 'zidărie ; material de zidit' (BTR, 217; RB I 454), scr. зид 'Mauer', зидati, зидár, sloven. zid, zidati etc. (Vasmer, I 450; Machek, 584 : zed').

Zid este, în limba română, sinonim cu *perete* și adesea întrebuițările lor sunt identice, cu unele deosebiri (în parte frazeologice ; vezi DLRL, III 384, IV 754) ².

Cf. *Alții scriu și lipesc hîrtii pre ziduri sau pre păreți unde trec oamenii* (Îndreptarea legii, 1652, ap. Tiktin, 1819).

O parte din detaliile casei au de asemenea numiri slave. Astfel, alături de *ușă* (lat.), întâlnim cuvântul *prag* 'partea de jos a unui toc la ușă' (arom., megl. *prag*; Capid. 79, Dalametra, 174), împrumutat din dialectele sud-slave : cf. vsl. πράγъ, bg. *праг*, scr. *präg* (sl. com. *porgъ : rus. *nopóг*, ucr. *nopíг*, *nopóгу*, pol. *prog*, ceh. *práh* etc. ; v. Vasmer, II 407). Cuvântul a patrunc și în alb. : *prag* (Meyer, 350). Ca și în limbile slave (bulg. scr., rusă, ucr. etc.), în limba română cuvântul poate fi întrebuințat în mai multe sensuri concrete și abstractive : ex. *pragurile Niprului* (rus. *днепровские пороги*, bg. *праговите на река Днепър*), *în pragul* (primăverii, anului nou etc. ; vezi DLRL, III 529).

În legătură cu ușa trebuie amintită și una din denumirile încuietorii — *zăvor* : slav. *zavorъ* — vsl. закоръ, закора 'vectis' (Mikl. Lex. 205, Hwb.

¹ Spre deosebire de dacoromână, aromâna a păstrat în acest caz cuvântul lat. *murum* > *mur* 'zid, perete' (Dalametra, 139 ; Mihăileanu, 326 ; cf. Bourciez. *Él. de ling. rom.*, § 466 a).

² În limba literară, alături de *a zidi* se întâlnesc și neologismul *a construi* (< fr. *construire*), în parte cu alte accepțiuni (mai ales, tehnice și abstractive ; cf. DLRL, I 529).

166), bg. *засóрка*, *засóрня* 'zăvor' (unul din sensuri; cuvîntul apare numai sufixat; Gherov, II 48), scr. *зáвóр* 'idem' (unul din sensuri; Tolstoi, 188), rus. *засóр* și *засóра* etc. (rădăcina în verbul *за-въръгъ*, *заврѣти* 'a închide'). Cuvîntul a pătruns și în magh. *zár* (Kniezsa, 568). În română e răspîndit în Mold., parțial în Olt. și Trans. (ALR II 251).

Partea de jos a acoperișului casei se numește cu un cuvînt de origine slavă *streášind*, *strášind*: cf. vsl. *страпъхъ*, bg. *смрáха* 'streașină, acoperiș', scr. *stréha*, sloven. *stréha*, *stréšina*, rus. *смпexá*, ucr. *смпixa*, ceh. *střechá* etc. (Vasmer, III 26; Mlad. Et. 614). Față de forma slavă comună (*stréxa*) și generală în limbile slave, limba română prezintă forma cu sufixul slav *-ina*: *stréx-ină < *stréšina*, ca și în slovenă. În aromână a fost însă împrumutată forma simplă: *stredhă* (Capidan, 83; Dalametra, 197), ca și în alb.: *strehē* (Meyer, 394) și magh.: *eszterha* (Kniezsa, 169).

Deosebit de interesant pentru polisemantismul său este cuvîntul *pod* 'spațiul cuprins între planșeul superior al unei clădiri și acoperiș, tavan; construcție de lemn, piatră etc., care leagă malurile unei ape; (înv.) pavaj de scînduri groase cu care se acopereau în trecut străzile, stradă pardositară cu scînduri (ex. *Podul Mogoșoaiei* = Calea Victoriei) etc.' (DLRL, III 478; Candrea, 693). Cf. în limbile slave: medio-bulg., vrus. *noðъ* 'Grund' (Vasmer, II 382; Meillet, *Sl. commun*, § 571, Ét. 232), bg. *noð* 'podea; tavan; postavă (la moară)' — (ultimele două sensuri doar la Gherov, IV 108; cf. și Duvernois, 1727), scr. *pòd* 'podea; tavan; etaj' (Rječnik, X 192), (cf. sloven. *pòd*, ucr. *nið*, *noðy* 'fundament (la stog, sobă etc.); postament (ex. pentru piatra de moară); pod (la casă)' — (Hrinc. 1267), rus. *noð* etc. Cuvîntul a fost împrumutat și în magh.: *pad* 'bancă, laviță; pod (la casă); dorsum collis planus' (Kniezsa, 369).

Sensurile citate din limbile slave vecine explică în bună măsură valorile concrete pe care le-a primit cuvîntul în limba română: sensurile 'pont' și 'pavé' sunt dezvoltări proprii românești pe baza ideii generale 'fundament de scînduri'. Acest sens apare clar în verbul derivat *a podi* 'a pardosi cu scînduri (o încăpere), a așeza scînduri (peste un sănț etc.)'; cf. și derivatul acestuia *podeálă* (suf. *-eală*), *podeá* (refăcut de la plural: *podéle*).

Pívníča, pímníčd 'încăpere dedesuptul unei clădiri, destinată depozitării unor materiale, alimente, vinuri etc.' prezintă o ușoară generalizare a sensului față de sensul inițial slav (*pi-vъ-ni-ca 'locul unde se țin vinuri, băuturi'): bg. *нáвица* numai cu sensul de 'cîrciumă' (Gherov, IV 29), scr. *pívnica* 'cella vinaria; cîrciumă' (Rječnik, IX 906), cf. sloven. *pívnica*, ucr. *пiвнiця* 'pivniță' (Hrinc. 1259), rus. dial. *пiвнiця*, pol. *pivnica* etc. Cf. și împrumutat în magh. *pince* 'cellaria' (Kniezsa, 422). În limba

romînă *pivniță* se întilnește alături de alte două sinonime : *beci* (< cuman ; DA I, p. I, 535) și (mai rar) *celar* (< lat. *cellarium*).

Tot aici pot fi trecute și *poliță* 'scindură fixată orizontal pe perete', *laviță* 'scindură fixată pe țăruși servind ca bancă sau pat' ca denumiri ale unor obiecte făcând parte integrantă din casa țărănească. Cf. pentru primul : vsl. *полица*, bg. *полица*, scr. *pòlica*, ucr. *полиця* etc. având același sens. Cuvîntul a pătruns și în arom., megl. : *puliță* (Capidan, 80 ; Dalam. 178), alb. *policë* (Meyer, 347), magh. *pole* (Kniezsa, 430).

Laviță, dial. *láiță* (Mold., Trans.) : bg. *лáвица* 'bancă, laviță', cf. ucr. *лáвиця* (*лáва*), rus. *лáвица* (*лáва*, *лáвка*), ceh. *lavice* (Berneker, 695) ; cf. și în magh. *loca* (Kniezsa, 317).

Alături de cuvîntul moștenit din latină *curte*, romîna cunoaște o serie de sinonime de origine slavă : *ogradă*, *ocol*, *obor*.

Ográdă 'curte, grădină (dial.) ; gard (inv.)' (DLRL, III 260) se întilnește mai ales în Mold. și parțial în Trans. (ALRM, II 344). Provine din dialectele sud-slave : vsl. *ограда* 'gard ; curte de vite' (Hwb. 75), bg. *огрáда* 'gard ; grădină, ogradă, obor pentru vite' (Gherov, III 332 ; RB, II 333), scr. *ögrada* 'gard ; întăritură ; ogradă, obor' (Rječnik, VIII 767) etc.¹.

Ocól e un cuvînt polisemantic și de circulație generală avînd, pe lîngă sensul general, abstract 'mișcare împrejur' (cf. verbul derivat *a ocoli*), unele sensuri concrete 'împrejmuire, îngrăditură, loc îngrădit ; curte, ogradă' (DLRL, III 250). Provine din sl. *okolъ* : sl. bis., vrus. *околъ* 'κύκλος', *около* 'circum' (Vasmer, II 260), bg. *окол*, *около*, adv. 'împrejur', scr. *òkô-òkola* 'circulus, orbis ; castra ; dial. *ocol*, *obor*' (Rječnik, VIII 826), sloven, *okol* 'Umzäunung (für Schweine, Schafe) ; Viehhof ; Umkreis' (apud Kniezsa, 62) etc. Cf. și în magh. *akol* 'Schafstall, Viehstall' (Kniezsa). Verbul derivat *a ocoli* corespunde bulg. *околи*, scr. *okoliti*.

Obór (Munt. Mold.) 'ocol de vite ; loc îngrădit pentru unelte, nutreț ; (loc pentru) tîrg de vite' : bg. *обóp* 'grajd ; obor ; gard' (Gherov, III 305) scr. *òbor* 'ocol de vite, curte' (Rječnik, VIII 425 ; cuvîntul provine din *ob-vorъ*, rădăcina verbului *vbrq*, *vréti* 'a închide') ; cf. și în alb. *oborr* 'curte' (Meyer, 318).

¹ E puțin probabil ca *gard* să fie de origine slavă. Mai degrabă el pare a fi un cuvînt autohton înrudit îndeaproape cu sl. com. *gordъ. O dovadă indirectă o constituie faptul că celelalte cuvînte din această rădăcină (*grădină*, *grajd*) apar în rom. cu metateză sud-slavă. (Vezi discuția la Al. Rosetti, *Slavo-romanica*, II, BL, VII, 1939, p. 118–120).

Din aceeași sferă face parte *grădină* 'loc îngrădit (pe lîngă casă) în care se cultivă legume, flori, pomi' ¹: bg. *градъна* 'idem', scr. *grădina* 'idem'. Cuvîntul e înconjurat de o serie de derivate: *grădiniță* (bg. *градиница*, scr. *grădinica*), *grădinar* (bg. *градинар*) și îmbinări de cuvinte: *grădină (grădiniță)* de copii (cf. bg. *дете* *градина*), *grădină botanică* (cf. bg. *ботаническа градина*) etc.

Un sinonim parțial pentru *grădină* este *livădă* 'plantație de pomi fructiferi; pajiște', răspândit în Munt. și Mold. (ALR n I 201, ALRM n I 141), pătruns în română din limbile slave de sud: bg. *ливада* scr. *livada* (din mgr., ngr. *λιβάδι(ον)*; cf. și în ucr. *лівада*, rus. *ливада*, *лесада*; Berneker, 725) ².

În legătură cu noțiunile de mai sus trebuie amintit aici și cuvîntul popular *pîrleáz*, *pîrláz*, înv. și dial. (Trans.) *priláz* 'trecătoare peste gardurile țărănești' (asupra răspândirii vezi ALRM II 298): bg. *прелаз* și *нпелез* 'trecătoare peste garduri etc.' (BTR, 654; Mlad. Et. 510), scr. *прѣлаз* 'trecătoare, vad' (Rječnik, XI 931).

O serie de termeni de origine sud-slavă denumesc construcții gospodărești din curtea țărănească sau părți ale lor. Iată cei mai importanți dintre ei :

Grajd (dialectal pronunțat *grajd'*) 'clădire pentru adăpostirea vitelor': vsl. *граждъ* 'Hürde, Stall' (Supr., Hwb. 31), bg. *гражд*; cf. în alb. *grazhd* (Meyer, 129).

Interesant de remarcat, în legătură cu acest termen, că în limba română s-a păstrat cuvîntul lat. corespunzător *stabulum* > *staul*, *staur* 'grajd; (mai ales) tîrlă (de oi)' ³. Corelația dintre aceste două cuvinte confirmă încă o dată teza generală expusă mai sus cu privire la împletirea terminologiei slave cu cea românească în limba română. Iată un exemplu dintr-o poezie populară din Transilvania, unde cei doi termeni apar alături — *grajd* (pentru vite), *staul* (pentru oi) :

*Cine strică dragosteile ...
Fie-i grajdul sărd bol
Și staulul sărd ol.* (ap. Tiktin, 1487).

¹ Asupra răspândirii lui cu sensurile concrete „grădină de legume”, „grădină de pomi” vezi ALRn I 187, 201, ALRMn I 141.

² Vezi G. Murnu, *Studiu*, 33; S. Pușcaru, LR, I 260.

³ Cu sensul concret — 'loc îngrădit unde stau oile, de obicei, iarna' a fost înregistrat în partea de apus și nord a țării (ALRn II 392, ALRMn I 259).

Iésle (f., sg. și pl. la fel), înv. *iasle* (sg. *iaslă*) 'jgheab în grajd în care se dă vitelor de mîncare': vsl. *иасли*, bg. *ясли* (dial. est. *üeslu*)¹, scr. *jäslī*, *jäslē*, rus. *ясли* (pl., cu același sens) etc.

Cotet 'adăpost pentru păsări, porci sau cîini': sl. bis. **котъцъ** 'хълъхъ' (sec. XIII), bg. *котеъ* (dial. înv.; Mlad. Et. 253), scr. *kötac* 'coteț pentru păsări, porci etc.' (Rječnik, V 393) etc. (Berneker, 588; Vasmer, I 644).

Cocină 'adăpost pentru porci', arom. *cocină* 'coteț pentru păsări' (Dalam. 67), bg. *кόчина* 'coteț pentru porci' (de asemenea pentru păsări, cîini — RB, I 648; Gherov, II 405), scr. *köcina* 'coteț pentru păsări, porci, cîini' (Rječnik, V 143; rădăcina acestui cuvînt ca și a celui precedent în *kotz* (1) — Berneker).

Cele două cuvînte — *coteț* și *cocină* au sensuri și întrebuintări apropiate (într-o anumită măsură, identice), dar *coteț* este mai răspîndit și are o sferă mai largă. (*Cocină* apare doar în sud-vestul și sudul țării, în timp ce *coteț* e aproape general; ALRM, II 348, 349, aici hărțile 15, 16).

Printre denumirile materialelor de construcție, numeroase au origine slavă: *stîlp*, *grindă*, *bîrnă*, *podină*, *șipcă*, *scoabă* și altele.

Stîlp 'lemn lung și gros, cioplit și fixat în pămînt, servind în construcții pentru a susține ceva' este un termen general, răspîndit (alături de unele sinonime teritoriale; v. ALRM II 299²) pe întreg teritoriul țării. Provine din sl. *stôlpъ: vsl. *стъпъ* 'Säule, Turm' (Hwb. 124), bg. *стълп*, cf. scr. *stûp*, sloven. *stôlp*, rus., ucr. *столп* etc. (Vasmer, III 18); cf. și în magh. *côllop* și *oszlop* provenind din slav *stôlpъ (Kniezsa, 117, 364).

Grindă 'bîrnă groasă de lemn (ca element de construcție)' provine din slav. *grëda*: sl. bis. *грађа* 'Balken', bg. *греда* 'idem', scr. *gréda* 'idem' (unul din sensuri), sloven. *greda* etc. (Vasmer, I 315 : *грядá*).

Bîrnă 'trunchi gros de copac (ca material de construcție)' provine din sl.: vsl. *кървъно*, *кървъно* 'Balken', bg. *бръвнó* 'idem', scr. *bîrno*, sloven. *bîrno* etc. (Vasmer, I 119: *бревнó*, Mlad. Et. 46, Sławski, I 33: *bierwiono*). Cuvîntul a fost înregistrat aproape pe întreg teritoriul limbii române (ALRM II 277).

Pódină 'scîndură cu care se fac podurile, se pardosesc încăperile etc.; suport din bucăți de lemn sau din paie pe care se clădește claiia, stogul': (dicționarele bulgare nu înregistrează un cuvînt *podina), scr.

¹ Cf. St. Stoikov, *Българска диалектология*, Sofia, 1953, p. 26.

² Vezi și harta specială ALRn I 166, ALRMn I 116: *stîlpi* (sub *podul morii*).

pōdina 'podea ; podină' (cele două sensuri rom. ; cuvîntul provine din *pod-* plus suf. *-ina* ; Rječnik, X 240 ; Tolstoi, 624).

Šípcă 'bucată de lemn lungă și subțire folosită în tîmplărie' : bg. *шúнка* 'măcieș, trandafir' (Gherov, V 581 ; Duvernois, 2587 ; cuvîntul provine din *шун* 'mărăcine ; băț ascuțit cu vîrf de fier' — Mlad. Et. 694), scr. *šípka* 'virga ; virga plumbi' (Ivek.-Broz, II 530 ; v. etim. Vasmer, III 400, Machek, 500 : *šipek*).

Scoádbă 'piesă metalică cu capetele îndoite folosită la fixarea unor piese de lemn sau de piatră ; unealtă folosită la scobit sau răzuit ; scobitură în zid' : sl. bis. *скоба* 'fibula', bg. *скóба* 'scoabă', scr. *skôba* 'idem', cf. sloven. *skôba*, rus. ucr. *скóба* etc. (Meillet, Ét. 255 ; Mlad. Et. 584 ; Vasmer, II 640).

În limba română se întîlnesc alături de *sat* (lat.) și *cătun* (probabil autohton ; Tiktin, 314), două cuvinte, azi învechite, denumind așezări omenești, locul pe care au fost astfel de așezări : *seliște* și *grădiște* (de asemenea ca nume topice¹).

Seliște (și : *siliște, sâliște*) 'loc pe care este sau a fost așezat un sat, vatra satului ; loc cultivat împrejurul satului' : vsl. *селиштє* 'Wohnstätte' (Supr. ; *село* 'Wohnung ; Feld' + suf. *-иштє*) ; Vasmer, II 606, Hwb. 118), bg. *селище* 'seliște (sens 1) ; curte și casă țărănească' (BTR, 783), scr. *seliște* 'seliște (sens 1) ; cătun' (Tolstoi, 864 ; Ristić-Kangrga, 943) etc.

Grădiște 'locul sau urmele unei vechi cetăți ; movilă rămasă în lunca unui riu în urma eroziunii' : vsl. *градиштє*, bg. *градище*, scr. *grádiște* (cf. rus. *городище*, ucr. *городище* — nume topic în Moldova : *Horodiște*²).

Spre deosebire de cuvintele precedente, *úličă* 'drum îngust, stradă în sat' e un cuvînt general întrebuită la țară. Abia în ultimul secol, în orașe a început să-i ia locul neologismul *stradă* (< ital.). Pentru etimologie cf. sl. bis. *ѹлица* 'platea' (Mikl. Lex. 1049), bg. *ѹлица*, scr. *úlica*, sloven. *úlica*, rus. *ѹлица* etc. Cuvîntul a pătruns și în magh. : *utca* (Kniezsa, 542)³.

¹ Cf. Margareta C. Ștefănescu, *Cuvintele Grădiște și Horodiște în toponimica românească*, „Arhiva”, XXVIII, 1921, p. 76—80 ; vezi *Marele dicționar geografic al României*, vol. III, Buc., 1900, p. 626—627, vol. V, 1902, p. 383—388.

² Vezi *Marele dicț. geogr.*, V, p. 737—738.

³ *Tigr*, vezi § 10.

6. Obiecte casnice

O mare însemnatate în terminologia populară o au diversele denumiri de obiecte casnice, specifice vieții țărănești.

O dată cu dezvoltarea culturii materiale aceste denumiri pot să se schimbe, lăsând locul altora, care denumesc noile obiecte. Totuși o mare parte din ele se păstrează timp îndelung, largindu-și și modificindu-și sensul în funcție de noile obiecte pe care le denumesc¹. Astfel, în românește *lampă* (provenit inițial din greaca modernă sub forma *lambă* cu sensul 'lampă cu ulei') și-a largit treptat sensul, denumind pe rînd lampa cu petrol, lampa cu gaz aerian, lampa electrică, lampa de radio (ca și în alte limbi, din care a fost „reîmprumutat” : fr. *lampe*, germ. *Lampe*, rus. *лампа*, magh. *lámpa*)². Toate aceste transferuri au fost posibile datorită faptului că funcția de bază a obiectelor respective era aceeași, unul apărînd alături de celălalt și luîndu-i treptat locul (cf. cuvîntul inițial gr. *λαμπάς* 'tortă' – un obiect care luminează).

Astfel de cazuri se întîlnesc și printre numele de obiecte casnice de origine slavă din limba română. *Sită* nu este numai denumirea generală a obiectului casnic cu care se cerne făină, ci și 'țesătură de fire metalice, textile etc. servind la separarea prin cernere a diferitelor materiale; pînză deasă de sîrmă, așezată ca protecție la ferestre, dulapuri fără uși etc.' sau 'manșon special la lămpile cu gaz aerian' (cf. DLRL, IV 140). O parte însă din cuvintele de origine slavă de acest fel se întrebunțează în limba populară mai ales cu sensul lor fundamental, inițial, ca de ex. *blid*, *solniță*, *ploscă* și altele.

Să le cercetăm pe rînd :

Sită : sl. com. *sito, sl. bis. сито 'cribrum', bg. *cúmo*, scr. *sito*, cf. sloven. *sító*, rus. *cumo*, ceh. *sító* etc. (Mikl. Lex. 841 ; Vasmer, II 629). Cuvîntul a pătruns și în ngr. σίτα, alb. *sitë*, magh. *szita* (Meyer, 385 ; Kniezsa, 505). Limba română a păstrat de asemenea vechiul cuvînt lat. *cribrum* > *ciur* 'unealtă de cernut neghina, pleava etc.', avînd deci un sens specializat.

Blid 'vas de pămînt sau de metal, strachină ; (pl. *blide*) vase' (sing. și *blidă*, care poate fi refăcut de la pl. ; DA, I, p. I, 581) : vsl. блюдъ 'blid' (Supr., Hwb 12 ; Mikl. Lex. 32), alături de *блюдо*, bg. *блъдо*, scr. *bljudo* (n.) și *bljüda* (f.), cf. rus., ucr. *блюдо*, pol. *blida* (f.), sorab. (sup. și inf.)

¹ Vezi mai amănunțit în partea a doua.

² Vezi Al. Graur, *Elimologie multiplă*, SCL, I, 1950, fasc. 1, p. 23–24 ; cf. *Introducere în lingvistică* (col. sub cond. acad. Al. Graur), Buc., 1958, p. 115.

blido (Berneker, 64; Vasmer, I 95). Se observă deci că limba română păstrează formă slavă masc. atestată doar în vsl., care a dispărut în fața formei generalizate în -o (neutră)¹.

În limba română contemporană *blid* e percepțut ca un cuvînt popular, sinonim cu *farfurie* (lit., munt.; din turc. *farfură* — Șâineanu, II, p. I, 168). El apare însă adesea în operele scriitorilor (mai ales moldoveni și transilvăneni) în care se descrie viața satului.

De ex. la Sadoveanu: *Ea îl chema cu glas blînd și îi punea într-un blid mîncare.* (Nada Florilor, 1951, p. 31).

Cf. în poezia populară:

*Dar cînepa cînd s-a tors?
Scoborind pe scară'n jos,
Tot eu știucu de slănină
și cu blîdu de făină.*

(Antol. lit. pop. I, 47).

Sau în expresii: *a mîncă dintr-un blid cu cineva, blid de linte etc.*, în care *blid* nu poate fi înlocuit cu *farfurie*.

Sólničă 'vas mic în care se servește la masă sareea; vas (de lemn) în care se ține sareea de bucătărie' este interesant pentru ilustrarea corelației dintre elementele latine și slave ale limbii române: alături de numele materiei *sare*, moștenit din latină, apare drept denumire a unui obiect aparținând culturii materiale cuvîntul de origine slavă *solničă* (bg. *солніца*; cf. ser. *slânică*, ucr. *сільниця*, ceh. *solnice*). Ce e drept, dialectal se întîlnește și *sárničă* (Candrea, 1104), dar acesta este evident construit după *solničă* (*sare* + suf. -ničă).

Plóscă 'vas (de lemn, de lut ars etc.) rotund și turtit în care se ține băutură', arom. *plóscă* (Mihăileanu, 420): bg. *плюска* 'idem', ser. *plôska*, *pljôska* 'idem' (Mlad. Et. 430; Rječnik, X 82, 101), cf. și rus. *плоска* 'blid, strachină' (din *площька*, cf. *плоский*, vsl. *плоскъ* 'turtit'; Bulakovski, Типы деяг. 16; Vasmer, II 375), ucr. *плюска* 'stiela turtită' (Hrinc. 1306). Cuvîntul a pătruns și în magh. *palack* 'Flasche, Feldflasche' (Kniezsa, 374).

Vádră, veádră 'vas de lemn sau de metal în care se ține apă etc.; unitate de măsură a capacitatei lichidelor (= 10 ocale)' se întîlnește alături de *găleată* (lat.) și alți termeni populari. Provine din sl. *vědro*: vsl. *вѣдро*

¹ De remarcat însă că schimbări de gen la acest cuvînt există în ser. și pol. În ceea ce privește fenomenul fonetic *blu* - > *bli-* (*blid*) să se compare, într-o epocă mult mai tîrzie, *bliou* (*bliou* < fr. *bureau*) > *brou*: Cf. fenomenul asemănător în bulg. diał.: *лубе* < *лъубе* (Stolkov, Бълг. диал. 27), sorab. *blido* etc.

'vadră, găleată' (Hwb. 150), bg. *еедро* 'vadră ; măsură pentru băuturi — circa 15 l.' (BTR, 58), scr. *vèdro*, cf. sloven. *védro*, rus. *вёдро* etc. (Mlad. Et. 60 ; Vasmer, I 117). Cf. și în magh. *vödör* (Kniezsa, 562), alb. *vedér* (Meyer, 465).

Copăie 'albie, covată' se întâlnește mai ales în părțile sudice ale țării (în Mold. *covată*, *albie* ; în Trans. *moldă*, *troacă*) : bg. *конакъ* 'copaie, albie' (Mlad. Tălk. 1066), scr. *kòpanja* 'idem' (Rječnik, V 293), sloven. *kopánja* 'Trog, Einbaum' etc. (format de la part. trec. pas. *kopanъ* < *kopati* ; Berneker, 563 ; Vasmer, I. 618 : *конакъ*).

În afara de aceste numiri de diferite vase, limba română a împrumutat de asemenea din dialectele sud-slave o serie de alte nume de obiecte casnice : *pernă*, *rogojină*¹, *brici*, *igliță* :

Pérnă, dial. *pérină* (Mol. Trans.) 'oreiller' (diminutiv *perniță*, *perniță*) este un termen general pe întreg teritoriul limbii române : bg. (numai) *непніца* 'pernă' (format de la *nepo* 'pană' + suf. -ица ; Mlad. Et. 418), scr. *périna* 'idem', *pérnica* 'idem' (și alte sensuri ; Rječnik, IX 785, 792) ; cf. rus. *непұна*, ucr. *непұна* etc. Cf. și în magh. *párna* (Kniezsa, 393)².

Brici 'instrument pentru bărbierit' : bg. *брин* 'idem' (vsl. *брнтка* < *briti* 'a rade'), scr. *brič* 'idem' (rar — Rječnik, I 640 ; altfel *brītva*, ca în toate celelalte limbi slave), ucr. *брин* 'idem'.

Igliță 'croșetă' se întâlnește alături de numele general al *acului* (lat.) : bg. *иғліуқа* (pl. *иғліуқы* 'ace de croșetă ciorapi' — Mlad. Tălk. 824 ; de la *иғла* 'ac' + suf. -иуқа), scr. *иглица* (diminutiv ; *igla* are însă și sensul de 'croșetă' — Ivez.-Broz, I 393).

7. Instrumente și obiecte de gospodărie ; diverse obiecte concrete

Apropiate de grupa precedentă prin valoarea lor reală sănătatea numirile de instrumente și obiecte de gospodărie, printre care găsim de asemenea un număr mare de cuvinte de origine sud-slavă. Instrumentele și obiectele denumite cu aceste cuvinte (vezi mai jos) se întâlnesc în orice curte țărănească³.

¹ Vezi mai jos : *rogoz* (§ 14).

² Aici ar fi putut fi amintit încă *périe* 'brosse', pentru care dicționarele dău de obicei etimologia slavă : cf. sl. bis. *пєниe* (col.) 'pene' (Mikl. Lex. 560 ; Candrea, 923 ; Tiktin, 1146). Această etimologie e posibilă din punct de vedere formal ; n-am putut găsi încă în limbile slave nici o indicație care să permită un asemenea transfer de sens, cu atât mai mult cu cît peria nu se face din pene (deși Scriban, 965, afirmă contrariul : „peria primitivă a fost un moț de pene”. Vezi însă indicațiile lui privind inventarea periei în sec. XVIII, în Germania).

³ În paragraful următor vor fi tratate cuvintele care se întâlnesc mai ales în terminologia meșteșugărească.

O dată cu dezvoltarea generală a tehnicii aceste denumiri au putut să fie transferate și asupra altor obiecte, asemănătoare cu primele doar prin funcția de bază. Acesta este însă un fenomen general — cultural și lingvistic ; de aceea noi nu vom aminti toate sensurile obținute prin transfer sau figurate ale cuvintelor respective. Vom arăta numai, la locul potrivit, dacă acești termeni au o circulație generală, fiind în același timp și termeni tehnici, sau se întâlnesc alături de sinonime de altă origine.

Clește (n. sg. și pl. identice sau m. pl. *clești*) 'tenailles' : sl. bis. *клешта*, bg. *клиещи* (pl.), scr. *kléšta* (pl. n.) și *kléšte* (pl. f.) ; cf. rus. *клещи*, ceh. *kleště* etc. (Berneker, 517 ; Vasmer, I 569). Cuvîntul are o circulație generală (și ca termen tehnic ; cf. ALRM II 326, ALR n II 542). De la *clește* s-a format verbul *a (se) înclăstă*.

Topór 'hache', arom. *tăpor*, *tupór* (Mihăilescu, 514 ; Pascu, II 211) : sl. bis. *топоръ*, bg. *монопр* (în unele dialecte ; termen general *брадва*), scr. (dialectul kaikavian) *topor*, sloven. *tópor*, rus. *монопр*, ucr. *monopр*, brus. *manop*, ceh. slovac. *tópor*, pol. *topór*¹. În română *topor* se află în relații de sinonimie cu *secûre* (lat.), dar de obicei aceste două cuvinte nu denumesc unul și același obiect : *securea* are muchea mai mare decât *toporul* (cf. DLRL, IV 89).

Iată un exemplu dintr-o poezie populară, în care cele două cuvinte apar alături :

*Aoleu, măi hoț de dor,
N-am topor să te omor,
Nici secure să te tai.*

(Jarušk-Bîrseanu, 93).

Odată cu *topor* a pătruns în limba română și derivatul său *toporiște*, *toporiște* 'coadă de *topor*, de *secure* sau de coasă' : sl. bis. *топоришти*, bg. *монорище*, cf. și rus. *монорище*, ucr. *монорище*, ceh. *toporiště* etc.²

Tészlá 'unealtă tăietoare cu coada scurtă și tăișul lat și curbat' : sl. bis. *тесла*, bg. *мечиá*, scr. *tësla*, cf. sloven. *tësla*, f., și *tëslo*, n., rus. *мечлá*,

¹ Vezi cu privire la etimologia acestui cuvînt (probabil imprumutat din iran., dar poate și și o formă slavă : *tepə* 'a lovi' (*top-orn, ca și *kosorn) : Meillet, *Le slave commun*, § 577 ; Idem, în RÈS, VI, p. 173 ; Miad. Et. 636 ; Vasmer, III 121 (cu bibliogr.) ; Machek, 532 etc. Asupra răspândirii teritoriale inegale în limbile slave de sud ne-a atras atenția în referatul său N. I. Tolstoi, subliniind necesitatea unei folosiri mai largi a datelor dialectelor sud-slave. Într-adevăr, în dialectele bulg. există cinci termeni pentru *брадва* (*секýра*, *брадва*, *монопр* *манáра*, *балтйа* ; cf. Stoykov, Бъгл. диал., 33).

² Sufixul *-iște* cu această valoare concretă este analizabil prin existența cuvîntului *topor*. Cu ajutorul lui s-a format chiar un cuvînt nou *codoriște* (coadă [int.] + suf. *-iște*). El este mult mai productiv în nomina loci : pe lîngă *braniște*, *seliște*, *grădiște*, avem *cucuruziște*, *cinepiște*, *înște* etc. (Cf. G. Pascu, *Sufixe românești*, p. 250—254).

f., și *меслó*, n., ucr. *меслó* etc. (rădăcina în verbul *tesati* 'a ciopli'; Mlad. Et. 632; Vasmer, III 100). În limba română cuvîntul are circulație generală (și ca termen tehnic; cf. ALRM n I 372).

Dáltă 'ciseau': sl. com. **dol(b)to* — sl. bis. **длato**, bg. **длето**, dial. **длáто** (**длъто**), scr. *dléto*, rus. **долото**, ceh. *dláto* etc. (Berneker, 208; Mlad. Et. 128; Vasmer, I 360). Cuvîntul a pătruns, atât în rom., cât și în alb. (*daltë*), înaintea efectuării metatezei sud-slave¹. În limba română a fost înregistrat ca termen tehnic aproape pe tot teritoriul (ALRM n I 366, aici h. 10; alături de el: *tăietor* — în nord-vest și împrumuturi noi din magh. etc.).

Sfrédel 'burghiu': sl. bis. **свръдълъ**, bg. **свръдел**, *сврёдел* (Mlad. Et. 573), scr. *svřdāo*, *svřdla*; cf. rus. *свёрдел*, *свёре.и*, *сверлó* (Dal, IV 146), ucr. *свéрде.и*, *свéрд.ио* etc. (Vasmer, II 589). În părțile de sud ale țării se întâlnește sinonimul său *burghiu* (< turc. *burgu*, cf. bg. **бургúя**, scr. *bürgija*; Lokotsch, 30), pătruns în limbă mai tîrziu, denumind adesea altfel de *sfredel* (ALRM n I 363, ALR n II 559, 561). O dovadă că *sfredel* e un împrumut vechi o constituie nu numai răspîndirea lui în toată țara (în diverse forme dialectale), ci și derivatele sale: *a sfredeli*, *sfredelitór*, dim. *sfredelús* (de la *burghiu* — doar dim. *burghiás*, *burghiút*; verb. *a burghiá* — rar; DA I, p. I 701). Cf. *Ca un burghiu de foc se simțea că-l sîredelește-n tîmplă*. (Vlahuță, *Opere alese*, ES, 1949, p. 106).

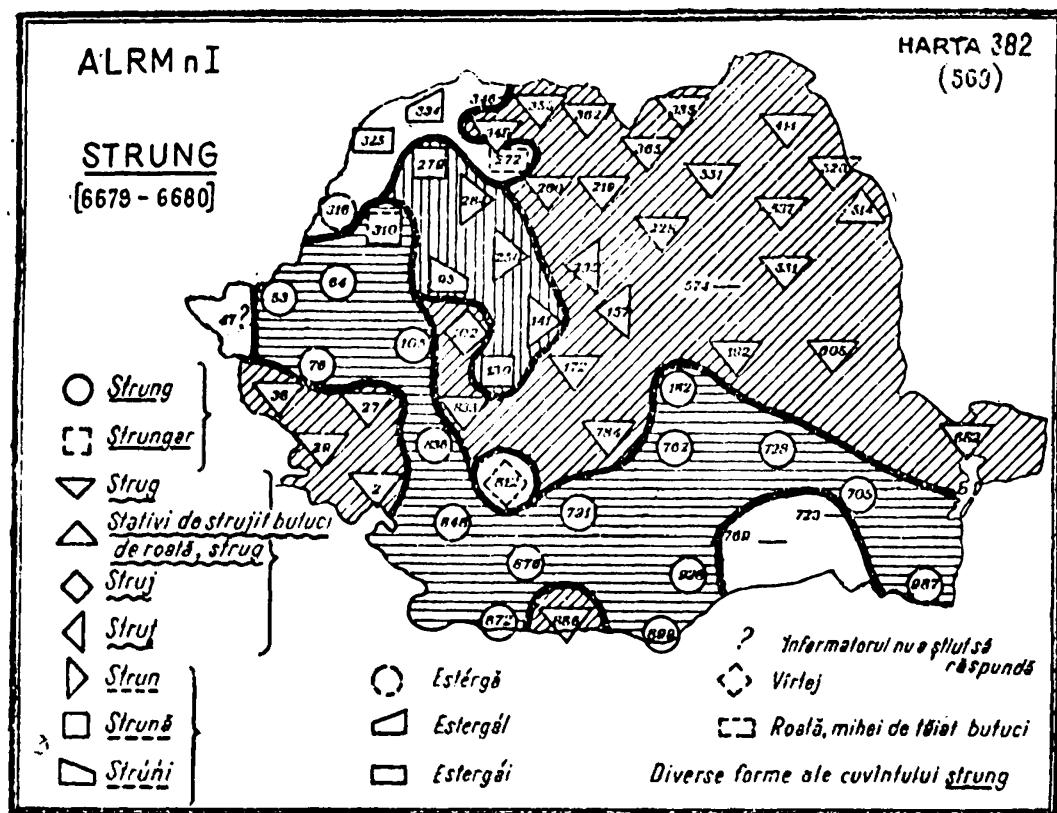
Tîrnacóp, *tîrnacóp* 'fr. pic': bg. **търнокón**, *тънокón*, scr. *trnòkop* (cuvînt compus: bg. *търн + кон*[a.u]; Mlad. Et. 641). Cuvîntul e răspîndit mai ales în Munt. și Mold. de sud, alături de alte sinonime dialectale (*săpói*, *crámpán*, *cazmá*; ALR n I 27).

Nicoválă, *năcoválă* 'dial. ilău': vsl. **наковало**, **наковально**, bg. **наковáлья**, scr. *nakovalo* (inv.), *nákôvanj* (Rječnik, VII 403), cf. sloven. *nakoválo*, rus. **наковáльна** etc. (Vasmer, II 195; compus din *na* + *kova[ti]* + suf. *-(d)lo* etc.). Cuvîntul are o răspîndire aproape generală (și ca termen tehnic; în Trans., Mold., Bucov. se întâlnește dial. *ilău*, din magh.; Candrea, 603).

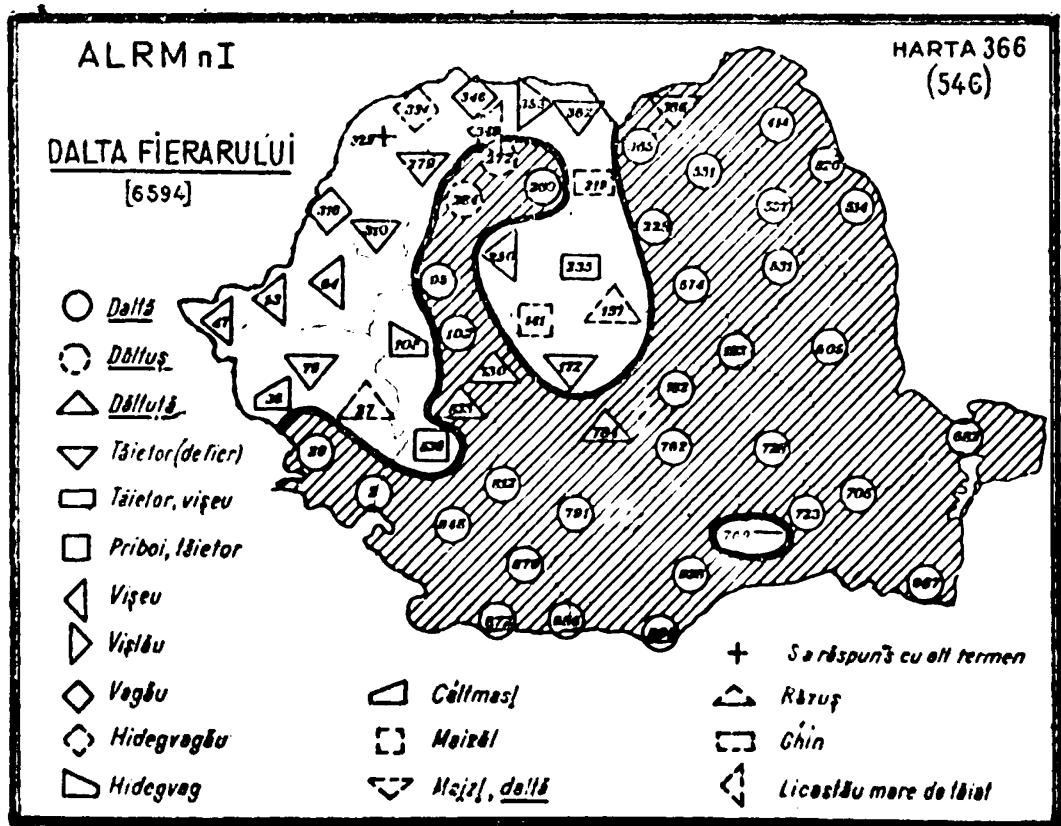
Pilă 'Feile': vsl. **пилла** 'fierăstrău' (Supr., Hwb. 85), bg. **ну.иá** 'pilă'; *fierăstrău*' (Gherov, IV 30), scr. *pila* 'idem', cf. sloven. *pila* 'idem', rus. **пилá** 'fierăstrău' etc. (împrumut din v. germ. sup. *fîla* 'Feile'; Mikl. EW, 246; Vasmer, II 356).

¹ Cf. Rosetti, în BL, VII, p. 118—120; idem, *Influența*, 71; Vaillant, *Gr. comp.* I, p. 165—166.

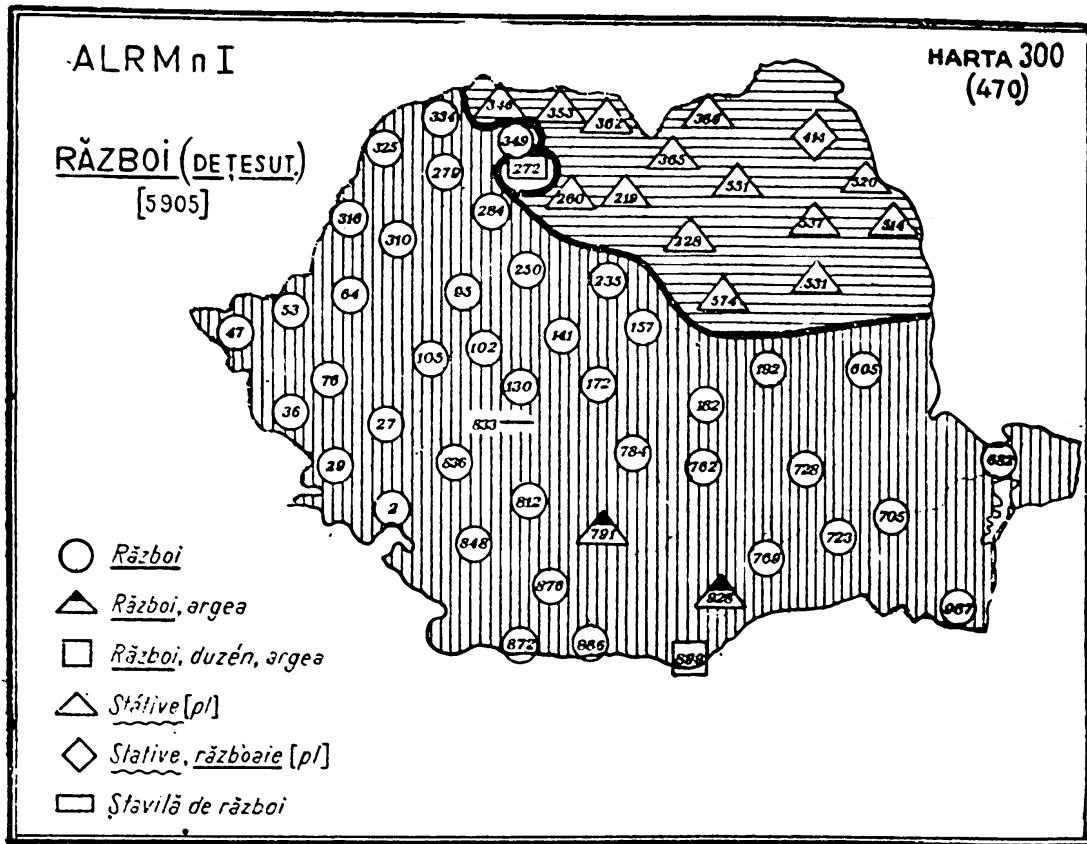

Harta 9

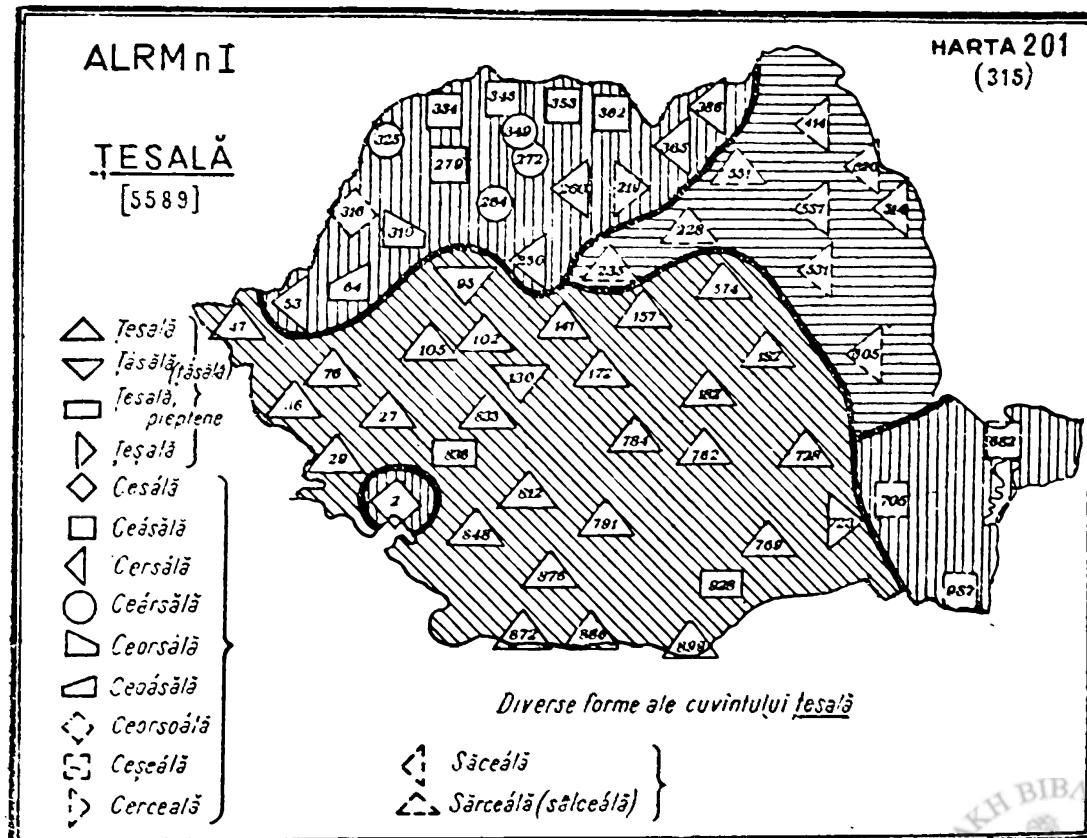

Harta 10

Harta 11

Harta 12

În afară de acești termeni „tehnici”, o serie de cuvinte slave denumesc unealte sau piese mai simple din gospodăria țărănească. Vom enumera mai jos pe cele mai cunoscute dintre ele :

Cóbiličă (și *cobiličă*) 'dial. coromislă' (în partea de sud a țării) : bg. *ко́билица* 'idem', comp. scr. *kòbilica* (cu alte sensuri concrete, în afară de cel fundamental 'equula'; Rječnik, V 136). Sinonimul său *coromislă* se întâlnește în Mold., fiind împrumutat din ucr. *коромисло* (și *коромисел*; cf. rus. *коромыслو*).

Coş '1. panier, corbeille (din împletitură de nuiele, papură etc.) ; 2. unealtă de pescuit de formă ovală făcută din împletitură de nuiele ; 3. ladă fără fund în care se toarnă grăunțele la măcinat etc. ; 4. împletitură de nuiele aşezată pe car ; 5. acoperămînt de piele sau de pînză al unei trăsuri ; 6. horn ; 7. coşul pieptului = torace' (și alte sensuri concrete ; DLRL, I 560 ; DA, I, p. II, 813—815) ; arom. megl. *coş* (Capidan, 62 ; Mihăileanu, 126). În afară de sensurile figurate (ex. *coşul pieptului*), înțelesul fundamental este 'obiect făcut din împletitură (de nuiele, papură etc.)' cu diverse concretizări, sensul principal rămînînd primul. Aceeași situație o găsim în limbile slave : vsl. *кошк*, m. 'Korb' (Hwb. 46), bg. *кош* '1. panier ; 2. unealtă de pescuit, vîrșă ; 3. coşul morii ; 4. coşar (pentru porumb) etc.' (Gherov, II 406 ; RB, I 648) ; scr. *kōš* '1. panier 2. vîrșă ; 3. coşar (pentru porumb) ; 4. coşul morii ; 5. acoperămîntul trăsurii ; 6. *grudni koš* = coşul pieptului' (Rječnik, V 380 ; Tolstoi, 350) ; cf. sloven. *kōš*, rus. *кош*, ucr. *кіш*, *коша*, ceh. *koš*, slovac. *kóš* (ceh. *hrudní koš*, slovac. *hrudný kós* 'coşul pieptului' ; Travniček, 731 ; Isačenko, I 304), pol. *kosz* (Berneker, 586 ; Vasmer, I 650—651). Cuvîntul a fost împrumutat de asemenea în alb. : *kosh* (Meyer, 201) și magh. : *kas* (Kniezsa, 257).

Împreună cu *coş*, în limba română a pătruns și derivatul acestuia *cóšničă* 'coş de mină ; stup' : vsl. *кошничка* 'kleiner Korb' (Hwb. 46), bg. *кошничка*, scr. *kōšnica* (și cu sensul de 'stup' — Ivec.-Broz, I 568)¹.

Verigă 'inel (al unui lant)' : vsl. *верига* 'catena' (Mikl. Lex. 61), bg. *верига*, scr. *vèriga*, cf. sloven. *veriga*, rus. *верига* (Vasmer, I 189).

Un sens apropiat de *verigă* are cuvîntul *belciúg*, împrumutat din bg. *бечиúг* (după cum arată St. Mladenov, provenit din limba protobulgarilor : vsl. *бѣлъчѹгъ*)².

Hîrzób, rîrzób 'funie groasă ; coșulet ; cerc de lemn cu cîteva sfere împletite pe care se aşează stocurătoarea (la stină)' : bg. *вързón* 'legătură (de lucruri)' — (RB I 166 ; provine din rădăcina verbului *вържка*,

¹ Asupra răspîndirilor cu diverse sensuri concrete vezi ALRM II 296, 354.

² Mlad. Et. 27 ; idem, în RÈS, I, p. 47—48. (Cf. în bulg. împrumutul mai nou din turca osmană *бечеиќ*).

сръзваам 'a lega', suf. -on, ca în *сръмън* = *vîrtóp*; Mlad. Et. 91; cf. Vasmer, I 188: *верзать*; Trautmann, 355). Cuvîntul a fost înregistrat cu sensul de 'cere de lemn...' în regiunile muntoase (unde există obiectul), mai ales în partea de nord a Mold. și în Bucovina (ALR n II 413, ALRM n I 274).

Téavă, dial. *tévie*, *ťavă* 'tub' (cu diverse întrebuițări concrete, inclusiv 'teavă de depănat firele cu sucala' — DLRL, IV 536) : sl. com. *cěva, *cěvъ — sl. bis. *цѣкъ*, bg. *чевъ*, f., și *чевá* 'teavă' (cu diverse valori concrete; BTR, 933), scr. *cěv* 'idem', cf. sloven. *cēv*, ucr. *чіса* (rus. *чёсka*), ceh. *cěv*, *cěva* etc. (Vasmer, III 286). În rom. cuvîntul are o circulație generală (și ca termen tehnic), datorită, printre altele, faptului că are numeroase valori concrete.

Ginj (dial.) 'impletitură de nuiele servind la legat' : sl. com. *gōžъ — bg. *гюжъ* 'impletitură de nuiele sau de altceva' (Mlad. Tâlk. 488), cf. scr. *gūžna* 'idem etc.' (Rječnik, III 520), sloven. *gōž*, ucr. *гужъ*, rus. *гужъ* etc. (Mlad. Et. 118; Vasmer, I 318). Cf. și în magh. *gúzs* 'Band, Weidenband' (Kniezsa, 206).

Pálită (inv.; dial. Trans.) 'nuia, vargă, băt, toiag' : vsl. *палица* 'nuia, băt,toiag' (Hwb. 84), bg. *нáлица* 'idem', scr. *pálitsa* 'idem', cf. sloven. *pálitsa* 'idem', rus. *нáлица*, *нáлка* etc. (Meillet, Et. 343; Mlad. Et. 409; Vasmer, II 305).

Bici 'fouet' — termen general, avînd de asemenea diverse valori figurate ('cruzime; flagel; satiră') : vsl. *кицъ* 'Geissel, Peitsche' (Hwb. 10), bg. *бичъ*, scr. *bíč*, cf. sloven. *bíč*, rus. *бичъ*, ucr. *бичъ* etc. (derivat din *biti* 'a bate'; Meillet, 352; Berneker, 56). Atât în limbile slave, cât și în română, sensul de bază este 'obiect cu care se dau lovitură vitelor' (caracteristic pentru terminologia țărănească).

De ex.: *Poenind din bici pe lîngă bol,*
In zori de zi el a trecut
Cu plugul pe la noi.

(Coșbuc, Pe lîngă bol).

O dovedă a vechimii și răspîndirii generale o constituie nu numai lărgirea sensului (mai ales prin metaforizare), ca și în limbile slave, ci și formarea unor deriveate: *a biciuî*, *biciuitór*, *biciuiálă*, *biciúscă* etc.

Un obiect cu aceeași funcție ca biciul este boldul. *Bold* (mai ales în Mold.) are însă mai multe sensuri: 'băt ascuțit cu care se împung vitele, par ascuțit; vîrf ascuțit, cui de metal; ac cu măciulie la capăt etc.', însă înțelesul său fundamental se regăsește în cuvîntul slav corespunzător: sl. bis. *коðак* 'spina' (Mikl. Lex. 39; provine din *bodø*, *bostî* 'a împunge'),

bg. *бодѣт*, pl. *бодиу* 'împunsătură ; băt ascuțit, bold etc.', *бодъл* 'ghimpe ; mărăcine' (Mlad. Tâlk. 184), cf. scr. *bòdilo* 'stimulus', *bódlja* 'spina' (Ivek.-Broz., I 76) ¹.

Derivatele cuvîntului *bold* au adesea valori figurate, abstracte, care se bazează, de altfel, pe valorile figurate chiar ale radicalului. Cf. la C. Negruzzzi : *Poate că boldul egoismului îndeamnă la acest proiect.* (Scrierile lui C. Negruzzzi, Buc., vol. I, 1872, p. 304).

Astfel, *a boldi* înseamnă nu numai 'a împunge', ci și 'a împunge cu privirea, a zgii ochii', iar *a îmboldi* se folosește nu numai în expresii ca *a îmboldi vitele*, *a îmboldi cu coarnele*, dar și *a îmboldi pe cineva* 'a îndemna, a stimula' (de aici postverbalul *imbold*, *imbold* numai cu valoare abstractă, ex. *imboldul inimii* – sinonim *stimul*, neol. fr.-lat.) ².

Tîrn 'mătură făcută din mărăcini sau din nuiele, măturoi ; porumbar, prunus spinosa ; coș de nuiele ; unealtă de pescuit făcută din împletituri de nuiele sau de mlajă' (și în varianta fem. *tîrnă* < pl. *tîrne*, care poate fi și n. și fem. ; pl. neutru obișnuit : *tîrnuri*). Cuvîntul provine din dialectele sud-slave : vsl. *τρύνε* 'ἄκανθα' (Supr.), bg. *mpyn* 'ghimpe ; mărăcine ; porumbar, prunus spinosa' (BTR, 377), scr. *třn* 'idem', cf. sloven *tŕn*, rus. *měpi*, ucr. *mepen*, *mepuy*, slovac. *trň* etc. (Vasmer, III 98). Așadar, păstrînd sensul inițial de 'prunus spinosa, mărăcine', *tîrn* și-a lărgit sensul, denumind și unele obiecte făcute din acest material.

Cf. la Ion Ionescu : *Apoi să sameni și pe trifoi, pe care să-l îngropi în față... cu o grăpă de tîrnuri.* (Calendar, 1845, ap. Tiktin, 1608).

Un derivat interesant de la acest cuvînt este verbul *a atîrnă* 'a agăța (acăta)' (< prep. *a+tîrn*) ³, al cărui înțeles se bazează pe sensul inițial al lui *tîrn* – 'mărăcine de care poți agăța, atîrna ceva' :

Cf. [Radu] *De arme se descingea,
Sus prin crăci mi le-atîrna.*

(Antol. lit. pop. I 461).

Lopátă 'Schaufel (cu diverse întrebuițări concrete) ; vislă', termen de circulație generală (de asemenea în arom. megl. *lupată* ; Capidan, 72). Provine din slav. *lopata* : vsl. *λοπάτα* 'Schaufel, Spatel' (Hwb. 52), bg.

¹ În ceea ce privește forma cuvîntului romînesc, e de observat că s-a produs metateza *d* – *l* : **bodl* > *bold*.

² Despre valorile abstracte ale verbului *a îmboldi* vezi S. Pușcaru, *Et. de ling. roum.* 355. În latină *stimulus* și-a lărgit sensul de la 'băt ascuțit, bold' la 'îmbold, stimul' (ex. *aliquem stimulus gloriae concillare*).

³ Vezi Graur, *Încercare*, 45 : „*atîrna* (derivat de la *tîrn*)” ; cf. DA I, p. I, 345.

lonáma 'lopată, vîslă' (BTR, 356), scr. *lòpata*, cf. sloven. *lopáta*, rus. ucr. *lonama* etc. (Meillet, Et. 291; Berneker, 732); cf. și în magh. *lapát* (Kniezsa, 304). Derivate românești: *lopătică* (dim.), *lopătár* (1. nomen agentis. 2. pasarea *Platalea leucorodia*, cu ciocul lung și lat ca o lopată), *a lopătă* (= *a vîslî*).

Potcoávă 'fer à cheval' (se fixează și pe tocurile bocancilor, cismelor), termen de circulație generală: bg. *подкова*, scr. *pòtkova*, cf. rus. *подкова* etc. (verb: bg. *подковá*, scr. *potkòvati*, rus. *подковамъ* < *pod* + *kovati* — rom. *a potcoví*) — (Berneker, 592); și magh. *patkó* (Kniezsa, 404).

Derivate românești: *potcovár* (suf. -ar), *potcovărie* (*potcovar* + suf. -ie).

Tesálă, dial. *cesálă*, *săceálă* 'unealtă de metal dintată, cu care se curăță pielea și părul vitelor': bg. *чесáло* 'idem', scr. *čèsalo* 'idem', cf. slovac. *česadlo* 'idem' (*česati* 'a pieptăna' + suf. -(d)lo, nomen instrument; Mlad. Et. 683). În diverse variante fonetice (*tesală*, *cesală*, *săceálă* etc.) cuvîntul e general în toată țara și n-are niciun sinonim (ALR n II 315, ALRM n I 201, aici harta 12)¹.

Tesală este una din numeroasele denumiri de obiecte și instrumente întîlnite în curtea țărănească, care fiind general răspîndite pe teritoriul limbii române sănt un indicu sigur al vechimii unor contacte îndelungi între populația „românească” și cea slavă. În același timp, ca și alte cuvinte de acest fel, cuvîntul *tesală* e o mărturie a greutății specifice importante a elementului slav în terminologia țărănească din limba română. Neînțelegînd aceste condiții, nu ne-am putea explica de ce români au trebuit să „împrumute” un astfel de termen. Fapt este că acest cuvînt nu este pur și simplu „împrumutat”, așa cum se întîmplă cu trecerea unui cuvînt de la un colectiv la altul (adesea, împreună cu obiectul desemnat): el a continuat să trăiască, ca și multe alte zeci și sute de cuvinte, în limba slavilor care s-au amestecat cu populația romanică, răspîndindu-se treptat în limba acesteia, înălăturînd poate un alt sinonim².

La grupele de cuvinte analizate mai sus se pot adăuga o serie de nume de *obiecte* și *noțiuni concrete*, unele din ele referindu-se la cultura

¹ Forma *tesálă* (lit., în sudul țării) e rezultatul trecerii lui č > t sub influența lui s; *săceală* a apărut în urma metatezei intersilabice.

² În unele cazuri, termenul „latin” corespunzător mai este încă înregistrat în textele vechi, ca apoi să dispară, alteori se mai întîlnește cu un sens restrîns sau pe o arie mică (ex. *nea*, *arină* vezi mai jos).

materială, dar fiind greu de clasificat și de trecut într-o rubrică anumită: Totuși ele prezintă importanță în ansamblul vocabularului românesc, ca nume ale unor obiecte și noțiuni întâlnite la tot pasul. Iată cele mai răspîndite dintre ele:

Clei 'substanță viscoasă cu ajutorul căreia se lipesc diferite obiecte; răsină': sl. bis. *клѣи*, *клѣи* 'χόλλα', bg. *к.еи* 'răsină, clei' (RB I 607, Mlad. Tâlk. 1029), cf. scr. *klijja* 'clei, răsină' (Rječnik, V 66), sloven. *klēj*, rus. *к.еи*, ucr. *к.еи* etc. (Berneker, 659; Vasmer I 566). Derivate românești: *cleios*, *a(in-)cleia* (cf., de ex., scr. *kljati*, rus. *к.еумъ*).

Sticlă, dial. (Mold.) *stéclă* 'verre; obiect făcut din sticlă: butelie, geam, sticlă de lampă etc.': [vsl. *стекловница* 'Trinkgefäß, (gläserne) Salbenbüchse' (Hwb. 124)], sl. bis. *стекло* 'χρύσταλλος', bg. *стъклó* 'sticlă; butelie, geam' (BTR, 834), scr. *stáklo* 'sticlă, butelie' (Ristić-Kangrga, 1004; Tolstoi, 907), rus. *стекло* etc. (imprumut sl. com. din got. *stikls* 'pocal' <'corn'; Vasmer, III 9)¹. Derivate românești: *sticlar* (suf. -ar), *sticlarie* (suf. -arie), *a sticli* 'a luci ca sticla; a străluci (despre ochi)' etc.

Minge, inv. și dial. *mince* 'balle': sl. *męćь (rădăcina în *mękъ-kъ* 'moale') — bg. (numai cu sufix) *мечка* 'Brot mit käse zu Kugeln geformt', ser. dial. *meč*, m., *meča* 'mijlocul moale al pâinii, (carne moale)' — (Rječnik, VI 548, 549), sloven. *měč* 'Ball', vrus. *мячъ* (atestat din sec. XI, Srezn. II 260), rus. *мяч* 'minge', ucr. *мяч* 'idem', veeh. *mieč*, ceh. *míč* 'idem' (Berneker, II 42; Vasmer, II 190; Machek, 295); cf. și în magh. *mancs* (inv.) 'globus ligneus ad lusum' (Kniezsa, 328). După cum se vede, sensul concret 'minge' nu apare în limbile slave de sud (cu excepția slovenei), cuvîntul românesc legindu-se mai degrabă de domeniul slav răsăritean și occidental².

Alături de *foc* (lat.), în limba română se întâlnește cuvîntul de origine slavă *jar* 'cărbuni incandescenți, jăratec; arșiță, dogoare; (fig.) fierbințeală, febră', arom. *jar*: bg. *жар* 'jar, jăratec; arșiță; (fig.) inflăcărare, pasiune' (RB, I 339), scr. *žár*, cf. sloven. *žár*, rus, ucr. *жар* etc. (Vasmer, I 419).

Impreună cu *jar* au pătruns în limba română și derivatele sale *jărătec*, *jărătic* și *pojár*. Cf. pentru primul: sl. bis. *жаратъкъ*, *жаратъкъ* (*žer-at-əkъ)

¹ Vezi și Bulahovski, *Введение*, II², p. 117.

² Aspectul fonetic nu ne îndreptășește însă să-l considerăm un imprumut din ucrainiană sau rusă: e redat ca în elementele sud-slave prin *in* — *męćь* <*mince*. (Cf. Rosetti, *Înfluența*, 69).

'carbonum congeries, cinis, cumulus ignis, sulphur' (Mikl. Lex. 191, Srezn. I. 861), scr. žerátek 'járatec', cf. rus. жарáтко 'gaură în partea dinainte a cuptorului, unde se adună cărbunii și cenușa' (Слов. русск. яз. II 220); cf. și în magh. zsarátnok 'favilla' (Kniezsa, 574)¹.

Pojár '(inv., reg.) incendiu; căldură mare, arșiță; rujeolă': sl. bis. пожаръ, bg. пожáр 'incendiu', scr. pöžär 'foc mare, incendiu', cf. ucr. пожáр etc. (format din prefixul *po-* și *žarъ*, mai precis, nomen actionis de la verbul *po-žariti*; Vasmer, II 387; Rječnik, XI 334)².

Unele cuvinte exprimă noțiunea 'o anumită cantitate (de obiecte, materie)':

Drob '1. bulgăre (de sare), bucată mare; 2. (mîncare din) măruntaie de miel': bg. ծրոբ (белы ծробове = plămîni; черен ծроб = ficat³); scr. drôb 'intestina', cf. sloven. drôb 'kleine Stücken, Abfall, Eingeweide' etc. (rădăcina în verbul sl. com. *drobiti* 'a fărimă'; Berneker, 225; Vasmer, I 370: ծրոբъ); cf. și în magh. darab 'fragmentum; Sprössling' (Kniezsa, 147—148; din maghiară rom. dial. dăráb 'bucată'). Un interesant verb derivat este *a (s)z-drobi* 'a strivi, a sfărimă', avînd o circulație generală.

Grămadă 'cantitate mare (lucruri, materie); multime': sl. bis. грамада, bg. грамáда grămadă', scr. sloven. gramàda, cf. rus. громáда etc. (Meillet, Ét. 321; Berneker, 345; Vasmer, I 310); cf. și în magh. garmada (Kniezsa, 184). Derivate românești: *a (în-)grămadî*, *grămadéálă*, *grămăjoáră* etc.

Vraf, *vrvav* 'grămadă de snopi sau pleavă (la arie); arie; grămadă; morman; teanc (ex. de hîrtii)': sl. bis. врвъ 'trituratio; acervus' (Mikl. Lex. 75), bg. спах 'snopi pe arie; arie' (Mlad. Tâlk. 346), cf. și rus., ucr. ворож 'vraf, grămadă' (Vasmer, I 230). Derivate românești: *a vrăfui* (vrăvuî), *vrăiste*. Așadar, sensul prim al cuvîntului e legat direct de terminologia agricolă; lărgindu-și înțelesul (primul sens nici nu mai e înregistrat astăzi în limba literară; cf. DRLR, IV 703), *vraf* a ajuns să însemne în general 'grămadă (de obiecte etc.)', ca și în rusă și ucraineană.

¹ Asupra răspândirii cuvintelor *járatec* (*jaratic*), *jar* 'cărbuni incandescenti' vezi ALR II 284.

² Se pare că sensul 'rujeolă' e o dezvoltare proprie românească.

³ Cf. pentru sensul „2” al cuvîntului românesc „От дробове на агне, овен, теле варят супы кисел (чорба)”. (Mlad. Tâlk. 599—600; Duvernois 564).

În sfîrșit, pot fi amintite aici cîteva cuvinte exprimînd astfel de noțiuni concrete, ca „rînd”, „dungă”, „dîră”.

Rînd 'șir; ligne; tour; obicei, rînduială; (inv.) categorie socială etc.' (cf. o serie de expresii: *rînduri-rînduri*, *om de rînd*, pop. *un rînd de haine* etc.; v. DLRL, III 758—759): vsl. *ρῆνδη*¹, bg. *ред*, scr. *rēd*, cf. rus. *ряд* etc., avînd de asemenea mai multe sensuri (cf., mai ales, bulg. —BTR, 744: 'rînd, linie; dungă; strat; serie; obicei, rînduială etc.'; etimol. v. Vasmer, II 561; Mlad. Et. 558; Preobr. II 240). Cuvîntul a pătruns și în magh.: *rënd* (Kniezsa, 461) și alb.: *rendē* (Meyer, 363).

Dungă linie pe un fond de altă culoare, fișie; muchie; margine; latură': sl. bis. *Δύγα*, bg. *дъга* 'linie, fișie curbă; doagă; dungă (la o țesătură)' — (Mlad. Tâlk. 635; RB, I 302), ser. *dúga*, cf. ucr. *дуга*, rus. *дыга* etc. (v. Berneker, 217; Vasmer, I 378); cuvîntul a pătruns și în magh.: *donga* 'Fassdaube' (Kniezsa, 158). Dintre derivate trebuie semnalat *dungát* 'vârgat', care corespunde bulg. *дъгам* 'idem'.

Dîră 'urmă continuă lăsată de un obiect, dungă': vsl. *диря* (cf. verbul *дирати* 'schinden, reissen, schlagen', iterat. *дирати* — v. Berneker, 201), bg. *дúра* 'urmă' (Mlad. Tâlk. 539), scr. *dîra* 'gaură, deschizătură' (Rječnik, II 413). Verb derivat: *a dîri* (*dîrá*) (pop.) 'a călca lăsind dîre'.

8. Meserii, industrie etc.

Terminologia meserilor și industriei populare cere un studiu special legat de istoria obiectelor însesi. Elementele slave ale acestei terminologii trebuie studiate într-un plan mai larg, alături de fondul latin, împrumuturile maghiare etc. Neavînd însă posibilitatea, în această lucrare, de a trata toate aceste probleme, vom cita doar cîteva din cuvintele slave mai răspîndite:

Termenul general pentru 'tour, токарный станок' este *strung* (Munt., Olt., vest. Trans.), *strug* (Ban., Mold., nord. Trans.; cf. ALRMn I 382, ALRn II 568, aici harta 9)²: bg. *смугъ* 'idem', scr. *strûg'* strung; *rindea'*, cf. rus. *смуга* etc. (v. etimol. Preobr. II 402, Vasmer, III 30); cuvîntul a pătruns și în alb.: *strug* 'Hobel' (Meyer, 395). Nomen agentis *strungár*

¹ Foneticește, *rînd* provine din *rind < *r̥dь* (*i* > *î* după *r*, conform unei legi fonetice generale românești: *ripa* > *rîpă*).

² În prima variantă n este neetimologic, apărut pe terenul limbii române; cf. verbul *a strungi* — *a strunji* (bg. *смугъсѫ*, *смугъсъм*).

coresponde bg. *cmrygáp* etc. (împrumutat în magh. : *esztergalyos* — Kniezsa, 169).

Alături de termenul curent *fierár* (< *fier* + suf. -ar ; înv. *faur*, *faurar* [< lat. *faber*]), în dialectele românești se întâlnesc și alți termeni : *căuaci*, *cováci* (Trans., Maram., din magh. *kovács* < slav. *kovačъ*), *coválī* (Mold., din ucr. *коваль*). Tot așa *fierăria*, *atelierul de fierarie* (Olt., Munt., Mold.) se numește în unele părți (Munt.) *cújniță* (< bg. *ку́жница*)¹, *covăcie* (*covaci* + suf. -ie ; în Ban., Trans.), *covalie* (*covali* + suf. -ie ; în Bucov.) — (cf. ALRMn I 357).

În domeniul *industriei* și al *extracțiilor miniere* pot fi notate, de pildă, următoarele cuvinte de circulație generală :

Var 'chaux' : bg. *сап* (art. *сармá*) 'idem' (rădăcina *var-* în *variti* ; Meillet, Ét. 223 ; Vasmer, I 169) ; cf. și *várniță* 'groapă pentru stingerea varului ; cuptor pentru ars piatra de var' : bg. *сарнýца* 'idem'.

Smoálă 'gudron, catran' : sl. bis. *смола*, bg. *смолá*, scr. *smòla*, rus. *смолá* etc. (Mlad. Et. 594 ; Vasmer, II 675).

Oſél 'acier' : sl. bis. *оцѣлъ*, scr. *ծաղլ*, cf. sloven, *ocel*, pol. *ocel* etc. (Mikl. EW 219 : cuvînt de origine latină) ; din slavă a pătruns și în magh. : *acél* (Kniezsa, 59—60).

Din terminologia *morăritului* fac parte, de pildă, astfel de cuvinte de origine slavă :

Stávilă 'construcție mobilă pentru reglarea nivelului apei ; fiecare dintre obloanele verticale mobile ale stăvilarului ; fig. piedică' : bg. *стасýло* 'stavilă, stăvilar' (BTR, 822).

Scoc 'lăptoc, uluc ; jgheab' : bg. *скок* 'salt ; (dial.) cădere de apă' (BTR, 794), scr. *skök* (*skôk*) 'idem' etc. (Vasmer, II 641 : *скок*, *скочить*). Cuvîntul trebuie să fie vechi în limbă, deoarece se întâlnește în centrul teritoriului românesc, în regiunea Carpaților sudici (pe ambele versante), în timp ce la periferii se întrebunțează alți termeni : *jilip*, *lăptoc*, *uluc* etc. (v. ALRMn I 105).

9. Transporturi pe apă

Elementele slave ocupă un loc însemnat în terminologia legată de transporturile pe apă și noțiunile înrudite. Multe din ele au însă o circulație generală, lărgindu-și adesea sensul :

¹ *Cúşniță*, *cuzniță* se mai întâlnește în Munt. și Olt. cu sensul de 'vatră, cămin' (ALRMn I 359).

Corăbie 'vas cu pînze' (în trecut) : vsl. *корабль*, bg. *корабъ*, scr. *kōrâb*, *kōrâbalj* etc. (imprumut vechi în limbile slave din grecește, cu redarea lui β prin b, nu v¹: *χαράβιον* — cf. Meillet, Ét. 187; Berneker, 567; Vaillant, Gr. comp. I, 27; Vasmer, I 621—622).

Cîrmă 'gouvernail; fig. conducere, guvernare' : vsl. *коръма* 'das hintere Ende des Schiffes, Achterteil' (Hwb. 48), bg. *коръма* 'Schiffshinterteil', scr. *kîma* 'Steuerruder' etc. (cf. Berneker, 668; Vasmer, I 628: *кормá*). Verbe derivate : *a cîrmî*, *a cîrmui*.

Plută '1. trunchiuri de copaci, legate, care se transportă pe apă; 2. Populus pyramidalis; 3. liège' : bg. *плото*, dial. inv. *плýма* 'plută (1)' — (Mlad. Et. 432), scr. *плûta*, *плûto* 'plută (3), liège' (Rječnik, X 92), cf. rus. *плот* 'plută (1)' — (apofonie în : *плыть*, *плысъ* < sl. c. **plū-*; Mikl. EW, 252; Vasmer, II 374). Verb derivat *a plutî*.

Vîslă 'ramă, lopată' : vsl. *весло*, bg. *веслó*, scr. *véslo*, cf. rus. *весло* etc. (Mlad. Et. 63; Vasmer, I 192). Verb derivat : *a vîslî* (cf. bg. *весля*).

La această grupă pot fi adăugate cîteva cuvinte din sferele apropiate :

Brod (Trans., Mold.) 'vad; pod umblător, bac, brudină' : sl. *bis*. *брода*, bg. *брод* 'vad' (BTR, 47), scr. *brôd* '1. vas, corabie; 2. vad' (Rječnik I 666), cf. rus. *брод* 'vad' etc. (Meillet, Ét. 216; Berneker 86—87; Vasmer, I 124). Verb derivat : *a brodî* 'a ajunge undeva (la momentul oportun), a nimeri'².

Cópcă 'spărtură în gheață unui rîu, unei bălti etc.' : bg. *конка* 'idem' (< vb. *коная* 'a săpa' — Mlad. Et. 250), cf. rus. *кónка* 'săpare' (< vb. *конáть* 'a săpa' — Ušakov, I 1461).

10. Comerț, măsuri

Este bine cunoscută însemnatatea pe care a avut-o în evul mediu comerțul intern și extern în țările românești³, care se aflau în strînsă legături cu țările învecinate, în particular cu cele slave.

O parte din terminologia comerțului provine tocmai din această epocă și este de origine slavă.

¹ Cf. arom. *cîrval* (Dalam. 60), împrumut tîrziu din ngr. *χάραβι* (G. Pascu, *Dicț. etym. macédonomain*, II 25).

² Vezi explicația evoluției semantice la S. Pușcaru, *Et. de ling. roum.*, 403. Cf. verbul corespunzător în limbile slave : bg. *брода* 'a trece vadul, a căuta, a rătăci', scr. *брòдити* '1. a naviga; 2. a trece prin vad', rus. *брòдить* 'a rătăci' etc.

³ Cf., dintre lucrările mai noi : V. Costache, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Tara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1957, p. 57—72 („Comerțul”).

Astfel, unul din termenii cei mai răspândiți din acest domeniu era *tîrg*, cuvînt cu care au fost denumite o serie de localități în care activitatea comercială era mai intensă : *Tîrgul Bahluiului*, *Tîrgul Siret*, *Tîrgul Jiului*, *Tîrgul Mureș* etc¹. Cuvîntul este însă polisemantic și înseamnă : '1. piață, loc de vînzare ; 2. vînzare-cumpărare, tocmeală ; învoială ; 3. oraș, orașel (propriu : locul unde se află tîrgul) ; centrul orașului unde se află prăvăliile'. Cuvîntul provine din dialectele slave de sud : vsl. *търгъ* 'Markt' (Hwb. I 139), bg. *търгъ* 'vînzare', scr. *tîrg* 'tîrg, piață ; marfă' (Ristić-Kangrga, 1066), cf. rus. *торгъ* (v. Meillet, Et. 239 ; Mlad. Et. 645 ; Vasmer, III 123). Alături de *tîrg*, în limba română au pătruns și unele derivate ale lui : *tîrgovîște* (bg. *търговище*), *a tîrgui* (vsl. *търговати,-говитъ*), înv. *tîrgoviște* 'piată; tîrg' (bg. *търговище*), păstrat ca nume topic : *Tîrgoviște*. Cf. și derivatele românești : *tîrguiálă* (suf. -*eală*), pl. *tîrguélî* 'cumpărături', *tîrgusór* (dim.)².

O răspîndire generală are și cuvîntul *plátă* 'achitarea unei sume de bani, remuneratie ; fig. răsplátă (morală)', împreună cu derivatele sale *a plátă*, *răsplátă*, *a răsplátă*, cf. și în arom. *plată*, *plătescu* : bg. *плáта*, *плáтъ* (vsl. *платыти*), *разплáта*, *разплáтъ*, scr. *plátă*, *plátiti*, cf. rus. *плáта*, *плáтить*, *расплáта* etc. (Mikl. EW, 248—9 ; Mlad. Et. 427 ; Vasmer, II 366).

Mai puțin întrebuită astăzi este *precupeșt* 'vînzător de zarzavaturi, fructe etc.' provenit din limbile slave de sud ca și *cupéț* (ieșit din uz) : vsl. *купкъ*, bg. *купéц*, *предкупецъ* (Gherov-Pancev, Dop. 266), scr. *прекупac* (v. etimol. Berneker, 646—7, Vasmer, I 696). În schimb, verbul derivat pe teren românesc *a precupeșt* 'a fi precupeșt' se întrebuintează mai ales cu sensul lărgit 'a se tîrgui, a se tocni' (cf. și fig. în construcții negative : *a nu precupeșt* 'a nu cruxa nimic').

Din aceeași sferă de noțiuni face parte cuvîntul, azi popular, *cîrciumă*, *cîrcimă*, *crîșmă* : bg. *кръима*, scr. *křčma*, cf. rus. *корчма* etc. (Berneker, 666 ; Vasmer, I 637), pătruns și în magh. *korcsma* (Kniezsa, 280). Derivatele sale *cîrciumár*, *cîrciumăreásă*, *crîșmár*, *crîșmărită* sunt o doavadă, printre altele, a circulației largi în limba populară.

În paragrafele 2 și 6 am arătat că *pogón* și *vádră* servesc de asemenea pentru denumirea unor măsuri (de pămînt și de lichide). Mai jos vom enumera cîțiva termeni de origine slavă denumind numai măsuri, fiind legați astfel de sub grupa precedentă :

Miérťă (dial. înv.) 'măsură de capacitate pentru cereale (= 20—25 litri)', împrumutat din scr. *mjěrica*, *měrica* 'idem' (Ivek. Br. I 691) ;

¹ Vezl. P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, Buc., 1947, p. 201 urm.

² Tot în evul mediu a pătruns în rom. cuvîntul de origine magh. *orás* (< *város*), care a devenit aproape general pentru noțiunea de 'urbs' (Mindrescu, *Elemente ungurești*, 175—176).

cf. bg. *мѣра, мѣрка* 'idem' (BTR, 403), vsl. *мѣра* 'Mass' (Berneker, II 50; Vasmer, I 118).

Stínjen (dial., inv.) 'măsură de lungime (2,23 m – 1,96 m)': bg. *съмсен, съмсен*; *стъмсен* (inv. dial.; Mlad. Et. 615: forma e dubioasă, căci păstrează nazala și e, probabil, un re-imprumut din românește; și se datorează unei contaminații cu răd. *stig-*), cf. sl. bis. *сажень*, vrus. *сажень, сажень*, scr. *səženj* etc. (Vasmer, II 568; v. Byhan, Jhb. V, 330).

Spre deosebire de cuvintele precedente, *sfert*, inv. *cifert*, dial. (Mold.) *sfert* este termen general abstract pentru 'pătrar, a patra parte': sl. c. *čtvrť* alături de *četvrtъ 'Viertel' – Berneker, 153; Ślawski, I 134), cf. bg. *четвъртъ*, f. sau m., 'sfert' scr. *četrrt*, f. 'idem', rus. *четверть*, pol. *czwierć*, cu simplificarea grupului de sunete: *čtv-* > *čf-* > *čf-* (inv. *cifert*) > *sf-* (dial. *sfert*) > *sf-* (*sfert*).

11. Hrană

Între termenii referitori la cultura materială de origine slavă, un număr destul de mare se referă la hrană¹ și îmbrăcăminte. E ușor de înțeles cum acești termeni s-au păstrat în limba slavilor romanizați și s-au răspândit treptat între români, înălăturind nu odată cuvîntul corespunzător de origine latină (care într-o fază intermediară și-a putut restriînge sensul). Unii din acești termeni slavi denumeau, probabil, noțiuni noi pentru populația romanică (nume concrete de mîncări etc.), alții însă au apărut ca sinonime ale unor cuvinte latine existente. (Ulterior sensurile au putut evoluă în direcții diferite).

Oricum, aceste cuvinte sint o dovedă în plus a existenței unui contact îndelungat între populația românească și populațiile slave, nu numai în epoca primelor veacuri de contact pe teritoriul Daciei, ci și mai tîrziu.

Vom începe cu termenul general de *hrană* 'mîncare, alimente, bucate, nutreț', vb. *a hrani* 'a nutri, a alimenta' (dial. Trans. *hărni*, *arñi*; arom. *hrană*, *hrănescu* – Capidan, 70), *a se hrani* '(dial.) a se sătura'. Cuvîntul prezintă puternice trăsături slave de sud: metateza lichidei (sl. com. **xorna* > bg., scr., slov. *hrana*) și valoarea semantică. Într-adevăr, trecerea de la 'pază, a păzi' la 'mîncare, nutreț, a nutri' a avut loc numai în limbile slave de sud, precum și în polabă și cașubă²: vsl. *Хранити* 'hütten, bewachen, bewahren' (Hwb. 33), sl. bis. *Храна* 'Speise, Nahrung', *Хранити* și cu sensul de 'nutrire' (Mikl. Lex. 1096); bg. *храна* 'mîncare, hrană (și fig.); bucate' (Mlad. Et. 671; BTR, 927),

¹ Vezi și Zd. Wittoch, *Les termes roumains d'origine slave relatifs à la nourriture*, „Româno-slavica”, rr. 1, Praga, 1948, p. 63–89.

² Vezi Meillet, Et. 443; Berneker, 397–8; Bulahovsk!, *Всед. о гз.*, II², 57.

xpaná 'a hrăni, a nutri; a îngriji', scr. *hrána* 'hrană, bucate, nutreț', *hrániti* '1. a hrăni, a nutri; 2. a păzi, a îngriji' (Ivek.-Br. I 382), sloven. *hrana* 'mîncare', *hraniti* '1. a hrăni; 2. a păzi' (Sloven.-rus. 83).

În limbile slave de sud verbul mai păstrează sensul inițial, în timp ce substantivul prezintă doar pe al doilea, singurul pe care-l întîlnim în cuvintele românești respective.

În textele vechi și dialectal (Trans.) se întîlnește încă sinonimul *vipt* 'grîu, bucate' (< lat. *victus*; cf. Tiktin, 1751, Rosetti, L. rom. sec. XIII–XVI, 178; de asemenea în arom. *γιπτο* 'bucate' – Dalametra, 105); în limba populară actuală un sinonim des întrebuită este *mîncare* (cf. și *de-ale mîncării*; din lat. *manducare*). Un alt raport de sinonimie se întîlnește în perechea *hrană* – *nutrēt* (< lat. *nutricium*), din care al doilea termen s-a specializat cu sensul 'hrană pentru vite', întrebuițindu-se, cu acest înțeles, pe întreg teritoriul limbii române; numai în unele locuri, au fost înregistrate alături de el, *hrană* și *mîncare* (ALRn I 121, ALRMn 85). Dimpotrivă, dat fiind că în limba populară nu există un verb corespunzător substantivului *nutrēt*¹, verbul *a hrăni* (în diverse variante fonetice) se întrebuițează aproape peste tot și ca sensul de 'a da de mîncare la vite' (cf. ALRn II 313, ALRMn I 199).

Următoarele cuvinte sunt nume concrete de preparate culinare:

Colác, pl. *colaci* (singularul refăcut, prin analogie, de la plural²) '1. un fel de pîine rotundă împletită; 2. obiect rotund, cerc' (cu diverse concretizări; cf. Candrea, 306; DLRL, I 487), arom. *culac* 'idem' (Dalametra, 70): bg. *колáц*, *колáк* (! — Mlad. Tâlk. 1050, 1049), scr. *kòlāč*, cf. sloven. *kolač*, vrus. *колачъ* etc., cu același sens de bază în toate limbile slave (derivat din *kolo* 'roată, cerc', v. Berneker, 541; Vasmer, I 595). Cuvîntul a pătruns și în alb.: *kulaç* (Meyer, 212) și magh.: *kalács* (Kniezsa, 240).

Se remarcă faptul că în limba română *colac* și-a lărgit mult sensul prin întrebuițarea „metaforică”: cf. *colacul fintinii*, *colac de salvare*, *colac de sîrmă* etc³.

Scovárdă 'un fel de plăcintă' prezintă o interesantă trecere semantică de la sensul de 'tigaie', pe care-l are cuvîntul slav, la acela de 'plăcintă, scovardă (care se face în tigaie)'. În afara de vsl. *сковрада* 'Kohlenpfanne, Pfanne' (Hwb. 120), cuvîntul se întîlnește în limbile slave de răsărit și de apus: vrus., rus., ucr., *сковородá*, brus. *скавародá*,

¹ A *nutri* e un neologism literar (< lat. *nutrire*).

² Cf. pl. *copaci* – sg. *copac*, dial. *copaci* (copač), pl. *saci* – sg. *sac* etc. (vezi DA I, II 645).

³ O astfel de lărgire a sensului nu e de loc surprinzătoare: cuvîntul însuși provine în limbile slave de la *kolo* 'roată, cerc', neîndepărțindu-se de noțiunea 'ceva rotund' nici în românește.

vech. *skravada*, *skrovada* (*skovrada), pol. *skowroda*, sorab. super. *škoro-dej*, sorab. inf. *škórodej*, *škórodwej*, G. *škórodwe* (sl. com. *skovorda — v. Vasmer, I 640; Preobr. II 301—302). Deși în limbile slave de sud actuale cuvântul nu se întâlnește, în limba română el n-a putut veni din dialecte răsăritene, nu numai pentru că nu are polnoglasie, dar pare că păstrează chiar forma veche nemetatezată (*scovardă* < forma sl. com. reconstituită de Vasmer *skovorda>*skovordă*, dacă nu cumva avem aici o nouă metateză), fiind întrebuițat nu numai în Moldova. De altfel, modificarea categorică a sensului ar fi un indiciu al vechimii cuvintului¹.

În legătură cu numele produselor din făină, citate mai sus, stă și termenul *drójdie*, pl. *drójdii* (~ de bere 'levure de bière'): vsl. *дрождьи*, pl., bg. *дрождие*, n. col., ser. *drožda*, f., cf. rus. *дрожжи* etc. (Berneker, 228; Vasmer, I 371).

Printre alți termeni denumind produse de hrana pot fi amintiți: *Smîntînd* 'crème': cf. bg. *сметана*, sloven. *smétana*, rus. ucr. *сметана*, ceh. slovac. *smetana*, pol. *śmietana* etc. < *sъ-met-an-a 'lapte strîns', vb. *sъ-metati* 'a stringe' (cf. Preobr. II 335; Bulahovski, Деэт. 174; Rosetti, Mél. ling. 404—406; Vasmer, II 672—3, împotriva interpretării mai vechi, pornind de la verbul vsl. *съ-матж*, *съ-мисти* 'a mișca', care ar fi explicat nazala în cuvintul românesc și pol. dial. *śmiętana*; cf. Mikl. EW, 189; Berneker, II 44). Forma cuvintului românesc poate fi explicată prin apariția unei nazalizări neorganice, ca și în cuvintul *cinstë* < < *čbstъ*².

Trebuie observat, cu această ocazie, că alți termeni referitori la lapte și produsele obținute din el sănătă de origine latină (*lápte*, *casă*) sau, probabil, autohtonă (*brîndă*, trecut și în limbile slave vecine).

Chiselišă, *chisdišă* 'fiertură de fructe (mai ales de prune); fiertură din știu sau lobodă, bors făcut din tărițe; terci, talmeș-balmeș': bg. *хиселица* 'prune, mere sau pere sălbaticice; fructe verzi acre'; (dial.) fiertură acră de fructe; (dial.) măcriș, stevie' (Mlad. Tâlk. 1023), ser. *kîselica* 'măcriș, stevie; fiertură acră; drojdie de vin' (Ivek.-Br. I 527); cf. sloven. *kiselica*, *kiselica* 'măcriș, stevie; vin acru' (Pleteršnik, I 398), ucr. *киселіця*,

¹ În afară de explicația semantică, o analogie o mai poate furniza *derivatul* înregistrat de Sreznevski, Mat. III 377: *сковрѣдѣнікъ* 'печеная лепешка (plăcintă)'. De notat că în limba română există un verb *a se scovîrdă* 'a se încovola (despre scinduri etc.)', provenit probabil de la *scovardă*, care păstrează ideea de 'ceva adincit'.

² Unii cercetători au contestat etimologia slavă a acestui cuvînt, invocînd trecerea lui *a* > *i* (înainte lui *n*), care a avut loc numai în elementele latine ale limbii române. De fapt, acest proces este numai vechi, nu și aplicat exclusiv elementelor latine, ci și altor cuvînte vechi din limbă, ca *smîntîndă*, în cazul căruia trebuie să admitem același analogie sonetică: *sъmetana > *smântană < *smîntană < *smîntîndă*.

rus. *кисель* etc. (*kyselъ* 'acru' + suf. *-ica*, vezi et. Berneker, I 678; Vasmer, I 562).

Slănină 'lard': bg. *сланина* 'idem', scr. *slánina* 'idem', cf. sloven. *slanina* 'slănină (sărată)'; ucr. *солонина* 'carne sărată'; *slănină*, rus. *солонина* 'carne sărată', ceh. *slanina* 'slănină sărată', pol. *slonina* 'idem'. În limbile slave de sud, cuvîntul și-a generalizat sensul, însemnînd nu numai 'slănină sărată', ci 'slănină' în general, ceea ce întîlnim și în cuvîntul romînesc. Cf. și în magh. (din sl.) *szalonna* 'slănină (sărată)' (Kniezsa, 487).

Rasól 'carne, pește sau legume fierte': bg. *разcóл*, varză acră; *saramură* (Gherov, V 53), scr. *rásô*, gen. *rásolá* 'muria' (Ivek.-Br. II 305), cf. sloven. *razsol* 'saramură', rus. *paccóл* 'idem' etc. (rădăcina în cuvîntul *sols* 'sare'). Așadar, în rom. „forma internă” s-a pierdut, cuvîntul însemnînd doar 'carne fiartă' (chiar fără apă sărată).

Ojet 'acetum': vsl. *օցետ*, bg. *оцем*, cf. scr. *ोcat*, sloven. *ocet*, ucr. *óçem*, ceh. *ocet* etc. (din lat. *acetum*, poate prin intermediul germanic: got. *akeit*; v. Vasmer, II 294—5). Cf. și în magh. *ecet* (Kniezsa, 167).

La acest grup de cuvinte poate fi adăugat și *ojină* (dial., mai ales în Mold., Trans.) 'moment la jumătatea timpului dintre amiază și asfințit; gustare care se ia în acest moment (mai ales vara, la cîmp)'¹: bg. dial. *ѹсіұна* 'idem' (Gherov, V 424; BTR, 889), scr. *үžina* 'idem', (Ivek.-Br. II 693; rădăcina în cuvîntul *jugъ* 'sud, amiază' — Mikl. EW, 106). Cuvîntul a pătruns și în germ. dial. (austr.) *Jause* 'ojină' (cf. Mlad. Et. 650) și în magh. *uzsona* 'idem' (Kniezsa, 543).

12. Îmbrăcăminte, încăltăminte

Termenii referitori la obiectele de îmbrăcăminte și încăltăminte fac parte din straturi mai puțin stabile ale vocabularului, denumind obiecte care, prin însăși natura lor, pot să se schimbe de la o epocă la altă. Terminologia respectivă se reînnoiește tot timpul în legătură cu apariția unor noi obiecte de îmbrăcăminte, cu schimbarea modei etc. Dacă am cerceta cu atenție vocabularul limbii romîne, al limbii ruse etc., am observa că mulți termeni de circulație generală sunt de proveniență relativ nouă și că de multe ori sunt împrumutați din alte limbi.

¹ Cf., pe de altă parte, *prinz*, *cină*, moștenite din lat.

Să luăm de exemplu, unul din termenii cei mai răspândiți din acest domeniu — *haină*, pl. *haine* '(pl.) termen generic pentru obiectele de îmbrăcămintă (în special) bărbațești, care acoperă corpul peste albituri; (sg.) surtuc, veston; veșmînt lung și larg care acoperă tot trupul etc.' (DLRL, II 435—6).

În limba română, cuvîntul vine din limbile slave de sud: ser. *hàljina* 'haină, surtuc; pl. îmbrăcămintă, haine' (Rječnik, III 562-3; *hälja*), bg. dial. *xa.túna* 'haină, veșmînt lung' (Mlad. Et. 665; Gherov, V 484), *xa.túra* 'covor', cf. sloven. *hálja* 'veșmînt, manta, halat' (Slov.-rus. 80), dar și în aceste limbi cuvîntul a fost împrumutat din turcă: *halı* 'covor' (provenit din persană; v. Berneker, 383). Răspîndit în Peninsula Balcanică după venirea Turcilor, cuvîntul a pătruns și în limba română, unde, în urma unei largi întrebuiîntări, mai ales la plural, și-a lărgit sensul ajungînd să însemne nu numai un anumit fel de veșmînt, ci îmbrăcămintă în general.

Cu toate acestea, o parte din terminologia țărănească referitoare la îmbrăcămintă se păstrează veacuri de-a rîndul, deoarece continuă să existe pînă astăzi obiecte de îmbrăcămintă aproape neschimbată de sute de ani. Ce e drept, în ultimele decenii, o dată cu răspîndirea obiectelor de îmbrăcămintă industriale, orășenești, o parte din vechile obiecte țărănești se întrebuiîntăză tot mai rar, iar denumirile corespunzătoare își restrîng aria de răspîndire sau devin „învechite”. Unele denumiri însă, lărgindu-și sensul, continuă să rămînă vii, denumind obiecte adesea cu totul noi.

Cele spuse pînă aici se referă nu numai la terminologia îmbrăcămintei în general, ci și la acea parte a ei care e de proveniență slavă. Ea cuprinde un număr destul de mare de cuvinte, puternic ancorate în fondul curent al vorbirii populare (și literare), fiind o dovedă a legăturilor strînse de conviețuire și relații comerciale etc. cu popoarele slave nu numai în primele secole ale evului mediu (după sec. VI), ci și mai tîrziu. E posibil ca unii termeni aduși de slavi să fi denumit obiecte noi, specifice slavilor, dar pentru a dovedi acest lucru e nevoie neapărat de un larg studiu etnografic și istoric.

Sarcina noastră în acest paragraf este mult mai modestă, și anume de a trece în revistă cîteva din denumirile cele mai răspîndite de origine slavă, lăsînd la o parte pe cele strict dialectale (împrumuturi mai tîrzii din bulg. ser., ucr. etc.) sau pe cele învechite.

Astfel, *rúſa* pl. *rúſe* '(mai ales la pl.) albituri, schimburi; (sg.) obiect de îmbrăcămintă; cămașă, indispensabili etc.; bucată de pînză, zdreanță' este un cuvînt aparținînd limbii comune. Pentru etimologie cf.: sl. bis. *ρούσα* 'pannus, vestis' (ex. *ρούσα* ολάτα, *ρούσα* жижецо — Mikl. Lex. 807), bg. dial. *pýxo* 'haine, îmbrăcămintă; port' (Gherov, V 92; RB, III 127),

scr. *rūho* 'haine, îmbrăcăminte; zestrea miresei' (Ivek.-Broz II 358; Tolstoi, 839), cf. sloven. *rúho* 'Leintuch, pínză, cearșaf' (Pleteršnik, II 443), ceh. *roucho*, slovac. *rúcho*, pol. *rucho*. Cuvîntul a pătruns și în magh.: *ruha* 'vestis, vestimentum; leinener Anzug; das Tuch; die Schürze' (Kniezsa, 471).

Împrumut popular (cf. și *h > f*), *rufă* are o largă întrebunțare în limba română: *rufe curate, a spăla rufe, rufe de pat* etc. Cf. în poezia populară:

Mărita-m-aș și eu biata,

Rufele de pat nu-s gata.

(Jarník-Bîrseanu, 442).

Zábranic 'văl de mătase, de borangic sau de lînă (de obicei de culoare neagră); văl negru de doliu': bg. *забрâдник* (și *забрâда*, *забрâдка* [*< za + брада* 'barbă', deci „ceea ce se leagă pe sub bărbie'']) 'basma, broboadă, voal' (*черни забрадки* — simbol de doliu, v. BTR, 180; Mlad. Tâlk. 689; Mlad. Et. 169).

În limba română, pierderea formei interne a permis chiar întrebunțarea metaforică a cuvîntului: ... *Zările erau închise de pretutindeni în zábranic*. (Sadoveanu, Neamul řoimăreștilor, 588).

Cojoc 'obiect de îmbrăcăminte făcut din piele de oale cu mițe': sl. bis. *кожухъ*, bg. *коշу́хъ* 'cojoc', scr. *kòžuh*, cf. sloven. *kóžuh*, rus. ucr. *кошухъ* etc. (v. Berneker, 596; Vasmer, I 589; provine din *koža* 'piele'). Derivate: *cojocár* (cf. bulg. *кошухáр*, ucr. *кошухáръ*), *cojocărie* etc. Cuvîntul are o largă răspîndire în limba populară: cf. în expr. *a-și înțoarce cojocul pe dos, iarnă cu șapte cojoace, a avea ac de cojocul cuiva* etc. (v. DLRL, I, 486).

Izmeánă, pl. *izméné*, termen popular pentru 'indispensabili' (< fr.): bg. dial. inv. *изменя* 'izmene' (Mlad. Tâlk. 889), provenit de la vb. *изменя* 'a schimba'. Limba bulgară este singura care prezintă un astfel de derivat de la acest verb, însă paralele semantice găsim și în limba română: de ex. *schimburi, primenéli* (< *a se primení*; cf., de altfel, bg. *пременя* 'a se primeni, a se îmbrăca în haine noi', *премѧна*, pl. *премéни* 'schimburi, haine noi de sărbătoare' — RB, II 783, 786; cf. Berneker, II 48—49)¹.

În afara de aceste numiri ale unor obiecte de îmbrăcăminte, vom aminti aici cîțiva termeni referitori la detalii ale acestora.

Poálă, pl. *poále* '1. partea de jos a unui veșmînt (rochie, fustă, cămașă, haină lungă); (pl.) fustă; 2. partea corpului cuprinsă între brîu

¹ În limba actuală nu se mai simte legătura dintre *izmene* și *a se izmeni* 'a se fandosi; a se uita urât (la cineva)', inv. 'a se schimba'.

și genunchi la o persoană cînd șade; 3. (fig.) partea de jos a unui deal, munte, copac etc.' : vsl. *пола* (ръзъна) 'Kleidhälften' (Hwb. 91), bg. *но.иá* 'fustă, poală (1); poală (3) etc.' (RB, II 624); cf. scr. *pöla*, indecl. 'jumătate', ucr. rus. *полá* 'jumătate; poala unei haine; perdea etc.' (Hrinc. 1390—1931, Ușak. III 510; cuvîntul provine din *polъ* (II) 'jumătate' și în unele limbi slave păstrează încă acest sens, pe lîngă altele concrete, ca cele enumerate mai sus; v. Vasmer, II 390).

Clin '1. bucată triunghiulară de pînză, piele etc., folosită ca piesă a unei confeții; 2. petie de pămînt (sau de pădure) în formă de triunghi' : sl. bis. *клинъ* 'cuneus' (Mikl. Lex. 289), bg. *клинъ* '1. pană, ie; 2. cui, cuier; 3. clin (1)' (Mlad. Tâlk. 1032), scr. *klîn* 'idem', cf. sloven. *klin* 'idem', rus. ucr. *клин* 'clin (1, 2); pană' (provenit din vb. sl. com. *kolti, *koljо* 'a despica' — Berneker, 519; Vasmer, I 570, 603).

În limbile slave, cuvîntul are mai multe sensuri concrete, bazate pe ideea de 'despicătură (triunghiulară)'; o parte din ele se reîntîlnesc și în limba română, de ex. : (1) *fustă în clinii*; (2) ... *Văd de pe clinul luncii lume multă secerind de zor.* (Camil Petrescu, Un om, II, 538)¹.

Altîță 'broderie lată pe umerii ililor' provine dintr-o formă sud-slavă nemetatezată *altica (< *ôltica*) : cf. scr. *lâtica* 'Armzwichel' (Ivek.-Broz, I 617), [bg. dial. *a.тýча* 'morceau d'étoffe rapportée', care este probabil, un imprumut din română²], ucr. *лáма*, cu unul din sensuri 'petec de pînză', dimin. *лáмка*, *лáмочкa* (Hrinc. 883), rus.dial. *лáма*, *лáмочкa* 'idem' (Dal, II 240) etc. (v. Berneker, 693; Vasmer, I 17—18)³.

Interesant de observat că în limba română se întîlnesc și unele cuvinte de origine slavă denumind 'o bucată de pînză, petec etc.', noțiuni de asemenea legate de îmbrăcăminte :

Astfel, *cîrpă* înseamnă : '1. bucată de pînză sau de stofă veche; zdreanță; 2. (în Olt., Mold., Trans.) basma; batistă; scutec' și e un cuvînt general răspîndit, ca și verbul derivat *a cîrpî* 'a petici, a coase; a drege, a repară (obiecte sparte, crăpate) etc.' : sl. bis. *кърпа* 'Lappen, cîrpă, zdreanță' (Mikl. Lex. 316), bg. *кърпа* 'cîrpă, zdreanță; basma' (носна

¹ În acest din urmă sens, ALRn I 29 (ALRMn I 23) înregistrează cuvîntul *clin* în diverse părți ale Munt., Olt., Trans., Mold., alături de termeni ca *ic*, *coll*, *col* etc.

² Cf. Vatllant, Gramm. comp., I, 162 : „... À l'initiale, il [le bulgare] conserve dialectalement *altîță*..., qui est le roumain *altîță*, pour s. - cr. *lâtica* et r. *latka*. pol. *łata*, etc. : de slave commun *âltă, d'intonation rude et passé partout à *łata* dans les langues slaves, seul le roumain garde la forme originelle". Vl. Georgiev consideră însă această formă bulgară autohtonă (*Най-старите славянски имена на Балкански полуостров ...*, Български език", VIII, 1958, 4—5, p. 323).

³ În Banat a fost înregistrată și forma *lătîță* (Cf. Hasdeu, EM, 933; DA I, I 126; Andrei, 698). Imprumut tîrziu din dialectele sîrbești.

кѣрна 'batistă' — RB, I 678), scr. *křpa* 'cîrpă, zdreanță; petec' (Ivek.-Broz, I 588), sloven. *křpa* 'idem'; vb. sl. bis. *и с-къпнти, -къпнати* 'ausflicken', bg. *кѣрнѫ*, scr. *křpiti*, cf. sloven. *křpati*, rus. *корнáть*, ucr. *корнáту* etc. (v. Berneker, 669; Vasmer, I 633—4). Cuvîntul slav a pătruns și în alb.: *kērpē* 'Fleck, Lappen' (Meyer, 189)¹.

În afară de *a cîrpi*, derivat pe teren slav, în rom. se întîlnește și *cîrpáci* (cf. bg. *кѣрнáц*); derivate românești: *cîrpeálă*, *a cîrpocí*, *cîrpuliță* (dial.).

În ceea ce privește verbul *a cîrpi*, trebuie remarcat faptul că și-a lărgit sensul, mai ales prin întrebunțări expresive: 'a lovi, a bate (oameni), a trage o palmă; a născoci, a inventa'. Cf. pentru ultimul sens: ... *Și pe loc cîrpește o minciună, care se potrivea ca nuca în perete* (Creangă, Dănilă Prepeleac).

Zdreanță, zdránťă (s-), pl. *zdrénťe* 'bucată sfîșiată dintr-o țesătură; haină, pînză sau rufă (veche) ruptă'. În limbile slave nu există un corespondent exact al acestui cuvînt, ci doar verbul de la care provine: cf. slav. bis. *съдрати, съдерж* 'excoriare, rumpere' (Mikl. Lex. 922, cu un exemplu: *съдрана одежда*, dintr-un text sîrbesc, a. 1574), bg. *съдерá, съдýра* 'a rupe, a sfîșia; a rupe prin purtare' (ex. *съдrapha си дрехите* 'și-au rupt hainele' — BTR, 843), adj. *съдран* 'rupt' (despre haine: *съдраны дрехи* — ibid., 844); scr. *sadérati, sadirati* 'a rupe, a sfîșia' (Tolstoi, 843), ucr. *здерáти, здéрти* 'idem' (Hrinc. 679), rus. *сдирáть, содрать* 'idem', dial. (Pskov) *cdêpa* 'cel care rupe îmbrăcămintea' (Dal. IV 167), cf. și rus. *дрань* 'zdreanță' (Dal, I 490; Bulahovski, Типы деэт., I 6).

Dicționarele românești explică just acest cuvînt ca provenind din part. *sôdranō* (cf. sl. bis., bulg.), la care se adaugă sufixul *-(ъ)ca*: **sôdranъса < sdranță* (cf. Tiktin, 1807; Candrea, 1129).

În limbajul familiar, cuvîntul *zdreanță*, ca și *cîrpă*, de altfel, poate fi întrebuită ca epitet peiorativ dat oamenilor (cf. și adj. derivate: *zdrențos, zdrențărós*, vb. *a zdrențui*).

Otreápă, pl. *otrépe* 'cîrpă (de șters), zdreanță; fig. om de nimic': sl. bis. *отрапъ* 'stuppa' (Mikl. Lex. 529), bg. (forma cu sufixul *-k-*) *ompénka* 'zdreanță, otreapă; fig. om de nimic' (BTR, 522), cf. rus. *ompéнье*, col., pl. *ompéнья* 'zdrențe, haine rupte' (Uşak. II 978).

Cîteva cuvînte se referă la obiecte de încălțăminte țărănească și detalii ale lor.

¹ Cf. Selișcev, Слав. насл. в Альб., 174.

Dintre acestea, cel mai important este *opincă*, pl. *opinci* 'încăltă-minte făcută dintr-o bucată dreptunghiulară de piele (sau de cauciuc) strinsă cu ajutorul *nojișelor*' (v. mai jos), termen general răspândit, fără alt sinonim (vezi definiția cuvintului : Tiktin, 1090 ; Candrea, 869 ; DLRL, III 272)¹.

Acest fel de încăltăminte e răspândit în întreagă Peninsulă balcanică : la bulgari, sîrbo-croatî, români, albanezi². Termenul *opincă* e de proveniență sud-slavă : bg. *ону́нък*, pl. *ону́нъки* și fem. *ону́нка*, pl. *ону́нки*, (dial. apus. ; termenul mai răspândit e *ѹѹреѹ́и*, pl. *ѹѹреѹ́и*), derivat de la verbul *ону́наи* 'a întinde' (*o-piñ-əkə, *o-piñ-əka, cf. Selișcev, l.c. ; Mlad. Et. 383 ; BTR, 497 ; Gherov, III 370) ; cf. ser. *òpanak* și fem. *opanka* (rar), sin. *crèvlja* (Rječnik, IX 21, 22 ; Bakotić, 1345), sloven. *opanek*³. Cuvintul a pătruns de asemenea în alb. din bulg. (*opingë*)⁴ și din ser. (*opangë*, în nord ; v. Meyer, 315 ; Selișcev, l.c.).

Derivatul *opincár* înseamnă 'meșter de opinci' (cf. bulg. *опинчар*) și fig. 'țăran' ; la fel și *opincă* se întrebuiță în trecut, uneori, cu sensul de 'țărâname'. Cf. celebra expresie : *de la vlădică pînă la opincă* (v. Creangă, *Moș Ion Roată și Unirea*).

Nojišă, pl. *nojiše* 'curelușă cu care se leagă opincile de picior' : bg. *нојиšука* 'curelușă' (Gherov, III 279) ; cf. și bulg. *юсъка* 'strună, sforicică, sîrmă, fir' (BTR, 176), ser. *žica* 'fir, sforicică' (Ivek.-Broz, II 868), rus. *юсъка* dial. 'fir, tort de lînă' (Dal, I 545 ; etim. v. Mlad. Et. 167 ; Vasmer, I 126)..

Obiálă, pl. *obiéle* (dial. Trans., Mold. *oghiálă*) 'bucată de pînză cu care se învelește laba piciorului', arom. *býală* (Dalametra, 37) : bg. *обиáло* 'idem' (Gherov, III 298 ; rădăcina în verbul *вýя* 'a infășura' : *ob-viti ; v. Mlad. Et. 365 ; Vasmer, I 206)⁵.

¹ Cu aceasta răspundem la întrebarea pusă de S. B. Bernstein și care are o însemnatate principală : „Cercetătorul trebuie să știe dacă există în vorbirea populară un cuvînt neslav corespunzător celui slav, să știe, de exemplu, dacă pretutindeni se întrebuițează *opincă*, dacă există grajuri unde acest cuvînt se întrebuițează mai rar decît cel neslav”. (Разыскания, 89). De obicei, în cercetarea noastră am ținut seama de această „sinonimie teritorială”, bazîndu-ne pe datele ALR (atunci cînd le avem) și ale dicționarelor.

² Cf. Selișcev, *Слав. нац. в Азб.*, 175 ; vezi și Florea Bobu Florescu, *Opincile la români*, Buc., 1957.

³ Asupra răspîndirii teritoriale inegale a termenului respectiv în limbile slave de sud ne-a atras atenția N. I. Tolstoi, în referatul asupra disertației. Fără îndoială că această problemă merită o atenție deosebită, dar dicționarele limbilor slave de sud sunt foarte zgîrcite în astfel de indicații. În această privință un ajutor neprețuit ni-l vor da atlașele lingvistice.

⁴ După cum se vede, forma rom. și cea alb. se explică prin bulg. fem. *ону́нка*.

⁵ *Oghedî* (și *obiálă*) 'piapomă' (Mold.) e un imprumut mai nou din rus. *одеяло* 'idem'.

III. CUVINTE REFERITOARE LA REGNUL VEGETAL

13. Plante cultivate

Dintre numirile de plante cele mai răspindite, un număr destul de mic sănt de origine slavă. Cele mai multe sănt moștenite din latină sau sănt autohtone : *fag*, *carpen*, *mesteacăñ*; *varză*, *ceapă* (lat.); *brad* (traco-dac), *stejar* (probabil autohton) etc. În ceea ce privește termenii slavi pătrunși în limba romină, nu se poate spune că mai ales cei care denumesc plante necultivate ar putea fi legați de noțiuni, obiecte noi, necunoscute înainte populației romanizate. Mai degrabă, ca și alte cuvinte de acest fel, ei se datoresc unui contact lingvistic îndelung, unui bilingvism mai mult sau mai puțin generalizat.

Totuși, există un număr apreciabil de nume de plante cultivate (legume, zarzavaturi), părți ale lor și noțiuni înrudite, a căror origine slavă este incontestabilă. Fără indoială, că aici trebuie să vedem o influență sud-slavă, mai ales în domeniul grădinăritului, după cum o dovedește terminologia respectivă¹.

Din punct de vedere strict lingvistic e greu să se stabilească pentru fiecare termen vechimea răspândirii. Faptul că multe din aceste cuvinte se întâlnesc pe tot teritoriul limbii romîne pledează pentru vechimea lor sau, în tot cazul, pentru o răspindire rapidă. Cele întâlnite mai ales în Munt., Olt. și Mold. au putut pătrunde mai tîrziu, o dată cu grădinarii bulgari (acest lucru e valabil, mai ales în cazurile în care în Trans. întîlnim termeni corespunzători de origine latină).

Iată cele mai răspindite denumiri de legume, zarzavaturi :

Bob 'planta *Vicia faba*; fructul și mai ales sămînta ei' : bg. *боб*, scr. *böb*, sloven. *bòb* etc. (Berneker, 65; Vasmer, I 97); împrumutat și în magh. *bab* 'bob' (Kniezsa, 68). Cuvîntul e destul de vechi în limba romină (cf. însă arom. *fâuă* < lat. *faba*, cuvînt înrudit cu cel slav), avînd o evoluție semantică și morfologică proprie, deosebită de a limbilor slave².

Mórcor 'planta *Daucus carota*' : bg. *мόрков*, masc., cf. scr. *mřkva*, fem., sloven. *mřkev*, rus. *морковь*, fem., dial. *мόрквá*, ucr. *мόрква* etc. (sl. com. *mřky, G. *mřkve — v. Mlad. Et. 304, Vasmer, II 158).

¹ În România (Munt. și Mold.) erau cunoscuți pînă nu de mult bulgarii grădinari (numiți, prin confuzie, și *slrbi*), trecuți de peste Dunăre, buni cultivatori de legume. Cf. sensurile speciale ale cuvintelor *bulgár* — 'cultivator de legume (de naționalitate bulgară)', *bulgárle* — 'grădină de zarzavat (ținută de bulgari)', răspindite prin Muntenia și Mold. (cf. Tiktin, 238; DA I, p. I 1684—5; ALRn I 185; v. și A. I. Iațimirski, *Из славяно-рум. семасиол. наблюдений*, „Изв. ОРЯС”, 1904, t. X, carte 2, p. 264).

² Vezi în partea a doua a lucrării.

Castraréte, dial. Mold., Trans. *crastavéte*, pl. *castravéți*, *crastavéți* (sg. refăcut de la pl.) 'planta *Cucumis sativus*', arom. *castraveț*: bg. *крадмасец*, *крадмасица* (< *крадма*, *крадма* 'scabies' — Mlad. Et. 256), scr. *krđstavac*, *krđstavica*, sloven. *krastavec*, *krastavica*; împrumutat și în alb.: *kastravéo* (Meyer, 180).

În rom. varianta dialectală e cea originară: în dial. munt. s-a produs metateza *crasta*- > *castra*-, formă adoptată în limba literară.

Tigvă, *tidră*, *titră*, *tiúgă* 'planta *Lagenaria vulgaris*', răspândit în Munt., Olt. și Mold., în timp ce în Transilv. se păstrează termenul lat. *curcubétă* (v. ALR n I 200)¹: bg. *мука*, scr. *тиква*, cf. ucr. *мұка*, rus. *тыква* etc. (sl. com. *tyky, G. *tykve* — v. Vasmer, III 160); împrumutat și în magh.: *tök* (Kniezsa, 530).

Grupul consonantic *kv* nu e obișnuit în dialectele populare rom., ceea ce a provoat diverse modificări fonetice: asimilație parțială (*tigvă*, *tidră*), bilabializare (*tiugă*) sau metateză (*tingă*; cf. Tiktin, 1588).

Ca și în limbile slave de sud, *tigvă* se întrebunează și fig. cu sensul 'teastă, (depreciativ) cap, (p. ext.) ins, individ': cf. expr. *tigvă seacă*, *tigvă goală* etc. (pentru bg. vezi de ex. BTR, 865).

Hrean 'Armoracia rusticana': bg. *хрен*, cf. ser. *hrēn*, rus. *xren*, ucr. *xpin* etc. (Berneker, 402). În diverse variante fonetice (*hrean*, *hiréan*, *ireán*) cuvântul e răspândit pe întreg teritoriul limbii române (ALRMn I 134).

Mac 'Papaver (somniferum)': sl. bis. *макъ*, bg. *мак*, scr. *mák*, cf. sloven. *mák*, rus. *мак* etc. (Berneker, II 9—10; Vasmer, II 89); împrumutat și în magh.: *mák* (Kniezsa, 323).

Un interes deosebit îl prezintă familia de cuvinte provenind din rădăcina slavă *sad-*: *sad*, *a sadí*, *rásad*, *a rásadí*, *rásádnışă*, pe care, pentru comoditatea expunerii, le vom analiza împreună. Cu excepția lui *sad* (dial., inv.), toate celelalte au o circulație generală.

Sad 'plantație de pomi, livadă, grădină; vie plantată de curind; răsad': vsl. *садъ* 'Pflanzung, Garten, Pflanze, Frucht' (Hwb. 117), bg. dial. *саđ* 'vie plantată de curind' (Gherov, V 108; BTR, 763), scr. *sād* 'plantație, vie plantată de curind' (Ivek.-Broz, II 367), cf. sloven. *sād*, vrus. *саđъ*, rus. *саđ* etc. (sl. com. *sadъ*, de la vb. *saditi* 'a așeza, a planta' — v. Vasmer, II 567).

A sadí 'a planta': vsl. *садити*, bg. *саđá*, scr. *sáditi*, cf. rus. *саđímъ* etc. (Vasmer, ibid.).

¹ Vezi cele spuse mai sus cu privire la corelația dintre răspândirea și vechimea termenilor slavi.

Răsăd '(adesea cu sens col.) plantă tânără, crescută în răsadniță, mutată în alt loc': bg. *páscað*, scr. *rásad* 'idem'. În afara de sensul direct, cuvântul se întâlnește în limba literară (poetică) și cu înțelesul fig. 'neam, semintie' :

Să rădem, dar, vitcaz *rásad*,
Să fie-un hohotit și-un chiu
Din ceruri pînă-n iad.

(Coșbuc, *Decebal către popor*).

A răsădi 'a transplanta (răsadul), a sădi': bg. *pascaðá*, scr. *rasáditi*, cf. sloven. *razsaditi* etc.

Răsadniță 'loc special pregătit pentru dezvoltarea timpurie a plantelor destinate a fi răsadite': cf. bg. *pascáðnik*, scr. *rásadnik*, rus. *paccáðnik*, ucr. *poscáðnik* (cu alt sufix și gen; forma rom. provine din *ras-sad-ъn-ica sau poate fi explicată prin substituție de sufix: *nic-niță*). Pe teritoriul limbii române cuvântul a fost înregistrat (în diverse variante: *răsadniță*, *răsălniță*, *răsălnic* [*< răsad-nic*, cu același sufix ca și forme slave citate], *răsăd*) în Munt., Mold., Ban., alături de *melegár*, *bălegár* (în Trans.) etc. (v. ALRMn I 125).

În aceeași grupă pot fi trecute unele numiri referitoare la părți ale plantelor cultivate:

Cocean 'tulpina unor plante cultivate (porumb etc.); știulete; cotor (de măr, gutuie etc.), mijlocul unor legume (varză, conopidă)', arom. *cutšan* (Capidan, 65; Dalametra, 69): bg. *кочан* 'cocean, cotor' (BTR, 332), scr. *kòčanj* 'cocean (de varză), cotor, știulete' (Rječnik, V 141), cf. rus. dial. *кочан* 'căpătină de varză' (Uşak. I 1491), ucr. *кочан* 'căpătină, cocean de varză; știulete' (Hrinc. 763) etc. (v. etimol. Berneker, 536; Vasmer, I 648); împrumutat și în alb.: *kočan* (Meyer, 203) și magh.: *kocsány* (Kniesza, 668—670).

Cu sensul concret de „cocean de varză”, cuvântul a fost înregistrat aproape pe întreg teritoriul limbii române (în Ban. și Mold. se întâlnește forma metatezată *ciocán* (1), sin. cu *ciocan* (2) 'unealtă'), în timp ce în unele puncte izolate au fost notate *inimă*, *cotor*, *miez de varză* (v. ALRMn I 133)¹.

¹ Intr-o accepție specializată 'bucăți de strujeni rămase pe porumbiște după tăiere', *coceni* a fost înregistrat în sudul țării (inclusiv Trans. centrală), alături de multe variante ca *ciocani* sau alți termeni: *tulei*, *cotoare* etc. (ALRn I 116, ALRMn I 82). E clar că ariile de răspândire ale unor astfel de numiri specializate se întrelapă adesea și nici nu sunt cît de cît precise, deoarece aici e vorba de un cuvânt cu diverse întrebunțări concrete.

Vrej 'tulpină a unor plante agățătoare sau tîrîtoare (ex. castraveti, harbuji), sin. iujer, curpen', arom. *vreajă* (Dalametra, 221) : bg. dial. (nord-vest) *вреже* 'idem' (din aceeași rădăcină cu *връска*, *връзва* 'a lega' — v. Mlad. Et. 79), scr. *vréža* 'idem' (*vréž* 'Tamaria gallica'; Ristić - Kangrga, 80).

Dintre numirile de flori poate fi trecut aici ca sigur sud-slav *bujór*, *bojór* 'Paeonia' : bg. *божур*, scr. *bòžur*, cf. sloven. *božúr* 'idem' (v. etim. Berneker, 78); împrumutat și în magh. : *bazsa-rózsa* (Kniezsa, 85).

Pornind de la comparații (ex. *eu obrajii ca bujorii*), cuvîntul a ajuns să se întrebuneze și metaforic (ex. *un bujor de fată*); cf. și verbul derivat *a se (îm-)bujoră* '(despre obraji, p. ext. despre persoane) a se înroși': ex. *se îmbujoră la fată*.

14. Plante de cîmp și de pădure

Terminologia populară a florei e deosebit de bogată și variază, în amănunte, de la regiune la regiune. Între numeroasele denumiri, adesea diferite pentru aceeași plantă sau specii foarte apropiate, multe sunt de origine slavă — împrumuturi mai vechi și cu o largă răspîndire sau împrumuturi noi, dialectale, din bg., scr., ucr. Aici vom enumera doar cîteva din cele mai cunoscute și mai răspîndite :

Haméi (dial. *háméi*, *heméi*, *himéi*) 'Humulus Lupulus' : bg. *хмел*, scr. *hměl*, cf. sloven, *hměl*, rus. *хмель*, ceh. *chmel*, pol. *chmiel* (sl. com. *хмел'* — Berneker, 411; Vasmer, 250-1 III; Ślawski, I 71, Machek, 158-9 : probabil împrumut vechi din limbile turco-tătare).

Pelin 'Artemisia absinthium' : bg. *пелён*, scr. *pělin*, cf. sloven. *pelín*, rus. *полынь* etc. (Vasmer, II 401); împrumutat și în alb. : *pelin* (Meyer, 326).

Pir 'Agropyrum repens' : bg. *nup*, *núpeň*, scr. *pír*, cf. sloven. *pír*, rus. *нүрең*, ceh. *pýr* etc. (Mlad. Et. 423; Vasmer, II 473-4; Machek, 409).

Stîr 'Amaranthus (blitum, retroflexus)', arom. *stîrnu* (Dalametra, 196) : bg. *щип*, scr. *štir*, cf. rus. *щип* etc. (Mlad. Et. 698; Vasmer, III 452).

Stévie 'Rumex patientia', arom. *ștedie* (Dalametra, 195) : bg. *щасель*, *щаса*, scr. *štavelj*, *štávalj*, cf. rus. *щасель* etc. (Mlad. Et. 696; Vasmer, III 442-3).

Lóboda 'Atriplex', arom. *lóbudă* : bg. *лобода*, scr. *loboda*, cf. sloven. *loboda*, rus. dial. *лободá* (*лебедá*) etc. (Mlad. Et. 277; Vasmer, II 21-22); împrumutat și în magh. : *laboda* (Kniezsa, 299).

Tróscot 'Poligonum aviculare': bg. *трóском* 'idem' (BTR, 876; rădăcină onomat. în limbile slave — v. Mlad. Et. 639).

Boz, bósie 'Sambucus ebulus': bg. dial. *боz* și *боз* (Mlad. Et. 39, 52), cf. scr. *baz*, rus. dial., ucr. *боz* (rus. *буз*, *бузина*) etc. (Vasmer, I 138); împrumutat și în magh.: *bodza* (Kniezsa, 96).

În afară de cuvintele enumerate mai sus, în limba română întâlnim și numiri cu un înțeles mai larg, generalizat: *buruiană* și *bălărie*.

Buruiană, dial. *buruián*, *burián*, pl. *buruéni*, *buréni* 'orice plantă ierboasă care crește necultivată' (afară de iarbă; există buruieni rele și buruieni de leac — cf. DA I, I 704-5): bg. *бúрен* pl. *бúрени* 'buruiană'; pl. *buruieni de leac*' (Mlad. Tâlk. 228), scr. *bùrjan*, cf. rus. *бу́рьян*, ucr. *бу́р'ян* etc. (Vasmer, I 151); împrumutat și în magh. *burján* (Kniezsa, 113).

Apariția lui *u* în *buruiană*, *burueni* se datorează unei analogii fonetice. Forma originară e *burian*, *bureni* (de la plur. a fost refăcut sing. *buruiană*).

Ca și în bulg., în limba română cuvîntul se întrebunțează mai ales la plural, în diverse variante fonetice (cf. ALRn I 40). Forma sing. *buruiană* intră în componența numirilor a numeroase plante: *buruiană albă*, *buruiană amară*, *buruiană cînească* etc. (v. DA, l.c.).

Bălărie, pl. *bălării* (mai ales la pl.) 'buruiană, de obicei înaltă și cu foaia lată' e un derivat cu sufixul-*ărīe* de la cuvîntul de origine slavă *bílā*, *bílie* (Mold., Bucov., nord. Trans.) 'buruiană; cocean, strujan, beldie' (DA I, I 457; 449-450): vsl. *бýлье*, *бýльи* 'die Pflanzen, Zauber-, Heilmittel' (Hwb. 15), bg. *бýле*, *бýлье* (Mlad. Et. 29), scr. *bílje*, cf. sloven. *bílje*, rus. *быльё*, ucr. *бýлья* etc. (Berneker, 112-113).

★

O subgrupă specială o formează numirile de plante ce cresc în locuri mlăștinoase, pe lîngă ape: *rogóz*, *podbeál*, *tréstie*. Existența unor astfel de cuvinte în limba română sprijină datele furnizate de toponimie cu privire la vechile așezări ale slavilor pe lîngă ape: cf. numele de ape de proveniență slavă ca *Bîstrița*, *Tîrnáve*, *Iálomița*, *Práhova* etc.¹.

Rogóz 'Carex, Scirpus', arom. *arugás* (Capidan, 57): bg. *роgóz*, scr. *rògoz*, cf. sloven. *rógoz*, rus. *роgóz*, *раgóz*, ucr. *роziз*, *-гозá* etc. (BTR, 754-5; Vasmer, II 527).

¹ Vezi, în ultimul timp lucrările acad. E. Petrovici consacrate toponimelor slave pe teritoriul R.P.R., în special *Славяно-болгарская топонимия на территории Румынской Народной Республики*, „Romanoslavica”, I, Buc., 1958, p. 9-26.

Paralel cu acest cuvînt a pătruns în rom. și derivatul său *rogojindă* 'impletitură de rogoz sau de papură': bg. *ро́гожи́на* 'idem' (рогозина, vsl. *ро́гози́на* 'rogojină, covor' — Hwb. 115), ser. *rògožina*, cf. vrus., rus. *ро́гожи́ца* (*rogožja, *rogoz-ina — v. Vasmer, II 527).

Podbeál, podbál 'Tussilago Farfara': bg. *подбел* (*подбъл*, cu ē; derivat de la vb. *под-белъ*), ser. *pòdbel*, cf. pol. *podbial* (Mlad. Et. 440; Brückner, 24).

Tréstie 'Phragmites communis': vsl. *тревстъ, тракстъ* 'Rohr, Rohrstab, Schreibfeder' (Hwb. 138; *trvstъ* provine din sl. com. *trvstъ*, conform unei tendințe de analogie fonetică, cf. Meillet. Ét. 286; Vaillant, Gr. comp. I, 135), cf. bg. *тръстъ*, fem., ser. *třst*, m., sloven. *třst*, rus. *трость*, pol. *treść*, vceh. *trest*, ceh. *trest'*, slovac. *trst'* etc. (Vasmer, III 141; Brückner, 576; Holub-Kop. 389). Așadar, forma românească provine din *trvstъ*, cu ă intens vocalizat în e, ca și în polonă și cehă. Aceasta este unul din cazurile concrete care ne arată în mod evident că elementele vechi slave din limba română trebuie studiate în ansamblul întregii fonetici comparate a limbilor slave, nu numai pe baza datelor fonetice și lexicale ale limbilor slave de sud. În cazul de față, în limbile slave s-a menținut una din cele două variante ale cuvîntului, pe care-l întîlnim în textele vechi slave cu ă sau cu ă intens (ulterior vocalizate): forma românească nu coincide cu cea din limbile slave de sud, ci cu cea din limbile slave de apus.

15. Copaci, arbuști

Printre numirile de copaci, arbuști și părțile lor din limba română există cîteva a căror proveniență slavă e incontestabilă. Iată cele mai răspindite dintre ele:

Tisă, f., și *tis*, m. 'Taxus baccata': vsl. și sl. bis. *тиса*, *тись* (Hwb. 136, Mikl. Lex. 990), bg. *muc*, ser. *тис* (kaikav. *тиса*), cf. sloven. *tis*, *tisa*, rus. *muc*, ucr. *muc*, ceh., slovac. *tis*, pol. *cis* (sl. com. *ties*, înrudit cu lat. *taxus*, poate preindo-european: v. Machek, 528; Ślawski, I 103; Vasmer, III 107-8)¹; împrumutat și în magh. *tisza-fa* (Kniezsa, 524).

Râchită 'Salix fragilis': bg. *раку́ма*, ser. *rákita*, cf. sloven. *rakita*, rus. *раку́ма*, *року́ма*, ucr. *року́ма*, slovac. *rokýta*, *rakyta* etc. (sl. com. *orkyta, v. Meillet, Ét. 296; Vasmer, II 488). Numele acestei varietăți de salcie este general răspîndit în limba română².

¹ Cf. și VI. Gheorghiev, *Наă-старые славянскии мести имена...*, 342.

² Râchita crește mai ales în regiuni de bălti pe marginea rîurilor etc.: cf. cele spuse mai sus în legătură cu *rogoz*, *podbeal*, *trestie*.

Mălin, m. 'Prunus padus; (Trans.) liliac, Syringa vulgaris' și *mălină*, f. (fructul de *Prunus padus* : *mălină*) : bg. *малына* 'Rubus idaeus' (BTR, 366), scr. *mălina*, cf. sloven. *malína*, rus. *малына*, ucr. *малына*, ceh. *malina* etc. (Vasmer, II 91; Bulahovski, Деэт. 163); împrumutat și în magh. : *málna* 'Rubus (idaeus, eubatus)' (Kniezsa, 325). Sensurile concrete diferă în limbile slave și limba română, lucru ușor de explicat cind e vorba de plante făcind parte din aceeași familie: chiar în limba română, *mălin* are dialectal sensul de *liliac*¹.

Călin 'Viburnum opulus' (fructul : *călină*) : bg. *калына* 'Viburnum opulus', scr. *kálina*, cf. sloven. *kalína*, rus. *калына*, ceh. *kalína* etc. (Vasmer, I 509).

Numele acestor doi arbuști, în forma lor masculină (*mălin*, *călin*), sunt formate în rom. de la forma fem. *mălină*, *călină*, care denumește numai fructele (cf. însă dial. rar *mălină* = *mălin*), prin analogie cu perichile: *păr* (pom) – *pară* (fruct), *prun* (pom) – *prună* (fruct) etc.

Din aceeași grupă fac parte și cîteva denumiri ale unor părți de copaci, arbuști, cum sunt *crăcă* și *creângă*, *mlădă* și *mlădiță*, *cétină* și a.

Alături de *ram*, n., *ramură*, f., pl. *ramuri* (< lat. *ramus*), în limba română sunt general răspîndite cele două cuvinte sinonime de origine slavă: *crăcă* și *crângă*, *creângă* (arom. *crângă* – Dalametra, 68). Teritoriile lor de răspîndire se întretaie, însă *crangă* (literar *creangă*) predomină în Trans. și Mold., iar *cracă* – în Munt. și Olt., ambele fiind considerate ca literare (cf. DLRL, I 567, 571).

Etimologia lor e diferită: *cracă* e o variantă morfologică a lui *crac* (v. § 26), iar *crangă* provine din forma bg. *срънка*, derivat de la *сръна* 'ramură, creangă', cf. ser. *grána* (v. Berneker, 346; Mlad. Tălk. 469–470). Foneticește, în cuvîntul rom. s-a produs metateza *k-g*, probabil destul de veche: *granka* > *kranga*² (*crangă* > *creangă*; există și forma dialectală *crancă*, rezultată prin asimilație). De altfel, nu este exclusă, în acest caz, contaminarea cu sinonimul *cracă*.

Mlădă '1. ramură tînără și subțire; (fig. [?]) descendenter, copil; 2. pădure tînără și deasă, copaci tineri (col.)' și dimin. *mlădiță* '1. ramură tînără, vlaștar; 2. (fig. [?]) descendenter, urmaș, copil' (DLRL, II 109, 110): vsl. *младъ*, -а, -о adj. 'jung, zart (vom jungen Zweig des Feigenbaumes), sanft, frisch' (Hwb. 57; Berneker, II 70); bg. *млад*, -а, -о, adj. '1. tînăr; 2. despre plante: răsărit de curînd; etc.' (RB, II 88);

¹ Termenul *liliac*, de origine arabă, s-a răspîndit în diverse limbi europene (Lokotsch, 105).

² Cf. G. Weigand, *Etymologien (creangă, cring)*, „XV. Jhb. des Inst. f. rum. Spr.”, Leipzig, 1909, p. 168.

scr. *mlâd*, *mlâda*, *mlâdo*, adj. 'iuvenis ; proaspăt', *mlâda*, subst. fem. 'nevastă tînără ; mireasă ; fată' (Rječnik, VI 812—816) ; cf. sloven. *mlâd*, *mlâda*, *mlâdo*, adj., *mlâda*, subst. fem. 'mireasă' ; rus. *молод*, *молодой*, ceh. slovac. *mladý*, pol. *mlody* etc. (Berneker, II 70—71 ; Vasmer, II 150 : sl. com. **mold-* 'tendre, tînăr')¹. Sensurile cuvîntului romînesc se explică ușor pe fondul slav, deoarece unul din sensurile concrete ale adjективului (în vsl., bg., scr. etc.) se referă tocmai la plante. Substantivizarea formei feminine se întîlnește în scr. și sloven. (e drept, cu alt sens), ceea ce ne poate explica păstrarea în rom. numai a formei substantivizate, întrebuitate într-un sens curent determinat 'ramură tînără, pădure tînără'.

Pentru *mlâdiță* cf. bg. *младица* '1. copac tînăr ; 2. om tînăr ; 3. tinerete' (Gherov, III 71 ; Mlad. Et. 300 ; cuvîntul e, probabil, dial. și inv., căci nu e înregistrat de RB și BTR) ; scr. *mlâdica* '1. vîrstă, mlâdiță ; 2. dial. nevastă tînără' (Ivek.-Broz, I 694).

Cétină '1. frunze, ace de brad ; ramură, creangă de brad (adesea col.), (p. ext.) brad ; 2. Juniperus communis' (Tiktin, 331 ; DA I, 2, 312) : bg. *чемúна*, *чекýна* 'păr țepos la unele animale (de ex. la porc) ; Juniperus communis' (BTR, 945 ; Gherov, V 539, 550), scr. *četina* '1. păr țepos ; 2. frunze, ace de conifere' (Rječnik, II 2 ; *čekinja* 'păr țepos'), cf. slovac., ceh. (Moravia răsărit.) *četina* 'ramură de conifer, cetină' (Machek, 72), pol. dial. (Podhale) *cetylna* 'idem' (din slovacă ; Brückner, 59 ; *szczeicina*, cuvîntul autohton, înseamnă 'păr țepos' — ibid., 543 ; cf. și rus. *щемáна*, ucr. *щемáна*).

Sensurile noi ale cuvîntului romînesc, care pot dîfieri după regiuni, reprezentă generalizări proprii (cf. DA, l.c.). Derivate : *cetiniș* 'pădure tînără de brad sau de molid ; desîș, frunziș', dim. *cetiniță*, *cetioară* etc.

Vreasă (lit.), *vrasc*, *hr(e)asc*, *hreast* (inv. dial. — Tiktin, 1779), pl. *vreascuri* '(mai ales la pl.) ramură subțire, uscată, desprinsă de copac' : sl. bis. *храстъ* 'vreasă ; stejar ; tufiș' (Mikl. Lex. 1089 ; Srezn. III 1366-7), bg. *храст* 'tufiș' (BTR, 927), scr. *hrâst*, *râst* 'stejar' (Ivek.-Broz, I 383, II 311), cf. ceh. *chrast*, slovac. *chrast* 'tufiș', rus., ucr. *храст* 'vreascuri' (v. Machek, 162 ; Vasmer, III 237) ; imprumutat și în magh. : *haraszta*, cu unul din sensuri 'vreascuri' (Kniezsa, 212—213). Modificările fonetice pe terenul limbii romîne sănt ușor de explicat : grupul inițial *hvr-* s-a redus la *vr-* (*vrasc*) sau *hr-* (*hrast*, cf. formele bulg. și scr.); consoana finală *-t*, instabilă, a fost înlocuită cu *c* (prin mutarea articulației spre valul palatului : *vrasc*, varianta lit. *rreasc*).

¹ Asupra sensului vechi 'tendre' vezi Vaillant, Gr. comp., II, 591.

Cf. forma învechită în Biblia de la 1688 : *Va da la pămînt sabiile lor și ca niște hriascuri lepădate arcele lor.* (ap. Tiktin).

În limba literară actuală :

... Pe vatra veche ard,
Poenind din vreme-n vreme,
Trei vreascuri rupte dintr-un gard...

(Coșbuc, *Mama*).

În graiurile populare cuvîntul a fost înregistrat doar în cîteva puncte din Maram., Bucovina și Banat, în timp ce în alte părți au fost notate alte cuvinte : *uscături, crăci uscate, lemne uscate* etc. (ALRMn I 412). Probabil, însă, că aria mai veche de răspîndire era mai largă.

Alături de lat. *scoărță* (sensul principal – 'învelișul extrem al tulpiilor, ramurilor etc. lemnoase'), în limba română se întrebuintează sinonimul său polisemantic de origine slavă *coajă* '1. scoarță (de copac etc.) ; 2. învelișul exterior al fructelor, semințelor etc. ; 3. învelișul oului ; 4. partea exterioară, mai tare, a unor alimente coapte, fripte etc. ; 5. crusta unei răni ; 6. scoarță pămîntului ; 7. (înv., rar) învelișul tare al unor moluște sau crustacee' : vsl. *кожа* 'δέρμις, δέρμα, pellis' (Berneker, 597), bg. *кожа* '1. piele (de om, de animal) ; 2. blană, piele de animal, prelucrată ; 3. coajă (2), învelișul fructelor' (RB, I 616) ; scr. *kōža* 'piele (de om, de animal) ; blană' (Rječnik, V 423-4), cf. sloven. *kóža* 'idem ; învelișul fructelor', rus., ucr. *кінська* '1. piele ; 2. blană (prelucrată) ; 3. coajă de fructe' (Ušak. I 1392 ; Hrinc. 799), pol. *koża*, slovac. *koža*, ceh. *kůže* etc. (sl. com. *kožja 'Ziegenfell' < *koza* 'capră' – Vasmer, I 589 ; Berneker, l. c.).

Se constată, deci, că rom. *coajă* păstrează în bună măsură sensurile cuvîntului slav (foarte apropiate), dezvoltînd altele noi pe baza aceleiași noțiuni de 'înveliș'. Cu sensul concret de *coajă de măr* cuvîntul a fost înregistrat pe întreg teritoriul limbii române (ALRn I 206), iar cu înțelesul de *scoarță (de copac)* – aproape pe întreg teritoriul, cu excepția unei arii care cuprinde părți din Banat, Crișana, nordul și estul Trans., Maram. și Bucov., unde se întrebuintează *scoarță*; cazurile de întrebuităre; concomitentă a ambelor cuvinte sunt rare (ALRn I 607 ; ALRMn I 414).

Derivate : *a (se) coji* 'a curăța de coajă (copaci, fructe etc.) ; *a se curăța de coji* (despre piele, răni cicatrizate) etc.' ; dim. *cojîță* (cf. bg. *кожица* etc.).

În sfîrșit, tot aici poate fi trecut numele fructului *jir* : bg. dial. *жир* 'idem' (Mlad. Tâlk. 677 ; Stoikov, Бълг. диал. 36), scr.

ăr 'ghindă (și col.)', *bukov žir 'jir'* (Ristič-Kangrga, 209), cf. sloven. *žir 'jir, ghindă'* (Slov. - rus, 662), ucr. *жир 'grăsime; hrană (a animalelor sălbatrice); jir'* (Hrinc. 526), rus. *жир 'grăsime; bogătie; hrană (a animalelor sălbatrice, păsărilor), etc.'* (Слов. русск. яз. II 548), ceh., slovac. *žir 'hrană pentru animale, nutreț'* (Trávnicek, 1791; Machek, 595), pol. *żyr și żer 'Eichelmaist, hrană pentru animale, nutreț'*. În limbile slave cuvântul e un derivat de la verbul *žiti 'a trăi'* cu sufixul *-rъ* și înseamnă 'hrană, nutreț' (cf. Mikl. EW, 403; Vasmer, I 425), mai ales pentru animale (domestice sau sălbatrice), cu sens concretizat în limbile slave de sud și ucr. — 'jir, ghindă' (ca hrană a porcilor), înțeles cu care a pătruns și în limba română (alături de *ghindă* < lat. *glandem*).

IV. CUVINTE REFERITOARE LA REGNUL ANIMAL

Cuvinte de origine slavă referitoare la regnul animal sunt relativ puține în limba română. Numele de animale, mai ales ale celor domestice sau cunoscute omului, fac parte din fondul relativ stabil al unei limbi: iată de ce în limba română majoritatea cuvintelor de acest fel sunt de origine latină, populația românească din regiunile carpato-dunărene continuind de-a lungul veacurilor să se ocupe cu creșterea vitelor, să vîneze animale și păsări de cîmp și de pădure etc. Există totuși un număr de nume de animale, de păsări, insecte etc. de origine slavă, cărora li se adaugă o terminologie bogată referitoare la pești și pescuit.

În paragrafele următoare vom cerceta pe rînd fiecare din aceste grupe, incluzând și noțiuni înrudite (numele unor părți ale corpului animalelor, cuvinte cu înțeles mai general, termeni de pescuit și albinărit etc.).

16. Animale domestiice

În această grupă de cuvinte predomină elementele latine: cf. *bou*, *vacă*, *capră*, *oarie*, *porc* (< *bos*, *bovis*, *vacca*, *capra*, *ovis*, *porcus*) etc.

Singurul termen pătruns în rom. prin limbile slave de sud este *bivol* 'Bos bubalus'¹: bg. *бъзовъ*, ser. *bivò*, G. *bívola*, sl. *bis.* *быволъ*, cf. rus. *бу́зовъ*, vceh. *byvol* etc., imprumutat din lat. pop. *būvalus (*būbalus* — v. Romansky, *Lehnwörter lat. Urspr. im Bulg.*, XV. Jhr., 94 urm.; Vasmer, I 139)²; din sl. pătruns și în magh.: *bivaly* (Kniezsa, 93). Derivate:

¹ Cf. înălă arom. *buvăd*, imprumutat din grec. (Dalametra, 46; Pascu, II 20).

² Nu din gr. *βούβαλος*, care ar fi dat sl. *buvolъ (Vasmer).

bivolită (cf. bg. бъзовица, scr. *bivolica*), *bivolár* (derivat romînesc cu suf. -ar; cf. însă și bg. бъзовлár).

Acest împrumut nu e întîmplător: bivolul a fost adus în Europa din India pe la mijlocul primului mileniu e.n. (cf. Mikl. EW, 27; *Большая Советская Энциклопедия*², vol. VI, p. 239); aşadar, în țările românești el a fost adus din spre sud (Bulgaria, Serbia)¹.

În limba română există o serie de numiri specialize, de origine slavă, care se întrebuintează alături de numirile speciilor respective moștenite din latină:

Tretin, -ă 'animal domestic de trei ani (bou, vacă etc., dar maiales *mînz*, cal, iapă)' — alături de numirile generale respective: *mînz* (autoht.), *cal*, *iapă*, *bou*, *vacă* etc. Cuvîntul provine din adjecțivul slav *tretijъ* (vsl. τρετъи, τρετинъ, bg. *третъи* etc.) + suf. -inъ (rom. -in). Comp. pentru formă bg. *третъна* 'a treia parte' (BTR, 873), iar pentru sens scr. *трѣтак* 'animal domestic de trei ani (mai ales cal); copil de trei ani etc.' (Ivek.-Broz, II 586; Tolstoi, 592), rus dial. *третъяк* 'animal domestic de trei ani' (de ex. cal; Dal, IV 431), ucr. *третък* 'idem, etc.' (Hrinc. 1896—7).

Cf. la Creangă: ... *Calul se și scutură de trei ori și îndată rămîne cu părul lins-prelins și tînăr ca un tretin.* (Pov. 102).

Și în poezia populară:

<i>Grue ... botează,</i>	<i>Si de fină</i>
<i>Dă de fin</i>	<i>O tretină.</i>
<i>Cite-un tretin</i>	

(V. Alecsandri, P. pop., Buc., 1866, p. 81).

Existența unui astfel de cuvînt în limba română se explică prin importanța pe care o au caii (și alte animale domestice) la trei ani în gospodăria țărănească: la vîrstă aceasta ei sănt în floarea vîrstei, pot fi folosiți la lucru etc.

Iáloviță, áloviță, iálomítă 'vacă mare îngrășată (de obicei stearpă)' — alături de termenul general *vacă*. Pentru etimologie v. bg. *зловица* '1. vacă, oaie etc. stearpă; 2. femeie fără copii' (BTR, 969), scr. *jálovica* (și *jálovka*) '1. vacă, oaie stearpă; 2. pămînt sterp' (Rječnik, IV 443, 444),

¹ Lat *bubalus* (< gr. βούβαλος 'afrikanische Gazelle') a început să însemne mai trziu și 'bour, zimbru' (sens cu care a și fost păstrat în rom. *bour*); abia în sec. VII e.n. același cuvînt a fost întrebuită pentru a denumi noul animal (cu acest sens a pătruns în limbile slave, germ., alb.). Vezi Walde-Hoffmann, I 118; Candrea-Densusianu, 24—25.

cf. și sloven. *jálovica* (*jálovka*), ucr. *жловиця* (*жловка*), rus. *жловица* (*жловка*) etc. (*jalovъ* 'sterilis' + suf. *-ica*; Berneker, 443).

Un argument în sprijinul originii vechi sud-slave este și numele de riu *Iálomița* (est. Munt.), identic cu forma dial. *ialomiță* (*v > m*; comp. *pivnișă* > *pimnișă*).

Godác (Mold.), *godin*, -ă (Trans., Mold.), *godinác*, *godînác*, *godänác* (Munt., Olt.) 'purcel de un an' (și: 'pui de urs de un an'; DA II, p. I, 279–280) – alături de cuvântul cu înțeles general *purcel* (*pore*). Pentru forma *godin* v. ser. *gùdīn* 'purcel de un an' (Ivek.-Broz, I 353), pentru *godinac* – bg. *годинак* 'copil sau pui de animal domestic de un an' (RB, I 190); cf. pentru sens și ucr. *годовик* 'pui de animal de un an', rus. *годовик* 'idem' (Hrinc. 340, Dal, I 365). *Godac* poate proveni din sl. *god-akъ sau poate fi rezultatul unei haplogogii: *god(in)ac*.

Pripás '1. a) pui de animal domestic (miel, ied, vițel, mînz); b) (*vită*) de *pripas* = vită rătăcită, fără stăpîn (fig. despre copii, oameni). 2. (inv.) avut, avere (în vite): sl. bis. *прынасъ* 'fetus, uti videtur' (Mikl. Lex. 676 – dintr-un gromovnic sec. XVII), bg. *npúnac*, mai ales pl. *npunacu* 'provizii (alimente etc.)' (RB, II 838), scr. *prípaša* 'vite pentru casă' (Rječnik, XII 84), cf. ucr. *npunác* 'provizii' (Hrinc. 1540; vb. *npunacámu*, *npunácmu* '1. a face provizii; 2. a îngrășa vite'), rus. *npunác*, pl. *npunácmu* 'provizii; instrumente, unelte' (Dal, III 432; cf. și dial. *npunacok* 'ciobănaș'; cuvântul *pri-pasъ e un postverbal de la verbul *pri-pasti: *pasti* – bg. *nacá*, -éui 'a paște (despre vite); a duce animalele la pășune', scr. *păsti*, rus. *nacmú* etc.).

Pentru lămurirea sensurilor cuvântului românesc putem porni fie de la înțelesul de 'avut, avere (în vite)', care corespunde aproape exact unuia din sensurile cuvintului respectiv din limbile slave (în acest caz, sensul „1” poate fi considerat o specializare pe teren românesc), fie să ne întoarcem la rădăcina sau tema verbală (*pasti* 'a paște', ucr. *npunácmu* 'a îngrășa vite'): în acest caz, sensul „1” al cuvântului *pripas* se explică direct ca 'vite prăsite, crescute în gospodărie'; *vită de pripas* trebuie să însemne 'vită găsită (în semănături etc.)'. În acest din urmă sens, cuvântul a fost înregistrat în Munt. și Mold. (ALRn II 323; în Trans. *vită pierdută*, *marhă pierdută* etc.). Textele vechi îl atestă ca termen juridic, de ex.:

Pînd la un an deplin să nu aibă volnicelul să vîndă pripasul [= vitele rătăcite în semănături și luate ca zălog]. Pravila lui Ipsilante, 1780 (ap. Tiktin, 1259).

Cf. și derivatul *pripășár* (inv.) 'slujbaș care încasa amenziile pentru vitele găsite în locuri oprite' (DLRL, III 578).

Pe baza expresiei (*de*) *pripas* s-a format verbul *a pripăși* 'a lua și a ține un animal găsit (fig. un copil, om etc.)', refl. *a se pripăși* 'a se stabili undeva, pe lîngă cineva'.

Dobitoc are un sens mai larg, ca și cuvîntul precedent: '1. (inv.) avuție în vite, (col.) vite, animale domestice; 2. animal domestic (vită) sau sălbatic (fiară, jivină); 3. (fig. injur.) om lipsit de inteligență sau de bun simț': bg. *добра* (dial. *добър*: Mlad. Et. 129) '1. (col.) animale domestice; 2. animal domestic (pl. *добри*); 3. (fig.) om prost sau lipsit de bun simț' (Mlad. Tâlk. 544), cf. scr. *dobitak* (*döbit*) 'cîștig, profit; pradă; vite' (Rječnik, II 503—4), ucr. *добиток* 'pradă; Habe an Vien' (Hrinc. 438; Jeleh. I 188), vrus. *добитъкъ* 'avut, avere; pradă' (Srezn. I 685), rus. *добытъкъ*, dial., inv. 'cîștig, avut cîștigat' (Dal, I 446, Слов. Акад. III 858), slovac, *dobytok* 'vite' (*hovädzi dobytok* 'vite cornute' — Isač. I 105), vceh. *dobytek* 'avut, bani; vite, animale', ceh. 'vite' (Machek, 90), pol. *dobytek* 'vite,, bogătie', vpol. și 'bogătie' (Sławski, I 151; Berneker, 113—114; *do-by-t-ъkъ 'ceea ce se obține, cîștig').

Formele citate arată clar că în limbile slave cuvîntul și-a concretizat sensul, ajungînd să însemne în cele meridionale și apusene 'vite (col.)' și chiar 'animal, vită'¹. Tocmai cu aceste sensuri concrete a pătruns cuvîntul în rom. (identitatea cu lb. bulg. merge pînă la sensul figurat). Iată cîteva exemple:

— 'avuție în vite':

Și mult dobitoc de vite și oi au scos. (N. Costin, Let., ap. Tiktin. 556).

— 'vite' (col.): *Năroc va avea la oi și la tot dobitocul.* (Rujdenița popei Ion Romînul. 1620 Texte, 251).

— 'animale domestice' (pl.), spre deosebire de 'fiare': *Și făcu Dumnezeu fiarăle pămîntului după felii-și și dobitoacele după felii-și.* (Biblia 1688. Gen. 1, 27).

— 'animale' (în general, inclusiv sălbatrice; lărgirea sensului propriu limbii rom.):

*Cătălmi stăt de urîte unele dobitoace,
Cum lupii, urșii, leii și alte cîteva,
Care cred despre sine că prețuiesc ceva!*

(Gr. Alexandrescu, Cînele și cățelul).

— cu sens figurat (*dabitoc*, -oacă, subst. m. și f., pl. *dabitoci*, -oace, în timp ce la propriu *dabitoc* e neutru, pl. *dabitoace*): *Din ce în*

¹ Asupra trecerii de la noțiunea de 'avuție, avere' la 'vite' și invers în diverse limbi, în particular în limbile slave, greacă, germanice, latină vezi Bréal, *Essai*⁶, 110; Pokrovski, *Семасиол. исслед.*, 17; Vendryes, *Le langage*, 248.

ce, dău peste dobitoci, zise drumețul în sine. (Creangă, Prostia omenescă).

Valoarea figurată apare și în derivate: *dobitocesc, dobitocște, a se (în-)dobitoci, dobitocie*¹.

În rom. există două numiri de origine slavă sinonime cu lat. *túrmă*: *cireádă* (dial. Trans. *ciúrdă*) și *círd*².

Cireádă 'grup mare de vite cornute': vsl. ѹркда 'Ordnung, Reihe, Herde, ἐφημερία' (Hwb. 17), bg. чердá, чирдá, چاردá (din črěda) 'cireadă de vite cornute' (Mlad. Et. 690; BTR, 943), scr. čréda (črijéda) 'series, ordo, vices, grex' (Rječnik, II 78), cf. sloven. čréda 'Herde; Ordnung', rus. чередá 'rind', dial. 'cireadă' (Dal, IV 591), ucr. чєредá 'cireadă' (Hrinc. 2070), slovac. črieda 'cireadă, turmă; herghelie' (Isač. I 78) etc. (Berneker, 144). În Trans. și Banat e răspândită numai forma *ciúrdă*, împrumutată din magh. *csorda* (Kniezsa, 142)³, în timp ce forma *cireadă* (lit.) cuprinde Olt., Munt., Mold. și Bucov. (v. ALRMn I 204, aici h. 23).

Círd este un sinonim parțial al cuvântului precedent: 'cireadă, turmă, stol de păsări; ceată de oameni; sir (de ani, de zile etc.)': scr. křd (*křd, křdo*) 'cireadă, círd, turmă' (mai ales de porci; Rječnik, V 497–8)⁴; cf. și sloven. *krdélo* 'Herde, Truppe, Schar', slovac. *křdel'* 'círd, turmă' (Isač. I 311); ucr. խրծ 'círd, turmă de oi' e împrumutat din rom. (v. Berneker, 666).

Cuvântul are o întrebuițare largă în limba română. Astfel, se poate spune *círd de oi, ~ de vite, ~ de gîște, ~ de oameni, ~ de ani* etc. (cf. DLRL, I 450).

Majoritatea termenilor care denumesc părțile corpului animalelor (domestice) sunt de origine latină: unii dintre ei sunt, de altfel, comuni cu denumirile părților corpului omenesc (ex. *cap, picior, ureche, ochi* etc.).

¹ Cf., cu o valoare comică, la Gr. Alexandrescu:

*Să trăți la mulți ani, dobitocul voastră,
Răspunse un vulpot în slujbe lăudat.
(Lupul moralist),*

² *Turmă* se întrebuițează mai ales cînd e vorba de oi, mai rar de alte animale domestice sau sălbaticice (și 'grup mare, multime de oameni'). În arom. cuvântul are o întrebuițare și mai largă, căci se poate zice și *turmă de pult* 'cîrd de păsări' (Dalametra, 211).

³ Forma magh. a fost reîmprumutată dialectal în scr. črđda (Rječnik, II 61).

⁴ În bulg. cuvântul nu e dat de dicționare. S-ar putea, deci, vorbi de un împrumut din scr., destul de vechi, judecînd după larga lui răspîndire, sau dintr-o formă sud-slavă al cărei reprezentant bulg. a dispărut.

Există însă unele denumiri pentru părți specifice corpului animalelor, care sănt de proveniență slavă. În genere, ele n-au alt sinonim în limba română, ceea ce poate fi o dovadă în plus a vechimii lor (termenul corespunzător latin sau autohton a putut dispărea în decursul veacurilor). Ca și numirile specializate de animale domestice, aceste cuvinte dovedesc că slavii asimilați populației românice erau nu numai agricultori, ci și buni crescători de vite.

Unele din aceste numiri de origine slavă se referă la părți ale piciorului animalelor :

Copită 'partea cornoasă care acoperă extremitatea piciorului calului, rumegătoarelor și altor animale': bg. *konúmo* 'idem', scr. *kópito*, cf. sloven. *kopito*, rus. *konúmo*, ucr. *konúmo*, ceh., slovac., pol. *kopyto* (derivat de la verbul *kopati* 'a săpa', suf. -*yto*; v. Berneker, 565—6; Vasmer, I 621).

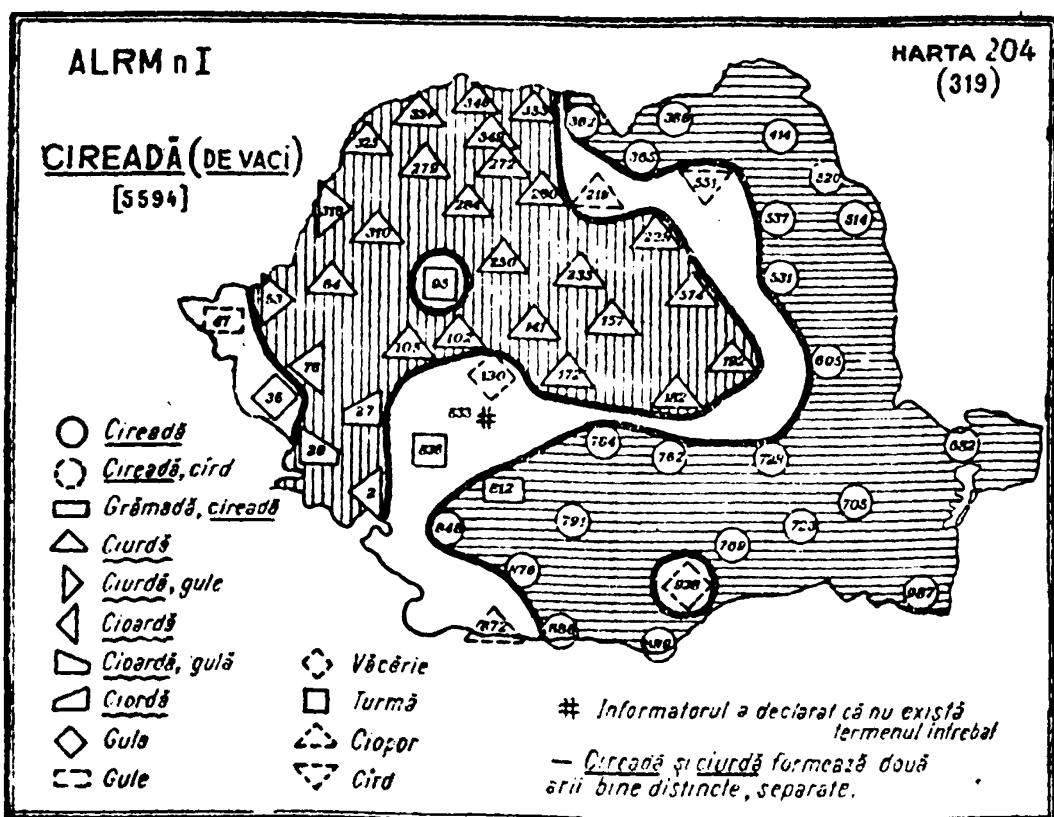
Pinten '1. ieșitură cornoasă în partea dinapoi a piciorului (la cal : deasupra gleznei ; la cocoș : deasupra labei) ; 2. (pl. *pinteni*) Sporn ; 3. proeminentă : limbă de teren înalt, vîrf mic pe coasta unui deal sau munte, element de construcție, detaliu la un mecanism' (v. DLRL, III 422). Cuvîntul provine dintr-un slav. *pēt-ъnъ (cf. sl. bis.-sîrb. *пјетъно* 'pinten' — Mik. Lex. 764; scr. *pétnī*, adj. 'de călcii', *pétnica*, *pétnjak* 'osul călciiului' — Tolstoi, 594), formă derivată cu ajutorul suf. -*ънъ* de la *pēta* : vsl. *пјета* 'călcii' (Hwb. 85), bg. *néma*, scr. *péta*, rus. *пятá*, pol. *pięta* etc. (Vasmer, II 477; pentru *pētъno, rus. *пятно* 'pată, semn' etc. v. ibid. 478).

Ca și *copită*, *pinten* este general răspîndit în limba română (v. ALRMn I 182 — întrebarea s-a referit la sensul „1” ; în Mold. și Bucov. a fost înregistrat în mai multe puncte *špóri*, *špórne*, pl., împrumut mai nou din limbile slave răsăritene : ucr. *шнóру*, rus. *шнóры*, din germ. *Sporen*-Vasmer, III 427).

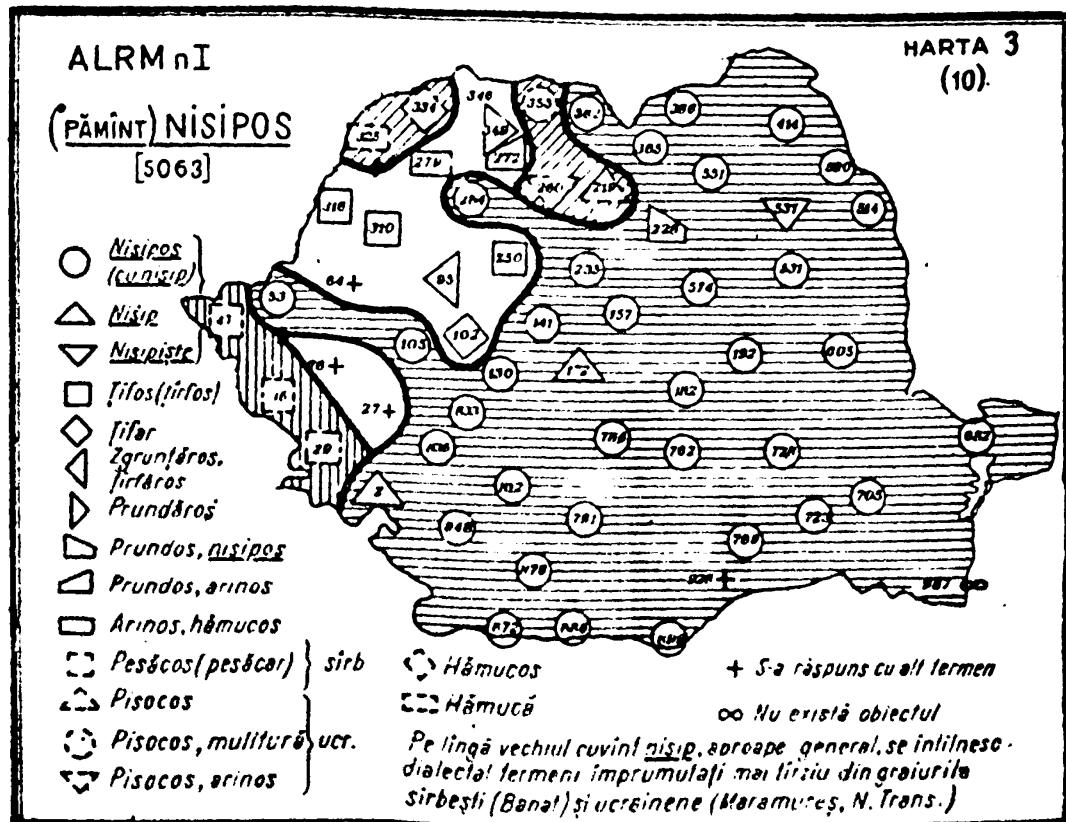
Chișită 'încheietura piciorului deasupra copitei (la cai, boi, oi) ; moțul de păr de deasupra copitei ; etc.' : bg. *кýтчица* (dim. de la *кýтка* 'încheietura mîinii ; chișită ; etc.' — Mlad. Tâlk. 1024), scr. *kičica* 'chișită, etc.' (Rječnik, IV 943).

Ultimul cuvînt pe care-l cercetăm aici se referă la partea anterioară a corpului unor animale :

Greábän, *grébän*, pl. *grébeni* (cu valoare de sg.) 'partea mai ridicată din șira spinării, la împreunarea spotelor (la cai, boi, vaci etc.)' : bg. *грéбен* 'pieptene ; creastă (cu diverse valori concrete : de cocoș, de munte etc.)' (RB, I 203), scr. *grébēn* 'carmen ; humeri equini (cel mai apropiat de sensul concret al cuvîntului rom.) ; promontorium' (Ivek.-Broz, I 341), cf. sloven. *grebēn*, rus. *грéбень* etc. (Berneker, 347; Meillet, Ét. 431).

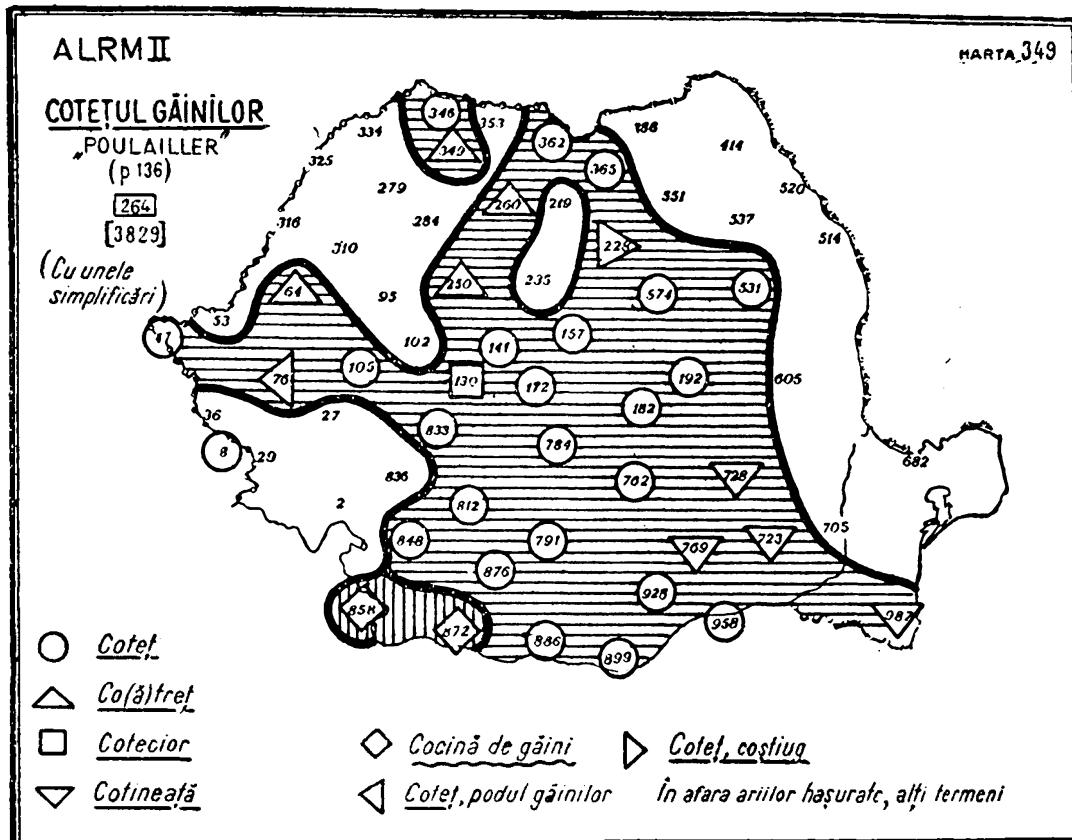

Harta 13

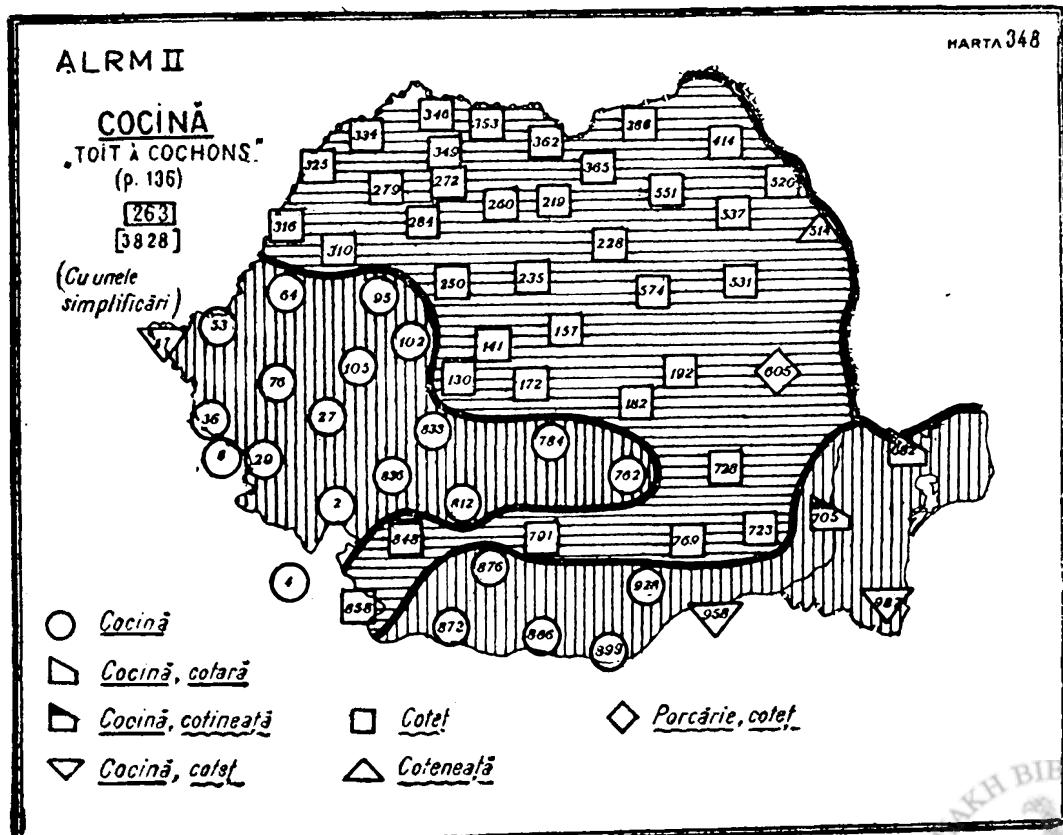

Harta 14

Harta 15

Harta 16

17. Păsări domestice

Printre numele de păsări domestice se întâlnesc de asemenea cîteva de origine slavă, alături de cele moștenite din latină etc. Astfel, lat. *gallina* s-a păstrat în rom. *găină*, în timp ce *gallus* a dispărut, fiind înlocuit cu sl. *cocós*¹.

Cocós '1. Gallus domesticus; compus: *cocoş-sălbatic*, *cocoş-de-munte* Tetrao urogallus etc.; 2. (metaf.) ciocănel percutor la armă; (pl.) floricele de porumb etc.' (sin. inv. și pop. *cîntător* [adj. verbal, *cîntá* + suf. -tór], cf. *pe la cîntători* = pe la cîntatul cocoșilor; DA I, p. II, 86).

Cuvîntul rom. provine din slav. *kokošъ*, care în cele mai multe limbi slave are sensul de 'găină' (< *kokotъ* 'cocoş'; v. etim. Berneker, 540—1; Vasmer, I 594; în unele însă, precum și în magh. și alb. (împr.), cuvîntul respectiv are înțelesul de 'cocoş': vsl. *кокешъ* 'găină' (кокетъ 'cocoş' — Hwb. 45), sl. bis.-vrus. *кокошъ* 'gallus' (v. Kniezsa, 239; în general însă, *кокошъ* 'gallina' — Srezn. I 1248), bg. (numai forma sufixată) *кокушка* 'găină', ser. *kökös*, fem., G. *kökösi* 'găină' (*kököt* 'cocoş' în reg. sud-vestice, alături de *pétao* 'cocoş, cîntător' — Ipek. Broz, I 547), sloven. *kokos* 'găină', ucr. dial. *кокови* 'cocoş' (*кокушка* 'găină' — Hrinc. 803), vceh. *kokeš* 'gallus', morav. *kokoš*, *kokeš* (v. Kniezsa, 1. c.), slovac. *kokoš* 'cocoş' (Isač. I 281), pol. *kokosz*, *kokoszka* 'găină' (Berneker, 244); magh. *kakas* 'cocoş' (Kniezsa, 239—240), alb. *kokosh* 'idem' (Meyer, 194).

Un indiciu al întrebuiențării largi a cuvîntului îl constituie și faptul că acesta intră în componența unor termeni compuși pentru a denumi diverse păsări sălbaticice: *cocoş de munte*, ~ *sălbatic* etc. Prin transfer, cuvîntul denumește unele părți de mecanisme, unelte etc., în unele cazuri ca urmare a unui calc (ex. *cocoş de armă* — cf. germ. *Hahn*, magh. *kakas*; v. DA I, p. I, 623—625). Derivate: *cocoşel*, pl. *cocoşei* 'floricele de porumb', *a (se) cocoşî*, *cocoşesc*, -ește.

Clóscă, dial. (Trans.) *clócă*, arom. *clócă* e un termen special — 'găină care clocește sau care a scos pui'; verbul corespunzător e *a cloci* (și fig. 'a plânui; a trîndăvi; a se altera — despre alimente'). Forma *closcă* provine din bg. (dial. inv.) *клóчка*, în timp ce *cloćă* corespunde formei sl. nesufixate **kloka* (cf. slovac. *kloka* 'cloșcă'); verbul *a cloci* provine din bg. *клóчу* (pers. III; v. Mlad. Tâlk. 1035; Berneker, 521: pe lîngă formele

¹ Aici s-ar putea aplica teza potrivit căreia înlocuirea termenilor e legată uneori de opoziție: cf. fr. *coq-poule* (Vendryes, *Le language*, 257). Comp., în acest caz concret, și situația din limbile slave: rus. *курица - петух*, bg. *кокошка - кокош*.

cu *klok-*, în limbile slave apare varianta *kvok-*; originea onomatopeică); împrumutat și în alb.: *kllukē*, *klicočkē* (Meyer, 191).

Giscă, dial. inv. *ginscă* (arom. *giscă*) 'Anser' (și *giscă sălbatică* 'Anser segetum'), *ginsác*, *giscán* (bărbătușul) provin primul din sl. *gōsъ-ka: bg. *гъска* (forma cu *n* reprezintă faza mai veche, cu reflexul nazalei¹), al doilea din *gōs-akъ: bg. *гъсак* (înainte de denazalizare; *giscan* e o formătie românească: *giscă* + suf. *-an*) — (etimol. sl. com. *gōsъ*, v. Berneker, 342; Vasmer, I 324; cf. forme sufixate și în scr. *gūska*, *gúsak*, rus. *гусак*, ucr. *гуска* etc.).

Cúrcă 'pasăre mare din familia galinaceelor' și *curcán* (bărbătușul) provin din bg. *курка*, *куркáн* (Mlad. Tálk 1110 — inv. dial.; cuvântul e din aceeași rădăcină cu rus. *кyp* - *уя* ucr. *кyp* - *ка* 'găină'; cf. Berneker, 650—1; Vasmer, I 697).

Pe lîngă numele de păsări semnalate mai sus, se întîlnesc în limba română și cîteva cuvinte de origine slavă denumind părți ale corpului lor:

Clonț 'cioc, plisc'² provine din sl. *kljun-ьсъ: bg. *клюнец*, diminutiv de la *клюн* (cu tema cazurilor oblice generalizată: *kljun-ьса*; v. etimol. Berneker, 527).

Tîrtiță 'partea posterioară a coloanei vertebrale la păsări (de unde cresc penele cozii)': bg. *мáртица*, scr. *trtica* 'idem'.

Puf 'pene mici (col.)', arom. *puh* (Dalametra, 178): bg. *nyx*, scr. *pūh* etc. (sl. com. *puxъ; Vasmer, II 469). Cuvântul e un sinonim parțial pentru *pánă*, pl. *pene* (< lat. *pinna*) și *fulg* (orig. nec.).

18. Animale sălbatice

Majoritatea numelor animalelor sălbatice mai cunoscute în țara noastră sunt de origine latină: *lup* (*lupus*), *vulpe* (*vulpes*), *urs* (*ursus*), *iepure* (*leporem*) etc. Totuși și aici se întîlnesc unele cuvinte de origine slavă:

Rîs (1) 'linx': vsl. *ρύς*, bg. *puc*, scr. *rīs* etc. (v. Vasmer, II 557: *рысь*)³.

¹ P. Skok (Slavia, IV, 2, 329) consideră, dimpotrivă, că aici *n* e neorganic, ca și în *vłsła* — *vłnsłă*.

² Clonț a fost înregistrat ca sensul corect *cioc* (de cocoș) în N. Trans., Crișana, Maramureș, Bucovina și N. Mold., în timp ce în cea mai mare parte a țării se întrebunează *cioc* (onomat.). iar pe alocuri (S.-E. Mold.) *plisc* (onomat.) și alți termeni (ALRn II 375, ALRMn I 252).

³ Cuvântul păstrează pe *r* fie ca urmăre a vechimii sale în rom. (cf. vsl. *rysъ*), fie sub influența lui *r* precedent (cf. omonimul său *rīs*² < lat. *risus*; v. Rosetti, Mél., 154—5).

Véverișă 'Sciurus vulgaris': bg. *сéверица*, scr. *věverica*, cf. sloven. *véverica* etc.; împrumutat și în ngr. *βερβερίτσα*, arom. *virvirișă* (Dalametra, 220).

Cîrtișă 'Talpa Europaea': bg. *къртица*, scr. *krtica* (derivate de la *къръм*, *krt* — v. Berneker, 631).

Sinonim cu acesta (în Munt. și Trans.) este cuvîntul *soból*, care în Mold. (inv.) are sensul de 'samur'. Primul sens se explică cel mai bine prin bulg. dimin. *соболéц* 'Zieselmaus', în timp ce înțelesul de 'samur' ne trimite spre ucr. și rus. *cóboль*¹.

Dihór 'Mustela putorius', cuvînt de circulație generală în rom., provine din sl. *dъхоръ; cf. scr. *tvør*, sloven. *dihur*, vrus. *дъхоръ*, *тхоръ*, rus. *хоръ* etc. (Berneker, 243).

Vídră 'Lutra vulgaris': bg. *сúдра*, scr. *vídra*, cf. sloven. *vídra* etc. (Vasmer, I 239: *сúдра*); împrumutat și în magh. *vidra* (Kniezsa, 557).

Printre aceste cuvînte notăm și numele unei tîrîtoare — *gušter* 'specie de șopîrlă verde, Lacerta viridis', arom. *guștur* (Dalametra, 104): bg. *гúштер*, scr. *gúšter* (*gúšterica*), cf. sloven. *guščer*, *guščar* (cuvîntul se găsește încă în slovină și polabă; etimol. neclară, v. Berneker, 363—4); împrumutat și în ngr. *γουστέρα* (*γουστερίτσα*). Sinonimul său cu o sferă mai largă este *șopîrlă*, de origine necunoscută.

Un interes deosebit îl prezintă uncle nume populare generale pentru vietăți sălbaticice sau vietăți în genere, cum sunt *dihánie*, *jivindă* și *gádină*.

Dihánie '(inv.) suflare; (inv., pop.) vietate, ființă; animal sălbatic, fiară; ființă ciudată, monstru': vsl. *дыхание* 'Hauch, das Atmen, Atem, Wind' (все *дыхание* 'alles Atmende' — Hwb. 23), sl. bis. *дыханія*, pl. 'vietăți'; bg. *дúхание*, fem. 'vietăți' (cf. Mlad. Tâlk. 540), scr. *dihànija* 'vietate' (om sau animal — Rječnik, II 381), alături de bg. *дúхане*, inv. livresc *duxánie*, scr. *dihânje* 'suflare'.

Jivind 'animal sălbatic; fiară, lighioană': bg. *живунá* 'animal; lighioană' (Mlad. Tâlk, 672), scr. *živlina* 'animal; păsări de curte' (Ivek-Broz, II 871), cf. sloven. *živina* 'vite' (răd. *žir-*'viu').

Gádină 'lighioană (tîrîtoare, insectă etc.), jivină, fiară sălbatică': bg. *гадина* (*гадъ*, vsl. *гадъ*) 'vietate, animal, lighioană (tîrîtoare, insectă)' — (RB, I 171), cf. și rus. *гадина* ucr. *гадина*.

¹ Vezi Preobr. II 348, care arată că o dată cu blana de samur să a răspândit în Europa și numele slav al acestuia (cf. și Vasmer, II 685). Diferența de sensuri nu e un lucru neobișnuit la numele unor animale apropiate (cf. Preobr., l.c.; Mlad. Et. 598).

Dintre cuvintele referitoare la corpul animalelor (mai ales sălbatic), origine slavă are *blánă*, care e, de fapt, polisemantic : '1. piele de animal viu, cu păr des (pl. *bláni*) ; idem, prelucrată ; 2. scîndură groasă' (DLRL, I 247—8, le dă ca omonime) ; arom. *blánă* 'blană, bucată de lemn, de scîndură, de brînză sau din orișice obiect' (Dalametra, 41). Cuvîntul provine din sl. sud. *blana* (< sl. com. *bolna, cf. Berneker, 69—70), avînd sensuri concrete diferite în limbile slave meridionale, apusene și răsăritene : bg. dial. *бланă* '1. tizic (în formă de cărămidă) ; 2. brazdă, glie, bucată de pămînt desprinsă cu iarbă ; 3. (accentuat *блáна*) blană prelucrată' (Mlad. Tâlk. 165 ; în acest din urmă sens, probabil, din romînește), scr. *blänja* 'rindea' (cf. și *blänjevina* 'așchie' — Benešić, 43) ; cf. și ceh. *blana* 'piele, blană (vceh.), pielită, membrană' (Machek, 33), slovac. *blana* 'pielită, membrană' (Isač. I 31) ; pentru înceles cf. și pol. *blona* 'pielită, membrană, dial. geam' (Sławski I 37), ucr. *болóна* 'pielită, membrană ; geam' (Hrinc. 127), *оболóна* 'piele, pielită ; geam ; ușită la caretă' (ibid. 1130) ; rus. *болонá* 'болезненный нарост на дереве; часть наиболее молодой древесины между корой и стволом' (Акад. Слов. I 550 ; Vasmer, I 104).

Cuvintele citate arată o mare varietate de sensuri concrete în limbile slave, bazate, în ultimă analiză, pe o notiune unică : 'ceva plat', 'subtire'. Sensurile din limbile slave de apus (mai ales vceh.) și ucr. sunt apropiate de primul înceles al cuvîntului rom., în timp ce sensurile cuvîntului rusesc se apropiu de cel de-al doilea. Neconcordanța cu limbile slave de sud, în special cu bulgara, unde cuvîntul e dialectal¹, e un indiciu al marelui vechimi a cuvîntului respectiv².

În legătură cu termenii referitori la animalele sălbaticice poate fi amintit aici și cuvîntul care denumește adăpostul lor — *bírlóg* (mai ales al ursului) : sl. bis.-rus. *бърлогъ*, *върлогъ*, bg. *бърлок*, m., *бърлога*, f., scr. *břlog*, cf. sloven. *brlög*, ucr. *берліг*, -ога, rus. *берлога* etc. (Berneker, 120 ; Mlad. Et. 54 ; Vasmer, I 80).

Ca și în limbile slave (ex. bulg., rusă), cuvîntul se poate întrebuința și figurat : 'culcuș (pentru om), vizuină, casă' (v. DLRL, I 246).

¹ Sensul bg. *блáна* (accentuat ca rom. *blánă*) nu putea deriva din celelalte ; de aceea trebuie să-l considerăm un împrumut din rom.

² Apropierea de slovacă și cehă, dacă va fi confirmată și de alte cuvinte, poate da unele indicații asupra unor izoglose de tranziție dintre slovacă și limbile slave de sud.

19. Păsări sălbaticice

Numele de păsări sălbaticice au în limba română origine diferită, în primul rînd latină: *rînduneá*, *rîndunică* (*hirundinella*), *vîltur* (*vultur*) etc.; altele sunt probabil autohtone (traco-dace) sau onomatopeice: *bârză* (cf. alb. *bardhë* 'alb'), *cioâră* (cf. alb. *sorrë* 'idem'; DA I, p. II, 433, consideră cuvîntul de origine onomatopeică) etc. O parte însă sunt de origine slavă, fiind împrumutate într-o epocă mai veche (generale sau aproape generale pe întreg teritoriul limbii române) sau mai tîrzie, în anumite graiuri marginale. În acest din urmă caz, cuvîntele slave pot apărea ca sinonime teritoriale ale unui termen cu circulație mai largă, de origine latină. Astfel, numele păsării *Columba* este pe cea mai mare parte a teritoriului românesc *porúmb* (Trans.) sau *porumbél* (Munt., Olt.), în timp ce în Mold. și Bucov. se întîlnește *hulúb* (< ucr. *голуб*), iar în Banat *golumb* (< ser. *голуб*, vsl. *голубъ*)¹.

Iată cele mai cunoscute și mai răspîndite nume de păsări sălbaticice provenite din dialectele slave de sud:

Vrâbie 'Passer domesticus', dial. *vrăbete*, *vrăbět*, *brăbete* (Munt., Olt., Banat), arom. *vrăpciu*. Forma *vrabie*, mai veche, provine din cuvîntul atestat în vsl. *врабъ*, *врабънъ*, în timp ce *vrăbět* etc. e un împrumut mai nou din bulg. *срѣбрецъ*, cf. și ser. *vrábac* (cu sufixul *-ac* <-ъсъ; v. Meillet, Ét. 393; Vasmer, I 228: *воробей*), iar arom. *vrăpciu* — din bg. *срѣбрецъ*; împrumutat și în magh. *veréb* (Kniezsa, 553—4).

Interesant de observat că numele latin al vrabiei — *passer* și-a lărgit sensul, fiind atestat încă în *Appendix Probi* cu sensul de „avis”, înțeles continuat în rom. *păsăre*, span. *pajaro*, port. *passaro*². Totuși, în rom. *păsăre* mai apare încă dialectal înv. cu sensul de 'vrabie' (Banat, Trans.); cf. într-un citat din Tichindeal: *Intr-o biserică bâtrînă lăcuia mare putere de brâbești sau paseri, care se înmulțea aciia.* (Candrea, 907; cf. tot în Banat și Trans. *păsăre* și gănească 'vrabie' — Tiktin, 1129).

¹ Vezi harta nr. 14 în: S. Pușcaru, *Limba română*, I, între pag. 200—201.

² Vezi Bourcier, *Éléments de linguistique romane*, § 202 n; Meyer-Lübke, REW, 6268. De altfel, *avis* a fost înlocuit cu diminutivul său *auellus* în Italia (*uccello*) și Gallia (fr. *oiseau*). În timp ce, dimpotrivă, în aceasta din urmă, ote (< *avis*) a ajuns să denumească „gliscă”. Lucrul e deosebit de reținut, pentru că avem atei de a face cu înlocuirea termenului general prin unul special și invers (vezi Vendryes, *La langage*, 235—6; Bourcier, *Ibid.*, § 184); după cum în grafurile bulgărești ѡмáчка înseamnă nu numai 'pasăre mică', ci și 'vrabie' (S. B. Bernstein, com. orală). În slavă, în fr. *moineau* 'vrabie' (< *moine* călugăr') a înlocuit, în urma unei metăfore, lat. *passer* (vezi Guiraud, *La sémantique*, p. 19). Asupra corelației *păsăre-vrabie* vezi și R. A. Budagov, *Румынско-романские лексико-семантические расхождения*, în Omagiu lui Iorgu Iordan, Buc., 1958, p. 126.

Perechea de cuvinte *pasăre - vrabie* sunt astfel sinonime din punct de vedere istoric, ilustrând încă o dată complexitatea corelațiilor romanico-slave în vocabularul limbii române.

Lăstun 'pasăre mică, asemănătoare cu rîndunica' se întâlnește în rom. alături de termenul de origine latină *rîndunică*. Cuvîntul provine din slav., atestat în sl. bis.-rus. *ластовица*, m., *ластовна*, f. 'specie de rîndunică' (Mikl. Lex. 330, Srezn. II 12)¹; cf. formațiile cu alte sufixe de la aceeași rădăcină : bg. *лástовица*, scr. *lästavica*, rus. *ластка*, *ласточка* etc. (Berneker, 692 ; Vasmer, II 17).

Cîrstéi (Munt., Olt.), *cristéi* (Mold.), *crîstél* și *crîstéł* (Banat), *crîstéł* și *cîrsteł* (Bucov. ; cf. Tiktin, 300 ; Candrea 287) 'Crex pratensis' provine dintr-un sud-sl. atestat în vsl. *крастка* 'Wachtelkönig' (Hwb. 47) ; cf. sloven, *krastir*², rus. *коростель*, ceh. *křástal*, *křistel* (Mikl. EW, 426 ; Berneker, 575—6). Variantele fonetice se datorează faptului că termenul își păstrează caracterul onomatopeic și în rom. (cf. formele cehe, alături de *chřástal*, *chrístel*).

Drópie 'Otis tarda' : bg. *дропля*, scr. *dröplja*, cf. sloven. *dróplja* ; ceh. *drop*, vceh. *droptva*, *dropfa*, rus. *дрофа*, *дрохва* etc. (Berneker, 226—7 ; Machek, Slavia, XXI, 261 ; Vasmer, I 373).

Prépelită 'Coturnix coturnix' (sin. *pitpalác* < onomat.) : bg. *нрепелица* și *нреперица* (sin. *нънъдък* Mlad. Et. 512), scr. *препелица*, cf. sloven. *prepelica* ; rus. *нрепел*, *нрепёлка*, *нрепелыца*, ucr. *нрепел*, m., *нрепела*, *нрепелыца*, slovac. *prepelica* etc. (cuvîntul provine, probabil, din onomatopee, cu reduplicarea rădăcinii : **pel-pel-*, cu disimilația **per-pel-*, **per-per-* ; v. Meillet, Ét. 230 ; Mlad., l. c. ; Vasmer, II 339—340).

Pe lîngă *vrabie*, care e numele unei păsări „domestice”, cele trei cuvinte de mai sus denumesc păsări care trăiesc în cîmpii, șesuri (dar nu în păduri).

Ultimul cuvînt din această grupă este *lébadă*, numele unei păsări de apă 'Cygnus olor' : bg. *лебед*, m., cf. sloven. *lebéd*, vrus., rus. *лебедь*, m. și f., ucr. *лебідь*, m., (din sl. com. *olbodъ : scr. *lăbūd* etc., cu varianta **el-* ; Meillet, Sl. comm., § 82, 84 ; Vasmer, II 22).

¹ Cf. un citat din Ioan Exarhul, Шестодневъ, reproducă la Srezn. după Vostokov, Слов. церковнослав. языка: Також то ластовици софт и ластовни (χελιδόνες καὶ δρεπανίδες, *hirundines et falculae*).

² Cuvîntul nu se găsește în bulg. și scr. (cf. Rječnik, V 473 : *krastijel* — numai în slava bisericăască).

20. Pești ; pescuit

Prințe numele de pești din limba română, numeroase provin din limbile slave meridionale, în parte din cele răsăritene (ucraineană și rusă), pătrunse în epoci mai tîrzii. Aceasta se explică, fără îndoială, prin faptul că slavii de pe teritoriul României s-au așezat mai ales în cîmpii, pe malurile apelor mari și mici.

Afără de aceasta, trebuie avut în vedere că o bună parte din numele peștilor intră în fondul lexical activ numai al acelor vorbitori care se ocupă direct cu pescuitul și comerțul de pește. În limba locuitorilor de la deal și munte, a agricultorilor și păstorilor, o parte din aceste denumiri intră doar în fondul pasiv. De aceea, termenii speciali, numele anumitor pești pot să se răspîndească cu ușurință din centrele pescărești, o dată cu peștele ca marfa. Existența în limba română a termenului general *pește* de origine latină (*piscem*) nu face decit să confirme cele spuse mai sus : un astfel de cuvint generic aparține fondului mai mult sau mai puțin stabil al limbii¹.

De altfel, chiar în limbile slave, o parte din termenii care ne interesază sint fie împrumutați din alte limbi, fie au origine neclară². În acest paragraf vom analiza doar cîteva nume de pești de origine sud-slavă, care au o răspîndire mai largă³.

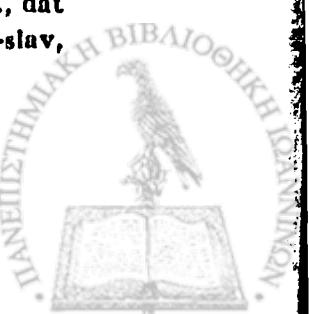
Crap 'Cyprinus carpio', arom. *crap* : bg. dial. *kpan*, scr. *krāp*⁴, cf. sloven *krāp*; rus. ucr. *kópon* etc. (v. etimol. Berneker, 575; Vasmer, I 632); împrumutat din scr. și în alb. *krap* (Meyer, 204).

¹ Asupra numelor de pești în limbile vechi indo-europene vezi A. Meillet, *Introduction*, p. 396 : chiar termenul general de „pește” e diferit în diverse limbi, fără a mai vorbi de numele speciilor de pești : cf. lat. *piscis*, irl. *tasc*, got. *fisks* pe de o parte, gr. *ἰχθύς*, arm. *jukn*, lit. *žuvis*, pe de altă parte, și, complet izolate : slav. *ryba*, sanscr. *mâlsyah*, avest. *masyo*.

² Cf., într-o formă mai generală, Meillet, *ibidem* : „Numele speciilor de pești sint în cea mai mare parte particulare în fiecare limbă ; foarte puține au etimologie și teritoriul lor de răspîndire e relativ mic...”. Asupra terminologiei slave comune referitoare la pești („crap”, „știucă”, „lere” etc.) și unele de pescuit („năvod”, „mreajă”, „vîrșă” etc. vezi L.P. Iakubinski, *Образование народности и языка*, „Вестник ЛГУ”, 1947, № 1, p. 151).

³ Terminologia populară a peștilor și a pescărei merită o cercetare etimologică aparte, în care să se ia în considerare și aportul mai nou al coloniilor de ucraineni și ruși lipoveni. P. P. Panaitescu observase (*Interpr. românești*, p. 57) că terminologia pescărească e slavă, fără a dezvolta însă această idee. Cf., în legătură cu aceasta, articolele lui Zd. Wittoch despre *nîzeturu* (*Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 914–925). Un bogat material se găsește în : dr. Gr. Antipa, *Fauna ichtiologică a României*, București, 1909 ; idem, *Pescăria și pescuitul în România* București – Viena – Berlin – Lipsia, 1916.

⁴ Berneker, l.c., consideră că în rom., ca și în alb., cuvîntul e împrumutat din scr., dat șiind că în bg. cuvîntul e dialectal. Problema trebuie însă rezolvată pe un plan mai larg sud-slav, în legătură și cu celelalte termeni de acest fel.

Clean 'pește din familia crapului, *Leuciscus squalius*' : bg. *клян*, *клен* (*клън*), cf. scr. *klēn*, sloven, *klēn*, rus. ucr. *клень* etc. (în limbile slave de origine neclară — Berneker, 516 ; Vasmer, I 567—8).

Știúca 'Esox lucius' : bg. *щýка*, scr. *štúka*, cf. sloven. *ščuka*, rus. ucr. *щýка*, slovac. *štúka*, ceh. *štika* etc. (v. etimol. Vasmer, III 454 ; Machek, 514) ; împrumutat și în magh. *csuka* (Kniezsa, 145).

În această grupă de cuvinte intră și *icre*, f. pl. 'ouăle peștilor' : sl. bis. *икра*, bg. dial. *úkra* (Mlad. Et. 222), scr. *ikra* (col. ; pl. *ikre* — Rječnik, III 785—6), cf. sloven. *ikra*, rus. *икра* etc. (Berneker, 423—4 ; Vasmer, I 477) ; împrumutat și în magh. *ikra* (1) 'ova piscium' (Kniezsa, 222)¹.

Grupei numelor de pești îi adăugăm încă doi termeni pentru alte vietăți acvatice : *rac* 'crustaceu — *Astacus Fluviatilis* ; boala cancer' și *scóică* 'numele mai multor specii de animale din încrăngătura moluștelor (clasa lamelibranhiatelor) ; scheletul calcaros al scoicii ; cochilie de mele'. Pentru etimologia primului (și arom. *rac*), vezi sl. bis. *ракъ*, bg. *рак* 'rac (animal ; boală)', scr. *räk* 'idem', cf. sloven. *rak*, rus. ucr. *рак* etc. (Vasmer, II 487).

Pentru *scoică* v. în limbile slave de sud : sl. bis. *сколька*, bg. *скόлка*, dial. *скóйка* (Mlad. Et. 584), scr. *škôl'ka*.

În strânsă legătură cu terminologia peștilor și altor vietăți acvatice apropriate stau cuvintele care denumesc *unelte de pescuit*, domeniu în care elementele slave sunt preponderente. Iată cîțiva termeni de acest fel, ale căror trăsături fonetice ne îndreaptă în primul rînd spre domeniul sud-slav (bulgar, dar și sîrbo-croat) :

Úndiťá 'ligne' : vsl. *ждица* 'Angel' (Hwb. 83), cf. bg. *е́дица* 'idem', scr. *üdica*, sloven. *odica*, rus. *ýðица*, *ýðочка* etc. (Mlad. Et. 94, Vasmer, III 173).

Vírša 'Fischreuse' : bg. dial. *в́рша* (Mlad. Et. 92), scr. *vřša*, cf. sloven. *vŕša*, rus. ucr. *вéриа* etc. (Vasmer, I 191).

Năvód, *nevód* 'großes Fischernetz, Schleppnetz' : vsl. *некодъ* 'Netz, Schleppnetz' (Hwb. 68), bg. *нéвод*, cf. ucr. rus. *нéвод* etc. (Mlad. Et. 347, Vasmer, II 206—7).

Mreájă 'plasă de prins pește ; fig. cursă' : vsl. *мрѣжа* 'Netz, Fallstrick' (Hwb. 58), bg. *мрéжса*, dial. n.-est. *м'ажса* (*мръжса*)², cf. scr. *mrěža*, ucr. *мерéжса*, rus. *мерёжса* etc. (Berneker, II 38—9 ; Vasmer II 119).

¹ Atât în rom., cât și în magh. a fost împrumutat și omonimul acestui cuvînt — slav. *ikra* (2) : bg. *úkra*, cf. rus. *икра* (2), slovac. *ikra* etc. (Berneker, 424 ; Vasmer, I 477).

² Vezi St. Stoikov, *Бълг. диалектология*, 26.

21. Citeva nume de insecte

Printre numele rominești de insecte mai cunoscute și mai răspândite, un număr relativ restrins sunt de origine slavă. Până la o cercetare mai amănunțită, vom semnala aici doar trei nume de insecte de origine slavă, general răspândite și foarte cunoscute omului ca dăunătoare¹:

Stréche 'nume dat mai multor specii de insecte vătămătoare pentru animalele domestice: Hypoderma bovis (*strechea-ritelor*), Oestrus ovis (*strechea-oilor*), Gastrophilus equi (*strechea-cailor*)' — (DLRL, IV 257) : sl. bis.-rus. *стрикъ, стрыкъ* 'oestrus'², bg. *стрик* 'tăun' (Gherov, V 275)³, cf. ser. *штѣк*, rus. dial. *стрик*, m., *стрикъ* f. 'streche, tăun', vceh. *střeček*, ceh. slovac. *střeček* (postverbal, în cehă și slovacă cu sufix, de la verbul *střekati* 'a întepăta, a imboldi' : vsl. *стрикати*, rus. *стрикать*, sloven. *štrkati se* 'a strechia', rus. *стричиться* 'idem' ; v. Hwb. 125 ; Preobr. II 394—5 ; Vasmer, III 24 ; Machek, 479 ; Dal, IV 338).

Derivat : vb. *a strechea* '(despre animale) a porni în goană nebună speriat de streche ; (fig. despre oameni) a înnebuni' ; cf. și expresiile *a da strechea* (în animale ; fig. în cineva), *a lori* (*a apuca*) *strechea* (animalele ; fig. pe cineva) :

... A și dat strechea în vite și vitele au și început a strechia și a fugi ca niște turbate în toate părțile. (S. Fl. Marian, ap. Candrea, 1214).

Păianjen 'araignée ; (numai la pl.) pînză de păianjen' ; variante dialectale : *păiájen*, *paiájen*, *rainjen*, *rainjän*, *paingän*, *paiágän*, *păianjin*, *paíng*. Forma originară *paing* provine din slav. **pa(j)okъ*⁴ [cf. vsl. *пажинна* alături de *пажинна* 'păienjeniș' — Hwb. 84], mbg. *пажакъ* din *пажакъ* (Mlad. Et. 407, 416), bg. *нажак*, *nájak* cf. pol. *pajak*, polab *pójak* (în alte limbi forma originară, fără *j* : sl. bis. *пажъкъ*, ser. *pâuk*, rus. *nayk* etc. ; v. Capidan, El. sl. 8 ; Petersson, Archiv f. sl. Phil. XXXVI, 149—150 ; Vasmer, II 325 ; imprumutat și în magh. *pók* — Kniezsa, 428). Forma *păianjen* etc. poate fi explicată ca un sing. refăcut din pl. *patnjini*, *păianjéni*

¹ Vezi observațiile interesante ale lui A. Dauzat (*La géographie linguistique*, p. 137), privitoare la răspândirea numelor de plante, animale sălbatică și insecte care au sau nu au importanță în viața omului (sunt folositoare; dăunătoare ori indiferente).

² Cf. exemplul dat de Vostakov; *Слово*, II 101, din cartea lui Osea, IV 16, după o Biblie de la 1663 : *иако юнница стрѣкомъ стрѣчимъ* 'ca o minzată întepată de streche' (reprodus și la Mikl. Lex. 896, Szezn. III 568).

³ Probabil dial., inv. : Mlad. Et., BTR nu-l înregistrează.

⁴ Avem aici un caz de sonorizare a consoanei surde finale (*k* > *g*), nu fără influența lui *n* precedent : *paintk > *paing*.

'păienjeniș' de la sing. inv. *painjină* 'păienjeniș' (Candrea, 887), provenit din bulg. (în forma modernă) *nájčina* (**pajęžina*¹).

În literatură sînt atestate toate variantele, dar norma literară e considerată *păiánjen* (DLRL, III 348). Iată un exemplu pentru forma originară :

*Dar știi, prietene, că ești lăudăros !
Paingu de pe mușchi atunce îi răspunse.*

(A. Donici, *Vulturul și paingul*).

Mólie 'Finea pellionela' : sl. bis. *мөль*, cf. bg. *молéц* (cu sufix), scr. *mölj*, *mòljac*, sloven. *mòlj*, rus. *мòль*, ucr. *міл*, *мόлы*, slovac. *mol'*, ceh. *mol* etc. (Berneker, II 74 ; Vasmer, II 153) ; împrumutat și în magh. *moly* (Kniezsa, 342), alb. *molë* (Fjalor, 320—1).

22. Albinărit

Terminologia albinăritului în limba română cuprinde cuvinte de origini diferite : alături de *albină* (< lat. *alvina* 'stup' — Candrea-Dens., D. et. 7), întîlnim *stup*, de origine necunoscută (Tiktin, 1522), *stupină* (derivat cu suf. *-ină*) și *mátcă*, *roi*, *tríntor* etc. de origine slavă. Acestea provin din dialectele sud-slave, pe cînd *prisácă* și *bezmétic* (*stup bezmetic* 'stup fără matcă', fig. 'fără căpătii, zăpăcit') sunt împrumutate din ucraineană, fiind întîlnite doar în Moldova și Bucovina².

Mátcă e un cuvînt polisemantic, ca și în limba bulgară, din care e împrumutat : '(inv.) uterus ; regina albinelor ; albia unui rîu ; (inv.) origine, obîrșie ; cotorul unui chitanțier' (Candrea, 757 ; DLRL, II 27) — bulg.

¹ Această formă (alături de *nájčina* < *pajęžina) se explică prin influența lui *съжече*, vsl. *ЖЖЕ* 'legătură, sfoară' (Bulahovski, „Zeitschr. f. slav. Phil.”, VIII, 109 ; cf. Vasmer, II 325—6, care citează și cuvîntul romînesc *păiánjen*).

² *Prisácă* provine din sl. *prěsěka, cf. pol. *przesieka* și însemna la început 'loc în pădure unde s-au tăiat copaci [sl. *prě-sekati 'a tăia']', întărit cu trunchiuri de copaci și bolovani : în astfel de locuri se aflau *stupinele*' (DLRL, III 580 ; DA, mss. ; P. P. Panaitescu, în *Viața feudală*, p. 23). E posibil ca în acest cuvînt să avem de-a face cu o contaminăție : de la aceeași rădăcină există o altă formăție cu alt prefix *pa-sěka, avînd exact aceeași evoluție a sensului : vrus. *nacinka*, ucr. *nacíka*, rus. *náceka*, pol. *pasieka* (vezi explicația la Preobr. II 26 și exemplele date de Srezn. II 882 ; cf. Vasmer, II 319 ; Brückner, 443). Cu sensul de „*stupină*”, *prisácă* a fost înregistrat în Mold. centrală și de Nord și în Bucovina, în timp ce aproape în întreaga țară se întrebunează *stupină* și *stupărie* (ALRn I 265, ALRMn II 172).

Pentru *bezmétic*, *bezmétec* cf. ucr. rus. *безмáтко* 'stup fără matcă' (și în scr. există *безмáтак* 'idem'). Cf. G. Weigand, XIV. Jhb., 112.

mámkā 'uterus; regina albinelor; albia unui rîu etc.' (Gherov, III 53; BTR, 373), cf. și rus. ucr. *mámkā*, scr. *máktica* (cu alt sufix; cuvîntul provine de la *mati* 'mamă' — Mlad. Et. 291); împrumutat și în alb. *matkē* (Fjalar, 295).

Sinonimele pentru *matecă* 'mère, reine', care e termenul general — *erâiasa albinelor*, *împărăteasa* ~, *regina* ~ reprezintă simple transferuri (ultimul e un neologism).

Cf. la Ureche: *Iară domnul lor* [albinelor], ce să chiamă matea, pre nimene nu vatămă. (Let. 179).

Comp. însă la Creangă: ... *Iată i se infățișează înainte erâiasa albinelor.* (Povestea lui Harap Alb).

Roi 'essaim; multime de insecte sau de păsări mici în zbor; grup compact de oameni în mișcare, multime de obiecte de același fel etc. (și fig., abstr.)' provine din slav. *rojь*: sl. bis. *рои*, bg. *поу*, scr. *rōj*, cf. rus. *поу* etc. (apofonie în vb. *rējati* 'stossen, drangen' — Vasmer, II 519—20, 532). Verbul *a roī* corespunde bulg. *пои* (*ce*), scr. *rōjiti se* etc., iar *rōinišă* 'melisă; stup mic portativ' corespunde bg. *поинъца* etc.

Trîntor 'bărbătușul albinei; fig. lenes, parazit' provine din slav. *trǫtъ*, plus suf. de agent *-tor*; cf. în limbile slave: sl. bis. *тρжтъ* 'crabro', bg. dial. inv. *mpъm*, *mpmeū* 'trîntor' (și fig. — Mlad. Et. 641; BTR, 883), scr. *trût* 'idem', sloven. *trot*, ucr. *mpym*, *mpýmenъ*, rus. *mpymenъ* etc. (Vasmer, III 145; Mikl. Lex. 1014).

Valoarea figurată a cuvîntului corespunde exact situației din limbile slave, metafora fiind evidentă și prezentă tot timpul în mintea vorbitorilor.

Cf. la C. Bolliac :

*Plinia... e-a celui ce-o munceste,
Trîntorilor n-o mai dâm.
(Clăcașul).*

Alături de *stup*, în diverse regiuni (mai ales în Muntenia și Olt.) se întrebunează *uléi* (2), care păstrează și sensul mai general 'trunchi de copac scorbutos, vas făcut dintr-un lemn scobit', împrumutat din bg. *ȝ.teū* 'scoc; vas de lemn pentru apă, stup' (BTR, 891; Gherov, V 434), cf. scr. *ùlište*, sloven. *úlj*, rus. *ȝлеи* ucr. (*o*) *улій* etc. (Vasmer, III 181; Mlad. Et. 651).

În Banat și Trans. se întrebunează aproape peste tot în acest sens *cóșniță* (vezi § 7), pe cînd în Mold. de sus și Bucov. predomină *știubăi* (< ucr. *штубъ*, *штобъ* 'trunchi de copac' [Hrinc. 2129, 2130], plus sufixul *-ei*)¹.

¹ Asupra răspîndirii acestor termeni vezi ALRn I 264.

V. CUVINTE REFERITOARE LA NATURA ÎNCONJURĂTOARE

Printre cuvintele referitoare la natura înconjurătoare, alături de cele de origine latină, care formează nucleul principal (*soare, lună, stea, cer, pămînt; cîmp, munte, mare, vale, rîu* etc.)¹, un număr destul de mare sănt imprumutate din dialectele slave de sud. Cele mai multe din ele se referă la forme de relief, la ape, dar și la căi de comunicație, fenomene atmosferice etc.

23. Relief, ape

Vom cerceta mai întîi numirile de ape și noțiuni înrudite, după care vom trece la formele de relief etc.

Alături de numele de apă stătătoare *lac* (< lat. *lacus*), cuvînt de circulație generală, în limba română se întîlnește termenul de origine slavă *iézer* 'lac adînc' (mai ales la munte; și ca nume topic *Iezeru*), care provine din forma atestată în vsl. *иезеръ* m. (alături de *иезепъ*, cf. bg. *éзепо*, scr. *jézero*, sloven. *jézero* etc., dar și slov. dial. *jézer*, m., *jezera*, f., sorab. sup. *jezor*, sorab. inf. *jazor* — v. Vasmer, II 253 : *óзепо*; Berneker, 455).

Alți termeni de acest fel denumesc ape curgătoare sau izvoare, începînd chiar cu cuvîntul *izvór* 'source' (și fig. 'origine, document scris'), arom. *izvur* (Dalametra, 117; păstrează locul accentului din bg. și scr.). Cuvîntul se întîlnește numai în limbile slave de sud : bg. *извор*, scr. *izvor*, sloven. *izvòr*, cu aceleași sensuri (apofonie în vsl. *vbrěti* 'a fierbe, a elocoti', bg. *срѣдъ* 'idem', *из-врѧ*, *из-сѣралъ* 'a izvorî', scr. *izvreti*, *izavreti* 'idem' — v. Mlad. Et. 80, 199; Vasmer, I 203 : *суп* 'vîrtej'). Verbul *a izvorî* e un derivat romînesc.

Tópliță și *slátină* au sensuri specialize :

Tópliță 'izvor sau pîrîiaș cu apă caldă, ochi de apă caldă; apă stătătoare, braț izolat al unui rîu' și ca nume topic — *Tóplița* : bg. *топлѝца* 'apă caldă' (Gherov, V 345), scr. *tòplica* 'idem' (și ca nume topic — Ivec.-Broz, II 578), pl. *tòplice* 'izvor cu apă caldă; localitate balneară', cf. sloven. *toplice* 'idem'.

Slátină 'izvor de apă sărată, apă minerală sărată; teren mlăștinos și sărat; mîncare prea sărată' (și toponimic) : vsl. *слатина* 'Salzwasser, Meer' (Hwb. 121), bg. dial. *слáтина*, scr. *slátina* 'izvor de apă sărată'

¹ Cf., de exemplu, W. Domaschke, "Der lateinische Wortschatz des Rumänischen, „XXI—XXI. Jhb. d. Inst. f. rum. Spr.“", Leipzig, 1919, p. 67 urm.

(bg. scr. și toponimic — Mlad. Et. 589, Ivec.-Broz, II 422), cf. și sloven. *slatina*, ceh. slovac: *slatina* (Machek, 452; Vasmer, II 692: *соловъ*, *соломъна*)¹.

Alături de termenii de origine latină (*rîu*, *vále*) sau autohtonă (*pîrău*, cf. alb. *pêrrua* — v. Meyer, EWA, 335), care denumesc ape curgătoare, în limba română se întâlnește și un cuvînt slav — *gîrlă*, cu sensul concret de 'ramificație, braț nestatornic al unei ape mai mari; mică apă curgătoare; (inv. pop.) rîu, fluviu' (DLRL, II 389), împrumutat din bulg. *зрло* 'braț de rîu; defileu'² (sensul fundamental 'gît, gîtlej' — Gherov, I 251—2, RB, I 215; etimol. v. Berneker, 369).

Alți termeni au valori specializate, „tehnice”, fiind legați de folosirea pentru pescuit a apelor curgătoare, de ex. *iaz* 'lac artificial format prin stăvilirea sau abaterea unui curs de apă; *zăgaz*; canalul descoperit prin care se aduce apă la o moară etc.' : bg. *яз* 'zăgaz, stăvilă'; *iaz*, lac artificial' (Mlad. Et. 702; BTR, 968), ser. *jāz* 'canal, iaz; lac artificial; prăpastie' (Rječnik, IV 499—500); cf. și ucr. *яз* sau *їз* 'iaz, lac artificial', rus. *яз*, *ез* 'zăgaz, îngrăditură în rîu pentru a opri peștii' (Hrinc. 733; Dal, I 517, Vasmer, III 484).

În sfîrșit în această grupă pot fi enumerate și cuvintele *val* (1) și *sloj*.

Val (1) 'lat. unda, talaz; (fig.) nume generic dat unor lucruri care pot fi comparate cu valul, ca formă sau ca mișcare; nume dat unor obiecte în formă de sul sau de cilindru (ex. sul de pînză, tăvălug vălătuc)' (vezi DLRL, IV 613—614): sl. bis. *валъ* 'unda' (Mikl. Lex. 55), bg. *вал* (1) 'tăvălug, cilindru plin' (Mlad. Tălk. 255), ser. *väl* 'unda' (Ivec.-Broz, II 695), cf. sloven. *val* 'Welle, Woge, Walze', rus. *вал* (II) 'idem', ucr. *вал* 'unda' (v. etimol. Vasmer, I 165—6)³.

Cu ajutorul prefixului *în-* s-a format în română verbul *a învălt*, lit. *a înveli* (subst. derivat cu suf. -iš: *înveliš*); de la acesta, cu sufixul verbal -uī, s-a format un al doilea verb *a fnvăluī*.

¹ *Slatina* — a fost înregistrat cu sensul concret de 'sărătură' doar în cîteva puncte din Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina (ALRM I 4). Materialul este însă insuficient pentru a trage vreo concluzie privitoare la determinarea mai îndeaproape a originii cuvîntului. (În unele locuri nu există obiectul).

² Cf., pentru acest înțeles, și scr. dial., inv. *grlo* și cu sensul de 'strîmtoare, ochi de apă' (Rječnik, III 445—7) sau rus. *еврло* — și 'strîmtoare; braț de rîu' (Акад. Слов. III, 294—9). Ucr. *єрло* (> rus. sud. *еврло*) 'braț de rîu' e un împrumut din rom. (cf. Preobr. I 123—4, Vasmer, I 270; Bulahovskî, *Tunu десетимол.*, 9—10).

³ Cuvîntul *val* (1) e omonim cu *val* (2) 'meterez de pămînt', de origine latină împrumutat (prin intermediu german) și în limbile slave. Dicționarele slave dău de asemenea cele două cuvinte ca omonime (cf. Preobr. I 63—4, Mlad. Et. 57, Vasmer, I 165 etc.).

Sloj 'bloc mare de gheătă ; țurture de gheătă ; (dial.) turtă sau tablă de ceară, seu topit' (Candrea, 1163, Tiktin, 1442)¹ : bg. *слой* 'strat, pătură ; pojghiță de gheătă', scr. *slōj* 'strat, pătură ; pojghiță' (Benešić, 933), cf. sloven. *slōj* 'strat, pătură', rus. *слой* 'strat, pătură', slovac. *sloj*, pol. *słoj* (din sl. com. *sъ-lojь 'Überguß', cf. vb. sl. com. *lějo, *liti — Vasmer, II 663 ; Berneker, 729).

Sensurile 'bloc de gheătă, țurture' nu fac decât să dezvolte una din nuanțele concrete existente în cuvîntul slav. Astfel, la început s-a spus *sloj de gheătă*, iar apoi doar *sloj*. În schimb, sensurile 'turtă de ceară, seu topit' corespund mai degrabă cuvîntului slav fără prefix — *lojь : sl. bis. *лоj* 'στέαρ', bg. *лоj* 'seu topit', scr. *lōj* 'grăsime, slănină', sloven. *loj* 'idem', ucr. *ліj*, G. *лоj*, rus. *лоj* etc. (cf. Vasmer, II 54).

Nu este lipsit de interes să se arate că majoritatea cuvintelor de origine slavă referitoare la forme de relief și noțiuni înrudite denumesc tocmai „obiecte” din locurile apropiate de ape etc., fiind legate direct de cele precedente :

Ostrów (și *óstrov*) 'insulă (mai ales în mijlocul unui rîu sau unui lac)' : vsl. *островъ* 'insulă'; bg. *ócmpos*, cf. și scr. *östrvo*, n., *östrv*, m. (rar ; Ivet.-Broz, I 927), sloven. *ostrov*, rus. *ócmpos*, ucr. *ocmpis*, -*oia*, ceh., slovac. *ostrov* etc. (sensul inițial al cuvîntului slav — 'das Umflossene, Flußinsel' se păstrează bine în rom. ; v. etimol. Meillet, RÉS, VII, 8 ; Vasmer, II 287) ².

Grind 'fișie de teren mai ridicată, în delta unui rîu sau în regiunea lui inundabilă ; deal' provine dintr-un sud-slav *grędз (aceeași rădăcină — *gręda* > *grindă*, v. § 5) : cf. bg. *гред* 'fișie de teren ridicată (pînă la 2 metri) între ogoare' (Mlad. Tâlk. 473), cf. și pol. (sec. XV—XVI și dial.) *grąd* 'ridicătură de teren într-o luncă mlăştinoasă ; ridicătură de teren împădurită' (Sławski, I 342) ; împrumutat și în magh. : înv. *gerend* 'elevatura terrae' (Kniezsa, 191—2).

Prund 'pietriș mărunt, amestecat cu nisip, pe fundul și pe malul unei ape ; p. ext. malul apei, teren format din nisip și pietriș aluvionar ; pietriș mărunt care se aşterne pe drumuri' provine din sl. *prǫdз : scr. *prūd* 'prund, aluviu (de nisip)' — (Ivet.-Broz, II 275), sloven. *pród* 'aluviu de nisip, nisipuri' (Slov.-rus. 407) ; cf. și rus. *npyð* 'eleșteu ; zăgaz' (Dal, III 529 ; Ușak. III 1050 ; Preobr. II 138, Vasmer, II 450) ;

¹ Vezi ALRn I 273 : *sloj de ceară* — în Mold. și, pe alocuri, în Muntenia ; în alte părți — *turtă de ceară, tablă de ceară* etc.

² Sinonimul *insulă* e un neologism împrumutat din lat.

împrumutat și în magh. *porond* 'Sand ; Sandband im Flusse etc.' (Kniezsa, 437—8).

Derivate românești : *a prundui* 'a acoperi (un loc) cu prund', *prundiș* (suf. -iș).

Nisip, inv. și dial. *năsip* (Mold. Trans.)¹ 'arena' : bg. *năcun* 'terasament ; prundiș sau nisip îngrămădit' (RB, II 190), scr. *násip*, *násap* 'vallum, Erddamm ; grămadă de pămînt și pietre („sto nanese ili naspe voda” — Ivez.-Broz, 767) ; dial. *șosea*, *drum pietruit*' (Rječnik, VII 604, 610—611), cf. sloven. *nasip* 'terasament, zăgaz etc.' (Slov.-rus. 203), rus. *náсыпъ* 'terasament' (rădăcina în verbul *na-sypati² : bg. *nacúпя* scr. *násipati*, rus. *nасыпамъ* etc.). Asupra răspîndirii cf. h. 14.

Praf, inv. *prah*, inv. și dial. *prav* 'pulbere, colb' : vsl. *прахъ* 'praf', bg. *npax*, scr. *prâh* etc. (v. etimol. Vasmer, II 410 : *nópox*).

Alături de acest cuvînt, în rom. se întîlnesc sinonimele *púlbere* (< lat. *pulverem*) și *colb* (Mold., Trans. ; orig. necun.), cu sensuri aproape identice, dar cu întrebunțări concrete uneori diferite (v. DLRL, s. v.)³.

Crémene 'varietate de piatră (care, lovită cu amnarul, produce scînteie)' : sl. bis. *кремъ*, G. *кременъ*, bg. *крéмен*, scr. *krémén* etc. (v. etimol. Berneker, 609—610 ; Vasmer, I 659 : *кремень*).

Podmól, *potmól* 'aluviune, mîl, nămol ; mal înalt abrupt, ros de ape ; (dial.) prispă, vatră de lut' : bg. *nód.no.i* 'adîncitură săpată în mal ; stîncă sub apă' (BTR, 574), scr. *podmol* (nume de loc într-un text din sec. XVIII — Rječnic X 273), cf. sloven. *podmol* 'Uferbruch', ceh. *podmol* 'vom Wasser unterspülter Ort ; Schlamm', slovac. *podmol* 'loc săpat de apă' (Isač. II 51 ; rădăcina *mol-*, de la verbul *mel'q *melti 'a măcina' — Berneker, II 74) ; împrumutat și în magh. *padmaly* 'cavum litoris ; caverna ; Ofenbank ; tabulatum' (Kniezsa, 370).

Derivat romînesc : vb. *a se îm-potmolî*.

De la aceeași rădăcină *mol-* avem în limba română un alt derivat cu prefixul slav *na-* : *nămól* 'noroi depus pe fundul apelor, mîl', căruia îi găsim corespondent doar în ucr. *наміл*, *-оли* 'Schlamm' (Berneker, l. c.).

Derivate românești : *nămolós* (suf. -os), *a se (în-) nămolî*.

Tină (dial. și inv.) 'noroi ; pămînt ; murdărie' : vsl. *тина* 'Schlamm, Kot' (Hwb. 136), bg. *муна* 'tină, noroi ; loc mlăştinos' (BTR, 865), cf. și rus. *муна* (v. etimol. Meillet, Ét. 447 ; Vasmer, III 106).

¹ Forma *nisip* provine din *năsip*, în urma asimilării regresive *ă* — *i*.

² Cf. *rísipi*, *rásipi* < slav. *ras-sypati.

³ Cf. expresia *a face praf și pulbere*, în care alăturarea celor două sinonime întărește ideea.

Asupra unor întrebunțări concrete (*praf de chinină*, *colbul drumului*, *pulbere de vînal* [= *praf de pușcă*]) vezi observațiile maestrului M. Sadoveanu, *In legătură cu limba literară, „Evocările”*, Buc., 1954, p. 36.

Ultimele cuvinte — *prund*, *nisip*, *podmol*, *nămol*, *tină* (excepție fac *praf* și *cremene*) denumesc îngrămădiri de pămînt, pietriș, nisip, mîl etc. pe marginea apelor sau sub apă. Pentru a completa tabloul, vom arăta că și următoarele cuvinte de origine slavă denumesc fie locuri mlăştinoase, fie terenuri aflate în imediata apropiere a apelor curgătoare (uneori acoperite cu vegetație) :

Mocirlă 'întindere de apă stătătoare, plină de mîl; noroi mare' : bg. *мочур*, *мочур* 'loc mlăştinos, mocirlă', *мочурлак* 'idem (col.)', cf. scr. *mōčār* 'vremea ploioasă', *mōčvara* 'loc mlăştinos', sloven. *močvāra* 'idem' etc. (rădăcina *mok-*, cf. adj. *mok-r-ə* 'ud, umed'; în rom. cuvîntul a fost modificat cu ajutorul sufixului *-irlă*, apropiat fonetic este de sufixul bg. *-ar*, *-ur*, *-urlak*; v. etim. Berneker, II 69—70); împrumutat și în magh. *mocsár* 'palus, lacuna' (Kniezsa, 340).

Mláština 'loc băltos, mocirlă' și *mlácă* (dial.) 'idem'¹; a cărui doilea se leagă direct de bg. *млака* 'loc mlăştinos' (Gherov, III 72; cf. și *млакуше*), scr. *mläka* 'idem', cf. și slov. *mlaka* 'băltoacă' (v. etim. Berneker, II 63—4, Mlad. Et. 300); *mláština* provine dintr-un **mlak-t-inā* > sud-slav. *rás. *mlašt-inā*.

Rovină (și : *róvină*) 'groapă, surpătură de teren, rîpă (mocirloasă); loc mlăştinos' (nume topic *Rovíne*) : bg. *рови́на* 'idem', scr. *rövine* (pl.) 'idem' (*rov-inā*, v. etim. Mlad. Et. 562; Vasmer II 525 : *poe*).

Lúncă 'șes sau regiune inundabilă de-a lungul unei ape curgătoare; pădure de sălcii, răchită etc. pe malurile unei ape curgătoare' : vsl. *лъка* 'strîmbătate, înselăciune', sl. bis. 'idem; golf, vale, luncă' (Mikl. Lex. 357; Berneker, 739), cf. bg. *лъка* 'Krümmung, Windung; Wiesenland, Weide in der Flußniederung; buschige Niederung', scr. *lúka* 'luncă; golf' (Rječnik, VI 206—7), sloven. *lôka* 'sumpfige Talwiese' etc. (v. etim. Berneker, l. c.; Vasmer, II 68 : *лукá*); împrumutat și în magh. *lanka* 'der sanfte Abhang, die Halde; locus apud fluminem; pomarium apud fluminem; Ort, wo das Wasser still fliesst' (Kniezsa, 303—4).

Zăvói 'pădurice pe malul unei ape' : bg. *засо́й* 'loc unde un rîu, un munte sau un drum cotește' (Mlad. Tâlk. 698), scr. *závōj* 'idem' (și alte sensuri — Tolstoi, 187); cf. slov. *zavoj*, rus. *засо́й* etc., cu diverse sensuri concrete (rădăcina în vb. bg. *е́я* 'a răsuci, a coti', scr. *viti* etc. — v. Mlad. Et. 171, Vasmer, II 206).

Crivină 'pădurice de arbori tineri spinoși la cotitura unei ape etc.' (și nume topic : Crivina) : bg. *крайинá* 'obiect strîmb, curb'; pl. *крайинý* — 'loc cu cotituri' (Mlad. Tâlk. 1090; și nume topic *Крайини*), scr. *krivina*

¹ Cf. la Odobescu : [El] sui *mlaea* Cernatului plină în vîrful muntelui. (Pseud. 224).

'strîmbătură, loc cu cotituri; vină, greșală' (Rječnik, V 568—570; rădăcina în adj. bg. *крус*, scr. *kriv* 'strîmb' etc. — v. etim. Berneker, 618).

Alte cuvinte din această grupă denumesc diverse forme de relief sau locuri cu vegetație, întâlnite nu numai în cîmpie, ci și în regiunile de dealuri. Astfel sunt numele unor locuri acoperite cu vegetație:

Dumbrávă 'pădure (de stejar), de obicei tînără și nu prea deasă': vsl. *дъбрава* 'Wald, Eichwald', cf. bg. *дъбрава* scr. *dùbrava* etc. (v. Berneker, 215; Vasmer, I 377—8; cf. Vaillant, RES, XIV, 223—4).

Crîng e, de fapt, un cuvînt polisemantic, avînd însă înțelesul principal 'pădurice (de arbori tineri)', dar și dial. (Trans., Mold.) 'crîng (= roată, val) la moară' și (rar, inv.) 'bolta cerească: *crîngul cerului* = = *crugul cerului*' etc. (DA, I, 2, 875—6; ALRn I 162; ALRMn I 109). În timp ce forma *crug* 'orbită' e un împrumut cărturăresc din slavonă (redacția sîrbă sau rusă)¹, *crîng* e un cuvînt popular, împrumut încă în epoca în care nazala se păstra în cuvîntul slav *krogъ*: vsl. *кругъ* 'хұлос' cf. bg. *кругъ* 'runde Backschüssel' (cu sensul de 'Kreis, cerc' — împrumut; Berneker, 626), scr. *krûg* 'circulus, orbis, discus etc.' (concret, în regiunile de apus, și 'stîncă [sub apă], movilă, vîrf de munte' — Rječnik, V 661—3), sloven. *krôg* 'Kreis', rus. *кругъ* etc. (v. etim. Berneker, 626); împrumutat și în magh. *korong* 'silva rotunda; rota figularis vel molaris; Scheibe' (Kniezsa, 282—3).

Rezultă, aşadar, că la început în rom., ca și în magh., *crîng* a însemnat, probabil, o pădure de formă rotundă, nu prea întinsă (cf. DA, l. c.).

Pâjiste 'loc acoperit cu iarbă măruntă și deasă': bg. *nâcuue* (și *nâchuuue*) 'idem', scr. *pâsište* 'idem', cf. și sloven. *pasišče* (răd. în vb. vsl. *паси*, *пасти*, bg. *nacá* etc. 'a paște', — v. Mlad. Et. 413; Vasmer, II 322—3). Forma inițială romînească trebuie să fi fost *pasiște > *pașiște (prin asimilația *s-s*), din care, în urma unei disimilări (surdă-sonoră), avem *pâjiste* (cf. Tiktin, 1109)².

Poiândă 'loc fără copaci într-o pădure, acoperit cu iarbă': sl. *bis. полина* 'idem', bg. *полъна*, scr. *poljâna* etc. (răd. în *pol'e* 'cîmp' — Mikl. EW, 255; Vasmer, II 402: *полъна*).

Cuvîntul rom. are o întrebuițare aproape generală; în unele puncte, în diverse regiuni, au fost înregistrati și alți termeni ca *goliște*, *cîmp în pădure* etc. (ALRn II 587, ALRMn I 398).

¹ Cf. și inv. *erlg* [= *crág*?], care reproduce forma medio-bulgară (DA, l.c.).

² Cf., pe de altă parte, lat. *passionem* > rom. *pâșune*.

Iată, în sfîrșit, celelalte cuvinte denumind forme de relief, accidente de teren etc. :

Pădină 'loc plan sau ușor scobit, aflat pe un deal sau munte; mică depresiune în stepă', arom. *padină* (Capidan, 76) : bg. *наđина* 'vale fără apă' (BTR, 531), scr. *pàdina* 'vale mică' (Rječnik, IX 556), cf. și rus. *náđina*, ucr. *náđina* (rădăcina în vb. vsl. *падж*, *пасти* 'a cădea', suf. *-ina*; Mlad. Et. 407, Vasmer, II 300 : *наđy*, *настъ*).

Ponór 'coastă prăpăstioasă, formată prin prăbușirea sau alunecarea unor straturi' : bg. *поnóp* 'depresiune în care o apă curgătoare se pierde sub pămînt' (Mlad. Et. 476), scr. *pònор* 'idem' (*po-nor*, apofonie în sl. bis. *въ-нъръ*, *въ-нърѣти* 'se immergere' — v. Mlad. Et. 358, Hwb. 276 [590], Vasmer, II 233).

Prăpăstie 'rîpă mare și adâncă între munți' : vsl. *пропасть* 'idem', bg. *npónacm*, scr. *пропаст* etc. (cf. și vsl. *пропадь* — Hwb. 108).

Cuvîntul se întrebuintează și figurat : *a fi pe marginea prăpastiei*, *a spune prăpastii*.

Péșteră 'grotă, cavernă' : vsl. *пещера* 'idem', bg. *нѣщѣра*, cf. vrus. *нечера*, ucr. *неуéra* etc. (v. etim. Mlad. Et. 421; Meillet, Ét. 167, 285; Vasmer, II 352 : *неуóра*).

Vîrtóp, *hîrtóp* 'scobitură adâncă prelungită, produsă de apă; adâncitură în drum' : vsl. *врѣтъпъ* 'hortus, spelunca' (Vasmer, I 190), bg. *сърмón* 'vîrtej (de apă); cotitură a unui rîu sau drum; drum cu cotituri printre munți' (Mlad. Tâlk. 401), cf. și vrus. *съртьнъ* 'grădină, peșteră' (Srezn. I 464), rus., ucr. *сермен* (Vasmer, I 190).

Pustie 'regiune întinsă lipsită de vegetație (acoperită cu nisip); ținut sălbatic, neroditor' : bg. *пустыня* (vsl. *пѹстъынъ*) 'idem', scr. *pústinja* etc. (răd. în adj. *pustъ 'pustiu' — Mlad. Et. 536, Vasmer, II 468 : *пѹстынъ*, *пустыня*).

Pe lîngă adj. *pustiu*, fem. *pustie* (formație regresivă), în rom. s-au mai format derivele *a pustii*, *pustiitor*, *pustietate* etc.

Movilă, dial. și înv. *moghilă* 'ridicătură de pămînt (de obicei de formă conică); morman de obiecte'¹ : bg. *могýла* 'idem', scr. *mògila* 'movilă, mormînt' (Rječnik, VI 893; sl. bis. *могыла* 'tumulus; acervus' — Mikl. Lex. 378), cf. rus. *могýла*, ucr. *могýла* 'mormînt, movilă' (v. etimol. Vasmer, II 143—4); împrumutat și în magh. *máglyá* 'cumulus, acervus etc.' (Kniezsa, 322—3).

Deal 'ridicătură de pămînt mai mică decît muntele, colină' : vsl. *дѣлъ* 'Teil', bg. *дѧл* 'parte; (dial.) deal, culme' („ceea ce împarte terenul” — Mlad. Tâlk. 631—2), cf. și scr. *děo*, G. *dèla* 'parte; mons, collis' (Rječnik,

¹ Forma cu *v* e un hiperurbanism (Densusianu, HLR, I, 276).

II 405—409) etc. (cf. vb. vsl. *дѣлнти* 'a împărți', bg. *делъ*, rus. *делить* etc. — v. etim. Berneker, 191; Vasmer, I 337).

Vîrf, dial. și inv. *vîrv*, inv. *vîrh* 'partea cea mai de sus (ascuțită) a unor obiecte înalte sau forme de relief (deal, munte); capăt (ascuțit) al unui lucru': vsl. *връхъ* 'idem' (Hwb. 154), bg. *връх* 'idem', scr. *vřh*, cf. sloven. *vřh* etc. (v. etim. Vasmer, I 190: *връх*).

În textele vechi se întâlnesc mai ales variantele *vîrh* și *vîrv* (trecerea *-h > -v, -f* e obișnuită; cf. mai sus *praf*). Cf. la Coresi: *↑ връхълъкъ¹ мѹгн-тєлън де ѿннаѧ* (Cazania I, 1564. Gaster, Cr. I 23). La Dosoftei:

*Pre vîrvuri de munte
S-aud glasuri multe
De bucine mare...*
(Ps. Vs. 53).

Dintr-o sferă apropiată fac parte cuvinte care denumesc diverse căi de comunicație. Alături de lat. *cálc* (< *callem*), *cărare* (< *carrária*) și de *drum*, cuvint de origine greacă (*δρόμος*), răspândit în toate limbile balcanice și în sudul Italiei², în graiurile populare (mai ales din sud) se întâlnește cuvintul *potéčă* 'drum îngust, cărare, cale', împrumutat din bulg. *пътка* 'idem' (< *nъm* 'drum', cf. vsl. *пътъ* — Mlad. Et. 540).

Un împrumut mai vechi decât precedentul, deoarece păstrează nazala este *răspîntie* 'răscrucă de drumuri': vsl. *распътcie* 'idem' (*ras-potъje*, Hwb. 112), cf. bg. dial. *раzпъtъ*, m., *раzпъtъq*, f., *раzпъtъe*, n. (Mlad. Et. 551) etc.

Colnic (și *cólnic*) 'drum îngust (peste deal sau prin pădure), lumină în pădure; colină, deal': bg. *колицък* 'drum de țară' (de la *кола*, pl. sau fem. sing. 'cărăță' — Mlad. Et. 245, 246), scr. *kôlnik* 'idem'.

24. Fenomene ale naturii

Un număr relativ mic de cuvinte de origine slavă denumesc fenomene ale naturii. În această sferă de noțiuni numirile cele mai multe aparțin fondului latin al limbii române: *ploaie*, *fulger*, *nea* (dial.), *vînt*, *furtună* etc. Alături de ele, cele cîteva cuvinte slave, solid stabilite în vocabularul limbii române, apar drept sinonime, care cu timpul ajung să înlocuiască, cel puțin în parte, cuvintele de origine latină, sau sănătă cu sensuri specializate față de primele.

¹ Cuvîntul e scris astfel sub influența grafiei slavone (връхъ).

² Cf. Rosetti, ILR I^a, 180; IP^a, 67.

Astfel, alături de lat. *ploáie* (< *pluvia*), în limba română se întâlnește cuvîntul de origine slavă *potóp* 'revârsare mare de ape (în leg. biblice), *ploiae* torrentială ; fig. prăpăd, urgie ; fig. multime' : vsl. *потопъ*, bg. *номон*, scr. *потоп* etc. ; probabil, pătruns în limbă prin textele bisericești, dar devenit ulterior popular. Verbul *a potopí* corespunde vsl. *потопити*, bg. *номона*, scr. *потопити* etc.

Termenul latinesc *nea* (< *nivem*) a fost înlocuit pe o mare parte a teritoriului românesc de *zăpadă*, cuvînt de origine slavă, deverbativ de la *a zăpădi* (înv.) 'a acoperi cu zăpadă, a troieni' (< slav. *za-padati* 'a cădea [în particular, despre zăpadă]')¹. Aceasta e răspîndit în tot sudul țării, inclusiv o parte din Ardeal (pînă aproape de Tîrgu-Mureș), în timp ce *nea* se mai întâlnește doar în Banat și Crișana ; în Moldova, Bucov., Maram. și Trans. de nord se folosește pentru aceeași noțiune un alt cuvînt de origine slavă *omăt*².

Cuvîntul *omăt* e de asemenea un derivat postverbal de la *a omătā* 'a troieni' : slav. *o-metō, *o-mesti (cf. vsl. *метж*, *мести* 'a mătura') — bg. *омета*, *омутам* 'a mătura ; (despre vînt) a mătura, a îngrămădi' (de ex. *зăпада : ...толијам вјетр омете снега ...* Em. Stanev, ap RB, II 356), scr. *омести*, *ометем* 'a mătura' (Rječnik, VIII 914), cf. sloven. *omestī* 'a mătura, a curăța coșul' (Slov.-rus. 270).

Dovadă că în rom. a fost împrumutat verbul ar putea fi faptul că în limbile slave în care există postverbalul *omet*, acesta are alte sensuri concrete (bg. nu prezintă un astfel de derivat) : scr. *омет* 'mătură, loc măturat' (Rječnik, VIII 915), ucr. *омем* 'marginea unei haine' (Hrinc. 1162), rus. *омём* '1. clai de paie (dial.) ; 2. marginea unei haine' (Dal, II 601).

În schimb, *námét(e)*, pl. *náméti* 'morman de zăpadă, troian' (mai ales și pl.), provenind de la aceeași rădăcină slavă (*met-* în *metō*, *mesti*), dar cu alt prefix (*na-*) își are în limbile slave corespondente exacte : bg. *намет* 'troian de zăpadă ; gunoi' (Gherov, III 190), scr. *námet* '(ceea ce e îngrămădit) troian de zăpadă etc.' (Rječnik, VII 433), cf. rus. *намёт* 'cort ; plasă ; dial. troian de zăpadă', ucr. *намéм* 'cort', pol. *namiot* (cf. Preobr. I 591).

Față de *ploiae* și *zăpadă*, *lápovită*, dial. *lápaviță* e un termen specializat — 'ploiae amestecată cu zăpadă' : bg. *ланасува* 'idem' (Mlad. Et. 270 : cuvînt de origine turcească — *ланá*), scr. *lăpavica* 'idem'.

¹ Vezi mai amănuntit în partea a doua. Cf. h. 17.

² Vezi Pușcariu, LR, I, 215–216. Din datele culese pentru ALR rezultă de asemenea că în arom., megl. și istrorom. se folosește doar *nea*.

Sinonim cu el e *sloátă, zloátă*, provenit de asemenea din limbile slave de sud : sl. bis. *слота* 'sloată, vreme rea', bg. *слόма* 'idem', scr. *slōta* 'idem' etc. (v. etimol. Vasmer, II 664 : *слόма*).

Alte cuvinte din această grupă sunt termeni specializați față de *vînt* (< lat. *ventus*). Astfel, *vifor*, înv. *vihor*, *vivor* înseamnă 'vînt puternic (însoțit de ninsoare)' : bg. *сúхър* 'idem' (în rom. ierul intens apare vocalizat în *o*, ca în dialectele bulgare apusene, macedonene), cf. scr. *vīhār*, rus. *сухорь*, slovac. *víchor* etc. (v. etim. Vasmer, I 207); cf. și în magh. din scr. *vihar* 'Sturmwind' (Kniezsa, 557–8). În rom. cuvîntul are cîteva derive : *a vifori, viforós, vifórniță*.

Sinonim parțial cu *vînt* și *vifor* este cuvîntul polisemantic *vîrtéj* 'bulboană, vîltoare ; vînt puternic, care se învîrtește cu viteza pe loc ; numele unor unelte care în timpul funcționării se învîrtesc' (v. DLRL, IV 687). În limbile slave de sud cuvîntul corespunzător e un derivat cu suf. *-ež* de la rădăcina verbală **vört-* 'a învîrti' (vsl. *врѣтъ*, bg. *въртѣ*, scr. *vîrteti* etc.) : bg. *въртѣж* 'învîrtire, vîrtej' (Mlad. Tâlk. 400), cf. scr. *vîrtež* 'amețeală ; şurub' (Ivek.-Broz. II 753 ; Tolstoi, 82).

Alte cuvinte se referă la atmosferă și diverse stări ale ei. Alături de termenul general *aer*, sinonimul său de origine slavă *vâzdûh* e un imprumut cărturăresc din sl. bis. *въздухъ* (cf. bg. *въздухъ*)¹. De obicei, el este percepuit astăzi mai mult ca termen „poetic”, arhaizant, popular, față de *aer*, specific stilului neutru și celui științific².

Iată cîteva exemple :

Într-un text din sec. al XVII-lea : ... *Nu era pre pămînti nici o vilă, nice într'apă, nice în vâzduh a zbura...* (Moxa, Cronica, 1620. Gaster, I 57).

La Budai-Deleanu :

*Aşa trecuđm prin pămînti s-ape
Pân-ajunsăm la vâzduhul rar...*
(Tiganiada, IX).

În literatura populară :

*Apol le-ntindea [aripile]
Şi-n vâzduhul săria...
(Minăstirea Argeșului).*

¹ Dovadă redarea ierului (s) prin *à* și păstrarea lui *h* final (Cf. E. Petrovič, Note slavoromane, III, DR, XI, 190–192). Ce e drept, Tiktin înregistrează și variantele *vâzduf*, *vâzdur*, *vâzduc*, dar acestea sunt dialectale și rare.

² Interesant de observat, cu această ocazie, că în limba populară se întrebunează cu acest sens și cuvîntul *vînt*, care denumește, de fapt, aerul în mișcare (Cf. Candrea, 1434 ; DLRL, IV 682–3).

La Al. Russo : *Munții se înalță truhași în văzduh* (Cintarea României, 2), dar *aer* în sensul fizic al cuvîntului : *Vei plăti aerul ce răsuflă* (*ibidem*, 22)¹.

Spre deosebire de *văzduh*, cuvintele *zădúf* (inv. *zăduh*, dial. *zăduv*) 'căldură mare ; fig. supărare, necaz' și *nădúf* (*năduh*, *năduv*) 'astmă ; căldură înăbușitoare ; ciudă, necaz' sunt și prin origine populare.

Pentru etimologie v. :

zădúf — bg. *zádyx* 'zăduf ; astmă' (Mlad. Tălk. 713), scr. *záduh* 'astmă' și *zădūh* 'miros ; miros urit' (Ivek.-Broz, II 770 ; Tolstoi, 195) ;

nădúf — bg. *наđýхам* 'a sufla', *наđýша* 'a mirosi' (substantivul nu e înregistrat), scr. *nadúhati* (= *naduvati*, subst. *naduv*) 'a sufla, a umfla', cf. sloven. *nadūha* 'astmă'.

Interesante dublete de origine slavă sunt *záre*, pl. *zári* '(rar) zori de ziua ; lumină, rază ; orizont, (concretizat) culme, creastă (de munte, deal)' [cf. și arom. *dzáre*, pl. *dzári* 'zori de ziua' — Capidan, 66] și *zori*, pl. 'faptul zilei, auroră'², provenite de la același cuvînt slav cu două variante : vsl. *zapá* 'Glanz, Morgenröte' și *sopá* 'Licht, Schein, Glanz, (Morgen)röte' (Hwb. 165, 167), bg. *zapá* 'zori, crepuscul ; rază (= *zapá*)', *zápa* (inv. pop.) 'rază' și *sopá*, dim. *zopúča* 'zori ; planeta Venus' (Mlad. Tălk. 759, 755, 814 ; RB I 420, 424, 462), scr. *zóra* 'aurora', cf. sloven. *zarja* 'zori' (*jutranja zarja* 'zori', *vecerna zarja* 'crepuscul'), *zora* 'zori' (Slov.-rus. 627, 652), rus. *zapá*, rar *sopá*, pl. *sópu*, ucr. *sopá* etc. (v. etim. Meillet, Ét. 400 ; Vasmer, I 443).

În limbile slave în care s-au păstrat ambele forme, ele sunt legate prin sens (ex. în bulg.) sau apar ca variante fonetice ale aceluiași cuvînt (ex. în rusă). În limba română cele două forme s-au îndepărtat parțial semantic, *zori* însemnînd numai 'auroră', iar *zare* avînd un înțeles mai larg (inclusiv — rar, dial. — 'zori'). De ex. :

zori : *Pocnind din bici pe lîngă boi,*
În zori de zi el a trecut
Cu plugul pe la noi.

(Coșbuc, 'Pe lîngă boi').

Cf. expresiile bulg. *e zopu*, *npu zopu* 'în zori'.

¹ În exemplul următor din Alecsandri, *văzduh* și *aer* stau alături, ca sinonime perfecte, desigur din motive de versificație :

Din văzduh cumplita iarnă cerne norii de zăpadă,
Lungi troiene călătoare adunate-n cer grămadă ;
Fulgii zbor, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi,
Răspândind fiori de gheafă pe ai ţării umeri dalbi.

(Iarna).

² Cf. sinonimul popular *alba* (< lat., cf. fr. *aube*).

Cu acest sens apare și *zări*, de ex. la Sadoveanu : ... *Înainte de a se arăta zările zilei, se întorc pe unde au venit având căpită și călăuz tot pe bătrîn.* (Nicoară Potcoavă, 59)¹.

Ex. *zare, zări* 'lumină, rază' :

*Sub poale de codru verde
O zare de foie se vede,
Iar la zarea focului
Stau haiduci codrului.*

(Antol. pop. 54).

— 'orizont' :

Ca fantasme albe plopii înșirați se pierd în zare...

(Alecsandri, Iarna).

— concretizat — 'culme, creastă' :

*Pe cea zare de colinie
Merge un tiner de voinic.*

(Alecsandri, P. pop. 48).

Verbe derivate : *a (se) zori* [de ziua] — cf. bg. *зоря* *зору*; *a (se) zări* (cf. vsl. *заря*, *зарять*), *a (se) năzări* (cf. vsl. *на-зарять*); de asemenea *Zorilă, Zărilă* (suf. *-ilă*) 'luceafărul de zori = Sirius; ființă fantastică'.

În sfîrșit, în această grupă poate fi trecut *béznă* '(înv.) prăpastie, adâncime fără fund; intunecime adincă' (mai ales în expresia *întuneric bezndă*): vsl. *бездъна* 'adâncime fără fund, prăpastie', bg. *бездна* etc. (v. etim. Berneker, 245).

25. Timpul

Printre cuvintele care denumesc noțiunea de 'timp, fragment de timp' se întâlnesc cîteva de origine slavă : *vreme*, alături de lat. *tempus*; *ceas*, alături de neologismul *oră* (lat. lit. *hora*)²; *veac* (probabil de proveniență cărturărească), alături de neologismul *secol*; *soroc*, alături de neologismul *termen*. Fiecare cuvînt de origine slavă are un sinonim romanîc, dar în afară de *tempus*, care continuă pe lat. *tempus*, celelalte sunt împrumuturi noi în limba literară. De altfel, și *veac*, *soroc* sunt, probabil, cuvinte cărturărești pătrunse ulterior în limba populară.

¹ DLRL dă citate numai din Alecsandri, „Şezătoarea” și Eminescu, din care se poate deduce că acest sens e cunoscut numai în Moldova.

² Cf. însă arom. *oară* 'oră, ceas; moment, dată, oară' (lat. *hora*), în timp ce rom. *oară* și-a restrîns sensul, păstrînd însă în limba veche înțelesul de 'moment, fragment de timp' (cf. Dalaineta, 160; Mihăileanu, 389; Tiktin, 1067; Gaster, Cr. II 489).

Vréme, f., pl. *vremi* (inv.), *vrémuri* (prin analogie cu *timp* — *tim-puri*, n.) '1. timp; perioadă, răstimp, sezon, epocă, veac; moment, prilej; 2. starea atmosferei': vsl. вре́мя 'Zeit, Zeitpunkt' (Hwb. 154), bg. вре́ме '1. timp, vreme; 2. vreme, starea atmosferei' (Mlad. Tálk. 348—350), scr. *vrème* 'idem', cf. sloven. *vreme* 'starea atmosferei'; ucr. ве́рем'я 'vreme frumoasă, vreme' (Hrinc. 177), vrus. ве́ремя, alături de *вре́мя* (din vsl. — cf. Srezn. I 244, 319; Vasmer, I 235) 'timp', dar pop. și 'starea atmosferei, *погода*' (Слов. русск. яз. I 546)¹.

Adjectivele derivate *vremelnic* și *vremelnicesc* (inv.) sunt împrumuturi cărturărești: primul din slavonă вре́меникъ! (asimilat cuvintelor cu sufixul -*nice*), iar al doilea e format după modelul adjecțivelor cu sufixul -*icesc*, împrumutate din rusă. Dimpotrivă, verbul *a vremui* 'a trece (despre vreme); a fi vreme urită' e o creație populară românească.

În ceea ce privește raporturile de sinonimie cu *timp*, deosebirea dintre cele două cuvinte constă, mai ales, în frazeologie (*vreme*) și în faptul că *timp* a căpătat, sub influența limbilor române de apus (fr., ital.) o serie de valori terminologice (filoz., gram.)².

Ceas, pl. *ceásuri* 'oră; moment, clipă; timp, vreme (*ceas bun*, ~ *rău* = moment norocos, ~ nenorocos); *ceasornic*³: vsl. часъ 'Zeit, Zeitpunkt, Stunde' (Hwb. 16), bg. час 'oră; moment, vreme' (BTR, 940), scr. čas 'idem', cf. sloven. čas 'timp', ucr., rus. час, pol. czas, ceh., slovac. čas (etim. v. Berneker, 137; Vasmer, III 304).

Comparind sensurile cuvîntului respectiv în limbile slave (v. nota de mai sus), se deduce cu ușurință înțelesul slav comun 'timp, porțiune de timp', alături de care apare în unele limbi valoarea precisă de 'oră'⁴. Sensurile cuvîntului românesc coincid, în general, cu vsl. (probabil, se

¹ În limbile slave de apus noțiunea 'timp' se exprimă prin alte cuvinte: ceh. *doba*, čas, slovac. čas, *doba*, pol. *czas*; de asemenea ucr. час, *дoba*, brus. час, *нара*.

² *Vremelnic*, *vremelnicesc* au fost înlocuite în limba literară actuală cu neologismele *temporar*, *provizoriu* (ex. *guvernul provizoriu* = rus. временноe правительство). Asupra diferențelor dintre *vreme* și *timp* vezi mai amănunțit: Tiktin 1780—1781, 1591; Candrea, 1447—8; DLRL, IV, 707, 426; Graur, *Încercare...*, 124.

³ *Ceasornic* (cf. bg. часо́вник, scr. časóvnik 'idem') poate fi o contaminare dintre *ceas* și *ornic* (cf. Pușcariu, *Et. de ling. roum.*, 434).

⁴ În sl. com. cuvintele čas și godъ nu aveau valorile exacte pe care le au, de pildă, în limba rusă actuală (час 'oră', год 'an'). În rusă, precizarea lor s-a produs aproximativ în secol XVI-lea (Cf. P. I. Cernîh, *Очерки*, 137). În diverse limbii slave noțiunea de „oră = 60 min.” se exprimă prin cuvinte diferite, uneori împrumutate (acolo unde influența străină a fost mai puternică): bg. час, rus. час, ucr. година, brus. гадзіна, pol. godzina, ceh. hodina, scr. čas, sâl, sloven. ura, sorab. štunda (Cf. I. Lekov, *Единство*, 80). Vezi și Gunnar Jakobson, *Развитие понятия времени в свете этимологии слова časъ*, „Scando-Slavica”, IV, 1958, Copenhaga, p. 286—307.

poate vorbi de o influență a slavonei; cf. sensul inv. 'slujbă, rugăciune la anumite ore' — sl. bis. часъ, scr. ժա՞ 'idem' — Ivez.-Broz, I 148), bg., scr. și rus., mergind pînă la coincidența unor expresii. De ex. :

— *ceas 'oră'* : *Fără de stare vă rugați... în toate ceasurile și zua și noapte...* (Codex Sturdzanus. Gaster, Cr. I, 1).

— 'moment, clipă' : *Nu aduce anul ce aduce ceasul.*

(Creangă, Pov. 127).

Iată ceasul de pornire!

Iată ceasul mult amar!

(Alecsandri, Adio Moldovei).

— „*ceas bun*” : *Să fie într-un ceas bun!* (Cf. rus. в *добрый час*).

— 'spațiu parcurs în timp de o oră' : *Făcuseră un ceas pînd aici, căci mergeau încet.* (Camil Petrescu, Un om, II, 251). (Cf. bg. *Он село до Пловдиве има десет часа път*. Gherov, V 572).

Veac, dial. *vac*, pl. *veacuri*, *veci* 'interval lung de timp, epocă'; (pl. *veci*) veșnicie, eternitate; secol = 100 ani; viață de om, trai; (dial.) vreme, starea atmosferei': vsl. *векъ* 'Zeitalter, Ewigkeit, Lebenszeit' (Hwb. 150), bg. *век* 'epocă; veșnicie; secol; viață de om' (RB, I 107; BTR, 59), cf. scr. *vēk*, sloven. *vēk* etc. (v. etim. Vasmer, I 179 : *век*). Cuvîntul a pătruns în rom. cu derivatele sale: *vécinic*, *věšnic* (vsl. *векънъ*, assimilat cuvintelor cu suf. *-nic*); *a vecui*, dial. *a văcui* (bg. *векувам*, scr. *rekòvati*, *vékujem*); derivate rom. : *vecinicie*, *veșnicie*; *vecie* (suf. *-ie*).

În limba literară actuală *veac* și derivatele sale se întrebuintează alături de *secol*, dar, de obicei, e perceput ca fiind mai arhaic, mai „poetic” (cf. și deosebirile de nuanță între *veșnic* și *etern*, *veșnicie* și *eternitate*). De ex. :

veac, pl. *veacuri*, *veci* 'vreme îndelungată' :

Ce mi-i vremea, cînd de veacuri

Stele-mi scînteie pe lacuri...

(Eminescu, Revedere).

Sau :

At și trăit în veci de veci...

(Eminescu, Pe lîngă plopii fără soț).

— 'secol, 100 ani' : [Bâlcescu] *trebuie să scrie o operă care să fie vie și peste un veac...* (Camil Petrescu, Un om, II, 346) ¹.

¹ Cf. însă *secol* în vorbirea savantului :

De-oî muri – lîi zlee-n sine – al meu nume o să-l poarte

Seoclli din gurd-n gurd și l-or duce mal deparle.

(Eminescu, Scrisoarea I).

— 'viață de om' :

*Cîntec de voinic
Cum n-ați auzit
Cât vene ați trăit.*

(Alecsandri, P. pop. 66).

— 'vreme, starea atmosferei' (sens nou, dezvoltat în graiuri în urma sinonimiei cu *vreme*) :

*Tu cind te-ai născut,
Fost-a veacul bun
Ca și cel de-acum.*

(Teodorescu, P. pop. 19).

Soroc 'termen ; (bis.) dată cînd se pomenesc morții ; limită ; rost, orînduială, soartă' : sl. bis. *сърокъ* 'terminus' (Mikl. Lex. 952), cf. bg. *sрок*, scr. *срôk* etc. (Mlad. Et. 605 ; Vasmer, II 712 : *srok*)¹. Derivate rom. : *a soroci*, *sorocit*.

Ca și *veac*, cuvîntul *soroc* e astăzi un cuvînt popular, arhaizant, „poetic” față de sinonimul său din limba literară *termen* :

Și iată-ne astfel... la sorocul centenarului nașterii sale [a lui Eminescu]. (Perpessicius, în : Eminescu, Opere, IV, p. IX)².

Alături de cuvintele precedente, *vîrstă* (1), dial. Mold. *vîrstă* (1) are un sens specializat — 'timpul scurs de la nașterea unei ființe, etate' (arom. *vrăstă* — Capidan, 89), fiind omonim cu *vîrstă* (2) sau *vrîstă* (2) 'dungă de altă culoare (într-o țesătură, în penajul unei păsări etc.) ; mânunchi de flori, buchet' (Mold. Trans. — Candrea, 1438). Cele două omonime provin din același cuvînt slav *vîrsta : vsl. *вѣкъ* '(Lebens-) Alter' (Hwb. 154), vrus. *вѣрста* 'vîrstă ; om de-o vîrstă cu altul, pereche, tovarăș ; măsură de lungime, verstă' (Srezn. I 462—3), bg. *вѣсъм*, artic. *вѣсъмма* 'vîrstă' (pop. — RB, I 142), scr. *vrsta* 'series, rînd, grupă, categorie ; „njegova vrsta” = seines gleichen, par ; linea, versus' (Ivek.-Broz, II 751), cf. sloven. *vѣsta* 'Reihe, Zeile, Art, Lebensalter', rus. *вѣсъмъ*, ucr. *вѣсъмъ*, *вѣсъмъ* 'verstă ; strat de pămînt, de snopi, rînd de crăci la aceeași înălțime ; pătură socială ; vîrstă' (Hrinc. 179, 180) etc. (v. etim. A. A. Potebnia, *Из записок по русской грамматике*, I², Harkov, 1888, p. 3 ; Meillet, Et. 279, 298 ; Vasmer, I 189) ; împrumutat și în alb. *vërsë*, gheg. *vërtsë* 'Alter' (Meyer, 470).

În limbile slave, cuvîntul e polisemantic, avînd diverse valori concrete, dintre care una sau alta apare pe prim plan. Astfel, în vsl. (și bg.

¹ Proveniența cărturărească a cuvîntului e dovedită și prin păstrarea lui și în poziție neînțensă (spre deosebire de forma corespunzătoare din limbile slave vii *srok*) : *sâroc* > *soroc*.

² Vezi și alte exemple în DLRL, IV 177—178.

contemp.) e înregistrat doar sensul 'estate', care apare în celelalte limbi printre alte sensuri concrete: sîrbocroata și slovena ne explică cel mai bine valorile concrete ale cuvîntului *vîrstă* (2), *vrîstă* (2), care în limba română nu mai e legat semantic de *vîrstă* (1), *vrîstă* (1)¹.

Vom da cîteva exemple pentru a ilustra valorile celor două omonime:

Vîrstă (1): *Cînd a ajuns la patruzeci și cinci de ani ai vîrstei sale...* (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, 65).

Dar și *vrîstă* (1): *Așa eram eu la vrîsta cea fericită...* (Creangă, Amintiri, 34).

Vrîstă (2): ... *Fuste de lînă, dungate cu vrîste galbene și roșe pe fund negru...* (Sadoveanu, Neam. Șoim. 561). În acest sens se pare că predomină forma *vrîstă* – cf. ex. în DLRL, IV 687).

Derivatul *vîrstnic*, dial. *vîrs(t)nic'* matur; (înv., pop.) de aceeași *vîrstă'* (de la primul omonim) corespunde bulg. *върстник'* de aceeași *vîrstă'*.

VI. CUVINTE REFERITOARE LA CORPUL OMENESC; BOLI, MEDICINĂ POPULARĂ

26. Corpul omenesc

Termenii referitori la corpul omenesc fac parte din fondul cel mai stabil al unei limbi; într-adevăr, în limba română cuvintele de acest fel provin în marea lor majoritate din limba latină: *cap*, *ochi*, *ureche*, *nas*, *gură*, *limbă*, *mînă*, *picioară*, *os*, *piele*, *sînge* etc.². Totuși, chiar și în acest sector mai puțin „penetrabil” al lexicului au pătruns cîteva cuvinte de origine slavă, ca rezultat al bilingvismului de-a lungul cîtorva veacuri, precum și în urma unor influențe cărturărești, care au consolidat situația unor cuvinte din această categorie. De cele mai multe ori, astfel de cuvinte se află în relații de sinonimie cu altele de origine latină etc., fără însă a se acoperi reciproc în intregime (ex. *obraz* – *față*); între unele din ele există deosebiri stilistice (ex. *cap* – *glavă*); în sfîrșit, altele au teritorii deosebite de răspîndire (ex. *coadă* – *codișă* – *cosișă* – *pleață* – *chică*).

¹ Interesant de observat însă că ambele cuvinte redau în două feluri grupul slav „vocală redusă + r” – *ır* și *rı*, oglindind situația din dialectele bulgare (cf. și *dîrstă*, – *drîstă*).

² Cf. W. Domaschke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, „XXI–XXV. Jhb. des Inst. f. rum. Spr.”, Leipzig, 1919, p. 87–94; D. Macrea, *Despre originea și strucitura limbii române*, LR, III (1954), nr. 4, p. 24; Acad. I. Iordan, *Introducere în lingvistica romană*, Buc., 1957 (litogr.), p. 124–125.

Vom cerceta pe rînd fiecare cuvînt, începînd cu termenul general *trup* și terminînd cu cele referitoare la părțile corpului.

Trup 'corp (în întregime); corpul fără cap și (uneori)fără membre; (cu determinări) cadavru' (cuvîntul are și o serie de valori obținute prin transfer, paralel cu *corp* – DLRL, IV, 511); arom. *trup* 'trup, corp, trunchiu...' (Dalametra, 210; Mihăileanu 512; Capidan 85). Cuvîntul se întrebuintează pe întreg teritoriul limbii romîne; alături de el, limba literară folosește pe *corp*, mai ales cu valori terminologice (DLRL, I, 555), cuvînt care a fost înregistrat în unele puncte din Banat și Muntenia, afară de alte locuri unde a fost notat alături de *trup* (v. ALRM I 1)¹.

Pentru etimologie v.: vsl. τρούπη 'membrum, corpus, truncus, venter, vulnus, cadaver' (Mikl. Lex. 1005; Hwb. 139); bg. *mpyn* 'trup, corp; cadavru; trunchi de copac' (Gherov, V 361), scr. *trup* 'trup, corp...' (Ivek.-Broz, II, 599), cf. sloven. *trup* 'trup, corp...' etc. (v. etim. Vasmer, III 143). Cuvîntul a pătruns și în limba albaneză *trup* 'trup, corp...' (Fjalar, 577; Meyer, 438).

Sensul de bază al cuvîntului romînesc corespunde limbilor slave de sud (și ceh. slovac. *trup* 'trup, corp...').

Adesea *trup* apare în limbă în opoziție cu *suflet* sau în expresii ca *trup și suflet*; înainte, putea fi întîlnit în compuneri ca *trup de moșie*, *trup de armată* (azi: *corp de armată*, cf. Candrea, 1341).

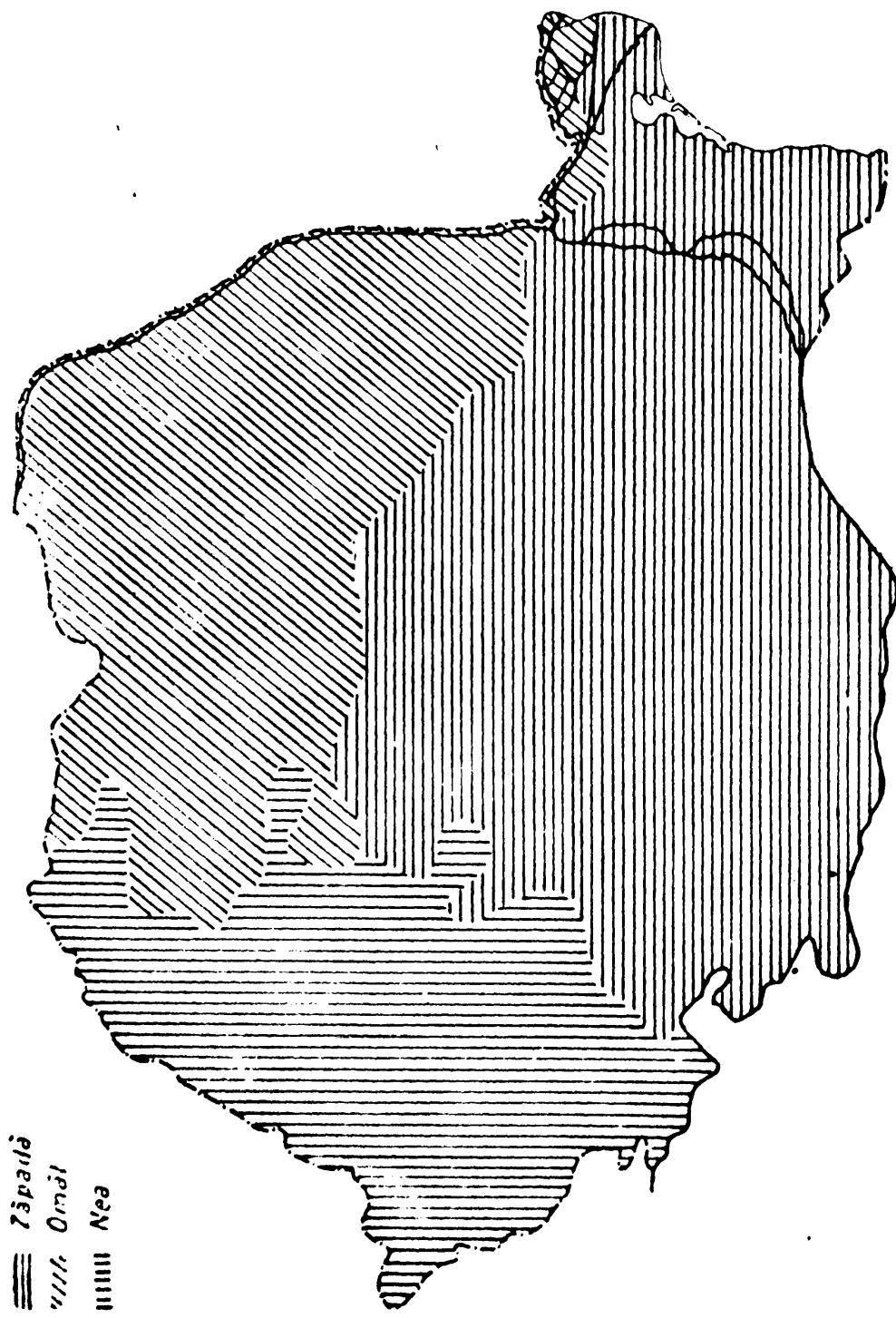
Dintre derivate pot fi notate: *trupesc* (*corporal* are alt sens), *trupête*, *trúpeš*, *trup(u)şór*; *trupină* 'tulpină' (împrumut: cf. bg. *mpýnuha*, scr. *trúpina*).

Obráz, cuvînt de circulație generală, cu sensurile 'joue (pl. *obraji*); față; (inv.) persoană (pl. *obrazuri*, *obraze*); (inv.) chip, asemănare'. Perea chea *obraz* – *față* se află în relații de sinonimie complexe: totuși, *obraji* 'joues' este singurul termen în limba comună, iar în graiuri *obraz* predomină și cu sensul 'față'; numai în unele locuri ALR notează *față* sau *față* și *obraz* (cf. ALRM I 35, aici h. 18)².

¹ Pușcariu, LR, I, 197, susține că, în aceste locuri, *corp* nu e un neologism, ci s-a păstrat neîntrerupt în vorbirea populară. De obicei, însă, e tratat ca un neologism (din fr.-lat. lit.; cf. Tiktin, I, 419; Graur, Încercare, 49; Jordan, Introducere, p. 125), mai ales, avîndu-se în vedere valorile sale terminologice. Cf. și observația lui S. B. Bernstein în recenzia la ALR, în „Бюлл. диал. сектора Института русск. языка”, fasc. 3 (1948), p. 99: „Atlasul lingvistic arată precis și elovent corelația dintre diferențele elemente nu numai în limba literară... ci și în graiurile populare” (ex. *trup* – *corp*, *obraz* – *față*).

² Cf. și observația lui S. B. Bernstein, *ibid.*

ZĀPĀDĀ

— Zāpādā
 // Omād
 ||| Ne
 |||||

— u. 1892

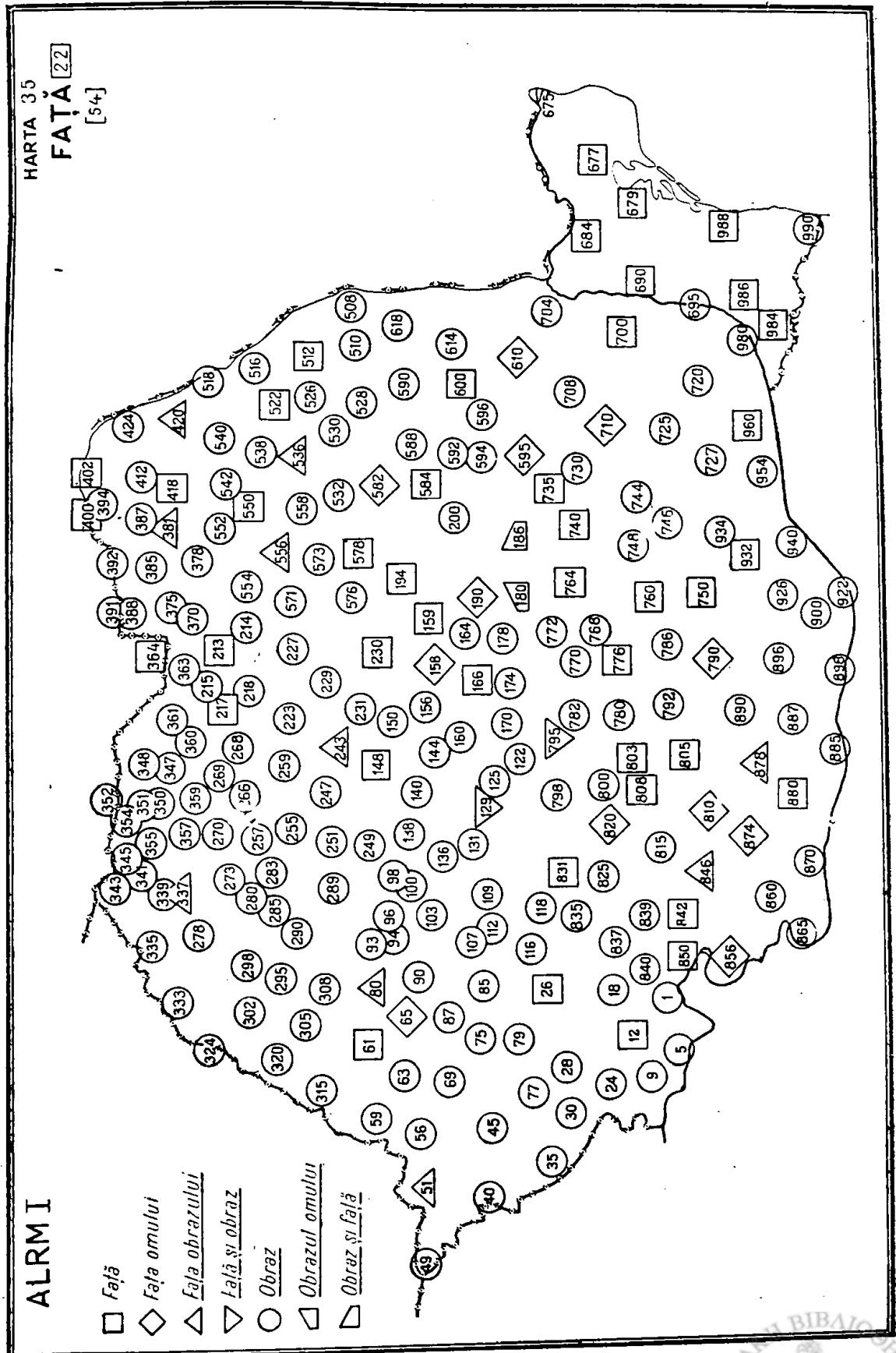
Harta 17

ALRM I

HARTA 35
FATĂ [22]
[54]

- Fătă omului*
- Fătă obrazului*
- Fătă obrazului*
- Fătă și obraz*
- Obraz*
- Obrazul omului*
- Obraz și fătă*

Pentru explicarea sensurilor v. : vsl. *образъ* 'forma, species, figura, character, imago, facies, persona' (Mikl. Lex., 473 ; Hwb. 74) ; bg. *образ* 'față ; (reg.) obraz, joue ; icoană, portret ; imagine, imagine artistică' (Gherov, III 306 ; BTR, 478), scr. *образ* 'obraz ; față ; imagine ; persoană' (Ivek.-Broz, I 841), cf. slov. *obráz* 'față' etc. (Mlad. Et. 367 ; Vasmer, II 244 : *образ*).

Sensurile cuvîntului romînesc sunt foarte apropiate de cele ale cuvîntului respectiv din bg., scr., sloven., în care predomină înțelesul concret 'față, obraz'¹. Acest lucru își găsește expresie de asemenea în identitatea unor expresii frazeologice și zicători, construite cu același material lexical : cf. bg. *едината ръка мие другата и дваме образа* (Gherov) — rom. *o mînd spală pe alta și amîndouă obrazul* ; scr. *nema obraza* (Ivek.-Broz, I 841) — rom. *(a fi) fără obraz*.

Iată cîteva exemple pentru sensurile învechite : 1) 'persoană, față' : ... *Domnița Ecaterina și celealte subșiri și gingașe obraze femeiești*. (Sadoveanu, Neam. Șoim., 690).

2) 'asemănare, chip' : *Numai singur amărîtul om, ce-i făcut pre obrazul și pre chipul tvorețului său...* (Varlaam, Cazania 1643, Texte, 96).

Cuvîntul *obraz* are o serie de derivate printre care : *obrăjór* (pl. *obrăjori*), *obráznic*, *a se obráznici*, *obrásár*.

Alături de termenul general *păr* (< lat. *pilus*), limba romînă posedă trei denumiri de origine slavă cu diverse nuanțe concrete și arii de răspîndire diferite : *cosîd* (pl. *cosîc*), *pleată* (pl. *plete*) și *chică* :

Cosîd (la fete și femei), arom. *cusîd* (Dalametra, 74) : v. bg. *косá*, dim. *косу́ца*, *косы́чка*, scr. *kòsa*, *kòsica* etc. (Berneker, 580 : *kosa* 1)².

Cosîd se întrebunează alături de *pleâtă* și *codă*, cuvînt polisemantic (dim. *codîd* ; din lat. *coda* < *cauda*). Interesantă, din acest punct de vedere, este repartiția teritorială a acestor cuvînte (cf. ALRM I 14) : termenul cel mai răspîndit în Munt., Olt., Mold. și N. Trans. este *coadd*, *codîd*. În centrul, sudul și răsăritul Trans. se întîlnesc *cosîd*, *pleată* ; în

¹ Explicația dată de R. A. Budagov („Вопр. молд. яз.”, 125) restrîngerî sensulu de la 'față' la 'joue, щека' este justă, dar ea trebuie extinsă la înseși limbile slave de sud. La exemplele date de Budagov privitoare la restrîngerea similară de sens în unele limbi românești se pot adăuga altele din limbile slave : ceh. *lice* 'față', dar și 'obraz', pol. *lice* 'obraz', pl. *lice* 'față' (= obrajii). Cf. L. A. Bulakovski, *Beeđ.*, II², 19.

² În ceea ce privește evoluția sensului cuvîntului slav *kosa*, L. A. Bulakovski scrie : „Din datele furnizate de majoritatea limbilor slave, rezultă că *kosa* însemna încă în timpurile vechi... 'șuvișe lungi de păr simplit' ; în sîrbă însă s-a dezvoltat un sens mai larg 'păr (în general)' . . ." (Beeđ., II², 69). Limba romînă a imprumutat însă diminutivul *kosica*, care a preluat în parte, în bg. și scr., sensurile inițiale ale cuvîntului *kosa* (cf. Ivet.-Broz, I 565 ; Mlad. Tâlk. 1072).

sfîrșit, în V. Trans. și Banat apare, în acest sens, *chică*, iar în unele localități din Mold. *gîță* (propriu-zis 'panglică'). Interesant de observat că în fostul județ Făgăraș au fost înregistrate toate cele patru denumiri: *coadă* (178), *cosiță* (170), *pleată* (166), *gîță* (174). Fără îndoială că de aici nu se poate trage nici o concluzie, căci aceste cuvinte sunt simțite sinonime atât în limba literară, cât și în graiuri, și un alt subiect ar fi răspuns, poate, altfel. Totuși, în fiecare regiune e preferată una din denumiri. În ceea ce privește limba literară, e suficient, de pildă, un exemplu din Coșbuc, unde apar cele două sinonime *cosiță* și *plete* (pl.):

*Mtne blonda păstoriță
Despletind a ei cosiță,
Toată ziua la izvor,
Va privi cu drag la plete.*

(Păstoriță).

În legătură cu aceasta trebuie notat că *pleată* a căpătat un sens mai larg 'păr lung (la bărbați și femei, uneori împletit)'.

Derivat din verbul slav *pletō*, *plesti* — rom. *a îm-pleti*, cuvîntul *pleată* (deverbativ) are corespondențe în limbile slave de sud: bg. *n.lémka* 'cosiță, pleată', *n.lémúya* (dim.; în dicționare n-am întîlnit o altă formă nesufixată, afară de *n.lem* 'gard' — cf. BTR, 559; Gherov, IV 41—42); cf. însă scr. *pléta* 'cosiță ; gard ; cusătură' (Rječnik, X 56; Tolstoi, 604).

În ceea ce privește cuvîntul *chică*, acesta are un sens mai general — 'păr lăsat pe ceafă la bărbați; (reg. V. Trans. și Ban.) *pleată*, *cosiță*' (cf. Candrea, 256). Pentru etimologie v.: vsl. *κύκα* 'Haar' (Hwb. 49), bg. *кука* 'plete lungi' (la bărbați — Mlad. Tâlk. 1020), scr. *kika* 'cosiță' (așadar, în Banat sensul se poate explica printr-o influență sîrbă).

Un exemplu elocvent pentru întrepătrunderea cuvintelor din fondul latin și autohton și a împrumuturilor slave este cuvîntul *gît* 'grumaz; berecată'; (prin transfer) parte a unor obiecte asemănătoare cu gîtul omului', care e folosit curent în limba română alături de verbul de origine latină *a înghiți* (< *ingluttire*). Corespondentele lui în limbile slave de sud sunt: bg. *гълтък*, *гълток* (suf. -ък, -ок) 'înghițitură', *гълтка* 'înghițitură; (pop.) gîtlej' (Mlad. Tâlk. 489—490, 439), scr. *gût* 'gît, gîtlej' (Ivek.-Broz, I 358; v. etim. Vasmer, I 275; Berneker, 309; înrudit cu lat. *glutus, glutire*).

Forma care stă la baza cuvîntului românesc este *gôltъ > *gîlt. Dispariția lui *l* se explică ușor pe baza datelor limbilor slave de sud: limba bulgară prezintă dialectal simplificarea grupului *sl*, între consoane, în չ: *гълтам* >*гътам*¹ iar scr., în general, cunoaște o modificare serioasă

¹ Cf. St. Stoikov, *Българска диалектология*, Sofia, 1953, p. 29 (graiul din Stanke-D'imitrovo).

a acestui grup : *gut* (cf. *vuk* < *vulkъ*). De altfel, chiar în limba română există indicații asupra păstrării formei cu *l* : texte din sec. XVII atestă încă forma *gilt-ej*, cu sufixul *-ej* (în limba modernă metatezat : *gîlej*)¹.

Cuvîntul *gît* se întrebunează curent aproape pe întreg teritoriul limbii române² : după ALRM I 52, se poate vedea că doar în două locuri a fost înregistrat cuvîntul *gîlej*, iar în altele *grumaz*³ și *gît*.

În limba populară se întîlnesc, pentru cuvintele *spinare* (< lat. *spinalem*) și *spate* (< lat. *spatha*), două sinonime de origine slavă : *gîrbă* și *cîrcă* :

Gîrbă este un cuvînt învechit, care continuă să trăiască însă prin derivatele sale (provenite tot din slavă) : adj. *gîrbov* și subst. dim. *gîrbîșă* 'greabăn (la animale); ceafă (la oameni)'.

Cuvîntul *gîrbă* provine din sl. *gîrba : sl. bis. *гърба* 'convulsio', alături de *гърбъ* 'dorsum, convulsio' (Mikl. Lex. 145), bg. *гърба* 'cocoasă' (Gherov, I 250), alături de *гърбъ*, artic. *гърба* 'spinare, spate; partea dinapoi a unui obiect' (BTR, 105), scr. *gîrba* '1. cocoasă; 2. cocoșat' (v. Berneker, 368; Vasmer, I 294). Pentru derivate cf. : *gîrbov* – bg. *гърбас* 'cocoșat, gîrbov', scr. *gîrbav* 'idem'; *gîrbîșă* – bg. *гърбуша* 'cocoasă'. Cuvîntul *gîrba* a fost împrumutat și în magh. *görbe* '1. gibbosus, curvus; 2. dorsum' (Kniezsa, 201).

Iată cîteva exemple de întrebunțare a celor trei cuvinte :

gîrbă, la Dosoftei, Ps. Vs. 53 :

*Cine mi-s cu scîrbă
Le va veni râul
Din tot dîdevărul
Și le-a cădea în gîrbă.*

gîrbov :

*Bâtrînul s-arădă în ușă –
E gîrbov sub anii cei gret.*

(Tr. Demetrescu, în atelier).

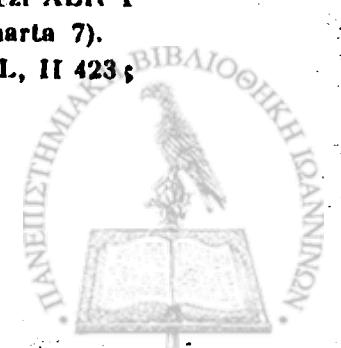
gîrbîșă : expr. *a muia (cuiva) gîrbîșa*.

În ALR I 41, cuvîntul *gîrb*, *gîb* a fost înregistrat cu sensul de *cocoasă* (cuvînt general) în cîteva puncte din Banat și sud-vestul Trans.; înțelesul lui corespunde sensului vechi al cuvîntului slav, păstrat în scr. și rusă

¹ Vezi Tiktin, 684; S. Pușcaru, în DR, VI, 225–226.

² În aromâna cuvîntul respectiv pentru *gît* este *gușă* (mai rar *gurmădz*); vezi ALR I 35, 36 (cf. Mihăileanu, 225, 226; Dalametru, 104); cf. Pușcaru, LR, I, p. 196 (și harta 7).

³ *Grumaz* se folosește, mai ales, într-un sens mai restrins – 'ceafă' (cf. DLRL, II 423; ALR I 36). Cuvîntul e considerat autohton.

(*зорб*), în timp ce în bulg. *зръб* și-a lărgit sensul, ajungind să însemne 'spinare' (spre deosebire de *зърба* 'cocoasă').

Cîrcă se întâlnește numai în expresia (*a lua, a duce*) *în cîrcă*. Astfel a fost înregistrat (ALR II 55) în diverse puncte din Oltenia, Munt., Mold., nordul Trans. și Banat. În alte părți se întrebuintează, în această expresie, cuvintele *spate, spinare*, generale pe întreg teritoriul limbii române.

Cuvîntul și expresia românească au cel mai apropiat corespondent în scr. *nakrke* 'în cîrcă' (rar : Rječnik, VII, 406) sau (*nositi dete*) *nakrkače*; cf., pentru etimologie, sl. bis. *κρύκη* 'collum' (Mikl. Lex. 315), pol. *kark* 'grumaz', ceh. *krk* 'grumaz, git' (Brückner, 220; Machek, 235).

Alte două cuvinte de origine slavă se referă la picior și părțile lui.

Alături de termenul general *picioară* (< lat. *petiolus*), în limba populară se folosește și cuvîntul de origine slavă *crac* (pl. *craci*), care are mai multe sensuri : '(pop.) picior; fiecare din cele două părți ale pantalonilor, ițarilor etc.; ramură, creangă; ramificație de dealuri, munți'. Corespondentele sud-slave sunt : bg. *крак* 'picior; picior (la masă etc.)' (Mlad. Tâlk. 1083), scr. *krāk* 'picior lung; ramificație (ex. brat de rîu)' (Ivek-Broz, I 575; v. etim. Berneker, 574).

În afară de verbul derivat *a se crăci* 'a depărta mult în laturi picioarele' (cf. bg. *краду* 'a păși, a merge'), cuvîntul *crac* a dat în limba română și un dublet morfologic *crăcă*, provenit de la pl. *craci* (cu vocalism redus : *crăci*) și care înseamnă numai 'ramură, creangă'¹.

Al doilea cuvînt este *gléznă* 'încheietura piciorului, oul piciorului', care a fost înregistrat în ALR I 147 pe o mare parte a teritoriului românesc (Olt., Munt., Mold., estul și nordul Trans.)², în timp ce în alte locuri au fost notate alte cuvinte avînd, de regulă, sensuri mai largi : *încheietură, oul piciorului, nod*.

Gléznă provine din slav. *glezna* : cf. sl. bis., vrus. *глезна*, *глезно* (Sreznevski, I 519; Berneker, 302), bg. *глезен*, scr. *glěžanj*, rus. *глазна*, avînd același sens.

Tot aşa cum *crac* este sinonim (popular) pentru *picioară*, *ciolan* este sinonim pentru *os*. El are însă mai multe sensuri, și anume : 'mădular, parte a corpului; os (de om sau animal); os cu carne (ca hrană)'. Cuvîntul slav corespunzător este : vsl. *членъ*, *чланъ* 'membru, mădular' (< sl. com. *čelnъ* — cf. Berneker, 139; Vaillant, *Gramm. comp.*, I, 157), bg. *члан* 'ramură, ciot' (Gherov, V 657), ser. *člân* 'membru, mădular (etc.)' (Ivek.-

¹ Alte deriveate sunt : *crăcánă* (suf. -ană), *crăcáná*, *răscrăcáná* etc. Cele două din urmă apar ca variante ale verbului de circulație generală *a se crăci* (cf. ALR II 67).

² Cf. și S. Pușcariu, LR, I, harta 9 (intre p. 196—197).

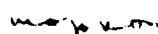
Broz, I 169); cf., pentru sens, și ucr. dim. *челенко*, *челенок* 'os' (la deget — Hrinc. 2064).

În ceea ce privește forma, trebuie să admitem că limba română a dezvoltat un o neetimologic în cadrul grupului *čl*: *član* > *čolan* (*ciolan*).

În această grupă intră și cuvântul popular cu sensul 'vulva', pătruns în rom. ca eufemism în locul unui termen romanic sau autohton; ulterior, el însuși a trecut în zona interzisă a vocabularului (v. ALR II Suplement, p. 5, întreb. 4885; Tiktin, 1179; v. etim. Vasmer, II 355).

27. Boli, medicină populară

Numele concrete ale diverselor boli în graiurile populare formează un sector special în vocabularul limbii române, care cere un studiu lexical amănunțit. Ele sunt adesea diferite în diverse regiuni, fiind rezultatul unor transferuri, specializări de sensuri sau împrumuturi din limbile învecinate etc.

Așa cum, *pojár*, cuvânt de origine slavă, are și un sens specializat — 'rujeolă'. Într-o parte a teritoriului limbii române (Mold.), în locul lui se întrebunțează *cori* (< rus. *корь*).

În cele ce urmează ne vom ocupa doar de termenii generali, ca *boală*, *rand*, precum și de unii termeni de medicină populară: *vraci*, *leac*, *otravă*.

Boală 'maladie, mal, affection': vsl. *болъ* 'bolnav'; *ασθένεια* (Supr.), bg. *бол*, m. și f., *болка* 'durere', ser. *bōl*, m. (inv. și dial. f.), *bóla*, f. 'dolor, morbus' (Rječnik, I 522, 523), cf. rus. *болъ* etc. (Vasmer, I 105). O dată cu substantivul *boală* a pătruns în rom. și verbul derivat *a boli* (vsl. *болѣти*) și adj. *bolnáv* (bg. *болнавъ*)¹; de la acesta din urmă s-a format în rom. verbul *a se (îm-)bolnăvi*.

Cuvântul *boală* se folosește în diverse expresii (*boală rea*, *boala copiilor*, *boală de apă* etc.) pentru a denumi, în limba populară, unele maladii concrete; de asemenea, în expresii ca *dii*, *boală! ho*, *boală!* cuvântul se întrebunțează ca epitet dat vitelor lenășe, nărăvașe etc. Cf. și expresia *a vîrî (a băga)* în *toate boalele* 'a tulbura pe cineva, a însărimânta'.

¹ Aceasta a fost înregistrat aproape pe tot teritoriul limbii române (ALRM, I 190), cu excepția Trans. și Banat., unde se întrebunțează împrumutul mai nou din maghiară *betelág* (< *beleg*; pătruns de asemenea în scr., sloven., ucr., cf. Berneker, 53). Vechiul termen de origine latină *lingoare* (< *languor*), ca și *lāngedzește*, *lānged* se mai întâlnesc încă în textele vechi (Rosetti, ILR, I, 174; VI, 264), dispărând ulterior în favoarea cuvintelor de origine slavă *boală*, *bolnav*, *a boli*; dar chiar și acestea au fost înlocuite pe o parte a teritoriului prin *beleag*, *belegug* (< magh. *belegseg*), *a se belezi*, ceea ce e o dovadă în plus că astfel de cuvinte nu pătrund în limbă o dată cu noțiunea, ci în urma unui îndelungat bilingualism, cel puțin la o parte din populație.

Ránă 'leziune, plagă; fig. suferință': vsl. *ράνα* 'Wunde, Plage, Leiden, Hieb' (Hwb. 111), bg. *рáна*, scr. *râna* etc. (Vasmer, II 490 : *rána*); totodată a fost împrumutat verbul derivat *a răni* (bg. *ранá*, scr. *râniť* etc.). Ambele cuvinte au o răspindire generală în limba română (cf. ALRM I 151, aici h. 19 : *rană*), ca și part. trec. — adj. *rănit* (și substantivat).

Vraci '(inv. și pop.) medic, tămăduitor; vrăjitor': vsl. *врачъ* 'Arzt' (Hwb. 153), bg. *врач* 'vraci, vrăjitor', scr. *vrāč* 'vraci, vrăjitor; prevestitor' etc. (v. etim. Vasmer, I 234; Cernih, *Очерк*, 115—116 : *врач*).

Leac este termenul popular pentru neologisme de *doctorie, medica-mént*, având în graiuri o întrebunțare mult mai largă decât acestea din urmă (mai ales pentru mijloacele de vindecare populare — cf. ALR I 109, ALRM I 148). V. pentru etimologie: sl. bis. *лекъ*, bg. *лек* 'leac (pr. și fig.)', scr. *lēk* etc. (vechi împrumut din got.; Berneker, 710; Vasmer, II 27).

Verbul derivat *a lecui* (cf. bg. *лекува*) se întrebuințează alături de *a vindeca* (< lat. *vindicare*) și inv., dial. *a tămădui* (< magh. *tamadni*).

Cuvîntul *leac* a intrat nu numai în denumiri compuse ca *ierbură de leac*, ci și în expresii ca *nici de leac* (cf. bg. *няма и за лек* — BTR, 345), *fără leac de...* 'fără nici un pic de...'.

Cf. *Că de, e păcat să rămîie fără leac de învățătură, zicea părintele...* (Creangă, *Amintiri*, 20) ¹.

În sfîrșit, tot în această grupă putem adăuga cuvîntul *otravă* 'poison': sl. bis. *отрава*, bg. *омпáса*, *омпóеа*, cf. rus. *омпáса* (Mlad. Et. 400; Vasmer, II 292); verbul derivat *a otrăvi* provine din sl. *otraviti* (sl. bis. *отравити* etc.).

VII. CUVINTE REFERITOARE LA RELAȚIILE SOCIALE ALE OAMENILOR

28. Nume de rudenie și termeni de adresare

În această grupă au fost reunite atît nume de rudenie, cît și termeni de adresare, deoarece primele se folosesc în vorbirea populară și că termeni de adresare, uneori cu anumite valori stilistice. Totuși în această calitate, cuvînte de acest fel pot trece dintr-o limbă într-alta, în cazul cînd populații de limbi diferite trăiesc timp îndelungat împreună și cînd cel puțin un număr de vorbitori sunt bilingvi.

¹ În vorbirea populară (Mold., Trans.) s-a format de la *leac* dubletul morfolitic *leacă* (*oleacă, oleacă*) 'puțin, puțintel' (Tiktin, 896). Cf. *Nu-i rău, măi Ștejane, să știe băielul tău oleacă de carte...* (Creangă, *Amintiri*, 27).

Astfel, în multe sate din Transilvania, în care trăiesc alături români și unguri, primii folosesc adesea pentru adresare cuvintul de origine maghiară *baci*¹ (< *bácsi*), mai ales cînd vorbesc cu maghiari : de ex. *Ianoș baci* (magh. *János bácsi*). În Banat, se întîlnește cuvintul *úică* 'unchi, bade', alături de alte cuvinte întrebuințate aici și în alte regiuni ale țării (cf. ALRM I 214, 285, 232)², împrumut din graiurile sîrbești locale — *újka* 'unchi, frațele mamei' (cf. bg. *yăko* 'idem', vsl. *օյն* etc.)³. Împrumuturi de acest fel arată foarte clar că în astfel de cazuri avem de-a face nu cu simple împrumuturi, pătrunse în limbă o dată cu „obiectul”, ci cu un proces mai complex de includere a cuvintelor „străine”, alături de cele „proprietăți”, cu eventuala înlocuire treptată a celor din urmă, datorită unor cauze diferite, printre care expresivitatea joacă nu ultimul rol.

Intr-adevăr, ca să luăm un exemplu, textele vechi păstrează încă termenul de origine latină *gîntu*⁴, care a fost înlocuit treptat de împrumuturile slave *rod* și *rudă*. Dar chiar și acestea sunt serios concurate în unele regiuni de un alt cuvînt de proveniență maghiară *neam* (< *nem*).

E cunoscut faptul că principaliii termeni de rudenie din limba română provin din latină, ca termeni rareori supuși înlocuirii în istoria limbilor : *frate, soră, fiu, unchi, nepot, socru, noră, ginere* etc. ; alături de aceștia, limba română a moștenit din latină cuvinte ca *mamă, tată*, considerate ca mai intime și provenind din „limbajul copiilor”⁵.

Alături de ele însă se întîlnesc un număr de cuvinte de origine slavă, care se află adesea în raporturi de sinonimie (semantică, stilistică sau teritorială) cu primele și nu o dată au diverse valori concrete sau întrebuințări specifice într-o regiune sau alta.

Se poate afirma că nu există altă grupă de cuvinte care să dovedească mai bine caracterul pașnic al relațiilor sociale îndelungi ale slavilor și populației românești în regiunile carpato-dunărene, din amestecul căroră s-a format poporul român⁶. În regiunile mărginașe, în care alături de români trăiesc sîrbi, bulgari, ucraineni, astfel de relații pașnice și prietenesti

¹ Ononim cu *baci* 'cloban'.

² Vezi M. Sala, *Termeri pentru „unchi” după „Atlasul lingvistic român”*, SCL, VI, 1955, 1–2, p. 133–155.

³ Termen de rudenie slav comun, moștenit din indo-europeană. (Vezi A. Isačenko, *Индоевропейская и славянская терминология родства*, „Slavia”, XXII (1953), 1, p. 62).

⁴ Cf. Al. Rosetti, LR XIII–XVI, p. 179.

⁵ Vezi I. Iordan, *Introducere în lingvistica româncă* (litogr.). Buc., 1957, p. 126 urm.

⁶ Vorbind despre astfel de cuvinte ca *neastă, drag, a iubi*, Acad. Iorgu Iordan scrie că ele sunt o mărturie a faptului că au existat „relații foarte strînsă și de natură mai mult decât pașnică, între populația romanizată din părțile noastre și populația slavă, din amestecul căroră a ieșit poporul român”. (Op. cit., p. 129).

au continuat și în secolele următoare și continuă și azi, găsindu-și adesea expresia în împrumuturile reciproce de la un colectiv la altul.

Se cunoaște, în ceea ce privește epocile trecute, părerea exprimată încă de Franz Joseph Sulzer (sec. XVIII), potrivit căreia bogăția de cuvinte slave legate de relațiile familiale și de dragoste se explică prin aceea că, luând în căsătorie femei slave, români trebuiau să învețe cîteva cuvinte slave pentru a vorbi cu iubitele și soțiile lor. Asemenea părere a fost citată uneori drept o curiozitate, dar ea conține totuși un grăunte de adevăr, deși nu în sensul simplist în care fusese formulată de Sulzer¹.

Vorbind despre cuvîntul *nevastă*, la o concluzie apropiată a ajuns nu de mult și regretatul acad. V. F. Șismariov: „Probabil, *nevastă* se chama la început tînără femeie slavă care se căsătorea și, cum în condițiile unei îndelungi și strînse vieți în comun acest fenomen devenise obișnuit, termenul s-a generalizat, ajungînd să fie întrebuițat pretutindeni”².

În limbile slave cuvîntul *nevěsta* are următoarele sensuri: vsl. *невеста* 'mireasă, noră' (Hwb. 68), bg. *невеста*, *небъдечка* 'mireasă, nevastă tînără, noră' (Gherov, III 257; RB, II 222), scr. *nèvesta* 'mireasă, nevastă tînără, noră, cunumată' (Rječnik, VIII 135), sloven. *nevěsta* 'idem'; cf. și ucr. *невісма* 'femeie, soție', rus. *невеста* 'mireasă', b.rus. *нявєстма* 'idem', pol. *niewiasta* 'femeie', ceh. *nevěsta* 'mireasă, noră', slovac. *nevesta* 'idem' (v. etim. Vasmer, II 205, cu indicarea bibliografiei și a diverselor interpretări³).

În textele vechi românești *nevastă* își păstrează încă sensul 'mireasă', ca și în arom. și megl. (cf. Tiktin, 1054; Dalametra, 149, 159: *n(i)veastă*; ALRM I 359).

Cf. *Cela ce va lega nunta ce să zice, pre mire să nu se împreune cu nevasta-și*. (Evstratie, *Şapte taine...* Gaster, Cr. II 116).

Celealte sensuri corespund, în genere, sensurilor din bulg. și, în parte, scr., slovenă, cehă, slovacă, polonă, ucraineană: 'soție tînără, soție, femeie măritată (tînără)'.

Cf. la Eminescu, cu sensul 'tînără soție':

*Pe un pat de scînduri goale doarme tînără nevastă
În mocnitul întuneric și cu fața la fereastră.*

(Călin).

'soția (mea)':

*M-ajunse un dor d-acasă
De copchii și de nevastă.*

(Antol. pop. 41)

¹ Vezi Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens...*, Viena, 1781, vol. II, p. 61 urm. (citat după L. Șâineanu, *Istoria filologiei române*², Buc., 1895, p. 34–35).

² V. F. Șismariov, *Романские языки юго-восточной Европы...*, în *Вопросы молдавского языкознания*, Moscova, 1953, p. 76.

³ Vezi acum, în urmă, O. N. Trubaciov, *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*, Moscova, 1959, p. 90 urm.

(Cf. bg. *Моя невеста ѿе бъдеш ти и мајка на децата ми* — „Vei fi nevasta mea și mama copiilor moi” ; ap. RB, II 222).

'femeie măritată' :

*Mulți copchii o sărăcăil
Și neveste-o văduvit.*

(Antol. pop. 43).

Hărțile ALR arată clar că acest cuvînt e răspîndit pe întreg teritoriul limbii romîne, însă unele valori concrete pot fi diferite de la o regiune la alta. Astfel, unei femei măritate de curînd i se spune *nevastă*, *nevastă tînără*, *nevastă nouă* în Trans., Mold. și, mai rar, în alte părți (ALR, II 166¹). În sensul de 'soție', cuvîntul a fost înregistrat în Olt., Munt. și S. Trans. (ALRM I 379). Se observă, de altfel, că această hartă e foarte pestriță : în alte regiuni se spune *soție* (de ex., în N. Trans., în parte, în Munt.), *femeie* (în Mold.), *muiere* (în Trans., Crișana, Banat) etc. (v. și ALR II 130, întrebarea 2617). Pentru noțiunea concretă de 'soția mea', în Olt., Munt., S. Trans. și o parte din Mold. se folosește *nevasta mea*, în restul Mold. și Trans. — *femeia mea*, precum și, în Trans. și Banat — *muierea mea*.

Cu sensul de 'femeie căsătorită (în general)', cuvîntul *nevastă* se întrebuiștează rar în graiurile populare (v. ALRM I 278 — punctul 308), care folosesc, mai ales, *femeie* (< lat. ; în Munt., Mold., Trans.), *muiere* (< lat. ; în Trans., Banat) și, mai rar, *boreasă* (< *boiereasă* ; în centrul Trans.).

Din comparația cu limbile slave rezultă că „lărgirea” sensului cuvîntului *nevastă* de la 'sponsa' la 'femeie (in general)' nu e un fapt propriu limbii romîne², ci ea a avut loc aproape în toate limbile slave, în particular în bulgară³.

După cum am arătat mai sus, *mamă* și *tată* provin din latină ; prin originea lor ele aparțin limbajului copiilor sau celui familiar⁴, putind

¹ Întrebarea a fost pusă astfel : „Cum și ziceți unei femei măritate de 2–3 săptămâni?” În punctul 272 (N. Trans.) subiectul a răspuns : „Timp de un an după nuntă i se mai zice *nevastă*”. Vezi detalii în ALR II 166 [întrebarea 2694].

² Cf. afirmația lui L. Șâineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, Buc., 1887, p. 168.

³ Un drum asemănător l-a parcurs și lat. *sponsa*, care a căpătat în unele limbi românce sensul de 'soție' : fr. *épouse* (cf. și *époux*), Ital. *sposa* (Meillet, *Ling. hist. et Ling. gén.*, I, 243). Sensul nou apare încă în latina tîrzile, cînd *sponsus* începe să fie atestat cu valoarea de „con-jux” (Bourcier, *Élem. de ling. romane*, Paris, 1946, § 76).

⁴ Cf. A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, p. 414.

coincide cu unele cuvinte corespunzătoare slave (de ex., bg., rus. *mama*)¹. Pe lîngă acestea, există însă două cuvinte care au indicii fonetico-morfologici slavi: *máică* și *táică*. Primul e, fără îndoială, un împrumut: bg. *máuka* 'mamă, maică' (și ca termen de adresare unei femei în vîrstă — Gherov, III 43), scr. *mâjka* 'idem' (*mája* 'mama' + suf.-*ka*; v. Berneker, II 8 : formă de alintare de la *mati*).

Deși *mamă* este termenul general de adresare în limba română a fiului către mamă, *maică* se întîlnește adesea alături de el (ca și diminutivul alintător *măicuță*), iar în unele părți (N. V. Trans.) chiar predomină (v. ALRM I 215). Cuvîntul se întrebunează de asemenea ca termen de adresare unei femei în vîrstă sau cu sensul de 'călugărită' (cf. și în expresia *Maica Domnului* sau *Maica Precista*).

De ex.: *Elu-și părăsi maică-sa de se duse în Tarigrad.* (Moxa, Cronica, 1620. Gaster, Cr. I 61; mai sus autorul folosise cuvîntul *mumă*).

În literatura populară:

*Pîn-eram la maica tată,
Ori lucram, ori nu lucram,
Tot draga maiechii eram.*

(Jarnik-Bîrseanu, 176).

Sau :

*Iar dacă-i zări,
Dacă-i întîlni
Măicuță bătrînă...*

(Miorița).

Prin analogie cu *maică* (perceput ca un derivat de la *mamă*), s-a format de la *tată* — *taică*, cu aceeași nuanță alintătoare inițială. *Taică* se întrebunează în locul lui *tată* aproximativ pe același teritoriu ca și *maică* (mai precis S. și S.-V. Trans., cf. ALRM I 212), iar cu valoare stilistică se întîlnește și în limba literară.

Cf. în literatura populară :

*Pe unde am umblat odată
Fiind cu maică, cu tateă.*

(Gaster, Cr. II 233).

Sau la A. Pann :

*... Tateă! dar
Cine-ți drese carul iar.*

(Povestea vorbei).

¹ Cf. V. F. Šišmariov, *Романские языки юго-восточной Европы...*, p. 75. Vezi Walde-Pokorny, *Et. Wb. d. idg. Spr.*, II 221.

În adresare către un om în vîrstă :

- *Dar George-al nostru cum o duce?*
- *Sub glie, tale&, și sub cruce...*

(Coșbuc, Trei, Doamne, și toți trei).

O formă asemănătoare există și în scr. : *tájko* (< *tâta*, care se întrebunează alături de *òtac* — Ivez.-Broz, II 551, 558)¹.

Tot de origine slavă este și termenul pentru 'mamă vitregă' — *más-tehă* (inv.), *másteră* : sl. bis. *маштѣха*, bg. *мáшеха*, cf. scr. *máčeha*, sloven. *máčeha* etc. (Berneker, II 27 : *mati* + suf. -xa, cf. rus. *Mampëxa* < *Mampëna*) ; împrumutat și în magh. *mostoha* (Kniezsa, 344).

În graiurile populare românești cuvîntul e întrebuințat, în adresare, relativ rar : în locul lui se folosește de obicei *mamă* (mai rar : *lele*, *mătușă*, *mamă vitregă* ; cf. ALRM I 217), *másteră*, ca și *vîtregă*, fiind socotit lipsit de respect.

Cf. :

Că-i de vină maică-la,
Maică-la, másteră-la,
Eu am zis că te-o! lua,
Ea mi-a spus că nu te-o da.

(Jarník-Bîrceanu, D. 257).

O largă răspîndire în dialecte și limba literară o are cuvîntul *bábă* 'femeie bătrînă' ; dial. (Trans.) *bunică* ; doftoroaie ; dial. (Ban.) *moașă* ; (fam.) *soție*' , arom. *bábă* 'bătrînă, bunică' (Dalametra, 37 ; Capidan, 57), provenit de asemenea din dialectele slave de sud : vsl. *баба* 'Amme' (Hwb. 8), bg. *бáба* 'bunică ; femeie bătrînă ; (pop.) moașă ; doftoroaie' (RB, I 29), scr. *bába* 'bunică ; femeie bătrînă ; (pop.) soție ; doică' (Ivez.-Broz, I 20), cf. sloven. *bába*, rus. ucr. *бáба* etc. (cuvîntul provine din limbajul copiilor : Berneker, 36 ; Meillet, Et. 247) ; împrumutat și în magh. *bába* (Kniezsa, 68), alb. *babë* (Meyer, 22) și ngr. (dial.) *βάβω* (Berneker).

În română, ca și în limbile slave, cuvîntul se întrebunează într-o serie de expresii ca *baba hîrca*, *baba cloanța*, *baba Dochia* (cf. bg. *баба Марта*, *баба шарка*, rus. *баба-яга*) sau *zilele babelor*, *de-a baba oarba* (joc de copii). Multe basme populare încep cu propoziția : *A fost odată un moș și o babă*, care corespunde bulg. *И мало едно време един дядо и една баба* (RB, I 29) sau rus. *Жили себе дед да баба* (Слов. русск. яз. I 87).

Din cele de mai sus rezultă că în rom. *babă* continuă să fie un cuvînt polisemantic ca și în limbile slave ; în graiurile populare, însă, și în limba

¹ Nu e însă nevoie să se explică forma românească prin cea slavo-crastă, deoarece ele nu sunt învecinate teritorial. (În Banat a fost înregistrat doar *tata*).

literară predomină un sens concret sau altul, cel mai răspândit fiind 'femeie bătrînă' (v. DLRL, I 184; ALRM I 282: mai ales în N.-V. Trans., Banat, N. Olt. și Muntenia; în Mold. și E. Munt. a fost înregistrat *mătușă*, iar în alte locuri *bătrînă*). Cu sensul de 'bunică', cuvîntul a fost înregistrat doar în Banat (termen general — *bunică* sau *bună*; v. ALRM, I 238), iar cu acela de 'moasă' — într-un punct din Banat (termen general *moasă*¹).

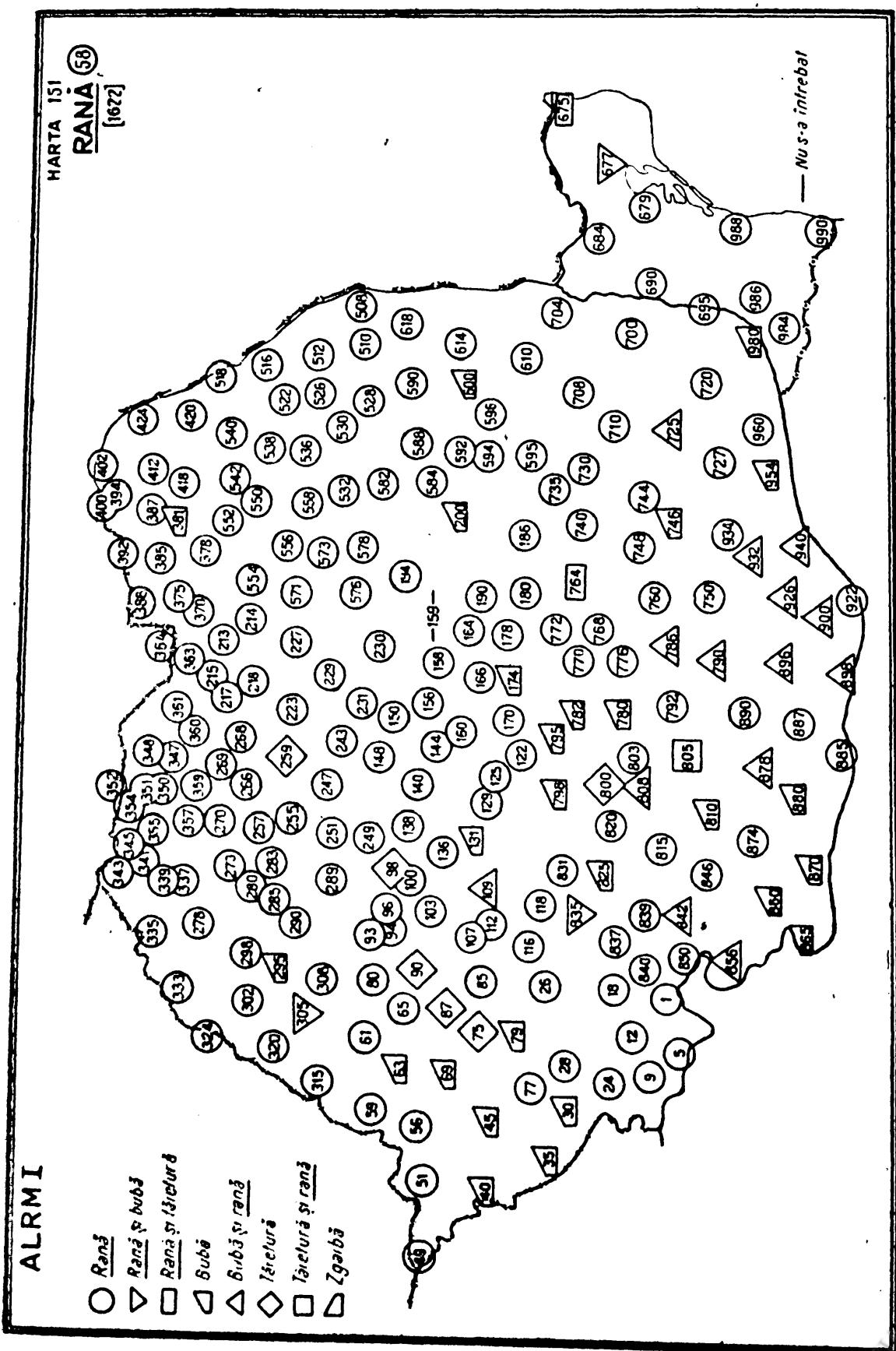
În adresarea către sora mai mare, către mătușă sau o femeie mai în vîrstă, în multe regiuni ale țării se întrebuiștează cuvîntul *léle* 'mătușă', provenit de asemenea din dialectele slave de sud: bg. *лѣля* 'mătușă, lele' (Gherov, III 31), scr. *lělja* (inv., dial. N.E.) 'mătușă' (Rječnik, VI 4; Ivec.-Broz, I 642) etc. (cuvîntul provine din limbajul copiilor: Berneker, 700)². Cuvîntul a pătruns din bulg. și în arom. *le, lele* (Capidan, 71).

În graiurile românești *lele* e răspândit aproximativ astfel: ca sensul concret de 'sora unchiului' — în N. Trans. și, pe alocuri, în Munt.; 'sora mamei' — în Trans. și N. Munt. (termen general — *mătușă*); în adresare către sora mai mare — în centrul Trans., N. Munt. (dim. *leliță, lelică, liță* — în Mold.); în adresare către o femeie mai în vîrstă — în centrul Trans., Bucovina, N. Munt. (pe alocuri, dim. *leliță, léică* — cf. ALRM I 321, 234, 286, 287, aici h. 20); în sfîrșit, în vorbirea populară, cuvîntul *mai* poate avea și sensul de 'femeie tînără, iubită', iar uneori, înțelesul depreciativ 'femeie rea, femeie de moravuri ușoare' (DLRL, II 745, DA II, p. II, 149—150).

Mult mai puțin răspândit în graiurile populare este *nánă* (termen de adresare către sora mai mare sau o femeie mai în vîrstă, sinonim cu *lele*), întîlnit mai ales în V. Trans. (ALRM, I 321, 238), identic cu bg. *нана* 'mătușă' (Gherov, III 191; Mlad. Et. 332: provenit din limbajul copiilor) și scr. *nána* 'mamă; mătușă' (termen de adresare unei femei mai în vîrstă; Rječnik, VII, 463); cf. și în alte limbi balcanice: alb. *nanë, nënë* 'mamă', ngr. *ηεηε* 'mama', sau în alte limbi slave: rus., ucr. *нана* 'doică' etc. (v. Vasmer, II 234—5). Înînd seama de faptul că astfel de cuvinte pot să-și concretizeze diferit sensul în diverse limbi, constatăm o apropiere directă de cuvîntul bulg. *нана* și scr. *nana*.

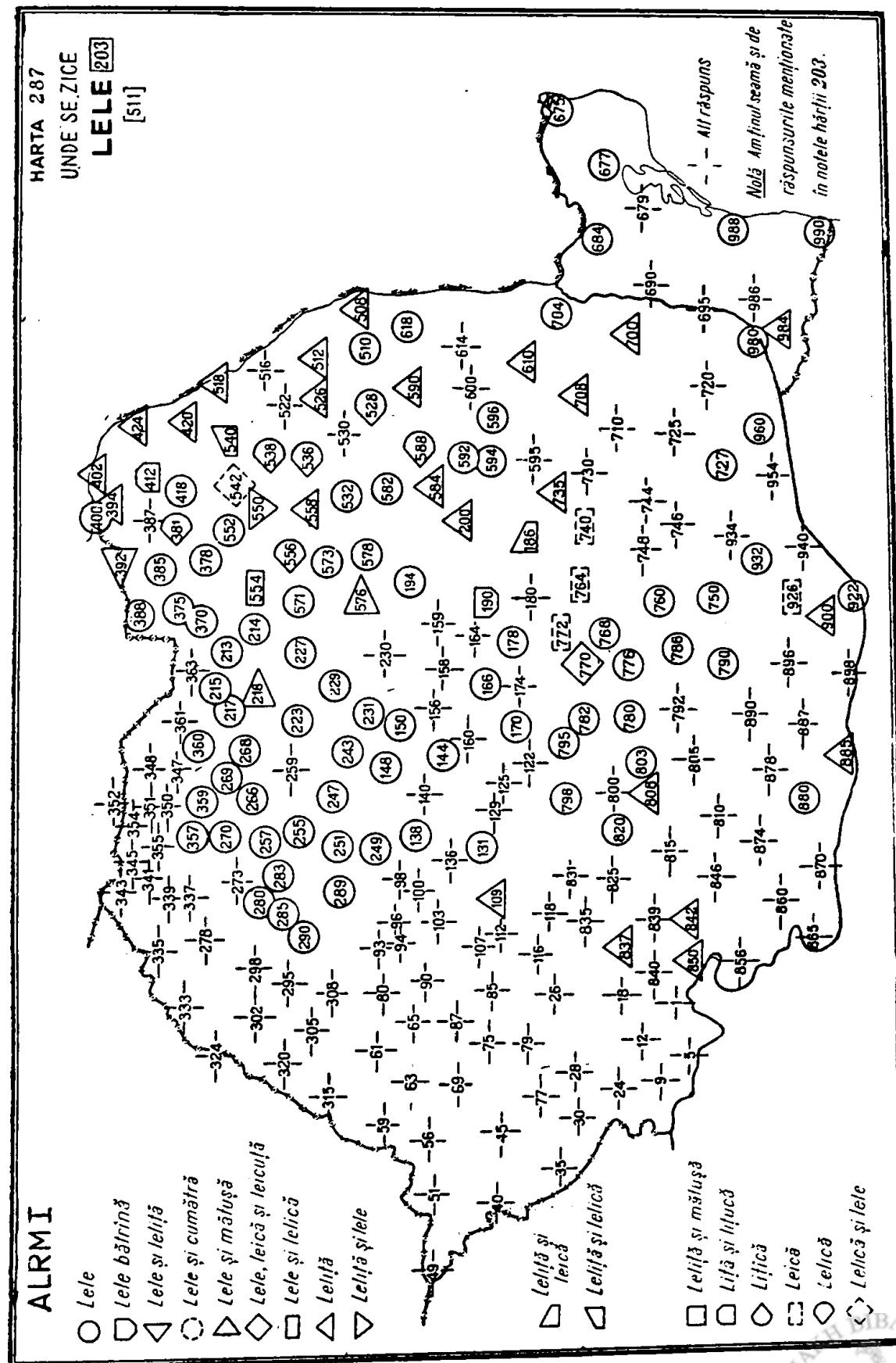
¹ *Moasă* (fem. de la *moş*, cuvînt autohton, cf alb. *moshë* 'vîrstă, bătrînețe') poate fi considerat sinonim al cuvîntului *babă*. În arom. *moasă* mai înseamnă încă 'femeie bătrînă', în timp ce în rom. doar textele vechi și unele graiuri păstrează încă sensul de 'bunică, femeie bătrînă', față de înțelesul, general azi, de 'sage-femme' (v. DLRL, III 111; Dalometra, 137; ALRM, I 293).

² Ucr. *лѣльо*, dim. *лѣлька* 'taică', deși legat etimologic, ca și rus. dial. *лѣля* 'naș; păpușă', de cuvîntul sud-slav, are totuși alt înțeles concret; forma dialectală ucr. *лелка* 'mătușă' (Berneker, 700; Jeleh. I 401) pare a fi un imprumut din rom. în graiurile sud-vestice.

Harta 19

Așadar, dacă *nevastă*, *maică*, *măstehă* și *babă* sunt, fără îndoială, de origine sud-slavă, *lele* și *nandă*, cuvinte expresive, provenite din limbajul copiilor, ne îndreaptă de asemenea spre domeniul sud-slav (bulgar și sirbocroat). În tot cazul, e puțin probabil ca ele să fi apărut independent în limba română, ci mai degrabă, sunt o doavadă în plus a existenței unor îndelungi relații pașnice și de prietenie între populația romanică și cea slavă în regiunile carpato-dunărene. Nu e lipsit de interes să observăm că toate aceste cuvinte se referă la femei și că adesea, ca termeni de adresare, au anumite nuanțe afective.

În încheiere, vom analiza cele două cuvinte de origine slavă prin care se denumește însăși noțiunea de rudenie. Amândouă, *rod* și *rudă*, sunt polisemantice; în plus, primul păstrează sensul de 'gens' doar ca învechit.

Rod '(inv.) neam, familie; (inv. pop.) prunc, văstar; poamă, fruct, (col.) recoltă; (fig.) rezultatul unei munci': vsl. *родъ* 'Geschlecht, Abstammung, Geburt, Natur, Wesen' (Hwb. 115), bg. *rod* 'neam, trib, popor; rubedenii, familie; generație; fruct, rod (al plantelor sau vietăților); gen' (BTR, 755), scr. *rōd* 'neam, trib; naștere, origine; rod, fruct, recoltă' (Ivek.-Broz, II 439—350), cf. sloven. *rōd* etc. (cf. și rus. *rod* cu sensul de 'recoltă bogată' — Dal, IV 10; etim. Vasmer, II 527—8)¹.

Față de limbile slave, în care predomină sensul de 'neam', în rom. a trecut pe primul plan celălalt sens — 'fruct'², sensul de 'neam' întinindu-se doar în textele vechi:

*Aceastia înțelepciuni și aceastia învățături ne-au dat și ne-au lăsat noo
teturor rodului romînesc...* (Pravila lui Vasile Lupu, 1646. Texte, 116).

Cf. însă cu sensul de 'fruct':

*Multe flori sunt, dar pușine
Rod în lume o să poarte.*

(Emînescu, Criticilor mei).

Acet sens este, de altfel, unicul în dubletul morfolitic *roădă*, format de la pl. (fem. și n.) *roăde* (alături de pl. n. *rōduri*)³.

¹ Vezi și O. N. Trubaciov, *К этимологии некоторых древнейших славянских терминов родства*, ВЯ, 1957, nr. 2, p. 86—88.; idem, *История слав. терминов родства*, p. 151 urm. Asupra sensului cuvântului în limbile slave vezi L. P. Iakubinski, *Образование народностей и их языков*, „Вестник Ленинградского Университета”, 1947, nr. 1, p. 145—146.

² Asupra existenței celor două sensuri în cuvinte din diverse limbi (ex. lat. *genus*, *genus* etc.) cf. M. M. Pokrovski, *Семасиологические исследования в области древних языков*, Moscova, 1895, p. 10: „La toate popoarele e foarte răspândită compararea fenomenelor din lumea vegetală cu cele din lumea animală...”.

³ Cf. și *bob* — pl. *bobî* și *boabe* > sg. *boabă*. Forma *roădă* ar putea fi interpretată și ca un postverbal de la *a rodî* (cf. vsl. *родити*, bg. *rodită*, scr. *rōditi*).

Rúdă 'neam, familie; persoană înrudită cu cineva; soi, sămîntă (de animale, mai rar, de plante)' corespunde direct bulg. pop. *pođa* (pron. *rudá*) 'neam, rudă' (cf. *Toŭ mu e pođa no маўка*, „mi-e rudă după mamă” — BTR, 755), dublet morfologic al lui *pođ*. (Cf. și rus. dial. *póđa* 'neam, rudă' — Dal, IV 11).

Am arătat mai sus că *rudă*, pl. *rude* se întrebuintează în limba română actuală alături de *neam*, pl. *neamuri*. Astfel, după datele ALRM, I 252, în N. Munt. și S. Trans. cele două cuvinte se întrebuintează paralel: uneori în același sat expresia *síntem rude* se întrebuintează alături de *síntem neamuri* (ex. punctul 158, reg. Stalin). În unele părți (de ex. în fostele județe Mehedinți și Sibiu) anchetatorul a înregistrat forma derivată *rudénii* (sg. *rudénie*, suf. -énie).. În acest sens concret, predomină însă *neamuri*. Trebuie observat că cele două cuvinte nu sunt sinonime perfecte și că există sensuri în care *neam* nu poate fi înlocuit prin *rudă*. (Cf. DLRL, III 178, 782; Tiktin, 1043, 1342; Candrea, 829, 1082).

În concluzie, sunt demne de reținut pentru astfel de cuvinte pătrunse în limbă, în urma bilingvismului mai mult sau mai puțin extins, răspândirea lor alături de alți termeni de alte origini, diversele valori concrete pe care acestea le pot avea în diferite regiuni (fenomene de sinonimie „teritorială”, polisemantism etc.).

29. Din terminologia social-politică. Nume de funcții și ranguri în orînduirea feudală

Fără a ne propune să urmărim întreaga terminologie social-politică feudală, care are un pronunțat caracter slav și care cere un studiu special, bazat, printre altele, pe datele documentelor slavo-române din sec. XIV–XV¹, ne vom opri aici doar asupra cîtorva termeni mai importanți, dintre care unii s-au păstrat pînă azi, în parte cu sensurile modificate². Pătrunderea acestor termeni în limba română trebuie fixată, teoretic vorbind, în perioada dintre sec. IX și sec. XV–XVI, mai ales în perioada primelor organizații statale românești și a apariției scrierii slavone pe teritoriul

¹ Vezi, în acest sens, P. P. Panaiteescu, *Urme din vremea orînduirii feudale în vocabularul limbii române*, SCL, IX, 1958, 2, p. 158–173.

² Asupra aspectului istoric al problemei vezi *Istoria R.P.R.*, Buc., 1952, și alte lucrări cu caracter general; cf. P. P. Panaiteescu, *Interpretări românești*, Buc., 1947 (în special, articolul *Problema originii clasei boierești*, p. 33 urm.); idem (Al. Grecu), *Bulgaria în Nordul Dunării în veacurile al IX-X-lea*, „Studii și cercetări de istorie medie”, 1950, 1, p. 223–236; V. Costăchel, P. P. Panaiteescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Tara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, Buc., 1957.

de la nordul Dunării de jos. Se știe că primele documente slave care nici nu păstrat de pe teritoriul țării noastre aparțin sfîrșitului sec. al XIV-lea¹. În sec. XIV—XV acești termeni apar fixați doar în documentele slavoromâne, ceea ce nu ne permite să ne facem o idee completă asupra răspândirii lor în limba română vorbită la acea epocă. Dar avînd o largă circulație ca termeni pentru denumirea unor instituții, funcții feudale etc., aceste cuvinte au pătruns din limba cancelariilor și în vorbirea păturilor largi ale populației. În acest fel, afirmația că ele ar fi pătruns în limba română prin intermediul cărților este, cel puțin în parte, inexactă. Acești termeni au apărut o dată cu noile relații sociale în Peninsula Balcanică și la Nordul Dunării, aparținînd, în primul rînd, limbii oficiale, scrise și vorbite, a cancelariilor (slavona), dar și limbii populare (romîna)².

Vom începe cu numele domnului, după care vom continua cu termenii denumind pe reprezentanții clasei boierești sau numirile unor funcții speciale :

Voievód, voivód '(inv.) comandant de oaste; titulatură a domnilor Moldovei și Țării Românești; guvernator al unei cetăți al unui ținut; căpetenia unei cete de țigani'. În limbile slave cuvîntul e compus din *roje* + *voda* („conducător de oaste”): vsl., vrus. *воевода* 'στρατηγός, ἡγεμών, praefectus' (Hwb. 153, Srezn. I 280; Vasmer, 213), bg. *воевода*, *войвода* 'voievod, căpitan de haiduci' (RB, I 134), scr. *vđvodа*, *rđevoda* 'Herzog, dux etc.' (Ivek.-Broz, II 737), cf. pol. *wojewoda*, ceh. *vojroda* etc.; imprumutat și în magh. *vojroda*, *vajda* (rezultat al haplogeniei) 'dux, princeps' (Kniezsa, 546), alb. *vojvodë* (Selișcev, *Слав. насл.*, 178; Fjalor, 617).

În strînsă dependență de condițiile istorice concrete, termenul *vojroda* a căpătat în diverse limbi slave o serie de valori concrete (pe lîngă cea „etimologică”); același lucru s-a întîmplat și în limba română, unde cuvîntul a căpătat sensul specific de ‚domn al Moldovei sau al Țării Românești’. Din punct de vedere al formei, cuvîntul a fost asimilat substantivelor masculine terminate în consoană (forma *voevoda* apare încă în textele

¹ Vezi, în această privință, S. B. Bernstein, *К вопросу об источниках славянской письменности в Балахии*, „Изв. АН ССР, отдел. лит. и пз.”, 1947, VI, 2, p. 125—135; Idem, *Разыскания в области болг. ист. диал.*, I, Moscova—Leningrad, 1948, cap. II, p. 51 urm.; D. P. Bogdan, *Din paleograafia slavo-româna*, în *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. I, Buc., 1956, p. 81 urm.

² Reînmeni, în legătură cu aceasta, afirmația judecătoare a lui P. P. Panaiteșcu: „De aceea cercetarea vechilor documente slave din Moldova și Tara Românească este de cel mai mare interes pentru dicționarul limbii române, nu numai în privința «românișmelor» stocurate în texte slave, ci și pentru numele instituțiilor, nume slavone, care erau adoptate și de români. Numele acestor instituții fac parte din limba română” (art. cit., SCL, IX, 2, p. 160).

vechi românești, de ex. *Ioan Vasilie voevoda* — cf. Tiktin, 1767); *vodă*, care apare atât în titulaturi (*Mihai-vodă*), cît și independent, este o formă rezultată prin suprimarea primei părți din *voie-voda*.

Limba română populară a păstrat și numele slav al regelui, împăratului — *crai* (ist., despre regii străini: ex. *craiul leșesc*; *Matias*, *craiul unguresc* — Ureche, Let. 73, 85; azi, în folclor): sl. bis. *край* 'König', bg. *края*, art. *крайът*, scr. *krālj* etc. (v. etim. Berneker, 572; Vasmer, I 631: împrumut din vgerm. *Karl*, numele lui Carol cel Mare, a. 742—814; cuvîntul rom. prezintă metateza sud-slavă); împrumutat și în magh. *király* 'rex' (Kniezsa, 268).

Iată cîteva exemple de întrebuițare:

*Și-i spune curat
Că m-am insurat
C-o fată de erai
Pe-o gură de rai.*
(Miorița).

Însuși Horia, căpetenia răsculaților de la 1784, este denumit în poezia populară *crai*:

*Pînă ce fu Horea erai
Pe domnire era vai.*
(Antol. pop. 81).

Printre alte sensuri, rezultate ale unei specializări ('vătaful călușarilor', în Olt.) sau al metaforizării (*crai de rouă*, personaj fantastic, *craiul păsărilor* 'pitulice'), poate fi semnalat, mai ales acela de 'lună nouă' (*crai nou*). Cf.

*Sus peste plai
Tăcutul erai
Al nopții reci,
Umbrind poteci,
Se'nală-n zări.*
(Şt. O. Iosif, Doina).

Cuvîntul se întînește și cu sensul depreciativ 'bărbat ușuratic', înțeles apărut în București la sfîrșitul sec. al XVIII-lea (vezi DA I, p. II 869—872).

Derivate românești: *crăie*, *crăiásă*, *crăesc*, *crăișór*.

Pentru reprezentanții clasei feudale avem doi termeni proveniți de asemenea din dialectele sud-slave: *jupîn*—*jupan* și *boier*.

Jupán '(ist.) titlu dat boierilor mari', *jupîn* 'idem; domn, stăpin, patron'; prima formă se întînește în texte slavo-române și în textele vechi românești și reproduce exact forma slavă corespunzătoare —

vsl. жупанъ (Supr., Hwb. 170), bg. жупанъ, vslb. Županъ, scr. župan, sloven. Župan etc., în timp ce *jupin* pare a fi varianta populară, pătrunsă în limba română într-o epocă mai veche (-an > -in); cuvîntul a fost împrumutat și în magh. *ispan* (Kniezsa, 224; asupra etimologiei cuvîntului cu punctele de vedere controversate v. Berneker, 368; Mlad. Et. 168; Vasmer, I 432: *жуна*, *жупан*; Machek, 598: Župa; cuvîntul poate fi în limbile slave de origine i.-e.)¹.

În urma unei îndelungi întrebuițări și prin determinologizare, cuvîntul a început să fie întrebuițat în adresarea către oricare boier, domn sau stăpin. Derivatul feminin, *jupineásă*² a evoluat din punct de vedere semantic și mai departe: în secolele trecute *jupineasa* era soția *jupinului*, marelui boier, ulterior — soția unui negustor sau orice orășeană, iar, în cele din urmă, cuvîntul a ajuns să desemneze chiar pe fata în casă (*jupineasă în casă*).

Iată cîteva exemple:

1) *jupan*: *Jupan Șârban Cantacuzino vel păharnic* (Liturghie 1702. Gaster, Cr. I 343).

2) *jupin* și *jupineasă* (și dial. *giupin*, *giupineasă* — Mold.):

a) *Iar argașii au dzis* [viitorului domn Petru Rareș]: „*Bun vis ai visat, giupine...*” (Neculce, Let. 109).

Gheorghe Ștefan Vodă cînd era boieriu, murindu-i giupineasa au rămas văduvoi (ibid. 116).

b) Adresare cu respect, într-o „Orătie de nuntă”:

*Ia poftim, Jupine mire,
Și dumneata, nune mare...
(Antol. pop. 641).*

c) *Jupineasă în casă*:

*Și cu șorți de Jupineni
Rînduile vin
Și deretică prin casă...
(Coșbuc, Nunta în codru).*

Boier '(ist.) nobil, mare proprietar de pămînt, (mare) dregător al statului feudal; moșier, mare bogătaș; domn (azi, inv.)': vsl. болярина, pl. боляри 'Edler, Vornehmer, Magnat' (Supr., Hwb. 14), bg. боларин, болар

¹ Vezi S. Dragomir, *Cîteva nume ale organizației de stat slavo-române*, DR, I, 147 urm.; Al. Rosetti, *Sur dr. jupin*, BL, V (1937), p. 221—222. Cf. noi puncte de vedere la P. Skok, *Observations sur la famille linguistique Župa*, în *Езиков. исследование в честь на акад. Ст. Младенов*, Sofia, 1957, p. 329—332.

² Celălalt derivat, *jupanișă* (< *jupan* + suf. -ișă) se întâlnește doar în textele vechi sau, azi, arhaizant.

'boier; om bogat' (RB, I 76), scr. *bòljarin*, *bòljär*, cf. vrus. *бояринъ* (cuvînt pătruns în slavă din limba protobulg.; v. etim. Vasmer, I 114, cu bibl.); împrumutat și în alb. *bujar* 'Vornehmer, Edler', fem. *bujareschē* (Meyer, 52—53; Fjalar, 49).

Derivate românești: *boiereásă* (suf. -easă), *boierás*, *boiernás*, *boierime*; *a boieri*, *a se boieri*; *boieresc* (subst. 'clacă') etc.

Forma fem. *boiereasă* și-a lărgit sensul, ajungînd să însemne 'femeie'; cu acest înțeles cuvîntul s-a păstrat dialectal (Trans.) în forma contrasă *boreasă*¹.

De ex. în „Textele măhăcene”: *Venit-au o boereasă* [= Sfinta Vineri] *în cetate*. (Hasdeu, Cuv. II, 1)².

Cf. *boreasă* în poezia populară:

*Toți voiniții trag acasă
La copii și la boreasă.*

(Bibicescu, P. pop. 165).

De altfel, ca și *jupîn*, cuvîntul *boier* și-a lărgit cu timpul înțelesul, pierzînd valoarea strict terminologică, ajungînd să se întrebuițeze (în trecut) ca termen de respect:

*Să ierlați, boieri, ca nunta s-o pornim și noi alături.
(Eminescu, Călin).*

În această grupă³ pot fi amintite și astfel de cuvinte ca *sol* și *staroste*, care continuă să se întrebuițeze și astăzi:

Sol 'trimis (oficial), ambasador': vsl. сълъ 'idem', vrus. *co.тъ* (Srezn. III 741). În veacurile trecute acesta era singurul termen pentru funcția de 'trimis oficial', fiind înlocuit în sec. al XIX-lea cu *ambasador* (< fr. *ambassadeur*). *Sol* se păstrează însă în limba literară și popular cu sens mai larg de 'trimis, vestitor; (pop.) trimis al mirelui' (DLRL, IV 168).

Cf., la Neculce, cu sens de 'ambasador':

...*Fiind Ioan Tăutul logofăt mare, l-au trimis sol la Leși.* (Let. 108).

Astăzi, cu sens mai larg:

*El [copilul] e sol, precum se rede,
Mă-sa l-a trimis în sat.*

(Coșbuc, Iarna pe uliță).

¹ Cf. o contracție asemănătoare în rus. *боярин* > *барин*, *боярня* > *барыня* (Cf. L. P. Iakubinski, *История древнерусской языка*, Moscova, 1953, p. 348).

² Exemplul este luat din: O. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, II, p. 424; cf. L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiol.*, p. 159.

³ Lăsăm la o parte termeni speciali denumind diverse funcții în epoca feudală, ca: *postelnic*, *clucér*, *stólnic*, *vórnice* etc., toate de origine slavă. Vezi enumerarea lor în *Istoria R.P.R.*, 1952, p. 87—89, sau, de ex., la Candrea, 158—159.

Popular, 'trimis al mirelui spre a-i vesti sosirea în satul miresei':

*Vă rugăm să ne-arătați
Care este gazda solilor :
Să lasă să ne dăm solile.*

(Teodorescu, P. pop. 163).

Staroste '(ist. Mold.) comandant al unei cetăți; (inv.) conducător al unei bresle; șef, conducător; (pop. Mold. Trans.) peșitor, cel care dirijează ceremonia nunții' (v. ALR II 161): vsl. *crapoeta* 'senex' (Mikl. Lex. 881), scr. *stārosta*, vrus. *cmapocma* etc. (răd. *starō* 'bătrîn' + suf. -osta; Vasmer, III 5).

Iată cîteva exemple :

- 1) *Staroste de Putna* (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, 51).
- 2) *Starostele tăbăcarilor, starostele negustorilor, starostele vîndatorilor, starostele lăutarilor* (DLRL, IV 217; Candrea, 1196).
- 3) *Măi Chirică... Bun staroste mi-am găsit* (Creangă, Stan Pătitul).

Din exemplele de mai sus se poate vedea ușor că aceste cuvinte au căpătat diverse valori concrete în strînsă legătură cu organizarea socială a principatelor române în veacurile trecute. Pătrunzînd însă în limba populară, ele și-au largit sfera de întrebunțare și sensul, modificîndu-și deci funcțiile: numai astfel ele au supraviețuit orînduirii sociale în care au apărut (*boier* și *jupîn* sunt, de altfel, pe cale de dispariție astăzi).

30. Starea socială, profesii etc.

Multe din cuvintele de origine slavă referitoare la starea socială a oamenilor au fost caracteristice pentru orînduirile sociale care astăzi aparțin, la noi, istoriei. Totuși, aceste cuvinte continuă să se întrebunțeze și astăzi în urma largirii și modificării sensurilor sau a unor întrebunțări metaforice etc. Se știe că, o dată cu dezvoltarea societății, tocmai astfel de termeni își schimbă mai ales funcțiile, capătă valori noi, îndepărțindu-se uneori foarte mult de sensul inițial.

Ca și în paragraful precedent, ne vom opri mai ales asupra acelor cuvinte care s-au păstrat în limba română actuală, adesea largindu-și sfera întrebunțării și a sensurilor.

Stăpin 'stăpinitor, conducător, domn; patron; proprietar (al casei, al unui lucru), *gazdă*', fem. *stăpină*: vsl. *cronan* 'dominus' (Mikl. Lex. 885), bg. *cmonánuh*, *cmonán* 'stăpin, proprietar; (pop.) stăpinul casei,

bărbat', fem. *стопанка* (Gherov, V 262; BTR, 892), scr. *stòpanin* (= *dòmàćin*) 'stăpinul casei' (Ivek.-Broz, I 241, II 477; cuvîntul nu apare în alte limbi slave); împrumutat și în alb. *stopan* 'stăpin, căpetenia ciobanilor' (Meyer, 393; Selișcev, *Слаe. население*, 183)¹.

Derivate românești: *a stăpîni*, *stăpînire*, *stăpînitór*.

Gospodár '(ist.) domnitor; stăpinul unei gospodării, țăran cu stare; stăpinul casei, bărbat; (bun) administrator': sl. bis., vrus. *господаръ* 'dominus' (Srezn. I 563), bg. *господár* 'domn, stăpin; gospodar' (Mlad. Tălk. 459), scr. *gospòdár* 'idem', cf. sloven. *gospodár*, slovac. *hospodar*, ceh. *hospodař*, pol. *gospodarz* etc. (v. etim. Berneker, 234—6; Meillet, Et. 207, 212; Vasmer, I 299).

Corespondentul feminin al lui *gospodar* e *gospodină* 'stăpîna casei, a gospodăriei; casnică, femeie pricopută în gospodărie': bg. *господыня* 'doamnă' (Mlad. Tălk. 460), cf. vsl. *господынъ* 'domina', scr. *gospòdinja* (inv., rar; Rječnik, III 310), sloven. *gospodinja* 'gospodină', ucr. *господыня* 'gospodină, doamnă' (Hrinc. 359), rus. dial. *господыня* 'gospodină; jupineasă' (Dal, I 386; Слов. русск. яз. I 880).

Comparația cu limbile slave ne duce la concluzia că înțelesul de 'stăpin(ă) al (a) gospodăriei etc.' nu este un fapt izolat, ci se explică prin lărgirea sensului celor două cuvinte în limbile slave, în particular în bulg. și scr.

Derivate românești: *a gospodări*, *gospodărie*, astăzi în denumirile *gospodărie* (*agricolă*) *colectivă* (cf. rus. *коллективное хозяйство*, *колхоз*—*colhoz*), *gospodărie* (*agricolă*) *de stat* (cf. rus. *советское хозяйство*, *сөвхоз*—*sovhoz*).

Slúgă 'servitor, argat (și fig.); (ist.) slujitor (înarmat) pe lîngă un boier sau voievod': vsl. *слуга* 'Diener, Knecht, Diakon' (Hwb. 121), bg. *служá*, scr. *slúga* etc. (v. etim. Vasmer, II 664—5: *служá*); împrumutat și în magh. *szolga* (Kniezsa, 508).

Împreună cu acest cuvînt au pătruns în limba română și alte derivate: *a sluijí* (vsl. *служити*), *slújbă* (vsl. *служьба*), *slujbás* (bg. *службáши*). Derivatele românești sunt formate atât de la *slugă*, cît și de la *sluji* și *slujbă*: *a slugări*, *slugărie*, *slugárnice* etc.; *slujitór* etc.; *slujbulită*. Cuvîntul

¹ Unii cercetători se îndoiesc de originea slavă a acestui cuvînt; cf. Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, p. 94, care-l trece printre balcanismele cu etimologie neclară. St. Mladenov a propus o etimologie slavă: *sto-p-, suf. -anъ („Slavia”, V, 1926, 1, 154; Mlad. Et. 610). Adoptând-o, acad. Al. Rosetti include cuvîntul *stăpin* printre cuvintele slave pătrunse de timpuriu în limba română (-an > -in, ca în elementele latine; *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhagen-Buc., 1947, p. 406—408; *Influența*, 39; cf. Tiktin, 1484; Candrea, 1195).

slújnică e un derivat fem. de la inv. *slújnic* 'slugă' (cf. bg. *слујнік* 'slugă'; fem. *слујніца* 'slujnică')¹.

Rob 'sclav, serb², iobag; supus (și fig.): vsl. *роєвъ* 'sclav' (Zogr., Supr.), alături de *роєвъ* 'sclav, servitor' (Hwb. 111, 115), bg. *роб* (Mlad. Et. 562), scr. *rōb* etc.³; împrumutat și în magh. *rab* (Kniezsa, 452).

O dată cu acest cuvânt a pătruns în rom. și verbul derivat: *a robī* (bg. *робя*); derivat românesc: *robic*.

Dintre cuvintele enumerate aici, *stăpîn*, *rob* și *slugă* continuă să-și păstreze sensul inițial și să denumească pe oameni după poziția lor socială (deși au și alte sensuri, unele figurate). În schimb, *gospodar* și-a modificat mai mult înțelesul, ajungind să însemne în genere 'țăran cu stare, stăpînul casei', având o largă răspîndire în graiurile populare și în limba literară.

Citiva termeni de origine slavă denumesc oamenii după ocupație, profesie, cum sunt, de pildă, *pîndár*, *jitár* (cf. și *plugar*, derivat de la *plug*), *pogonici*:

Pîndár 'paznic (la vie, la pădure, la holde)', arom. *pîndár* 'paznic la vie' (Capidan, 76): mbg. *пјадаръ*, cf. bg. *пъдáр* 'idem', scr. *pudár* 'idem'; împrumutat și în alb. *pēndar* 'idem' (Meyer, 332); paralel cu acest cuvânt a pătruns în rom. și verbul *a pîndî*: mbg. *пјдити*, cf. bg. *пъдя* 'a alunga', scr. *púditi* (Mlad. Et. 540; Vasmer, II 461 : *nýdúть*).

Jitár 'păzitor de țarină, pîndar': sl. bis., vrus. *житаръ* 'panifex; custos(ex. hordei)'—(Srezn. I 875, Mikl. Lex. 198), cf. bg. *житáр* 'negustor de cereale' (Mlad. Tâlk. 6777), scr. *žitár* 'idem' (răd. în vsl. *жито* 'cereale, bucate' — Hwb. 169).

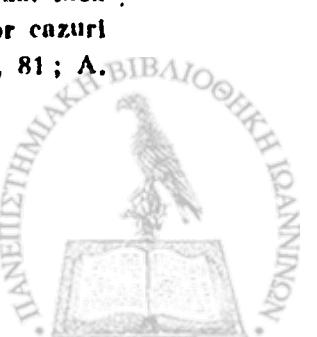
Pogonici 'băiat care mînă vitele la arat': bg. *погоницъ* 'idem' (Mlad. Et. 438), cf. scr. *pogonič* 'gonaș' (Ivek. Broz., II 79), ucr. *погонич* 'pogonici' (Hrinc. 1343; cuvîntul slav provine de la vb. *po-gonili* 'a alunga, a mîna').

Astfel de termeni vin să se adauge numeroaselor cuvinte slave referitoare la agricultură (vezi cap. I).

¹ În sec. al XIX-lea a inceput să se folosească la orașe termenul *servitor* (<fr.), în loc de *slugă* sau *slujitor*. Iată un exemplu în care cel trei termeni apar în același context la unul din maestrii cuvîntului, pentru a evita monotonia: *A fost odată un vîndător care, de către oră mergea la vîndătoare, avea obicei să ia cu dînsul pe slujitorul său... și la toate aceste basme, nu lipsea niciodată de a aduce ca martor pe băta slugă. și puțin mai jos: Așa vorbi servitorul și stăpînul se puse pe gînduri...* (Odobescu, *Pseudokinegetikos*, 146).

² *Rob* a luat locul lui *serb* treptat în textele vechi românesti. Cf. P. S. Năsturel, în „Romano-slavia”, I, Buc., 1958, p. 207.

³ Cîndva acest cuvânt a fost citat în sprijinul teoriei existenței „daco-slavei”, dar încă St. Kul’bakin (*Le vieux slave*, Paris, 1929, p. 156—7) a atrăs atenția asupra unor cazuri de *ro-* în loc de *ra-* în limbile slave de sud. Vezi Kr. Sandfeld, *Linguistique balk.*, 81; A. Vaillant, *Gramm. comp.*, I, 163.

31. Din terminologia militară

În limba română se păstrează un număr de cuvinte de origine slavă care au făcut inițial parte din terminologia feudală existentă în țările române. Pătrunderea lor în rom. se explică de asemenea prin condițiile istorico-sociale și culturale în care s-au dezvoltat organizațiile statale românești în strînsă legătură și sub influența organizațiilor statale sud-slave.

În cele ce urmează vom analiza pe scurt doar cîțiva din acești termeni, în general cunoscuți și întrebuiențați în graiurile populare și în limba literară, care, în multe cazuri, și-au largit sfera întrebuiențărilor și a sensurilor. Astfel, din această terminologie militară fac parte numele luptătorilor (*voinic, viteaz*), ale unor arme (*sabie, suliță* etc.), ale unor formații militare (*pîlc, strajă*), sau semne distinctive ale armatei (*steag*), precum și acela al *războiului* însuși.

Voinic '(inv.) luptător, ostaș, soldat; tînăr curajos, viteaz; flăcău, fecior; (adj. *voinic, -ă*) bine făcut, viguros, puternic': bg. *войник* 'luptător, ostaș, soldat' (Gherov, I 146), scr. *vòjnik* 'idem', cf. sloven. *vojnik* (rădăcina *voj-* în vsl. *воинъ* 'luptător', suf. în limbile slave de sud *-ikъ*; v. etim. Vasmer, I 215: *еоин*).

Derivate românești: *voinicél, voinicie, voinicésc, voinicéște, voinicós*.

Viteaz '(ist.) cavaler, oștean al curții domnești; (adj.) brav, care se luptă cu bărbătie; îndrăzneț, dirz, inimos': srb.-sl. bis. *витеазъ* (sl. com. ***vitēdъzъ*, împrumutat din v. germ. *viking-*), vrus. *витеазъ* 'heros', bg. *витезъ*, scr. *vítěz* etc. (v. etim. Vasmer, I 206; în rom. cuvîntul a fost împrumutat după pierderea vocaliei nazale *e*)¹; împrumutat și în magh. *vitéz* 'miles; fortis, strenuus' (Kniezsa, 560).

Derivate românești: *vitejésc, vitejéște, vitejie*.

Alături de cuvîntul generic *oaste* (< lat.), numele unor grupuri de ostași etc. sănt de origine slavă:

Pîlc '(inv.) mică unitate militară; grup mic de oameni, de păsări, de animale etc.': vsl. *плькъ* 'pîlc, oaste' (Hwb. 87), bg. inv. *пълк* (Mlad. Et. 538), cf. vrus. *пълкъ* 'oaste, pîlc; campanie, bătălie' (Srezn. II 1747–9), rus. *полк*², scr. *pûk* etc. (vechi împrumut din germ., v. etim. Vasmer, II 392–3).

¹ Vezi P. P. Panaitescu, despre *viteaz*, în SCL, IX, 1958, 2. p. 164–166.

² Împrumutat în epoca influenței ruse (sec. XVIII–XIX): *полк* 'regiment'.

Strájd 'gardă; (inv.) cetățuie străjuită; (inv.) timpul cît se făcea de gardă; (inv.) barieră; pază, apărare; paznic, santicelă etc.¹: vsl. *стражка* 'strajă, pază' (Hwb. 125), bg. *cmpáčka*, scr. *stráža* etc. (v. etim. Mlad. Et. 611, Meillet, Ét. 398).

Derivate românești: *a străjuī*, *străjér*.

Numele vechi al stindardului era *steag*, cuvînt păstrat pînă astăzi, avînd și alte sensuri: 'stindard, drapel²; (inv.) unitate militară avînd steagul său; (dial.) steguleț cu panglici (la nuntă etc.); (fig.) cauză, ideal': cf. vrus. *смъзъ*, sl. bis. *стягъ*, bg. inv. *стяг*, scr. *stěg* etc. (vechi împrumut din germ. nord., v. etim. Vasmer, III 36).

În limba literară actuală cuvîntul a primit și un sens abstract 'simbol de luptă, cauză, ideal', de ex. *steagul socialismului*. În dialecte (Trans., Ban., Maram., Bucov.) cuvîntul a fost înregistrat cu un sens concret — 'steguleț împodobit cu panglici' (ALRM II 209).

Iată cîteva exemple de întrebuițare:

'drapel':

Vor trece bărbații-n șiraguri
Cînd buclum suna-va să chemă
Pe tineri sub *steaguri*,
(Coșbuc, Moartea lui Gelu).

'unitate militară' (ist., arhaizant): (*Vodd*) *vrea să aibă la apa Răutului un steag de călăreți*. (Sadoveanu, Neam. Șoim. 630).

'steag la nuntă':

Vătașul a dat semn din *steag*
Și-atunci porniră toți șirag
Încetinel.
(Coșbuc, Nunta Zamfirel).

Dintre numirile de arme vom nota doar pe cele mai răspîndite și întrebuițate pînă astăzi:

Sábie 'épée, sabre': bg. *сабя*, scr. *sâblja*, vrus. *сабля* etc. (cuvînt oriental, probabil fino-ugric, pătruns în limbile slave, iar de aici în alte limbi europene; v. Preobr. II 243, Mlad. Et. 566, Vasmer, II 565); cf. magh. *szablya* (pătruns totuși prin limbile slave; v. discuția la Kniezsa, 743—4).

¹ Cf. în limbile românești occidentale termenul corespunzător de origine germanică: fr. *garde*, span. *guardia*, răspîndit ulterior și în alte limbi europene: pol. *guardia*, rus. *охрана*, rom. *guardie* (< rus.), *gardă* (< fr.).

² Sinonimele *drapel* (< fr.), *stindard* (< Ital.) sunt împrumuturi mai noi (sec. XIX) și se întrebuițează azi mai rar.

Súlija 'lance' : vsl. *сўлица*, bg. *сўлица*, scr. *súlica*, cf. vrus. *сулица* etc. (Mlad. Et. 617, Vasmer, II 44).

Prăștie 'armă veche de luptă cu care se aruncă pietre (azi : jucărie) ; curmei, frinchie, căpăstru' : vsl. *прашта*, bg. dial. *прáща* (Mlad. Et. 504), cf. scr. *práča*, rus. *прáща* (pop. *порога* ; sl. com. *por-tja, din răd. *per-*'a bate' — v. etim. Mlad. Et. 504, Vasmer, II 426, Cernih, *Очерк*, 127) ; imprumutat și în magh. *parittyā* (Kniezsa, 392).

De la *prăștie* s-a format verbul *a îm-prăștiā* 'a pune pe fugă, a bate pe dușman ; a alunga, a risipi' (*a se împrăștia* 'a se risipi'), care, generalizându-și sensul, nu se mai leagă de primul¹.

Deosebit de interesantă e istoria cuvântului *răzbói* (1) 'bătălie, luptă ; bellum', imprumutat independent de omonimul său *răzbói* (2), ale cărui corespondente bulg. și scr. le-am văzut mai sus (§ 4)². În limbile slave găsim astfel de corespondente : vsl. *разбоян* 'ucidere, jaf' (Hwb. 113 : Euchol. Sin., Suprasl. ; Mikl. Lex. 113) ; [în bg. apare doar *разбоу* 'răzbói de țesut' ; în schimb, se păstrează substantivul derivat : bg. *разбойник* 'tilhar, haiduc' — cf. Mlad. Et. 542], scr. *rászbój* 'jaf, atac, cimp de bătaie' (alături de *rászbój* 'răzbói de țesut' — Benešić, 835), sloven. *razbój* 'jaf', vrus. *разбóу, разбóу* 'jaf, ucidere ; bătaie, atac' (Srezn. III 21–22, 147–148)³ ; cf. și ucr. *розбій*, pol. *rozbój*, ceh. *rozboj* 'jaf' (v. Berneker, 68).

Prin urmare, chiar în limbile slave se găsește veriga intermediară care ne explică sensul cuvântului românesc : de la înțelesul general de 'bătaie', cuvântul și-a specializat sensul în limbile slave — 'jaf' —, în timp ce în limba română s-a generalizat sensul de 'luptă', iar mai târziu 'bellum, guerre', pe baza unor valori semantice înregistrate de pildă, în scr. și rusa veche.

Iată cîteva exemple :

'luptă, bătaie' : *Și eșiră fii lui Ammon și au rînduit răzbói lîngă uza porșii.* (Biblia 1688, 2 Reg. 10, 8, ap. Tiktin, 1313).

¹ Cf. S. Pușcariu, *Et. de ling. roum.*, 399.

² De la aceeași tulpină (verbul *raz-bili* 'a bate') s-au format în limbile slave două substantive, independent unul de altul, cu sensuri concrete total diferite : lucrul și totul explicabil în cazul unor rădăcini verbale, de la care se pot forma mai multe substantive cu sensuri diferite, bazate pe o noțiune generală (în cazul de față 'a bate'). În astfel de cazuri apare clar faptul că diverse derivate se formează adesea în diferențe colective și apoi se răspindesc în limba comună.

³ Deosebit de semnificativ pentru sensul care ne interesează ('bătălie, luptă, atac') este următorul citat dat de Sreznevski : *Новогородцы, Великого Новгорода разбойники, 70 ушкуев... пришедшие, взяли Кострому градъ разбоемъ, а было всхъ разбойниковъ 2000.* (Соф. I л. 0883 в., Srezn. III 22).

'guerre, Krieg': *Ștefan Vodă cel Bun multe războaie au bătut.* (Neculce, Let. 105).

Deși are corespondent exact în limbile slave, *răzbóinic* 'luptător, ostaș etc.' (bg. *разбóйник* 'tilhar, haiduc', scr. *rázbojník* 'tilhar' etc.) poate fi derivat și în rom. cu ajutorul sufixului *-nic*; cf. și vb. deriv. *a se război*¹.

Din aceeași sferă de noțiuni fac parte alte două cuvinte de origine slavă — *răzmeriță*, și *bejénie*:

Răzmeriță, răzmiriță 'răscoală, răzvrătire': sl.bis.-srb. *размирица* 'bellum' (Mikl. Lex. 778, ex. din *Monumenta serbica*), bg. *размирица* 'răzmeriță' (și *размýрue, размýрна* — Mlad. Et. 548); scr. *ràzmirica* 'război; ceartă' (Ivek.-Broz, II 330).

Bejénie, băjénie '(inv.) fugă din fața dușmanilor cotropitori, în urma jafurilor administrative și exploatareii': vsl. *бѣжанніе* 'fugă' (Hwb. 10; vb. *bězati* 'a fugi'). Cuvântul se întâlneste adesea în textele vechi românești (și azi, arhaizant), împreună cu derivele sale: *băjenár* (suf. *-ar*), *a băjendri, băjendrie* etc.

Ex. *Vremuri de bejenie* (Sadoveanu).

32. Relațiile feudale, organizația de stat, societatea

O serie de termeni de origine slavă referitor la orinduirea de stat și socială, apărăți în epoca feudală, s-au păstrat pînă astăzi în limba română. Studierea lor, ca și a celor din grupele precedente, poate arunca lumină asupra epocilor trecute, asupra relațiilor istorice dintre poporul român și popoarele slave vecine. Terminologia slavă referitoare la orinduirea socială s-a fixat în limba română din sec. XIV – XVI și urm. datorită faptului că limba scrisă oficială în acest timp era slavona (redacția medio-bulgară, în parte medio-sîrbă și medio-rusă, dar cu suficiente trăsături locale, ca să se poată vorbi de o redacție românească). Chiar după apariția primelor texte românești, continuă să se mai scrie documente în slavonă,

¹ Așa cum s-a observat de mult, rezbel a fost o formă hibridă, creată de latiniști în sec. al XIX-lea pentru a propria cuvîntul de lat. *bellum* (cf. Tiktin, 1313; Candrea 1084). Din limba zilarilor etc. această formă a pătruns parțial și în literatură.

Cf. la Hasdeu:

*Iar aderdrul gême tempeste și rezbele,
Blâstem, urgle, neguri, pucioasă și morminti.*

(Viersul).

ceea ce vădește și mai mult existența unui „bilingualism literar” în țările române¹.

Un grup interesant de cuvinte îl formează cele legate de noțiunea „a da”: *dájdie, dánie, dar*, care provin în slavă de la verbul *dati* ‘a da’. În timp ce acțiunea e denumită în românește cu un verb moștenit din latină, anumite noțiuni concrete legate de această acțiune sunt redată prin cuvinte de origine sud-slavă, care au un conținut legat de relațiile sociale.

Dájdie este termenul vechi pentru ‘impozit, dare’; sl. bis. *даждя* ‘datio’ (*dadja — Berneker, 176; Vasmer, I 326), bg. înv. *даждие* ‘dajdie, impozit’ (RB, I 220)².

Dánie este un alt termen vechi pentru ‘dăruire, dar, donație’ (în special: unei biserici, mănăstiri etc. din partea voievodului): sl. bis. *даніє* (Mikl. Lex. 153).

Dar este singurul cuvînt din această familie care s-a păstrat pînă astăzi, datorită faptului că are un sens mai larg, nefiind întrebuităt numai ca termen — ‘obiect dăruit, cadou; (bis.) prinos, ofrandă; (fig.) însușire, aptitudine, talent’: vsl. *даръ* ‘Gabe, Geschenk, Dank’ (Hwb. 18), bg. *дар* ‘dar; aptitudine, talent’ (RB, I 222), scr. *dár* ‘idem’ etc. (Vasmer, I 328: *дар*). Împreună cu substantivul, a pătruns în rom. și verbul *a dărui* (vsl. *даровати*, *дарояти*); împrumutat și în alb.: *daroví* ‘dar’, *darís*, *darovít* ‘a dărui’ (Meyer, 61; Fjalor, 73, 74). Derivat românesc: *dárnic* (suf. -nic, de origine slavă).

Diverse obligații, datorii ale țăranilor iobagi față de feudali sau de stat aveau de asemenea denumiri slave:

Deseátină, desétină ‘zeciuaială’: vsl. *десѧтина* ‘a zecea parte’ (pătruns după denazalizare, cînd și se citea *и*, cf. bg. *десемина*, rus. *десятина* etc.).

Clácă ‘boieresc, robotă; muncă de ajutor colectiv (la țară), şezătoare’³: bg. *млакá*, dial. *клакá* ‘idem’ (Mlad. Tálk. 1026), scr. *tláka* (v. etim. Mlad. Et. 634; Vasmer, III 116: *толóka*, cf. ucr. *толóкá* > rom. *toloácă*).

Gloábă ‘amendă, despăgubire’: bg. *глóбá* ‘idem’, scr. *glòba* ‘idem’; cf. și verbul înv. *a globi* ‘a amendă’: bg. *глобá*, scr. *glòbiti* (v. etim. Ber-

¹ Asupra condițiilor în care s-a dezvoltat cultura și scrierea în limba slavonă la noi și ale apariției scrierii românești vezi, în ultimul timp, volumul colectiv *Viața feudală în Tara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, Buc., 1957 (Cap. XI: *Cultura feudală*, scris de P. P. Panaitescu); vezi și P. P. Panaitescu, *Începuturile literaturii în limba română*, în *Interpretări românești*, Buc., 1947, p. 231–256.

² Alături de *dajdie*, se întrebuiță înainte și cuvîntul de origine maghiară *bír*, amindouă fiind azi înlocuite cu neologismele: *dare*, *impozit* (fr.-lat.).

³ În acest din urmă sens, cuvîntul a fost înregistrat în unele părți ale Munteniei și Moldovei, alături de *șezătoare*, care are o răspîndire mai largă (ALRM I 289).

neker, 304); împrumutat și în alb.: *gjobē* 'amendă', ngr. γλόμπα, χλοπά 'emenda, pena, castigo' ¹.

Cerurile, plingerile la stăpînire erau denumite înainte *jálba*: sl. bis. жалка, bg. *жала*, ser. *žalba* 'idem' (în Mold. și *jálobă*, din rus. *жáлоба*).

Proprietatea asupra pământului se numea nu numai *mošie* (< *moš*), ci și *ócină*: vsl. отъчина 'Vaterland, Heimat' (derivat de la отецъ 'tată' — Hwb. 79), vrus. отъчина, очина 'patria, mošie' (Srezn, II 830—2), sau *bástină*: mbg. *баштина* (< *bašta* 'tată' [< *batja] + suf. -ina), bg. бáштина, ser. *báština* (Berneker, 45—6; Mlad. Et. 19; Rječnik, I 200 urm.).

Dintre termenii referitori la măsurile de represiune pot fi notați aici:

Cázna 'tortură, supliciu' (și 'străduință, osteneală'), *a cázni* 'a tortura' (refl. *a se cázni* 'a se chinui, a se strădui') ²: vsl. казнъ 'Strafe' (Hwb. 44), sl. bis. казнити 'strafen' etc. (v. etim. Berneker, 496; Vasmer, I 504: *казнъ, казнить*).

Témnișd 'închisoare': vsl. тъмница (împrumutat după vocalizarea ierului intens), bg. тъмнѝца, *темнѝца*, ser. *támica*.

În limba română actuală se păstrează și cuvîntul slav pentru denumirea frontierei dintre două țări — *gránișă* (și 'limită, margine'): sl. bis. граница, bg. граница, ser. *gránica*, rus. грани́ца etc. (v. etim. Berneker, 346; Mlad. Et. 109).

În sfîrșit, în această grupă pot fi trecuți cîțiva termeni denumind noțiunile de 'popor', 'comunitate', 'mulțime de oameni': *gloátă*, *óbste*, *noród*.

Gloátă 'mulțime; copiii unei familii; popor, (inv.) oaste de țară': sl. bis. глоата 'turba', bg. гло̀ма 'Herde, Schär', ser. *glöta* 'Familie (Weib und Kinder); arme Leute; Unkraut, Unsauberkeit, Schmutz' (Berneker, 306).

óbste, *óbstie* 'comunitate, popor; formă primitivă de uniune economică agricolă' avea o sferă de întrebunțare mai largă pînă în sec. al XIX-lea, cînd în limba literară a început să se folosească neologismul *societate*. Forma care-i stă la bază este vsl. обкштие 'Gemeinschaft' (Mikl. Lex. 483—4, Hwb. 72), derivat de la обкштъ, adj. 'comun'; cf. locuțiunea adj. *de obște* 'comun, public', loc. adv. *în de obște* 'împreună; de obicei'; derivate: *a obști* (vsl. обкштити), *obștésc* (deriv. romînesc, suf. -esc).

¹ Cuvîntul a primit în rom. și un sens nou — 'mirloagă, cal slab' (în vechime era obiceiul de a se plăti amendă și în cal; cel amendat da de obicei calul cel mai slab — cf. Candrea, 548). Presupunerea formulată de Valeria Costăchel („Romanoslavica”, I, p. 81) că *gloabă* (ГЛОБА în textele slavo-române) provine din ГЛОБА n-are nici un temei. De asemenea nu poate fi susținută ideea că sensul inițial era 'cal' (N. Iorga, cf. *Ibidem*).

² De fapt, *cázna* e un deverbaliv de la *a cázni*. Evoluția sensului s-a produs mai întîi în verbul reflexiv *a se cázni*, de unde *cázna* 'străduință, osteneală'.

Iată cîteva exemple :

'obște sătească' : ... *Să fie primit în obște răzăș străin...* (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, 33).

'comunitate, societate' :

Rădice-se pîn'la ceruri tînguirea și strigarea a obștiei moldovene! (A. Hrisoverghi, Ruinele cetății Neamțu).

Astăzi, arhaizant : ... *Literatura nu poate fi izolată de interesul permanent al obștei muncitoare.* (M. Sadoveanu, în „Scînteia”, 5.XI.1955).

Noród, înv. *năród* 'popor; gloată, multime' : vsl. *народъ*, vrus. *народъ*, bg. *народ*, scr. *národ* etc. (< sl. com. *na - rodъ).

Alături de acest cuvînt, apare, încă din sec. al XVII-lea, *popór*, termen de origine romanică (probabil, ital. *popolo* – cf. Candrea, 974; Tiktin, 1213), care a cîștigat teren în limba literară sub influența limbilor române apusene (franc., ital.). Totuși, *norod* se întîlnește încă destul de des. Vom da cîteva exemple pentru a ilustra întrebuițarea lui în diverse timpuri :

Coresi : ... *Cătră mai mare învățatură și dereptate sufletelor și trupurilor nărodului...* (Ev. cu înv. 1581. Texte, 35).

Biblia de la 1688 : *Fiind arhiereu și păstoriu creștinescului acestui norodu...* (Texte, 175).

Budai Deleanu : *Aceştia duc pe norod la șerbie...* (Țiganiada, X).

Eminescu : *Mulți durără după vremuri peste Dunăre un pod,*
De-a trecut cu spaima lumii și multime de norod.

Tr. Demetrescu (*popor*, alături de *norod*) :

*Popoarele sărbătoresc
A muncii sfîntă sărbătoare.*

Și puțin mai jos :

*Noroadele, prin cugetare,
În ziua asta-și dau cuvînt
Să steargă tronuri și holare... (Muncitorilor).*

Sadoveanu (într-un roman istoric) : *Căci măria sa Ștefan de la Moldova lupta împotriva robiei și cotropirii, și la războaiele sale îl sprijinea întreg norodul.* (Nicoară Potcoavă, 93).

Maria Banuș (arhaizant și poetic) :

*Dar comuniștii-au spus : „Acestea toate
A tale sănă, norod !”
(Se-arată lumea...).*

Așadar, înlocuit prin sinonimul său *popor* în stilul neutru al limbii literare, *norod* se întrebuițează astăzi mai ales cu valori stilistice (arhaizant, retoric, etc.).

33. Din terminologia bisericească

Problema terminologiei creștine din limba română a fost nu o dată discutată, ea intrând aproape în toate lucrările generale despre istoria poporului și a limbii române¹. În genere, ea este rezolvată, în sensul că, pe lingă fondul latin de termeni referitori la religia creștină (*dumnezeu*, *cruce*, *biserică*, *botez*, *răgăciune*, *cuminecare*, *înger*, *sînt 'sfînt'* etc.), au intrat în limba română numeroși termeni referitori la practicile religioase, liturghie, ierarhia bisericească, provenind din vechea slavă bisericească (o bună parte fiind de origine greacă) o dată cu răspândirea, începînd cu sec. IX-X, a creștinismului în sud-estul și răsăritul Europei.

O parte din acești termeni au ieșit cu timpul din cadrul îngust al lexiconului bisericesc, lărgindu-și, în parte, sfera întrebuiințărilor și a înțelesului. În cele ce urmează vom enumera doar o parte din aceste cuvinte de origine slavă pentru a fixa locul lor în sistemul lexical al limbii române².

Se știe ce rol a jucat slavona în practica religioasă și cultura feudală a țărilor românești nu numai pînă în sec. al XVI-lea, ci și mai tîrziu, în sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea. Întrucît traducerile cărților religioase se făceau, începînd cu sec. al XVI-lea, mai ales din slavonă, era normal ca o mare parte a lexicului slav de specialitate, care era cunoscut nu numai de slujitorii bisericii, ci în bună măsură și de poporul simplu, să fie păstrat la transpunerea cărților „sfinte” în limba românească³.

Iată cîțiva din cei mai cunoscuți termeni făcînd parte din lexiconul religios: *duh* (vsl. *духъ*), *rai* (vsl. *рай*), *iad* (vsl. *адъ*, *иадъ* < gr. ἀδης), *sfînt* (vsl. *святъ*), *mucenic* (sl. bis. -srb. *мученикъ*), *precista* (vsl. *прѣчиста*, caleiat mai tîrziu *preacuráta*), *moaște* (vsl. *мощти*), *proroc* (vsl. *пророкъ*),

¹ Vezi capitolul special „Creștinismul și limba” în cartea lui L. Șâlneanu, *Încercare supră semasiologiei limbii române*, p. 25-64. Cf. de asemenea: O. Densusianu, HLR, I, 261 urm.; Al. Rosetti, HLR, III, 96 (*Influența*, 42, 44); *Istoria R.P.R.*, Buc., 1952, p. 57 urm.; P. Panaitescu, *Interpreții românești*, Buc., 1947, p. 9 urm.; P. Ș. Năsturel, *Une réminiscence domaine de la messe latine à l'époque de la liturgie slave*, „Romanoslavica”, I, p. 108 urm. Asupra problemelor generale vezi acum, în urmă, Gh. I. Moisescu, St. Lupșa, Al. Filipașeu, *Istoria bisericii române*, I, Buc., 1957, p. 43-47, 100-115. Pentru limbile slave vezi: F. I. Buslaev, *Великій християнської на славянський язик*, Moscova, 1848; Fr. Miklosich, *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*, Viena, 1875.

² Cu unele excepții, nu cîtăm atât cuvintele grecești pătrunse în limba română prin intermediul slavonel. Aceasta e o problemă specială, care cere un studiu aparte.

³ Adesea, în studierea lexicului primelor traduceri de cărți bisericești (sec. XVI) unitățile teologice scot în evidență numărul mare de cuvinte slave, care azi nu se mai întrebuiință, referindu-se, printre altele, la „nepriceperea” traducătorilor. O astfel de privire similită nu e însă recomandabilă, pentru că toate acele cuvinte erau cunoscute cititorilor și ascultatorilor.

care denumesc cîteva noțiuni fundamentale ale cultului creștin. Altele sunt denumiri ale unor funcții bisericești : vlădică (vsl. владыка, sl. bis. mbg. și scr. владика), rópă (vsl. попъ, scr. dial. *popa*¹, sl. bis. rom. *popea*²), călúgăr (vsl. калугеръ, калуѓеръ < gr. καλόγερος), stáreț (vsl. старець, mbg. старец), sau ale unor practici religioase și noțiuni înrudite : jérifă (vsl. жрица, sl. bis. rus. жертва), slújbă (vsl. слѹжба), mólitră (vsl. молитва), recérnie (vsl. вечерьна), cazánie (vsl. казание), práznic (vsl. празникъ), post (vsl. постъ), pománă < a pomeni (vsl. поменити), prinós (vsl. приносъ) etc.

O serie de cuvinte se referă la biserică și obiecte de cult : hram (vsl. Храмъ), icoánă (vsl. икона < mgr. εἰκόνα), pristól, prestól (vsl. престолъ), stránă (vsl. страна), clópot (vsl. клопотъ)³, prápor (vsl. прaporъ), troiță (vsl. трапница), odór (sl. bis.-srb. одоръ), podoábă (vsl. подоба), odăjdiĭ (vsl. одѣждѣ, bg. pl. одѣжди).

În sfîrșit, din limbajul căturăresc-bisericesc fac parte, cel puțin la origine, astfel de cuvinte abstrakte ca táină (vsl. танна), strădânie (vsl. страданнє), smerénie (vsl. съмѣрїенниє).

Tot aici putem nota, cîteva *verbe apartinînd lexicului bisericesc*⁴ : *a blagoslovi* (vsl. благословити, ulterior calchiat prin *a binecurînta*), *a propozići* (vsl. проповѣдевати, -ющ), *a zámisli* (vsl. замыслити, bg. за.и.с.я, scr. замислiti), precum și forma verbală împietrită *bogdaprósti*, *bogdapróste* (vsl. Богъ да прости).

Important de subliniat, în ceea ce ne privește, că multe cuvinte din această grupă se întrebunțează în limba comună (în graiuri și limba literară) cu înțelesuri noi, uneori foarte îndepărtate de acceptiunea religioasă. Ele fac parte din fondul curent al limbii române literare și numai analiza conținutului lor inițial ne dezvăluie originea religioasă ; de ex. : *sfînt*, *slavă*, *podoabă*, *odor*, *jertfă*, *duh* și chiar *rai*. Iată cîteva ilustrații :

¹ Cf. P. Skok, în RES, VII, 3–4, p. 186 ; Rječnik, X 777.

² Cf. în *Pomelnicul minăstirii Bistrița*, publ. de D. P. Bogdan, Buc., 1941 : попъ жоуѓада, alături de попа юре, попа глиг4, попа иванъ etc. (p. 79, 82).

³ Arom. *cloput* 'clopoțel' (Dalametra, 61). Dacă în vsl. КЛОПОТЪ e înregistrat doar cu sensul de 'strepitus, sonitus' (Mikl. Lex. 290, Hwb. 45), în bg. se întâlnește (rar) *клопом* cu sensul 'clopoțel' (la vite — Mlad. Tâlk. 1034). Probabil că acest cuvînt a pătruns inițial în rom. ca nume de 'obiect care sună' (în general) și nu cu sensul concret de 'clopot la biserică'. O dovadă indirectă ar constitui-o faptul că în limbile slave acestea au diverse alte nume : scr. *звѣно*, rus. *ко.локо.т*, ucr. *ко.локія*, bg. *камбана* (< gr. καμπάνα < ital. *campana* — Mlad. Tâlk. 993).

⁴ Prin aceasta facem o excepție, dictată de caracterul special al cuvintelor enumerate, de la sistemul adoptat în această lucrare de a prezenta cuvintele după marile categorii lexicogramaticale (părțile de vorbire).

sfinț (adj.) :

*Pămîntul nostru-i scump și sfînt,
Că el ni-e leagân și mormânt.*
(Coșbuc, *Noi vrem pămînt*).

• *rai* :

*Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de ral... (Miorița).*

34. Cuvinte referitoare la carte, scriere, cultură

Îndelunga întrebuițare în țările românești a slavonei (pînă în sec. al XVI-lea și chiar mai tîrziu) a dus la pătrunderea în limba română a unor termeni de specialitate, legați de noțiunile de citit, scriere etc. Aceștia s-au păstrat pînă astăzi, deși începînd cu epoca Școalei Ardelene au început să fie serios concurați de termenii corespunzători din limbile romanice apusene (în ultimă analiză, din latină).

Un exemplu grăitor îl poate constitui chiar cuvîntul *slóvă*, care înseamnă, ca și sl. bis. *слово*, scr. *slōvo*, bg. *слово* — 'literă' (de la numele slav al literei с). În sec. al XIX-lea cuvîntul *literă* a început să fie tot mai des întrebuițat, o dată cu alfabetul latin, în timp ce *slovele* au continuat să denumească mai ales literele alfabetului chirilic.

Astfel, Negrucci scria în *Cum am învățat românește*: *Vei ști deci că limba românească are patruzeci și una de slove...* [evident, chirilice].

Cf., astăzi, la G. Călinescu: *Eminescu știa de acasă slova chirilică*. (Viața lui Mihai Eminescu, ed. 3, Buc., 1938, p. 71).

Cuvintul continuă a trăi în folclor :

*Și mi-a scris o slovă neagră
Să mă duc că io i-s dragă... (Antol. pop. 141)*

și chiar în literatura cultă, unde e folosit în scopuri stilistice. Iată, de pildă, la una din cele mai tinere poete :

*Toate-n înîmd le-ar stringe [spicile]
Cum e slova strinsă-n carte.
(Emilia Căldăraru, In ajun de seceriș).*

Tot așa continuă să trăiască în românește cuvintul *bûche*, *bûchi* 'literă, literă și', pl. *buchi* 'alfabet' (vsl. *буквъ*, sl. bis. *букви* — v. etim. Berneker, 99), care și-a largit sfera de întrebuițare prin astfel de expresii ca : *a fi la buchi*, *a învăța buchea cărții* sau derivate ca : *buchér*, *a bucheri*, *a buchisti*, *buchisedă*.

Un al treilea nume de literă slavă — **глаголъ** (litera г), păstrat în rom. în forma *glagóle*, *glagóre* (cu disimilația *l-r*), a căpătat în limba populară sensul de 'știință de carte, pricepere' (cu o nuanță hazlie).

De ex. la Creangă : *Nu vezi tu că dacă nu-i glagore-n cap, nu-i și pace bună.* (Amintiri).

Dintre termenii referitori la carte și scriere pot fi semnalati : *letopisét* 'cronică ; cronicar' (sl. bis.-vrus. **лѣтописицъ** 'cronicar ; cronică' — Srezn. II, 78), *pisánie* 'inscripție' (pe pietrele de mormînt, pe peretii bisericilor — mai ales în slavonă — vsl. **писаннє**), *právila* 'regulă, lege, codex de legi' (vsl. **правилъ**), *sbórník* (vsl. **съборникъ**), *predoslóvie* (sl. bis. **предъсловие**), *glávă* 'capitol' (vsl. **глава**) ; *pecéte* (vsl. **печатъ**), *cerneală* (vsl. **чрево-нило**) ; cf. de asemenea un cuvînt abstract ca *tílc* (vsl. **тлькъ**), cu derivatele sale *a tílcui* (vsl. **тльковати**), *tílcovánie* (vsl. **тлькованнє**).

De regulă, acestea au în limba actuală sinonime-neologisme : *cronică* (*letopisét*), *inscripție* (*pisanie*), *prefață* sau *cuvînt înainte* (*predoslovie*, înv. *precuvîntare*), *capitol* (*glavă*), *stampilă* (*pecete*) ; *cerneală* totuși n-a fost înlocuit de *negreală*, lărgindu-și chiar sensul (cf. *cerneală roșie* ; forma internă e neglijată chiar și într-o limbă slavă ca rusa : **красные чернила**).

Alături de verbul de origine latină *a serie*, limba română cunoaște un singur cuvînt pentru fr. *lire* — *a citi*, pătruns din slavonă (vsl. **чити**, читъ, bg. **четя**, scr. **čitati**, etc.), împreună cu unele deriveate ca *citanie* (**читеніе**), *citéț* (**читъца**). Verbul românesc păstrează și unele sensuri vechi (*a citi în stele*), pe lîngă nuanțele noi căpătate în limba literară actuală (*a citi note muzicale*, *a citi o hartă*, fig. *a citi gîndurile*).

În sfîrșit, de procesul de învățătură e legat și termenul de *ucenic* 'elev, discipol ; (înv.) apostol ; (azi) tînăr care învață o meserie' (vsl. **ученикъ** 'discipol, ucenic ; apostol'), azi înlocuit, în parte, prin neologismul *elev* (< fr. *élève*).

Aici am luat în considerație doar cîteva din elementele lexicului limbii literare referitoare la scriere și cultură, dar chiar și acestea pot da o imagine a rolului pe care l-a jucat slavona în dezvoltarea limbii române literare în primele ei veacuri de manifestare.

35. Obiceiuri, credințe populare, folclor

Un capitol aparte, deosebit de interesant, în studierea relațiilor slavo-române îl constituie cercetările asupra elementelor comune din folclor, credințe populare, obiceiuri etc. Specialiștii au remarcat de mult existența unor motive folclorice, obiceiuri populare comune popoarelor

slave vecine și celui român, motive „balcanice” etc. Elemente comune există de asemenea în muzica populară, dansuri etc.

Fără îndoială că aceste elemente comune și-au găsit expresia și în limbă, în particular în existență în rom. a unor denumiri de origine sud-slavă, uneori grecești, pătrunse în mai multe limbi balcanice. Fără a epuiza materialul, vom semnala aici doar cîteva din cele mai cunoscute cuvinte.

Astfel, ngr. χορός 'dans, cor' a pătruns la bulgari, sîrbi, români : bg. *xopó* 'dans popular bulgar; locul unde se dansează' (Mlad. Et. 670), scr. (în Muntenegru și reg. răsăritene) *hōro* (= *kōlo*; Ivez.-Broz, I 380), rom. *hōrd* 'dans popular românesc'¹. Un alt dans românesc se numește *sîrba*, ceea ce indică în mod evident originea lui sirbească².

Diverse ființe mitologice și practici legate de credințe populare foarte vechi, uneori pre-creștine, au de asemenea în limba română denumiri de origine slavă; astfel sunt : *zmeu*, *vîrcolâc*, *cóbe*, *rrájă*, *paparúdă*.

Zmeu 'personaj fantastic din basme, cu chip de om, trup acoperit de păr și cu o coadă solzoasă; balaur; înv. șarpe; (pop.) boala numită și zburător, lipitură' (DLRL, IV 759; Candrea, 1466) : vsl. змѣй, змѣй (zmijb) 'δράκον, δρις, șarpe' (Hwb. 167); bg. змеў 'ființă fantastică înaripată, cu trup de șarpe sau de om, care aruncă foc pe gură'; (pop.) boala numită *zmeu*, *zburător*' (Gherov, II 160—161), cf. scr. *zmâj* 'zmeu, dracon; șopîrlă înaripată' (Karadžić, 221), sloven. *zmâj* 'idem', ucr. змій 'zmeu, dracon', rus. змеў 'zmeu, dracon; șarpe' etc. (vezi etim. Vasmer, I 457: cuvînt tabu, din aceeași rădăcină cu *zemlja* 'pămînt', avînd sensul 'animal care se tirăște pe pămînt'; de aici înțelesul de 'șarpe', generalizat la forma fem.: vsl. змѣя, змѣя, bg. змиꙗ, rus. змея, змия etc.). Forma rom. sg. *zmeu* este refăcută după *zmei* (pl.).

Vîrcolâc 'animal fantastic, un fel de om-lup care, după credințele populare, provine dintr-un copil mort nebotezat și care mănește luna sau soarele' (Candrea, 1435; Cihac, II 448, citează și *vâlcolâc*), arom. *vurcolâc* (Dalametra, 222) : bg. вълкодлак, върколак³ 'ființă fantastică, om-lup provenit din singele unui om ucis cu cuțitul sau cu pușca' (Gherov, I 137; RB, I 162), cf. scr. *vukòdlak* (sl. bis.-scr. вълкодлакъ), sloven. *volkodlák*, ucr. волко.лак, rus. волкодлак 'om care se preface în lup' (din *vulkъ* 'lup' + *dlaka* 'culoare, culoarea părului' — Berneker, 208; Preobr. I 91—92); împrumutat și în ngr. βουρκόλακας.

¹ Arom. are cor 'horă' (Dalametra, 68), care provine din lat. *chorus* 'cor, dans' (împrumutat de asemenea din greacă).

² Vezi I. Bârbulescu, *Relations des Roumains avec les Serbes...*, Iași, 1912, p. 302.

³ Cu disimilația *t*—*r* și simplificarea grupului *dl* > *l*.

Cóbe 'pasăre ce menește a rău, de rău augur (fig. persoană ce menește a rău) ; (dial.) *tîfnă* (boală a găinilor)¹ ; vb. *a cobí* 'a meni a rău, a prevesti ceva rău' : vsl. *κόβη* 'Genius, Schutzgeist; οἰωνοσκοπία, augurium', bg. *кóба* 'rău augur', *кобá* 'a cobi' (Gherov, II 379), scr. *kōb* 'bun augur; prevestire, rea prevestire; întîlnire' (Rječnik, V 132), *kòbiti* 'a prevesti, a cobi; a întîlni', cf. rus. *кобъ* 'vrăjitorie, vrajă, prezicere, augurium' (Vasmer, I 584; Berneker, 535).

Vrájă 'farmec, descintec; (fig.) încintare', vb. *a vrăji* 'a face vraji; a farmeca, a încinta' : sl. bis. *вражъ, -ити* 'incantare' (Mikl. Lex. 74), bg. *враќа* 'divinatio, incantatio', *вражá*, *вражува* (Mlad. Tâlk. 342), scr. *vrâžati* 'a vraji' etc. (v. etim. Vasmer, I 228: *ворохистъ*).

În limba română literară *vrajă*, *a vrăji* și-au lărgit sensul, ca, de altfel, și sinonimele lor de origine latină *farmec*, *a fermeca*. Cf. :

*Pare că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă,
Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă.*

(Eminescu, Opere, I, ed. Perpessicius, 85).

Paparúdă, papalúgă, păpărúgă etc. 'fată de vreo 10–12 ani, înfăsurată cu frunze și flori, care cutreieră satul în timp de secetă, împreună cu altele, cîntînd o invocație pentru ploaie' (Candrea, 896; *păpărugă* — și 'boul lui dumnezeu') : bg. *neneprýda*, *neneprýga*, *nanaprýna*, *neneprýna* etc. 'paparudă, fluture; planta Iris germanica' (= *peruníga*, *peruníka* 'Iris germanica; Orchis, poroinic²; nume propriu' — Gherov, IV 23, 25; Mlad. Et. 418)³, cf. scr. *pepeluga* 'žena ili devojka uprljana pepelom, cenușăreasa; serpentis genus; Chenopodium album; Aschentuch' (Rječnik, IX 777)⁴.

În ceea ce privește folclorul, creațiile orale în proză de mai mare întindere poartă nume slave: *poveste*, *basm*.

Poveste are, de fapt, mai multe sensuri — 'basm; istorisire, istorie, întîmplare': vsl. *поговорка* 'poveste, narătivă, istorie' (Hwb. 96), [bg.

¹ În acest din urmă sens cuvîntul a fost înregistrat în Trans., Banat, N. Mold.; în Munt. *пјнă* etc. (ALR n II 374, ALRMn I 251).

² Așadar, numele florii *poroinic*, *poranic*, *poránici* provine din bulg. *перунáка* (Tiktin, 1214, Candrea, 974, nu dau etimologia acestui cuvînt).

³ Vezi și L. Niederle, *Славянские древности*, Moscova, 1956, p. 277.

⁴ Prof. R. O. Jakobson presupune (comunicare orală) că bg. *nenepruna*, *neneprýda* etc. se leagă etimologic de *Perun*, numele zeului slav al tunetului (prin reduplicare). Înlănțuirea de sensuri la cuvîntele bulgărești (*nenepruna* = *перуника*, acesta din urmă fiind dat de Mlad. Et. 419 ca derivind din *Перун*) pare a confirma această ipoteză. Cf. însă sensurile cuvîntului sîrbocroat, care se leagă de *pèpeo*, G. *pèpela* 'cenușă'.

În Banat *paparudă* se numește *dodoloâie* (Candrea, 425), care provine din scr. *dôdola* 'idem'; cf. și bg. *дôдоля* 'idem'.

nósscm 'nuvelă, poveste', pare a fi un neologism de orig. rusă^{1]}, scr. *pōvest* 'povestire, istorie' (Rječnik, XI 263), *povestati, povestiti* (rar) 'narrare' (ibid. 264), cf. sloven. *povest*, rus. *нóсстъ*, ucr. *нóстъ*.

Verbul *a povesti*, deși are corespondent în scr. (rar), e un derivat romînesc de la *poveste*.

Basm, inv. *basn*, *basnă*, pl. *basne*² 'poveste; scornitură, minciună': sl. bis. *баснь* 'fabulă, vrajă' (Berneker, 45), bg. *бásnă* 'fabulă; basm; cîntec' (Mlad. Tâlk. 109), scr. *bāsna* 'fabulă', cf. rus. *баснь*, *бásnja* (din sl. bis.; Bulahovski, Типы деэт. 19) etc.

Alți termeni de origine slavă denumesc ceremonii populare (*logódnă*) sau diverse obiceiuri (*plocón, obicéi*).

Alături de *núntă*, cuvînt de origine latină, în limba română se întrebuițează aproape general termenii slavi pentru ceremonia care precede nunții — *a se logodi, logódnă și logódnic, -ă*.

În limbile slave cuvintele corespunzătoare au un înțeles mai larg: sl. bis. *лагодити* 'convenire, adolari', *лагодкы* 'conveniens, moderatus, optimus' (Mikl. Lex. 330; sl. com. *lagoda), bg. *лагодъя* 'предавам се на нещо с голяма страст, а се деда са пасиune', *лагоден* 'плăcut, conveniens, moderatus' (Gherov, III 1; Mlad. Et. 268), scr. dial. *lāgoda* 'одihnă, ушураре', *lāgoditi* 'а ушура; а-i plăcea, а-i conveni', *lāgodan* 'conveniens, ушор де făcut' (Rječnik, V 873), cf. de asemenea sloven. *lágoda, lagoditi, lágoden*, ucr. *лáгода, лагодити, лагідний*, rus. *лáгода, лагодить*, ceh. *lahoda, lahoditi* etc. (v. Berneker, 684; Vasmer, II 4, Machek, 256). Cuvintele românești corespund însă ca sens bulg. *годъ (ce)*, *годявам (ce)* 'a (se) logodi' (propriu 'a destina'), *годенък* 'logodnic, mire', *годенъца* 'logodnică, mireasă' (RB, I 189, 190). E posibil ca *lagodъnъ să provină dintr-o formă compusă *lago-godъnъ, după cum presupune Machek (prin haplologie; cf. pentru radical lit. *lóga* 'Mal, Reichenfolge', let. *lāga* 'Schicht, Ordnung' — Vasmer, I. c.), ceea ce permite o explicație suficientă pentru cuvintele românești.

Logodnă, se logodesc au fost înregistrate aproape pe întreg teritoriul limbii române, cu excepția Banatului și N. Trans., unde se întrebuițează în acest sens, *credință, se credințesc* (ALR II 158).

La nunți, botezuri etc. oaspeții obișnuiesc să aducă gazdelor *plocón* (inv. *poclón*) 'dar', de asemenea 'dar făcut în trecut boierilor, domnilor etc.'. Cuvîntul corespunde direct ca sens bg. *поклон* 'plecăciune' și 'dar, plocon' (cf. vb. *поклоня* [ce] 'a se pleca, a face plecăciune; a dărui' > rom. *a se*

¹ Cf. BTR, 564; RB, II, 528; Gherov nu dă cuvîntul. Mlad. Et. 435 dă pe lîngă *nósscm* și vb. *nósscm ce, nósscmavam ce*.

² Forma inițială e sg. **basne, basnă; basn, basm* sunt refăcute de la plural.

*pocloni, a se ploconi' a se pleca înaintea cuiva'), scr. *pöklon* 'plecăciune ; dar, plocon' (cf. *dati na poklon* 'a dărui' ; cf. și rus. *и́дти с поклоном, на поклон* ; v. Gherov, IV 137 ; Tolstoi, 637 ; Dal, III 241).*

În sfîrșit, chiar termenul general pentru *obiceiurile* populare e de origine slavă. Cuvîntul *obicéi* e polisemantic ca și corespondentul său din limbile slave — 'rînduială, datină ; deprindere, învăț' (inv. și 'lege nescrisă', cf. *obiceiul pămîntului*) : vsl. *обычай* 'obicei ; deprindere' (Hwb. 74), bg. *обичай* 'idem', scr. *ðbičaj*, cf. ucr. *обичаў*, rus. *обычай* etc. (v. etim. Vasmer II 247).

Derivate românești : *a (se) obicinui, a (se) obișnui* (cf. vsl. *обыкнить*, dar *объчънъ*, cu alternanța *k* — *č*) ; *obicinuit, obișnuit*.

Iată cîteva exemple :

(1) *Statura, vorba, hrana... și toate obiceiurile cîte le avem noi le au și frații noștri munteni...* (Creangă, Moș Ion Roată și Unirea).

(2) *După obiceiul său, dascălul nu prea se grăbi să răspundă* (Topîrceanu, Minunile Sfîntului Sisoe, 73)¹.

Un studiu amănunțit atât al cuvintelor din această categorie cît și al folclorului, credințelor și obiceiurilor populare ar dezvăluî noi laturi ale vieții în comun a romînilor și slavilor în veacurile trecute, întrepătrunderea de motive folclorice, elemente mitologice de la un popor la altul, mai ales în cadrul comunității „balcanice”.

VIII. CUVINTE REFERITOARE LA VIAȚA INTERIOARĂ, SPIRITUALĂ A OMULUI

În interesanta sa carte *Populația slavă în Albania*² A. M. Selișcev grupează aparte, printre alte categorii, un număr de cuvinte de origine slavă în limba albaneză sub titlul comun de „împrumuturi nelegate de obiecte noi” („займствования, не связанные с предметами новшества” — p. 190 urm.). Recunoscînd caracterul relativ al unei astfel de delimitări, Selișcev subliniază în același timp faptul că astfel de cuvinte au pătruns în limba albaneză în urma unui bilingvism care a durat mai multe veacuri. În aceste condiții de înlocuire treptată a limbii slave, au pătruns în limba albaneză „multe cuvinte care *nu se refereau la fenomene și obiecte noi* pentru albanezi, ci erau legate de influența generală a slavilor și a vorbirii lor asupra populației conlocuitoare” (p. 141 — subl. aut.). Printre aceste

¹ În acest din urmă sens, *obicei* are sinonim pe *invăț* (< *a invăța* 'a deprinde' < lat. *invitare 'a deprinde un obicei rău' < *vitiūm* — cf. Tiktin, 845).

² Славянское население в Албании, Sofia, 1931.

elemente lexicale slave trecute în limba albaneză, Selișcev distinge cuvinte care au servit cîndva pentru intensificarea valorii expresive a vorbirii, cuvinte „intime”, termeni referitori la corpul omenesc, la fenomenele naturale, timp etc.

În paragrafele precedente, de regulă, noi n-am făcut această delimitare, deoarece adesea e foarte greu ca ea să fie realizată. Totuși, gruparea cuvintelor în mari categorii tematice permite, într-o bună măsură, delimitarea — în linii mari — a celor cuvinte care nu sunt legate de cunoașterea unor noi obiecte, fenomene, noțiuni, de cele care exprimă o anumită „noutate”.

Într-adevăr, unele grupe de cuvinte de origine slavă în limba română pot fi trecute în categoria celor care denumesc obiecte, fenomene, noțiuni noi. Toemai acestea sunt „imprumuturile”, în sensul obișnuit al acestui cuvînt, deși nu totdeauna obiectele respective sunt cu totul noi, ci se deosebesc doar într-o anumită măsură de cele existente anterior la colectivul care „imprumută” (de ex. lat. *aratum* și slav. *plugъ* în limba populației daco-române). Altele însă nu exprimă nici o „noutate”, ci sunt doar un rezultat al „influenței generale” a slavilor asupra românilor, după cum a avut loc și o „influență generală” a populației române asupra slavilor. Într-adevăr, bilingvismul a fost dublu : bilingvism slavo-român (al populației slave) și bilingvism româno-slav (al populației românești)¹. Numeroase cuvinte au pătruns și dintr-o parte și din alta : în vorbirea slavilor puteau fi întîlnite multe cuvinte „românești”, iar în cea a „românilor” — numeroase cuvinte slave. Toemai acestea sunt cele pe care noi le cunoaștem, deoarece ele s-au păstrat, după veacuri, în limba română². De altfel — lucru important de subliniat —, de-a lungul secolelor au dispărut unele cuvinte „românești” în fața sinonimelor lor slave, datorită unor pricini diverse, adesea greu de stabilit. Unele dintre acestea mai erau încă în circulație în sec. al XVI-lea — al XVIII-lea, dar s-au pierdut mai tîrziu sau și-au restrîns extrem de mult aria de răspîndire³.

Dintre cuvintele de origine slavă din a doua categorie (care nu denumesc obiecte noi) fac parte termenii referitori la corpul omenesc,

¹ Cf. S. B. Bernstein, *Cu privire la legăturile lingvistice slavo-române*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Buc., 1958, p. 78.

² Ceaaltă latură a procesului ne rămîne însă necunoscută, deoarece nu s-au păstrat texte cu vorbirea slavilor din Dacia în epoca conviețuirii slavo-române. Cf. însă constatarea a numeroase imprumuturi lexicale românești, astăzi, în grădul bulgarilor din Banat : St. Stoikov, *Румънски съзивания на българския балкански говор*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 821—830.

³ Cf. de exemplu, Acad. Al. Rosetti, *Limba română în sec. al XIII-lea — al XVI-lea*, Buc., 1956, p. 177 urm.; Gh. Bulgăr, *Despre lexicul vechi (de origine latină)*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 129—133.

numele de rudenie, cuvintele referitoare la timp, precum și substantivele studiate în grupele următoare, o serie de adjective, verbe etc. Există însă numeroase cuvinte despre care e greu să se afirme că fac parte dintr-o categorie sau alta, deoarece, în condiții diferite, ele pot fi sau nu legate de obiecte și noțiuni „noi”. În ceea ce privește epocile trecute, stabilirea acestor condiții e îngreuiată și ea se poate face, în ceea ce privește materialul lingvistic, abia după o studiere prealabilă a întregului vocabular. În stadiul actual al cercetărilor, un răspuns „definitiv” la această problemă ar putea părea nefundat¹. Ceea ce este însă important pentru noi este punerea problemei în principiu, ceea ce permite înțelegerea mai aprofundată a procesului de bilingvism slavo-român, care a dus, în cele din urmă, la dispariția vorbirii slave pe teritoriul Daciei.

În cele ce urmează vom lua în considerație acele cuvinte de origine slavă care se referă la viața interioară a omului, la stările lui sufletești etc. Gruparea lor e destul de dificilă în comparație cu termenii referitori la lumea materială, ea fiind făcută, în cazul de față, pe baza unor elemente comune ale înțelesului destul de imprecise. Pe baza altor elemente se pot face, eventual, alte categorisiri, mai ales dacă vor fi luate în considerație toate cuvintele de origine slavă, inclusiv cele învechite sau dialectale. În paragrafele următoare vor fi luate în discuție mai ales acelea dintre ele care se bucură de o anumită circulație în graiurile populare și în limba literară.

36. Stări sufletești, calități, stări ale voinței

Dintr-o primă grupă fac parte o serie de cuvinte care exprimă fie anumite stări sufletești, fie calități sau defecte, fie, în sfîrșit, anumite stări ale voinței omului. Astfel sînt, printre cele dintii, *grijă*, *milă*, *jále*, *groáză*, *obídă*, *ciúdă*, *fálă*, *nádéjde*:

Grijă 'neliniște, teamă; interes pentru cineva; solicitudine', vb. *a* (*se*) *grijí*: bg. *гри́жа* 'grijă, îngrijire; neliniște, teamă' (Mlad. Tâlk. 474), vb. *гри́жца* ce 'a se îngriji de cineva'; cf. însă, cu alte sensuri concrete, același postverbal în -a de la verbul sl. com. *grysti*, *gryz̄o* (vsl. *грыстъ*, *грызъ* 'a mușca, a roade; a chinui')²: scr. *grīža* 'durere la stomac, dizenterie', ucr. *гри́жа* (dial.) 'tristețe, chin' (Hrinc. 368, Укр.-рос. словн. I 361),

¹ Se înțelege că termenii „culturali” pătrunși din slavonă constituie o categorie aparte și trebuie priviți ca orice împrumut „cultural” (de ex. influența limbii franceze asupra românei).

² Asupra derivatelor postverbale avînd sensuri concrete restrînse față de verb, cf. M. Bréal, *Essai de sémantique*⁵, p. 108—109 (de ex. lat. *teg-men*, *tec-tura*, *tog-a* etc.).

rus. *гри́зка* 'vătămătură, durere, rană' etc. (v. etim. Berneker, 359; Vasmer, I 314).

Derivate: *grijuliv*, *grijulu* (<bg. *грижливъ*), *grijánie* 'cuminecătură' (suf.-anie, cf. bg. pop. *грижени*), *a* (*se*)*н-грижі*, *інгрижітір*, *a se інгрижорá* (suf.-orá) etc.

Iată cîteva exemple:

grijă: *Despre aceasta n-aibi grijă, bade, zise Chirică...*

(Creangă, Povestea lui Stan Pățitul).

grijuliv: *Cel mai mare era harnic, grijuliv...*

(Creangă, Dănilă Prepeleac).

a інгриji: ~ un bolnav.

Mild 'sentiment de compătimire, îndurare; (concret) binefacere, pomană', arom. *n'ilă* (Cipidan, 75) provine, aşa cum s-a arătat de mult¹, nu de la adj. *milō* (cf. Tiktin, 980; Candrea, 774), ci de la forma adverbială: bg. *міло* în expresia *міло ми е*, care înseamnă 'mi-e milă' și 'mi-e drag' ('mi-i drag'), cuvîntul fiind deci reinterpretat ca substantiv. Cf. exemplul dat de Gherov, III 65: *міло ми е за десама = mi-e mild de copii*. La acesta se poate adăuga și expresia din croată *meni ga je milo* 'ich bedauere ihn' (Ivek.-Broz, I 684); de altfel, în ceea ce privește sensul, însuși adj. vsl. *милъ* are două sensuri 'drag' și 'dezn de milă' (Hwb. 56)².

Mild e însoțit de cîteva derivate avînd aceeași origine slavă (mai precis, provin din slavonă): *a milui*, arom. *n'iluescu* (vsl. *милокати*, -ѹќиј), *milosténie* (vsl. *милостъни*, bg. *милостъна*), *milostív* (vsl. *милостникъ*); derivat romînesc: *milós* (suf.-os).

Iată cîteva exemple:

mild: *Den mila lui D-zeu* (vsl. *милостълъ кожишвикъ*), *eu diaconul Coresi, deac-am răzut că mai toate limbile au cuvîntulu lui D-zeu în limba loru...* (Tîlcul evangeliilor, 1564).

a milui: *Ia, mai bine miluește baba cu ceva.*

(Creangă, Povestea lui Harap Alb).

milostív: *Ostașul acesta e un om bun la inimă și milostív.*

(Creangă, Ivan Turbincă)

Cf. și antonimul-negătie al acesteia — *nemilostív*:

*Nemilostív către săraci,
Care a face milă nu să îndură...*

(Budai-Deleanu, Tiganiada, IX).

¹ Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, p. 81, nota 3; vezi și C. Racoviță, *Notes d'ethnologie slavo-roumaine*, Bl. VIII, 164–165.

² Vezi A. Melllet, *Le slave commun*³, § 391.

Jále, dial. *jéle* 'tristețe, mîhnire, durere; (inv.) doliu', arom. *jale* (Capidan, 71): sl. bis. жаль 'dolor' (жаль миѣ — Mikl. Lex. 191), vsl. жалъ 'tristețe, nefericire, mîhnire' (Hwb. 168), bg. жалъ, fem., dial. masc. (жалъ ми е 'îmi pare rău' — Mlad. Tâlk. 662), scr. ѡао (mi je), cf. rus. ucr. жаль etc. (v. Vasmer, I 410).

Cuvîntul e însotit de cîteva deriveate de origine slavă: *a (se) jeli*, *a (se) jáli* 'a se plînge, a se tîngui; a boci'¹ (vsl. жалити, -лык), *a (se) jelui* (vsl. жаловати, -оуляк 'a se jeli, a se jelui'), *jálnic* (sl. bis. жалънъ, bg. жалън, жалъник etc.)²; arom. *jilescu*, *jalnic*, *jilos* (suf.-os; Dalmatetra, 117).

De exemplu:

jale:

*Cade frunza jos în vale,
Eu cint doina cea de jale.* (Antol. pop. 13).

a jáli:

*Cil trăește, tot jálește
Și nu se mai însofește!* (I. Văcărescu, Amărîtă turturea).

a se jelui:

Jelui-m-aș și n-am cui... (Cîntec pop.).

jalnic:

*Că-n versul tău cel jalnic
Vorbește-un neam întreg.* (Coșbuc, Doina).

Groáză 'frică, spaimă; (fig. o *groază de...*) multime, sumedenie': vsl. гроза 'frică, spaimă, groază' (Mikl. Lex. 143, Berneker, 357, Potebnia, Эт. III, 1—4), bg. гроза (гроза ми е 'mi-e frică, mi-e groază' — Mlad. Tâlk. 476), scr. грoза 'groază, frică', cf. rus. гроза 'furtună; nenorocire; obiect îngrozitor; amenințare' (Слов. русск. яз. I 910), ucr. гроза 'furtună; amenințare; ceva îngrozitor de mare' (Hrinc. 371) etc. (v. Vasmer, I 309).

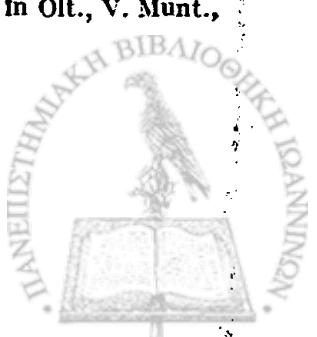
Derivate de origine slavă: *groáznic* (vsl. грозънъ), *grozav* (sl. bis. грозавъ, bg. грозав) (de aici deriv. rom. *grozăvîe*, suf. -ie); deriv. rom.: *a se îngrozi* (cf. vsl. грозити).

Iată cîteva exemple:

groază: 1) Această epidemie de holeră e de altfel și groaza nouului ministru al Afacerilor din lăuntru. (Camil Petrescu, Un om, II, 313).

¹ În acest din urmă sens — 'a boci un mort', cuvîntul a fost înregistrat în Olt., V. Munt., Mold. (ALRM I 413; în Trans. *a se cînta*).

² Vezi mai sus și *jálba* (*jálobă*).

2) *S-arătă, măi tată, o groază de mistreți* [= o mulțime de ...]¹ (Sadoveanu, Opere, I, 291).

groaznic: ... Acea groaznică arătare cu colți belciugași și cu ochii crînceni de sînge. (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, 78).

grozav (adv.): ... Se bucura grozav cînd redea că mă trag la carte. (Creangă, Amintiri, 22).

Obidă 'intristare adîncă, mișcare; (inv.) nedreptate, asuprire': vsl. *обида* 'injurie', bg. *объда*, cf. rus. *обида* etc. (v. Vasmer, II 239).

Verbul *a obidi* e un derivat de la *obidă* sau provine de la tema infinitivului a verbului slav corespunzător, în timp ce *a obijdui* redă tema prezentului (pers. 1): vsl. *обидѣти*, *обиждѫ*, cf. bg. *объясдам* și *объдѧ*.

Exemple de întrebuițare :

'obidă:

Așa plingea Florica și bieț își spunea dorul

Pe prispă lungă mă-sa, și *obida* o'neca. (Eliade, Zburătorul).

a obidi (part. *obidit*): ... Îngăduiști-ne și nouă, *obidiștilor*,... să vă spunem două trei cuvinte strămoșesti. (Camil Petrescu, Un om, II, 437).

a obijdui (part. *obijduit*): Uitați de Dumnezeu, asemenea *obijduiți* numai la un voievod al lor puteau găsi milă. (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, 11).

Ciudă '(inv.) minune; (dial. Maram.) mirare; necaz, supărare' (Candrea, 278; DA, I, p. II 493) și vb. *a se ciudi* '(inv.) a se mira, a se minuna; a-i fi necaz' prezintă o anumită deviere a sensului² față de înțelesul inițial, care își are însă originea în semantismul cuvintelor corespunzătoare slave: vsl. *чудо* 'miraculum', *чудити сѧ* 'a se mira, a se minuna' (Hwb. 17), bg. *чудо* 'minune, lucru de minune; (adv.) o mulțime de..., o groază de...' (ex. *едно чудо съят* = o groază de lume; Gherov, V 563), *чудя се* 'a se mira; a-și bate capul, a se necăji; a-i fi necaz' (*Чудя ту се как можка да направиш така грешка* = *Mi-e necaz, mi-e ciudă cum poți face o asemenea greșeală* — BTR, 951); scr. *čudo* 'minune; mirare; (adv.) o groază de...' (*дошло же чудо света* = *a venit o groază de lume* — Ivet.-Broz, I 174; Tolstoi, 1070); cf. și sloven. *čudo*, n., *čuda*, f. 'idem', *čud*, m. 'mirare' și 'caracter, fel de a fi' (Pleteršnik, I 116), ucr., rus. *чудо* etc. (Berneker, 161); imprumutat și în magh. *csoda* 'miraculum, prodigium; mirus, mirabilis; insolutus, singularis; monstrum; immundus, deformis' (Kniezsa, 138).

¹ În astfel de construcții *groază* și-a pierdut caracterul concret, folosindu-se doar ca determinant — 'ceva foarte mult, multime'; cf. rus. *ужасно много* 'extraordinar de mult', *ужасно красива* 'extraordinar de frumoasă' (< *ужас* 'șrică, teamă, groază'); cf. de asemenea germ. *sehr* care înseamnă, de săpt. (adv.) 'erud, grozav' (vezi M. Bréal, *Essai*⁶, p. 103).

² Vezi R. A. Budagov, în „Вестник ЛГУ”, 1947, nr. 12, p. 87.

Așadar, chiar în limbile slave de sud cuvântul și-a largit sfera întrebuiențărilor și a înțelesului (fiind folosit și ca adverb). În rom. *ciudă* păstrează sensul inițial doar în textele vechi, poate sub influența slavonei (alături de *minune* < lat.) :

O, minune mare, și prea slăvită ciudă. (Molitvelnic, ante 1633. Gaster, Cr. I, 84).

Al doilea sens — 'mirare' (dial.) corespunde de asemenea unuia din sensurile cuvântului în bulg. și scr. În limba comună predomină însă sensul de 'necaz, supărare', care s-a dezvoltat în astfel de construcții ca *mi-e ciudă* 'mă mir, sănătatea mea este ciudă' > *mi-e necaz*'. De ex. :

*Mi-e necaz pe totă lumea
și mi-e ciudă că trăiesc.* (Coșbuc, Gazel).

Cf. și verbul *a se ciudi* = bg. *чудя се* :

'a se mira' — [Făt-frumos] *scoase niște haine pe care le îmbrăcă ciudindu-se că nu știa cum să le întrebuijze...* (Basme, 219).

'a-i fi necaz' :

*Și se ciudea ce-i asta iară?
Și dup-o vreme l-a cuprins
Neastimpărul, cu dinadins...* (Coșbuc, Fata mamei).

În sfîrșit, adj. *ciudát* '(inv.) minunat ; de mirare' corespunde și ca sens bulg. *чудам* (cf. deriv. rom. *ciudătenie* 'lucru ciudat') :

... *Femeile bisericioase îi băgase mamei o multime de bazaconii în cap care de care mai ciudate...* (Creangă, Amintiri, 22).

(adv.) *Un bou în post mare? Drept cam ciudat vine.*

(Gr. Alexandrescu, Boul și vițelul).

În arom. *tšudie* păstrează sensul de 'minune', iar *tšudisescu* înseamnă 'mă mir' (Capidan, 87) ; cuvântul a pătruns și în alb. : *çudi* 'minune ; mirare' (Meyer, 449).

Fálă '(inv.) laudă ; slavă, mîndrie ; paradă, pompă ; mîndrie deșartă, trufie' : vsl. *Хвалъ* 'laudă ; răsplată ; slavă ; mulțumire, recunoștință' (Mikl. Lex. 1089, Hwb. 34), bg. *хвалá* (dial. *фалá*) 'laudă', dar *хвалбá* (*фалбá*) 'laudă de sine, fală' (Gherov, V 491 ; BTR, 920), scr. *hvála* (*fála*) 'laudă ; mulțumire, recunoștință', cf. sloven. *hvála*, rus. *хвалá* etc. (Bernerker, 406) ; împrumutat și în magh. *hála* 'gratia, grates' (Kniezsa, 209). Verbul *a se făli* '(inv.) a slăvi ; refl. a se mîndri ; a se fuduli' corespunde direct formelor slave : *Хвалити* 'a lauda ; a răsplăti ; a slăvi ; a mulțumi' bg. *хваля* (*фáля*) 'a lauda, a mulțumi', *хваля ce* 'a se lauda, a se făli', scr. *hváliti* (*se*) etc. ; adj. *fálnic* e un derivat de origine slavă (vsl. *Хвалинъ*), *fálös* e un derivat rom. (suf. *-os*).

Iată cîteva exemple :

fală 'laudă' (arhaizant) : Fală și mărire ſie, țara noastră, binecuvîntată... (Al. Russo, Cintarea României, 19).

'slavă, măndrie' :

*Deci la arme daſt năvală
Și la rind leſiſi cu fală...*

(Cirlova, Marșul oştirii române).

a se făli : [Egumenul Mihail Chisălișă] vrînd să se fălească au băut la masă cu acest păhar al lui Ștefan Vodă... (Neculce, Let. 106).

Nădejde 'speranță; incredere' : vsl. надежда, bg. надеъжда, cf. rus. (din sl. bis.) надѣжда, rus. pop. надѣжса (Vasmer, 193—4).

Derivate românești : *a nădăjdui*; *deznađeđde*, *a deznađăjdui*; cf. și expresiile : *a trage nădejde*, *a trăi cu nădejdea*, *a da cu nădejde*, *om de nădejde* etc.

De ex. : *Mulți trăgeau nădejdea să-l iee ginere, dar flăcăul era chitit la capul său și nu se da cu una cu două*. (Creangă, Povestea lui Stan Pățitul).

Sau : *Candidații fabricii* – oameni de nădejde.

(Scînteia, 4.III.1956)¹.

Alte cuvinte exprimă unele *calități, însușiri morale*, ca de pildă *cinste, nădrav* sau o *însușire „negativă”* – *lene*.

Cinste '1. onestitate, probitate; credință, fidelitate, castitate; 2. prețuire, respect, stimă, vază; onoare, favoare; pompă, fast; 3. (concretizat, fam. pop.) dar, plocon; ospăt, ospătare (cu băutură)' : vsl. честь 'veneration, honor, Ehre, Verehrung; dignitas, Rand, Stand; Feier' (Mikl. Lex. 1128, Hwb. 17), bg. чест, f., 'cinste, respect, stimă; onestitate' (Gherov, V 548; BTR, 945)², scr. ćast 'honor; das Gastmal, convivium' (Ivek.-Broz, I 149), cf. ucr. rus. честь, pol. cześć etc. (Berneker, 173—174);

¹ Alături de cuvintele *nădejde*, *a nădăjdui*, în limba literară au pătruns neologismele *speranță* (< ital. *speranza*) și *a spera*. Deosebirea dintre ele este, în limba literară, de ordin stilistic și frazeologic: astfel, nu se poate spune *a da cu speranță*, *om de speranță*, dar în sens direct e posibilă înlocuirea *a avea nădejde* = *a avea speranță*. Cf., mai jos (la cuvîntul *cinste*), cele spuse de M. Sadoveanu despre unele perechi de sinonime.

² Sensul de 'soartă, fericire' aparține omonimului *чест* 'parte' (< sl. com. *cęſtъ), care însă nu e delimitat în cele două dicționare citate; de asemenea nu apare la Mlad. Et. 683—4. Cf. însă Berneker, 155: *čestъ, ... bg. čest 'Teil; Geschick; Glück'*.

pentru verbul *a cinsti* 'a respecta, a onora; (pop.) a face un dar; (pop. fam.) a ospăta, a trata (cu băutură), a bea în cinstea cuiva' cf. vsl. чистити 'a cinsti, a onora', bg. честя 'a cinsti; a face un dar; a ospăta', ser. častiti 'a cinsti; a ospăta', častiti se 'a face chef, a se cinsti' etc.

Dacă în ceea ce privește sensurile (inclusiv cele concretizate), limbile slave de sud prezintă corespondențe exacte, nu tot același lucru se poate spune despre forma cuvântului, deoarece în sl. com. *čestъ (< *čet-tъ) nu există nici o indicație asupra unui element nazal. Contaminația cu sl. *cěstъ* 'parte' (cf. Tiktin, 352; Candrea, 267; DA, I, p. II 427)¹ e puțin probabilă, deși în bulg. cele două cuvinte au devenit omonime, în urma transformărilor fonetice. Mai justă ni se pare explicația „formală” dată de I. Bărbulescu² încă în 1902: în cazul acestui cuvînt avem de-a face cu apariția unui *n* neetimologic ca, de pildă, în unele dialecte macedonene — čenst. În documentele slavo-române apar formele чистъ, чистъ, iar uneori чистѣ³, tot așa precum în textele vechi românești apar *ciste* și *cinste*.

Prin urmare, se poate afirma că în acele limbi în care s-au păstrat nazalele (sau reflexe ale lor — în elementele slave din limba română) a existat posibilitatea ca prin analogie fonetică (poate și prin contaminarea cu un alt cuvînt) să apară un element nazal neetimologic.

Dintre derivatele românești ale cuvântului *cinste* notăm: *cinstit*, *necinstit*, *a necinsti* etc. Asupra întrebuițării largi a cuvântului pot servi drept indiciu numeroasele expresii în care acesta apare: *loc de cinste*, *pe cinste*, *pe cinstea mea* (= *pe onoarea mea*)⁴, *a face cinste*, *a avea cinste*, *a da cinstea pe rușine* etc. De ex.:

cinste 'onestitate, probităț':

...Să arăt în versuri, în rînduri măsurate,
Că cinstea și virtutea sunt lucruri lăudate.

(Gr. Alexandrescu, Epistolă D. V. II).

¹ Forma *częstować* 'a face cinste' din v. pol. (și dial.) e explicată de slaviști, totuși, ca o contaminare cu *część* 'parte' (cf. Sławski, I 121, care trimite la Potebnia, RFV, III, 181. De altfel, pentru cuvântul românesc primul care a făcut această presupunere a fost I. I. Sreznevskî în recenzie la *Die slav. Elemente im Rumunischen* a lui Miklosich („Известия ОРЯС”, 1861—63, t. X, fasc. 2, col. 146)).

² I. Bărbulescu, *Studii privitoare la limba și istoria Românilor*, Buc., 1902, p. 33 urm. (Nu e nevoie să credeam, cum afirma Bărbulescu, că forma *cinste* am primit-o astfel din bulg.).

³ Cf., pe lîngă cele date de Bărbulescu, un exemplu dintr-un document din a doua jumătate a sec. al XV-lea: ПОНІЖЕ НН ВДМ НЕ ЕСТЬ ЧИСТІ (sic) НН КРАЛЮ (I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Tării Românești cu Brașovul și cu Tara Ungurească în sec. XV și XVI, 1413—1508*, vol. I, Buc., 1905, p. 132. În glosar, p. 396, autorul notează „ЧИСТІ (în loc de ЧИСТѢ rom. cinste)”.

⁴ În ceea ce privește sinonimia cuvintelor *cinste*—*onoare*, ca și *nădejde*—*speranță* sau *temp—vreme*, ne permitem să cităm aici părerea maestrului Sadoveanu, exprimată aproape cu douăzeci

'onoare' : *Vei rîde, tată, cum ai rîs și de surorile mele, fără ca toate astea să le scăză cinstea.* (Basme, 9).

'dar' : *Finii ce aveau să vină a doua zi de Crăciun cu cinste.* (I. Popovici-Bănățeanu, ap. Tiktin, 352).

În expresii : *Împăratul făcu un ospăt foarte mare în cinstea nepotului său.* (Creangă, Harap Alb).

Ioane, cată să nu dăm cinstea pe rușine și pacea pe gîlceavă. (Creangă, Amintiri, 76).

Cf. de asemenea :

cinstire :

*Urmașilor mei Văcărești !
Las voulă moștenire
Cresterea limbii românești
Și-a patriei cinstire !*
(Ienăchiță Văcărescu).

cinstit 'onorat' : ... 'Cinstiți cetitorii, cu drag să o primiți [cartea] și să o ciliși fără urîtu ... (Dosoftei, Viețile Sfinților. Texte, 162).

Nărav, pl. *năravuri* '(inv., reg., mai ales la pl.) deprindere, obiceiu, fel de a se purta¹; deprindere rea, obicei rău'; vsl. *սրաց* 'mos, modus, consuetudo' (Mikl. Lex. 456, Hwb. 71), bg. *упас* și *нэрпас* 'obicei, deprindere; pl. obiceiuri, moravuri' (Mlad. Et. 360, 361; RB II 285–6), scr. *nárav* 'nărav, caracter; natură' (Ivek.-Broz, I 763), cf. ucr. *нóроs* 'obicei, nărav; pl. *capricii*' (Hrinc. 1106), rus. *нóроs* (inv. pop.) 'obicei, nărav, caracter; încăpăținare; nărav, obicei rău (mai ales la cai)', *упас* (din sl. bis.) 'caracter; pl. moravuri' (Ušakov, II 594, 599; Vasmer, II 227–8), v. ceh. *nrv*, ceh. *mrv* (dismil. *n-m* – Macheck, 308–9) etc.

Derivate românești : *a (se) năraví* 'a (se) deprinde rău, cu obiceiuri rele' (bg. *нэрпáя ce* are alt sens – 'a-i plăcea, a-i conveni'), *năravás* (suf. *-asz*) 'cu nărav, cu apucături rele' (mai ales : *cal năravás*, cf. ucr. *норовистий кінь*, rus. *норовистая лошадь*).

de ani în urmă : „Mărturisesc că-năl place să aud pe săteanul nostru spunând *speranță și timp*, în loc de *nădejde și vreme*. Nu mă tem că se va împăstra și se va tălăosi vechea limbă frumoasă și înțeleaptă a părinților noștri, pentru că procesul de primenire a limbii populare e un fenomen firesc; în evoluția ei limbă vorbită a poporului nu va accepta decât ceea ce-i trebuie pentru a îmbunătăți și clarifica exprimarea. Tot astfel, în limbă literară, neologismul intră firesc acolo unde e nevoie de el, pentru concizie și precizie. Cind țărani adoptă pe *onoare*, are intuiția că *cinste* nu lămuștește îndestulător ce vrea să spule el; și *cinste* mai însamnă și altceva, în legătură cu băutura” (In legătură cu limba literară, în Evocări, Buc., ESPLA, 1954, p. 34).

¹ În acest prim sens *năravuri* a fost înlocuit în limbă literară cu forma creată artificial în sec. al XIX-lea *mordvuri* (< lat. lit. *mores* + *năravuri* – cf. Tiktin, 1035; Candrea, 800).

Cf. în proverbe și zicători (sensul al doilea) :

Lupul își schimbă părul, dar năravul ba; năravul din fire n-are lecuire.
năravuri 'moravuri' :

În el [teatru] năravuri îndreptați,

Dați ascuțiri la minte.

(Iancu Văcărescu, *La deschiderea teatrului*).

Sau la Gr. Alexandrescu :

Se silea să dovedească... că...

Cu năravuri lăudate e oricine fericit.

(Vulpoiul predicator).

Léne 'lipsă a dorinței de a munci, lîncezeală, trîndăvie', arom. *leáne* (Capidan, 71) : vsl. *лѣнъ* 'piger', sl. bis. *лѣнъ* 'pigritia', bg. *лен*, f., cf. rus. *лень* etc. (Berneker, 711).

Derivate românești : *leniv-ós* (vsl. *лѣнивъ*), *a (se) lenevi* (< inv. *leniv*), *lén-es* (vsl. *лѣнъ*); vb. *a se leni* (inv.) provine direct din slavă : vsl. *лѣнити сѧ*.

În grajurile populare și în limba literară se păstrează sinonimele de origine latină pentru *a (se) lenevi*, *lene* : *a pregetá* (*prigitare < *pigritare* – Candrea, 994), *préget* (postverbal), care au însă, în parte, alte sensuri (nu numai 'a-i fi lene', ci și 'a șovăi, a ezita; a zăbovi; a cruța, a precupeti').

Cf., în aceeași propoziție: *Drept aceea n-am pregetat, nici am lenevit...* (Antim Ivireanu, Didahiile. Texte, 185).

În sfîrșit, cîteva cuvinte exprimă ceea ce s-ar putea numi *stări ale voinei* : *vóie, nevóie, silă*.

Vóie 'voineță, vrere; dorință, plăcere, poftă; libertate; permisiune, învoie; dispoziție, stare sufletească' (*voie bună, ~ rea*) : vsl. *волна* 'voluntas; dorință' (Mikl. Lex. 72, Hwb. 153 : *но вол'на, вол'на* 'de bună voie'), bg. *воля* 'voineță; dorință, libertate; permisiune' (RB, I 136), scr. *völja* 'voineță; dorință, plăcere etc.' (Ivek.-Broz, II 738), cf. sloven. *vólja*, ucr. rus. *воля* etc. (vezi etim. Vasmer, I 224).

Deși pare a fi legat de *voie* sau de vb. slav *voliti* (vsl. *волити* 'lieber wollen, wollen'), verbul rom. *a voi*, folosit mai ales ca auxiliar, provine de la formele prezentului latin (*voi* < *voleo, *vor* < *volunt* etc.), în timp ce dubletul *a vrea* continuă infinitivul *volere (în locul formei anomale *velle)¹.

¹ Cf. C. H. Grandgent - F. de B. Moll, *Introducere în latină vulgară*, trad. E. Tănase, Cluj, 1958 (litogr.), § 403; Tiktin, 1774; Tiktin, *Gramatica romindă*, ed. 3, Buc., 1945, § 286; Candrea, 1466–7; E. Bourciez, *Éléments ed linguistique romane*, § 478. Rosetti, *Influența*,

De la *voie* s-a format adjecțivul *voiós* (suf. -os), iar de la acesta subst. *voioșie* (suf. -ie).

Voice e însoțit în rom. de antonimul - negație *nevoie* (cf. expr. *de voice, de nevoie*), care are următoarele sensuri 'silă, greutate, dificultate; (mai ales la pl. *nevói*) grijă, necaz, neajuns, lipsă, sărăcie; trebuieță, necesitate': vsl. *неко^{ла}* 'nevoie, silă; necesitate' (Mikl. Lex. 421, Hwb.-68), bg. *неволя* 'nevoie, necesitate, necaz, boală grea' (Gherov, III 256), scr. *неволја* 'grijă, necaz; greutăți, sărăcie' (Ivek.-Broz, II 808), cf. ucr., rus. *неволя* etc.; împrumutat și în alb. *nevojë* 'necessitate' (Meyer, 304), maghi. *nyavalya* 'necessitas; calamitas, miseria; morbus, epilepsia' (Kniezsa, 356). Adjecțivul inv. *nevólnic* pare a fi un împrumut din slavonă (vsl. *неволни^{къ}*, bg. *неволен*, *неволни^к*); deriveate românești: *a nevoi*, inv. *nevoință* (suf. -ință), *a-nevoie*, *a-nevoiós* (suf. -os), *nevoiás* (suf. -as); etc.

Silă '(inv.) putere, forță (forță armată); constrîngere, violență, asuprire; sentiment de neplăcere, aversiune', arom. *sild* 'putere' (Dalametra, 189): vsl. *сила* 'putere, forță' (pl. *силы* 'forțe armate' — Hwb. 119), bg. *сила* 'forță, putere; constrîngere' (c *сила*, *насила* = cu sila, cu forță; Gherov, V 162), scr. *sila* 'idem', cf. sloven. *sila*, ucr. *сила*, rus. *сила* etc. (sl. com. *sila*; Vasmer, II 624).

Alături de *sild* au pătruns în rom. și unele deriveate: *a silt* (bg. *силя*, scr. *силити*), *a se sili* (bg. *сила ce*, scr. *силити sc*), *silnic* (vsl. *сили^{къ}*), *a silui* (sl. bîs. *сили^{ти}*); deriveate românești: *silitór*, *silință* (< *a se sili*), *silnicie* (< *silnic*) etc.

În ceea ce privește sensul cuvîntului *silă*, se observă o anumită deviere a lui, prin ștergerea treptată a înțelesului inițial 'forță' și dezvoltarea, pe baza celui de al doilea, a unei nuanțe noi — 'sentiment de neplăcere'.

Cf. *sild* 'putere': *Lăudați [pe] el în silele lui. Lăudați [pe] el după prea multă mărire a siliei lui.* (Coresi, Psalmirea 1577. Gaster Cr. I, 14).

'constrîngere':

Ca pe copii te culc eu silla... Dormi.
(Eminescu, Dormi).

'asuprire':

*Frajilor, să n-avești milă,
Dașt în cel ce vă fac silla.*
(I. Catina, Marșul).

72, consideră pe *vol* ca provenind din sl. *voliti*. Fără îndoială că a existat o contaminare între cele două familii de cuvinte — latină și slavă — în limba română, ceea ce se observă, în parte, în înțelesul lui *voie*. Totuși, sensul de 'voiință' nu predomină în acest cuvînt, ceea ce îl îndepărtează semantic de *a vol*, *a vrea*; *voiință* e un derivat de la *a vol*.

a-i fi silă... 'a simți dezgust...':

*Eu cint tot un cînlec d-aseară
Să-așa mi-e silă să-l cint,
Să-l tac, dar nevrind îl cint iară.*

(Coșbuc, Fata morarului).

37. Vorbire, sunete

O serie de cuvinte de origine slavă denumesc, într-un fel sau altul, vorbirea omenească sub diversele ei aspecte : *glas*, *veste*, *zvon* (exprimă de asemenea sunete din natură), *sfat* (sau sub formă de „ceartă” — *sfadă*, *vrajbă*) etc. Vom vedea într-unul din capitolele următoare că în limba română au pătruns cîteva verbe, care denumesc însăși acțiunea de a vorbi. Cuvintele enumerate mai sus și alte cîteva sunt la origine (cel puțin, în limba română) substantive, motiv pentru care le analizăm aici, deși se leagă, prin înțelesul lor general, de *verba dicendi*.

Unele din aceste cuvinte formează perechi sau serii sinonimice cu altele de origine latină ori împrumuturi noi din lat. lit. și limbile române apusene.

Astfel, *glas*, alături de neologismul lat-lit. *voce*¹, înseamnă 'sunete emise de om ; ciripit, cîntec de pasăre ; (fig.) sunet, zgomot ; (inv.) veste, știre ; (bis.) fiecare din cele opt melodii fundamentale cu care se execută cîntările bisericești' : vsl. *гласъ* 'Stimme, Laut, Wort, Ton, Tonweise (im Kirchengesang)' (Hwb. 29), bg. *глас* 'glas ; melodie, sunet (muz.) ; veste' (Mlad. Tâlk. 432), ser. *glās* 'vox ; sonus (muz., gram.), accentus ; nuncius ; fama' (Ivek.-Broz, I 306 ; v. etimol. Berneker, 323 ; Vasmer, I 287 : *голос*).

O dată cu *glas* a pătruns în rom. și verbul derivat *a glăsui* (vsl. *ГЛАСОВАТИ*, -*оѓати*).

¹ Trebuie să observăm însă că lat. *vocem* s-a păstrat nu numai în arom. *boăsi* 'voie, strigăt, arie, sunet' (Dalametra, 42), ci și în rom. inv. *boace* (*voace*) 'glas' (înregistrat într-un glosar din „Albina” de la Iași a lui Asachi, în 1844 ; cf. Gh. Bulgăr, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 132) și dial. (Banat, Muscel), *boacă* 'glas, voce ; vorbă' (DA, I, p. I 584 ; Candrea, 155, cu un exemplu din poezia populară : *Hai, neico, să te-nțlnesc, Două boci să-ți tăinuesc*. E. Hodoș, *Poezii populare din Banat*, Sibiu, 1898). Limba comună a păstrat doar verbul derivat de la *boace* — *a boci*, cu un sens restrîns, în urma unei întrebunțări „sensu eminentiore” (cf. în lat. *vocare deos* 'a imploa pe zei', *vox* și cu sensul de 'strigăt' și 'cuvînt magic'). Astfel de cuvinte păstrate doar în limba veche sau dialectal ne conving de faptul că corelația dintre elementele latine și cele slave e mult mai complexă decât pare la prima vedere. Vocabularul limbii române trebuie studiat în evoluția sa istorică și, pe cît posibil, luând în considerație serii întregi de cuvinte.

Iată cîteva exemple pentru diversele sensuri :

glas 'voce, strigăt' : [Limbile] *Să strige-n tărie Glas de bucurie.* (Dosoftei, Ps. Vs. 53).

'sunet, zvon' : *Și dînd din răstimp glas de cornuri, au purces pe la vremea amiezii către Davideni.* (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, 81).

'veste' : *Mergi la margine și ține straja acolo și la mine trimite glas.* (Alexandria, ap. Tiktin, 680).

'melodie bisericească' : *Sfîntul Sisoe făcătorul-de-minuni înălță pe glasul al șaptelea . . . o cîntare de laudă Împăratului ceresc . . .* (Topîrceanu, Minunile Sfîntului Sisoe, 45).

a glăsui :

*In veșmînt de catisele, un bondar rotund în plînec
Somnoros pe nas ca popii glăsuește-neel un cîntec.*

(Eminescu, Călin).

Alături de *știre*, cuvînt de origine latină, în rom. se întrebuintează *vîste*, termen pătruns din dialectele slave de sud, avînd înțelesul de 'știre, informație ; zvon, faimă, renume' : vsl. *вѣстъ* 'știre, veste ; zvon, faimă' (Hwb. 150), bg. *вѣсмъ*, scr. *věst* etc. (v. etim. Vasmer, I 192 : *věd-tъ < věděti 'a ști').

Verbul *a vesti* e un derivat slav : vsl. *вѣстити*, bg. *вѣсмѫ* ; în schimb, *a pre-vesti* e un derivat romînesc¹. Alte deriveate rom. : *vestitor*, *prevestitor*.

Asupra întrebuintării cuvîntului *veste* cf. expresiile : *a da de veste*, *a prinde de veste*, *se duce veste*, *ce mai veste?* etc.

Cu un sens apropiat se folosește un alt cuvînt de origine slavă – *zvon* 'veste, știre ; rumoare ; sunet, zgomot confuz, zumzet, ciripit, murmur ; sunet de clopote, de instrumente, răsunet' (dial. Banat și 'clopot', din srb. ; cf. Candrea, 1242) : vsl. *звонъ* 'sunet, zvon' (Hwb. 168), bg. *звънъ*, *звонъ*, scr. *звѣнъ* (*звѣнъ* 'clopot'), cf. sloven. *zvon*, rus. *звонъ* etc. (Vasmer, I 448–9) ; verb derivat : *a (se) zvoni* (cf. bg. *звѣнѣти*, scr. *звѣнити*) ; *zvoánă* (dial. Mold.) e un postverbal de la *a zvoni*.

Iată cîteva exemple :

zvon 'sunet' :

*Cobzarule, de-al și îl farmec
Și voie bună răspîndești
Cu zvonul cîntecelor tale.*

(St. O. Iosif, Cobzarul).

¹ Dicționarele vsl., bg., scr. nu înregistrează un astfel de derivat.

'zgomot confuz' : *Lunca a început a suna de zvonul unui vînt grabnic* (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, 29).

'veste, știre' : *Auzind părintele Duhu că s-a făcut zvon prin Iași despre niște năzdrăvăni ca aceste...* (Creangă, Popa Duhu).

Un cuvînt polisemantic interesant prin evoluția să este *sfat*, înv. *svět*, *svat* (cf. Gaster, Cr. II, Glosar, 526), care are următoarele sensuri — 'povată, indemn; consfătuire; taifas, conversație; (istor.) consiliu : *sfatul boierilor*, *sfatul țării*; (nou) *sfatul popular*' : vsl. съѣтъ 'Rat, Rat-schlag, Beratung, Beschluss', cf. bg. съвѣтъ, ser. савет, svět, slov. svět, v. rus. (din sl. bis.) съѣтъ, сокѣтъ, rus. совѣт (v. etim. Vasmer, I 193, II 686).

Derivate slave : *a sfătui* (vsl. съѣтывать, -ѹѭ), *sfětnic* (înv. *světnic*, *sfětnic* — vsl. съѣтъникъ); derivate românești : *sfătós*, *sfătuitór* (< *sfătui*) etc.

Alături de *sfat*, limba română literară folosește neologismul *consiliu* (lat. lit. *consilium*, fr. *conseille*), care a preluat unele funcții (mai ales terminologice) ale primului ; cf. *consiliu de ministri*, *consiliu științific* etc.

Iată cîteva exemple de întrebuițare a cuvîntului *sfat* :

'povată' : (Hagi Pană) *Dă-mi și dumneata un sfat prietenesc.*
(Hasdeu, Trei crai, 101).

'taifas' : [Mama] *Și-a găsit niște vecine,*
Stă la sfat... (Coșbuc, La oglindă).

sfatul boierilor : *Cu tot svatul cinstițiilor boiari mari și mici.*
(Cazania de la Dealul, 1644. Texte, 109).

sfat popular : *Constituirea Consiliilor Frontului Democrației Populare în vederea alegerii de deputați în sfaturile populare.*

(Scînteia, 17.I.1956)¹.

Sfádă, înv. *svádă* (Mold., Trans. ; cf. Tiktin, 1412 ; Candrea, 1140) 'ceartă, gîlceavă, price' : vsl. съѣда 'ceartă', bg. сеáда, cf. scr. *sväða*, rus. *сваðа* etc. (v. etim. Vasmer, I 163, II 585); verb derivat *a se sfădi* (bg. сеáдам се, cf. scr. *sväðati se*).

Vrájbă 'dușmănie, dezbinare, ceartă' prezintă o substituire de sufix (-ьба în loc de -ьда) față de cuvîntul corespunzător slav (cf. Candrea, 1446) : vsl. вражда 'Feindschaft, Gewaltherrschaft' (Hwb. 153), bg. *враждá* 'dușmănie', față de bg. *вражбá* 'vrajă, farmec' (cf. rus. înv. *вражбá*)².

¹ Acest exemplu ilustrează foarte bine una din deosebirile terminologice dintre cele două cuvînte (*consiliu* e aici sinonim pentru *comitet*).

² Cînd cuvîntul *вражьда*, derivat de la *врагъ* 'dușman', A. Meillet remarcă apropierea dintre cele două sufixe -ьда și -ьба (Meillet, Ét. 320).

Intrucit cele două cuvinte provin, în limbile slave, de la aceeași rădăcină (sl. com. *vorg - 'dușman' — v. etim. Vasmer, I 228), o astfel de înlocuire a sufixului nu apare surprinzătoare.

Derivate: a (în) *vrăjbi* (< *vrajbā*), *vrăjmăș* (sl. *vraždbъnъ* > **vrajm-* plus suf. *-aș*; cf. în documentele slavo-române din sec. XV-XVI: *вражмавік*)¹; de la acesta din urmă — a se *vrăjmăști*, *vrăjmășie*.

Alăturăm tot în această grupă următoarele trei cuvinte, legate prin înțelesul lor general de cele precedente: *glumă*, *poreclă*, *ponos*.

Glumă 'vorbă de haz, şagă; faptă hazlie, poznă': bg. *глъум* 'glumă, şagă, poznă; batjocură' (RB, 1 185; cf. sl. bis. *глумъ* 'impudicitia', *глумъ* 'scena'), scr. *glúma* 'glumă; joc (de artist)' (Ivek.-Broz, I 315), cf. ucr.; rus. dial. inv. *глум* 'batjocură' etc. (Berneker, 308; Vasmer, I 276); derivate: *a glumi* (cf. vsl. *глумити сѧ*, bg. *глумя се* 'a glumi, a-şi bate joc'), *glumet* (sl. bis. *глумицъ* 'Schauspieler, Gaukler', bg. *глумецъ* 'om glumet').

Cuvântul apare într-o serie de locuțiuni și expresii ca: *a face glume*, *a nu ști de glumă*, *fără glumă*, *nu glumă* etc.

Poreclă 'supranume (uneori în bătaie de joc); (inv. pop.) nume de familie': sl. bis. *пoreкло* 'cognomen' (Mikl. Lex. 629), bg. *poreклó* 'poreclă' (Mlad. Et. 492), scr. *poréklo* '(în Vojvodina) poreclă, nume de familie; neam' (Ivek.-Broz, 119, 70; Rječnik, X 856), cf. ucr. *nóreklo*.

De ex.: *Dar cine poate sta împotriva lui Dănilă Prepeleac? Că aşa fi era porecla...* (Creangă, Dănilă Prepeleac).

Derivat românesc: *a porecli*.

Ponos 'injurie, blam, calomnie; cusur, vină; consecință neplăcută': vsl. *nonosъ* 'ponos, rușine' (Hwb. 92), bg. *nonóć* 'idem', cf. scr. *pōnos* 'măndrie'; imprumutat și în magh. *panasz* 'querimonia, querella' (Kniezsa, 382); verbul derivat *a ponosi* (sl. *po-nositi*) are, pe lîngă sensul 'a defăima, a pone gri' (legat semantic de *ponos*) și pe acela de 'a purta prea mult (o haină), a uza' (dial. Mold. Olt. — v. Candrea, 972), legat de verbul corespunzător ucr. *nonosumu* 'a uza', bg. *nonosя* 'a purta puțin', scr. *ponositi* 'idein'.

38. Cuvinte abstractive exprimînd cauzalitate, circumstanțe etc.

În această grupă au fost reunite cîteva cuvinte care exprimă noțiunea de cauză (*pricind*, *vină*) sau denumesc diverse circumstanțe, stări etc. Ele au patruns în rom. parte prin limba vorbită, parte prin cea scrisă.

¹ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Tărilor Românești...*, I, Glosar, p. 384.

Doar o analiză amănunțită a celor mai vechi atestări și a circulației lor în graiurile populare ar putea da indicații mai precise asupra căilor lor de pătrundere.

Astfel, în textele vechi slavo-române și cele românești *pricină* apare ca termen juridic, având în același timp o întrebuițare și un înțeles mai larg în limba comună vorbită — 'cauză, motiv ; vină ; cauză politică, socială ; chestiune, afacere' : sl. bis. *причина* 'causa', bg. *причина* 'cauză, motiv', cf. rus. *причина*, ucr. *причина* etc. (v. etim. Berneker, 156—7 ; Vasmer, II 436) ; vb. *a pricină* provine direct din sl. : vsl. *причинити*, bg. *причиня* etc., în timp ce *a pricinui* e un derivat rom. (suf. -ui), ca și *pricinăș* (suf. -aș).

Iată cîteva exemple pentru sensurile azi rare sau învechite : *pricină* 'vină' : ... *Ei la toate strică, ei sănătatea de pricină.*

(A. Pann, *Povestea vorbei*).

'proces, cauză' : *Pricinile ce se vor întîmpla între orășeni și între ostași să se judece la judecata ce se numește poliție.* (Cronograful lui Dionisie Eclesiarhul, ap. Tiktin, 1251).

În expresii : *din pricină că, a se pune de pricină, a sta de pricină.*

De ex. : *Bine, bade Ghiță, eu nu mă pun de pricină, încă din pentru dumneata.* (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, 85).

Vină era de asemenea folosit ca termen juridic¹ cu sensul de 'infracțiune, delict, crimă', pe lîngă acela obișnuit de 'greșală, păcat ; pricină, cauză'² : vsl. *винна* 'Schuld, Vergehen, Ursache, Anlass, Vorwand' (Hwb. 151), bg. *винá*, cf. rus. *винá*, ucr. *винá*, ceh. slovac. *vina* etc. (Vasmer, I 201).

Derivate slave : *vinovát* (sl. bis. *виноватъ*, bg. *виновам*), *a în-vinui* sl. bis. *винити*, *виних*, *винових*) ; derivate rom. de la *vinovat* : *a în-vinovăti*, *vinovătie*, *nevinovát*, *nevinovătie*, *a (se) des-vinovăti* etc.

Asupra întrebuițării cuvîntului *vină* cf. locuțiunile și expresiile : *de vină, fără vină, din vina..., a da vina pe cineva, a băga cuiva vină, bată-l vina !* etc.

Alte cuvînte, ca *priléj*, *noróc*, *spor*, *zábávă*, *priméjdie*, *pácoste*, *nápástă*, *págubă* exprimă ceea ce s-ar putea numi cu un cuvînt „circumstanțe, împrejurări”.

Priléj 'ocazie, împrejurare, motiv, pricină' : bg. *прилеж*, *прилег* 'ocazie (fericită) ; mijloc' (Gherov, IV 277 ; Mlad. Et. 520 : postverbal de la *прилежа*, *прилégна*, *прилágam* 'a se așeza ; a se afla ; a se lipi bine ;

¹ Cf. Valeria Costăchel, în „Romanoslavică”, I, p. 79.

² Sinonimul său *culpă* (< lat. lit.) se întrebuițează mai ales ca termen juridic — 'delict', dar și (azi rar) 'vină, greșală' (Cf. Pușcariu, *Et. ling. rom.*, 420 ; DLRL, I 598).

a conveni, a sta bine, a veni bine — despre haine; cf. rus. *приледть*, *приледеть*, în textele slavo-române *прилажъ* 'prilej, ocazie' (I. Bogdan, Relațiile Tării Rom., 390); verbe derivate: *a (se) prileji* (bg. *прилежд*), *a (se) prilejut* (suf. -*ути*).

De ex. *prilej*:

*N-am dat în viață nimănui
Prilej să-mi poarte dușmanie.*
(Coșbuc, Sub patrașir).

a se prileji: *De se va prileji nestine să fie locuitor într-un sat...* (Pravila lui Vasile Lupu, 1646. Texte, 117).

Noroc, inv. *nărōc* 'soartă, ursită, destin (fericit); șansă; fericire, bine': vsl. *нарочъ* 'nume, spusă, hotărire, înțelegere' (Meillet, Et. 221, Hwb. 61), vrus. *нарочъ* 'nume, hotărire, voință, voință divină etc.' (Srezn. II 322), [dicționarele bulgare nu înregistrează cuvântul], ser. *ndrok* '(inv.) titulus; (inv.) blagoslovire; soartă, fortuna' (Rječnik, VII 592), cf. sloven. *narok* 'termen', rus. *нарóк* 'Bestimmung, Absicht' (Vasmer, II 199), ceh. slovac. *narók* 'pretenție' (Machek, 318), pol. *narok* (Brückner, 355).

Așadar, sensul inițial al cuvântului slav e 'nume, spusă, hotărire', (cf. vb. vsl. *наречити*, *нарекж* 'nennen, benennen, bestimmen'), de la care, s-a dezvoltat apoi acela de 'voință divină' și 'soartă' (în ser.)¹. Cu acest sens îl și întărim în rom.:

[Domnul] însăși pîrăste, însăși împle legea și de acesta noroc [soartă nefericită] Moldova nu scapă... (Ureche, Let. 178).

Sau: *Nebun iaste oricarele crede că norocul [fortuna, soarta] și dă tot binele și răul, iară nu mintea...* (Floarea Darurilor, 1700. Texte, 227).

Ori în expresia: *cum i-o fi norocul* (= cum i-o fi soarta, cum i-o fi dat).

Treptat, cuvântul și-a polarizat sensul de la 'soartă' la 'soartă favorabilă' (cf. într-o expresie ca *am avut noroc* [subînțeles: *bun*]), concret 'șansă' și chiar 'fericire'².

De ex.: *Feciorul de împărat, cel cu noroc la rînat.* (Odobescu, Pseudo-kinegetikos, 235).

În sfîrșit, *noroc* a ajuns să se întrebuințeze în limba populară, cu acest sens de 'șansă, fericire', ca termen de urare, de salut:

Noroc bun!... pe cîmpul neted ies români cu-a lor pluguri!

(Alecsandri, Plugurile).

¹ Sensurile concrete concrete specializate diferă în limbile slave actuale, lucru obișnuit în un substantiv provenit de la rădăcina verbală.

² Aceeași polarizare a sensurilor o avem în lat. *fortuna* 'soartă; fericire; nefericire (fortuna adversa)'; vezi et. Walde-Hoffmann, I 534. În limbile române de apus noțiunea de 'fericire' a început să fie exprimată prin lat. *dicta*: *span*, *dicha*, port. *dila* (Bourelez, Élem. Ling. rom., § 184).

Sau :

„*O mie!*” zice unul, menind cu veselie.
“Noroc și roadă bună!” adaugă un alt.
(Alecsandri, Semănătorii).

Derivate românești : *norocós, a noroci, a nenoroci, nenoróc* etc.

Spor ’inaintare (în lueru), progres ; creștere, mărire, adaos ; folos, cîștig ; abundență, belșug’ : bg. *cnop* și *cnopéж* ’spor, creștere, abundență’ (Mlad. Et. 602—3 : în vsl. *сноръ*, numai ca adj. ’spornic, îmbelșugat’ ; cf. ser. adj. *spör* ’lange dauernd’, rus. *снóрый*, dar brus. *cnop* ’spor, adaos, cîștig ; recoltă’ — Vasmer, II 710) ; împrumutat și în magh. : *szapora* ’fecundus, frequens etc. ’(Kniezsa, 489).

Derivate : *a sporí* (bg. *споря́*), *spórnic* (vsl. *спорынъ*, bg. *спорен*) etc.

Ca și *noroc, spor* se întrebuintează în limba populară ca urare : *spor la lueru ! spor la muncă !*

Zábavă ’întîrziere, încetineală ; trecere de vreme (plăcută), distractie’ : bg. *забáва* ’distractie ; întîrziere’ (Mlad. Tâlk. 685 ; cf. vb. *бáвя* ’a înce-tini ; a distra’), scr. *zábava* ’Unterhaltung, Zeitvertreib ; Aussetzen’ (Ivek.-Broz, II 760), cf. rus., ucr. *забава* ; verb derivat : *a zábaví, a zábovi* (bg. *забáвя, забáвлъм*).

Exemple : (1) *Ad-o fără zábavă o turmă și-un păstor.*

(Gr. Alexandrescu, Anul 1840).

(2) *Din partea mea, mîncarea-i numai o zábavă ; băuturica mai este ce este, zise Setilă.* (Creangă, Povestea lui Harap Alb).

Priméjdie ’pericol’ : bg. *премéжdue*, dial. *премéжда* ’pericol’ (“das was über der Grenze ist”, derivat de la *межда* — Berneker, II 32).

De ex. : ... *Nu se putea călători aşa de ușor și fără primejdii ca în ziua de astăzi.* (Creangă, Harap Alb).

Derivate românești : *a primejdui, primejdiós.*

Pácoste ’calamitate, nenorocire’ : vsl. *накость* ’molestia, damnum’ (Mikl. Lex. 552, Hwb. 84), bg. *nákočm*, ser. *pákost*, cf. rus. *нáкость* etc. (Vasmer, II 303—4 ; Mlad. Et. 408) ; împrumutat și în magh. : *pákosztos* ’incommodans, damnificans ; tumultuosus, turbulentus ; gulosus’ (Kniezsa, 373).

Nápástă, nápáste ’nenorocire, calamitate, pacoste’ : vsl. *напастъ* ’Versuchung, Anfechtung, Missgeschick’ (Hwb. 61), bg. *нáнастъ*, ser. *nápast*, rus. *напáсть* etc. (v. Meillet, Et. 278) ; verb derivat : *a nápástui* (sl. bis. *напастовати*), de aici deriv. rom. *nápástuitór*.

Págubă ’pierdere’ : vsl. *нагу́ба* ’Verderben’ (Hwb. 84), bg. *náгу́ба* ’pagubă, nenorocire’ (BTR, 531), scr. *paguba*, rus. *нáгу́ба* etc.

Derivate românești: *a păgubi* (cf. însă vsl. *погубити*), *păgubăș* (expr. *a lăsa păgubaș*, *a se lăsa păgubaș*).

Încheiem cu această grupă analiza substantivelor de origine sud-slavă pătrunse în epoca veche. Din cele cîteva sute de cuvinte analizate, majoritatea se referă la cultura materială a omului, la agricultură și viața casnică, precum și la relațiile sociale.

O serie de cuvinte slave denumesc „obiecte” și fenomene din natura înconjurătoare, furnizînd unele date cu privire la condițiile naturale în care au locuit slavii ce au venit în contact cu populația românească.

În domeniul terminologiei referitoare la regnul animal și cel vegetal predomină cuvinte ce denumesc animale și păsări domestice, precum și termeni privind albinăritul, pe de o parte, și termeni de grădinărit, pe de altă parte.

Un interes deosebit îl prezintă acele cuvinte care se referă la corpul omenesc sau denumesc stări sufletești ale omului, fiind o doavadă evidentă a unui îndelung și extins bilingvism slavo-român.

În sfîrșit, o bună parte a cuvintelor slave au pătruns în limba română în urma unor strînse relații istorice și culturale cu popoarele sud-slave (bulgarii, sîrbii, croații), fiind caracteristice limbii scrise slavone (a documentelor slavo-române) și limbii scrise românești, mai ales în epoca veche (sec. XVI—XVIII). Multe din ele au căpătat însă o circulație mai mult sau mai puțin largă, făcînd parte astăzi din fondul activ al limbii literare comune. Fără îndoială că și aceste cuvinte prezintă un mare interes de ordin lingvistic și cultural-istoric.

Cercetînd diverse grupe de cuvinte, am putut să ne convingem de răspindirea și larga lor întrebuițare în graiurile populare și limba literară, de productivitatea și bogăția semantică a multora dintre ele. Multe cuvinte slave au pătruns în limba română pe grupe etimologice („cuiburi”), ca de pildă: *zid*—*zidi*, *sad*—*sădi*—*răsad*—*răsădi*, *boală*—*boli*—*bolnav*—*boleaznă* (vsl. *болезнь*) — *bolniță* (sl. bis. *болѣнница*) etc. În plus, multe dintre ele au devenit bază pentru formarea de noi cuvinte (substantive, adjective, verbe) în limba română, ceea ce poate fi de asemenea un indiciu al unei anumite vechimi și frecvențe de întrebuițare.

Pe lîngă numeroasele substantive de origine slavă, au pătruns în limba română și un număr destul de mare de adjective, verbe și chiar adverbe, prepoziții, particule. Acestea le vor fi consacrate capitolele următoare.

B. ADJECTIVE

Dacă substantivele de origine slavă — nume de obiecte în înțelesul larg al cuvântului, pătrunse în epoca celor mai vechi contacte ale românilor cu populația slavă, au fost grupate și analizate într-o anumită măsură în lucrările de specialitate publicate pînă acum (O. Densusianu, A. I. Iațimirski, B. Tonev, Th. Capidan, Al. Rosetti etc.), nu tot același lucru se poate spune despre adjectivele de origine slavă, intrate în limba română într-un număr destul de mare. În lucrările fundamentale de istoria limbii romîne ale lui O. Densusianu și Al. Rosetti, adjectivele de origine slavă sunt consemnate într-un număr redus, scotîndu-se în evidență doar acele adjective care exprimă particularități fizice sau morale¹.

Reluînd această problemă în capitolul de față, pornim mai ales de la constatarea că numărul mare de adjective împrumutate pe cale populară este un indiciu în plus în sprijinul tezei că elementele lexicale slave au pătruns adînc în sistemul limbii romîne. Multe din ele nu puteau fi împrumutate decît în condițiile unui contact îndelungat între români și slavi, în condițiile „bilingvismului” slavo-român.

De obicei, astfel de cuvinte trec dintr-o limbă în alta, în condițiile unor relații strînse între două colective, ca urmare a expresivității lor. Redînd o însușire a oamenilor, animalelor, obiectelor etc., numeroase adjective exprimă în același timp și o apreciere calitativă făcută de cel care vorbește, ceea ce le dă de multe ori o nuanță afectivă.

Se poate spune, fără a exagera, că numărul adjecțivelor de origine slavă din limba română este destul de mare, dacă se are în vedere faptul că adjectivele calitative reprezintă o clasă puțin numeroasă în raport cu substantivele². După sensul lor, aceste adjective pot fi împărțite în mai multe grupe, deși uneori, din cauza polisemantismului, pot exista ezitări în ceea ce privește încadrarea unui cuvînt într-o categorie sau alta. Din această cauză, clasificarea propusă aici, departe de a fi definitivă sau completă, este, într-o anumită măsură, arbitrară: ea se bazează pe sensul inițial al cuvântului sau pe cea mai obișnuită întrebuițare a lui în limba română, momente care pot de multe ori coincide. Afară de aceasta, trebuie avut în vedere și faptul că numeroase adjective calificative pot fi (în forma

¹ O. Densusianu, HLR, I, p. 255; Al. Rosetti, *Influența*, p. 40–43.

² Cf. de pildă, cifrele date de T. Lehr-Sławinski în cartea sa *Język polski* (trad. rusă, Moscova, 1954, p. 64 și urm.), privitoare la cuvintele moștenite din slava comună de către limbă polonă: substantive — peste 1000, verbe — circa 460, adjective — 160, cuvinte aparținând altor părți de vocabular — 80.

lor de masculin-neutru) întrebuițate ca adverbe, uneori cu un sens foarte larg, sau (în ambele forme — masculină și feminină) ca substantive, ceea ce poate duce de asemenea la lărgiri sau specializări de sensuri.

În linii mari, adjectivele de origine slavă din limba română pot fi grupate în cel puțin cinci categorii :

1) adjective exprimând însușiri fizice ale oamenilor și, în general, ale ființelor și lucrurilor ;

2) adjective care denumesc însușiri, de obicei fizice, ale animalelor (în primul rînd, ale celor domestice) ;

3) adjective denumind însușiri psihice ale oamenilor, calități sau defecte ;

4) adjective exprimând determinări ale oamenilor din punct de vedere social ;

5) adjective denumind diverse însușiri concrete sau abstracte ale obiectelor în general¹.

39. Însușiri fizice ale oamenilor (și, în general, ale ființelor și lucrurilor)

Dacă substantivele de origine slavă privitoare la corpul omenesc sint puțin numeroase (*trup*, *obraz*, *cosiță*, *plete* etc.) adjective din aceeași sferă de reprezentări întâlnim mai multe. Ele au pătruns din limba populațiilor slave în limba română datorită expresivității și uneori afectivității lor. Unele dintre ele exprimă anumite însușiri „pozitive” (de ex. *zdravān*), pe cind altele denumesc defecte, însușiri „negative” (de ex. *štirb*) ; însă nu totdeauna o asemenea demarcație poate fi făcută. De cele mai multe ori, astfel de cuvinte se întrebuițează nu numai cînd e vorba de oameni (de ex. *slab*) ; unele au însă sensuri cu sfere limitate și, de regulă, nu și le pot extinde (ex. *cîrn*).

Două dintre aceste adjective exprimă noțiunea de sănătos — *zdravān* și *cîlăv* (dial.), fiind sinonime (parțiale) ale cuvîntului sănătos de origine latină.

Zdravān '(despre oameni) voinic, puternic, vinjos, viguros ; sănătos, teafăr, întreg, nevătămat (la trup sau la minte) ; (p. ext. despre obiecte) mare, puternic, solid, rezistent ; adv. mult, din plin' : vsl. съдравъ 'sanus', sl. bis. съдравънъ 'idem' (Mikl. Lex. 922 ; Hwb. 127), bg. здрав 'sănătos ; tare, puternic ; solid, de nădejde' (Mlad. Tâlk. I 786), scr. zdrâv 'sanus, validus ; integer' (Ivek.-Broz, II 835) ; cf. și ucr. здорόв, здорόвий, rus. здоровъ etc. (Vasmer, I 450—1). După cum se vede, forma romî-

¹ Asupra valorilor lexicale ale adjectivelor, în general, vezi *Gramatica limbii române*, vol. I, 1954, p. 173.

nească provine din *sədravъnъ* (cf. forma citată de Mikl. Lex.) în care ăpare vocalizat în *e*, devenit ă după *v* (cf. sl. *ovъssъ* > rom. *ovăs*).

De ex. *Dascălul bisericii, un holtei zdravă̄n, frumos și voinic...* (Creangă, Amintiri, 17).

adverbial : ...

*Căciula cea de oaie
Pe urechi am tras-o zdravă̄n...
(Eminescu, Cugetările sărmanului Dionis).*

Derivat românesc : *a se în-zdrăveni.*

Cu un sens apropiat se întâlnește dialectal în Transilvania, *citov*, *citav* 'întreg, nevătămat' : bg. *чұмас*, scr. *čitav* 'idem' (v. Berneker, 158). În ceea ce privește forma, sufixul *-av* apare modificat fonetic este în *-ov* ca și în *coșcov*, *hílpov* (*hílpav*).

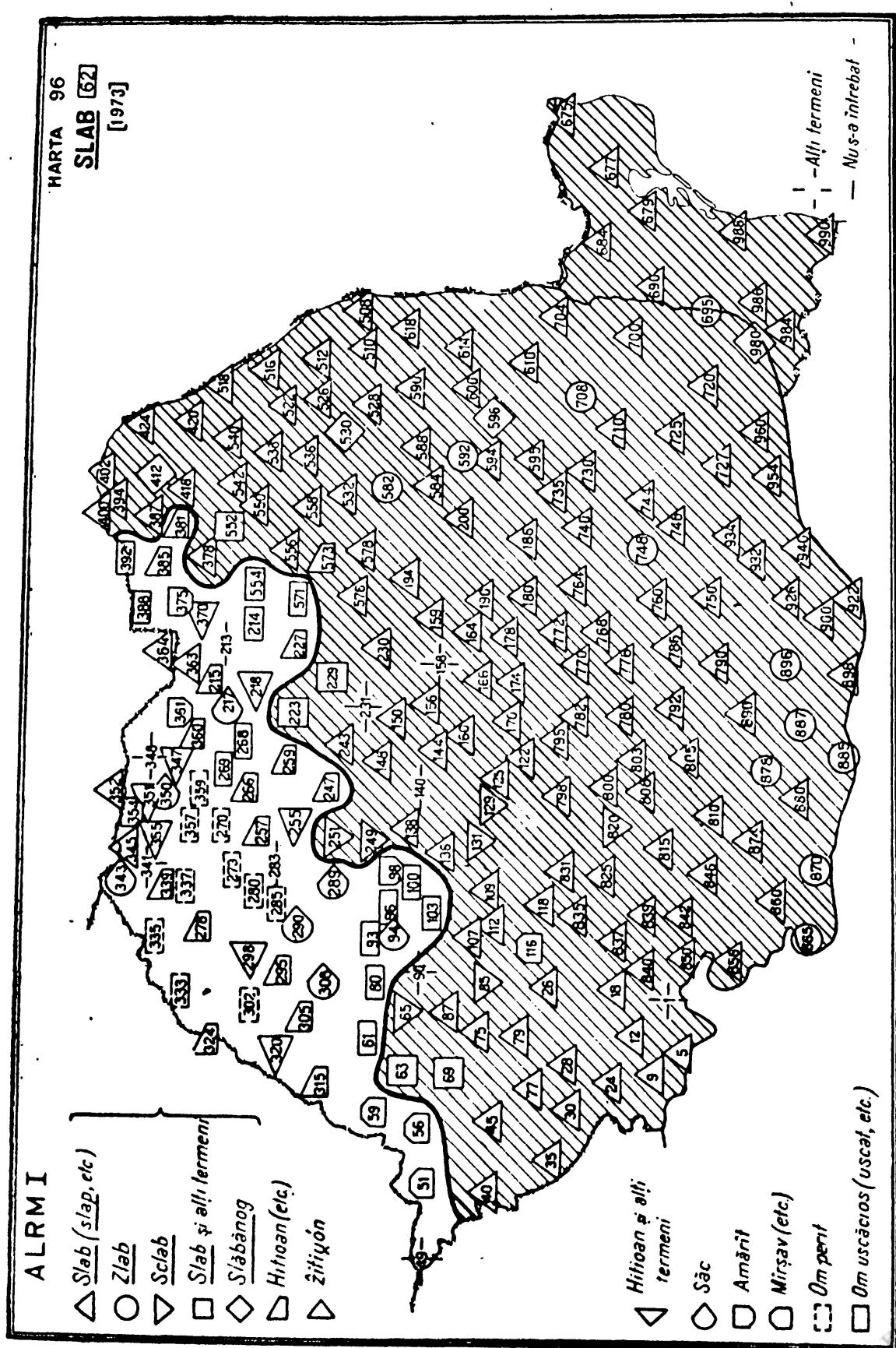
Un sinonim parțial pentru adjecțivul de origine latină *roșu* este *rúmen*, întrebuițat cu sensuri concrete, referitoare, în primul rînd, la om : '(despre obrajii sau buze) care bate în roșu ; (despre persoane) cu față îmbujorată ; (despre fructe, alimente) de culoare roșiatică ; (fig.) de un roșu aprins, trandafiriu' ; arom. *arumin* 'rumen' : vsl. *ρούμην* 'tuber' (Mikl. Lex. 805, Hwb. 116), bg. *ръмен* (ex. *румено лице, румена като ябълка* — Gherov, V 90), scr. *rùmen*, cf. rus. *румáный*, ucr. *румáний* etc. (Vasmer, II 547) ; verbul derivat *a se rumeni* (bg. *руменéся*, scr. *rumèniti se*).

Pentru noțiunea opusă lui (om) înalt limba română folosește mai multe adjective : (om) *mic*, (om) *scurt* — în cea mai mare parte a teritoriului țării, în timp ce în Oltenia și unele părți ale Munteniei se folosește cuvîntul de origine slavă — *scund* (cf. ALRM I, 95), înregistrat în dicționare cu două sensuri — 'mic de stat, scurt, mărunt (despre oameni) ; puțin înalt, puțin ridicat, jos' : vsl. *скുдъ* (Meillet, Ét. 228 ; Hwb. 120), cf. bg. *скъден* (*скýден*) 'insuficient ; sărac', scr. *òskudan* 'idem', v. rus. *скудъ* 'insuficient, sărac', rus. *скýдныи*, ucr. *скýдний* etc. (Vasmer, II 653).

Sensul adjecțivului apare restrîns în limba română. Forma lui e cea veche, atestată în vsl. și vrus., fără sufix : *skodz* > *scund*, față de bg. mod. *скъден* etc.

Alte caracteristici fizice, mai ales defecte ale omului, sunt exprimate prin adjective de origine slavă ca *slab*, *schilav*, *plešív*, *círn*, *stribgíngav*.

Slab este, de fapt, un cuvînt polisemantic, dar, în accepțiunea cea mai curentă, se întrebuițează cu privire la oameni sau ființe în general : '(despre oameni sau animale) uscățiv ; (despre ființe) lipsit de forță fizică, de energie morală ; lipsit de valoare, mediocre ; lipsit de trăinicie, puțin rezistent' ; arom. *slab* 'slab, rău' (Capidan, 82) : vsl. *слабъ* 'faible' (Meillet,

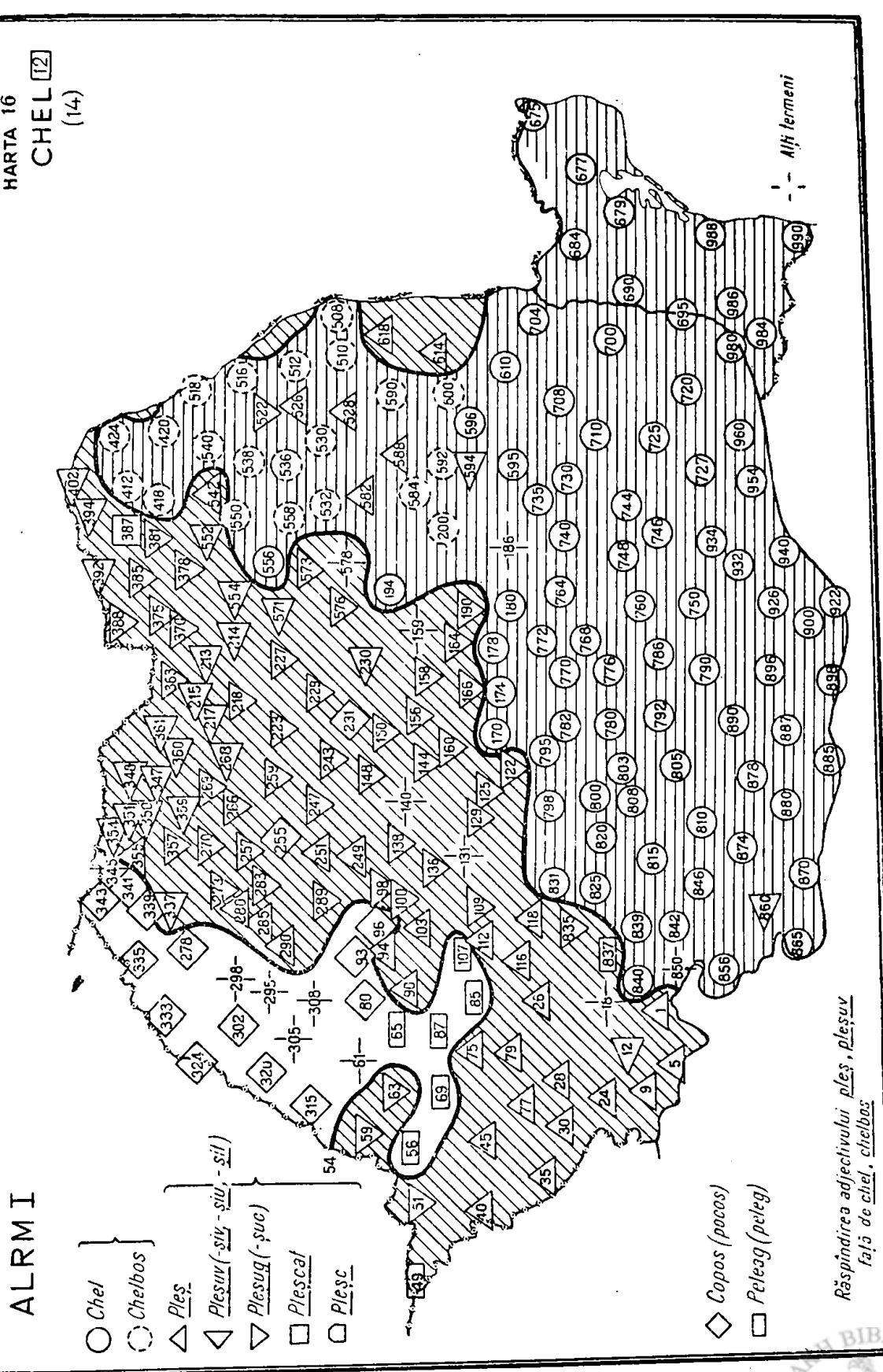

Harta 21

ALRM I

HARTA 16
CHEL [2]
(14)

Răspândirea adjecțiului ples, plesuv
făj de cheł, chełbos

Copos (procas)

Peleng (nleg)

Alt termeni

Harta 22

Et. 229; Hwb. 121), bg. *сlab*, scr. *slab*, sloven. *slab* etc. (Vasmer, II 655—6: *слáбый*). Asupra răspândirii cuvântului *slab* într-o din accepțiuni v. harta 21.

Schilav, reg. *chilav* (Mold., Bucov., Trans.) 'schilod, olog, vătămat' (Candrea, 257; DA I, p. II, 353): bg. *кúла* (provenit din *кúла* = rom. inv. *chilă* 'vătămătură'¹) — 'herniosus; (fig.) olog, slab' (Mlad. Tălk. 1020), scr. *kílav* 'herniosus' etc.

Plesúv, inv. *plešiv* '(despre om) chel; (despre vulturi) fără pene pe cap și pe gât, golaș; (despre munți, dealuri) golaș, despădurit': vsl. *плéшикъ*, bg. *плeши́в* 'chel; golaș, despădurit', scr. *plěšiv* 'idem' (v. etim. Vasmer, II 371—2: *плешивъ*). În formele *pleš* (fără sufix; cf. cuvântul de bază slav *plěšь* 'plešuvie'), *plešúv*, *plešúg* (cu schimbare de sufix: *-ug*), cuvântul e răspândit în întreaga Transilvanie (cu excepția Făgărașului și Brașovului) și Moldova de nord, în timp ce în partea sudică a țării se întâlnește sinonimul său *chel*, *chelbós* (cf. ALRM I 16, aici h. 22), patruns mai tîrziu din limba turcă (Tiktin, 1183).

Cîrn 'cu nasul tăiat, fără nas; (despre nas, p. ext. bot) mic, scurt, cu vîrful turtit în sus; (despre obiecte) cu vîrful strîmbat sau adus în sus; p. ext. strîmb': sl. bis. *крънъ* 'cu urechea sau cu nasul tăiat', cf. *кръно-носъ* 'cu nasul tăiat' (Berneker, 669), bg. *кънъ*, *кърнъ* '(reg. despre animale) cu urechea tăiată; (despre om) cîrn; stirbit, cu marginea ruptă' (Mlad. Tălk. 1098, 1120), scr. *kîn* (forma veche), *kînj* (și *kînjav*) 'mutilus, mutilatus; imperfectus, mancus' (Rječnik, V 603, 605) etc. (cf. rus. *кóрний* 'scurt' — Vasmer, I 628).

Ștîrb 'căruia îi lipsește unul sau mai mulți dinți; (despre vase, obiecte) cu buza spartă, ciocnită; cu tăisul tocit, cu ștîrburi': sl. bis. *штребъ* 'mancus' (Milk. Lex. 1136), bg. *иѣрб*, *иѣръ* 'cu buza spartă, ciocnită; fără dinți; fără coarne' (Gherov, V 599; v. etim. Mlad. Et. 698, Vasmer, III 449: *щерба*). Din punct de vedere fonetic trebuie remarcat că reflexul ierului mic din rădăcina sl. com. *ščerb-* este *i*, spre deosebire de limba bulgară, unde durificarea lui *št* a atras după sine trecerea lui *š > z*: *иѣрб*.

În limba română cuvântul e aproape general pe tot teritoriul (cf. ALRM I, 101).

Gîngav '(om) care vorbește greu și impiedicat, bîlbîit, peltic': vsl. *глгънкъ* 'schwer redend' (Hwb. 30, Berneker, 341), bg. *гънгáв* 'gîngav', cf. sloven. *gognjav* 'näselnd', rus. *гугни́въ*, *гугни́въ* 'gîngav' (Berneker, 341; Vasmer, I 317). În ceea ce privește forma, adjecativul românesc prezintă alt sufix decît vsl. și bg. *-iv*, și anume *-av* (ca sloven. și una din

¹ Vezi etimologia cuvântului slav la Berneker, 677; Vasmer, I 556; Tiktin, 339. Forma om. *schilav* poate fi explicată prin vb. *schilavi* (< *s+chilav-i*, cf. DA I, II, 353).

variantele rusești); grupul consonantic *gn* precedat de *n* s-a redus la *g* (*gîngnav < *gîngav*).

Tot în această grupă putem trece adjecțivul *gol*, fem. *goálă*, care exprimă o stare fizică — '(despre oameni) nud, dezbrăcat, fig. prost îmbrăcat, sărac ; (despre locuri, dealuri etc.) fără vegetație ; (despre alimente) ex. „pîine goală” ; deșert, care nu conține nimic, fig. fără valoare' ; arom. *gol* 'gol, golan, vid, deșert' (Dalametra, 101) : vsl. *голъ* 'gol, nud ; neacoperit' (Hwb. 30), bg. *гол* 'gol, nud, dezbrăcat, (fig.) prost îmbrăcat, sărac ; deșert ; neacoperit, fără vegetație ; „*гола вода*” — apă goală ; fig. fără valoare, obișnuit' (Mlad. Tâlk. 448, BTR, 98), scr. *gô*, *gòla*, *gòlo*, 'gol, nud ; neacoperit etc.' (Rječnik, III 229), cf. sloven. *gòl*, rus. *гол(ый)*, ucr. *голий* etc. (Berneker, 325).

Derivate : *a golí* 'a deșerta, (rar) a dezbrăca' (cf. bg. *голя* 'a jecmăni', *золея* 'a sărăci'), *golán* (bg. *голáн*), *golás* (suf. -*aş*), *golâtate* (suf. -*ătate*) etc.

40. Însușiri fizice ale animalelor domestice

Adjectivele grupate aici sunt deosebit de interesante prin valorile lor lexicale specializate, ele fiind direct legate de viața agricolă, țărănească ; în acest sens pot fi adăugate bogatei terminologii țărănești referitoare la creșterea animalelor, provenită din dialectele sud-slave. Numărul lor nu e prea mare, dar astfel de adjective sunt larg folosite în limba populară.

Plăván '(despre boi și vaci) cu părul alb-cenușiu sau alb-gălbui ; (subst.) nume de *bou* ; *bou'* ; *plăvái* (despre animale) 'cu părul sau lîna-de culoare alb-cenușie sau alb-gălbui' (și : *poamă plăvai* — strugure cu bobîța rotundă și de culoare albă) ; *plăvít* '(despre animale) alb-gălbui ; (despre părul omului, p. ext. despre oameni) blond' ; *plăviu* '(despre persoane) blond'. După cum se vede, adjecțivul **plav-* are mai multe variante cu diverse sufixe românești : *-an*, *-ai*, *-iț*, *-iu*. Corespondentele lui (fără sufix) sunt : vsl. *плавъ* 'weisslich, gelb' (Hwb. 86), bg. *плас* '(reg. inv.) беложълт, сивосин' (Mlad. Et. 425—6), scr. *plâv* 'blau, flavus ; blond' (Ivek.-Broz, II 44 ; v. etim. Vasmer, II 395 : *полóвый*).

Pag '(despre cai, mai rar despre alte animale) care are pete (de obicei albe) pe cap sau pe trup ; tărcat' corespunde subst. bg. *néga* 'pistrui', adj. *négas* 'pistruiat' (suf. -*av* ; Mlad. Et. 416), scr. *pèga* 'id.', *pègav*, *pègast* 'pătat ; pistruiat', vrus. *nègg*, rus. *néguй* 'pag (despre cai)' etc. (v. etim. Vasmer, II 329).

După cum se vede, limbile slave de sud nu păstrează un adjecțiv simplu, fără sufix, din tema *pég-*. În schimb, limba rusă îl păstrează, ceea ce ne permite să explicăm foarte ușor cuvîntul românesc dintr-un sud-slav

*pēgъ, pronunțat *p'äg* (ca în dialectele bulgare răsăritene), care a dat ulterior *pag* (în urma influenței labialei asupra reflexului lui ē; cf. *nevěsta* > *neveastă*, *sъvѣтъ* > *sveat* > *sfat*).

Griiv '(despre animale, mai ales despre cîini și păsări) pătat cu alb și negru, pestriț', arom. γριν 'idem' (Dalametra, 107): bg. *зпue* '(dial.; mai ales despre animale și păsări) cenușiu' (BTR, 103); cf. scr. *grivo* 'canis collo albo', *grivast* '(de ex. cîine) cu gîțul alb' (Ivezk.-Broz, I 344; rădăcina cuvintului în sl. com. *griva 'coamă' — Berneker, 352; Vasmer, I 308). Adjectivul poate apărea și substantivat — *grivu*, *griva* ca nume de cîine (cățea); cf. sufixat: *grivéi* (de obicei nume de cîine), *griván* 'un fel de șoarece cu o pată mare în jurul gîțului' (DA, II, p. I 314).

Breaz '(despre animale : cal, bou, cîine etc.) cu o pată albă în frunte sau cu o dungă albă pe bot; (fig. despre oameni, de obicei la comparativ) deosebit, grozav, icsusit, deștept': bg. *бряз* '(despre animale) breaz' — (Mlad. Tâlk. 219; singura limbă slavă care posedă un astfel de adjectiv, fără sufix, din rădăcina cuvintului sl. com. *berza: bg. *бръзá*, rus. *берёза* etc. — v. Berneker, 52; Vasmer, I 77); cf. sloven. *brêza* 'numele unei vaci sau capre cu pete albe', spre deosebire de *bréza* 'mesteacăn' (Pleteršnik, I 56).

Sensul al doilea, figurat, al cuvintului *breaz* e o creație proprie românească. Cf. mai întîi în expresia *a cunoaște* (pe cineva) *ca pe un cal breaz*, iar apoi fig., de ex.: *A doua zi pîndi și cel mijlociu; dară nici el nu fu mai breaz, ci se întoarse la tatăl său cu nasul în jos.* (Ispirescu, Leg. 73, ap. DLRL, I 274).

Toate aceste adjective se referă la culoarea părului sau lînii animalelor și penelor păsărilor, de obicei domestice.

Acstei categorii am putea să-i adăugăm adjectivul *sireáp* (inv. *svircáp*), care denumește o caracteristică mai ales a cailor — '(inv.) crud, iute la fire; (despre cai) sălbatic, iute, greu de stăpinit': vsl. *сирѣкъ* 'sălbatic, crud' (de ex. la Mikl. Lex. 825: *сирѣкъ конъ*), bg. *сирепън* 'crud, sălbatic'; cf. și vrus. *сирѣнъ* și *сирѣнъ*, rus. *сирѣнъ* 'sălbatic, crud, furios' etc. (v. etim. Vasmer, II 594). O dovadă a faptului că, în limbile slave, adjectivul se întrebunează adesea cu privire la cai o dovezeste și cuvîntul polonez *świerzopa* (*świerzopa*) 'iapă' (Brückner, 536).

41. Însușiri psihice ale omului (calități și defecte)

O grupă destul de numeroasă o formează acele adjective de origine slavă care denumesc însușiri morale ale omului. În virtutea caracterului lor expresiv, odată pătrunse în limba română, ele au căpătat o largă

circulație, extinzîndu-și de cele mai multe ori înțelesul inițial. Printre ele sunt atât adjective care denumesc „calități” ale omului (*vesel, mîndru, destoinic, vrednic* etc.), cît și adjective care desemnează „defecțe” morale (*prost, mîrșav* etc.). Totuși, o astfel de clasificare este, într-o oarecare măsură, artificială, căci ea poate fi făcută doar din punctul de vedere al limbii literare contemporane, nu și pe plan istoric; uneori, chiar, același adjecțiv poate denumi atât o „calitate”, cît și un „defect” (de ex. *mîndru*). Iată de ce, o clasificare strictă a acestor cuvinte e greu de făcut, fie și pentru faptul că granițele lor semantice sunt adesea foarte largi. Cum am spus mai sus, adjectivele sunt grupate aici pe baza sensului principal și al întrebuiențării celei mai curente. În tratarea lor vom scoate însă în evidență și sensurile învechite, care, de multe ori, sunt inițiale (fundamentale) în limbile slave. Vom trece în revistă, la început, pe acelea care, în linii mari, denumesc „calități”, după care vor urma celelalte.

Vesel 'bine dispus, voios; desfătător, plăcut': vsl. **веселъ** (Mikl. Lex. 61; Hwb. 150), bg. **весел**, scr. **вѣсёлъ**, f. **вѣсѣла**; cf. și ucr. **веселій**, rus. **веселый** etc. (v. etim. Vasmer, I 191); derivate slave: *veselie* (vsl. **веселіе** 'veselie, bucurie'), *a (se) veseli* (vsl. **веселити[ся]**) etc.¹.

Mîndru '(inv.) înțelept; plin de incredere, mulțumit de însușirile proprii; trufaș, orgolios; frumos, minunat, falnic, măret': vsl. **мъдръ** 'intelligent, înțelept' (Hwb. 58), bg. **мъдър**, f. **мъдра** 'înțelept, intelligent; cuminte, liniștit' (cf. **мъдри** *деца* = *copii cuminti*), **мъдря се** 'a se purta cuviincios, cuminte, liniștit (ex. *Мъдри се като млада бука пред свекър*); a sta în cumpănă' (Gherov, III 105; Duvernois, 1260; BTR, 400), scr. **múdar**, f. **múdra** 'înțelept; deștept; şiret, viclean, prudent, iscusit' (Rječnik, VII 120—122); cf. ucr. **мудрий** 'înțelept, intelligent; iscusit, făcut cu pricepere; cu calități: frumos, gustos etc.' (ex. *Росчесав кудрі, росчесав мудрі, і сам до милоти пишов. Мудре дерево. Мудрого бориць назарила* — Hrinc. 988) etc. (v. etim. Vasmer, II 169: **мұдрый**).

Derivate: *a se mîndri* 'a se lăuda, a se făli; a se îngîmfa' (cf. bg. **мъдря се**), *mîndrie* (suf. -ie) '(inv.) înțelepciune; fală, incredere în sine; orgoliu, trufie, îngîmfare'.

¹ Demn de remarcat este faptul că printre corespondentele indo-europene ale cuvîntului slav, M. Vasmer, REW, I, 191, citează, pe lîngă leton. *vesels* 'gesund, heil, unversehrt; sánatos nevátámat, întreg' — ilir. *Veselia* = Felicitas (nume de pers., după Krahe, IF, 57, 113), care reprezintă dezvoltări (Weiterbildungen) dintr-o rădăcină i.-e. *vesu- (cf. v. ind. *vasu-* 'gut'). Cf. și H. Krahe, *Die Sprache der Illyrer, I. Teil: Die Quellen*, Wiesbaden, 1955, p. 61; vezi și Hwb., 328. Cercetări ulterioare în domeniul iliric și cel trac ar putea arăta dacă nu cumva avem aici un cuvînt autohton, peste care s-a suprapus cel slav înrudit.

Drag 'iubit, scump', neprețuit; plin de afecțiune': vsl. *драгъ* 'drag'; *scump la preț* (Mikl. Lex. 175; Hwb. 22), bg. *драг* 'drag, iubit, scump' (cf. *драги приятелю* — *dragă prietene, на драго сърце = cu dragă inimă*; *драго ми е да гледам = mi-e drag să privesc*; Mlad. Tălk. 594), ser. *drāg* 'drag; scump la preț' (Ivek.-Broz, I 255); cf. sloven. *drāg* 'idem', rus. *дорогой*, ucr. *дорогий*, pol. *drogi*, ceh. slovac. *drahy*, care de asemenea au cele două sensuri. Numai limba bulgară (precum și limba română) păstrează un singur sens, pierzând pe acela de 'scump la preț'. În limba maghiară, în care cuvântul slav a pătruns de asemenea, *drága* înseamnă în același timp 'prețios' și 'drag' (Kniezsa, 160).

Drágoste e un derivat slav (bg. *драгост[ъ]*); numeroase alte derivate sunt formate pe teren românesc: *drágúł*, -ă, *drágulită*, *drágálás*, *a în-drágí*; de la *dragoste*: *a se (în)drágosti*.

Vom da cîteva exemple pentru a ilustra valorile semantico-stilistice ale cuvântului *drag* și ale derivatelor sale:

drag, dragă:

Dragă-si sănă și tu mi-ești drag.

(Antol. pop. 130).

*El iar privind de săptămîni,
Înende dragă fata.* (Eminescu, Luceafărul).

dragă (în adresare — *dragă frate, dragă soră* etc.):

Apoi stai, frăchioare dragă, a răsărit zbîrlindu-și ariciul bărbii Savu Frăsinel. (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, 14).

eu drag (adv.):

*Fluerăș de jag,
Mult zice eu drag!* (Miorița).

loc. verb. *ti-i drag*: ... *Ti-i mai mare dragul să te duci la el.* (Creangă, Amintiri, 26).

drăguș:

*Codrule, codrușule,
Ce mai faci, drăgușule.* (Eminescu, Revedere).

drăguș 'iubită': *Pier-alb... a plecat... să caute pierduta lui drăgușă.* (Coșbuc, Izvor de apă vie).

dragoste: *A privit cu sfială nouă înfățișarea neașteptată a celui care trebuia curind să plece, sără să stie de dragostea ei.* (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă, 92).

sau :

*O luptă-i viață; deci te luptă
Cu dragoste de ea, cu dor.* (Coșbuc, Lupta vieții).

a drăgosti :

*El s-așeză lîngă dînsa, fruntea ei o nezește,
O desmiardă cu durere, suspinind o drăgostește.*
(Eminescu, Călin).

a se îndrăgi :

*Și fata s-a'ndrägit de el,
Că doară tocmai Viorel
I-a fost menit.*
(Coșbuc, Nunta Zamfirei).

Scump este, într-unul din sensurile sale, sinonim cu *drag*. El are însă mai multe înțelesuri¹, care, în general, corespund situației din limbile slave — '1. care costă mult, prețios ; zgîrcit, avar (inv.) ; 2. foarte drag, iubit' ; arom. *scumpu* 'scump, iubit', megl. *scömp* (Capidan, 81—82) : sl. bis. скъпъ (Mikl. Lex. 854), bg. скъп '1. scump (la pret) ; zgîrcit ; 2. drag, scump' (Gherov, V 184 ; BTR, 797), scr. skûp 'scump (la pret) ; zgîrcit' (Ivek.-Broz, II 418) cf. și sloven. skôp, ucr. скýnuෂ, rus. скynóෂ 'zgîrcit ; (despre obiecte) sărac', pol. skąpy, ceh. skoupy etc. (v. etim. Vasmer, II 654—5).

Sensul figurat s-a dezvoltat doar în bulgară (și română), în timp ce alte limbi slave au păstrat doar sensul prim (eventual, o nuanță a lui — de ex. rusa). Iată cîteva exemple pentru rom. *scump*, din care se poate vedea cu ușurință corespondența cu limba bulgară (și, în parte, cu celelalte limbi slave) :

(1) 'prețios' :

*Negustoru-și pune plnzele'nainte,
Lucrul seump și harnic unor mîne sfinte.*
(Eminescu, Viața).

'zgîrcit' : *Scumpul mai mult păgubește. Scump la tărîșe și ieftin la jăină*. Cf. și în expresiile *scump la vorbă*, *scump la vedere*.

(2) 'foarte drag, iubit' :

*Seumpă fară și frumoasă,
O, Moldovă, ţara mea!*
(Alecsandri, Adio Moldovei).

Derivatele sănt formate, mai ales, pe baza sensului prim : *a (se) scumpi* — cf. bg. скъпя(ce), *scumpéte*, *scumpătăte*.

Apropiat ca sens de *drag* și *scump* e cuvîntul *prieten*, -ă, inv. *priiaten*, *priiatin*, care e în același timp substantiv și adjecțiv — '(subst.) Freund, -in, amic, -ă ; amant, -ă, iubit, -ă ; adj. befreundet, favorabil, binevoitor'.

¹ *Scump* ar fi intrat, mai degrabă, în ultima grupă ; l-am trecut aici, totuși, din cauza sinonimiei parțiale cu *drag*.

De obicei, în dicționarele noastre (Tiktin, 1252; Candrea, 1001) cuvântul e derivat de la subst. vsl. *приятък* 'Freund' (suf. -telъ), cînd mai just este să fie legat de adjecțivul corespunzător (Rosetti, *Influența*, 30): vsl. *приятъкъ* 'aufgenommen; angenehmen, beliebt' (Hwb. 103), bg. *приятен* 'plăcut, favorabil, binevoitor' (RB, II 854; subst. *приятел* 'prieten, amic; iubit'), cf. ucr. *приятний* (subst. *приятель*), rus. *приятный* (subst. *приятель*) etc. (v. etim. Vasmer, II 436). Ce e drept, în textele vechi românești apare și forma *priiatel* (cf. Tiktin, l.c.; Gaster, Cr. II 509), însă aceasta reprezintă, fără îndoială, un împrumut cărturăresc din slavonă. În același timp, trebuie să avem în vedere faptul că *prieten* (adj.) a preluat și funcția semantică a lui *prijateljъ*, ceea ce face probabilă o anumită contaminare a celor două forme provenite din aceeași rădăcină (cf. *prijati* 'a fi plăcut'¹).

Derivatele românești sunt, de altfel, tot de la *prieten*: *prietenie*, *prietenșug* (*prieteșug*, suf. -sug), *prietenós*, *prietenesc*, *prieteneste*, *a se (îm)prieteni* etc., inv. *priiatnic*. Antonimul - negație *neprieten* corespunde formei slave: vsl. *неприятъкъ*, bg. *неприятен* (cf. *неприятель*) etc.; de aici derivele *neprietenie*, *neprietenós*, *neprietenesc*.

Iată cîteva exemple de întrebuițare a cuvântului *prieten*:

*Și de-accea tol ce mișcă-n fara asta, rul, ramul,
Mi-e prieten numai mie, iară tie dușman este...
(Eminescu, Scrisoarea III).*

*Prietenul la nevoie se cunoaște; prieten din copildrie; în adresare: dragă prietene, iubite prietene etc.*²

Destóinic (inv. *dostóinic*) 'vrednic, meritos; isteț, indemnatic; capabil (de a face ceva), competent' corespunde vsl. *достонък* 'vrednic,

¹ De la acest verb provine rom. *a prii*, a cărui legătură etimologică cu *prieten* nu mai e perceptată (cf. Graur, *Încercare*, 45).

² Asupra sinonimiei cu neologismul *amic* (lat. lit.), larg folosit în limba literară a sec. al XIX-lea și în primele decenii ale sec. al XX-lea, nu e nevoie să ne oprim prea mult (cf. DLRL, I 78). Vom observa însă că chiar în sec. al XIX-lea, Alecsandri, cu umorul și profundul său spirit de observație, întrebuițează adesea cele două cuvinte diferit, după personajele pe care le prezintă. De ex.:

Bondici (coșcar ieșean): Dumnealui, prietenul meu, este spătarul Pungescovici.

Pungescu (coșcar bucureștean): Și dumnealui, aga Bondicescu, al meu amic... (Chirita în Iași).

Bondici, provenit dintr-un oraș mai „patriarhal” păstrează cuvântul popular *prieten*, în timp ce Pungescu, „bucureștean”, vorbește cu neologisme, căutând cuvintele. Fără îndoială că aici opozitia *prieten* – *amic* are și o valoare stilistică. Cf. și exemplele din articolul lui Gr. Scorpan, *Cuvinte care dispar: amic*, SCL, I, 1950, 2, p. 244–256. (Concluziile sunt însă exagerate).

demn, cuvenit' (Hwb. 22), bg. *достоен* 'destoinic, capabil; vrednic, meritos'; *достойник* 'om destoinic' (Mlad. Tălk. 585), scr. *dostojan*, cf. și ucr. *достойний*, rus. *достойный* etc.

Cuvîntul apare cu sufixul *-(n)ic* (bg. *-ик*), substantival la origine, dar care, în limba română (contopit cu sufixul adjectival sl. *-ън-*), a căpătat și valoare adjectivală (cf. bg. *войн-ик* — rom. *voinic* etc.).

Sinonim (într-una din accepțiuni) cu precedentul este *vrédnic* 'harnic; capabil, destoinic; demn de...': sl. bis. *врѣдливъ* 'dignus' (Mikl. Lex. 78; spre deosebire de omonimul *врѣдникъ* 'dăunător' <*врѣдъ* 'daună'), bg. *врѣден* (2) 'vrednic, destoinic', spre deosebire de *вреден* (1) 'dăunător' (Mlad. Et. 79, Mlad. Tălk. 347; RB, I 139—140), scr. *vrédan* 'dignus; industrious' (Ivek.-Broz, II 748), *vrédnik* 'om vrednic', cf. sloven. *vreden* (1) 'vrednic, capabil', deosebit de *rreden* (2) 'dăunător' (<*rred* 'daună' — Pleteršnik, II 704).

Iscusit '(despre oameni) îndemnatic, priceput; învățat; (înv., despre obiecte) făcut cu pricepere, cu măiestrie' este, la origine, particiul provenit de la verbul înv. *a (se) iuscisi* 'a (se) face mai ager, mai istet; a se ascuți (mintea etc.)': vsl. *искѹсити* 'a punе la încercare' (Mikl. Lex. 262; Hwb. 38), bg. *изкусѧ*, *изкусѧва* 'idem', scr. *iskúsiti* etc. Ca sens, adjectivul rom. *iscusit* corespunde vsl. *искѹсънъ* 'iscusit, îndemnatic; învățat', bg. *изкусен* 'iscusit, îndemnatic (*изкусен маистор* = meșter iscusit); făcut cu pricepere' (Mlad. Tălk. 879), scr. *iskusan* 'idem' etc. (v. etim. Berneker, 652—3).

Dírz 'curajos, cutezător, aprig; neinduplecat; mindru, semet': vsl. *дѣрзъ* 'curajos, dirz, hotărît' (Hwb. 22), bg. (numai verbul) *дѣрзая*, *дѣрзна* 'a îndrăzni, a cuteza' (Mlad. Tălk. 626); cf. scr. *dřzak*, *dřski* (cu sufix), sloven *dřz*, f. *drža*. Așadar, cu excepția slovenei, doar limba română păstrează adjectivul inițial, fără sufix (cf. încă ceh., slovac. *drzý*; în schimb, v. pol. *darski*, pol. mod. *dziarski*, rus. *дѣрзкий*, *дѣрзкій*; v. etim. Vasmer, I 343).

În conștiința vorbitorilor români adjectivul *dírz* nu se mai leagă direct de verbul *a îndrăzni* (derivat: *îndrăznēt*): vsl. *дѣрзнилти*, bg. *дѣрзна* și *дѣрза*¹.

Treaz, înv. *treazzr* 'care nu doarme; care nu e beat; care veghează, atent; fig. înțelept': vsl. *т҃кезъ* 'sobrius', cf. bg. *трѣзвен* 'treaz, care nu e beat; fig. cu mintea clară, înțelept' (BTR, 872) scr. *trézan* (cu sufix) cf. și rus. *трѣзвыи* (*трѣзвыи*) (v. etim. Vasmer, III 96).

¹ *Dírz* și *îndrăznēt* reflectă cele două tratamente ale grupului *r* (ră) în bulgară: *зr* și *гz* (mantinea a două consoane) — *tr* și *ră*. Cf. Rosetti, *Influența*, 73.

Prost '1. (inv. pop.) simplu ; 2. obișnuit, comun ; 3. nepriceput, neindeminatic ; 4. neînvățat ; 5. lipsit de inteligență, fără minte ; 6. din popor, de rînd ; 7. de calitate inferioară, lipsit de valoare', arom. *mprostu* 'drept, în picioare'¹; *drept* ; *naiv'* (Dalametra, 142 ; Mihăileanu, 317 ; Căpidan, 73) : vsl. *простъ* 'simplu, comun, liber, care stă drept în sus (vertical)' (Hwb. 109, cf. Mikl. Lex. 706) ; bg. *nprocm* '1. simplu ; 2. obișnuit ; 3. neînvățat ; 4. prost, fără minte ; 5. din popor, de rînd ; 6. de calitate inferioară' (Gherov, IV 313—314)² ; scr. *prøst* 'simplu, obișnuit ; vulgar, grosolan ; naiv, prost' (Ivek.-Broz, II 262) ; cf. sloven. *prost*, vrus. *nprocmb* 'întins, drept (orizontal și vertical) ; deschis, sincer, liber, nevinovat ; simplu, obișnuit ; din popor, de rînd, laic' (v. Srezn. II, 1582—1584), rus. *nprocmoŭ* ucr. *простий* 'drept ; sincer ; simplu' (Hrinec. 1590), pol. *prosty*, slovac. ceh. *prostý* etc.

Sensurile cuvîntului romînesc sunt strîns legate de cele originale, existente în limbile slave, de-a lungul istoriei lor. Format din prefixul **pro-* și rădăcina **slo-* 'stare', cuvîntul slav comun (protoslav) *pro-stъ însemna, la început, 'întins, drept', iar apoi, figurat, 'simplu, obișnuit etc.'³, sensuri atestate în vsl., vrus. și ucr. În textele slave medievale (rusești, bulgărești, sîrbești) cuvîntul apare și în sensul de '(popor) simplu, laic, mirean (în opoziție cu clerul)', iar în limbile slave de sub (bulg., scr.) apar, cu timpul, și sensurile de 'neînvățat, prost, fără minte', pe care le regăsim și în alte limbi slave (de ex. în rusă forma simplă *nprocmb* 'глуповат, недалек')⁴. În magh. același cuvînt de origine slavă — *paraszt* este atestat cu următoarele sensuri, dintre care doar ultimul (singurul azi viu) nu se întîlnește în limbile slave : 'simplex, rectus ; communis, vulgaris, trivialis ; rudis, barbarus, inurbanus ; indoctus ; laicus ; rusticus, agrestis' (Kniezsa, 389)⁵.

În urma celor arătate mai sus, se poate vedea cu ușurință că limba romînă a imprumutat un cuvînt polisemantic, ale cărui sensuri coincid cu cele din limbile slave învecinate (în special, bulgara), apariția unor noi sensuri avînd aceleași cauze lingvistice, psihologice și sociale (cf. sensul

¹ De ex. *Şidzui'mprostu dan dzâle*, 'am stat în picioare două zile' (Mihăileanu). Acest sens trebuie reținut ca o dovadă a vechimii cuvîntului în dialetele rom.

² BTR trece în primul rînd sensul de 'prost, neînvățat', după care urmează celelalte (p. 695—696).

³ Explicația evoluției sensurilor a fost dată încă de A. A. Potebnia (*К истории языка русск. языка. III. Этимологические и другие заметки*, extras din „P.Ф.В.” (1880), Varșovia, 1881, p. 51). Vezi Preobr. II 134 ; Vasmer, II 444.

⁴ Cf. *Грамматика русского языка*, vol. II (Sintaxa), p. I, Moscova, 1954, p. 446—447.

⁵ Istoria acestui cuvînt a fost studiată într-un amplu articol de P. Király, *Geschichte des ung. Wortes paraszt „Bauer”, „Acta linguistica”*, t. III, fasc. 1—2, Budapest, 1953, p. 63—123,

'din popor, de rînd'). Schematic, linia de dezvoltare a sensurilor cuvîntului atestate în rom. ar putea fi reprezentată astfel :

↗ nepriceput → neînvățat → fără minte
drept → simplu → obișnuit, comun → din popor, de rînd
↗ de calitate inferioară (despre lucruri).

Textele vechi ne dau numeroase exemple cu *prost* în înțelesul de 'simplu'; de ex. :

... *A prepune aciastă îndreptare de lege dă pre limba ellinească pre limba proastă românească.* (Îndreptarea legii, 1652. Texte, 142).

În același timp, găsim și sensul de 'neînvățat' sau 'fără minte' :

La Coresi : *C-amu fostu cugetatu și aceasta, ca să fie mai lesne și mai ușoru a ceti și a înțelege pentru oamenii ceia prostii.* (Evanghelie cu învățătură, 1581. Texte, 31).

La Ureche : ... *Mai mult prosti decât să stie carte.* (Ureche, Let. 58).

Sau : *Boul iaste în slujba omului; și iaste prost...* (Fiziologul. Texte, 234).

Cu înțelesul 'din popor (opus claselor de sus)' :

Dar și aprozii atunce nu era din oameni prosti cum sunt acum, ce era tot fiori de boieri. (Neculce, Let., 108).

'de calitate inferioară' :

... *De se va afla unul de dînsii să fie luat unul mai mic pămînt și mai prost.* (Îndr. legii, 1652. Texte, 142).

Așadar, atât în limba maghiară, cât și în română, cuvîntul 'prost' a intrat cu sensurile sale de bază, care ulterior au evoluat într-o anumită direcție în cele două limbi. În particular, în limba română, doar în ultimele secole sensurile de 'fără minte; neînvățat; de calitate slabă' au trecut pe primul plan, celealte rămînind pe planul al doilea. În epoca modernă a pătruns în rom. cuvîntul de origine franceză *simplu*, care a înlocuit pe *prost* într-o serie de acceptiuni ale sale. Nu e exclus că în acest caz să avem, pentru limba literară, o anumită delimitare a sinonimelor.

Lácom 'care mânîncă și bea cu poftă exagerat de mare, nesătul; (fig.) doritor, dornic' : vsl. *лакомъ* 'cupidus, avidus' (Mikl. Lex. 331; Hwb. 50), bg. *лаком* 'idem', scr. *läkom* etc. (v. etim. Vasmer, II 9 : *лакомый*).

Míršav '(inv.) slab, costeliv; (reg.) murdar; josnic, ticălos, mișel' : bg. *мѣршав* 'slab, costeliv; neroditor' (Gherov, III 89; BTR, 402), scr. *mřšav* 'slab, costeliv; slab, săracăcios, mizer' (Ivek.-Broz, I 711). În limba română cuvîntul a căpătat și un sens nou, figurat, cu valoare emoțională —

'josnic, ticălos, mișel', singurul care persistă în limba literară contemporană¹.

Observăm, deci, că de cele mai multe ori, astfel de adjective își lărgesc sensul, ca urmare a caracterului lor „expresiv” sau a unor întrebuițări noi, figurate.

42. Determinări ale omului din punct de vedere social

Din această grupă vom examina doar trei adjective: *slobod*, *bogat* și *sărac*, a căror pătrundere în limba română se explică, printre altele, prin condițiile social-istorice din evul mediu în care s-au dezvoltat țările românești.

Slobod (cu derivatele sale: *a slobozi*, *slobozénie*) este cuvîntul vechi, popular, căruia în limba literară modernă i-a luat locul *liber* (neol. fr. -lat.). Etimonul său se găsește în vsl. скободъ (indecl.) 'liber' (Hwb. 134); cf. bg. (cu disimilația *v* – *l*) слободен (suf. -en - <-bn -), слободá, слободá; scr. *sloboda*, *slబbodan*, *slobòditi* etc. (v. etim. Mlad. Et. 591, Vasmer, II 596). Cuvîntul a fost împrumutat și în magh.: *szabad* 'liber; licet; licitum' (Kniezsa, 484).

Bogát 'care are avere mare, avut (și subst.) ; (despre lucruri etc.) imbelșugat, mult, variat ; de mare preț': vsl. богатъ 'reich' (Hwb. 13), bg. богам, scr. *bògat* etc., cu aceleași sensuri ca și cuvîntul rom. (v. etim. Berneker, 67 ; Vasmer, I 98).

Sărác, inv., reg. *sireác* '(Banat, Olt., S-V. Trans.) orfan²; lipsit de bunuri materiale ; (și subst.) de jos, din popor (opus : *bogat*) ; biet, sărmân' este, la origine un substantiv (format cu ajutorul sufixului *-ak* din adjec- tivul *sirv* 'orfân') : bg. *cupák* 'orfân' (Mlad. Et. 581), scr. *sírak* 'idem'. În aceleasi limbi există și alt derivat — bg. *cupomák*, scr. *siromah* 'om sărac', din care provine rom. *sirimán*, *sărimán*, *särmán*. Așadar, chiar în limbile slave are loc trecerea de la 'orfân' la 'sărác', e drept, în alt derivat : acest fapt ușurează explicația evoluției cuvîntului *sărac* în limba română, în decursul evului mediu, într-o societate împărțită pe clase³. Avînd deja sensul lărgit, *sărac* a putut fi întrebuițat și figurat, cu înțelesul 'biet, nenorocit' : *Na, c-am pălit-o, săraeul de mine!* (Alecsandri, T. 381, ap. DLRL, IV 28).

¹ Pentru evoluția sensului vezi L. Șâlneanu, *Încercare*, p. 209–210.

² Vezi ALRM I 308.

³ Cf. C. C. Giurescu, *Despre „sărac” și „siromah” în documentele slave muntele*, Vălenii de Munte, 1923 (extr. „Revista istorică”, XIII, 1–3, 1927).

43. Diverse însușiri concrete sau abstrakte ale obiectelor în general

O serie de adjective cu sensuri concrete sau abstracte exprimă însușiri ale obiectelor în general. De cele mai multe ori, ele sunt polisemantice și, în această calitate, au o sferă de întrebuițare mult mai largă, aplicindu-se animalelor, lucrurilor, acțiunilor, noțiunilor abstrakte etc. În afară de acestea, există unele adjective la care tocmai întrebuițarea cu privire la oameni e mai rară, secundară. Iată de ce le-am grupat într-o categorie aparte. Dintre acestea notăm, printre altele :

Pestrīt, pistriț corespunde, ca sens și rădăcină, slav. bis., vrus. *пъстръ*, bg. *нѣсмѣр*, rus. *нѣстрый* etc. (Vasmer, II 348). Cuvântul rom. presupune însă o formăție cu sufixul — 'cs' (**pěstr'cь*) de tipul rus. *necstreč*, cu un sens specializat — 'ciuperca Boletus (Polyporus) squamosus', și 'Agaricus dentatus' (Dal, III 104). Forma simplă, fără sufix, se păstrează doar în verbul *a îm-pestri*, *împistri*, corespunzător bg. *нѣстри*, rus. *necstrij* (*a împestrițá* e un derivat de la *pestriț*).

Teápán corespunde slav. bis.-sr. *цѣпѣнъ* 'rigidus, starr' (Berneker, 125; Vasmer, III 289 : *чепенѣть*).

Timp 'tocit, șirbit, neascuțit ; (fig.) tîmpit, idiot' corespunde prin ambele sensuri adjективului sl. com.* *tōpъ* : sl. bis.-sr. *тѣпъ*, bg. *тѣн*, scr. *tūp* ; cf. rus. *mynóy* etc. (Vasmer, III 153). Pentru al doilea sens, figurat, limba română folosește mai ales adjективul-participiu *tîmpit* (<*a se tîmpi*).

Strášnic, cu diversele lui sensuri, corespunde vsl. *страшкъ*, bg. *страпаен*, *страпиник*, scr. *strášan*, cf. rus. *страпаинъ* etc.

Näprásnic 'neasteptat, fulgerător ; iute, violent, năvalnic ; grozav, cumplit' corespunde, cu primul său sens, vsl. *напраскъ* 'neasteptat, năprasnic' (Hwb. 61), bg. *напрѣсен*, scr. *nàprasan* ; cf. ucr. *напрѣсний*, rus. *напрѣсный* etc. (Mlad. Et. 335 ; Vasmer, II 197).

La primele adjective notate mai sus sensurile inițiale sunt concrete, dar cuvintele respective pot căpăta și valori figurate, abstrakte. În schimb, ultimele două sunt abstrakte.

Prin urmare, în limba română au pătruns cîteva zeci de adjective din dialectele slave de sud. Dintre acestea, am analizat doar pe cele mai întrebuițate, care fac parte din fondul stabil și comun al limbii române : adjective care caracterizează pe om din punct de vedere fizic și moral, adjective referitoare la animalele domestice etc.

Poate că una din caracteristicile principale ale acestor cuvinte este bogăția lor semantică, posibilitatea de a-și extinde întrebuițarea la mai

multe clase de obiecte. Din punct de vedere formal, unele sunt la origine substantive (*sdrac*), altele, dimpotrivă, ajung să se întrebuinteze și ca substantive (*bogat*, *mîndră*). Lărgirea sensului apare și mai pregnantă prin întrebuitărea celor mai multe adjective (în forma de masc.-neutru) ca adverbe, ceea ce le abstractizează și mai mult (cf. *strașnic* de bun; *se simte prost* 'e bolnav' etc.).

În afară de derivatele diminutivale (ex. *drag* — *drăguț*, *drăgălaș*), numeroase adjective sunt înconjurate de o întreagă familie de cuvinte, dintre care verbul sau unul din substantive a putut intra direct din dialectele slave (cf. *scump* — *a (se) scumpi*, deriv. rom. *scumpe*; *drag* — *dragoste*, deriv. rom. *a îndrăgi*, *a se îndrăgosti*).

C. VERBE

În paginile precedente am întîlnit numeroase verbe, fie derivate pe teren românesc de la substantive sau adjective de origine slavă, fie derivate pe teren slav. În cazul acestora din urmă, enumerarea lor alături de substantive ni s-a părut potrivită, deoarece forma inițială a cuibului respectiv de cuvinte era cea nominală, dacă nu din punct de vedere al etimologiei slave, cel puțin din punct de vedere al celei slavo-române.

Există însă în limba română un număr considerabil de verbe de proveniență slavă, care sunt primare fie pe teren slav, fie, cel puțin, din punctul de vedere al istoriei limbii române.

Pătrunderea în limba română a unui mare număr de verbe slave e o dovadă în plus a existenței unui îndelung și extins bilingvism în perioada celor mai vechi contacte slavo-române. Multe dintre ele denumesc o serie de acțiuni elementare, generale, fiind prezente în fondul stabil și curent al limbii române.

Multe verbe slave au pătruns în limba română cu prefixele corespunzătoare, care însă în foarte multe cazuri nu mai sunt percepute de vorbitori, nu sunt productive în limba română. Fac excepție cîteva prefixe, printre care cel mai productiv e *răz-*, *răs-* (slav. *raz-*, *ras-*).

Studierea structurii lor morfologice, dezvăluirea legilor după care aceste verbe au fost incluse în conjugările românești (de ex., majoritatea verbelor slave au intrat în conjugarea a IV-a în *-i*), stabilirea temei prezentului și a formei inițiale — perfective sau imperfective — care a fost împrumutată, analiza viabilității prefixelor sau a contopirii lor cu rădăcina verbului etc. constituie probleme aparte, care depășesc cadrul unei

lucrări lexicologice. De aceea ne-am mărginit doar la enumerarea lor, subliniind necesitatea unui studiu aparte complex consacrat verbelor de origine slavă în limba română¹.

În capitolul de față nu vom analiza toate verbele de origine slavă din limba română, ci doar pe cele mai răspândite în grajurile populare și limba literară. O prezentare exhaustivă a lor, ca și a altor categorii de cuvinte, va fi posibilă abia după întocmirea unui dicționar etimologic complet al imprumuturilor slave în limba română.

Cele cîteva grupe de verbe pe care le vom enumera mai jos dau posibilitatea să se aprecieze, fie și în linii generale, locul pe care-l ocupă verbele de origine slavă în sistemul lexical al limbii române, să se determine greutatea lor specifică într-un sector sau altul al vocabularului limbii române. Desigur, clasificarea propusă mai jos nu e nici definitivă, nici completă, ea reprezentînd doar o simplă jalonare, care să indice grupele de verbe slave cele mai importante pătrunse în limba română. În acest sens, ele au fost grupate astfel :

- 1) verbe care denumesc munca, precum și o serie de procese tehnice și de producție,
- 2) verbe care denumesc diverse acțiuni concrete,
- 3) verbe care exprimă reacții ale corpului omenesc,
- 4) verbe care exprimă stări sufletești,
- 5) verba dicendi.

44. Munca, procese tehnice și de producție

Între verbele de origine slavă din limba română un loc de seamă îl ocupă cele referitoare la noțiunea de muncă în general și la diverse procese tehnice și de producție, caracteristice, în primul rînd, pentru eco-

¹ Unele probleme de acest fel sunt tratate de R. E. Kornfeld în disertația de candidat în științe *Функции глагольных приставок славянского происхождения в молдавском языке* (text dactilogr.), Moscova, 1954, II + 233 file. Autoreferat, Moscova, 1955. Materialul prezentat în disertație e în măsură să dea o idee asupra bogăției lexicale pe care o prezintă verbele de origine slavă în limba română. Din păcate însă, autoarea amestecă uneori, în analiza prefixelor, principiul etimologic cu cel funcțional, susținînd ideea, care nu e confirmată în întregime de material, că „prefixele verbale de origine slavă în limba moldovenească [resp. în română] au, în marea lor majoritate, aceeași valoare funcțională ca și în limbile slave” (Disertație, fila 10). Cf. critica acestui punct de vedere la G. P. Klepikova, *Функции славянских глагольных приставок в исторорумынском*, „Вопросы славянского языкоznания”, fasc. 4, Moscova, 1959, p. 56.

O serie de observații asupra verbelor de origine slavă se găsesc în monumentală lucrare a lui Alf Lombard, *Le verbe roumain, Étude morphologique*, vol. I—II, Lund, 1955 (vezi p. 34 urm.).

nomia agricolă, sătească, dar având și alte sensuri „tehnice”: *a munci*, *a (sc) trudi*; *a prăși*, *a plivi*, *a îmblăti*, *a cosi*; *a împleti*, *a tocî*, *a topî* etc.

În multe cazuri, ele apar ca sinonime ale unor verbe moștenite din latină sau împrumutate din alte limbi.

Astfel, pentru noțiunea generală „travailler”, limba română folosește, alături de *a lucra* (< lat.), un verb de origine slavă *a munci*, cu familia sa de cuvinte (*muncă*, *muncitör* etc.)¹.

Materialul comparativ din limbile slave și datele limbii române dovedesc că sensul inițial al verbului *a munci* este ‘a supune la cazne, a chinui’ (tranzitiv), de la care s-a dezvoltat, în forma reflexivă, înțelesul de ‘a se strădui, a face eforturi, a se trudi’; de la acest reflexiv a fost extras cu timpul un intranzitiv *a munci* cu sensul de ‘a lucra’. Paralel cu verbul și pe baza lui și-a schimbat sensul și substantivul *muncă*, împrumutat și el din dialectele slave de sud.

Iată cuvintele corespunzătoare din limbile slave de sud: vsl. *мъчинти* ‘torquere, punire’, *мъка* ‘cruciatus, tormentum, supplicium, dolor’ (Mikl. Lex. 395; Hwb. 58); bg. *мъча -uu* ‘a chinui’, *мъча ce* ‘a se chinui; a se strădui, a se trudi’, *мъка* ‘chin, caznă, suferință; iad; strădanie, încordare; (pop.) rezultatul muncii, agonisită’ (Gherov, III 107; Duvernois, 1261; RB, II 113); scr. *mъчили* ‘a chinui; a necăji; (intranz., inv.) a munci, a lucra’²; *mъчили se* ‘a se chinui; a se strădui, a se trudi’, *мъка* ‘chin, caznă, suferință; strădanie, trudă; muncă grea; rezultatul muncii’ (Ivek.-Broz, I 714; Rječnik, VII 115–117); cf. rus. *мучиться*, ucr. *мучитися* ‘a se chinui; a se sfărta, a se trudi’ (v. etim. Vasmer, II 181). În magh. *munka*, împrumutat din slavă, prezintă aceleași sensuri ca și rom. *muncă* – ‘cruciatus; labor, lassitudo; labor, praxis, negotium; opus; operi fructus, merces’ (Kniezsa, 346–347)³.

Verbul reflexiv și-a lărgit sensul în limbile slave de sud, care însă păstrează pe primul plan înțelesul inițial al cuvântului, în timp ce în rom. și magh. el a rămas în umbră.

¹ Cf. Iorgu Iordan, *Noțiunea „muncă” în limbile românice*, „Arhiva” (Iași), XXIX (1922), nr. 2, p. 216–237; vezi și C. Racoviță, „Travail” și „souffrance”, BI., VII (1939), p. 96–101.

² Acest din urmă sens al verbului, precum și dialeza sa corespund situației din limba română. În *Rječnik*, VII 115–117, se specifică însă că sensul respectiv apare doar la scriitorii din sec. XVI–XVIII, adesea în întovărășire cu *trudili se*.

³ Pentru aceasta nu e nevoie să presupunem influența limbii maghiare asupra limbii române (Kniezsa) sau, invers, a limbii române asupra maghiarei. Evoluția semantică a putut să aibă loc paralel (și, poate, în interacțiune pe un anumit teritoriu), dacă ținem seama de sursa comună și de faptul că toamăt limbile slave de sud, în special srba, prezintă sensuri noi, ca o dezvoltare a celui inițial.

Textele vechi românești dau însă numeroase exemple de păstrare a sensului vechi.

Cf. *a munci* (tranz.) 'a supune la cazne, la tortură' : ... *Împărații cei necredincioși... în multe chipuri dosădia și muncia pre creștini...* (Varlaam, *Carte românească de învățatură*, 1643, ed. J. Byck, 1943, p. 30—31).

Cu valoare abstractă — 'a supăra, a necăji' :

*Spune, inimioară, spune,
Ce durere te răpune,
Arată ce te munește ?
Ce boală te chinuiește ?*
(Ienăchiță Văcărescu).

Cf. forma reflexivă, cu sensul 'a se trudi' :

*Pentru trei coți de pămînt
Tare mult te-ai mai muncit !
Gospodarul meu iubit !*
(Antol., pop. 173).

Sensul nou, derivat — 'a lucra' îl întîlnim încă în textele vechi : *De tînăru va cam munci...* (Rujdenița popei Ion Romînul, 1620, în DR, V, 1927—28, p. 594).

Așadar, evoluția sensului verbului în limbile sud-slave o regăsim și în limba română, care a generalizat astăzi sensul cel mai nou, acela de „a se trudi”, „a lucra”.

De altfel, noțiunile abstracte „muncă”, „a munci”, „muncitor” sunt exprimate în limbile slave actuale, ca și în limbile romanice, prin cuvinte diferite, care toate-și au originea în slava comună : rus. *работа, работать, рабочий ; труд, трудиться, труженик, трудящийся*; ucr. *праця, працювати; робота, робити*; bg. *труд, трудиться; работа, работи*; ser. *rad, raditi, zasaditi*; sloven. *delo, delati, pracovati*; pol. *praca, pracować* etc.¹. Evoluția semantică a unora din ele (rus. *работа*, rus. bg. *труд*, ceh. *prace* etc.) a urmat, în linii mari, tendința generală observată la cuvintele de acest fel în mai multe limbi².

Concluzia ce se poate desprinde de aici e că astfel de noțiuni abstrakte și-au căpătat expresia lingvistică în mod independent (uneori, interdependent) în diversele limbi slave sau romanice, în epoci nu prea îndepăr-

¹ Cf. K. Horálek, *Uvod do studia slovanských jazyků*, Praga, 1955, p. 49; N. A. Konдрашов, *Славянские языки*, Moscova, 1956, p. 8, 9.

² Cf. I. Iordan, art. cit.; C. Racoviță, art. cit. Pentru cuvintele slave vezi dicționarele etimologice : Berneker, 194 (*dělo*); Vasmer, II 480 (*работа*), III 143 (*труд*); Brückner, 434 (*praca*); Machek, 388 (*prace*).

tate și că ele sănt supuse evoluției istorice. Așa, de pildă, în limba română literară unele delimitări între derivele verbelor *a munci* și *a lucra*, care au ajuns să fie sinonime pentru unele sensuri, au avut loc abia în ultimul secol: comp. *muncitor* și *lucrător* pe baza diverselor dicționare ale limbii române, inclusiv cele recente editate de Academia R.P.R.¹.

Dacă *a munci*, *muncă* au dus tendința spre „neutralizare” a sensului pînă la capăt, în schimb alt verb de origine slavă *a (se) trudi* și postverbalul său *trudă* au continuat să-și păstreze nuanța afectivă pe primul plan². În limbile slave de sud avem: vsl. тру́дити 'vexare', тру́дити сѧ 'vexari, laborare', тру́дъ 'strădanie, trudă; agonisită' (Mikl. Lex. 1005, Hwb. 139), bg. *трудъ ce* 'a munci, a lucra; a se trudi, a se strădui', *трудъ* 'trudă; muncă; rezultatul muncii; lucrare științifică' (BTR, 876), ser. *trúditi* 'fatigo', *trúditi se* 'a se chinui, a se strădui, a se trudi', *trúd* 'chin, trudă, osteneala' (Ivek.-Broz, II 597); cf. vrus. *mryðs*, care avea și sensul de 'chin, durere, boală', spre deosebire de rus. mod. *mryð* 'muncă, lucru, lucrare etc.'.

Se observă, deci, că în rom. situația e aproape aceeași ca în bg. și ser.: *a (se) trudi* — 'a (se) chinui, a (se) căzni; a munci din greu, a-și da osteneala'; *trudă* (postverbal) — 'oboseală, chin, suferință; efort fizic, muncă grea, străduință'.

Iată cîteva exemple:

a trudi:

*Moșterii și arendașii au înflămlnit jăranu
și îl trudese tot anul.* (T. Arghezi, 1907).

a se trudi: Ia, mă trudese de vr'o două-trei zile să car pocitul ist de soare în bordei, ca să am lumină, și nici că pot... (Creangă, Prostia omenească).

Trecem în continuare, la verbele care denumesc procese tehnice și de producție concrete. Unele dintre ele se referă direct la muncile agricole (*a prăși*, *a pliri*, *a îmblăti*; cf. și *a cosi*, *a grebla*, § 1) sau la creșterea vitelor (*a prăși*), altele denumesc procese „tehnice” (*a împletii*, *a tocî*, *a topî*, *a croî*) etc.

¹ Astfel, în a doua jumătate a sec. XIX noțiunea de „muncitor industrial” se redă încă prin cuvîntul *lucrător*; cf. *Asociația generală a lucrătorilor din România* (1872), cu organul său de presă *Lucrătorul român*. Patruzece ani mai tîrziu ia slință *Cercul muncitorilor din Iași* (1886), iar în 1893 se organizează *Partidul social-democrat al muncitorilor din România*. Din acesti ani sensul prim al cuvîntului *muncitor* devine „muncitor industrial”.

² Cf. gradarea plină de efect la un dramaturg sănătă M. Sebastian: (Directorul) *Din turnul de fildes în care v-ați retras, abia aruncați o privire indiferentă spre munca noastră, spre trudul noastră și vi se pare că e prea vulgară...* (Ultima oră, II, 2).

Fără a insista prea mult asupra întrebuiențării lor, le vom enumera mai jos, indicând la fiecare etimologia :

A prăși 'a săpa locuri cultivate'¹ : sl. bis. **прашнти** (Mikl. Lex. 659), bg. *npáша*, -*ши* 'a face praf; a *prăși*' (de ex. *праша лозе* = a *prăși via*, Gherov, IV 260), scr. *prásiti* 'idem'; cf. rus. *норошить*, ucr. *noroшити* 'a face praf'²; verbul a pătruns în limba română doar cu cel de-al doilea sens, derivat, existent în bg. și scr.

Derivate românești : *prăsitór*, *prásilă* (suf. -*ilă*) etc.

A plivi 'a curăța de buruieni' : vsl. **пакти**, **пакваж**, **паквеши** 'colligere' (Mikl. Lex. 578), bg. *плéвя*, -*ши* 'a plivi de buruieni', cf. rus. *полоть*, *полю* etc. (v. etim. Mlad. Et., 431, Vasmer, II 398).

Derivate românești : *pliveálă*, *plévilă* etc.

A îmblătî 'a bate cerealele cu îmblăciul, a treiera ; fig. a ciomăgi'³ : vsl. **млѣти**, **млатити**, **млаштж**, -*тиши*, bg. *млѣтъ*, scr. *mlátiti*, cf. rus. *молотить* etc. (v. etim. Berneker, II 73). Verbul apare în rom. numai cu suf. de origine latină *in* - > *im-*⁴.

Verbe care fac parte din terminologia creșterii vitelor :

A se prăsi '(despre animale) a face pui, a se înmulți', *a prăsi* (tranz.) 'a crește animale, a le înmulți ; a semăna, a răspîndi o cultură' : bg. *npacuce* '(despre scroafă) a face purcei' (*npacé* 'purcel' — BTR, 640), scr. *prásiti se* 'idem', cf. rus. *норосу́ться* etc.

A scopi 'a castra'⁵ : vsl. **скопити**, bg. *скопъ*, cf. rus. *скопить* (v. etim. Mlad. Et. 584, Vasmer, II 645).

Alte verbe denumesc, după cum am spus mai sus, diverse procese tehnice și de producție, dar adesea au și sensuri mai largi, „neterminice” :

A sucî 'a învîrti un fir textil ; a roti, a întoarce etc.' : vsl. **сѹкати**, **сѹчиж**, bg. *сýча* (aor. *суках*), cf. rus. *сѹчить* (v. etim. Mlad. Et. 618, Vasmer, III 42 ; v. *sucală*, § 4).

¹ Cu sensul concret „a săpa (porumbul)” verbul *a prăși* a fost înregistrat în Mold., Munt. și Olt., în timp ce în Trans. și Banat (precum și în unele puncte din reg. subcarpatică) se întrebuiențează verbul lat. *a săpa*, care are un sens mai larg (cf. ALR I 100, 101).

² Verbul provine în limbile slave de la *porxъ (sl. merid. *praxъ* > rom. *praf*) ; în rom. însă *praf* și *a prăși* nu mai sunt legate etimologic din cauza dispariției legăturii semantice.

³ Limba română a păstrat și verbul corespunzător lat. *tribulare* > *a treiera*. Astăzi, ele sunt sinonime teritoriale : *a treiera* (cu mașina) — în Banat, Olt., Munt., Mold., *a îmblătî* în Trans. (v. ALRM n I 61, aici h. 6 ; cf. și ALR n I 74 : *treierăm cu caii*).

⁴ Cf. *îmblăciu* (§ 1).

⁵ Sinonime : *a jugăni* (< *jugan* < *jug*) și neol. *a castra* (lat. lit.) ; cu sensul concret „a castra (vierul)” verbul *a scopi* a fost înregistrat în Munt. și Olt. (de asemenea în reg. Hunedoara și sudul Mold.), *a îscopi* — în Banat, iar în restul teritoriului — *a jugăni* (mai rar *a curăși*).

A șimpletei (numai cu prefixul *îm-*; cf. *pleată*, § 26) 'a împreuna mai multe fire; a lucra obiecte din fire (cu igliță), din nuiele, flori, papură etc.; a lega în cozi (părul)': vsl. *племти*, *племж*, bg. *нлема* etc. (Mlad. Et. 429, Vasmer, II 371).

A tocîi 'a ascuții; a uza, a roade, a face mai puțin ascuțit; (argou școl.) a învăța (de obicei, mecanic)': vsl. *точити*, bg. *тόча* (I), scr. *tòčiti* (II), cf. rus. *точить* etc. (v. etim. Mlad. Et. 636; Vasmer, III 129); derivate: *tocîlă* (bg. *точъло*), de aici *tocilár* (cf. bg. *точилар*), *tocilărie*.

A pritoct 'a turna vinul dintr-un butoi într-altul etc.' e legat etimologic de precedentul (pref. *pri-* < sl. *prě-*), fără ca această legătură să fie percepută în rom.: bg. *премоча* 'a turna dintr-un vas într-altul' (Mlad. Et. 515; de altfel, chiar în limbile slave *točiti* a dat naștere la două omonime cu sensul 'a curge' și 'a tocîi'; cf. Bulahovski, Типы деэт., 5).

A topîi 'a face ca un corp să treacă din stare solidă în stare lichidă; a dizolva; „a topîi cînepa, inul” (cf. *topilă* 'loc unde se pune la topit cînepa': bg. *монуло* 'idem'); (fig.) a nimici', *a se topîi* '(despre zăpadă) a se transforma în apă; a se dizolva; (fig.) a slăbi, a se vlăgui'; arom. *tuchescu* 'a topîi; a se prăpădi' (Dalametra, 210): vsl. *топити*, ~ ся, bg. *моя* '1. a uda; 2. a topîi', *моя ce* 'a se topîi (despre zăpadă); (fig.) a slăbi' (BTR 869), cf. rus. *моять* (1, 2) etc. (v. etim. Mlad. Et. 631, Vasmer, III 120).

A potopîi '(despre ape) a inundă; a nimici, a prăpădi', legat etimologic de precedentul (pref. sl. *po-*): vsl. *потопити*, bg. *номоня* etc. (cf. post-verbalul *potop*: vsl. *потопъ*, § 24).

A lipîi 'a împreuna obiecte cu ajutorul unei materii cleioase; a întinde lut pe podeaua casei sau pe peretei; a alătura, a aprobia, a atașa', *a se lipîi* 'a se împreuna; a se prinde, a se alătura; (fig.) a se atașa de cineva', arom. *alichescu* (Capidan, 53): vsl. *ліпити*, bg. *леня*, ~ ся, scr. *լեպիլի*, ~ се, cf. rus. *лепить*, *при-лупатъ* etc. (v. Berneker, 712, 754).

Derivate românești: *lipici* (suf. -ici), *lipiciós*, *lipitór*, *lipitoáre* 'Hirudo medicinalis'; *a (se) alipîi* (pref. a-).

A belîi 'a jupui (pielea, blana), a descoji; ~ ochi = a holba ochii, a-și *beli* *dinjii* = a rînji; (fig.) a prăda, a jefui': bg. *бели*, -иши (2) 'a beli, a descoji', spre deosebire de *белъ*, -иши (1) 'a înălbi pinza, a ghili¹; a sulemeni' (Mlad. Tâlk. 139), cf. vsl. *єклити* 'a albi (ceva)', scr. *béliti* 'idem', rus. *белить* etc. (cauzative; v. Berneker, 55).

A cernî (inv. și pop.) 'a înnegri, a vopsi în negru', *a se cernî* 'a se înnegri; a purta doliu; (fig.) a se mîhni': bg. *черня*, cf. scr. *črniti*, rus. *чернить* etc. (cf. *cerneală*, § 34).

¹ A *ghili*, a *bili* (dial. Mold.) e un imprumut din ucr.: *більти*.

A croi 'a măsura și a tăia materialul (pentru haine, încăltăminte) ; a plănui, a ticlui (ex. ~ o minciună) ; a deschide drum ; a lovi, a bate', arom. *cruescu* (Dalametra, 69) : bg. *крој*, scr. *krójiti*, cf. rus. *кро́ить* etc. (Berneker, 620) ; verb derivat : *a răscroi* (bg. *разкрој*, scr. *raskrójiti*) ; derivate rom. : *croială*, *croitor¹*, *croitorie*.

A căli 'a mări duritatea și rezistența unui metal ; fig. a întări, a oțeli ; (pop.) a prăji (varza)' : vsl. *калти*, bg. *каля* 'idem rom.' (Mlad. Tălk. 992), scr. *káliti*, cf. rus. *калить* etc. (Berneker, 476).

Cîteva verbe de origine slavă denumesc acțiuni „gospodărești”, „casnice” :

A opări 'a turna lichid fierbinte peste ceva etc.' : bg. *онáръ* 'a arde, a pîrli, a opări' (< *напя* + pref. *о-* ; Mlad. Et. 382), scr. *òpariti* (< *pariti*) 'idem' (Ivek.-Broz, I 900), cf. rus. *напáть*, *унапáть* etc. (v. etim. Vasmer, II 316).

A prăji 'a frige (un aliment, în grăsime)', *a se prăji* 'a se frige ; a se expune la căldura soarelui sau a focului', arom. *pîrjescu* : bg. *нráжса*, *нэржса* 'a prăji, a frige' (Mlad. Et. 503, 539), cf. pol. *prażyć* (*się*) 'a (se) prăji, a (se) arde' (cf. ~ *się na słońcu* 'a se prăji la soare' ; v. etim. Brückner, 434) ; din bulg. împrumutat și în alb. : *pérzhit* 'a frige, a prăji' (Meyer, 334).

Derivate românești : *prăjeálă*, *prăjitúră* (*prăjít* + suf. *-ură*).

A obloji '(pop.) a pansa o rană ; (înv.) a înveli', *a se obloji* 'a se înveli, a se infoloi' : bg. *обложса* 'a înveli' (Mlad. Et. 366), scr. *oblóžiti* 'a înveli ; a obloji etc.' (Rječnik, VIII 404), cf. rus. *обложи́ть*, ucr. *обложи́ти*.

45. Diverse acțiuni concrete

Numeroase verbe de origine slavă denumesc acțiuni concrete, avînd de cele mai multe ori sensuri largi și întrebuintîndu-se pentru exprimarea unor noțiuni foarte diferite. O simplă enumerare a celor mai întrebuintăte dintre ele poate da o idee de bogăția și varietatea lor² :

A clădi 'a așeza lucruri (de același fel) grămadă ; a zidi, a construi' : vsl. *класти*, *кладж* 'a așeza, a pune', bg. *кладж* (*клада*), cf. rus. *кладь*, *кладу* etc. (Berneker, 507—8).

A clăti 'a clătina, a mișca, a legăna ; a curăți spălind ușor cu apă ; a zgudui ; a urni', *a se clăti* : vsl. *клатити* 'a mișca, a clătina, a legăna,

¹ Cf. răspîndirea termenului *croitor* (ALRM n I 327) — în Olt., Munt., Mold. ; în Trans. a fost înregistrat cuvîntul de origine maghiară *sabău* (< *szabó*), iar în Banat — *şnaidăr* (< germ. *Schneider*).

² Nefiind posibilă o grupare a lor după înțeles, le vom da în ordine alfabetică.

a impinge', **клатити ся**, bg. **клáтъя**, scr. **klátiti**, cf. rus. **колотить**, ucr. **колотити** etc. (Berneker, 550).

Cu ajutorul sufixului **-ină** s-a format în rom. verbul iterativ **a clătină**.

A dobîndi 'a obține, a cîștiga (în urma unui efort) ; a procura, a găsi ; a cuceri' : vsl. **дoбкыти**, **дoбждж**, cf. bg. **добъсам**, **добъз**, rus. **добыть**, **добывать** etc. Din acest exemplu se vede clar că în rom. a pătruns verbul cu tema prezentului : *dobod-ə* < *dobînd-esc* (înainte de denazalizare în dialectele slave de sud).

A dovedi 'a demonstra, a proba ; a arăta, a vădi ; a învinge, a birui ; (Mold.) a termina, a isprăvi' : vsl. **дoвesти**, **дoвeдж** 'adducere, producere, parare' (Mikl. Lex. 168), bg. **доведá**, scr. **dovèsti**, **-dêm**, cf. ucr. **довесмý**, **доводити** (și cu sensul de 'a dovedi, a demonstra' — Hrinc. 446), rus. **доводить** (și cu sensul inv. de 'a dovedi' — Слов. Акад. III 868 ; cf. sl. biv. **дoвoдъ** 'argumentum', rus. **дóвoд**).

A izbi 'a lovi cu putere ; a ataca ; (fig.) a impresiona' : vsl. **избенти**, bg. **избáя**, scr. **izbiti**, cf. rus. **избить** etc. (*iz-bitı* 'a lovi, a bate').

A izbîndi 'a reuși ; a învinge în luptă' : vsl. **избýти**, **избждж** (*izbod-ə* > *izbînd-esc*), cf. bg. **избíдвam**, **избíдна**. Dubletul său *a izbuti* 'a duce la bun sfîrșit, a reuși' pare a proveni de la tema infinitivului (cu redarea lui *y* prin *u*, ceea ce ar indica o epocă veche a imprumutului) : inf. *izbyti*, aor. *izbyxъ*, *izbystъ*¹.

A învîrti 'a roti, a sucii, a răsuci etc. (și fig.)', arom. *anvîrtéscu* apare numai cu prefixul *în-* (< lat. *in-*) adăugat la forma inițială slavă : vsl. **кpъткти**, **кpъштж**, **кpътниши**, bg. **въртя** scr. **vŕtei**, cf. rus. **вертеть** etc. (Vasmer, I 190) ; imprumutat și în alb. : *věrtiti* (Meyer, 470).

Derivate românești : *învîrtit-úră*, *învîrtită* (part. trec. fem.) 'numele unui joc popular', *vîrti-cús* (fără prefix !), *în-vîrticus* etc.

A lovi 'a izbi ; a atinge etc.' prezintă o anumită lărgire a sensului față de verbul slav (v. în partea a II-a) : **ловити** 'venari, capere, piscari' (Mikl. Lex. 342, Hwb. 52), bg. **ловí** 'a prinde, a apuca ; a vîna, a pescui' (Gherov, III, 18—19), scr. **ловити** 'venari, piscari ; fig. a urmări' (Rječnik, VI 168), cf. rus. **ловить**, ucr. **ловити** etc. (Berneker, 735).

A nimeti, a nemeri 'a lovi (unde trebuie) ; a ajunge, a sosii undeva ; a afla, a găsi (din întîmplare)', *a se nimeti* 'a se întîmpla ; a se afla (din întîmplare) undeva ; (pop.) a se potrivi' : bg. **намéря**, **намýрам** 'a găsi, a descoperi, a nimeri' (BTR, 423), ~ ce 'a se afla, a se găsi, a se nimeri', scr. **nàmeriti**, ~ ce.

¹ Vezi observația lui P. Skok, în „Slavia”, IV, 1, 135 ; cf. Kr. Sandfeld, *Linguistique balk.*, 82.

A oborí 'a doborí, a culca la pămînt ; a ucide' : vsl. өкөріти 'um-reissen' (Hwb. 73), bg. оборя 'a oborí, a doborí ; (fig.) a infirma' (Gherov, III 305 ; BTR, 478), scr. oboriti 'a răsturna, a oborí, a doborí, a coborí ; (fig.) a infirma' (Rječnik, VIII 426—429).

Din aceeași rădăcină fac parte *a doborí 'a da jos, a răsturna ; a înfrînge, a birui'* (< *do-boriti* : bg. доборя 'a doborí, a oborí' Gherov, I 301) și *a coborí 'a (se) da jos ; a se lăsa, a cădea etc.'* (pref. rom. *co-* + *borí* din *o-borí* ; cf. și *s-co-borí*).

A oglindí, a oglindá '(inv. Mold.) a privi împrejur ; a reflecta', a se oglindi 'a se reflecta ; a se privi în oglindă' : vsl. օղլածու և 'a privi împrejur' (Hwb. 75), cf. bg. огледам 'a privi împrejur', огледам се 'a privi cu atenție împrejur ; a se privi în oglindă' (BTR, 485), scr. oglédati 'a privi împrejur ; a încerca ; a oglindi, a reflecta', oglédati se 'a se privi ; a se uita în oglindă ; a se reflecta etc.' (Rječnik, VIII 746). Oglindă e un postverbal (pentru sens cf. bg. огледало scr. oglèdalo) ¹.

*A opri 'a curma ; a reține ; a interzice', a se opri 'a poposi ; a se fixa (asupra)' : bg. опа, опурам 'a atinge ; a ajunge la (ex. опъхли до планината = „au ajuns la munte” > „s-au oprit”) ; a reține (опря ми два гроша — cf. rom. *a-i opri din leafă*) ; etc.' (Gherov, III 370), scr. ḥoprēti, ḥpirati 'am etwas stemmen ; ~ oči — seinen Blick auf etwas richten' (cf. rom. *și-a oprit ochii asupra lui*) ; ~ se 'sich anstemmen ; sich setzen (von der Armee), a se opri' (Ivek.-Broz, I 903), cf. rus. *онерéть, упирáть* etc. (v. etim. Mlad. Et. 383).*

A păzi 'a veghea, a supraveghea, a împlini (o poruncă etc.)', a se păzi 'a se feri' : bg. нázя, ~ ce 'idem' (Gherov, IV 5), scr. păziti, cf. sloven. paziti (v. etim. Mikl. EW, 234 ; Potebnia, Эт. III, 13 ; Mlad. Et. 408).

A pîndí 'a observa cu atenție ; a urmări' : vsl. пјдити 'a alunga' (Mikl. Lex. 764), cf. bg. нѣдя 'idem', scr. pûditi 'terreo ; (Croatia) fugo' (Ivek.-Broz, II 281) ; cf. și ucr. нýдити 'a alunga', rus. dial. apus. нудить 'a speria, a alunga' (Dal, III 535). Derivat — nomen agentis : pîndár 'paznic' (< 'care alungă pe răufăcători' ; cf. bg. пѣдár 'paznic, pîndar', scr. pûdár 'idem') (v. etim. Mikl. EW, 257 ; Vasmer, II 461 ; v. mai sus, p. 137).

A prii 'a fi favorabil, a fi de folos' : vsl. прияти, -иц (Hwb. 103), bg. приѧ (ex. ядене ми прияле 'mîncarea îmi priește'), scr. prijati, cf. ucr. нпiaмти 'a prii ; a primi', rus. приять (v. etim. Vasmer, II 436).

*A primeni 'a schimba, a înnoi ; a schimba rufelete', a se primeni 'a se înnoi ; a-și schimba rufelete' : bg. пременѧ, ~ ce 'a (se) schimba ; a(și) schimba rufelete' (Gherov, IV 367), cf. ucr. перемінѧти, rus. *переменять*.*

¹ *Oglindă* a fost înregistrat (ALRM II 374) aproape pe întreg teritoriul limbii române, cu excepția N.V. Trans., unde se întrebunează *cotătoare* (= *căulătoare* < *a căuta și cu sensul 'a privi'*).

A primi, inv. *a priimí* 'a căpăta, a accepta etc.' : vsl. *приняти*, *принимж*, *примж* (contracția vocalei duble; cf. Vaillant, Gr. comp. I, 142, 195) ?
'a lua, a primi', scr. *пріміти* (cf. rus. viit. simpl. *примы* de la *принять* 'a primi, a lua').

A risipi, inv. *a răsipi* 'a împrăștia, a irosi', *a se* ~ 'a se răspîndi ; a se împrăștia ; a se spulbera' : bg. *разсыпъ*, scr. *răsipati*, cf. rus. *рассыпать* etc. (* *ras-sypti*; prefixul *ras-* nu mai e perceput în rom.; în plus forma mai nouă e rezultatul unei asimilări vocalice la distanță: *ă* — *i*).

A zdrobi 'a strivi, a sfârîma' : bg. *одробъ* (Mlad. Et. 576; prefixat de la *дробъ*, cf. bg. *дроб* — rom. *drob*).

★

Unele verbe din această grupă numeroasă pot fi totuși reunite ca având unele trăsături comune din punct de vedere semantic. Așa, de pildă, cîteva dintre ele sănt verbe de *mișcare*, deși în limbile slave pot să aibă alte valori :

A gonî 'a fugări ; a alunga ; a alergă', arom. *agunéscu* : vsl. *гонити*, bg. *гоня*, scr. *гонити*, cf. ucr. *гонити* etc. (v. etim. Vasmer, I 279).

Verbul slav a patruncs în rom. și în forme prefixate : *izgonî* (vsl. *изгонити*, bg. *изгоя* etc.), *prigonî* (< * *progoni* : vsl. *прогонити*, bg. *прогоня*, scr. *прогонити*).

A năpădî 'a impresura ; a năvăli ; a izbueni' : vsl. *напасти*, *нападж*, bg. *нанадам*, cf. rus. *нанастъ*, *нанадатъ* etc. (sl. c. *na-pasti*, *na-padə*).

A năvăli 'a ataca, a invada ; a se revârsa ; a se îmbulzi' : bg. *навалям* scr. *naváliti*, cf. rus. *навалить(ся)* etc. (sl. c. *na-valiti*).

A (se) prărdli 'a se rostogoli ; a cădea răsturnîndu-se ; a răsturna ; a doborî' : bg. *проваля(ссе)*, cf. rus. *провалить(ся)*, ucr. *провалити(ся)* (sl. c. *pro-valiti*).

A răspîndi 'a împrăștia', *a se răspîndi* 'a se difuza ; a se răsfira, a se răzlețî' : vsl. *распуждити* 'a alunga, a împrăștia', cf. bg. *разпъдя*, scr. *raspûditi* 'a alunga, a împrăștia', ~ *se* 'a se împrăștia, a se răspîndi' (sl. c. *ras-poditi*, cf. *a pîndi*).

Tot aici pot fi adăugate verbele *a se iri* (perceput, în primul rînd, ca verb de mișcare) și *a (se) grăbi*, la care ideea de mișcare s-a dezvoltat ulterior :

A se ivi 'a se arăta, a apărea (de undeva)', inv. *a ivi* 'a arăta' (formă inv. *iuvi*) : vsl. *ищити* (св), bg. *явя* (ссе), cf. rus. *явитьсѧ* etc.

A se grăbi 'a-și iuți, mișcările, mersul', *a grăbi* 'a iuți, a acceleră' : bg. *зрѣбъ* (ссе), scr. *grâbiti* (ссе) etc. (v. etim. Berneker, 344; vezi mai amănunit în partea II).

★

Dublelul *a sfîrști* — *a săvîrșî* și verbul *a isprăvi* arată sfîrșitul unei acțiuni.

Primele două reprezintă unul și același cuvînt slav, cu deosebirea că *sfîrști* a pătruns pe cale orală (cf. bg. *се єрши* scr. *svřšiti*, cu asimilația *sv-* > *sf-*), iar *a săvîrșî* pe cale cărturărească din sl. bis. (vsl.) *съвръшити* (cu citirea ierului în poziție slabă ca *ă* : *săvřšiti*). Între cele două verbe s-au stabilit deosebiri semantico-stilistice : *a sfîrști* 'a termina, a isprăvi' (*a se ~ 'a se termina*; *a se prăpădi, a muri'*) — *a săvîrșî* 'a îndeplini, a înfăptui ; a duce la bun sfîrșit' (*a se ~ 'a muri'*).

A isprăvi'(dial.) a înfăptui ; a duce la îndeplinire ; a termina, a sfîrșî' : vsl. *исправити* 'richten, vieder auchrichten, verbessern, einrichten, lenken' (Mikl. Lex. 266 ; Hwb. 39), bg. *изпраќя* 'a îndrepta ; (dial.) a săvîrșî, a isprăvi' (Gherov, II 284 ; cf. *npávę* 'a face'), cf. ser. *ispraviti*, rus. *исправить* etc.

Postverbalul *isprávă* e legat de sensurile mai vechi ale verbului, existente în bulg. — 'faptă, acțiune dusă pînă la capăt ; izbîndă, reușită' (bg. *úznpáva*).

Două verbe, *a omorî* și *a prăpădi*, stau aparte prin sensul lor :

A omorî 'a ucide ; (fig.) a nimici ; (fig.) a chinui', *a se omorî* 'a se sinucide ; (fig.) a se epuiza, a se consuma' : vsl. *оѓоморити*, bg. *уморя* (*ce*), ser. *umòriti*(*se*), cf. rus. *уморуть* etc. (sl. c. *u-moriti ; *u-* trece în *o-*).

A prăpădi 'a nimici, a distruge ; (Mold. Trans.) a pierde, a risipi ; *a omorî*, *a se prăpădi* 'a se distrige ; a muri' : vsl. *пропасти*, -*дж*, bg. *nponádam*, scr. *пропasti*, -*padnem*, cf. rus. *nponáсть*, -*наду* etc. (sl. c. *pro-pasti, *pro-padə*).

Un loc aparte îl ocupă verbul impersonal *a trebui* (pres. *trébuie*) 'a avea nevoie (cu dat.) ; e necesar ; e probabil, e posibil' și substantivul corespunzător *treâbă* 'nevoie, necesitate ; afacere ; îndeletnicire ; faptă, lucru' : vsl. *треба* 'utilité ; jertfă (págînă)', *требк* — formă împietrită de locativ sing. cu sensul 'trebuie' (*требк еыти*)¹, verb derivat *требовати*, *требовиж* 'a avea nevoie de ceva, a cere, a întrebuița, a aduce jertfă' ; bg. *трáбвам* 'sînt necesar' ; *трáбва да* 'trebuie ; e probabil, e posibil' (BTR, 878 ; Gherov, V 371), scr. *трѣба* 'trebuie, e necesar', *не трѣба* 'nu trebuie' ; în această întrebuițare predicativă cuvîntul a primit terminații verbale : *трѣбati* 'a avea nevoie ; a fi necesar', *трѣбalo je* 'trebuia, era nevoie'

¹ Vezi Meillet, Ét. 229, 256 ; Hwb. 138 ; Mlad. Et. 641 ; A. V. Isačenko, *О возникновении и развитии „категории состояния” в славянских языках*, „Вопросы языкоznания”, 1955, nr. 6, p. 54, 55, 57.

(cf. și slovac. dial. *trebalo* 'trebuie', de la *treba* 'e nevoie, trebuie')¹; cf. sloven. *treba je* 'trebuie, e nevoie', pol. *trzeba* 'idem', ucr. *треба* 'idem' (uneori ca subst.: *Требові її кінця нема* — Hrinc. 1895).

În rom. se păstrează atât forma inițială (*treba*), cît și cea derivată, verbală, cu unele dezvoltări de sensuri noi. Astfel, *treabă* înseamnă nu numai 'necesitate', ci și 'afacere; îndeletnicire; faptă, lucru':

(1) [Acesta învățături] le-am scos pre limbă românească, ca să fie de treabă și de folos. (Învățături..., 1642. Gaster, Cr. I 94).

(2) Ba să-ți cauți treaba, că măninci trînteală...

(Gr. Alexandrescu, Boul și vițelul).

Ca și în limbile slave, în rom. s-a dezvoltat verbul impersonal *trébuie*, dial. (Trans.) *trébe*, *trebuiěšte* (inf. a *trebui*), alături de care se întâlnesc chiar și forme personale: *eu trébui*, *ei trebuiěsc* etc. (Tiktin, 1640—41; DLRL, IV 484)².

46. Reacții și stări ale corpului omenesc

Unele verbe de origine slavă denumesc reacții și stări ale corpului omenesc (p. ext. și ale corpului animalelor). Multe din ele au fost, inițial, cuvinte „expresive”, păstrând astăzi doar urme ale vechilor sensuri. În acest caz, ele prezintă unele sensuri noi față de cuvintele corespunzătoare din limbile slave, în particular față de cele meridionale. Explicația constă în faptul că, prin estomparea formei interne (foarte obișnuită în cazul imprumuturilor), verbele respective au dezvoltat și generalizat unele sensuri care existau în limbile slave doar ca tendințe sau nuanțe ale intelectului.

Astfel, *a zimbí*, inv. *a se zimbí* 'a surîde' corespunde bg. *зъбъ се* (de la *зъб* 'dinte', vsl. *зъбъ*) 'a-și arăta dinții, a rînji; (fig.) a vorbi cu răutate, a rînji' (RB, I 464; cf. un exemplu la Mlad. Tâlk. 819: *Нуко.ла . . . озъбна се така, както въобще се зъбят всичките задоволни хора*. Каравелов)³.

¹ Isačenko, *Ibid.*, p. 55. Autorul notează și alte cazuri de trecere a cuvintelor dintr-o parte de vorbire în alta: de ex. ital. *bisogna* 'nevole' (cf. fr. *besoin* 'nevole, necesitate') > verb, de ex. Imperf. *bisognava* 'trebula'.

² *Trebuie* a înlocuit în rom. astfel de cuvinte latine ca *debere*, *opus est*: cf. în texte din sec. al XVI-lea: *op să, e opu a fi* (v. Gaster, Cr. II, Glosar, 492; Rosetti, LR XIII—XVI, 178; Bourcilez, *Elém. de ling. rom.*, §§ 183 a, 189).

³ Cf. o evoluție asemănătoare verbului românesc în rus. *скажи зубы* 'a-și arăta dinții, a rînji; (fig. fam.) a ride, a hohotî', *зубоскалить* 'a ride mult, a-și bate joc, a face glume' (Ușakov, IV 201, I 1120).

În rom. verbul s-a „deetimologizat”; textele vechi păstrează însă verigile intermediare: mai întii s-a zis *s-a zîmbit a rîde*, apoi *a zîmbit a rîde*, iar în sfîrșit simplu *a zîmbit* (verbul *a zîmbi* păstrând sensul întregii expresii).

Cf. la Neculce: *Vizirul s-au zîmbit a rîde și i-au zis să grăiască, să nu se teamă* (Let., ap. Tiktin, 1820).

Două verbe se referă la reacții ale ochilor:

A miji 'a face ochii mici; a sta cu ochii înciși (la jocul de-a v-ați ascunselea, *de-a mijă*); a licări, a apărea, a se ivi (*a miji de ziua*); a răsări, a încolții (despre iarbă, muguri etc.'): bg. *мижá* 'a miji; a lumina slab' (RB, II 76), cf. vsl. *помнзати* (очима) 'a miji (din ochi)' (Berneker, II 56—57).

A clipi 'a apropiă și a depărta foarte repede pleoapele una de alta; a scîntea, a licări': sl. c. *klepati, *klep'q* (Berneker, 512—514) — cf. bg. *клепац* 'pleoapă; geană', *клéнка* 'idem' (vb. *клéня* 'a bate coasa, toaca etc.' — Mlad. Tâlk. 1030), ucr. *клінами* (iterativ < *klépati) *очима* 'a clipi din ochi' (Hrine. 786; cf. *клінка* 'pleoapă').

Derivate: *clipă* 'moment' (postverbal), *clipită* 'idem' (part. trec. fem.), *clipeálă* (suf. -eală).

Alte verbe denumesc starea de oboseală și de odihnă:

A (se) osteni, înv., dial. *usteni* 'a simți o slăbire a puterilor; a supune la un efort; a obosi mergind, umblind (p. ext. a merge undeva)': vsl. *ѹстati*, *ѹстанак* 'a înceta, a tăcea' (Hwb. 145; Mikl. Lex. 1058), bg. *устанá*, *устанáвам* '1. a pune, a așeza; 2. a se liniști', ~ *ce* '1. a se așeza; 2. a se liniști' (Gherov, V 457)¹, cf. rus. *ycmáть*, *ycmáны* 'a se osteni, a obosi'.

Fiind un compus cu prefix al verbului *stati*, *ustati* însemna la început 'a înceta, a se liniști' și numai după aceea a primit sensul de 'a obosi, a se osteni' (cf. rus.), cu care a pătruns în limba română.

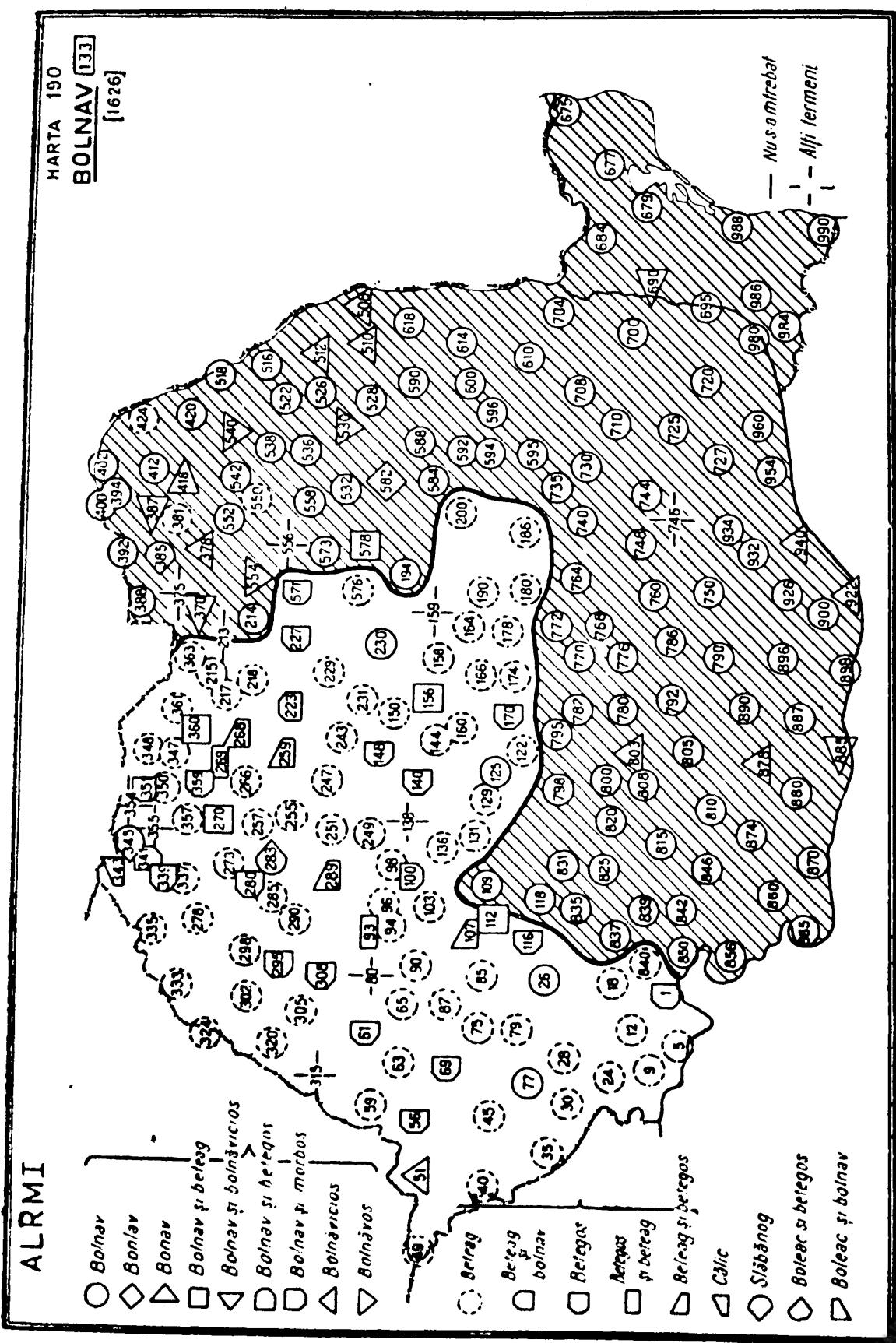
A obosi 'a-și pierde puterile în urma unei sforțări îndelungate' prezintă o evoluție semantică aparte față de bg. *обосéя*, *обосéвам* (sl. c. *bosz 'descult') 'a rămînea descult'; a se despotcovi (despre vite); (fig.) a sărăci' (Gherov, III 306; RB, II 310, 311), scr. *obosèti*, *òbosím* 'a rămînea descult'; a se despotcovi' (Rječnik, VIII 430), sloven. *obositi se* 'a se despotcovi' (Pleteršnik, I 739)². Asupra răspîndirii verbelor *a osteni* și *a obosi* v. h. 26.

A (se) odihni, dial. *hodini*, *odini* 'a fi în repaus; a dormi; a dormi somnul de veci': vsl. *отъдыхати*, *отъдыхнити* 'a respiră, a răsuflă' (Mikl. Lex. 535; Hwb. 80), bg. *отдыхна*, *отдыхам* (numai la Gherov, III 405),

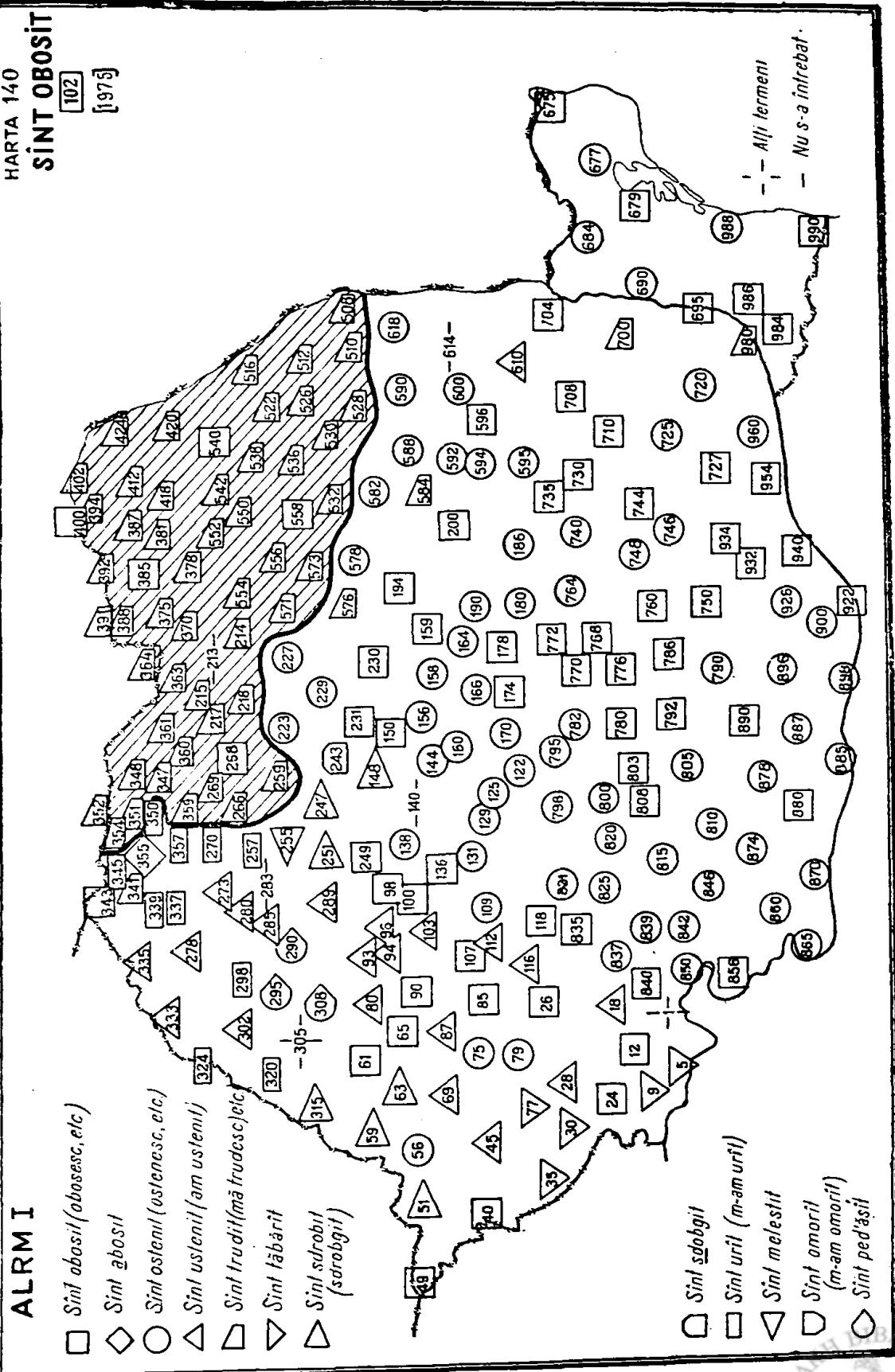
¹ Mlad. Et. nu înregistrează cuvîntul.

² Vezi în partea a doua a lucrării.

Harta 23

омдыхна (*cu*), *омдыхвам* (*cu*) 'a răsufla; a se odihni', cf. scr. *odakhnuti* 'idem', rus. *отдохнуть*, *отдыхать* 'idem' etc.

Sensurile cuvîntului respectiv în limbile slave arată clar că evoluția de la „a respiră, a răsuflă” la „a se odihni” s-a făcut încă pe teren slav¹; cuvîntul romînesc a generalizat doar sensul mai nou, adăugînd și alte nuanțe – „a dormi somnul de veci” etc.

Trebuie observat însă că în textele vechi romînești se păstrează încă verbul *a răposa* (< lat. *repausare*) cu sensul de 'a se odihni', pe lîngă cel de 'a dormi somnul de veci, a muri', păstrat și astăzi². *A (se) odihni* a primit ultimul sens sub influența sinonimului său de origine latină, pe care l-a și înlocuit în prima accepțiune.

În afara de aceasta, *a (se) odihni* mai are un sinonim de origine latină – (*mă*) *răsuflu*, care se întrebunează în unele părți ale Transilvaniei, în timp ce pe aproape întreg teritoriul limbii romîne predomină diversele variante ale lui *a (se) odihni* (ALRM II 153, 155). Din punct de vedere semantic, (*mă*) *răsuflu* prezintă aceeași evoluție ca și (*mă*) *odihnesc*, care a avut loc fie independent, fie, poate, sub influența acestuia din urmă.

Tot în această grupă poate fi trecut verbul *a trăi* 'a dura, a dăinui a exista, a viețui; a-și petrece viață; a-și cîştiga existența, a se hrăni; a conviețui; (fig.) a simți, a participa (la)': vsl. τραπεῖν 'durare' (Mikl. Lex. 999); bg. *mpáя* 'a rămînea, a aștepta; a suporta; a dura; a exista, a trăi' (Gherov, V 352; Duvernois, 2364)³, scr. *träjati* 'durare; manere; a trăi, a locui' (Ivek.-Broz, II 582; Tolstoi, 948: *орде ću da trajem nekoliko dana* = aici *voi trăi* [voi locui] cîteva zile), cf. sloven. *trájati* 'durare' (Pleteršnik, II 681)⁴.

Așadar, verbul a pătruns în rom. cu unele din sensurile pe care le regăsim în bulg. (și scr.), generalizind însă înțelesul de 'a-și petrece viață' și dezvoltînd nuanțe noi, derivate din acesta: „a-și cîştiga existența”, „a se hrăni”.

47. Stări sufletești

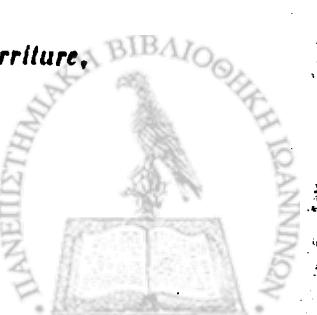
O serie de verbe de origine slavă, apropiate de cele din grupa precedentă, denumesc diverse stări sufletești, acțiuni legate de universul interior al omului. Unele din ele pot avea și alte sensuri, concretizate (lucru ce apare mai pregnant în unele derivate, cf. mai jos *a gresi*).

¹ Vezi R. A. Budagov, *Слово. олиянце на рум. языке*, p. 86.

² Cf. Tiktin, 1298; Rosetti, LR XIII–XVI, p. 185.

³ BTR, 872, nu înregistrează sensul 'a trăi'.

⁴ Vezi și Zd. Wittoch, *Les termes roumains d'origine slave relatifs à la nourriture, „Românoslavica”, nr. 1, Praga, 1948, p. 68–69.*

Cîteva verbe de acest fel au pătruns în rom. din slavona bisericească (de ex. *a se căi*, *a se pocăi*, *a ispiti*), dar folosindu-se în limba comună, au ajuns să-și lărgească sfera întrebunțărilor și a sensurilor (de altfel, ca și în limbile slave); acest fapt ne permite să le luăm în considerație împreună cu celelalte¹:

A se căi 'a regretă', *a căi* 'a compătimi, a căina': vsl. *кайти ся*, bg. *кáя ce* etc. (v. Berneker, 469).

Legat de acesta e verbul *a se pocăi* '(relig.) a-și recunoaște greșelile comise; a-i părea rău', derivat pe teren slav: vsl. *поклати ся* etc.²

A greși 'a comite o eroare, p. ext. a se însela; a executa gresit (ceva), a rătăci (drumul); a se face vinovat; a păcatui': vsl. (texte bisericești) *грѣшити* 'a păcatui' (*грѣхъ* 'păcat' — v. Berneker, 350), bg. *грешá*, -уи 'a greși; a păcatui' (Gherov, I 257; BTR, 103: *Ко́йто не рабо́ти, само то́й не гре́ши* = Cine nu muncește, numai acela nu *greșește*; *греши пътъ* = a greși drumul), scr. *gréšiti* 'a păcatui; a greși' (Rječnik III 430) etc.³

Derivate românești: *greș* (postverbal, cf. aici h. 3), *greșálă* (suf. *-eală* > *-ală*).

A ispiti 'a pune la încercare; a cerceta, a examina; (înv.) a constata, a afla; a ademeni, (relig.) a îndemna la săvîrșirea unui păcat': vsl. *испытати* scrutari, inquirere' (Mikl. Lex. 267, Hwb. 39), bg. *изпúтам*, *изпúтвам* '1. a cerceta, a examina; a pune la încercare; (fig.) a căuta să afle pe căi ascunse; 2. a încerca, a simți, a suferi' (RB, I 515), scr. *ispitati*.

A iubi 'amare; (înv.) a-i plăcea să...', *a se iubi*, refl. recipr.: vsl. *любити* 'amare' (verb denominativ de la *любъ* 'drag', cu valoare cauzativă; v. Berneker, 756—8; Meillet, Le sl. comm., § 249), bg. *любя* 'a iubi; (înv.) a-i plăcea', ~ ce 'a se iubi', cf. scr. *ljúbiti* 'a sărută; înv. a iubi' etc.

Derivate: *ibóvnic* (bg. *любовник* etc.), *iubéť* (suf. *-eť*, cf. sl. bis. *любъцъ*), *iubire* (inf. lung)⁴, *iubit*, *-ă* (part. trec.) etc.

Cuvîntul *a se iubi* a fost înregistrat aproape pe întreg teritoriul limbii române (*doi tineri se iubesc*), cu unele excepții în Trans., unde a fost înre-

¹ Neputind să le grupăm după anumite trăsături, le dăm în ordine alfabetică.

² Având prezent verbul simplu *căi*, se poate extrage prefixul *po-*, însă nu atât din punct de vedere funcțional, cît „etimologic”.

³ Cuvîntul românesc păstrează pe primul plan sensul general, nereligios al cuvîntului slav, existent încă înainte de răspîndirea creștinismului la slavi; cf. și bg. *грéушна* 'gresală', rus. *огрéх* 'greș'; *грешá*; ucr. *дергíх* 'greș' (v. S. B. Bernstein, *B. H. Щепкин*, Moscova, 1955: explicația cuvîntului slav a fost dată de řeckin încă în cursul său „Introducere în lingvistică”).

⁴ Sinonimul său e *dragoste* (cf. *drag*, § 41); al doilea sinonim neolog. lat. lit. *amor* se întâlneste astăzi mai rar în limba literară.

gistrat *se plac* (v. ALRM I 340, aici h. 23)¹ sau, în Trans. și Mold. — *se drăgostesc*, *se îndrăgostesc*; *se îndrăgesc* etc.

A pofti, inv. *a pofti* 'a dori, a voi (ceva); a invita, a chema etc.' : sl. *poxyteti* (nu *poxoteti* — vsl. *похотѣти* 'desiderare'; Mikl. Lex. 650; v. etim. Berneker, 398)².

Derivat postverbal: *poftă*.

A rîvnî, pop. *a rîmni* 'a dori mult ; a invidia' : vsl. *рѣвнокати* 'aemulari' (Mikl. Lex. 311), bg. dial. *реене ce* 'a-i plăcea' (*реене ми ce* 'rîvnesc, rîmnesc' — BTR, 743) etc. (v. etim. Mlad. Et. 558, Preobr. II 191 : *рееніе*).

Derivat postverbal: *rîvnă* *rîmndă*.

A scîrbi '(inv.) a întrista ; a dezgusta', *a se scîrbi* '(inv. și dial. Mold.) a se întrista, a se supăra ; a se dezgusta, a-i fi silă' : vsl. *скръбти*, bg. *скърбъ* 'a se întrista ; a compătimi' (BTR, 797), scr. *skr̄biti* etc. (v. etim. Vasmer, II 645).

A se sfii 'a fi timid, a se jena' : vsl. *скънити сѧ* 'a fi rezervat, a-i fi rușine, a se sfii' (Mlad. Et. 574), bg. *свенѧ ce* 'idem'.

A tînji '(inv.) a fi întristat ; a suferi, a se ofili ; a lîncezi ; a se usca, a se vesteji (despre plante)' : vsl. *тжити* 'zagen, sich ängstigen' (Hwb. 138), cf. bg. *тъжка*, scr. *túžiti* etc. (v. etim. Mlad. Et. 646 ; Vasmer, III 148 : *тъжитъ*).

48. Verba dicendi

Există un grup de verbe de origine slavă, a căror pătrundere în limba română se explică, pe lîngă condițiile generale amintite pînă acum, prin expresivitatea lor. Acestea sint, în primul rînd, verbe care exprimă acte

¹ Cf. și Sever Pop, *Grammaire roumaine*, Berna, 1948, p. 10 (Semnalând în mod just existența sinonimelor româno-slavice în rom., autorul încearcă totuși să diminueze valoarea elementelor slave). A plăcea apare ca sinonim al verbului *a iubi*, mai ales în sensul 'a avea înclinație pentru ceva', dar și 'a simți dragoste sau simpatie pentru cineva'.

În ce privește dispariția în rom. a lat. *amare*, presupunerea formulată în ultimul timp de V. F. Șîșmarlov (Bonp. молд. языкования, p. 75) privitoare la omonimia cu *am* (< *habere*) pare a fi nu lipsită de temelj (cf. despre omonimele care se impiedică reciproc : Vendryes, *Le langage*, p. 251). *Amare* nu s-a păstrat nici în arom., unde pentru această noțiune se folosește verbul cu un sens mai larg *vreari* (voiu, vrui ; v. Dalametra, 221). Un „conflict omonimic” asemănător e semnalat de P. Guiraud în limba franceză : *aimer* (< vfr. *amer* < lat. *amare*) și *é(s)imer*, înlocuit ulterior de dubletul literar *estimer* (*La slavistique*, Paris, 1955, p. 59). La aceasta se poate adăuga și faptul că limbajul iubirii se înnoiește relativ ușor (cf. Vendryes, *Le langage*, p. 266). O dovadă în acest sens o pot constitui chiar limbile slave, în care pentru aceeași noțiune se întrebucințează cuvinte diferențiate : bg. *общам* și *любя*, scr. *вотелі* (se) [cf. arom. *vreari*] și *іубіти*, sloven. *ljubiti*, rus. *любить*, ucr. *любити* și *кохати*, hrus. *любить* și *кохать*, pol. *łubić* și *kochać*, ceh. *mílovat* (v. ceh. și dial. *lbítit*), slovac. *ľubit'* și *mlovať*. (Vezi Lekov, *Единство*, 61).

² Cf. Gr. Nandriș, *Les critères phonétiques dans l'étude des éléments slaves du roumain*, în *II Congrès International des slavistes. Recueil des communications*, Section I, Varșovia, 1934, p. 81.

ale vorbirii. În urma unei îndelungi întrebuițări în limba română, ele și-au pierdut în bună măsură caracterul expresiv.

Astfel, *a grăi* e percepuit astăzi ca sinonim popular pentru *a zice* (< lat. *dicere*), *a spune* (< lat. *exponere*) etc. Din vorbirea populară cuvîntul a pătruns și în limba scrisă literară nu numai din epoca veche, ci și din cea modernă.

Cf. în poezia populară :

Iancu din grai că grăește :

Jale mi-i de oastea mea... (Antol. pop. 89).

La Coresi : . . . *Mai vîrtoș cinci cuvinte cu înțelesulu mieu să grăescu ca și alții să învață, decît un tunearec de cuvinte neînțelease într-alte limbi.* (Tîlcul Evangeliilor, 1564. Texte, 30).

La Negruzzi : *Nimeni nu îndrăznea a grăi împotriva lui [Lăpușneanu], cu cît mai vîrtoș a lucra ceva.* (Alexandru Lăpușneanu, 116).

La Eminescu (în stil popular, arhaizant) :

De din vale de Rovine

Grâim, Doamnă, către Tine... (Scrisoarea III).

Cf. pentru *a grăi*, subst. postverbal *grai*, arom. *grescu*, *graiu* (Căpidan, 17) : bg. *грáя* 'a grăi, a pălvărăgi' (Mlad. Tâlk. 471 : *Дойди да си граеме*; cuvînt dialectal, lipsește la Gherov, RB, BTR; înrudit cu *grácha* 'a cîrui; a bîigui, a se învăța să vorbească'), *зраў*, dial., 'glas, melodie' (ex. *Български овчари ... свирят народни сладки грайове* [мелодии] — Mlad. ibid.); scr. *grájati* 'a cîrui, a cronicăni' (Rječnik, III 381—2)¹, cf. sloven. *grájati* 'a blama, a învinui' (Pleteršnik, I 244), rus. *зраять* (dial. nord) 'a cîrui, a cronicăni; a hohoti, a rîde' (Dal, I 391), pol. *zgraja* 'multime (gălăgioasă)' de la verbul înv. *grajać* 'a cronicăni'².

Materialul comparativ din limbile slave ne dovedește că verbul (la origine onomatopeic — cf. Berneker, 344) manifestă chiar în limbile slave tendință spre o întrebuițare expresivă cu privire la rîsul sau vorbirea oamenilor³. E explicabil deci că, pătrunzînd în limba română din dialectele slave de sud, acest verb s-a întrebuițat mai întîi cu scopul de a da expresivitate vorbirii și numai după aceea, treptat, a devenit un cuvînt neutru.

¹ Dubletul *grájati* 'a grăi' (dial.) e împrumutat din dialectele românești din Serbia (acad. E. Petrovici, comunicare orală).

² Cf. Bulahovski, *Веедение*, II², p. 62.

³ Cf. în rom. *a cîrui* '(despre oameni) a vorbi cu un ton ascuțit și strident', *a cronicăni*, '(despre oameni) a vorbi dezagreabil' (DLRL, I 450, 585).

Alte verbe din această categorie își păstrează expresivitatea și în limba română actuală : *a (nu) crînci*, *a ocări*, *a răcni*, *a spori* — *a sporovăi*.

A crînci, *a cîrceni* (mai ales în constr. negative) 'a protestă prin vorbe' (cf. *a nu zice nici cîrc* = a nu spune nici o vorbă) : vsl. *къкижти*, bg. *къкна*, *кърка* 'a cîrui, a crînci' (Mlad. Tâlk. 1098 : *не го остави да къкне* = nu l-a lăsat nici să crînească, să miște), ser. *kъknuti* etc. (răd. onomat. *kr-k-*; Mlad. Et. 265).

A ocări 'a mustra, a certa ; a vorbi de rău' : vsl. *ѹкорити*, bg. *окáрят* 'a ocări, a huli' (Gherov, III 346), ser. *okáratí* 'a ocări, a mustra' (Ivek.-Broz, II 882) etc. (răd. sl. com. *-kor-, *-koriti; Berneker, 578).

A răcni '(despre animale) a rage, a zbiera ; (despre oameni) a striga' : vsl. *ѹкнижти*, bg. *рúкна*, *рúка* 'a zbiera, a răcni', cf. rus. *рыкнуть*, *рыкать* etc. (v. etim. Mlad. Et. 561, Vasmer, II 555).

A spori 'a flecări, a discuta' : sl. bis. *спорити*, bg. *спóря (ce)* 'a se certa, a discuta' (Gherov, V 231; BTR, 818), ser. *spòriti*, cf. rus. *спóрить* (v. etim. Mlad. Et. 603; Vasmer, II 709). Cuvîntul se întâlnește relativ rar din cauza omonimiei cu *a sporî* (<*spor*, v. § 38)¹; în schimb, mai cunoscut e derivatul său *a sporovăi* (cf. *a ciorovăi*).

Prin sensul său fundamental, verbul *a porunci*, *a porînci* 'a ordona ; a da comandă să se confectioneze ceva ; (dial. Trans.) a trimite vorbă, a transmite (prin cineva)' face, de asemenea, parte din această grupă : vsl. *поручити* 'übergeben, anvertrauen, verloben' (Hwb. 93), bg. *поръча* 'a încredința ; a da comandă ; a ordona' (de ex. *Поръчаха ми никого да не пущам* = mi-au poruncit să nu las pe nimeni; Gherov, IV 212), ser. *poručiti* 'a încredința ; a da comandă ; a trimite vorbă' (Rječnik, X 878), cf. rus. *поручить*, ucr. *поручити*, ceh. *poroučeti* 'a porunci, a ordona' (Travniček, 1348)²; împrumutat în alb. *porosít* 'a porunci, a da comandă ; a încredința' (Meyer, 348) și magh. *parancsol* 'a porunci, a ordona' (Kniezsa, 388).

Întrucît „*a vorbi*” și „*a auzi*” sunt noțiuni corelative, adăugăm aici și verbul *a desluști*, inv. *a dosluști* 'a auzi, a prinde cu urechea ; a distinge, a deosebi, a percepse (cu ochii) ; a lămuri, a înțelege'. Simplă enumerare a sensurilor ne indică ordinea dezvoltării lor, survenită în urma

¹ Având etimologie diferită, cele două verbe ar trebui tratate în dicționare ca omonime (cf. Candrea, 1189; în DLRL, IV 200, DLR, 792 cele două cuvinte sunt reunite sub un singur titlu).

² Înă I. I. Sreznevski a urât, explicitând cuvîntul rom. *poruncă* (rec. la : Miklosich, *Die slav. Elem. im Rum.*, în „Извѣстия ОРЯС”, 1861—63, t. X, fasc. 2, col. 140), că în unele limbi slave *po-ročili* a primit sensul de ‘a ordona’.

ștergerii treptate a formei interne (*do-slušati 'a auzi'*) : bg. *дослышам 'а asculta (cu atenție); a auzi bine ...'* (Mlad. Tălk. 582), cf. rus. *дослышать* etc.

Numărul verbelor de origine slavă în limba română este mai mare decât cele trecute în revistă în capitolul de față. În cele cinci paragrafe am grupat doar pe cele mai răspîndite, lăsînd deocamdată de o parte numeroase verbe învechite sau dialectale. Dar, chiar limitîndu-ne la o parte din ele, credem că grupele schităte aici pot da o imagine asupra locului important pe care îl ocupă elementele slave și în sistemul lexical al verbelor românești.

Cum s-a văzut mai sus, multe verbe de origine slavă denumesc diverse procese tehnice și de producție, exprimînd chiar noțiunea generală „travailler” (alături de lat. *a lucra*, avem slav. *a munci*, *a se trudi*). Prin conținutul lor, aceste verbe se alătură categoriei numeroase de substantive referitoare la cultura materială, în sensul larg al cuvîntului.

Alte verbe denumesc diverse reacții și stări ale corpului omenesc sau stări sufletești, apropiindu-se — împreună cu adjectivele de acest fel — de substantivele nelegate de „inovații materiale”, referitoare la corpul omenesc și la universul interior al omului.

În sfîrșit, un număr de *verba dicendi*, avînd de cele mai multe ori valori expresive (cel puțin în momentul pătrunderii lor în limba română, de ex. *a grăi*) vin să completeze tabloul verbelor de origine slavă, fiind ca și multe altele, un rezultat al unui bilingvism îndelung și larg răspîndit.

Ca și adjectivele, poate chiar într-o măsură mai mare, verbele dispun de posibilitatea de a-și lărgi sensul și sfera întrebuintărilor, de a trece de la valori „concrete” la altele „abstractive” etc.

Din punct de vedere al derivației, trebuie subliniată existența cuvîntelor perechi verb — substantiv postverbal de tipul *a munci* — *muncă* (corespondent perfect în slavă : *môka*), *a trudi* — *trudă* (în sl. corespondentul are genul masculin — *trudъ*), *a dobîndi* — *dobîndă*, *a izbîndi* — *izbîndă*, *a dovedi* — *dovadă*, *a porunci* — *poruncă*, pe de o parte, și *a trăi* — *trai*, *a grăi* — *grai*, *a greși* — *greș*, pe de altă parte (primele sunt feminine, ultimele sunt masculine). Acest fapt prezintă o importanță deosebită pentru stabilirea priorității verbelor respective în limba română față de substantivele corespunzătoare, care adesea nu mai corespund din punct de vedere semantic și morfologic celor din limbile slave (cf. *muncă* — *môka*, dar *trudă* — *trudъ*, *greș* — *грѣхъ* etc.).

Considerarea lor din acest punct de vedere duce la o mai bună înțelegere a evoluției semantice a fiecăreia din perechile respective (cf. greutățile în explicarea noilor sensuri la cuvintele *a grăbi* — *grabă*, *a zăpădi* — *zăpadă* care se înălță în momentul în care se consideră drept formă initială verbul)¹.

D. ALTE PĂRTI DE VORBIRE

Păstrând principiul general de cercetare a cuvintelor de origine slavă după părțile de vorbire cărora le aparțin, trecem acum la enumerarea celor cîteva cuvinte aparținînd numeralului, adverbului și prepoziției². Însuși faptul pătrunderii unor astfel de cuvinte din dialectele sud-slave în limba română merită o atenție deosebită, împrumuturile întîlnindu-se mult mai rar în cuprinsul acestor părți de vorbire. Fără îndoială că fixarea în limba română a unor adverbe sau prepoziții de origine slavă, care au valori „abstracte”, „gramaticalizate”, își găsește explicația în aceleasi condiții generale ale bilingvismului. În unele cazuri pot exista și au existat, fără îndoială, anumite cauze concrete ale înlocuirii unui cuvînt latin cu altul slav (de ex. *sulă*) sau a fixării unei particule slave (de ex. *da*), acolo unde nu există o particulă latină corespunzătoare specializată.

49. Numeralul

În condițiile păstrării numeralelor de origine latină, atrage atenția existența în limba română a numeralului *sulă* (arom., megl. *sută*), considerat ca fiind de origine slavă (*suto*)³. Împrumutarea unui astfel de cuvînt nu e un fapt neobișnuit⁴, cu atît mai mult cu cît în limbile slave *suto* se

¹ Vezi în partea a doua.

² În lucrarea de față părțile de vorbire sunt privite doar sub aspectul lor lexical. Cheltuielile influenței slave asupra structurii morfologice a limbii române formează un capitol aparte în complexul problemelor „slavo-române”. Cf. O. Densusianu, HLR, I, p. 244 urm.; Al. Rosetti, *Influența*, p. 30 urm. Unele probleme de morfologie sunt tratate și în recenta lucrare a lui E. Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, Buc., 1958 (vezi recenzie noastră în SCL, IX, 1958, nr. 4).

³ Cu redarea lui și neînțens prin *u*, ceea ce ar indica o epocă foarte veche a împrumutului (v. etim. Vasmer, III 15 : *cmo*). Cf. Rosetti, *Mél. ling.*, 312 urm.; *Influența*, 33; Vaillant, *Gramm. comp.* I, 125, 136. Ipoteza acad. C. Daicoviciu privitoare la originea traco-dacă a lui *sulă* (< *sula) este discutabilă și deocamdată fără posibilități de confirmare (vezi C. Daicoviciu, *Insemnări despre daci*, II, „Steaua”, 1956, nr. 2, p. 120).

⁴ Cf. Rosetti, *Influența*, 33.

întrebuiță ca substantiv¹. Într-adevăr, numerele mari (100, 1000 etc.) se împrumută adesea în condițiile unor influențe reciproce în domeniul culturii materiale și al relațiilor sociale².

50. Adverbe și prepoziții

Din punct de vedere lexical adverbele împrumutate din dialectele slave de sud se apropie cel mai mult de adjective, ele fiind, în genere, *adverbe de mod*:

Aiérea, (sec. XVI) *aiáve* 'în realitate; pe față': vsl. *а́вѣ* + *a* (Rossetti, Infl. 30); cuvântul e cărturăresc, provenind din slavonă (v. etim. *arě*, *javě*: Berneker, 34; Meillet, Le sl. comm. §§ 100, 577).

Iúte, adv. 'repede; imediat', adj. 'sprinten, repede; violent; irascibil; cu gust pișător, tare'³: vsl. *лютѣ*, adv. de la adj. *лютъ* 'iute, aspru, îngrozitor' (Berneker, 759—760; Mikl. Lex. 356); cf., pentru sens, bg. *лют* 'cu gust pișător, tare' (*лют nunep* = piper iute, *люта ракия* = rachiu tare); sălbatic, îngrozitor; irascibil (*лют човек* = om iute); fragil, casabil' (Gherov, III 37; BTR, 361); scr. *ljût*, fem. *ljúta* 'pișător, tare; sălbatic; irascibil' (Ivek.-Broz, I 648) etc.

În limba română, *iute* a căpătat unele sensuri noi („irascibil, violent” > „repede” > „sprinten”, ca adv. „repede, imediat”), care au trecut ulterior pe primul plan. Cf. *om iute la mînie* și *Ahile cel iute de picior, un cal iute*; adv. *a merge iute*.

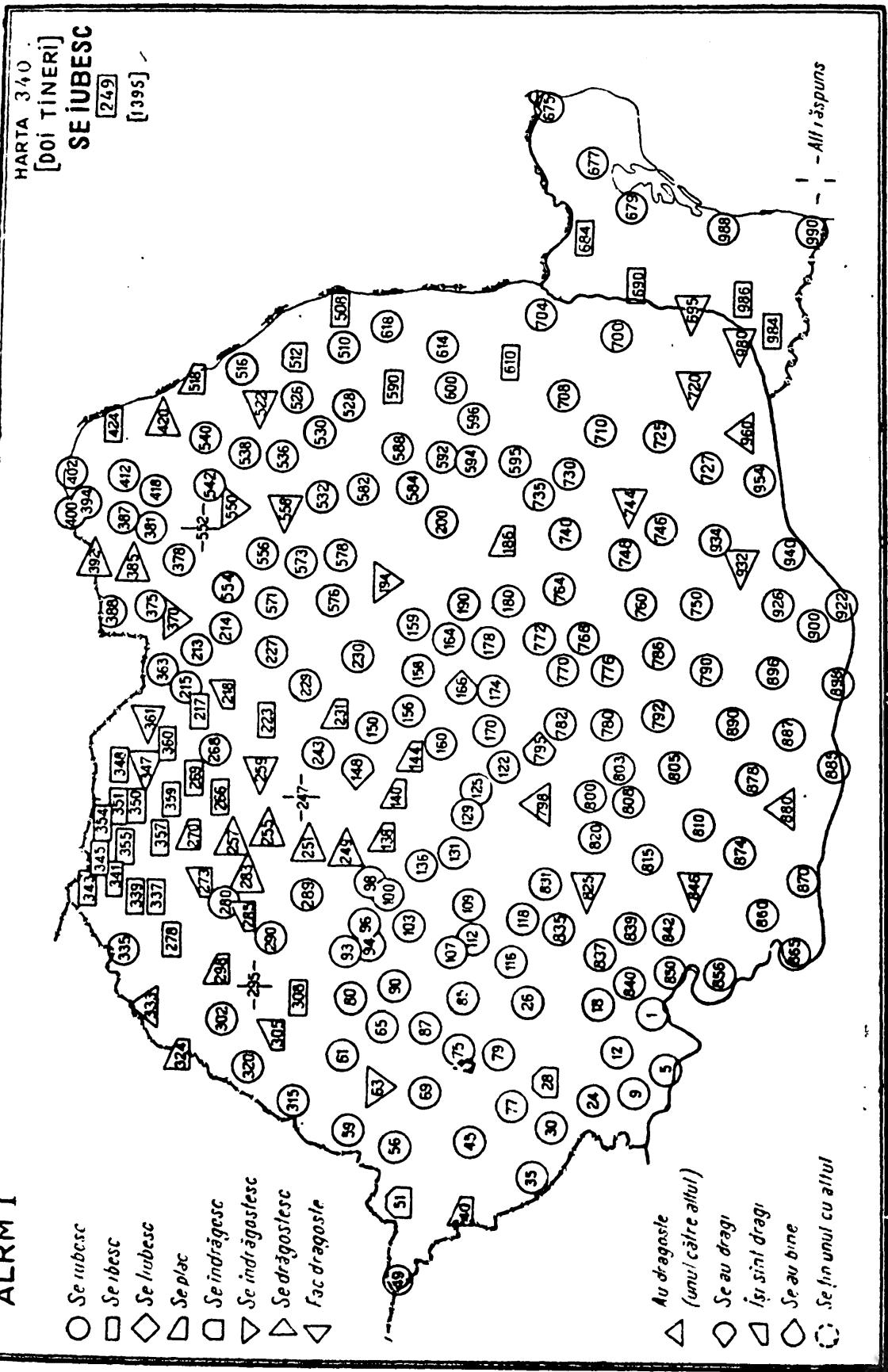
Prea 'peste măsură, foarte mult', adverb întrebuițat pe lîngă adjective și verbe care își păstrează independența, spre deosebire de limbile slave unde nu apare decît ca prefix: vsl. *пра-*(*праливостнъ* etc.; Vaillant, Manuel, I, § 91; Gr. comp. II, 593). E adevărat că și în rom. apare ca prefix în unele adjective și verbe, dar acestea fac parte din lexiconul bisericesc sau săt cărturărești, fiind împrumutate ca atare (de ex. *preasfînt* — *праесвятъ*) sau formate sub influența slavonei (*preabun* = *праудобъ*, *preacurata* = *прачиста* „precista”; *a preamări*, cf. *праевлику*).

¹ Vezi Meillet, *Le sl. comm.*, § 523; Şismariov, în *Вопросы молд. языкоznания*, 76.

² Cf. în bg. *хилáда*, scr. (štokav.) *hiljada*, împrumutat din ngr.; sorab. *lawzynt, towzynt* din germ. (vezi Meillet, *Le sl. comm.* § 579). La aceasta s-ar putea adăuga o împrejurare „negativă”: posibilitatea apropierii fonetice între *cinfí (< *centi*) și *cinci* (< *quinque*), ceea ce ar fi dus la apariția unor omonime supărătoare (Vezi: O. Ducháček, *O vzájemnem vlivu tvaru a významu slov*, Praga, 1953, p. 32; D. Caracostea, *Wortgeographisches und Wortgeschichtliches*, „Mitteilungen des rum. Instituts”, Wien, 1914, p. 80—94).

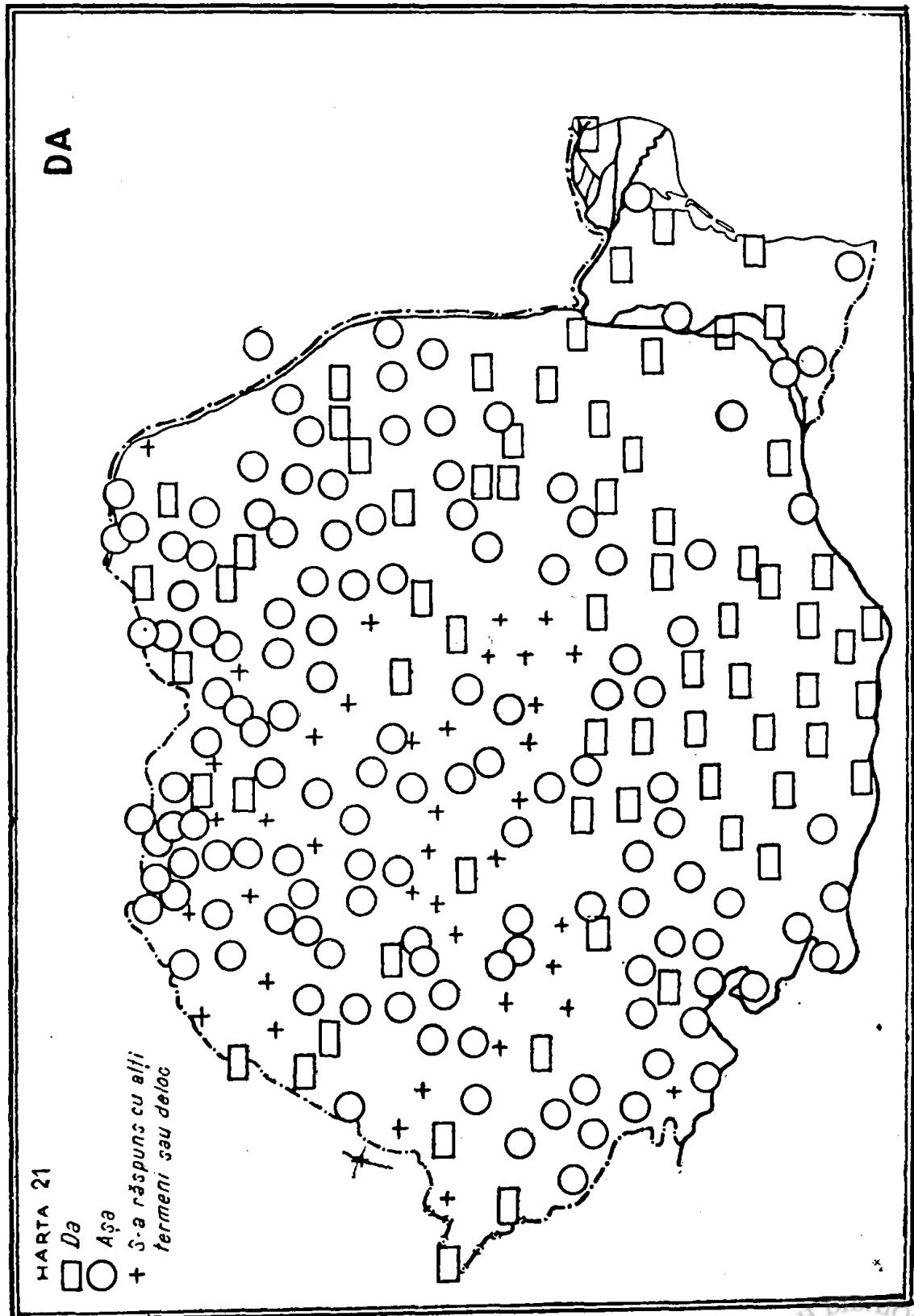
³ Astfel, (*brlnză*) *iute* a fost înregistrat aproape pe întreg teritoriul limbii române, alături de *usturoaie* etc. (ALRM n I 280).

ALRM I

Harta 25

Iată cîteva exemple de întrebuițare adverbială :

(pe lingă adj.) :

A fost odată ca-n povestī...
O prea frumoasă fată.
 (Eminescu, *Luceafărul*).

(pe lingă verb) :

Mîndră ești, frumoasă ești,
Numai nu mă prea iubești.
 (Jarník-Bîrceanu, 380).

Se poate presupune, prin urmare, că în rom. cuvîntul *prea* păstrează urme ale independenței sale inițiale față de adjectiv și verb.

Rázna 'deoparte, la o parte; fără țintă precisă (*a, o* *lua razna*)' : vsl. *разно* '(în mod) diferit, aparte, deoparte', bg. *разно* etc. (v. etim. Vasmer, II 531 : *розныи*).

Iată un exemplu de întrebuițare în sensul vechi, mai rar astăzi : *D-a stînga rîului Doamnei, razna de satul Domnești să vede o casă, albă ca laptele...* (Delavrancea, Sultânica, I).

(În) *zadar* 'în dar, degeaba, în van' e o formă împietrită : vsl. *за да* (prep. *за* + acuz.) 'în dar', cf. ucr. *задар* (pop.) 'în dar, degeaba' (Hrinc. 569).

Derivate : *zadárničie* (suf. *-nic*), *a zădărnicī*.

Un loc aparte îl ocupă adverbele *da* (pentru a exprima o afirmație) și *ba* (pentru a exprima negarea, uneori sinonim cu *nu*). Faptul insuși al pătrunderii lor în limba română e caracteristic pentru bilingvismul extins slavo-român.

În ceea ce privește condițiile generale care au permis stabilirea cuvîntului *da* în rom., trebuie ținut seama de faptul că în limbile indo-europene particula afirmativă a apărut destul de tîrziu¹. În latină, ca și în greacă, nu exista o particulă afirmativă, răspunsul exprimîndu-se prin repetarea verbului : *Fecisti!* — *Sic feci. Hoc feci* etc. Dar încă la Terentius se întîlneste *sic* și *non*, fără verb, fapt care a devenit general în toate limbile române, realizîndu-se concret în fiecare aparte : în Italia și Iberia — *sic* > *si*, în Galia — *hoc, hoc ille* (prov. *oc, o*, fr. *o il* > *oil* > *oui*), în timp ce în rom. s-a fixat particula slavă *da*². Aceasta nu e însă unica folosită în limba română, căci alături de ea apare *aşa* (lat.), *ie* (dial. Banat, Trans. ; din *ieste*), *ia* (dial. Trans. ; din germ. *ja*) etc. Harta publicată de S. Pușcariu (LR, I, nr. 21, între p. 280—281, aici h. 24) prezintă un tablou foarte

¹ Vezi A. Meillet, *Les interférences entre vocabulaires*, „Ling. hist. et ling. gén.”, t. II, p. 36—37.

² Vezi Bourcier, *Élém. de ling. romane*, §§ 129 a, 320 b, 506 a, 564 c.

pestrit al întrebuițării acestor cuvinte : se observă, totuși, că în Munt. predomină *da*, care a și devenit normă literară.

În limbile slave sensul inițial al particulei *da* era, probabil, „așa”, funcțiile sale concretizîndu-se diferit în limbile slave actuale : în bulgară, rusă și, parțial, în scr. *da* înseamnă afirmație (vezi Meillet, *Le sl. comm.*, § 391 ; Berneker, 175 ; Vasmer, I 325), sens cu care a și pătruns în limba română.

De ex. :

- *Auzit-ați ce-am spus eu?*
- **Da**, mămucă, ziseră iezi. (Creangă, Capra cu trei iezi).

Particula negativă *ba* corespunde bulg. *ба*, care exprimă negația celor afirmate în propoziția precedentă. De ex. *Няма ли да ядеш?* — **Ба,** *ще стоя гладен!* (BTR, 19). *Искаш ли да навидиш утре косачите?* — **Ба,** *зрижă ми е!* În cazul unei repetări, „*ба... ба*” înseamnă, ca și în rom., „*ba... ba*” (v. Mlad. Tâlk. 92 ; etim. Berneker, 36).

Cf., pentru negarea puternică a unei întrebări :

Apoi în treacăt ne-ntreba
De mergem la vreo nuntă?
Noi răspundeam în hohot: „Ba,
Zburăm la luptă cruntă”.
 (Alecsandri, Peneș Curcanul).

În limba populară *ba* se folosește adesea ca sinonim al lui *nu* (< lat. *non*), cu valoare negativă absolută (cf. DLRL, I 183 ; Pușcariu, LR, I, 113) :

- ... *Oană, ţie ţi-e foame. — Ba...* (Delavrancea, Apus de soare, I, 2).
- Cf. de asemenea „*ba... ba*” :

Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic
Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.
 (Eminescu, Scrisoarea II).

În legătură cu negația trebuie amintit aici și elementul de derivăție cu sens negativ și privativ *ne-* (vsl. *ne-*, bg. *ne-* etc. ; v. etim. Vasmer, II 204 : *ne*), pătruns în rom. cu astfel de cuvinte ca *nevoie* (cf. *voie*), *neprieten* (cf. *prieten*) etc. Acest element derivativ a devenit însă extrem de productiv în limba română, constituind una din trăsăturile sale caracteristice în raport cu alte limbi române, care au recurs, în acest caz, la elementul latin *in-*¹ : cf. *nedrept* (fr. *injuste*), *nebun* (*ne + bun*), *de neuitat* (fr. *inoubliable*) etc.

¹ Vezi Bourciez, *Élém. de ling. romane*, § 470 b. Prefixul latin lit. *in-* (fr. *in-*) a fost împrumutat și în limba literară română modernă o dată cu astfel de cuvinte ca *ițcorigibil*, *incult* etc.

Dintre *prepoziții* poate fi amintită aici cea mai întrebuițată și mai productivă, *împotriva*, înv. *împrotivă* 'în opozitie, în contra'; (înv.) în față, față în față' (ca adv. *împotrivă*): vsl. *и́противъ* (противъ), bg. *протива* (*protivъ*) etc. (v. etim. Vasmer, II 446; Hwb. 110); forme slave i s-a adăugat prefixul rom. *în-* > *îm-* (cf. și: *din-potrivă* < *din-potrivă*).

Dezn de remarcat e faptul că *-potrivă* se întrebuițează numai cu prefix, în timp ce forma simplă apare ca substantiv, ca și în bulg. *протива* 'pereche, seamăn'. De ex. bulg.: *Аз не съм му промисла* (Gherov, IV 315); rom. :

...*Și tot n-a găsit*
Potrivă să-i fie
Vro dalbă soție.

(Teodorescu, P. pop. 420).

De la *potrivă* a fost derivat verbul *a potrivi*, în timp ce de la *împotrivă* – *a se împotrivi*. Adjectivul derivat *protivnic*, *potrivnic* pare a fi pătruns și prin limba scrisă (vsl. *и́противни́къ*, bg. *противник* etc.).

În concluzie, influența veche sud-slavă s-a manifestat puternic chiar în sectoare mai puțin penetrabile ale vocabularului, cum sint, de pildă, numeralele, adverbele, prepozițiile. Cuvintele analizate mai sus joacă un rol important atât în sistemul lexical al limbii române, cît și în gramatică, unele dintre ele servind drept unelte gramaticale.

Justa interpretare a acestor fapte are o mare însemnatate principală, ferindu-ne, pe de o parte, de subaprecierea elementelor slave din limba română, iar pe de altă parte, de considerarea acesteia ca un „hibrid”, ca o limbă „mixtă”. Romanică în temelia sa, în primul rînd prin structura sa gramaticală, prin sistemul fonetic și fondul stabil de cuvinte de origine latină, limba română a absorbit un mare număr de cuvinte slave, care constituie astăzi una din trăsăturile ei specifice. În urma influenței slave, lexicul limbii române a devenit mai bogat, mai variat din punct de vedere lexicoc-semantic și stilistic. Se înțelege că în decursul veacurilor corelația dintre diversele elemente de origini diferite n-a fost aceeași, unele cuvinte luând locul altora, în urma unor cauze adesea necunoscute nouă astăzi. Studiul istoric al vocabularului limbii române, pe baza documentelor scrise începînd din sec. al XVI-lea (și, uneori, cu folosirea datelor textelor slavo-române din sec. al XIV – XVI-lea) va putea aduce noi precizări în ceea ce privă concretale corelațiile lexicale slavo-române în interiorul limbii române.

OBSERVAȚII LEXICO-SEMANTICE

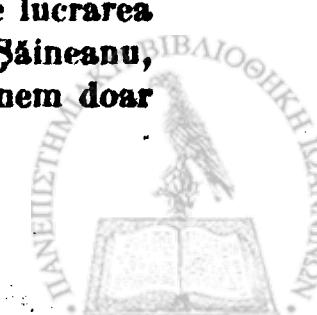
I. UNELE TENDINȚE GENERALE ALE EVOLUȚIEI SEMANTICE A ÎMPRUMUTURILOR VECHI SUD-SLAVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

În partea întâia a lucrării de față am avut ocazia să constatăm în numeroase rânduri că multe cuvinte slave împumurate în limba română și-au modificat sensul prin largire, restrîngere, deviere etc. Din acest punct de vedere, ele nu se deosebesc de celelalte cuvinte ale lexicului românesc, deși au unele trăsături specifice aparte.

În cele ce urmează ne vom ocupa de procesele semantice care au avut loc în evoluția cuvintelor de origine slavă, căutind să stabilim unele tendințe generale. În partea întâia, clasificarea cuvintelor a fost dată în funcție de marile categorii lexico-semantice — părțile de vorbire, iar în cuprinsul acestora, în funcție de realitatea reflectată în cuvinte. Aici vom încerca însă să arătăm de ce unele cuvinte de origine slavă nu și-au modificat înțelesul în limba română, în timp ce altele fie l-au largit, fie l-au restrîns, fie, în sfîrșit, s-au îndepărtat simțitor de prototipul slav.

Pînă acum atenția cercetătorilor a fost atrasă mai ales de aspectul fonetic al imprumuturilor, precum și, într-o anumită măsură, de clasificarea lor tematică, de influența slavă în derivarea cuvintelor, morfologie și sistemul fonetic.

Mult mai puțină atenție s-a dat în trecut problemelor de semantică a elementelor slave din limba română, pătrunse din graiurile sud-slave răsăritene (de tip bulgar) în perioada datată cu aproximație sec. VI – XII, precum și a celor intrate mai tîrziu din slavonă prin intermediul limbii scrise sau împrumutate din limbile slave învecinate. În afară de lucrarea prețioasă, dar astăzi depășită într-o bună măsură, a lui L. Șaineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române* (Buc., 1887), dispunem doar

de unele indicații fragmentare în articolele lui A.I. Iațimirski¹ și ale altor cercetători², în lucrările generale de istoria limbii române datorite lui O. Densusianu, S. Pușcariu, acad. Al. Rosetti, precum și în cele de lexicologie și lingvistică generală ale acad. Al. Graur.

Asupra unor probleme și sarcini fundamentale în studiul semanticii elementelor slave din limba română a atras atenția în ultimii ani R. A. Budagov într-un articol publicat în 1947 : „Analiza semantică a cuvintelor slave în limba română... n-a fost încă de nimenei făcută”. Iată de ce în noile lucrări e nevoie „nu numai să se constate existența în limba română a cuvintelor slave, ci și să se arate căile evoluției semantice ale acestor cuvinte, să se dea pe cît posibil o clasificare semantică”³.

R. A. Budagov sublinia, pe bună dreptate, în acest articol necesitatea folosirii, ca bază de comparație, nu numai a materialului lexical furnizat de vechea slavă, ci și a datelor limbilor slave vii actuale, pentru a explica noile sensuri ale cuvintelor corespunzătoare din limba română. În legătură cu aceasta trebuie avută în vedere, printre altele, polisemia cuvintelor slave, care a determinat într-o bună măsură căile evoluției semantice a cuvintelor respective în limba română⁴.

Viiitoarea lucrare de sinteză asupra elementelor slave din limba română trebuie pregătită, în linii mari, în două direcții : 1) cercetarea unor probleme fonetice concrete, ca aceea privitoare la *corespondențele românești ale grupurilor bulgărești št, žd*⁵, și 2) studierea din punct de vedere lexico-semantic a unor grupuri de cuvinte de origine slavă, tratate în cadrul larg al semasiologiei comparate slave și românice.

Un capitol aparte îl formează chestiunile privitoare la influența slavă în sistemul fonologic al limbii române, în morfologia și derivatia cuvintelor.

¹ Из славяно-румынских семасиологических наблюдений, „Известия ОРЯС”, 1904, t. IX, cartea 2, p. 257–278; idem, Славянские заимствования в румынском языке как данные для вопроса о родине румынского племени, „Сборник статей, посвященных... В. И. Ламанскому”, partea a II-a, St. Pb., 1908, p. 792–819.

² Cf., de pildă, în ultimul timp, interesantul articol al lui B. O. Unbegau, *Les noms de la neige en roumain*, „Orbis”, t. II, nr. 2, 1953, p. 346–351.

³ Славянское влияние на румынский язык, „Вестник Ленинградского Университета”, 1947, nr. 12, p. 84–85.

⁴ Ibidem, p. 86–87.

⁵ Vezi articolul cu acest titlu al acad. E. Petrovici, în „Limbă și literatură” II, 1956, p. 285–292.

Studiul foneticii elementelor slave din limba română prezintă două aspecte esențiale : 1) trăsăturile fonetice ale graiurilor slave de pe teritoriul locuit de români¹, care vor trebui precizate cu mai multă scrupulozitate decât pînă acum, și 2) problema substituției fonemelor slave în limba română și evoluția fonetică ulterioară a cuvintelor slave pe terenul limbii române, conform legilor generale fonetice ale acesteia.

Într-un mod asemănător, se poate spune că studiul semasiologic al acestor cuvinte poate fi disociat în două părți, cel puțin din punct de vedere teoretic :

1) Cercetarea comparativă a sensurilor, pe un fond general slav, în primul rînd sud-slav. Astfel, cercetătorul de astăzi nu se mai poate mulțumi cu formule simple, conform cărora, de pildă, slav. *nevěsta* 'sponsa' a căpătat în limba română, nu se știe cum și de unde, sensul de 'soție'.

2) Studiul evoluției semantice a acestor cuvinte din momentul pătrunderii lor în limba română, pe baza folosirii unui bogat material ilustrativ din textele vechi românești, *Atlasul lingvistic român*, texte dialecatale, folclor, literatură etc. În particular, urmărirea arici de răspîndire a cuvintelor de origine slavă și a sensurilor lor concrete în diverse regiuni românești poate da indicații prețioase nu numai pentru studiul sineronic al vocabularului limbii române, ci și pentru cercetarea lui diacronică².

În studierea sensurilor cuvintelor respective, cele două aspecte pot și trebui să fie unite, deoarece ele se sprijină și se completează reciproc. Evoluția semantică ulterioară a unui cuvînt slav pe teren românesc poate fi analizată în profunzime numai prin folosirea unui bogat material comparativ din limbile slave vecine, în primul rînd din cele meridionale. În acest fel poate fi depășit schematismul unor lucrări de semasiologie din trecut. Se știe că unul din principiile de bază ale științei etimologice contemporane este stabilirea înlățuirii successive a sensurilor cuvintelor³.

În studierea laturii semantice a imprumuturilor slave din limba română trebuie să se aibă în vedere o serie de probleme, printre care : sinonimia „slavo - romanică”, relațiile asociative în cadrul aceleiași

¹ Cf. capitolul intitulat „Черты славянской речи в Албании” în cartea lui A. M. Selișcev, *Славянское население в Албании*, Sofia, 1931, p. 277 – 326.

² Vezi, în altă ordine de idei, referatul lui R. I. Avanesov și S. B. Bernstein la al IV-lea Congres al slaviștilor : *Лингвистическая география и структура языка. О принципах общеславянского лингвистического отрасли*, Moscova, 1958, p. 15 și urm.

³ Vezi S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 239.

„sfere de reprezentări”¹ sau, cum se obișnuiește în lucrările unor lingviști germani, apartinind acelorași „cîmpuri semantice”², oglindirea vieții poporului, a culturii lui materiale și spirituale în semantica cuvintelor etc. Se știe, scria încă în 1905 A. Meillet, că dintre toate procesele lingvistice tocmai inovațiile în lexic, în latura semantică a cuvintelor, oglindesc în primul rînd acțiunea cauzelor sociale³.

Trebuie să se tindă în lingvistică spre crearea unor astfel de lucrări de semasiologie, în care studiul structural - istoric⁴ să se impletească cu studiul comparativ - istoric⁵, pentru a se depăși logicismul și psihologismul unor lucrări ca cele datorite lui A. Darmesteter, M. Bréal, H. Paul sau W. Wundt; fără îndoială, categoriile logice și cele psihologice nu trebuie neglijate⁶, ci, dimpotrivă, folosite în concordanță cu rezultatele noi ale științei contemporane. Prin urmare, în semasiologie, ca și în alte domenii ale lingvisticii, trebuie să se folosească mai multe metode: metoda comparativ-istorică, metoda „cuvinte și lucruri” („Wörter und Sachen”), considerarea unei limbi ca o structură complexă, geografia cuvintelor („lingvistica geografică”), analiza întrebuițării cuvintelor în anumite contexte din cele mai vechi monumente de limbă etc.⁷

¹ Cf. M. M. Pokrovski, *Несколько вопросов из области семасиологии*, „Филологическое обозрение”, Moscova, 1897, t. XII, carte I, p. 60–61 (vezi V. V. Vinogradov, *Из истории лексикологии*, „Доклады и сообщения Института языкоznания АН СССР”, № 10, 1956, p. 13).

² Nu e nevoie să înțelegem „cîmpul semantic” în sensul pe care-l dădea acestui termen în prima sa lucrare J. Trier (*Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes*, Heidelberg, 1931), căci el însuși și-a schimbat în parte concepțiile sub influența lucrărilor altor cercetători. Vezi critica lucrărilor lui J. Trier la V. V. Vinogradov, *art. cit.*, p. 18, urm.; O. S. Ahmanova, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Moscova, 1957, p. 78 urm.; V. A. Zveghințev, *Семасиология*, Moscova, 1957, p. 206 urm. Vezi de asemenea S. Ullmann, *op. cit.*, p. 303 urm.; P. Guiraud, *La sémantique*, Paris, 1955, p. 70 urm.

³ Cf. A. Meillet, *Comment les mots changent de sens* („Année sociologique”, 1905–1906), „Linguistique historique et linguistique générale”, I, Paris, 1921, p. 233.

⁴ Vezi S. Ullmann, *op. cit.*, p. 100.

⁵ Vezi V. A. Zveghințev, *op. cit.*, p. 291–321; O. S. Ahmanova, V. V. Vinogradov, V. V. Ivanov, *О нескольких вопросах и задачах описательной, исторической и сравнительно-исторической лексикологии*, „Вопросы языкоznания”, 1956, № 3, p. 17 urm.

⁶ Clasificarea logică din lucrările clasice ale lui A. Darmesteter, M. Bréal și H. Paul a fost reluată pe baze mai largi în lucrările lui G. Stern (*Meaning and Changes of Meaning*, Göteborg, 1931) și S. Ullmann (*The principles of Semantics*, Glasgow, 1951); vezi P. Guiraud, *op. cit.*, p. 40 urm. Despre unele idei noi în domeniul interpretării psihologice a fenomenelor semantice, vezi S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, p. 274 urm.

⁷ Vezi E. Benveniste, *Problèmes sémantiques de la reconstruction*, „Word”, vol. X, nr. 2–3, 1954, p. 251–264 (cf. O. S. Ahmanova, V. V. Vinogradov, V. V. Ivanov, *art. cit.*, p. 19). Cf., în ultimul timp, interesantele cercetări etimologice ale slavistului sovietic O. N. Trubă-

Se știe că nu toate cuvintele de origine slavă din limba română pun probleme la fel de complexe în ceea ce privește sensurile lor. Din acest punct de vedere ele pot fi împărțite, în linii mari, în trei categorii :

1) Cea mai simplă categorie o formează cuvintele, de obicei monosemantice, care și-au păstrat sensul inițial, identic, de regulă, în toate limbile slave (de ex. *plug* — sl. com. *plugъ*) sau în acelea în care cuvântul respectiv există. În cazul unor cuvinte de acest fel numai cercetarea laturii fonetice și a particularităților morfologice poate da indicații mai precise asupra dialectelor din care s-a făcut împrumutul (de ex., *prepeliță* = bg. *препелица*, scr. *prepelica*, față de ucr. *непепелиця*, rus. *непепелка*, *непепелица* etc.).

2) O categorie mai complexă o formează acele cuvinte ale căror sensuri corespund sensurilor cuvintelor respective sud-slave (în primul rînd, bulgare). În acest caz, numai informația completă, pe baza dicțiunilor etimologice, istorice și explicative slave (precum și a altor izvoare ca texte de dialecte slave, folclorul, literatura, atlasele lingvistice etc.) poate da indicații mai precise asupra dialectelor din care s-a făcut împrumutul. Datele semantice sunt cu atât mai prețioase, cu cît ele pot confirma rezultatele cercetărilor fonetice sau pot aduce precizări și completări la acestea din urmă. Uneori ele pot da informații suplimentare privitoare la cultura materială și spirituală a vechilor populații slave și românești care au venit în strîns contact în regiunile carpato-balcanodunărene. Deosebit de instructive pentru ilustrarea procesului extins de bilingvism sunt acele cuvinte polisemantice care își au corespondente perfecte în limbile slave de sud.

3) În sfîrșit, a treia categorie, cea mai complexă din punct de vedere semantic, o formează acele cuvinte care, deși au păstrat unul din sensurile vechi (sau urme ale acestui sens), au dezvoltat înțelesuri cu totul noi, astfel că nu-și mai găsesc corespondente perfecte din punct de vedere semantic în limbile slave, în primul rînd în cele meridionale. Analiza concretă a fiecărui cuvînt în parte, cu relevarea cauzelor speciale (social-istorice, psihologice sau lingvistice) care au dus la astfel de modificări semantice, poate dezvăluui fapte interesante nu numai pentru istoria voca-

ciov în care o atenție deosebită se dă laturii semantice a cuvintelor (*Славянские этимологии I—7*, „Вопросы славянского языкоznания” fasc. 2, Moscova, 1957, p. 29—42; *К этимологиям некоторых древнейших славянских терминов родства*, „Вопросы языкоznания” 1957, nr. 2, p. 86—96; *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*, Moscova, 1950).

bularului limbii române și al limbilor slave, ci și pentru semasiologia generală.

Să vedem mai îndeaproape fiecare din aceste categorii și să ne oprim asupra unor exemple concrete.

1. Cuvinte monosemantice care și-au păstrat sensul

Prima categorie cuprinde, în cea mai mare parte, cuvinte-termeni (în sensul larg al acestui cuvînt) : numiri de plante și cuvinte referitoare la regnul animal, pe de o parte, și nume de instrumente și obiecte concrete, pe de altă parte.

a) Unele din aceste împrumuturi vechi sud-slave denumesc „obiecte” prin natura lor neschimbătoare într-o anumită perioadă de dezvoltare a unei limbi date sau a unor limbi în general. O dată formate sau împrumutate, aceste nume se păstrează pentru foarte mult timp, cu condiția să nu fie înlocuite de altele în urma unor cauze speciale (interdicție de vocabular, înlocuirea noțiunii - gen cu noțiunea - specie etc.). Majoritatea împrumuturilor slave de acest fel nu și-au schimbat înțelesul din momentul în care au intrat în vocabularul limbii române.

Așa sunt, de pildă, numele unor animale domestice sau sălbaticice (*bivol, rîs, neveriță, dihor, vidră, cîrtiță*), unor păsări domestice sau sălbaticice (*gîscă, vrabie, cîrstei, dropie, prepeliță, lebădă*), pești (*crap, știucă*), insecte (*molie*) etc. ; denumiri referitoare la corpul animalelor (*copită, gleznă*), nume de plante cultivate (*ovăz, morcov, castravete, mac, hrean*), de plante de câmp și de pădure (*ștevie, pelin, costrei, rogoz, trestie, răchită*) ; de asemenea și-au păstrat sensul inițial unele cuvinte referitoare la relief (*rovină, poiană, peșteră, padină*) sau la terenuri agricole (*țelină, pîrlög*).

b) Se deosebesc întrucîtva de primele denumirile unor unelte și obiecte făcind parte din cultura materială a omului. Aceste unelte și obiecte se perfecționează mereu, dar numele lor se păstrează, de regulă, mult timp, ca urmare a identității funcției lor de bază. Numele obiectelor și uneltelor suferă, în acest caz, așa-numitul fenomen de „evoluție pasivă”¹.

Așa, de pildă, „plugul” este definit astăzi într-un dicționar altfel decât acum o sută de ani, iar dacă am fi avut dicționare din sec. al XII-lea sau al XVI-lea, deosebirea ar fi fost și mai frapantă. De altfel, plugul vechi e și numit în limba română *plug de lemn*, spre deosebire de unealta modernă — *plug de fier*.

¹ „... Évolution passive, c'est-à-dire évolution que subit le sens d'un mot par suite de la transformation de l'objet désigné” (Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, t. IV : *Sémantique*, Copenhaga, 1913, p. 84).

În această grupă de cuvinte intră, în afară de *plug*, denumiri ale părților plugului (*plaz*, *grinăei*, *potīng*), nume de unelte agricole (*coasă*, *greblă*, *rarișă*), nume de mijloace de transport și părți ale lor (*sanie*, *teleagă*, *tînjală*, *osie*), de diverse unelte și obiecte casnice și gospodărești (*război* de țesut, *melișă*, *suveică*, *sucală*, *topor*, *teslă*, *daltă*, *sfredel*, *tîrnăcop*, *nicovală*, *lopată*, *sită*, *blid*, *pernă*), de construcții gospodărești și părți ale lor (*grajd*, *coteț*, *iesle*, *stîlp*, *lavișă*) și multe altele.

Tot aici pot fi trecute și cîteva verbe cu sensuri „tehnice”¹, avînd un înțeles concret și cu sferă relativ îngustă, deși se știe că verbele au, de regulă, un diapazon mai larg al sensului și nuanțelor². Așa sănt, de pildă, verbele de origine slavă relative la muncile agricole (*a plivi*, *a îmblăti*), sau care denumesc unele „procese tehnice” (*a sucii*, *a tocii*, *a călii*, *a prăji*). Fără îndoială că acestea pot să se metaforizeze cu ușurință, transformîndu-se din „concrete” în „abstracte” (cf. *călit în lupte*, *i-a sucit capul*, *m-am prăjît etc.*), dar, chiar și în aceste cazuri, sensul concret, „tehnice” se păstrează și este perceput ca atare.

Devine clar, în acest fel, că despre cuvinte „care nu-și schimbă sensul” se poate vorbi doar simplificînd puțin lucrurile. Analiza concretă a diverselor lor intrebunțări duce la concluzia că ele, de fapt, nu rămîn neschimbată din punct de vedere semantic, cu excepția unor grupuri de cuvinte care-și păstrează același sens neschimbat o perioadă mai lungă de timp.

2. Cuvinte slave polisemantice

A doua categorie reunește două grupe :

a) *cuvinte polisemantice în limbile slave, intrate în limba romînd cu un singur sens special* ;

b) *cuvinte polisemantice* (sau, în tot cazul, *bisemantice*) *în limbile slave, care și-au păstrat, în linii mari, aceleași sensuri și în romînd*.

Este cunoscut faptul că cuvintele se împrumută nu ca unități abstracte ale vocabularului, ci în situații concrete sociale și materiale, în anumite contexte de limbă, în funcție de necesitățile limbii respective, mai precis — în funcție de necesitățile poporului care vorbește o limbă dată. Cel care intrebuițează pentru prima oară un cuvînt străin cu un anumit înțeles poate ignora celelalte sensuri ale lui. Această situație o întîlnim, de regulă, în cazul împrumuturilor simple dintr-o limbă într-alta.

¹ Cf. A. Meillet, *Le slave commun*, § 570.

² Cf. A. I. Smirnițki, *Лексикология английского языка*, Moscova, 1956, p. 178.

Dimpotrivă, în condițiile unui contact îndelung între două colectivități vorbind limbi diferite și ale unui bilingvism mai mult sau mai puțin extins, cuvântul poate pătrunde dintr-o limbă într-alta cu mai multe sensuri ale sale sau chiar cu toate, ca urmare a întrebuițării lui în mai multe „contexte”, în care se realizează diversele sensuri.

Dar chiar și în acest caz se întâlnesc destule cuvinte care au fost împrumutate cu un singur sens, ca urmare a unor anumite cauze sociale și materiale, cum e, de exemplu, ocupația de bază a colectivului care împrumută și a celui de la care se împrumută cuvintele, nivelul culturii lor materiale și spirituale etc.

a) Într-adevăr, printre împrumuturile vechi sud-slave ale limbii romîne, despre care se poate presupune că au pătruns în limba română în urma unui contact strîns cu populația slavă, pot fi întâlnite cuvinte care au *un singur sens special*, față de mai multe sensuri în limbile slave, în particular în bulgară.

Așa de exemplu, *polog* (1) 'cantitate de iarbă cosită dintr-o singură mișcare de coasă, mănușchi de grâu secerat', cuvînt aparținînd terminologiei agricole, corespunde bulg. *нолоз*, care are mai multe sensuri, în urma unor concretizări diferite ale acestui derivat postverbal (verbul *положа*, *полагам* „a pune”): '1. cuibar (unde-și depune găina ouăle); 2. ou pus în cuib; 3. cuib de pasare pe pămînt; 4. mănușchi de iarbă sau de grâu'¹. În sîrbo-croată *polog* are cel puțin două sensuri, corespunzătoare sensurilor 2 și 4 din bulgară². Dacă ne vom adresa, de exemplu, limbilor rusă și ucraineană, vom observa că în aceste limbi același derivat postverbal are cu totul alte sensuri concrete: ucr. *нолоз* '1. naștere; 2. (pl. *нолози*) luncă pe malul stîng al rîurilor'³; rus. *нолоз* are mai multe sensuri, printre care și pe acela de 'perdea la fereastră, usă sau pat'⁴.

Simpla enumerare a sensurilor acestui cuvînt în limbile slave ne arată că aici avem de-a face cu diverse concretizări ale substantivului postverbal. În plus, unul din sensurile din limbile slave de sud („mănușchi de iarbă sau de grâu”) ne indică precis că *polog* (1) provine din dialectele slave de sud.

¹ Gherov, IV 194. BTR, 593 dă doar primele două sensuri, care se întâlnesc în limba comună literară; RB, II 630 dă cel de-al patrulea sens ca omonim (dial.).

² Vezi Ivez.-Broz, II 96.

³ Hrinc. 1395.

⁴ Vezi Dal, III 256; Ušakov, III 534. Cuvântul românesc *polog* (2) 'pînză de acoperit, baldachin etc.' este, fără îndoială, un împrumut mai nou din limba rusă.

Cu un singur sens au pătruns de asemenea în limba română cuvinte referitoare la natura înconjurătoare ca *deal* sau *gîrlă* 'braț de rîu' (cu sens lărgit — 'mică apă curgătoare'). Într-adevăr, în bulgară *дял*, în afară de sensul general 'parte' (cf. verbul sl. com. *děliti* 'a împărți'), are și un sens particular — 'deal' (care împarte pămîntul)¹. Pentru al doilea cuvînt, corespondentul semantic se găsește doar în bulgară: *гура* are, în afară de sensul fundamental 'git, gîtlej, berecată' și de cel figurat 'gitul unei sticle etc.' (cf., de exemplu, rus. *горло*) — sensul de 'gură de vârsare a unui rîu'² (cf. pentru aceeași noțiune rom. *gurile Dunării*, rus. *устья Дуная*).

Din aceste exemple se poate vedea cu ușurință că un cuvînt poate fi împrumutat nu numai cu sensul său de bază, ci cu unul din sensurile derivate specialize. Astfel de cazuri pot fi întîlnite nu numai printre substantivele, ci și printre verbele de origine slavă: *a prăși* corespunde bulg. *праша* '1. a face praf (< *npax* 'praf'); 2. a săpa, a prăși', scr. *prašiti* 'idem'³.

Este evident caracterul „popular” al acestor cuvinte și al altora asemănătoare. Sensurile lor sunt o mărturie directă a faptului că aceste cuvinte au fost împrumutate pe cale orală, într-un mediu sătesc.

b) Alte cuvinte, deosebit de interesante pentru înțelegerea condițiilor în care au avut loc relațiile romino-slave, pot fi reunite sub un titlu general de *polisemie slavo-română*. Cuvintele polisemantice din limba română avînd corespondente exacte în limbile slave (în primul rînd, în cele sudice) pot fi identificate doar în urma unei analize amănunțite a sensurilor lor în fiecare din aceste limbi. De obicei, în astfel de cazuri nu poate fi vorba de coincidențe întîmplătoare, iar evoluția paralelă poate și dovedită doar în unele cazuri. Singura concluzie care se impune este aceea că astfel de cuvinte au fost împrumutate pe cale orală cu toate sensurile fundamentale, deși uneori se poate presupune că pe baza unui sens mai general, atât în română, cât și în bulgară, de pildă, s-au putut

¹ Mladenov, TALK. 631.

² Vezi RB, I 215. Ucr. *гура* 'gură de vârsare a unui rîu' (> rus. dial. *горло*) este împrumutat din română (vezi Preobr. I 123—124).

³ Cf. Gherov, III 260; Ivec.-Broz, II 164. În alte limbi slave verbul corespunzător (de ex. rus. *порошить*, ucr. *порошити*) nu are decît un sens general — 'a face praf'.

dezvoltă sensuri noi, paralele, aflîndu-se uneori într-o anumită interdependentă¹.

De regulă, astfel de cuvinte se întîlnesc în partea „neterminologică” a fondului slav vechi de împrumuturi, care cuprinde cuvinte caracteristice tocmai pentru situația de bilingvism generalizat : substantive privitoare la viața familială și socială, la universul interior al omului, adjective denumind însușiri ale ființelor și lucrurilor, verbe cu sensuri abstracte etc.

Astfel, simplul fapt al incluziei în vocabularul român comun a unor cuvinte polisemantice ca *babă* '1. femeie bătrînă ; 2. (reg.) bunică ; 3. (fam.) soție ; 4. doftoroaie ; 5. (reg.) moașă' sau *nevastă* '1. (înv.) mireasă ; 2. femeie măritată de curînd ; 3. soție ; 4. femeie (în general)' este o dovadă a conlocuirii îndelungi și pașnice dintre populația românească și cea slavă în primele veacuri ale evului mediu și mai tîrziu. Polisemantismul lor corespunde aproape în întregime situației din limbile slave, în primul rînd din cele meridionale (bulgara și sîrbo-croata).

E interesant faptul că toate cele trei cuvinte de origine slavă care exprimă noțiunea de 'timp, o anumită perioadă de timp' își păstrează caracterul polisemantic : *vreme* (sl. com. *vrēme*), *ceas* (sl. com. *časъ*), *veac* (sl. com. *věkъ*). De exemplu, *vreme* înseamnă nu numai 'timp, interval, perioadă de timp ; moment, timp prielnic', ci și 'totalitatea stărilor atmosferice' (rus. *погода*), ca și în limba bulgară (*време*), sîrbo-croată și slovenă (*vreme*)².

Cf. pentru sensul 'timp' :

Rom. *Codrule cu rîuri lîne*

Vreme trece, vreme vine.

(Eminescu, Revedere).

Cu sensul de 'epocă, veac' :

De-aşa vremi se-nvredniciră

cronicarii și rapsozii.

(Eminescu, Epigonii).

'moment, sezon' :

... **Vremea semănăturei**

(Îndr. legii, 1652).

Bulg. *Времето незабелязано*

течеше.

(Йовков).³

В сегашните времена

нари в земя държат ли се!

(Елин Пелин).

Настъни време за сеитба.

¹ Din cauză că lexicologia și lexicografia istorică a limbilor slave de sud și a limbii române sunt încă insuficient dezvoltate, e destul de greu să se facă o caracterizare a cuvintelor respective din punctul de vedere al evoluției lor istorice. Astfel, este evident că unele sensuri au apărut mai tîrziu decit altele ; datele dicționarelor explicative permit doar a fixa ordinea lor, dar nu și momentul aproximativ al apariției.

² Cf. și ucr. *веремя*, „*vreme bună*” (Hrinc. 177), rus. *время* și cu sensul de 'погода' (*Словарь русского языка*, I, 546).

³ Exemplul acesta și următoarele trei sint luate din RB, I 140.

Cu înțelesul de 'погода':

*După vreme rea, a fi el
vreodată și senin.*

(Creangă, Povești).

*При хубаво време и обилна влага
се извършиха и есенните съйтби.*
(Повков).

Dintre cuvintele care exprimă noțiuni ce fac parte din viața spirituală a omului pot fi citate aici *voie*, *neroie*, *cinste*, ale căror sensuri își găsesc, în general, corespondente perfecte în limbile slave de sud (bg. *което*, ser., sloven. *volja*; bg. *неволя*, ser. *нерволя*; bg. *чест*, ser. *чест* etc.). Comp., de exemplu, în expresii: rom. *a da voie* — bg. *давам воля*; rom. *voie bună, ~ rea* — ser. *бити добре, ~ зле volje*; *de neroie* — bg. *но неволя*; rom. *neroia înrajd pe om* — bg. *неволя има научва човека*; (*acest lucru*) *iți face cinste* — bg. *прави ти чест* etc.

Polisemia e un fenomen obișnuit printre adjectivele de origine slavă, cu excepția acelora care denumesc însușiri fizice ale animalelor și păsărilor, mai ales ale celor domestice¹.

Lucrul e ușor de înțeles, deoarece în primul rînd însuși faptul împrumutării adjectivelor pe cale orală e o dovedă a unor relații mai strânse și indelungate între două colectivități, iar în al doilea rînd, adjectivele calitative sunt de cele mai multe ori polisemantice, servind drept mijloc de determinare a unor serii întregi de obiecte, fenomene etc.; aceasta face ca trecerea de la o nuanță la alta, de la un sens la altul să se facă aproape pe nesimțite.

Adjectivele întrebuintăte în mod curent ca *gol*, *slab*, *bogat*, *scump*, *drag* au mai multe sensuri, care se regăsesc nu numai în limba bulgară (unde corespondența este aproape perfectă), ci și în limbile slave răsăritești sau apusene.

Astfel, *scump* păstrează în românește toate sensurile existente în cuvintul bulgăresc corespunzător *скъп* (vezi Partea I, § 41).

Adesea identitatea sensurilor de bază se reflectă în existența unor expresii frazeologice construite aproape cu același material lexical: *gol ca napul*, *gol pușcă* — bg. *гол като торба* (*пушка*), cf. rus. *гол как сокол*; *adevărul gol* — bg. *гола истина*, rus. *голая истина*; *cu mîinile goale* — bg. *с голи ръце*, rus. *голыми руками* (*брать*), slovac. *holými rukami*; *apă goală* — bg. *де ex. Каква ти чорба — ту си е гола вода*; ser. *gola voda*².

Fără îndoială că la astfel de cuvinte sensul cel mai obișnuit din limba română poate să nu fie identic cu sensul fundamental din limbile

¹ Așa sunt, de pildă, *breaz* (sensul figurat e o creație românească), *pag*, *griv* etc.

² Pentru expresiile bulg., rus., slovac. vezi: RB, I 190; Mlad. Tâlk. 448; Ušakov, I 184; Isachenko, I 198.

slave, cum avem, de pildă, în cazul adjecțivului *prost*: sensul „simplu” e învechit în limba română, în timp ce în limbile slave el este fundamental (de ex. în limbile slave răsăritene și apusene) sau, în tot cazul, se păstrează încă viu, alături de înțelesul ‘neghiob, fără minte’ (în limba bulgară și sârbă).

Numeroase cazuri de păstrare a sensurilor principale se întâlnesc și printre verbele românești de origine slavă: *a (se) trudi* – bg. *труđа се*, scr. *truditi se*, rus. *трудитъся* etc.; *a lipi* – bg. *лепя*, rus. *лепить*; *a topi* – bg. *моня*, scr. *topiti*, cf. rus. *монутъ*, ucr. *monumu*; *a clăti* – bg. *клатя*, scr. *klatiti* (cf. și rus. *колотить*, ucr. *колотити* etc.).

Numărul unor astfel de cuvinte poate fi mărit cu ușurință pînă la cîteva zeci, cel puțin. Se înțelege că în cazurile de mai sus am făcut abstractie de unele sensuri adiacente, atât în română, cât și în limbile slave. Important era de a scoate în evidență păstrarea a cel puțin două sensuri fundamentale, pentru că, o dată pătruns în altă limbă, un cuvînt începe să ducă o „altă viață”, în funcție de sistemul lexical al limbii respective. Acest lucru iese puternic în evidență, dacă se iau în considerație alte cuvinte care și-au modificat simțitor înțelesul în românește.

Asupra cîtorva cuvinte din această categorie ne vom opri în paragraful următor.

3. Cuvinte cu sensuri noi în limba română

În cea de a treia categorie pot fi reunite cuvinte care, într-un fel sau altul (restrîngerea sensurilor, lărgirea lor, transfer etc.), au dezvoltat noi sensuri, pe care nu le mai întîlnim în limbile slave. În această categorie pot fi distinse cel puțin două tipuri de cuvinte:

a) *Cuvinte care și-au lărgit înțelesul*. Păstrînd legătura semantică cu prototipul slav, ele au căpătat sensuri noi: sfera lor semantică a devenit astfel mai largă.

b) *Cuvinte care au căpătat în limba română sensuri cu totul noi*, fie prin „specializare”, fie prin „deviere”.

a) Sub termenul general de „lărgire a sensului”¹ se reunesc adesea diverse fenomene semantice, care au loc în limbă în urma unor cauze lingvistice și extralingvistice diferite și care se realizează pe diverse căi concrete.

¹ Vezi de exemplu, M. Bréal, *Essai de sémantique*, ed. 5, Paris, 1921, p. 117 urm.; H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1909, p. 75 urm.; J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 235 urm.; R. A. Budagov, *Очерки по языкоzнанию*, Moscova, 1953, p. 68 urm.

In cazul de față este important, mai ales, să se caute căile concrete de dezvoltare semantică a anumitor cuvinte, ținând seama de faptul că ele au fost împrumutate și incluse în alt sistem lingvistic. Tocmai în cazul împrumuturilor are loc de cele mai multe ori pierderea sau „uitarea” așa-numitei „forme interne” a cuvântului, pe măsură ce acesta își largeste sfera întrebunțărilor și începe să fie folosit și perceput altfel decât înainte. Apariția unor sensuri noi este rezultatul unui proces cu două aspecte: uitarea treptată a înțelesului primar favorizează schimbarea sensului; la rîndul său, înțelesul nou contribuie și mai mult la uitarea formei interne inițiale¹.

Uitarea înțelesului inițial e determinată de întrebunțarea cuvântului în noi contexte, de funcția sa socială, de particularitățile limbii respective, în cazul nostru ale limbii care a împrumutat cuvântul (româna). R.A. Budagov subliniază faptul că „*functia socială a cuvântului și subordonarea formă internă inițială*”².

Adesea începutul unei largiri de sens poate fi constatat încă în limbile slave: dar ceea ce e acolo numai tendință, în limba română se realizează pînă la capăt — apariția unui sens sau a unor sensuri noi.

Astfel, cuvântul *colnic* ‘cărare în pădure, peste munte sau peste deal’ corespunde bulg. *колик* ‘drum de țară’, derivat de la cuvântul *кола* ‘car, căruță’ (*коло* ‘roată’³), scr. *kolnik* ‘idem’. În urma unui transfer prin contiguitate, *colnic* a ajuns să însemne în română și ‘deal’, ceea ce e o dovadă a faptului că și-a pierdut forma internă pentru vorbitorul român.

Cf.... *Grădinile și livezile... și le avea [Doamna Neaga] pe colniciile Lapogului* (Odobescu, *Pseudokinegetikos*, 222).

Uneori avem de-a face doar cu o întrebunțare mai largă a cuvântului, posibilă de ascinseala în urma pierderii formei interne. Cuvântul *măstere* (inv. *mastehă*) nu numai că a dat în rom. derivatul regresiv *măster* ‘tată vitreg’ (*maštih*; cf., de altfel, și bulg. dial. *мащех* ‘tată vitreg’), dar a început să se întrebunțeze și pentru a denumi sora sau fratele vitreg, devenind sinonim perfect al cuvântului de origine latină *vitreg*⁴.

In alte cazuri are loc un simplu transfer prin asemănare: *brazdă* înseamnă nu numai ‘fâșie de pămînt răsturnată cu plugul’, ca de ex.

¹ Vezi R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 51; Idem, *Введение в науку о языке*, Moscova, 1958, p. 76.

² *Ibidem*, p. 76—77.

³ Stădenov, Тâlk, 1954.

⁴ Asupra răspîndirii lor în grădurile românești vezi ALR I, 153, 154, 156, 157, 161, ALRM I, 214, 217, 223.

bulg. *бразда*, ci și 'rînd de iarba' (sau de grâu etc.) cosită, polog' sau 'strat de legume sau de flori'. Sensul figurat al cuvântului — 'urmă, dîră, făgas', pe care-l întîlnim nu numai în românește, ci și în limbile slave (de ex. bulgară, rusă etc.) este doar unul din numeroasele cazuri care arată identitatea unor procedee de metaforizare în diverse limbi, fără a presupune o influență reciprocă.

Cuvântul *chiseliță* '1. fiertură de fructe (mai ales de prune); 2. fiertură de știr, lobodă, borș făcut din tărîte' are un sens mai îngust decât bulg. *киселица* '1. prune, mere sau pere sălbatice; 2. fructe verzi acre; 3. (reg.) fiertură acră de fructe; 4. (reg.) măcriș, stevie'¹; în limba română *chiseliță* și-a pierdut forma internă, nemai asociindu-se cu ideea de 'acru' ci cu aceea de 'fiertură'. Pe baza acestei noțiuni noi s-a dezvoltat un alt sens, inexistent în limbile slave, 'terci, talmeș-balmeș'.

Comp., de pildă, la Creangă: ... *Ouăle, cînd am vrut să le ieu, erau toate numai o chisaliță*. (Amintiri, 44). Cf. și expresia: *a face chiseliță (pe cineva)*.

Acest exemplu ilustrează ceea ce A. Darmesteter a numit cîndva „enchaînement” („înlănțuire”)²: pierzînd sensul inițial, care se sprijinea pe o anumită caracteristică a obiectului, cuvântul poate fi aplicat, pe baza unei alte caracteristici a obiectului, la alte obiecte, care au, la rîndul lor, alte însușiri ş.a.m.d.

Foarte interesante sunt acele cuvinte în care anumite modificări morfologice se impleteșc și se sprijină reciproc cu cele lexico-semantice.

Cuvântul *bob* (sl. com. *bobъ*) apare în dicționarile românești³ sub forma a două omonime: *bob* (1) — planta și fructul și *bob* (2), pl. *boabe* și *bobi* '1. grăunțe (de mazăre, fasole), grăunțe (în general); 2. pl. *bobi* pentru ghicit; 3. obiect mic rotund (prin extensiune)'. Se poate ușor observa că *bob* (2) reprezintă o extindere pe teren romînesc a sensului cuvântului *bob* (1), formînd un nou centru semantic, frazeologic și morfolitic. Într-adevăr, de la pl. *boabe* (care poate fi interpretat în același timp ca fiind neutru sau feminin) s-a refăcut un nou sing. *boabă* (fem.) cu înțelesul '1. bob (2); 2. fruct cărnos și rotund al unor plante'⁴.

Una din formele simple ale lărgirii înțelesului este transferul sensului din domeniul concret în cel abstract, emoțional. Astfel, *mîrșav* păstrează

¹ Mladenov, Tâlk. 1023. Cf. de asemenea scr. *kiselica*, sloven. *kiselica*, *kislica*, ucr. *киселиця*.

² A. Darmesteter, *La vie des mots*, ed. 5, Paris, 1895, p. 76.

³ DLRL I 252; DLR, 85.

⁴ Așadar, *bob*, pl. *boabe* e neutru, în timp ce *boabă*, pl. *boabe* e feminin. Astfel de cazuri de formare a unui nou singular de la plural se mai întîlnesc în limba română: ex. *crac* — pl. *craci*, *crăci* — din nou sing. *cracă*.

doar ca arhaism sensul inițial, existent în bg. *мършав*, scr. *mršav* 'slab'; în schimb, în limba literară modernă el s-a păstrat cu sensul abstract derivat din primul — 'josnic, ticălos, mișel, detestabil'¹.

Mai complex e drumul evoluției semantice a cuvintelor care au trecut din clasa substantivelor în aceea a adjetivelor, făcind să rămînă pe plan secundar valoarea inițială substantivală. Să luăm, de pildă, cuvintul *voinic*: bg. *войник*, scr. *vojnik* înseamnă 'luptător, soldat', sens pe care-l regăsim și în texte mai vechi românești și, azi, popular.

De ex.: *Carele voinic fu ca sfeti Sisin, ce multe oști birui?* (Codex Sturdzanus, 1550—1580).

Sau :

*Tunuri mari și tunuri mici,
La tot tunul cinci voinici.
(Jarnik-Bîrceanu, Doinc și strigături).*

Limbile slave de sud au păstrat pînă azi sensul inițial, grație existenței temei generale *voj*- și a altor derive ale sale (*vojna* 'luptă, război' etc.). În schimb, în limba română forma internă s-a pierdut treptat, cuvantul ajungind să însemne 'tinăr viteaz, îndrăznet, curajos' iar mai apoi 'flăcău, fecior' (în general).

Cf. în poezia populară :

*Omule, nevastă-tă
Şade-n erişmă și tot bea
Cu-n voine alăturea.
(Antol. pop. 207).*

În limba română *-nic* a devenit un sufix adjetival, și astfel *voinic*, în acest stadiu al evoluției sale semantice, a început să fie perceput ca un simplu adjecțiv (devenind din apozitie — atribut) cu sensul 'bine făcut, viguros, vînjos'.

*Cf. Astă-s eu! și sănătă voinicea!
Cine-a zis că eu sănătă mică?
(Coșbuc, La oglindă).*

Față de celealte părți de vorbire, verbul prezintă cele mai multe cazuri de lărgire a sensului². Denumind diverse acțiuni, legate între ele prin noțiuni uneori foarte generale, multe verbe își lărgesc adesea sensul, ceea ce-și găsește expresie, între altele, și în modificările survenite în legăturile lor sintactice (vezi mai jos).

¹ Vezi analiza apariției noului sens la L. Șâlneanu, *Incercare asupra semasiologiei române*, București, 1887, p. 209—210.

² Desigur, proporțional cu numărul verbelor față de categoria mult mai numerosă a substantivelor. Vezi M. Bréal, *Essai de sémantique*, ed. 5, Paris, 1921, p. 120.

Cauzele concrete ale lărgirii sensului verbelor de origine slavă în limba română sint multiple și de fiecare dată mereu altele. Dar și aici se poate vorbi de o condiție generală, și anume de pierderea treptată a sensului inițial, mai precis, de înglobarea lui într-un înteles mai larg, ca urmare a extinderii sferei întrebuițărilor verbelor respective.

Faptul acesta poate fi ușor observat chiar în cazul unor verbe cu sens foarte concret și relativ restrîns cum e, de pildă, *a se prăsi* (despre animale), care corespunde verbului bulg. *npacu ce* (pers. 3), scr. *prasiti se* 'a face purcei' (despre scroafă, cf. bulg. *npace*, scr. *prase* 'purcel'). Cum în limba română n-a fost împrumutat substantivul corespunzător (*prase*), de la care derivă verbul, acesta s-a „de-etimologizat”¹ cu ușurință, lărgindu-și sensul: într-adevăr, cuvîntul se întrebuițează nu numai cînd e vorba despre porci, ci și despre orice animale, mai întîi domestice, iar apoi și sălbatică².

În plus, din reflexiv, verbul a devenit și tranzitiv — *a prăsi* 'a crește animale, a le înmulți', ba chiar și cu sensul de 'a semăna, a planta, a îngriji plantele'.

De ex., în ultimul sens: *Locuitorii... din toate celelalte sate au fost prăsit cultura cînepei și a inului.* (I. Ionescu, *Agricultura română în jud. Dorohoi*, București, 1866, p. 201). Cf. de asemenea substantivul derivat *prăsilă*: *vite de prăsilă* etc.

În multe limbi se cunosc numeroase cazuri de lărgire a sensului unor cuvînte aparținînd inițial limbajului vînătoresc, ca urmare a întrebuițării lor de un cerc mai larg de vorbitori³. Sensul inițial fie că trece

¹ Termenul „de-etimologizare” (rus. *деэтимологизация*) aparține acad. L. A. Bulahovski (cf. *Деэтимологизация в русском языке*, „Труды Института русского языка”, Moscova, 1949, p. 147—209). Ea corespunde, în linii mari, noțiunii de dispariție a formei interne.

² Comp. însă în limba rusă, de exemplu, diverse verbe pentru diverse animale: *пороситься* (cf. *поросенок* 'purcel'), *мелиться* (despre vacă, cf. *теленок* 'vițel'), *котиться* (despre pisică, cf. *котенок* 'pisic') etc. Vezi R. A. Budagov, *Введение в науку о языке*, Moscova 1958, p. 77: autorul citează părerea scriitorului F. Gladkov cu privire la aceste cuvînte, subliniind că, în acest caz, sensul inițial („forma internă”) manifestă rezistență în încercările de a întrebuița cuvintele într-o sfere mai largă. Dimpotrivă, în limba română, această lărgire a sensului a fost posibilă tocmai prin pierderea formei interne.

³ Aceasta e un caz particular al tezei generale formulate încă de Mehringer („Indogermanische Forschungen”, XVIII, 232): „cuvîntul își lărgeste sensul prin trecerea de la un cerc mai îngust de vorbitori la unul mai larg” și invers. (Cf. A. Meillet, *Ling. hist. et ling. gén.*, I, 245). Așa s-a întîmplat, de pildă, în unele limbi române cu verbul lat. *afflare*: „În loc de *invenire* 'a găsi', în Iberia, Raetia, Italia de sud, în răsărit au început să folosească, probabil, sub influența limbii vînătorilor, *afflare* (span. *hallar*, port. *achar*, ret. *aflar*, apul. *akkuare*, rom. *afla*”). (E. Bourciez, *Éléments de ling. romane*, Paris, 1946, § 184).

pe planul al doilea și se pierde treptat, fie că este inclus în sensul nou, mai larg al cuvântului. Astfel, în limbile slave verbul *loviti* își păstrează sensul de bază 'a vîna, a pescui'¹, chiar dacă primește și alte valori (de ex. în bulg., rusă, ucr. etc.), în timp ce în limba română, în care verbul *a lovi* a fost împrumutat din dialectele sud-slave răsăritene într-o epocă îndepărtată, acest înțeles a dispărut aproape complet, ceea ce a permis apariția unor sensuri cu totul noi.

Tendința spre lărgirea sensului (cu diverse concretizări) și-a găsit expresie chiar în limbile slave: în limba rusă *ловить* se folosește nu numai cu sensul de 'a vîna, a pescui', ci și într-o accepțiune mai largă — 'a prinde, a înhăța pe cineva sau ceva (din fugă, din mers sau din zbor)', ori chiar cu valori abstracte (ex. *ловить мяч*, *лови меня*; *ловить взгляд* etc.)²

În ucraineană *ловити* se folosește de asemenea în expresii frazeologice, în care valoarea directă dispare, iar forma reflexivă *ловитися* are nu numai sensul 'a fi prins, a se prinde', ci și pe acela de 'a se uni, a se îmbuca' și 'a se prinde (despre lapte)'³. Verbul bulgăresc *ловя* și-a lărgit sensul aproximativ în aceeași direcție ca și rus. *ловить*: 'a prinde, a apuca' sau, mai concret, despre boală 'a cuprinde'.

În evoluția sa semantică verbul românesc *a lovi* a mers întrucîtva pe alte căi. Sensul inițial abia dacă se mai întâlnește ca învechit:

Ex. *Și vulpi, iepuri, căprioare cu grămezile loveau,*

Că la arc altul ca dînsul asemenea nu era.

(Pann, Erotocritul, II, 42).

Sau: *Vînditorii ies cu puștile și loveau știuci.*

(I. Ionescu, Agric. rom. din jud. Dorohoi, 57).

Iată însă un text, în care verbul înseamnă deja 'a prinde, a apuca': *Iară cîte suslete le putea ajunge (uriașul), le loveau cu mîinile lui de ledă în ezeru acela.* (Paterie, 1808. Gaster, Cr., II, 199).

Ulterior, sensul 'a atinge bruse pentru a prinde' s-a generalizat pînă la 'a izbi, a bate (frapper, *ударить*)', înțeles care a trecut pe primul plan, incluzind oarecum sensul anterior, mai restrîns. Cf. cu sensul 'a izbi, a bate (pe un om)': *Fetele împăratului, întîmplîndu-se de față cînd a lovit spînul pe Harap Alb, li s-a făcut milă de dînsul* (Creangă, Harap Alb).

De la acest din urmă sens general — 'a bate, a da (în cineva, în ceva)' s-au format altele mai restrînse: 'a atinge, a ajunge pînă la; a cu-

¹ Cf. Bernecker, 735.

² Vezi Ušakov, II 81; Dal, II 251.

³ Vezi Hrineenko, 910. Ultimile două sensuri par a fi dialectale: exemplele sunt luate din V. Šuhovici, *Гуцульщина*, I, Lvov, 1899, p. 213.

prinde, a apuca' (despre boală sau fenomene fiziologice : ex. *l-a lovit plânsul*). Cf. și valoarea abstractă în expresia a *lovi în interesele cuiva*.

În ceea ce privește forma reflexivă *a se lovi*, lărgirea sensului apare clară într-o expresie ca *a se lovi în luptă* (dezvoltat din sensul tranzitiv 'a năvăli asupra cuiva, a ataca') sau, cu o valoare cu totul specială, în limba populară poetică — 'a se asemăna, a se potrivi' :

*Haide, mindră, să fugim,
Amândoi să pribegim,
Că noi bine ne lovим
Și la ochi și la sprincene
Ca doi păunăs la pene.*

(Jarník-Bîrseanu, Doine, 57)¹.

Dintre verbele cu valoare abstractă care și-au lărgit sensul în românește poate fi amintit aici *a pofti*, înv. *a pohti* '1. a dori; 2. a invita etc.' Sensul restrins existent în vsl. похъткти, rus. *нохотеть*, bg. *нощава му* ce 'a dori ceva (concret : mîncare, băutură etc.)'² apare încă în limba română în anumite contexte, de ex. :

*Prințule, în loc de plată,
Aș pofti cișiva curcani.*

(Gr. Alexandrescu, Vulpoiul predicator).

De cele mai multe ori însă, verbul apare cu sensul general de 'a dori' : cf. *Milă, pace și sănătate tuturor cetitorilor poftesc*. (Popa Ioan din Vînti, Sicriul de aur, 1683)³.

În construcții ca, de pildă, *poftiți la masă*, s-a dezvoltat o nouă nuanță, cuprinzînd ideea de invitație : *vă poftesc la masă* înseamnă 'vă invit la masă'.

Cf.

*Iară cum venii cu-acestea [haine bogate] loți mi-au zis : poftim, poftim ;
De aceea și eu blana să mărișe o poftesc.
(A. Pann, Názdrávániile lui Nastratin Hoga).*

În textele vechi sensul de 'a invita' putea apărea și mai larg cu nuanța de 'a ruga' :

Deci vă poftescu, cetitorilor, pre unde ar fi gresit condeiul mieu, să priimiți, să nu gîndiți că doară pre voia cuiva sau în pizma cuiva, ce, precum s-au tîmplat, cu adevăr s-au scris. (Neculce, Let. 104).

¹ Pentru diversele sensuri vezi o serie de exemple la Tiktin, 923 ; Candrea, 725 ; DLRL II 780—781.

² Vezi etimologia la Berneker, 398 : *po-xolëti* ; M. Vasmer, III 267.

³ M. Grosu, *Texte de literatură veche românească* (litogr.), Buc., 1955, p. 167.

Verbul și-a largit atât de mult sfera întrebuițărilor, încât forma de imperativ *poftim!* se folosește nu numai pentru a invita pe cineva (să vină, să se așeze etc., vezi exemplul de mai sus din A. Pann), ci și cu înțelesul 'ia, ține; rus. *носица.тычма'* sau cu intonație interrogativă 'ce? cum?'¹.

În ceea ce privește deverbativul românesc *poftă*, înv. *pohtă*, acesta are un diapazon mai restrins decât verbul, fiind format doar cu sensul prim, fundamental, al acestuia — 'dorință puternică, rîvnire, dorință (în general)'.

Ex. (Petru Moghilă) *pre pofta Măriei sale au trimis tipariul cu toate mășteșugurile către trebuiesc...* (Varlaam, Cazania, 1643)².

Întrebuițindu-se în mod curent în expresii ca *poftă de mîncare*, cuvântul și-a deplasat treptat sensul de la 'dorință de a mânca', la 'apetit, dispoziția de satisfacție a celui care mănâncă' : urarea *poftă bună!* cuprinde tomai această nouă nuanță a cuvintului.

Într-un anumit sens, se poate spune aici, ca și în alte cazuri, că apar în limba română sensuri cu totul noi, pe baza unui anumit „fond” semantic al cuvintului slav, dar care sunt „imposibile” în limbile slave : acolo „forma internă” se păstrează un timp mult mai îndelungat, legăturile semantice cu cuvintele din aceeași rădăcină nu permit apariția unor sensuri care să se îndepărteze prea mult de „ideea” inițială (cf., de pildă, *a lori*, *a prăsi*, *a pofti* pe cineva).

b) La cuvintele cercetate mai sus apariția unor sensuri noi, oricât de îndepărtate de înțelesul inițial, n-a dus la pierderea completă a acestuia : legătura semantică cu cuvintele slave corespunzătoare era evidentă.

La alte cuvinte însă, anumite procese semantice (specializarea, „înlănțuirea”, transferul etc.), provocate de diverse cauze — uneori ușor sesizabile, alteori mai greu de descoperit — au dus treptat la o schimbare radicală a înțelesului cuvintelor respective, făcindu-le să se deosebească simțitor din punct de vedere semantic de corespondentele din limbile slave învecinate, chiar și de cele meridionale (în particular, bulgara).

Adesea, acest fenomen este denumit „mutație semantică”³ dar, de fapt, fenomenul este mult mai complex : la început are loc, de multe ori, o largire a sensului, iar apoi o restrinție, care duce la pierderea

¹ Vezi DLRL, III 483.

² Ed. J. Byck, Buc., 1943, p. 6.

³ Cf., de ex., J. Vendryes, *Le langage*, p. 235 („déplacement de sens”); P. I. Cernth, *Очерк русской исторической лексикологии. Древнерусский период*, Moscova, 1956, p. 167.

„forme interne”, printr-un proces de „permutare” a trăsăturii caracteristice pe care se bazează denumirea obiectelor respective.

Cauzele și căile concrete de realizare ale unor astfel de transformări în cazul cuvintelor românești de origine slavă sunt adesea greu de stabilit: uneori, treptele intermediare ale unei astfel de evoluții semantice sunt încă atestate de textele vechi românești, alteori însă procesele semantice pot fi reconstituite doar cu ajutorul analizei comparative a sensurilor cuvîntului romînesc și ale celor slave corespunzătoare.

Astfel de cazuri au fost citate uneori de către anumiți cercetători ai elementului slav în limba română drept o dovadă a existenței în epoca de după sec. al VI-lea a unui dialect aparte — „daco-slava”¹. Astăzi este însă clar că astfel de cazuri sunt puține pentru a susține existența unui dialect sud-slav aparte, situat între limbile slave de sud (bulgara) și cele de nord-vest (slovaca), deși nimeni nu poate contesta *apriori* că limba slavilor din Dacia putea avea unele trăsături aparte, deosebite de cele ale dialectelor bulgare, atât din punct de vedere fonetic, cât și lexico-semantic (în măsura în care acest lucru se poate stabili după împrumuturile slave în română, ca și în maghiară). Într-adevăr, uneori numai o întrebuițare specifică a unui cuvînt oarecare în vorbirea slavilor care au venit în contact cu români (și cu maghiarii) poate fi considerată drept punct de plecare pentru unele modificări semantice ulterioare ale cuvîntului pe teren romînesc propriu-zis (sau maghiar).

Studierea laturii semantice a unor astfel de cuvinte prezintă un interes deosebit pentru semasiologia română și cea slavă. Pînă astăzi însă, aceste cuvinte — cu excepția unor indicații sumare în unele lucrări² — n-au fost încă cercetate cu atenția cuvenită.

Să luăm de pildă, unul din cuvintele cele mai grele și mai interesante din acest punct de vedere — *zăpadă*. Dicționarele lui Tiktin și Candrea indică doar etimonul slav presupus *zapada, citind și forma verbală (za-)padati³. Acad. E. Petrovici arată în articolul citat mai sus (*Daco-slava*, p. 271 urm.) că sensul inițial al cuvîntului trebuia să fie „strat de zăpadă”, care apoi s-a generalizat. În schimb, E. Bourcier vorbea de o

¹ Vezi E. Petrovici, *Daco-slava*, „Dacoromania”, X, p. II (1943), p. 233—277; C. Reichenkron, *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik*, „Zeitschrift für slav. Philologie”, XVII, 1 (1940), p. 155—156; P. Skok, *Rekonstrukcija dačkoslovenskog vokabulara*, „Leksikologische studije” (extras din „Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti”, vol. 282), Zagreb, 1948, p. 49—78. Vezi critica acestui punct de vedere: Al. Rosetti, *Slavo-romanica*, IV: *Sur le daco-slave*, „Bull. linguistique”, IX (1941), p. 95—97; Iv. Popović, *Испоруја српскохрватског језика*, Novi Sad, 1955, p. 45.

² Cf., de exemplu, S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I. Privire generală, Buc., 1940, p. 232.

³ Tiktin, 1794; Candrea, 1457.

specializare a sensului cuvîntului slav. *zapadъ* 'cădere' > rom. *zăpadă* 'ceea ce cade din atmosferă > nea'¹. S. Pușcariu presupunea că avem aici de-a face, probabil, cu un calc vechi dintr-o limbă autohtonă și compara *zăpadă* cu alb. *děborě* 'zăpadă' și *resh* '(zăpada) cade', ambele legate de o temă verbală cu sensul general 'a cădea'². În sfîrșit, cel mai mult s-a apropiat de soluția laturii semantice a problemei B.O. Unbegau în articolul *Les noms de la neige en roumain*, lăsînd însă deschisă chestiunea formei cuvîntului³.

În cazul de față, nu trebuie să comparăm rom. *zăpadă* (fem.) direct cu bulg., scr., sloven., rus., ceh. *zapad* 'apus', nu numai din motive de ordin fonetic⁴, ci și de ordin semantic. Trebuie remarcat, în legătură cu aceasta, că toate limbile slave păstrează cuvîntul slav comun *snēgъ*, care are origine indo-europeană: vsl. *снегъ*, bg. *снег*, scr. *sneg*, rus. *снег*, ucr. *сніг* pol. *śnieg*, ceh. *sníh*, slovac. *sneh* (cf. lit. *snięgas*, got. *snaiws*, lat. *nix, ninguit* > rom. *nea, ninge*)⁵.

Cum poate fi explicat atunci faptul că tocmai în românește cuvîntul *zăpadă* a ajuns să însemne 'nea', alături de cuvîntul respectiv de origine latină? Pentru aceasta trebuie să pornim analiza de la verbul slav *zапasti* (*za-padъ*), *za-padati*, reținînd faptul că în română există un verb vechi *a zăpădi* 'a acoperi cu zăpadă, a troieni' (Tiktin, DA mss.): rămîne de stabilit în ce limbi slave, verbul respectiv sau derivatele lui se întrebunþează în mod concret atunci cînd e vorba de zăpadă.

În limba rusă, *Словарь русского языка* al Academiei de Știinþe dă pentru verbul *западать* — *занесть* și sensul de 'a fi acoperit, a fi troienit de ceva' și ilustrează acest înþeles cu cîteva exemple, toate referitoare la *зăpadă*⁶. În afară de aceasta, cuvîntul dialectal *падъ* are nu numai sensul de 'rîpă adîncă, văgăună', ci și unul arhaic — 'zăpadă cu fulgi mari'; de ex. *падъ валит*⁷.

¹ *Éléments de linguistique romane*, § 472.

² *Limba română*, I, p. 180.

³ „Orbis”, vol. II, nr. 2, 1953, p. 346–351. Cf. și K. V. Gorškova, *О некоторых работах Б. О. Унбегауна последних лет*, „Вопросы языкознания”, 1958, nr. 2, p. 127.

⁴ Ierul final (-ъ), fiind în poziþie slabă, ca și în cuvîntele *plugъ*, *trudъ* etc., nu putea fi redat în românește printr-un -ă. (Într-adevăr, *trudă* e un deverbaliv românesc de la *a trudi* și nu continuatorul direct al slav. *trudъ*).

⁵ Vezi I. Lekov, *Единство и национально своеобразие на славянските езици в техния основен речников фонд*, Sofia, 1955, p. 15; Vasmer, II 680.

⁶ *Словарь русского языка*, составленный Вторым Отделением Имп. Ак. Наук, vol. II, fasc. 6, St. Pb., 1902, col. 1628. Iată unul din exemple: *Една была в поле дороженька, Но у ма снегом западала* (poezie pop.).

⁷ Dal, III 7.

În ucraineană, în afară de *занад соня*, se întâlnește și dial. *занадъ* (fem.) cu înțelesul 'zăpadă mare'¹. În limba polonă se spune *deszcz pada* 'plouă' și *śnieg pada* 'ninge'; cf. și *zapaść*, *zapadać* cu sensul învechit 'a fi troienit de ceva (ex. de zăpadă)'².

În sîrbo-croată, *padati*, *zapadati* – *zapasti* se întrebuintează în mod concret și cu privire la zăpadă, ploaie, că și în slovenă : *zapadlo je mnogo snega*; de altfel limba slovenă prezintă două adjective – omonime, provenite din această temă verbală : *zapaden* 'apusean' și *zapaden* (*sneg*) cu sensul 'zăpadă care troienește, *sneg ki obleži*'³. Pentru dialectele macedonene din Albania de Sud, A. Mazon înregistrează în *Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud* (Paris, 1936, Index, p. 453) un cuvînt *zápat* 'froid' : *n'ésti zápat* 'il ne fait pas froid'. Dintre limbile slave de sud, numai bulgara prezintă cu sensul 'cade (zăpada, ploaia)' verbul *сали*⁴, ceea ce o deosebește de celelalte limbi slave învecinate.

Se poate, aşadar, considera drept stabilit faptul că în limba română a pătruns tocmai verbul *a zăpădi* cu sensul 'a acoperi cu zăpadă, a troieni, a cădea (despre zăpadă)'. Pe terenul limbii române s-a format un substantiv deverbativ fem. *zăpadă*, tot așa cum de la *a (se) trudi* s-a format *trudă*, de la *a pofti* – *poftă* etc.⁵, deverbativ întrebuițat într-un sens concret, specializat.

Un drum asemănător l-au parcurs și alte două cuvinte românești de origine slavă, *omăt* și *nămet(e)*, care se află însă pe diferite trepte ale acestei specializări semantice. Cu atât mai mult însă, ele confirmă drumul evoluției semantice parcurs de *zăpadă*. La aceste cuvinte se poate aplica așa-numita metodă a „cîmpului semantic” sau „asociativ” (Trier); ajungem, cu alte cuvinte, la principiul enunțat încă de mult de M. M. Pokrovski : „Cuvintele cu înțeles asemănător au, în general, o istorie semantică asemănătoare”⁶.

¹ De ex. *Tого року занадъ велика була* (Hrincenko, 611).

² I. Karłowicz, A. Kryński și W. Niedźwiedski, *Słownik języka polskiego*, vol. III, Warszawa, 1927, p. 208 (Pentru *paść-padać*, vezi vol. IV, 1908, p. 84).

³ Pleteršnik, II 859.

⁴ De ex. *Снегът величе обилино на едри парцили.* Vazov (RB, I 99). Cf. și observațiile lui R. I. Avanesov și S. B. Bernstein (*Лингвистическая география и структура языка*, p. 18–19) asupra deosebirilor dintre limbile slave în exprimarea ideii „plouă” : rus. *идет дождь*, pol. *pada deszcz*, ceh. *prší dešť*, bulg. *вали дъжд* (dial. *лети дъжд*), scr. *pada kîša* (dial. *pada dažd*) etc.

⁵ La aceeași concluzie a ajuns cu cărțiva anii în urmă regretatul acad. P. Skok în studiul citat care ne-a parvenit recent (p. 53, nota 58). Despre deverbativele românești de tipul celor de mai sus, vezi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Buc., 1954, p. 152.

⁶ M. M. Pokrovski, *Семасиологические исследования в области древних языков*, Moscova, 1895, p. 19; vezi și V. V. Vinogradov, *Из истории лексикологии*, p. 13.

În timp ce *zăpadă* predomină în partea sudică a teritoriului românesc, inclusiv Transilvania de sud, iar *nea* și-a restrâns aria într-o zonă din nord-vestul țării, în Transilvania de nord, Moldova și Bucovina se întâlnesc un alt cuvînt de origine slavă — *omăt*¹.

Deși din punct de vedere teritorial, acest cuvînt e mai apropiat de limbile slave de răsărit, e greu ca el să fie legat direct de cuvintele respective ucrainean și rus. Rădăcina verbală de la care derivă *omăt* este prezentă în sl. com. *meto*, *mesti* — *metati*², dar verbele cu prefix formate din această rădăcină și postverbalele respective diferă în limbile slave. Astfel, limba bulgară prezintă verbul *омета*, *омитан* 'a mătura'³, corespunzător rom. *a omăta* 'a troieni'⁴, dar nu are un postverbal de tipul lui *omăt*. În schimb, limbile rusă și ucraineană au *омет*, dar cu alte sensuri concrete, specializate: rus. 'clai de paie (<ceea ce e adunat la un loc)' și 'marginea halatului' (idem în ucr.)⁵.

În schimb, alte deriveate, cu alt prefix de la aceeași rădăcină verbală, ne explică atât sensul lui *omăt*, cât și pe acela al lui *nămet(e)* 'troian de zăpadă': cf. bg. *наем* 'troian de zăpadă, gunoi'⁶, scr. *nămet snega* 'troian de zăpadă' (unul din sensuri)⁷, ucr. *намести* — *наметаму*, rus. *намечту* — *наметать* 'a îngrămădi (măturind)', a troieni' (ex. rus. *намело снегом*, rus. dial. *наем* 'troian de zăpadă').

Așadar, *omăt* și *nămet(e)* înseamnă, de fapt, 'ceea ce a fost măturate (îngrămădit) de vînt, de viscol > troian de zăpadă' (prin specializare): *omăt* însă și-a lărgit din nou sensul în altă direcție, devenind sinonim al lui *nea* și *zăpadă*, în timp ce *nămet(e)* și-a păstrat sensul mai restrîns.

Nu e lipsit de interes să arătăm că o serie de exemple din textele vechi arată clar că *omăt* însemna încă, în mod restrîns, 'troian de zăpadă': cf. *De acolo nu-și putea afla cale pre voia sa, că pre cîmpu erau omeți mari* (Ureche, Let. 197).

Contextul ne îndreptățește să presupunem aceeași nuanță de sens în următorul exemplu din Creangă: *Fugeam înaintea popii de rupeam*

¹ Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 215—216 și harta alcăută pe baza materialului ALR (între p. 214—215).

² Vezi Borneker, II 40—41.

³ Vezi Gherov, III 361.

⁴ Vezi Tiktin, 1088.

⁵ Vezi Dal, II 601; Hrinchenko, 1162.

⁶ Gherov, III 190.

⁷ Ivec-Broz, I 784; cf. și *смет* 'troian de zăpadă etc.' (*ibidem*, II 431).

omățul de la o casă la alta (Amintiri, 21), deși în alte locuri, la același scriitor, cuvântul apare cu sensul generalizat de 'nea, zăpadă' ¹.

Ajungem astfel la concluzia formulată de B. O. Unbegau că substituția numelui latin al materiei prin cuvântul slav desemnând îngrămădirea formată din această materie nu e un fenomen izolat în limba română ².

Intr-adevăr, ca și *nea*, un alt cuvânt de origine latină *arină* (< arena) și-a restrîns treptat aria de răspîndire, păstrîndu-se în limba contemporană doar în graiurile transilvănene, mai ales în părțile nordice ³, în timp ce în restul teritoriului s-a extins cuvântul de origine slavă *nărip*, *nisip*.

Ca și în cazul lui *snēgъ*, toate limbile slave prezintă pentru această noțiune cuvântul slav. com. *pēškъ* ⁴. În schimb, pentru aceeași noțiune în limba română s-a stabilit un alt cuvânt slav, postverbal ca și cele precedente, de la verbul *nasypati*, corespunzător bulg. *nacun* 'prund sau nisip îngrămadit pentru a ridica terenul, terasament', scr. *nasap*, *nasip* 'terasament, prund sau nisip adus de apă' ⁵. Astfel, numele îngrămadirii formate dintr-o anumită materie a devenit în românește numele materiei însăși ⁶.

În unele cazuri avem de-a face cu o simplă metonimie, ca de pildă, în cuvântul *scovardă* 'un fel de plăcintă', care nu mai înseamnă ca în limbile slave 'tigaie', ci 'ceea ce se află în tigaie' (metonimia „conținător > conținut”) : vsl. сковрада, cf. rus. сковорода etc.

Alteori întîlnim un alt gen de metonimie, mult mai rară — „obiectul produs > ființa producătoare” : *păianjen* e o formă contaminată dintre vechiul cuvânt *paing* (< slav. *pajokъ*) ⁷ și *painjină* (inv.) 'pînză de păianjen'

¹ Din punctul de vedere al limbii române actuale comune se poate vorbi doar de o anumită nuanță, existentă în acest cuvânt, față de *nea* și *zăpadă*. Maestrul Mihail Sadoveanu chiar presupune existența anumitor diferențe semantico-stilistice între cele trei cuvinte: „Diferențiere bănuesc că se face între *zăpadă*, *omăț*, *nea*”. (În legătură cu limba literară, în *Evocări*, Buc., 1954, p. 36).

² *Les noms de la neige en roumain*, p. 350.

³ Vezi ALRn I 9 ; ALRMn I 3.

⁴ Vsl. пѣсъкъ, bg. пясък, scr. pesak, sloven. pesek, rus. песок, ucr. пісок, pol. piasek, ceh. pisek etc. Cf. I. Lekov, *Единство и своеобразие*, p. 18 ; Vasmer, II 347.

⁵ Vezi Gherov, III 226 ; BTR, 432 ; Ivec.-Broz, I 767.

⁶ În limba română veche aria de răspîndire a cuvîntului *arină* era mai extinsă decît astăzi. (Vezi exemple în DA, t. I, partea I, p. 253). Cum a putut să se producă o asemenea ținlocuire de termeni se poate vedea după corelația pe care am observat-o în graiul comunei Dăișoara (reg. Stalin) : aici ambele cuvinte coexistă, dar *nisip* denumește numai nisipul de riu, pe cind *arină* înseamnă 'pămînt argilos fără micos' (care se aşternea în trecut în casele țărănești sau pe prispă).

⁷ Vezi Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, Buc., 1925, p. 8 ; cf. P. I. Cernîh, *Очерк русской историч. лексикологии*, p. 50.

(cf. bg. *наясина*). Un caz similar se întâlnește în limba franceză unde *araignée* 'păianjen' < pînză de păianjen' a înlocuit pe *araigne* 'paing'¹.

Caracterul aparte al evoluției semantice a unor cuvinte în limba română se poate explica uneori prin legăturile lor frazeologice cu alte cuvinte. Astfel, *beznă* înseamnă, la început, ca și în limbile slave, 'prăpastie, adincime fără fund' (concret 'iad').

De ex.: ... *Ci să te duci, unde și-i locul gătit în tartar, la fundul beznii...* (Avestița, aripa Satanei. Gaster, Cr. II 172).

Însă, într-o expresie ca *întuneric beznă* 'intunecime adincă' sensul cuvîntului *întuneric* s-a extins și asupra lui *beznă*, care a ajuns să se întrebuițeze și singur cu acest înțeles, „preluind” oarecum sensul cuvîntului determinat².

Iată un exemplu de întrebuițare a expresiei în întregime:

*Era intuneric beznă,
Ş-apoi... să-mi spui pe su/let:
Era să las pe plac
La lupi în codri vaca,
Ori ce era să fac?*

(Coșbuc, Baladă).

Și *beznă* singur, cu sensul de 'întuneric':

(La cinematograf):

*Se face beznă. Tremurând apare
Pe pînza albă fără nicio cută
Un domn cu cioc.*

(Topirceanu, Parodii originale).

Printre adjectivele împrumutate din dialectele sud-slave răsăritene, care și-au modificat simțitor înțelesul, poate fi citat *mîndru*, care a parcurs un drum lung și complicat în evoluția sa semantică (cf. vsl. мъдръ 'intelligent, înțelept').

E posibil ca în textele vechi sensurile de „înțelept”, „înțelepciune” ale cuvintelor *mîndru*, *mîndric* să fi fost livrești și să-și datoreze existența influenței slavone culte.

Cf. *Fiji... mîndri ca șerpii* (Coresi, Cazania, 1564)³.

Cf. de asemenea în Codicele Voronețean (1550): *Iard se nescinre de roi lipsit u iaste de mîndrie*, frază care în Biblia de la București (1688)

¹ Cf. Nyrop, Gramm. hist., IV, p. 207.

² Cf. și Bourciez, Élém. de ling. romane, § 79.

³ Vezi Densusianu, HLR, II, 457.

apare modificată astfel : *Iară de se lipsește cineva dentru voi de înțelepciune*¹.

În textele vechi cuvântul *mîndru* apare și cu sensul de 'priceput, știitor', care reprezintă prima treaptă în lărgirea sensului său : *Mîndri simt* (= sănt) *a face rău, iar a face bine simt neștiutori.* (Propovedanie, c. 1600—1650. Gaster, Cr. I 141).

Treapta următoare în evoluția sensului e 'plin de încredere, mulțumit de însușirile proprii' (căci cine e intelligent, priceput, știitor, poate fi și plin de încredere în sine). De aici, înțelesul a evoluat, după toate probabilitățile, în două direcții : una, depreciativă — 'cu încredere *exagerată* în însușirile proprii, fudul, îngîmfat'.

Cf. *Plini de toate nedreptățile... şopotitori, clevetnici, urîți de dumnezeu, dosăditori, măreți, mîndri, începători de răutăți...* (Mss. ante 1618. Gaster, Cr. I 50).

A doua direcție a evoluției sensului a dus la o și mai mare lărgire a lui în sens „pozitiv” : 'frumos, minunat, falnic, măreț'.

Cf. *Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mîndră și binecuvîntată între toate țările.* (Bălcescu, Istoria Românilor..., Opere, vol. V, 1953, p. 207).

În limba populară (poetică) adjecțivul *mîndru* se întrebuinteaază, cu acest din urmă sens, ca determinativ al substantivelor *flăcău, fată* etc. :

*Mîndru ciobănaș
Din fluier doinaș!*
(Mănăstirea Argeșului).

Sau :

*Mîndră copiliță,
Albă la peliță,
Neagră la cosiță.*

(Miorița, „Moldova”, III, 1922, p. 306).

De aici e un singur pas pînă la substantivizarea adjecțivului, care ajunge să însemne : *mîndru* — '(flăcău, bărbat) drag, iubit', *mîndră* — '(fată, femeie) dragă, iubită'² :

*Lună — luniță,
De-ai și coroniță
La mîndra-n cosiță.*

(Cîntec popular, „Gazeta lit.”, 15. III. 1956).

¹ Exemplele sunt date de L. Șâineanu în cunoșcuta sa lucrare *Incercare asupra semasiologiei limbii române* (Buc., 1887), p. 202 și urm. Folosind un bogat material din textele vechi și din creația populară orală, Șâineanu face o bună prezentare a sensurilor cuvântului românesc, dar, conform schemei sale, el încadrează cuvântul la capitolul „Degenerarea cuvintelor”.

² Cf. și diminutivele *mîndrușă, mîndrulică, mîndruleană*.

Prin urmare, în urma unei lungi „înlănțuirii” („enchaînement”) de sensuri, cuvântul *mîndru* s-a îndepărtat destul de mult de semnificația inițială. „Verigile intermediare” se găsesc însă chiar în limba română și, afară de primul sens, învechit, toate celelalte sunt vii în limba română actuală.

Vom da, în sfîrșit, cîteva exemple din domeniul verbelor.

Pînă în prezent nu există încă o explicație suficientă pentru evoluția semantică a verbului *a (se) grăbi*. În luerările mai vechi se trecea simplu *a grăbi* < vsl. *грабити* ‘rapere’¹, considerînd, probabil, că schimbarea sensului s-a produs în întregime pe terenul limbii romîne. Așa credea, de pildă, S. Pușcariu². Lucrurile însă nu stau chiar așa. Începutul acestei modificări semantice îl găsim încă în limbile slave de sud; fără cercetarea acestei treceri treptate de la o nuanță la alta în însesi limbile slave nu poate fi înțeles cuvântul romînesc, care s-a rupt complet de sensul inițial slav.

Într-adevăr, în limba bulgară *грабя* are o sferă semantică mai largă, decit verbul vsl. *грабити* sau rus. *грабить* ‘a răpi, a jefui’: în afară de sensul ‘a răpi, a jefui, a înhăța’, limba vorbită prezintă și sensul ‘бърже вървя, тичам силено’ (a merge repede), iar forma reflexivă *грабя се* înseamnă de asemenea ‘a se repezi, a merge repede’, cf. *къде си се грабнал така?*³ În sirbo-croată *grabiti* înseamnă nu numai ‘a jefui, a apuca’, ci și ‘a merge repede’, cf. *grabiti momak što mu noge daju*⁴, iar *grabiti se* are de asemenea înțelesul ‘a se repezi pentru a apuca de la celălalt’ (refl. reciproc)⁵.

Așadar, trebuie să pornim nu de la cuvântul atestat în slava veche (care prin însăși natura textelor nu poate să prezinte toate sensurile existente în limba vie a poporului), ci de la totalitatea sensurilor cuvântului în limbile slave, în primul rînd, în cele meridionale. În ceea ce privește limba română, ea a generalizat ultimul sens.

La început, verbul a trebuit să-și păstreze nuanța de verb de mișcare (intranzitiv) — ‘a se grăbi (mergînd)’. De ex. :

*Apoi și crdiasa iată
Vîne frumos Imbrăcată
.....
Câtră locul său grăbește.*

(I. Barac, Arghir și Elena, 1800).

¹ Vezi, de pildă, Candrea, 554. Tiktin, 695, dă și el această etimologie, dar se îndoilește de justițea ei: „semasiologisch bedenklich ist”.

² *Études de linguistique roumaine*, Cluj-Buc., 1937, p. 370.

³ Mladenov, Tâlk. 465.

⁴ *Rječnik*, II 353–355.

⁵ Ivec.-Broz, I 334.

Sau în forma reflexivă :

*Prea tare nu vă grăbiți,
Ci fiți buni și zăboviți.*

(Jarnsk-Bîrseanu, Doine, 494).

De aici, verbul a devenit cu ușurință tranzitiv :

- (1) *Îl luă de braț, grăbindu-l.*
- (2) *A grăbi pașii.*

Din verb motor, *a (se) grăbi* a devenit cu timpul un verb cu valoare largită 'a face repede o acțiune, a urgență', cu o întrebuițare devenită generală¹.

Verbul *a obosi* prezintă, de asemenea, o evoluție semantică aparte. Corespondentele lui, derivate din rădăcina *bos-* 'descult', se găsesc numai în limbile slave de sud : bg. *обося*, *обосява*² 1. a rămânea desculț ; 2. (despre vitele de muncă) a se despoteovi ; 3. (fig.) a sărăci³ ; scr. *oboseti*, *obosim* 1. a rămâne desculț ; 2. a se despoteovi⁴ ; sloven. *obositi se* 'a se despoteovi'⁴. Așadar, nici o limbă slavă nu prezintă sensul pe care verbul îl are în românește și dacă, de obicei, veriga intermediară se găsește în una din aceste limbi, de astădată ea n-a putut fi încă descoperită. Probabil că evoluția sensului a avut loc în astfel de sintagme ca bg. *ео.тъм е обося* „boul s-a despoteovit” sau scr. *obosio mi konj* „mi s-a despoteovit calul”, care au putut să ajungă și însemna „calul (boul) a mers atât de mult și obositor că s-a despoteovit > calul (boul) a ostenit”⁵.

E probabil că chiar în românește verbul s-a întrebuițat la început numai cu privire la animale, după cum par a dovedi unele atestări din textele vechi.

Comp., de pildă, la Ureche : *Și după multă goană... o au scos la șesul apei Moldovei. Acelea fiindu hiara [=zimbrul] obosită, au ucis-o...* (Let. 60).

În exemplul următor apar, în același context, cele două verbe sinonime : *a osteni* (despre oameni) și *a obosi* (despre animale) ; diferența dintre ele pare a nu fi numai de ordin stilistic :

[*Seroafă*] se zmînci de în mîna Eniei ; el o goni tocma 4 mile pînă osteni, și seroafa obosi de căzu... (Moza, Cronica, 1620, Gaster, Cr. I, 53).

¹ Cf. și derivatul postverbal *grabă* și locuțiunile adverbiale *de grabă*, *în grabă*.

² Gherov, III 306 ; BTR, 438 ; RB, II 310, 311.

³ Ivec.-Broz, I 839 ; Rječnik, VIII 430.

⁴ M. Pleteršnik, I 739.

⁵ Comp. versurile populare românești :

*De cind trec la mindra dealul
Mi s-a despoteovit calul,*

în care ideea de oboseală, după un umblet îndelung, rezultă din întreg contextul.

Dat fiind că *a obosi* era sinonim cu *a (se) osteni*, cel puțin într-o parte a semnificației sale, acesta din urmă având o sferă mai largă, primul să ajuns să fie întrebuițat și cu privire la oameni.

Cf. *Deci după ce s-au înștiințat vestire morții, Ahileu au obosit, s-au nebunit de durere...* (Virnav, *Zăbava fandasică*, 1802. Gaster, Cr. II, 196).

Chiar și în acest caz, *a obosi* păstrează pînă astăzi nuanța de epuizare mai puternică decît *a osteni*: *Cel ostenit cu greu ar mai putea lucra; cel obosit nu mai poate lucra de loc* (Tiktin, 1072).

Datele *Atlasului lingvistic român* confirmă faptul că în graiurile populare cea mai largă circulație o are verbul *a osteni* (vorbind despre oameni). Din harta 140 ALRM I rezultă că *sînt ustenit, sînt ostenit, ostenesc* alternează cu *sînt obosit, obosesc* în Muntenia, sudul Moldovei, sudul și centrul Transilvaniei; în apusul Transilvaniei se întrebuițează mai ales *sînt ustenit, ustenesc*, iar în centrul și nordul Moldovei și Maramureș — *sînt trudit*. *A obosi* e răspîndit numai în partea sudică a țării, ceea ce-l leagă direct de limbile slave de sud (singurele în care verbul corespunzător se întîlnește), indicînd o pătrundere mai tîrzie în limba română față de *a osteni*.

Cazuri ca cele trecute în revistă mai sus nu sunt unice între elementele slave din limba română, atât în rîndul substantivelor, cât și al verbelor și adjecțiivelor. Cele cîteva exemple n-au avut rolul decît să ilustreze că de complexă a fost „soarta” acestor cuvinte în limba română. Apare astfel evident faptul că ele au o istorie a dezvoltării semantice bogată pe terenul limbii române și că ridică uneori probleme interesante chiar pentru semasiologia limbilor slave în ansamblu.

Se poate spune, în acest sens, fără exagerare, că studiul mai amânat al laturii semantice a acestor cuvinte (ca și a celor împrumutate de limbile maghiară și albaneză) poate aduce o contribuție la lexicologia și semasiologia comparată a limbilor slave. Teritoriul de răspîndire al limbii române, ca și al limbii maghiare, se află între limbile slave meridionale, răsăritene și apusene, deci pe un teritoriu peste care pot trece diverse izoglose ale fenomenelor lingvistice slave¹.

La observațiile care s-au făcut pînă acum cu privire la fonetica elementelor slave din limba română și care pun o serie de probleme pentru

¹ Cf. A. Mellet, *Le slave commun*, ed. 2, Paris, 1934, p. 1–2; N. van Wijk, *Les langues slaves. De l'unité à la pluralité*, ed. 2, Haag, p. 28 urm.; R. I. Avanesov și S. B. Bernstein, *Лингвистическая география и структура языка*, p. 23–24.

studiu foneticii și al dialectologiei limbilor slave în ansamblu¹, pot fi adăugate o serie de considerații privitoare la evoluția semantică a cuvintelor slave însesi.

Fără a renunța la tezele semasiologiei tradiționale, se impune în viitor folosirea mai largă a noilor metode lingvistice aplicate la vocabular: analiza comparativ-istorică, geografia lingvistică, analiza legăturilor sintactice ale cuvintelor în textele vechi de limbă, „cîmpurile semantice” etc. În această cercetare este foarte important să se arate cauzele specifice ale evoluției sensurilor cuvintelor respective, condiționarea lor socială și materială, căile concrete de realizare a unei astfel de evoluții. E un lucru îndeobște recunoscut că, mai ales în dezvoltarea laturii semantice a cuvintelor, un rol important îl joacă condițiile istorico-sociale cît și cele psihologice, alături de cele lingvistice propriu-zise.

O atenție deosebită trebuie acordată relevării așa-numitei „verigi intermediare”², în evoluția semantică a cuvintelor de origine slavă din limba română. Centrul de greutate trebuie mutat de la considerațiile abstrakte la analiza multilaterală istorică și comparativă a sensurilor cuvintelor în însăși structura semantică a lexicului limbilor slave, ceea ce poate da adesea cheia explicării evoluției ulterioare a cuvîntului în limba română și la analiza concretă a „comportării” cuvintelor pe terenul limbii române.

Cercetarea cuvintelor de origine slavă în corelație cu cele moștenite din latină, cu cele autohtone sau împrumutate din alte limbi (raporturi de sinonimie, colizie, legături asociative etc.) poate duce la o înțelegere mai profundă a evoluției limbii române în ansamblu.

II. DESPRE NUMĂRUL ȘI „CIRCULAȚIA” CUVINTELOR DE ORIGINE SLAVĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Caracterul neomogen al vocabularului românesc a atras de multă vreme atenția filologilor și oamenilor de cultură din țara noastră și din străinătate. Cu trei veacuri în urmă marele cronicar moldovean Grigore Ureche scria pe bună dreptate: „Așijderea și limba noastră din multe

¹ Materialul românesc este folosit pe larg în rezolvarea unor probleme de fonetică comparată a limbilor slave în lucrări de ansamblu ca acelea ale lui A. Meillet, O. Hujer, A. M. Seлищев, A. Vaillant, pentru a nu vorbi decât de cele apărute în ultimele decenii.

² Asupra problemei „verigii intermediare” în evoluția semantică a cuvintelor vezi articolul lui R. A. Budagov, *О так называемом „промежуточном звене” в смысловом разумении слов*, în *Сборник статей по языкоznанию. Профессору Московского Университета, академику В. В. Виноградову*, Moscova, 1958, p. 73–85.

*limbi ieste adunată și ne ieste amestecat grail nostru cu al vecinilor de primprejur, măcară că de la Rîm ne tragem, și cu ale lor cuvinte n-i-s amestecate*¹. Observația simplă a bătrînului eronicar, ca și a celor care i-au urmat, era bazată pe observarea unor stări reale din limba „rumînească”, în care se recunoșteau cu ușurință cuvintele de origine latină², care formează temelia limbii române, dar alături de care se distingea cu ușurință numeroase cuvinte împrumutate de la alte popoare, cu care locuitorii Daciei romanizate au venit în atingere.

Impresionați de numărul considerabil de cuvinte provenite din diverse limbi vecine și căutând să fundamenteze și din punct de vedere statistic teza privitoare la caracterul romanic al limbii române, unii lingviști și filologi au căutat în decursul ultimelor două secole să stabilească proporția elementelor latine din limba română, alături de cele de altă origine, în primul rînd slave.

Primul, care a pus problema proporției elementelor lexicale din limba română, a fost I. Hinkulov, care în prefața cărții sale *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*, apărută la St.-Petersburg în 1840, afirma: „Din punct de vedere *material*, adică al masei cuvintelor, limba română este, în primul rînd, o ramură a latinei” (p. III). Și mai departe: „În general, în privința numărului cuvintelor care formează limba română, se poate admite următoarea proporție aproximativă: de la 4/10 pînă la 5/10 sunt latine, circa 3/10 — slave, iar restul sunt împrumutate în cea mai mare parte din limbile: maghiară, turcă și greacă. Un astfel de amestec este, după toate probabilitățile, o urmare a unei îndelungi conviețuirii a românilor cu diferite popoare...” (p. VIII)³. Dacă se ține seama de starea limbii române literare din prima jumătate a sec. al XIX-lea, se poate spune că aprecierile approximative ale lui I. Hinkulov nu sunt lipsite de fundament, ele fiind bazate pe o observație directă, empirică a limbii române.

Cîțiva ani mai tîrziu, I. Heliade Rădulescu se ocupă și el de numărătoarea cuvintelor străine în limba română, dar cu totul în alte scopuri. În al său *Vocabular de vorbe straine în limba romîndă*, apărut în 1847, Heliade

¹ *Letopisul Tării Moldovei*, ed. a II-a P. P. Panaiteșcu, ESPLA, 1958, p. 67.

² Vezi și: Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*, în *Opere*, ed. P. P. Panaiteșcu, ESPLA, 1958, p. 269 urm.; Stolnicul C. Cantacuzino, *Istoria Tării Românești*, citat în *Scriitorii români despre limbă și stil*, culeg. de Gh. Bulgar, Buc., 1937, p. 47—48; Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ESPLA, 1956, p. 281 urm. (Cap. „Despre graful moldovenesc”).

³ Vezi și prima listă de cuvinte slave în limba română (peste 500 de cuvinte nederivate) aparținând aceluiași autor: *Собрание славянских первообразных слов, употребляемых в валахо-молдавском языке*, în *Собрание сочинений и переводов, в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке*, St.-Pb., 1840, p. 174—200.

strînsese circa 1200 cuvinte străine, în primul rînd slave, pe care propunea — conform tendințelor sale puriste, italienizante — să fie excluse din vorbirea curentă¹. Se știe însă că această încercare antiștiințifică și opusă bunului simț, ca și strădaniile de mai tîrziu ale latiniștilor (A. T. Laurian și I. C. Massim), care au proscris cuvintele de altă origine decît cea latină într-un *Glossariu* (1871), au fost respinse de opinia publică romînească și luate în derîdere de marii noștri scriitori și filologi ai vremii (A. Russo, C. Negrucci, V. Alecsandri, Al. Odobescu și alții)².

În această atmosferă de purism academic apare în 1879 volumul al doilea al cunoșcutului dicționar etimologic al lui A. de Cihac³, care inaugurează, de fapt, studiul științific al istoriei vocabularului romînesc în țara noastră. În prefată scrisă pentru acest al doilea volum, Cihac stabilește, ca și Hinkulov, o proporție aproximativă a elementelor lexicale din limba română, bazată pe dicționarul său, proporție care a devenit curînd un loc comun în toate discuțiile lingvistice din deceniile următoare: din cele 5 765 cuvinte înregistrate în dicționarul său, Cihac stabilea că 1/5 sunt latine, 2/5 slave, 1/5 turcești, iar restul de 1/5 maghiare, neogrecești și albaneze. Neconcordanța acestei statistici constiincioase a lui Cihac cu situația reală a faptelor se datorește nu atât lipsurilor concrete în stabilirea etimologilor, cît faptului că dicționarul cuprindea un număr prea mic din vocabularul limbii romîne și că pe atunci nu existau lucrări lexicografice care să fi permis o anumită determinare numerică a acestuia.

Cu toate acestea, teza lui Cihac a constituit o lovitură puternică dată pozițiilor latiniștilor.

În aceste condiții, marele nostru filolog B. P. Hasdeu a formulat pentru prima dată un alt principiu, care să aducă corectivele necesare statisticii lui Cihac și să dovedească importanța de netăgăduit a fondului latin din limba română. Aceasta e celebra teorie a „circulației cuvintelor”⁴, ilustrată prin textul a două poezii populare, din care reiese că elementele latine au un coeficient de circulație mult mai mare decît cele slave etc.; lucrul acesta este pentru noi astăzi mai mult decît evident ceea ce nu micșorează însă cu nimic deosebita importanță a principiului lui Hasdeu, a cărui expresie, realizată cu alte mijloace și în alte scopuri, o găsim

¹ Vezi *Opere*, t. II, ed. D. Popovici, Buc., 1943, p. 319–367.

² Vezi, printre altele, L. Șâineanu, *Istoria filologiei romîne. Studii critice*, ed. 2, Buc., 1895, p. 190 urm.

³ *Dictionnaire d'etymologie daco-romane*: I. *Éléments latins...*; II: *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort s/M., 1870–1879.

⁴ *Cuvinte den bătrini*, tom. III, partea I, Buc., 1881, p. 91–105 („Limba în circulațiune”). Cf. și *Elymologicum Magnum Romaniae*, t. I, Buc., 1887, p. XLVI–LVIII (Introducere, III: „În ce constă fisionomia unei limbi”).

în diversele lucrări recente de statistică a vocabularului¹. Limitată însă la cîteva exemple extrase din poezia populară (deci din texte omogene), această teză ascundea însă în sine tendința de a minimaliza rolul și locul elementelor slave, maghiare etc. în lexicul limbii române.

În forma în care era expusă și cu argumentele aduse, ea nu putea contribui la studierea obiectivă a cauzelor cultural-istorice care au dus la pătrunderea în limba română a unui mare număr de imprumuturi din diverse limbi, la stabilirea valorii reale a unei sau altei categorii de imprumuturi.

Cercetătorii care au continuat la noi drumul deschis de Hasdeu, au adus, pe lîngă argumente bine fundamentate, și unele teze fără putere probantă sau de-a dreptul necorespunzătoare. De altfel, „latinitatea” limbii române nu poate fi pusă la îndoială, atât în ceea ce privește structura gramaticală, cît și în privința fondului stabil și curent al vocabularului („fondul lexical principal”), căci, aşa cum spunea S. Pușcariu, „... și în privința tezaurului lexical, limba română nu e mai romanică, nici mai puțin romanică decât limba italiană, franceză sau oricare alta din limbile neolatine, ci *pur și simplu romanică, fără comparativ, căci noțiunea «romanic» e absolută și nu sufere gradație*”². Dar S. Pușcariu greșea crezind că, printr-o simplă statistică bazată pe cîteva texte de cîte o pagină luate din operele scriitorilor clasici (Coșbuc, Ispirescu, Creangă), va dovedi frecvența exclusivă (circa 90%) a elementelor de origine latină în limba română.

Se știe astăzi că lucrările de statistică în lingvistică pot avea valoare numai în cazul operațiilor cu numere mari, ceea ce permite restrîngerea la maximum a elementului „întîmplare”³.

Și totuși, continuând a merge pe același drum⁴, D. Maerea a extins mai tîrziu calculele de acest fel la întreaga operă poetică a lui M. Eminescu,

¹ Cf. P. Guéraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954; H. H. Josselson, *The Russian word count and frequency analysis of grammatical categories of standard literary Russian*, Detroit, 1953 (v. rec. lui L. A. Novac și R. G. Piotrovski, în „Вопросы языкоизнания”, 1958, nr. 3, p. 133–5); Marc Vey, *À propos de la statistique du vocabulaire tchèque*, RÉS, XXXIV, 1–2, 1957, p. 150 urm. (Unele observații pe marginea lucrărilor, nepublicate încă, a lui J. Jelínek, J. V. Bečka și M. Těšitelová, *Frekvence slov, slovných druhů a tvarů v českém jazyce*).

² LR, I, p. 194.

³ Cf. R. G. Piotrovski, rec. cit., p. 134; M. Vey, lucr. cit., p. 150: pentru statisticile lor cei trei autori cehi au despușat 75 texte aparținând unui număr de 8 genuri literare; dicționarul de frecvență cuprinde circa 27 000 cuvinte întîlnite cel puțin de două ori printre cele 1 623 527 cuvinte întîlnite în cele 75 texte.

⁴ Vezi și D. Mazilu, *Luceafărul lui Eminescu. Expresia gîndirii, text critic și vocabular*, Inst. de ist. literară și folclor, 9, Buc., 1937. (Pe baza numărătorii elementelor latine și a celor nelatine din cunoșeală poem eminescian, D. Mazilu ajungea la concluzii cu totul formaliste și neștiințifice privitoare la tonalitatea poetică a textului).

cuprinsă în volumul I publicat de Perpessicius¹ (numai poeziile publicate în timpul vieții poetului), ajungind la astfel de rezultate: din cele 3 607 cuvinte întrebuițate de Eminescu în poeziile sale, 48,68% au origine latină, 16,81% — slavă, 11,97% — franceză etc.; în ceea ce privește circulația (numărul total al atestărilor celor 3 607 cuvinte fiind de 33 846), tabloul ar fi următorul: 83% au origine latină, 6,93% — slavă, 2,52% — franceză etc.². Toate acestea sunt adevărate, dar aceste cifre sunt oare suficiente pentru limba română în ansamblu, nu numai în forma ei literară, ci și în multiplicitatea graiurilor populare?

De altfel, chiar din lucrarea lui D. Macrea, care a făcut statistica cuvintelor limbii române după dicționarul lui Candrea, cel mai complet la acea dată, rezultă că în acest dicționar sunt înregistrate 43 269 cuvinte, dintre care 24 311 cuvinte nederivate, iar 18 958 derivate și variante. În comparație cu aceste cifre, numărul total de cuvinte din poeziile lui Eminescu apare relativ limitat, fapt datorită, în primul rînd, însăși tematicii poeziei eminesciene, precum și altor cauze generale (specificul limbajului poetic în a doua jumătate a secolului trecut etc.). Într-adevăr, un neologism cult cum e cuvîntul *amor* se întâlnește la Eminescu foarte des (alături de cuvîntul popular de origine slavă — *iubire*), în timp ce *plug*, de pildă, apare în poeziile antume doar de două ori³. În același timp, cele cîteva milioane de țărani români întrebuițează acest cuvînt, ca și multe altele, în fiecare zi de nenumărate ori. Unde e atunci „universalitatea” metodei statistice după texte poetice?

În ceea ce privește proporția elementelor de origine latină, slavă etc. în limba română, după dicționarul lui Candrea, D. Macrea a stabilit următoarele: 20,58% au origine latină, 16,41% — slavă, 29,69% — franceză etc.⁴.

În linii mari, trebuie să admitem că această statistică e mai mult sau mai puțin conformă cu realitatea; trebuie avut însă în vedere că multe indicații etimologice sunt date de Candrea cu aproximație, în par-

¹ M. Eminescu, *Opere*, I. *Poezii tipărite în timpul vieții*. Ed. critică îngrijită de Perpessicius, Buc., 1939.

² D. Macrea, *Circulația cuvintelor în limba română*, extras din rev. „Transilvania”, an. 73, Sibiu, 1942, p. 11—14, 22. Vezi și: idem, *Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii române*, SCL, V (1954), 1—2, p. 12—13.

³ *Opere*, I, 59/10, 149/33 (vezi Cartoteca Dicționarului limbii lui Eminescu — Inst. de lingvistică, București). Trebuie subliniat, cu această ocazie, că dacă vrem să studiem vocabularul lui Eminescu sub aspectul statistic, trebuie să luăm în considerație tot ce a lăsat el scris (poezii, nuvele, articole politice și literare, scrisori etc.), nu numai opera poetică antumă.

⁴ În afară de articolele citate mai sus, vezi și D. Macrea, *Fizionomia lexicală a limbii române*, DR, X, partea a II-a, p. 362—373; idem, *Despre originea și structura limbii române*, LR, III, 1954, nr. 4, p. 27.

ticular, în ceea ce privește cuvintele de origine slavă. În ceea ce privește cuvintele de origine franceză, D. Macrea, urmându-l pe Candrea, exagerează în mod evident (multe franțuzisme nu se întrebuiștează azi, iar multe socotite ca atare sunt cuvinte internaționale)¹.

În sfîrșit, trebuie să ne oprim aici asupra lucrării acad. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (1954), în care autorul dă, printre altele, o clasificare după origini a cuvintelor aparținând „fondului principal lexical”, adică a celor mai stabile și mai larg întrebuiște unități lexicale ale limbii române. Fără a discuta aici criteriile alegerii cuvintelor în această lucrare și ale granițelor „fondului principal lexical”, putem să luăm în considerare rezultatele la care a ajuns autorul: din numărul total de 1 419 cuvinte² considerate ca făcind parte din „fondul principal lexical”, 827 cuvinte, adică 58,21% au origine latină; 305, adică 21,49% sunt de origine slavă etc. (cele două grupe împreună realizează un număr de 1 132 cuvinte, adică 79,70% din „fondul principal lexical”)³.

Din aceste statistici se poate trage concluzia că elementele slave au pătruns adinc în sistemul lexical al limbii române și că chiar într-o listă selectată dintre cele mai stabile, mai întrebuiște și mai productive cuvinte ale limbii române, elementul slav reprezintă mai mult de o treime din numărul cuvintelor moștenite din latină (21,49% față de 58,21%)⁴. Proportia lor crește cu cât largim cercul cuvintelor luate în considerație (vezi și corelațiile stabilite în nota precedentă), în aşa fel, încât, raportate la întreg vocabularul limbii române (după dicționarul lui Candrea), elementele slave reprezintă 16,41%, în timp ce elementele latine le depășesc doar cu cîteva procente (20,58%).

Totuși, prin sine însele, listele respective și statisticile de acest fel, deși sunt deosebit de instructive, nu ne permit să ne facem o idee cât de completă asupra „vieții” reale a cuvintelor slave în limba română, asupra valorii și întrebuișterii lor. Acest lucru poate fi făcut doar printr-o analiză complexă a diverselor grupe de cuvinte slave, a corelației lor cu celelalte cuvinte ale limbii române și în primul rînd cu cele aparținând fondului

¹ Vezi Al. Graur, *Încercare*, p. 34–35.

² Aveni în vedere lista cea mai largă de cuvinte (lista cea mai restrînsă are un număr de 964 cuvinte, iar cea mijlocie – 1181 cuvinte).

³ Vezi listele și statisticile autorului la p. 48–59. Cf. corelațiile dintre cele trei liste:

I: 964–827 (68%) lat., 192 (19,92%) slave

II: 1181–731 (61%) lat., 245 (20,75%) slave

III: 1419–827 (58%) lat., 305 (21,49%) slave.

Așadar, în timp ce procentul cuvintelor de origine latină scade de la 68% la 58%, la cele slave el crește de la 19,92% la 21,49%.

⁴ Vezi și Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 61.

latin, care constituie nucleul de bază al lexicului limbii române. Tocmai sub acest raport au fost studiate, în paginile acestei lucrări, elementele lexicale de origine slavă în limba română. Glosarul cuvintelor de origine sud-slavă pătrunse în epoca veche, tipărit la sfîrșitul lucrării, cuprinde circa 600 cuvinte nederivate; el este însă departe de a fi complet.

Aspectul numeric joacă, fără îndoială, un rol important, dar datele lui sunt insuficiente. Mai mult, ele sunt de cele mai multe ori relative, deoarece vocabularul limbii se află într-o mișcare continuă. În ceea ce privește împrumuturile vechi sud-slave, multe din ele au încetat de mult de a mai fi „slave”, adică de a fi percepute ca elemente „străine”. Altele, fie au devenit arhaisme, fie sunt dialectale. În sfîrșit, în regiunile de vecinătate și de interferență între poporul român și popoarele slave (bulgar, sîrb, ucrainean) s-au făcut și se fac numeroase împrumuturi, care se răspîndesc pe o arie mai mult sau mai puțin extinsă; în limba literară actuală au pătruns și continuă să pătrundă o serie de împrumuturi din limba rusă.

Așadar, depinde totdeauna pe baza cărui material lexical se face statistică. Astfel, putem, de pildă, să calculăm cîte cuvinte moștenite din latină și cîte cuvinte de origine slavă etc. se află în noul *Dicționar al limbii române moderne*, care cuprinde circa 50 000 cuvinte (inclusiv derivatele românești). Am obținé, în acest caz, o imagine statistică a vocabularului „limbii române moderne”¹ din punct de vedere al originii elementelor sale lexicale. Din ea vor lipsi însă numeroase dialectisme, cuvinte arhaice, care au circulat cîndva etc. Totuși, coroborată cu alte statistici referitoare fie la fazele mai vechi ale limbii române, fie la aspectul dialectal, o astfel de statistică ar putea fi instructivă. Același procedeu trebuie aplicat și în cazul cînd se urmărește frecvența cuvintelor în limba română: textele trebuie să fie cît mai multe și mai variate și să aparțină diverselor stiluri ale limbii scrise și vorbite. În ceea ce privește elementele vechi sud-slave, rămîne ca un adevăr bine stabilit că ele se întîlnesc într-un procent mult mai mare în dialectele populare, decît în limba literară modernă, care se deosebește simțitor, din acest punct de vedere, de limba scrisă din sec. XVI—XVIII. Or, pentru istoria limbii și a poporului român nu atît statisticile pe baza limbii literare contemporane pot să ne furnizeze material de nădejde, cît studierea atentă a elementelor slave de-a lungul întregii istorii scrise și nescrise a limbii române.

¹ Fără derivate, am extras din acest dicționar circa 3 000 cuvinte de origine slavă (inclusiv împrumuturile din rusă, ucraineană etc.). Această listă devine însă mult mai mare prin adăugarea cuvintelor de origine slavă înregistrate de celealte dicționare și, în primul rînd, de Dicționarul-tezaur al limbii române.

ANEXA I

CU PRIVIRE LA SINONIMIA ELEMENTELOR SLAVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Sinonimia elementelor slave din limba română prezintă un interes deosebit pentru lexicologia românească și ar putea constitui obiectul unor lucrări aparte. Sinonimia cuvintelor de origine slavă și a celor de altă origine, în primul rînd latină, e o dovedă eloventă a bogăției lexicale a limbii române și a posibilităților largi de variere stilistică în cadrul limbii literare¹.

În cele ce urmează vom schița doar cîteva probleme ridicate de studierea elementelor slave în limba română sub aspectul sinonimiei. Cele spuse mai jos urmează, deci, să fie completate și dezvoltate în lucrări speciale consacrate sinonimiei românești.

Sinonimele pot fi studiate din diferite puncte de vedere :

- a) din punct de vedere al *originii* lor ;
- b) din punct de vedere al *funcționării* lor în limba respectivă, într-un anumit moment al evoluției ei, în particular, în faza actuală.

¹ Despre sinonime în limba română, în particular despre sinonimia elementelor slave, vezi : S. Pușcaru, LR, I, p. 20–21, 278 urm., 371 urm., 409 ; Al Graur, *Încercare*, p. 122–126 ; Idem, *Fondul principal*, p. 55–59 ; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*², p. 42 urm. ; *Limba română, Fonetică-Vocabular-Gramatică*, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 39–40. Asupra sinonimelor, în general, vezi, printre altele : A. Darmestetel, *La vie des mots*³, p. 138 urm. ; L. A. Bulahovski, *Введение в языкоизучение*, II⁴, p. 38–43 ; R. A. Budagov, *Введение в науку о языке*, p. 51–57 (cu indicații bibliografice) ; broșura colectivă, sub cond. lui S. G. Barhudarov, *Вопросы советской науки. Вопросы лексикологии, семасиологии и теории лексикографии*, Ed. Acad. de Șt. a U.R.S.S., 1957, p. 13–15.

Din punct de vedere al *originii*, analiza preliminară a cuvintelor de origine slavă în limba română, în corelație cu cele moștenite din latină sau cu alte împrumuturi, duce la concluzia că există mai multe tipuri de relații sinonimice :

- 1) Cuvinte de origine latină (precum și autohtone sau de origine necunoscută) sunt sinonime cu cuvinte împrumutate din idiomele slave (în epoca veche sau în epocile mai noi).
- 2) Cuvinte de origine slavă sunt sinonime între ele.
- 3) Elemente lexicale slave sunt sinonime cu elemente de origine neogreacă, maghiară, turcă etc.
- 4) Elemente lexicale slave sunt sinonime cu neologisme latino-românești în limba literară actuală.

Pe lingă aceste corelații binare pot apărea serii cu trei sau mai multe sinonime (lat. — sl. — magh. etc. ; vezi mai jos).

Din punct de vedere al *funcționării*, sinonimele pot fi :

- 1) *Noționale* sau *ideografice*, adică sinonime ale căror sfere semantice se acoperă parțial ; ele se pot înlocui unul pe altul numai în anumite sensuri, în anumite contexte frazeologice. (Cazurile de „sinonime absolute” sunt extrem de rare).
- 2) *Stilistice*, adică sinonime care se deosebesc prin nuanțe stilistice în cadrul limbii comune, al stilului neutru, sau prin apartenența lor la diverse stiluri ale limbii.
- 3) *Teritoriale* (în raport cu limba literară comună și în măsura în care sunt incluse în ea), adică cuvinte care denumesc aceeași noțiune, același obiect, dar care se întâlnesc în dialecte și graiuri diferite ale limbii comune.

Se înțelege de la sine, că o pereche sau o serie de sinonime pot fi în același timp *noționale* (*ideografice*) și *stilistice*, *noționale* și *teritoriale*, *teritoriale* și *stilistice* (în limba literară comună). În ceea ce privește elementele slave din limba română, relațiile pot fi din cele mai diferite : fie cuvintul *slav* e un arhaism și se întrebunează mai rar, fie cel *latin* are o răspândire mai restrinsă în limba actuală iar cel *slav* e general, fie unul din ele exprimă genul iar celălalt specia etc.

În unele cazuri trebuie să avem în vedere și faptul că două cuvinte pot apărea ca sinonime în plan istoric (unul e arhaic sau învechit : de ex. *moașă*—*babă*, *gintu*—*rod*—*tudă*—*neam* ; primele sunt învechite).

Mai jos vom da o schiță, departe de a fi completă, a principalelor grupe de sinonime după originea lor, luând ca punct de plecare a seriilor sinonimice elementele slave.

În ceea ce privește *funcționarea* sinonimelor, în paginile precedente s-au făcut, în limitele pe care le impunea caracterul lucrării de față, unele comentarii, care pot servi drept ilustrare pentru sinonimele notionale, stilistice și teritoriale¹.

1. SINONIME LATINO- (TRACO- ETC.) SLAVE

a) SUBSTANTIVE

Natura înconjurătoare, relief

- lac* (lat.) — *iezer* (sl.) — *baltă* (?)
cale (lat.) — *cărare* (lat.) — *drum* (gr.) — *potecă* (sl.) — *colnic* (sl.)
arină (lat.) — *nisip* (sl.)
pulgere (lat.) — *colb* (?) — *praf* (sl.)

Fenomene ale naturii, timp

- nea* (lat.) — *zăpadă* (sl.) — *omăl* (sl.) — *nămeți* (sl.)
alba (lat.) — *zori* (sl.)
timp (lat.) — *vreme* (sl.)

Instrumente și obiecte gospodărești; hrana

- secure* (lat.) — *topor* (sl.)
ciur (lat.) — *sită* (sl.)
refea (lat.) — *mreajă* (sl.)
ciob (?) — *hîrb* (sl.)
stup (?) — *ulei* (sl.) — *coșniță* (sl.)
piud (lat.) — *dîrstă* (sl.)
nutreș (lat.) — *vipt* (lat.) — *mîncare* (lat.) — *hrană* (sl.)

Regnul vegetal și cel animal

- grăunte* (lat.) — *bob* (sl.)
scoarță (lat.) — *coajă* (sl.)
vîdă (lat.) — *dobitoac* (sl.) — *animal* (lat. lit. - fr.) — *nămaie* (lat.; dial.)

¹ Cuvintele respective pot fi ușor găsite cu ajutorul glosarului.

fiară (lat.) — *dihanie* (sl.) — *jivină* (sl.) — *gadină* (sl.)
vacă (lat.) — *ialoviță* (sl.)
turmă (lat.) — *cireadă* (sl.) — *ciurdă* (magh. < sl.) — *cîrd* (sl.)
purcel (lat.) — *godac* (sl.)
pasăre (lat.) — *vrabie* (sl.)
rîndunică (lat.) — *lăstun* (sl.)
pîtpalac (onomat.) — *prepeliță* (sl. < onomat.)
cioc (?) — *clonț* (sl.)
fulg (lat.) — *puf* (sl.)

Corpul omenesc

corp (lat.) — *trup* (sl.)
cap (lat.) — *glavă* (sl.)
față (lat.) — *obraz* (sl.)
grumaz (autoht.) — *gît* (sl.)
păr (lat.) — *codițe, coade* (lat.) — *cosițe* (sl.) — *plete* (sl.) — *chică* (sl.)
spate (lat.) — *spinare* (lat.) — *gîrbă* (sl.) — *cîrcă* (sl.)
picioară (lat.) — *crac* (sl.)
nod (lat.) — *oul piciorului* (lat.) — *gleznă* (sl.)

Termeni de rudenie ; societate

mamă (lat.) — *maică* (sl.)
unchi (lat.) — *bade* (?) — *nene* (?) — *uică* (sl.)
popor (lat. - ital., apare în texte din sec. XVII) — *norod* (sl.)
serb (lat.) — *rob* (sl.) — *sclav* (lat. lit.)

Stări sufletești, vorbire

dor (lat.) — *iubire* (sl.) — *dragoste* (sl.) — *amor* (lat. lit.)
spaimă (lat.) — *frică* (gr.) — *groază* (sl.)
durere (sufletească) (lat.) — *tristețe* (lat.) — *jale* (sl.)
durere (lat.) — *boală* (sl.)
știre (lat.) — *reste* (sl.)
ceartă (lat.) — *sfadă* (sl.) — *vrajbă* (sl.)
nume (lat.) — *prenume* (după lat. lit. *praenomen*) — *poreclă* (sl.)

b) ADJECTIVE

- deșert* (lat.) — *gol* (sl.)
roșu (lat.) — *rumen* (sl.)
sănătos (lat.) — *întreg* (lat.) — *zdravă̄n* (sl.) — *citov* (sl.)
umed (lat.) — *jilav* (sl.)

c) VERBE

- lucra* (lat.) — *munci* (sl.) — *trudi* (sl.)
treiera (lat.) — *îmblă̄ti* (sl.)
săpa (lat.) — *pră̄si* (sl.)
înnegri (lat.) — *cerni* (sl.)
via (lat.) — *tră̄i* (sl.)
plăcea (lat.) — *iubi* (sl.) — *dră̄gosti* (sl.)
păcătui (lat.) — *greși* (sl.)
vindeca (lat.) — *le cui* (sl.) — *tămădui* (magh.)

2. SINONIME SLAVE

a) SUBSTANTIVE

Natura înconjurătoare

- nămol* — *tină*
mlacă — *mlăștină* — *mocirlă*

Agricultură ; construcții gospodărești ; instrumente și obiecte casnice

- stog* — *claie* — *căpișă*
cotej — *cocină*
război — *stative*
cobilișă — *coromisla*
cîrpă — *zdreanță* — *otreapă*

Regnul animal

- cîrd* — *cireadă* — *ciurdă* (magh. < sl.)
dihanie — *jivindă* — *gadindă*

Termeni de adresare, relații familiare

lele — *nană*

doică — *mancă*

b) VERBE

osteni — *obosi*

3. SINONIME SLAVO-GRECEȘTI, SLAVO-MAGHIARE, SLAVO-TURCEȘTI

a) SUBSTANTIVE

Grădina ; instrumente și obiecte gospodărești

grădină (sl.) — *livadă* (gr. > sl.)

blid (sl.) — *farfurie* (turc.)

sfredel (sl.) — *burghiu* (turc.)

Relații sociale și de rudenie

slugă (sl.) — *argat* (gr.) — *slujitor* (deriv. < sl.) — *servitor* (fr.)

rudă (sl.) — *rod* (sl.) — *neam* (magh.) — *gintu* (lat. ; inv.)

b) ADJECTIVE

bolnav (sl.) — *beteag* (magh.) — *lînced* (lat. ; inv.)

pleșuv (sl.) — *chel* (turc.)

4. SINONIME SLAVO-LATINO-ROMANICE (NEOLOGISME)

a) SUBSTANTIVE

Natura înconjurătoare ; așezări omenești

ostrov (sl.) — *insulă* (lat. lit.)

uliță (sl.) — *stradă* (ital.)

Agricultură ; instrumente și obiecte gospodărești

snap (sl.) — *fascicol* (lat. lit. — fr.)
osie (sl.) — *ax* (fr. — lat. lit.)

Timp, atmosferă

văzduh (sl.) — *aer* (lat. lit. < gr.) — *atmosferă* (fr. < gr.)
ceas (sl.) — *ordă* (lat. lit.)
veac (sl.) — *secol* (lat. lit.)
vîrstă (sl.) — *etate* (lat. lit.)

Boli, medicamente

leac (sl.) — *doctorie* (deriv. < lat. lit.) — *medicament* (fr. - lat. lit.)
bolniță (sl.) — *spital* (germ.)

Relații sociale

prieten (sl.) — *amic* (lat. lit. - fr.)
obște (sl.) — *societate* (lat. lit. - fr.)
sfat (sl.) — *consiliu* (lat. lit. - fr.)
jalbă (vsl.) — *jalobă* (rus.) — *plângere* (lat.) — *reclamație* (fr.) — *petiție* (fr.)
— *cerere* (lat.)

Vorbire ; stări sufletești ; circumstanțe

glas (sl.) — *voce* (lat. lit.) — *boace* (lat. ; inv.)
prilej (sl.) — *ocazie* (fr. — lat. lit.)
vind (sl.) — *culpdă* (lat. lit.)
nădejde (sl.) — *speranță* (ital.)
imbold (compus < sl.) — *stimul* (lat. lit.)
duh (sl.) — *spirit* (lat. lit.)

b) ADJECTIVE

slobod (sl.) — *liber* (lat. lit. - fr.) ; cf. *slobozenie* — *libertate* (fr. - lat. lit.)

c) VERBE

zidi (sl.) — *construi* (fr.)
sfîrși (sl.) — *sâvîrși* (sl.) — *termina* (fr. - lat. lit.).

ANEXA II

PROBLEMELE ALCĂTUIRII UNUI DICTIONAR ETIMOLOGIC AL ÎMPRUMUTURILOR SLAVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ¹

Primul dicționar etimologic al limbii române, datorit lui A. de Cihac, a apărut acum nouă decenii, cuprindând atât fondul latin al limbii române, cît și imprumuturile din limbile învecinate, între care primul loc îl ocupă cele slave (*Dictionnaire d'etymologie daco-romane. I: Éléments latins comparés avec les autres langues romanes; II: Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albânais*. Francfort s/M., 1870—1879). Inaugurând studiul științific al lexicului limbii române, această importantă lucrare, cu părțile ei pozitive și lipsurile-i inerente², face parte din epoca „eroică” și „romantică” a lexicografiei românești, a cărei culme a reprezentat-o contemporanul lui Cihac — B. P. Hasdeu cu monumentalul său *Etymologicum Magnum Romaniae* (I—IV, Buc., 1886—1898), rămas neterminat.

Cihac a îmbrățișat toate elementele componente ale lexicului românesc, căutând, după cum spune L. Șâineanu, „a lămuri toate : bună sau rea, explicătinea e dată”³. Într-adevăr, fără a minimaliza cîtuși de puțin valoarea operei lui Cihac, contemporanii și cercetătorii imediat următori au constatat lacune și numeroase impreciziuni în diversele compartimente ale dicționarului (mai ales în partea a doua), datorite cel puțin faptului că, în condițiile de atunci, autorul n-a putut rezolva cu egală competență

¹ SCL, IX, 1958, nr. 2, p. 213—228 (se reproduce cu unele prescurtări). Publicat în limba rusă, în „Romanoslavica”, II, 1958, p. 115—131, și prezentat ca referat la cel de al IV-lea Congres internațional al slaviștilor (Moscova, 1958).

² O sinteză obiectivă a criticilor aduse în anii următori apariției celor două volume a dat L. Șâineanu în *Istoria filologiei române*, ed. a 2-a, Buc., 1895, p. 198—206. Asupra lexicografiei etimologice românești în ansamblu, vezi : Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. 2, Buc., 1956, p. 123—131 (cap. „Lexicografia românească”); I. Șiadbei, *Lexicografia română și istoria curintelor*, LR, 1957, nr. 6, p. 14—70 (Despre Cihac, p. 20—21).

³ *Lucr. cit.*, p. 200.

etimologiile latine ale limbii române, pe de o parte, și pe cele slave, maghiare, turcești sau grecești, pe de altă parte, ea să nu mai vorbim de cele autohtone, rămase pînă astăzi insuficient studiate. În afară de aceasta, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, lingvistica comparativ-istorică a făcut progrese remarcabile, trecînd într-o fază nouă de dezvoltare. În deceniile următoare au apărut dicționare etimologice ale principalelor limbi indo-europene, în special ale limbilor romanice și slave care constituie baza solidă a cercetărilor etimologice pînă astăzi.

Cum era și firese, urmașii lui Cihac trebuiau să reia în primul rînd studiul etimologic al fondului latin al limbii române, care constituie temelia ei ca limbă romanică. Într-adevăr, în 1905 Sextil Pușcariu tipărește la Heidelberg *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element*. Curînd după aceea, I. A. Candrea și O. Densusianu publică o lucrare similară, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine* (Fasc. 1—4, A — Putea, Buc., 1907—1914), rămas, din păcate, neterminat. Aceste două lucrări sunt, pînă astăzi, sursele de informație și instrumentele de lucru fundamentale în domeniul vocabularului moștenit din latină al limbii române, dar și ele, după 50 ani de la apariție, au nevoie de completări și îndreptări.

În același timp, au fost studiate de cercetători specializați influența maghiară, grecească și turcă. Încă la sfîrșitul secolului trecut au apărut, la scurte intervale de timp, lucrări ca : *Elemente ungurești în limba română* de S. C. Mindrescu (Buc., 1892), în care cuvintele sunt împărtite în două mari categorii : 1) provincialisme (p. 29—119) și 2) cuvintele comune tuturor românilor din Dacia Traiană (p. 123—191); *Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română* de G. G. Murnu (Buc., 1894), în care autorul distinge cuvintele intrate indirect în limba română (și anume, prin intermediul slavonei), de cele intrate direct, prin contactul nemijlocit cu grecii (mai puține la număr)¹; *Înfluența orientală asupra limbii și culturii române*, voluminoasa monografie a lui L. Șâineanu (vol. I și II : p. 1—2, Buc., 1900), consacrată influenței turcești, care constituie pînă astăzi un model de tratare documentată a influenței unei limbi asupra limbii române².

În domeniul influenței limbilor slave, cercetările de amănunt n-au întîrziat să apară în anii care au urmat publicării dicționarului lui Cihac.

¹ Vezi *Introducere*, p. IX și urm. Cuvintele grecești împrumutate în secolele următoare au fost studiate mai tîrziu de L. Găldă, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939. . .

² Cf. și lucrarea apărută recent a lui Heinz Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1960.

Lucrările lexicografice speciale propriu-zise în domeniul „slavo-român” au lipsit însă în decursul ultimelor opt decenii. S-ar părea chiar că, cu mijloacele de atunci, secolul trecut ne-a dat mai mult în această direcție. Într-adevăr, cu 21 de ani înainte de apariția lucrării lui Miklosich, I. Hin-kulov publica *Собрание славянских первообразных слов, употребляемых в языке валахо-молдавском* (peste 500 de cuvinte-nederivate), în a sa *Собрание сочинений и переводов, в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке* (St. Pb., 1840, p. 174—200).

Au urmat apoi, în ordine cronologică, lucrarea fundamentală a lui Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen* (1861), care pune bazele „slavo-românisticii”, și dicționarul lui A. de Cihac, amintit mai sus, neînlocuite pînă astăzi. Demn de remarcat este faptul că Fr. Miklosich citează foarte des material lexical românesc în *Lexicon palaeoslovenico-graeo-latinum* (Viena, 1862—1865) și în *Etimologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (Viena, 1886). Continuînd tradiția înaintașului său, E. Berneker înregistrează de asemenea în *Slavisches etymologisches Wörterbuch* (I. Band, II. Band : Lief. 11, Heidelberg, 1908—1913) cuvinte românești, alături de cele maghiare, albaneze și grecești, împrumutate din limbile slave. Acest fapt, ușurînd într-o anumită măsură cercetările, a permis lexicografilor români să ducă mai departe studiul elementelor slave din limba română. Dicționarele slave existente sunt însă numai instrumente de lucru pentru noi și nu pot înlocui în nici un caz dicționarul etimologic al limbii române pentru partea slavă.

Lipsa unui dicționar etimologic complet al limbii române a fost suplinită, într-o anumită măsură, de dicționarele explicative și istorico-explicative ale limbii române : L. Șâineanu, *Dicționar universal al limbii române* (ed. I, 1896 ; de la ediția a II-a cu indicarea etimologiei cuvintelor), H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I—III (Buc., 1895—1925), I. A. Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi (Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”)*, Partea I, Buc., 1931 și A. Scriban, *Dicționarul limbii românești* (Iași, 1939). Dintre autorii acestor dicționare, Tiktin este cel mai circumspect și mai documentat. În ceea ce privește cuvintele de origine slavă, Tiktin nu s-a limitat la Miklosich și Cihac, ci a adus adesea contribuții și precizări personale argumentate. Candrea, deși, în general se menține pe aceeași linie, dă totuși multe forme slave cu asterisc, fără a le argumenta. Din acest punct de vedere, partea slavă a etimologiilor lui Candrea are un caracter compilativ mai pronunțat, deși nu lipsesc nici aici contribuții personale. Scriban dă un material etimologic slav destul de bogat, dar adesea necontrolat și fantezist. Uneori, însă, dă sugestii interesante.

Fără a încerca o caracterizare și o critică mai amănunțită a părții etimologice slave din aceste dicționare, vom semnala că o trăsătură generală dependență aproape totală de *Lexiconul* lui Miklosich în ceea ce privește așa-numitele elemente „vechi slave”. Se știe doar că Miklosich a citat în dicționarul său numeroase forme extrase din textele medio-bulgare, medio-sirbe și rusești, ba chiar și din documentele slavo-române. În acest caz, cînd nu suntem conviniți (cu mijloacele lexicografice slave pe care le avem la îndemînă) că un cuvînt e atestat în textele vechi slave din sec. X—XI, e preferabil să se dea formele bulgărești (și sirbești, atunci cînd sunt identice), pentru a se arăta originea sud-slavă veche a cuvîntului respectiv. Așa s-a procedat, de pildă, în *Dicționarul limbii române moderne* (1958). De altfel, la noi, în general, nu se face deosebire între „slava veche” (sec. IX—XI) și „slava bisericăescă” („slavona”) de diverse redacții (medio-bulgară, sirbă, rusă), deși acest lucru e absolut necesar, mai ales în cazul cuvintelor de origine greacă pătrunse în limba română prin intermediul „slavonei” tîrzii. Tiktin folosea termenul general de *kirchen-slavisch* (astăzi am spune *altkirchen-slavisch*), pe cînd Candrea și alții întrebuiuțează peste tot „vsl.”. Noul *Dicționar al limbii române moderne* a adoptat, în această privință, un alt procedeu: ex. *plug* — „slav. (vsl. plug)”. Aceasta înseamnă că termenul respectiv aparține fondului vechi de imprumuturi și că forma „veche slavă” este cea mai veche cunoscută¹. Această formulare este însă mai puțin potrivită pentru cuvintele bisericesti, cărturărești, care, de cele mai multe ori, provin din greacă: în acest caz simpla indicație „vsl.” sau „sl. bis. (< gr.)” era mai potrivită pentru cuvinte ca *evanghelie*, *psaltire* etc.

Un loc de seamă s-a acordat etimologiei, în special etimologiei slavo-române, în *Dicționarul limbii române* al Academiei Române, rămas neterminat (Buc., 1907—1949, pînă la litera L — incomplet). „Cunoașterea obîrșiei unui cuvînt e necesară — arată S. Pușcariu în „Raportul către comisiunea dicționarului” — pentru stabilirea sensului lui și pentru ca să se poată arăta, în mod istoric, dezvoltările semantice pe care le-a suferit. Originea cuvintelor poate servi, mai ales la noi Români, ca să elucideze multe probleme ale istoriei și ale istoriei noastre culturale. Etimologia e, în cele mai multe cazuri, temelia oricărei cercetări filologice” (vol. I, partea I, p. XXXVII).

¹ Ideea unei astfel de formulări aparține acad. E. Petrovici. Cf., în această privință, cele spuse de acad. Al. Rosetti: „Cînd alăturăm un termen romînesc de unul vechi slav sau vechi bulgar, aceasta nu înseamnă... că termenul romînesc are în mod neapărat la bază termenul vechi slav, ci numai că termenul vechi slav citat este cel mai vechi corespondent slav cunoscut al termenului romînesc...” (*Influența*, p. 27).

În condițiile în care s-a lucrat dicționarul, a fost greu să se dea toate etimologiile cuvintelor românești, autorii mărginindu-se la etimologiile cunoscute, găsite de alții, precum și la acelea pe care le-au putut afla cu ușurință. Ei au dat și „etimologii îndoioase” cu trimiterea la autorii respectivi și cu o scurtă discuție a lor. „Studiile etimologice de pînă acum săt atât de puține și necomplete, cunoștințele care se cer de la un etimologista român atât de vaste, — căci el trebuie să fie *romanist, slavist*, să cunoască *limba albaneză, turcească, neogrecească, ungurească și germană*, — mijloacele care îi stau la dispoziție atât de imperfecte, — un dicționar *bulgăresc*, cît de cît complet, lipsește, cînd cele mai multe cuvinte slave primite de Români săt de origine bulgărească” — iată „de ce partea etimologică va fi cea mai nedeplină” — conchidea S. Pușcariu¹.

E adevărat că etimologistul trebuie să fie „poliglot”, dar, în condițiile noastre, forma ideală de lucru este să avem specialiști pentru fiecare compartiment al lexicului românesc. Cu excepția lui Cihac, nimeni n-a mai încercat de unul singur rezolvarea tuturor etimologiilor românești. Autorii citați mai sus și-au ales ei însăși fie elementul latin, fie anumite categorii de împrumuturi, și nimeni nu poate contesta că autorii dicționarelor etimologice — partea latină (Pușcariu, Candrea-Densusianu) — n-au lucrat cu succes tocmai pentru că erau buni romaniști. Același lucru se cere și pentru etimologiile slave, ca și pentru oricare altele.

În *Dicționarul limbii române moderne* partea slavă a etimologiilor a fost revizuită și completată de autorul acestor rînduri în faza finală de redactare a lui. Ținind însă seama de caracterul dicționarului, care se limitează doar la scurte indicații etimologice, fără a face discuții, era greu ca partea slavă să cuprindă tot ce se putea da pe baza noilor lucrări lexicografice (în special etimologice) slave.

Etimologia „slavo-română” poate fi tratată într-un mod nou și complet abia într-un dicționar etimologic special, tot aşa cum fondul lexical latin și celelalte împrumuturi cer lucrări serioase similare, la nivelul științei de azi².

¹ Totuși, în afară de etimologiile stabilite anterior, în dicționar se dau numeroase contribuții, publicate în revistele de specialitate de V. Bogrea, N. Drăganu, Th. Capidan și alții, care ridică nivelul științific al părții etimologice a dicționarului (Cf. I. Șiadbei, *art. cit.*, p. 25).

² Abia în ultimul timp a început să fie reluată, în paginile revistelor noastre, problema intensificării cercetărilor etimologice cu ajutorul unor metode perfecționate și cu folosirea tuturor rezultatelor pe care ni le poate da în acest domeniu filologia și istoria. Cf. I. Șiadbei, *Lexicografia română și istoria cuvintelor*, p. 30; G. Ivănescu, *Note etimologice. Istoria socială în serviciul etimologiei române*, SCL, (VIII), 1957, nr. 4, p. 509. Vezi și alte etimologii noi în paginile SCL și CL (Cluj).

Prin urmare, ne lipsește un dicționar etimologic, alcătuit la nivelul științei moderne și cu mijloacele lexicografice actuale, asemănător fundamentei lucărări publicate nu de mult de cunoscutul slavist maghiar István Kniezsa (*A magyar nyelv szláv jöverényszavai* — „Imprumuturile slave în limba maghiară”, vol. I, partea 1—2, Budapesta, 1955, 1044 pag.). În legătură cu această problemă considerăm necesar să ne oprim puțin la principiile de alcătuire ale acestui prim volum al amplei cercetări a slavistului maghiar.

Materialul lexical studiat este repartizat în trei grupe mari: 1) cuvinte a căror origine slavă este neîndoelnică (circa 800); 2) cuvinte a căror origine e îndoelnică (circa 800); 3) cuvinte de origine neslavă, trecute greșit în lucărări anterioare între imprumuturile slave (circa 430)¹. Pe lîngă această împărțire pe plan etimologic, autorul distinge, în cadrul fiecărei grupe trei categorii de cuvinte, în raport cu limba literară comună: a) cuvinte făcînd parte din limba literară comună maghiară (dintre cele slave neîndoelnice — 460); b) cuvinte dialectale; c) cuvinte învechite. Această distincție face posibilă delimitarea a ceea ce este stabil, viu și comun în fondul slav din limba maghiară, de ceea ce este învechit sau limitat din punct de vedere teritorial.

Acad. Kniezsa se conduce după principiile lexicografiei etimologice moderne, potrivit cărora etimologia cuvintelor trebuie studiată în legătură cu istoria lor, atestată în izvoarele scrise². Într-adevăr, la începutul fiecărui articol se dă istoria cuvintului în limba maghiară (primele atestări, variantele cuvîntului, sensurile în ordine istorică), după care urmează echivalentele slave, în primul rînd acelea care stau la baza cuvintelor maghiare, de cele mai multe ori — sud-slave (vechi slave, slave bisericești, bulgărești, sîrbești), după care urmează formele din limbile slave de Apus și de Răsărit. În cazul unor imprumuturi mai noi din sîrbă, slovenă, slovacă sau cehă se indică sursa respectivă. Bazîndu-se pe un bogat material informativ din texte și dicționarele maghiare și folosind toate lucrările principale de lexicografie și lexicologie slavă (în primul rînd, etimologice), Kniezsa își aduce contribuția sa în stabilirea originii fiecărui cuvînt în parte, discutînd critic părerile anterioare și propunînd soluții proprii.

¹ Vezi rezumatul în limba rusă, p. 1038. Indicațiile numerice au fost luate din articolul lui P. Krály, *Славянское языкознание в Венгрии за последние десять лет*, „Вопросы языкоznания”, 1957, nr. 1, p. 155; vezi și I. N. Golenișcev-Kutuzov, *Славяноведение в Венгрии*, „Известия АН СССР, отд. линг. и яз.”, vol. XVI, fasc. 6, p. 523—524.

² Cf. de pildă, A. Ernout-A. Mellet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine, Histoire des mots*, Paris, 1932 (ed. 4, t. I, 1959); M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, I—III, Heidelberg, 1950—1958.

În ceea ce privește grupa a II-a de cuvinte, demn de remarcat este efortul susținut al autorului de a lămuri drumul, adesea greu de descifrat, al cuvântului respectiv pînă la limba maghiară (prin filieră slavă sau nu), știut fiind faptul că în însăși lexicologia istorică slavă multe probleme au rămas pînă astăzi insuficient tratate¹.

Grupa a III-a își are și ea justificarea : slavistul maghiar a considerat necesară nu numai excluderea din listele de împrumuturi slave a ceea ce nu provine din limbile slave, ci și argumentarea acestei excluderi cu lămurirea etimologiei reale a cuvântului (de pildă, cuvinte intrate din limba română : *bojár* < *boier*, *zsarda* < *joardă* etc., care pot avea în română etimologie slavă).

Autorul a folosit, pe cît i-a fost cu putință (pe baza dicționarului lui Tiktin), material lexical romînesc, citînd cuvintele similare romînești împrumutate din limbile slave (mai rar sînt date cuvinte din albaneză și neogreacă).

Studiul elementelor slave în limba maghiară întreprins de slavistul de la Budapesta nu se încheie însă cu acest volum. În volumul al doilea, în pregătire, vor fi generalizate rezultatele obținute în vol. I și se vor trage concluziile în ceea ce privește fonetica, derivația și semantica cuvintelor împrumutate. Autorul va face o prezentare sistematică a condițiilor social-istorice, în care s-au făcut împrumuturile respective, ceea ce va aduce lumini noi cu privire la însăși istoria poporului maghiar și a popoarelor slave².

Folosind experiența prețioasă a acestui dicționar, se poate întreprinde și pentru limba română o lucrare asemănătoare, avînd în vedere o anumită similitudine a condițiilor istorice în care s-au făcut împrumuturile respective în limba maghiară și română. Mai mult : dacă autorul n-a avut posibilitatea să folosească materialul romînesc, în măsura în care aceasta era necesar, și să-l discute cu toată siguranță, în schimb cercetătorii elementelor slave din limba română au în această lucrare un instrument de lucru de mare utilitate, deoarece multe cuvinte slave sunt împrumutate concomitent de cele două limbi sau chiar și de limba albaneză (uneori de cea neogreacă)³. Se deschide astfel posibilitatea ca într-un viitor nu prea îndepărtat să se facă unele cercetări de ansamblu asupra influenței slave la popoarele înconjurătoare — balcanice și din Europa răsăriteană. Identificarea unor straturi lexicale slave de sud comune

¹ Vezi p. 1038 ; cf. I. N. Golenîșcev-Kutuzov, *art. cit.*, p. 523—524.

² Cf. P. Király, *art. cit.*, p. 155.

³ Cf., de pildă, magh. *akol* — rom. *ocol* (< sl. *okolъ*), magh. *ásztag* — rom. *slog* (< sl. *stogъ*), magh. *baba* — rom. *babă*, alb. *babë*, ngr. (reg.) βάβω (< sl. *baba*) etc.

românei, maghiarei și albanezei poate duce la unele concluzii de ordin cultural-istoric de cea mai mare importanță.

În afară de aceasta, includerea acestor cuvinte, bine studiate din toate punctele de vedere (fonetică, derivație, semantică), într-un viitor dicționar etimologic al limbilor slave poate da un material suplimentar deosebit de interesant chiar pentru istoria limbilor slave în ansamblu. Se știe că nu o dată sunt citate împrumuturile slave în limba română în problemele de fonetică comparativ-istorică a limbilor slave (cf., de pildă, lucrările de ansamblu ale lui A. Meillet, O. Hujer, A. M. Selișev, A. Vaillant).

În linii mari, la baza dicționarului etimologic al elementelor slave din limba română vor sta :

1) Toate dicționarele principale ale limbii române : etimologice, istorico-explicative și explicative, care cuprind și cuvintele de origine slavă (Hinkulov, Miklosich, Cihac, Hasdeu, Tiktin, Candrea, Șăineanu, Scriban, *Dicționarul limbii române* al Academiei Române, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, *Dicționarul limbii române moderne*).

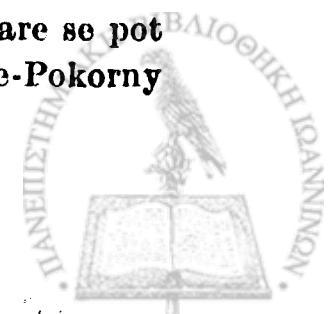
2) Cartoteca Dicționarului mare (DA), cartoteca și manuscrisul Dicționarului de regionalism (Cluj-Iași), precum și glosarele regionale publicate în diverse reviste, glosarele la texte vechi etc.

3) ALR și ALRM, seria veche și cea nouă (inclusiv volumele în pregătire), pentru o cît mai precisă determinare teritorială a cuvintelor și a sensurilor lor concrete în diverse regiuni ale teritoriului dacoromân.

4) Dicționarele și glosarele existente pentru dialectele sud-dunărene : aromân, megleno-român, istro-român (Mihăileanu, Dalametra, Capidan, Pușcariu, Papahagi etc.).

5) Materialul furnizat de diferite lucrări de ansamblu și de detaliu asupra elementului slav în limba română, publicate în țara noastră și peste hotare, de la Miklosich și Cihac încوace.

6) Toate dicționarele etimologice ale limbilor slave, apărute în decurs de peste șapte decenii : Miklosich, Berneker, Preobrajenski (rusă), Trautmann (balto-slavă), Brückner (polonă), Mladenov (bulgară), Holub-Kopečný (cehă), Machek (cehă și slovacă), Vasmer (rusă), Slawski (polonă), precum și alte lucrări de etimologie și lexicologie slavă. Acestea sunt instrumentele noastre principale de lexicologie etimologică slavă, la care se pot adăuga dicționarele de etimologie indo-europeană ale lui Walde-Pokorny

și Pokorný¹. Trebuie subliniat că Cihac, pe vremea sa, n-avusese nimic asemănător. Chiar *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* al lui Miklosich, care astăzi e depășit, a apărut cu șapte ani în urma părții a doua a dicționarului lui A. de Cihac.

7) Dicționarele limbii slave vechi și slave bisericești (Miklosich, Sadnik-Aitzetmüller), precum și glosarele la diversele monumente vechi slave (întocmite de V. Jagić, S. Severianov, K. Meyer, St. Slonski, A. Dostál). În legătură cu aceasta se impune consultarea cartotecii nouui dicționar al slavei vechi, în curs de publicare sub auspiciile Academiei Cehoslovace de Științe².

8) Dicționarele explicative și istorice ale limbilor slave: bulgară, sîrbo-croată, slovenă, ucraineană, rusă, bielorusă, polonă, slovacă, cehă, precum și alte materiale de lexicologie și dialectologie ale acestor limbi, în special bulgară, sîrbo-croată și ucraineană.

9) Dicționare etimologice și explicative ale limbilor maghiară, albaneză și neogreacă, precum și lucrări privitoare la elementele slave în aceste limbi și la cuvintele de origine greacă în limbile slave și în limba română.

Acestea sunt principalele izvoare ale dicționarului etimologic al elementelor slave din limba română, care va trebui să cuprindă, pe cât posibil, toate cuvintele împrumutate din limbile slave, fie că fac parte din vechiul fond slav — rezultat al bilingvismului slavo-român, datat cu aproximație sec. VI—XII, fie că au intrat în epoci mai tîrzii pe cale scrisă

¹ Despre problematica dicționarelor etimologice ale limbilor slave vezi articoului lui O. N. Trubaciov, *Принципы построения этимологических словарей славянских языков*, „Вопросы языкоznания”, 1957, nr. 5, p. 58—72. Vezi și articoului informativ al lui O. N. Trubaciov despre dicționarul etimologic (manuscris) al lui G. A. Ilinskî: *Этимологический словарь славянских языков Г. А. Ильинского*, „Вопросы языкоznания”, 1957, pg. 6, p. 91—96; T. Lehr-Splawiński — F. Slawski, *Z pracowni słownika prastowiańskiego*, extras din „Rocznik Slawistyczny”, t. XX, 1958, p. 3—15; V. Kiparsky, *Über etymologische Wörterbücher*, extras din „Neuphilologische Mitteilungen”, 3, LX, 1959, p. 209—230; P. Skok, *Об этимологическом словаре хорватского, или сербского языка*, ВЯ, 1959, nr. 5, p. 91—101; V. N. Toporov, *О некоторых теоретических основаниях этимологического анализа*, ВЯ, 1960, nr. 3, p. 44—59; O. N. Trubaciov, *Об этимологическом словаре русского языка*, ibid., p. 60—69.

² *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*, fasc. 1—3, Praga, 1958—1959 (publicarea continuă). Vezi și darea de seamă *Konference o slovniku jazyka staroslověnského a o etymologickém slovniku jazyků slovanských* (J. Kurz, R. Večerka, E. Havlová), „Slavia”, XXIV, 1, 1955, p. 123—145, din care rezultă de asemenea că lingviștii cehoslovaci sunt preoccupați și de alcătuirea unui dicționar etimologic al limbilor slave.

(elementele culte din slava bisericăescă, mai tîrziu din rusă) sau pe cale orală (imprumuturile regionale din dialectele bulgare, sîrbești și ucrainene, cu o răspîndire mai largă sau mai restrînsă pe teritoriul limbii române).

O problemă deschisă, în ceea ce privește lista de cuvinte, o constituie includerea în dicționar a toponimicelor, onomasticii și numelor de popoare de origine slavă în limba română. Dacă toponimicele ies din cadrul strict al unui dicționar etimologic obișnuit¹, avînd nevoie de cercetări speciale², apoi numele de persoane și de popoare trebuie să-și găsească aici locul (ex. *Bogdan*, *Pîrvu*, *neamț* etc.), chiar dacă vor fi incluse numai cele mai uzitate în limba comună din trecut și de astăzi.

De asemenea, rămîne de stabilit în cursul lucrării în ce măsură vor fi înregistrate derivatele pe teren romînesc ale cuvintelor de origine slavă. Uneori acest lucru nu e de loc ușor de stabilit, dat fiind faptul că adesea o temă slavă e reprezentată în romînește prin două-trei cuvinte, care pot fi derivate atât pe teren slav, cât și pe teren romînesc cu sufixe chiar de origine slavă (de ex., sufixele *-nic*, *-iță*, *-iște* etc.). Adesea aceeași rădăcină slavă apare în limba română la două sau mai multe cuvinte (ex. *drag* — *dragoste*, *a munci* — *muncă* etc.) care trebuie să figureze în dicționar. Cîiac, de pildă, grupează cuvintele de origine slavă în mari cuiburi, bazîndu-se adesea în determinarea înrudirii cuvintelor pe indici prea îndepărtați (valabili doar pentru slava comună etc.): astfel, cuvîntul *zăpadă* se află în același cuib cu *năpădesc*, *năpaste*, *prăpădesc*, *prăpaste* (vol. II, p. 210—211), în care rădăcina comună e într-adevăr * *pad-* 'a cădea', dar temele sunt diferite (* *zapad-*, * *napad-*, * *propad-*), fiind formate cu prefixe diferite. Important de reținut aici e însă principiul, susținut în mod just de Cîiac. Tot așa, Candrea-Densusianu au inclus în cadrul articolelor etimologice din dicționar principalele derivate ale cuvintelor romînești de origine latină. În tot cazul, includerea în dicționar a principalelor derivate poate fi socotită ca necesară, ea putînd indica viabilitatea cutării sau cutării cuvînt de origine slavă în limba română și furniza material pentru cercetările consacrate derivației cuvintelor.

¹ Totuși un dicționar ca acela al lui M. Vasmer pentru limba rusă include numeroase toponimice, alături de onomastică și etnonimie, ceea ce face ca dicționarul să capete o și mai mare valoare informativă.

² Problemele de toponimie slavă pe teritoriul R.P.R. constituie obiectul unor cercetări întreprinse în ultimul timp de acad. E. Petrović. (Vezi, de pildă, *Славяно-болгарская топонимика на территории Румынской Народной Республики*, „Romanoslavica”, I, 1958, p. 9—26).

Fiecare articol din viitorul dicționar etimologic al elementelor slave din limba română va trebui să aibă mai multe paragrafe, care să cuprindă :

1) Formele (variantele) și sensurile cuvântului romînesc în ordine istorică, folosind atestările începînd din secolul al XVI-lea¹, precum și indicații privitoare la răspîndirea teritorială (aici se vor semnala și formele corespunzătoare din dialectele romîne sud-dunărene, atunci cînd materialele de care dispunem arată prezența lor acolo²).

2) Partea etimologică : pentru cuvintele vechi se vor da corespondentele în toate limbile slave (cînd există), trecîndu-se în primul rînd forma slavă veche atestată sau slavă comună reconstituită (mai precis, sud-slavă comună), iar apoi forma bulgară, sîrbo-croată, slovenă, după care urmează, cu titlu de comparație, formele din limbile slave răsăritene (ucraineană, rusă, bielorusă) și nord-vestice (polonă, slovacă și cehă) cu indicarea sensurilor fundamentale în fiecare limbă slavă, în primul rînd în cele sud-slave ; pentru cele recente, atunci cînd sursa e precisă (ucraineană, rusă etc.), se va trece forma din limba slavă respectivă și, la nevoie, material comparativ din alte limbi (de pildă, pentru împrumuturile tîrzii din sîrbă și bulgară trebuie date, pentru comparație, ambele forme ; pentru împrumuturile din rusă și ucraineană trebuie citată uneori și forma poloneză etc.). În limita posibilităților, se vor da și indicații cronologice privitoare, de pildă, la pătrunderea cuvintelor culte rusești în limba română, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea etc.

În ceea ce privește împrumuturile pe cale orală din dialectele slave de sud, criteriul cronologic trebuie să-l constituie indicații fonetice, precum

¹ Într-o serie de cazuri trebuie folosite și datele furnizate de texte slavo-romîne, cum a arătat foarte bine I. Bărbulescu pentru cuvîntul *cinstă* (*Studii privitoare la limba și istoria Romînilor*, Buc., 1902, p. 33 și urm.). Cf. și noua etimologie propusă de G. Ivănescu pentru *cuvîntul prăvălie* (SCL, VIII, 1957, 4, p. 516—517).

² S-ar părea că, asemenea oricărui dicționar al limbii romîne, acesta nu poate fi în același timp și un dicționar al tuturor elementelor slave din dialectele romîne sud-dunărene. Problema rămîne aici deschisă : prin neincluderea cuvintelor aromîne, meglenoromîne și istroromîne în dicționarul general al limbii romîne se recunoaște tacit că arom., megl.-rom. și istrorom. nu mai fac parte din limba română. Cf. acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1955, p. 127 ; idem, *Dialectele limbii romîne*, LR, 1956, nr. 4, p. 66—69. Punctul de vedere opus, tradițional, este susținut în ultima vreme de D. Macrea, *Despre dialectele limbii romîne*, LR, 1956, nr. 1, p. 5—24, și Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne, LR, 1956, nr. 4, p. 70—74. Cf. și R. Todoran, *Cu privire la o problemă de lingvistică în discuție : limbă și dialect*, CL, I, 1—4, 1956, p. 91—102 ; B. Cazacu, *Autour d'un controverse linguistique : langue ou dialecte ? (Le problème de la classification des idiomes romans parlés au sud du Danube)*, în *Recueil d'études romanes*, Buc., 1959, p. 13—29.

și răspândirea teritorială a cuvintului (de pildă, dacă cuvîntul domină întreg teritoriul limbii romîne, inclusiv dialectele sud-dunărene — ex. *nervastă* — avem toate motivele să-l considerăm un împrumut vechi). În acest fel se poate rezolva problema dacă un cuvînt sau altul aparține fondului vechi slav sau e un împrumut tîrziu din dialectele bulgărești sau sîrbești¹.

3) Semnalarea cuvintelor corespunzătoare împrumutate de limbile albaneză și maghiară (precum și, în unele cazuri, de neogrecă), cu indicarea sensurilor principale (și a sursei de unde e luat materialul).

4) Partea bibliografică : indicarea dicționarelor de bază etimologice slave unde apare etimonul respectiv, a dicționarelor etimologice (și istorico-eticologice etc.) românești în care apare etimologia respectivă, a lucrărilor, articolelor etc., în care se stabilesc etimologii noi sau se fac corectări și completări la etimologiile vechi. Opiniile contradictorii, în cazul unor etimologii neclare, vor fi de asemenea discutate.

Deocamdată nu este suficient de clar în ce măsură cuvintele a căror etimologie slavă e îndoielnică vor trebui scoase într-o anexă specială. Aceasta va fi posibil abia după strîngerea materialului de bază și pe măsura cristalizării unei păreri mai mult sau mai puțin definitive (de pildă, în cazul unor cuvinte atât de mult discutate ca *baltă*, *gard* și.a.)². Tot în cursul lucrărilor se va preciza procedeul de prezentare a cuvintelor grecești (în bună parte religioase) pătrunse prin intermediul slavonei.

Acesta este numai planul sumar al dicționarului etimologic al elementelor slave din limba română, inspirat în bună măsură din lucrarea similară a acad. Kniezsa ; el nu este încă o machetă a dicționarului etimologic al elementelor slave, machetă ce trebuie în curînd întocmită și supusă discuției.

Abia după întocmirea unui dicționar complet, cu articole consacrate fiecărui cuvînt în parte, se poate duce pînă la capăt clasificarea tematică a elementelor slave, precum și studiul multilateral al foneticiei, derivației și semanticii lor. Atunci vor apărea clare concluziile de ordin istoric și cultural ce se impun în studierea relațiilor dintre poporul român și popoarele slave vecine, se vor putea aduce contribuții mai sigure decît pînă acum la însăși studierea problemei centrale, care-i preocupă pe istoricii și lingviștii din țara noastră — formarea limbii și a poporului român și participarea elementului slav la acest proces complex.

¹ Cf., mai ales, cele spuse în această privință de S. B. Bernstein, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии*, I, Moscova-Leningrad, 1948, p. 123—127.

² Asupra problemelor complexe pe care le pun unele din cuvintele slave sau presupuse slave vezi, de pildă, I. Șladbei, *Problemele vocabularului român comun*, Iași, 1934, p. 26—41.

ÎNCHEIERE

Cele cîteva sute de cuvinte studiate în lucrarea de față sînt o dovadă puternică a bogăției deosebite și a locului important pe care-l ocupă elementele slave în limba română. Aceasta este, după cuvintele acad. Al. Rosetti, „o limbă romanică care a suferit o puternică influență slavă meridională”¹. Alături de elementul latin, care formează temelia limbii române, și de cel autohton (traco-dac), elementul lexical slav constituie unul din componentele de bază ale limbii române. Vorbind despre componentă lexicului romînesc, acad. Iorgu Iordan precizează că „elementele autohtone, latinești și vechi slave” stau la baza limbii române ca idiom de sine stătător. „Spre deosebire de cele intrate după formarea limbii românești, elementele autohtone, latinești și vechi slave, sînt rezultatul unui proces intern, petrecut pe teritoriul unde a luat naștere poporul nostru, în urma unui adînc și prelungit amestec de populație de proporții mari (am în vedere mai ales pe autohtoni și pe slavi), care, din punct de vedere lingvistic, s-a încheiat cu biruința limbii latine asupra celorlalte două”².

Elementele slave, alături de trăsăturile „balcanice”, dau limbii române un caracter aparte în familia limbilor romanice, tot aşa cum ele-

¹ *Influența*, p. 13. Cf. și cele spuse de acad. E. Petrovici : „limba română este limba romanică de tip oriental, deosebită de grupul limbilor romanice de tip occidental, dezvoltată în mediul tracic, grecesc, maghiar, turcic etc., dar în primul rînd slav”. *Problemele științelor sociale în dezbaterea Academiei R.P.R. (21—25 martie 1951)*, Buc., 1951, p. 98.

² *Limba română contemporană*³, p. 62.

mentele germanice conferă anumite trăsături specifice limbii franceze¹ sau cele latine și franceze — limbii engleze².

Lexicul limbii române este aşadar, în ce privește proveniența sa, foarte pestriț din cauza originii sale variate. La baza sa stă fondul moștenit din latină, care este în același timp izvorul celor mai multe cuvinte formate pe teren românesc, constituind, în bună măsură, ceea ce unii lingviști denumesc „fondul principal lexical” al limbii române³. Un loc destul de important îl ocupă elementele autohtone (traco-dace), relativ puțin numeroase, dar foarte productive și stabile⁴.

Locul al doilea, atât numericește, în ceea ce privește fondul „activ” sau „curent” al limbii române, cît și în ceea ce privește importanța, îl ocupă cuvintele populare de proveniență veche sud-slavă răsăriteană, la care se adaugă numeroși termeni cărturărești proveniți din slavonă (slava bisericiească de redacție medio-bulgară, în parte sîrbă și rusă), precum și o serie de împrumuturi posterioare din limbile slave actuale.

O anumită contribuție la componența lexicală a limbii române actuale o reprezintă, pe de o parte, împrumuturile din maghiară (mai vechi, generalizate, și mai noi, dialectale, în Transilvania), și cele grecești (vechi și noi) și turcești, pe de altă parte.

Tabloul vocabularului limbii române actuale n-ar fi fînsă complet, dacă n-am lua în considerație puternica „reromanizare”⁵ a limbii literare, care a avut loc în sec. al XIX-lea și a continuat într-o oarecare măsură în primele decenii ale sec. al XX-lea⁶. E vorba de acele împrumuturi ale limbii literare, pătrunse din latină, franceză, italiană, dintre care o parte aparțin astăzi fondului „internațional”, pătrunse ca atare și în alte limbi europene ca polona, rusa (din rusă unele au pătruns în română la începutul

¹ Vezi, de pildă, A. Dauzat, *Histoire de la langue française*, Paris, 1930, §§ 181 – 185 (cu bibliografie).

² Vezi, de exemplu, N. N. Amosova, *Этимологические основы словарного состава современного английского языка*, Moscova, 1956, p. 104 urm., 121 urm.

³ Vezi Al. Graur, *Încercare*; idem, *Fondul principal*. Vorbind despre vocabularul limbii engleze A. Melillet arăta încă în 1914 : „À en juger par le vocabulaire, l'anglais serait un mélange de germanique et de roman ; tout au plus pourrait-on constater que le *fonds principal du vocabulaire courant* (s. m. – G. M.), pronoms personnels, noms de nombre, noms des parties du corps, noms des animaux les plus connus, verbes usuels tels que „manger” et „dormir” est germanique et non roman”. (*Le problème de la parenté des langues*, în *Ling. hist. et ling. gđn.*, I, p. 91).

⁴ Vezi, de ex., I. Jordan, *Limba rom. cont.*², p. 61 ; I. I. Russu, *Dispariția limbii și a populațiilor traco-dace*, „St. și cerc. de Ist. veche”, VIII, 1–4, 1957, p. 253–263 ; idem, *Limba traco-dacilor*, Buc., 1959, p. 119 urm.

⁵ Termenul aparține lui S. Pușcaru, LR, I, 370.

⁶ Vezi paragraful „Împrumuturile latino-române” în cartea acad. Iorgu Jordan, *Limba română contemporană*², p. 67–73.

sec. al XIX-lea), sîrbocroata, bulgara etc. În această privință, în anumite perioade au avut loc exagerări, combătute la timpul lor de scriitorii legați de popor și de oamenii de cultură progresiști.

Astăzi, în anii democrației populare, în limba literară sunt evitate în bună măsură „barbarisme” de prisos, aceasta apropiindu-se într-o mare măsură de baza ei naturală, firească, limba întregului popor, în care un loc de seamă îl ocupă și elementele slave.

Reluarea, în noile condiții de dezvoltare a lingvisticii românești, a studiului originii și istoriei diverselor straturi lexicale din limba română, ținînd seama de împrejurările cultural-istorice în care s-au făcut împrumuturile, ar constitui un mare pas înainte în lexicologia românească. O acțiune complexă de studiu în această direcție ar constitui o bază solidă pentru alcătuirea unui dicționar etimologic complet al limbii române, care să insumeze rezultatele cercetărilor etimologice din ultimele decenii și să constituie, în același timp, o operă originală¹.

Lucrarea de față reprezintă o încercare de a rezolva cu mijloacele lexicografice noi unele din problemele pe care le ridică studierea fondului lexical slav din limba română. Autorul a avut în vedere nu numai „etimologia” cuvintelor și alcătuirea unui „dictionnaire raisonné” mai mult sau mai puțin complet, ci și „funcționarea” cuvintelor respective în limba română. În acest sens, o importanță deosebită s-a dat problemei repartiției teritoriale a cuvintelor de origine slavă, în acele cazuri în care volumele apărute pînă acum ale *Atlasului lingvistic român*, precum și alte izvoare (dicționare, texte etc.), dau un material de nădejde, ce poate fi interpretat cu succes².

O astfel de studiere a „funcționării” cuvintelor poate fi în măsură să arate cât de complex și uneori contradictoriu a fost procesul includerii cuvintelor slave în limba română, să arate pe baza unui material concret că „substituția - împrumut este un caz particular al substituției în general” (L. P. Iakubinski). Cuvintele slave, din momentul intrării lor în limba română și pînă astăzi, se află în raporturi complexe cu cele latine

¹ Indicațiile etimologice sumare din recentul *Dicționar al limbii române moderne* (Ed. Acad. R.P.R., 1958) sunt departe de a rezolva problemele etimologice ale lexicului limbii române. Necesitatea unui dicționar etimologic propriu-zis, bazat pe principii solide, apare astăzi și mai evidentă.

² În această direcție lucrările trebuie să continue atât în adîncime cât și în extensiune. Despre importanța geografiei lingvistice în etimologie vezi V. Pisani, *L'Etimologia. Storia—Questioni—Metodo*, Milano, 1947, trad. rusă: *Этимология*, Moscova, 1956, p. 72 urm. (Cap. IV: „Cuvîntul în timp și spațiu. Geografia lingvistică”).

etc.; seriile sinonimice semnalate mai sus nu sunt decât un caz particular al acestor raporturi.

Problemele de semasiologie a elementelor slave, puțin studiate pînă acum, au constituit de asemenea obiectul unui capitol special din această lucrare. Ele trebuie însă aprofundate în viitor pe baza unei analize complexe a lexicului romînesc în ansamblu.

În sfîrșit, chestiunea numărului cuvintelor slave în limba romînă, precum și aceea a frecvenței lor, a fost luată aici în considerație mai mult ca o istorie a problemei. Viitorul dicționar etimologic al elementelor slave în limba romînă, pe cît posibil *complet*, sperăm că va da un răspuns mai precis în această direcție.

Numeroase aspecte ale studierii influenței slave în limba romînă n-au fost tratate în paginile acestei lucrări. Așa, de pildă, problema calculilor lingvistice din slavă, nu o dată abordată de cercetători¹, ca și aspectul fonetic al cuvintelor împrumutate n-au fost tratate aici decât tangențial.

Multe din aspectele influenței slave au fost studiate în ultimii ani de lingviști români și străini, dar unele urmează abia acum să fie reluate și aprofundate. Mai mult: trebuie avut în vedere faptul că influența limbilor slave asupra limbii romîne a continuat și după epoca celor mai vechi contacte. În Banat avem de-a face cu o influență locală a graiurilor sîrbești², în sudul țării cu o influență mai nouă bulgărească, în Maramureș, nordul Transilvaniei, Bucovina și nordul Moldovei cu influența ucraineană. În secolele trecute au pătruns în limba romînă unele cuvinte poloneze, iar limba literară a suferit o anumită influență rusă, începînd din sec. al XVIII-lea, influență care a luat forme noi în deceniile care au urmat Revoluției Socialiste din Octombrie și, în special, în anii de după eliberarea patriei noastre (1944). Aceasta este însă o problemă aparte, care a fost studiată, într-o anumită măsură, atît în lucrări mai vechi, cît și în unele lucrări apărute recent³.

¹ Vezi, printre altele, A. I. Iațimirski, *На славяно-румынских семасиологических наблюдениях*, „ИОРЯС”, 1904, t. IX, carte a 2-a, p. 257–278; Kr. Sandfeld, *Ling. balk.*, p. 85; Al. Rosetti, *Influența*, p. 45–47; I. Rizescu, *Contribuții la studiul calculul lingvistic*, Buc., 1958.

² De fapt, cîteva din cuvintele studiate aici par a fi mai degrabă de origine sîrbă, decît bulgară: *lîrnomet*, *laz*, *cîrd*, *popă* și, poate și altele, care nu se găsesc ușăzî în limba bulgară. Problema trebuie însă studiată în aprofundizare, așa cum preconizează acad. E. Petrovici, anunțând lucrarea sa consacrată elementelor de origine slavo-eroată din romînă (I.R., 1959, nr. 4, p. 60).

³ Vezi, pe lîngă lucrările lui C. Sanzewitsch, H. Brûske, D. Scheludko, Margareta C. Ștefănescu, S. Lukasik, contribuțiile noi în acest domeniu: Acad. Iorgu Jordan, *Influențe rusești asupra limbii romîne*, Buc., 1940; idem, *Limbă romînă contemporană*, p. 98 urm. (Cap. V: „Schim-

Rezultatele obținute în ultimii ani în domeniul studierii relațiilor lingvistice slavo-române, diversele lucrări consacrate unor probleme speciale, apărute în ultimul timp, dă posibilitatea să se întrevadă în viitor apariția unor lucrări de sinteză asupra influenței slave în limba română, lucrări menite să aducă concluzii noi decurgînd din interpretarea multilaterală a materialului faptic lingvistic și istoric, acumulat în decursul unui veac de studii „slavo-române”.

---

bări în vocabularul limbii române literare după 23 August 1944”); G. Mihailă, *Observații asupra influenței ruse în vocabularul limbii române contemporane*, LR, 1954, nr. 3, p. 27–35; S. V. Semciński, *Лексические заимствования из русского и украинского языков в румынском языке*. Autoreferat, Kiev, 1958; V. Vascenco, *Восточнославянские заимствования в румынском языке*. Autoreferat, Leningrad, 1958.

ДРЕВНИЕ ЮЖНОСЛАВЯНСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

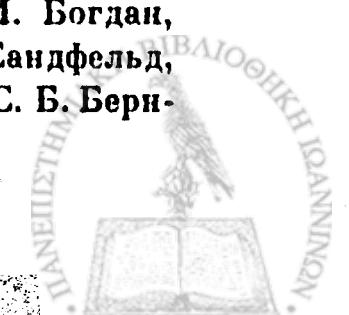
РЕЗЮМЕ

Настоящая работа имеет в своей основе кандидатскую диссертацию, защищенную автором в Московском университете им. М. В. Ломоносова в 1957 г. При подготовке текста к печати автор внес ряд изменений как в структуру работы, так и в детали, добавив, в частности, новые данные, почерпнутые из словарей и разных работ, появившихся в последнее время.

Кроме „Введения” работа содержит две основные части („Опыт классификации древних южнославянских заимствований в румынском языке” и „Лексико-семантические наблюдения”), а также два приложения („К вопросу о синонимике славянских элементов в румынском языке” и „К вопросу о составлении этимологического словаря славянских заимствований в румынском языке”). В конце книги даются библиографический указатель и указатель слов.

В этом году исполняется сто лет с начала научного изучения славянского влияния на румынский язык, положенного известной работой великого слависта Фр. Миклошича „Славянские элементы в румынском языке”, (представленной в 1860 г., напечатанной в 1861 г.). Вслед за Миклошичем изучением славяно-румынских языковых связей занимались Б. П. Хаждеу, А. Чихак, А. И. Яцимирский, П. А. Сырку, И. Богдан, Л. Милетич, Б. Цонев, О. Денсушяну, И. Барбулеску, Кр. Сандфельд, П. Скок, С. Пушкариу, Т. Капидан, А. Росетти, Э. Петрович, С. Б. Берн-

штейн, Р. А. Будагов и многие другие слависты и романисты, внесшие свой ценный вклад в изучение влияния на румынский язык.

До сих пор, однако, внимание ученых привлекала в первую очередь фонетическая сторона заимствованных слов в связи с общей проблемой определения эпохи проникновения в румынский язык заимствованных слов и славянских диалектов-источников. Обычно допускают, что древнейшие контакты романского населения карпато-дунайских областей с славянским населением болгарского типа имели место в VI—XII вв., в эпоху так называемого славяно-румынского билингвизма (Росетти).

Оставляя пока в стороне широкое обсуждение данного вопроса, для которого потребовались бы новые исторические данные, автор считает целесообразным заняться лишь одним аспектом „славяно-румынской” проблематики, а именно исследованием лексики южнославянского происхождения болгарского типа, проникшей в румынский язык изустным путем в эпоху древнейших славяно-румынских контактов (примерно с VI в. по XII в.), а также, отчасти, изучением книжных слов (по крайней мере в момент проникновения), появившихся в румынском языке в эпоху славянской культуры в румынских землях (до XVI в.).

Исходя из идей, высказанных Л. В. Щербой, Л. П. Якубинским, А. М. Селищевым и другими лингвистами, автор устанавливает принципиальное различие между заимствованиями в собственном смысле этого слова, которые появляются одновременно с принятием какой-либо вещи или понятия, и словами, не связанными с новыми предметами или понятиями, проникшими в новый язык в результате двуязычия, в целях наибольшей экспрессивности и т. п. Это явление можно легко наблюдать в изученных автором группах слов, хотя различие между двумя типами не всегда категорично; это тем более возможно, поскольку в ряде случаев трудно восстановить условия, в которых то или иное слово проникло в новый язык.

В лексико-семантическом анализе тематических групп автор использовал, в частности, данные толковых и исторических словарей румынского, болгарского, сербскохорватского языков и, в известной степени, для сравнения, словари словенского, украинского, русского, а иногда и западнославянских (польского, чешского, словацкого) языков. Как правило, наряду с примерами славянских заимствований в румынском языке, приводятся в соответствующих местах и славянские заимствования в венгерском и албанском языках (иногда и в новогреческом) с тем, чтобы показать, хотя бы частично, общность ряда славянских заимствований в трех (четырех) языках. Кроме того, автор делает попытку установить на основе „Румынского лингвистического атласа”

ареал распространения ряда слов славянского происхождения в румынском языке (насколько было возможно, автор привлек и данные арумынского). Разумеется детальное изучение материала в этом направлении — дело будущего. В ряде случаев, в особенности в семасиологической части, приводятся цитаты из румынской литературы XVI—XX вв., чтобы иллюстрировать развитие значений слов.

В ряде работ, посвященных славянским лексическим элементам румынского языка, слова были распределены по группам с тем, чтобы установить те разделы румынской лексики (и, следовательно, области материальной и духовной культуры), в которых в наибольшей мере проявилось славянское влияние (работы О. Денсушяну, А. И. Яцимирского, Б. Цонева, Т. Капидана и в особенности А. Ресетти). Однако подобные классификации лексических единиц не дают полного представления о месте, занимаемом данными словами в лексической системе румынского языка.

Большинство славянских заимствований составляют имена существительные; однако многие из них принадлежат и другим частям речи: имени прилагательному, глаголу, а также наречию, предлогу, имени числительному. Этот лексический материала (свыше 600 непроизводных слов, более или менее распространенных в современном румынском языке), распределен по группам и проанализирован в первой, более обширной, части работы. К заимствованным непроизводным словам часто прилагаются основные славянские производные (проникшие в румынский язык) или производные на почве румынского языка с тем, чтобы показать их продуктивность и семантический объем.

Ниже приводятся лексические группы, проанализированные в первой части работы:

A. Имена существительные: I. Слова, относящиеся к сельскому хозяйству (названия сельскохозяйственных орудий, средств передвижения, сельскохозяйственных угодий; термины, связанные с обработкой земли; названия сена, злаковых и термины, связанные с их обработкой, а также с обработкой льна, конопли и т.п.); II. Слова, относящиеся к материальной культуре (дом, двор, поселения; домашняя утварь, хозяйственные орудия и предметы; ремесла, торговля; питание, одежда и т.п.); III. Слова, относящиеся к растительному миру (названия культурных растений, полевых и лесных растений); IV. Слова, относящиеся к животному миру (названия домашних животных и птиц, диких животных и птиц, рыб, насекомых и т.п.); V. Слова, относящиеся к окружающей природе (ландшафту, водным пространствам, явлениям природы, погоде); VI. Слова относящиеся к человеческому телу, болезням,

народной медицине; VII. Слова, связанные с общественными отношениями людей (названия родства, названия должностей и рангов в феодальном обществе; слова, определяющие социальное положение, общественные отношения людей; слова, связанные с культурой, церковью, обычаями, народными повериями и т.п.); VIII. Слова, относящиеся к духовному, внутреннему миру человека (душевные состояния, качества; речь; абстрактные понятия и т.п.).

Б. Имена прилагательные: Слова, определяющие физические и психические свойства людей, физические признаки домашних животных и т. п.

В. Глаголы: Слова, относящиеся к труду, техническим процессам и конкретным действиям, состояниям и реакциям человеческого тела, душевным состояниям, *verba dicendi*.

Г. Другие части речи: Имя числительное, наречия, предлоги.

Детальный анализ указанных лексических групп приводит к твердому заключению о сильном славянском влиянии в лексике румынского языка, включая и такие менее доступные для проникновения чуждых элементов области словарного состава, как прилагательные, глаголы, числительные, наречия, предлоги.

Большая часть слов славянского происхождения играет важную роль как в самой лексической системе румынского языка, так и в словообразовании и в грамматике, поскольку некоторые из этих слов являются служебными частями речи.

Правильное истолкование этих фактов имеет большое принципиальное значение, предостерегая нас, с одной стороны, от недооценки славянских элементов, а с другой стороны, от рассмотрения румынского языка как „смешанного” языка. Романский в своей основе, прежде всего по своему грамматическому строю, фонетической системе и коренному латинскому лексическому фонду, румынский язык впитал в себя большое количество славянских слов, что и составляет одну из его специфических черт. В результате славянского влияния лексика румынского языка стала богаче, разнообразнее в лексико-семантическом и стилистическом отношении. Разумеется, соотношение между различными по происхождению элементами на протяжении веков было неодинаковым; ряд слов заменился другими по причинам, часто неизвестным нам в настоящее время. Историческое изучение словарного состава румынского языка на основе письменных памятников, начиная с XVI в. (а иногда и на основе данных славяно-румынских текстов XIV—XVI вв.) может принести новые уточнения в конкретных вопросах славяно-романских лексических соотношений в румынском языке.

Что касается семантики славянских элементов румынского языка, кроме цепной, но несколько устаревшей работы Л. Шанину, посвященной семасиологии румынского языка (1887), в нашем распоряжении имеются лишь отдельные указания в разных работах по славяно-румынским проблемам.

Впервые на этот вопрос обратил внимание Р. А. Будагов в статье, опубликованной в 1947 г., где подчеркивается, что необходимо „не просто констатировать наличие в румынском языке тех или иных славянских слов, но и показать пути семантического развития этих слов, дать возможную семантическую классификацию”.

Семасиологическое изучение лексики славянского происхождения в румынском языке можно разделить на две части, по крайней мере с теоретической точки зрения: 1) сравнительное изучение значений слов на широком славянском, в первую очередь, южнославянском фоне; 2) изучение семантического развития данных слов, с момента их проникновения в румынский язык, на основе старорумынских текстов, данных лингвистической географии и т.п. Несомненно, на практике два аспекта могут и должны объединяться, ибо дальнейшее семантическое развитие того или иного славянского слова на румынской почве может быть широко анализировано только путем использования разнообразного сравнительного материала из соседних славянских языков, в первую очередь южнославянских.

В изучении семантической стороны славянских заимствований румынского языка следует иметь в виду, между прочим, „славяно-романскую” синонимику, ассоциативные связи в одной и той же „сфере представления” (М. М. Покровский), отражение жизни народа, его материальной и духовной культуры в семантике слов и т.п.

Первая глава второй части работы посвящена этой проблеме и называется „Некоторые общие тенденции семантического развития древних южнославянских заимствований в румынском языке”. Здесь слова анализируются по следующим группам: 1) однозначные слова („слова-термины”), которые сохранили свое первоначальное значение (названия растений, животных, названия конкретных орудий и предметов и т.п.); 2) славянские многозначные слова: а) проникшие в румынский язык в одном только значении, б) слова многозначные в славянских языках, сохранившие в основном те же значения и в румынском языке („славяно-румынская полисемия”); 3) слова, получившие новые значения в румынском языке: а) слова, расширившие свое значение, б) слова, в своем развитии приобретшие совершенно новые значения путем „специализации” или „отклонения”.

В каждой из этих групп автор анализирует ряд примеров, делая попытку найти специфические причины и конкретные пути семантического изменения того или иного слова. Именно в этом направлении должно быть направлено внимание в будущих исследованиях: раскрыть исторические и социальные условия семантических изменений, психологические, языковые и другие причины, приведшие к этим изменениям; особое внимание при этом следует уделить „промежуточному звену” (Р. А. Будагов) в семантическом развитии слов. Таким образом центр тяжести переносится с абстрактных рассуждений к всестороннему историческому и сравнительному изучению самой семантической структуры лексики славянских языков, а также к конкретному анализу „предования” того или иного слова на почве румынского языка.

Исследование слов славянского происхождения в соотношении с исконно романскими, автохтонными словами или заимствованиями из других языков (синонимические отношения, коллизии, ассоциативные связи и т. п.) может привести к более глубокому пониманию развития румынского языка в целом.

Во второй главе автор высказывает ряд соображений относительно „численности и употребительности слов славянского происхождения в румынском языке”; при этом делается критический обзор работ, касающихся этой стороны вопроса (Я. Гинкулов, А. Чихак, Б. П. Хаждеу, С. Пушкариу, Д. Макря, А. Граур) и подчеркивается относительность данных, полученных методом статистики, примененной к лексике (нередко эта статистика делалась далеко не совершенными средствами). Во всяком случае в настоящее время твердо установлено, что древние южнославянские элементы занимают важное место в лексике румынского языка (второе после латинских элементов) и что они встречаются в большем количестве в народных говорах, чем в современном литературном языке, который значительно отличается в этом отношении от письменного языка XVI—XVIII вв.

В Приложении I высказывается ряд соображений по синонимике и даются синонимические ряды славянских слов в румынском языке. Этот вопрос может стать, между прочим, предметом особых исследований по румынской синонимике, в первую очередь словаря синонимов. В Приложении II воспроизводится с некоторыми сокращениями программная статья по вопросу этимологического словаря славянских заимствований в румынском языке, тесно связанная с проблематикой данной работы.

В „Заключении” автор указывает, что возобновление углубленного изучения происхождения и истории разных лексических пластов

румынского языка с помощью современных средств науки могло бы составить солидную основу для разработки полного этимологического словаря румынского языка.

Настоящая работа представляет попытку разрешения некоторых вопросов, выдвинутых в процессе изучения славянского лексического фонда румынского языка. Автор имел при этом в виду не только „этимологию“ слов и составление более или менее полного „*dictionnaire raisonné*“, но и „функционирование“ данных слов в румынском языке.

Результаты, полученные в последнее время в области изучения славяно-румынских языковых отношений и исследования, начатые в настоящее время лингвистами, позволяют предвидеть в будущем появление обобщающих работ по славянскому влиянию в румынском языке. Эти работы смогут принести новые выводы, вытекающие из всестороннего изучения фактического языкового и исторического материала, добывшего в течение столетия славяно-румынских исследований.

ANCIENS EMPRUNTS SLAVES MÉRIDIONAUX EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

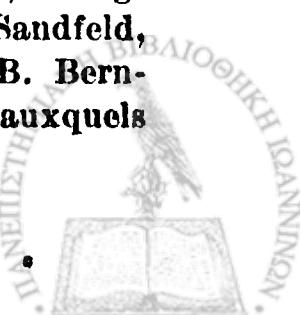
L'ouvrage repose sur la dissertation soutenue par l'auteur en 1957 à l'Université Lomonosov de Moscou, pour le titre de candidat ès sciences philologiques.

En lui donnant sa forme définitive en vue de l'impression, l'auteur y a apporté quelques modifications structurales et de détail. Il l'a notamment enrichi en y introduisant certaines données nouvelles, fournies par les dictionnaires et autres ouvrages parus récemment.

Le livre contient une *Introduction*, deux parties principales (*Grouppement des anciens emprunts slaves méridionaux en roumain* et *Remarques lexico-sémantiques*) et deux annexes (*De la synonymie des éléments slaves en roumain* et *Les problèmes de l'élaboration d'un dictionnaire étymologique des emprunts slaves en roumain*), ainsi qu'une bibliographie et un index des termes étudiés.

Il y a cent ans que l'on a commencé à étudier sur des bases scientifiques l'influence slave sur la langue roumaine ; cette étude fut inaugurée par la publication du célèbre ouvrage *Die slavischen Elemente im Rumunischen* du grand slaviste Fr. Miklosich (présenté en 1860 et paru en 1861). Après Miklosich, les relations linguistiques slavo-roumaines ont été étudiées par B. P. Hasdeu, A. de Cihac, A. I. Iacimirski, P. A. Syrku, I. Bogdan, L. Miletić, B. Conev, O. Densusianu, I. Bărbulescu, Kr. Sandfeld, P. Skok, S. Pușcariu, Th. Capidan, Al. Rosetti, E. Petrovici, S. B. Bernstein, R. A. Budagov et nombre d'autres slavistes et romanistes, auxquels

on est redevable de toute une série d'importants travaux consacrés à l'influence slave sur le roumain.

Jusqu'ici, néanmoins, l'attention des philologues s'était surtout portée sur l'aspect phonétique des termes empruntés, sous le rapport du problème général qui consistait à déterminer l'époque où s'étaient effectués ces emprunts, ainsi que les dialectes slaves qui ont prêté les termes respectifs à la langue roumaine. Il est généralement admis que les plus anciennes relations entre la population romanisée de la région carpatodanubienne et la population slave de type bulgare remontent à une époque qui va du VIe au XIIe siècle, correspondant approximativement à l'époque dite du bilinguisme slavo-roumain (Rosetti).

Sans vouloir reprendre, autour de ce problème, une discussion qui exigerait de nouvelles données historiques, l'auteur a jugé utile de s'occuper d'un seul aspect du problème slavo-roumain, à savoir l'étude du vocabulaire d'origine slave sud-orientale (bulgare), ayant pénétré dans la langue roumaine par voie orale à l'époque des plus anciens contacts roumano-slaves (VIe—XIIe siècle) ainsi que, partiellement, des mots savants, au moins à l'origine, empruntés à l'époque du slavonisme culturel (jusqu'au XVIe siècle).

Partant des idées exposées par L. V. Ščerba, L. P. Iakoubinski, A. M. Seliščev et d'autres linguistes, l'auteur établit une distinction de principe entre les emprunts proprement dits, adoptés en même temps que l'objet ou la notion qu'ils désignent, et les termes qui n'ont pas de rapport avec des notions ou objets nouveaux, étant surtout dus au bilinguisme, au besoin d'expressivité etc. C'est ce que l'on peut constater sans peine dans les groupes étudiés, sans que toutefois la différenciation des deux types soit toujours nettement marquée, d'autant plus que la reconstitution des circonstances de l'emprunt est parfois malaisée.

Pour l'analyse lexico-sémantique des groupes de mots, l'auteur a eu recours, entre autres, aux dictionnaires explicatifs et historiques des langues roumaine, bulgare et serbo-croate et, dans une moindre mesure, pour la comparaison, à ceux des langues slovène, ukrainienne et russe, ainsi que, parfois, aux dictionnaires des langues slaves occidentales (polonaise, tchèque, slovaque). De règle, l'auteur cite, à côté des mots roumains, les emprunts correspondants en hongrois, albanaise et, parfois, en néo-grec, afin de marquer l'existence de certains emprunts slaves communs aux quatre langues. Il tente en outre de déterminer, à l'aide de l'*Atlas linguistique roumain*, l'aire d'expansion de certains mots roumains d'origine slave (en tenant également compte, autant que possible, des données fournies par le macédo-roumain); néanmoins une étude détaillée de

ce problème est encore à faire. Dans certains cas — pour la partie sémasiologique surtout — l'auteur recourt à des citations de la littérature roumaine des XVIe — XXe siècles, afin d'illustrer l'évolution sémantique de certains mots.

Dans quelques ouvrages consacrés aux éléments lexicaux slaves en roumain, on avait procédé à diverses classifications de ces éléments, afin de reconnaître les compartiments du lexique roumain — et par là les domaines de la civilisation matérielle et spirituelle — le plus fortement influencés par les Slaves (O. Densusianu, A. I. Iacimirski, B. Conev, Th. Capidan et surtout Al. Rosetti) ; ces classifications sont pourtant loin de fournir une image complète de la place qu'occupent ces éléments dans le système lexical roumain.

La majeure partie des emprunts slaves sont, évidemment, des substantifs ; néanmoins, beaucoup d'entre eux appartiennent à d'autres parties du discours : adjectifs, verbes, adverbes, prépositions, numéraux. Ce matériel lexical (composé de plus de 600 mots primitifs plus ou moins répandus dans la langue actuelle) est classifié et analysé dans la première et la plus étendue partie de l'ouvrage. Pour illustrer leur productivité et leurs tendances sémantiques, les mots primitifs empruntés sont accompagnés, le plus souvent, de leurs principaux dérivés slaves (empruntés) ou roumains.

Voici les groupes lexicaux analysés dans la première partie de l'ouvrage :

A. *Substantifs* : I. mots relatifs à l'agriculture (outils agricoles, moyens de transport ; terrains agricoles, travaux de la terre ; foins, céréales, récolte et opérations qu'on leur fait subir ; travail du lin, du chanvre, etc.) ; II. mots relatifs à la civilisation matérielle (maison, cour, établissements humains ; objets domestiques, instruments et objets de ménage ; métiers, commerce, nourriture, habillement, etc.) ; III. mots relatifs au règne végétal (plantes de culture, plantes champêtres et forestières) ; IV. mots relatifs au règne animal (bêtes et oiseaux domestiques, bêtes et oiseaux sauvages, poissons, insectes, etc.) ; V. mots relatifs au milieu naturel environnant (relief, cours d'eaux, phénomènes naturels, climat) ; VI. mots relatifs au corps humain (parties du corps ; maladies, médecine populaire) ; VII. mots relatifs aux relations sociales de l'homme (degrés de parenté ; fonctions et rangs dans le régime féodal ; état social, relations sociales, culture, église, coutumes, croyances populaires, etc.) ; VIII. mots relatifs à la vie spirituelle de l'homme (états d'âme, qualités ; la parole ; notions abstraites, etc.).

B. *Adjectifs* : attributs physiques et psychiques de l'homme ; attributs physiques des animaux domestiques, etc.

C. *Verbes* : travail, processus techniques et actions concrètes ; réactions et états du corps humain, états d'âme, *verba dicendi*.

D. *Autres parties du discours* : numéraux, adverbes et prépositions.

La conclusion qui se dégage de l'analyse détaillée de ces groupes de mots est que, de toute évidence, l'influence slave a été fortement ressentie par le vocabulaire de la langue roumaine, et cela même dans des secteurs peu perméables du vocabulaire, tels que les adjectifs, les verbes, les numéraux et les prépositions. Beaucoup de mots d'origine slave jouent un rôle important, aussi bien dans le système lexical du roumain et à la formation des mots, que dans la grammaire, quelques-uns d'entre eux servant d'outils grammaticaux.

Une juste interprétation de ces éléments est d'une importance essentielle, du fait qu'elle nous évite, d'une part, de sous-évaluer les éléments slaves de la langue roumaine, et, d'autre part, de considérer celle-ci comme une langue *mixte*. Romane avant tout par sa structure grammaticale, par son système phonétique et par son fonds ancien de mots d'origine latine, la langue roumaine a absorbé un grand nombre de mots d'origine slave, qui constituent aujourd'hui l'un de ses traits spécifiques. Grâce à l'influence slave, le lexique du roumain est devenu plus riche, plus varié sous le rapport lexico-sémantique et stylistique. Il va de soi qu'au cours des âges la corrélation entre les éléments d'origines différentes n'a pas été toujours la même, certains mots en ayant remplacé d'autres pour des raisons bien souvent ignorées. L'étude historique du vocabulaire de la langue roumaine d'après les documents écrits à partir du XVIe siècle (et, parfois, d'après les données des textes slavo-roumains des XIVe—XVIe siècles), pourra fournir de nouvelles précisions sur les corrélations lexicales slavo-roumaines à l'intérieur de la langue roumaine.

En ce qui concerne la sémantique des éléments slaves en roumain, en dehors du précieux ouvrage — aujourd'hui dépassé en bonne partie — de L. Șaineanu sur la sémasiologie de la langue roumaine (1887), on ne dispose que de quelques indications fragmentaires, disséminées dans différents ouvrages consacrés aux problèmes slavo-roumains.

Le premier qui ait sérieusement attiré l'attention des linguistes sur ce point fut R. A. Boudagov qui, dans un article publié en 1947, faisait remarquer la nécessité « non seulement de constater l'existence de mots slaves en roumain, mais encore d'indiquer les voies de l'évolution sémantique de ces mots, et d'en donner, autant que possible, une classification sémantique ».

L'étude sémasiologique du lexique d'origine slave de la langue roumaine peut être divisée, au moins théoriquement, en deux parties distinctes,

comportant respectivement : 1° l'étude comparée des sens des mots sur un fonds général slave, et, notamment, slave méridional ; 2° l'étude de l'évolution sémantique des mots respectifs depuis leur pénétration dans la langue roumaine, en recourant aux vieux textes roumains, aux indications de la géographie linguistique, etc. Dans la pratique, sans doute, les deux aspects peuvent et doivent aller de pair, car l'évolution sémantique ultérieure d'un mot slave en terrain roumain ne saurait être soumise à une analyse approfondie qu'à l'aide d'un riche matériel comparatif fourni par les anciennes langues slaves et, au premier chef, par les langues slaves méridionales.

L'étude sémantique des emprunts slaves en roumain doit tenir compte, entre autres, de la synonymie « slavo-romane », des rapports d'association à l'intérieur d'une même « sphère de représentations » (M. M. Pokrovski), des aspects de la vie et de la civilisation matérielle et spirituelle du peuple, reflétés par la sémantique des mots, etc.

Dans la seconde partie de l'ouvrage, le chapitre initial, intitulé *De quelques tendances générales de l'évolution sémantique des anciens emprunts slaves méridionaux*, contient l'analyse des trois groupes de mots suivants : 1° mots monosémantiques (« mots-termes ») dont le sens n'a pas subi de changement (noms de plantes, d'animaux, d'instruments et objets matériels etc.) ; 2° mots slaves polysémantiques : a) entrés dans la langue roumaine avec un seul sens ; b) mots qui, polysémantiques dans les langues slaves respectives, ont conservé, dans leurs grandes lignes, les mêmes significations en roumain (« polysémie slavo-roumaine ») ; 3° mots ayant pris un sens différent en roumain, subdivisés en mots dont le sens s'est élargi et mots ayant revêtu un sens entièrement neuf, par « spécialisation » ou « déviation ».

L'auteur analyse, dans chaque groupe, une série d'exemples s'efforçant de surprendre les causes spécifiques et les voies concrètes de la modification sémantique de tel ou tel mot.

C'est précisément dans cette direction — détermination des conditions historiques et sociales des modifications sémantiques, de leurs causes psychologiques, linguistiques, etc. — que devra se porter à l'avenir l'attention des philologues qui s'appliqueront à déceler le « *chaînon intermédiaire* » (R. A. Boudagov) de l'évolution sémantique des mots. Le centre de gravité devra passer des considérations abstraites à l'analyse multiforme, historique et comparée, du sens des mots dans la structure sémantique même du lexique des idiomes slaves et, en même temps, à l'analyse concrète du comportement de ces mots en terrain roumain.

L'étude des mots d'origine slave en corrélation avec ceux hérités du latin ainsi qu'avec les mots autochtones ou empruntés à d'autres langues

(rapports de synonymie, collisions, associations, etc.) est de nature à mieux faire comprendre l'évolution du roumain dans son ensemble.

Dans le second chapitre, l'auteur énonce quelques *Considérations sur le nombre et la circulation des mots d'origine slave en roumain* et procède à un examen critique des ouvrages qui se sont occupés de cet aspect de la question (J. Hinkoulov, A. de Cihac, B. P. Hasdeu, S. Pușcariu, D. Macrea, Al. Graur), en soulignant la valeur toute relative des indications tirées de la statistique du vocabulaire (bien souvent établie par des méthodes imparfaites). Il est en tout cas avéré aujourd'hui que les éléments slaves méridionaux tiennent une place importante dans le lexique du roumain (la seconde, après les éléments latins) et qu'ils sont plus nombreux dans les dialectes que dans la langue littéraire moderne qui, sous ce rapport, diffère sensiblement de la langue écrite en usage du XVIe au XVIIIe siècle.

L'*Annexe I* contient plusieurs séries de synonymes des mots slaves de la langue roumaine, susceptibles de faire l'objet d'une étude particulière de synonymie roumaine et, notamment, d'un dictionnaire de synonymes. L'*Annexe II* reproduit, quelque peu résumé, l'article-programme relatif au dictionnaire étymologique des emprunts slaves en roumain, en liaison étroite avec les problèmes traités dans cet ouvrage.

Dans ses conclusions, l'auteur exprime, entre autres, l'opinion qu'une étude approfondie de l'origine et de l'histoire des différentes couches lexicales du roumain, reprise par les moyens actuels de la science, pourrait constituer une base solide pour l'élaboration d'un dictionnaire étymologique complet de la langue roumaine.

L'ouvrage s'est attaché à résoudre quelques-uns des problèmes que pose l'étude du fonds lexical slave de la langue roumaine. Ce faisant, l'auteur n'a point eu en vue seulement l'« étymologie » des mots et la composition d'un « dictionnaire raisonné » plus ou moins complet, mais aussi le « fonctionnement » des mots respectifs en roumain.

Les résultats obtenus au cours de ces dernières années dans le domaine des recherches touchant les relations linguistiques slavo-roumaines ainsi que les travaux en cours des spécialistes font entrevoir la publication prochaine d'ouvrages de synthèse consacrés à l'influence slave sur la langue roumaine, ouvrages destinés à produire des conclusions nouvelles, découlant de l'interprétation plurilatérale du matériel de faits linguistiques et historiques accumulé au cours d'un siècle d'études slavo-roumaines.

BIBLIOGRAFIE

I. DICTIONARE

1. Română (și aromână)

- CANDREA Candrea I. A., *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi (Dicționarul Encyclopedic Ilustrat „Cartea Românească”*, Partea I, București, 1931).
- CAPIDAN Capidan Th., *Elementul slav în dialectul aromân*, Buc., 1925 (Lexicul, p. 53—91).
- CIHAC de Cihac A., *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Vol. I : *Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*; vol. II : *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort s/M., 1870—1879.
- DA. DA mss Academia Română. *Dicționarul limbii române*, București, Tomul I, partea I (A—B), 1913, partea II (C), 1939; partea III, fasc. 1 (D—De), 1949; Tomul II, partea I (F—I), 1934, partea II, fasc. 1, 2, 3 (J—Lojniță), 1937, 1940, 1948; restul literelor în manuscris la Institutul de lingvistică din București.
- DALAMETRA Dalametra I., *Dicționar macedo-român*, Buc., 1906.
- CANDREA-DENSUSIANU Candrea I. A. și Densusianu O., *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, Fasc. 1—4 (A—Putea), București, 1907—1914.
- DLR Academia Republicii Populare Române. Institutul de lingvistică din București. *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
- DLRL, I—IV Academia Republicii Populare Române. *Dicționarul limbii române literare contemporane*, Vol. I—IV, București, 1955—1957.
- HASDEU, EM Hasdeu B. Petricelcu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a Românilor*, Tomul I, II, III (A—Bârbat), București, 1886, 1887, 1893.

MIHAILANU

PUSCARIU

SCRIBAN

ŞAINEANU

TIKTIN

- Heliade Rădulescu I., *Vocabular de vorbe straine în limba română*, 1847 („Opere”, Tom. II, ed. D. Popovici, Buc., 1943, p. 319–367). Hinkulov I., *Собрание славянских первообразных слов, употребляемых в языке валахо-молдавском*. (Собрание сочинений и переводов, в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке, St. Pb., 1840, p. 174–200).
- Laurianu A. T. și Massimu I. C., *Glossariu care coprinde vorbele din limba romana straine prin originea sau forma loră, cum și cele de origine indouioasa*, Buc., 1871.
- Mihăileanu St., *Dicționar macedo-român*, București, 1901.
- Miklosich Fr., *Die slavischen Elemente im Rumänischen*. Wien., 1861 (Glosar, p. 14–54).
- G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I–II, Iași, 1925.
- Pușcariu S., *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905.
- Scriban A., *Dicționarul limbii rominesti*, Iași, 1939.
- Şăineanu L., *Dicționar universal al limbii române*. Ed. VIII rev. și adăug., Craiova, f. d.
- Tiktin H., *Rumänisch-deutsches Wörterbuch. Dicționar romano-german*, Vol. I–III, Buc., 1897–1925.

2. Limbi slave

a) Dicționare etimologice generale

BERNEKER

MIKL. EW

TRAUTMANN

- Berneker E., *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, I. Band (A–L); II. Band: Lieferung 11, Heidelberg, 1908–1913 (Volumul întâi se citează fără indicarea cifrei „I”).
- Miklosich Fr., *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Viena, 1886.
- Trautmann R., *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen, 1923.

b) Slată veche și slată bisericească

LEXICON

Hwb

MIKL. Lex.

VOSTOKOV

- Československá Akademie věd. Slovanský ústav. *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicæ*, fasc. 1–3, Praha, 1958–1959.
- Sadnik L. und Aitzetmüller R., *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg, 1955.
- Miklosich Fr., *Lexicon palaeoslovenico-græco-latinum*, Viena, 1862–1865.
- Vostokov A., *Словарь церковнославянского языка*, St. Pb., 1858–1861.

c) *Bulgard*

- BERNSTEIN Bernstein S. B., *Болгарско-русский словарь*, Moscova, 1958.
- BTR Andreiev L. Š.a., *Български тълковен речник*, Sofia, 1955.
- DUVERNOIS Duvernois A., *Словарь болгарского языка по памятникам народной словесности и произведениям новейшей печати*, т. I—II, 1885—1889.
- GHEROV Gherov N., *Речник на български език с тълкувание речите на български и на руски*, т. I—V, Plovdiv, 1895—1904; *Допълнение* (T. Rancev), Plovdiv, 1908.
- MLAD. Et. Mladenov St., *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, Sofia, 1941.
- MLAD. Tâlk. Mladenov St., *Български тълковен речник с овад към народните говори*, т. I (A—К), Sofia, 1951.
- RB Българска Академия на науките. *Речник на съвременния български книжовен език*, т. I (А—К), т. II (Л—П), т. III (Р—Я), Sofia, 1955—1959.

d) *Srbocroată*

- BAKOTIĆ Bakotić L., *Речник српскохорватског књижевног језика*, Belgrad, 1936.
- BENEŠIĆ Benešić J., *Hrvatsko-poljski rječnik*, Zagreb, 1949.
- D. DANIČIĆ, *Rječnik iz књижевних старина српских*, I—III, Belgrad, 1863—1864.
- IVEK.-BROZ Ivezović F. i Broz I., *Rječnik hrvatskoga jezika*, Sv. I (A—O), II (P—Ž), Zagreb, 1901.
- KARADŽIĆ Karadžić V. St., Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима, IV издање, Belgrad, 1935.
- RJEČNIK *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Vol. I—XII (fasc. 52, pisan la cuvintul *prvorolina*), Zagreb, 1880—1937 (publicarea continuă: în 1959 a apărut fasc. 71, prima din vol. XVII).
- RISTIĆ-KANGRGA Ristić Sv. i Kangrga Jov., *Речник српскохорватского и немецкого языка*. Други део: Српскохрватски - немачки, Belgrad, 1928.
- TOLOSTOI Tolstoi I. I., *Сербско-хорватско-русский словарь*, Moscova, 1957.

e) *Slovenă*

- PLETERŠNIK Glonar J., *Slovar slovenskogo jazyka*, Ljubljana, 1936.
- Šlov.-rus. Pieteršnik M., *Slovensko-nemški slovar*, I—II, Ljubljana, 1894—1895.
- Kotnik J., *Slovensko-ruski slovar*, Ljubljana, 1950.

f) *Ucraineană*

- НВІНС. Hrincenco B. D., *Словарь української мови. Українско-русский словарь*, Державне видавництво України, 1925.
- Укр.-рос. Академія наук Української РСР. *Українсько-російський словник. Українско-русский словарь*, т. I (А—Жюри), т. II (З—Н), Kiev, 1953—1958.
- JELEN. Jelehovski E., *Малоруско - німецкий словаръ*, I—II, Lvov, 1886.

g) *Rusă*

- Акад. Слов. Академия Наук СССР. *Словарь русского языка. Т. I—IX (А—П)*, Moscova, 1950—1959.
- DAL Dal Vl., *Толковый словарь живого великорусского языка, т. I—IV*, Moscova, 1955 (retipărît după ed. 2 din 1880—1882).
- PREOBR. Preobrajenski A., *Этимологический словарь русского языка, Moscova, 1910—1914 (А—сuleяя)*. „Труды Института русского языка”, M.-L., 1949, p. 5—144 (тело—ящур); (ediții fototipice: New York, 1951; Pekin, 1956; Moscova, 1958).
- Слов. русск. яз. *Словарь русского языка*, составленный вторым отделением Академии Наук (впоследствии словарной комиссией АН СССР) St. Pb.—Leningrad, 1895 și urm. (neterminat).
- SREZN. Sreznevski I. I., *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам, Т. I—III и Дополнения*, St. Pb., 1893—1912.
- USAK. *Толковый словарь русского языка*, sub red. prof. Ušakov D. N., t. I—IV, Moscova, 1935—1940.
- VASMER Vasmer M., *Russisches etymologisches Wörterbuch*, I—III, Heidelberg, 1950—1958.

h) *Bielorusă*

- Nosovici I. I., *Словарь белорусского наречия*, St. Pb., 1870.
- Академія Навук БССР. Інстытут мовазнаўства. *Русско-белорусский словарь*, Moscova, 1953.

i) *Polonă*

- BRÜCKNER Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Cracovia, 1927 (reed. Varșovia, 1957).
- Польско-русский словарь, ed. 4, sub red. lui Rozvadovskaia M. F., Moscova, 1955.
- SLAWSKI Ślawski Fr., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, tom I (A—J), tom II: zesz. 1 (K—Kaźnodzieja), Cracovia, 1952—1956, 1958.

Słownik jaz. polsk.

Kryński A., Karłowicz J., Niedzwiedzki W., *Słownik języka polskiego*, I—VIII, Varșovia, 1900—1927 (reed. în 1953).
 Polska Akademia Nauk. *Słownik języka polskiego*, tom I (A—C), tom II (D—G). Redaktor naczelnny W. Doroszewski, Varșovia, 1958—1960.

j) Čehă și slovacă**GEBAUER
HOLUB-KOP.**

Gebauer J., *Slovník staročeský*, I—II (A—N), Praga, 1903—1916.
 Holub J.—Kopečny Fr., *Etymologický slovník jazyka českého*, Praga, 1952.

ISAČ.

Isačenko A. V., *Slovensko-ruský prekladový slovník*. Словацко-русский переводной словарь, I—II, Bratislava, 1950—1957.

MACHEK

Machek V., *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praga, 1957.

TRAVNIČEK

Příruční slovník jazyka českého. Vydává Československá Akademie věd, vol. I—IX, Praga, 1935—1957.

Travniček Fr., *Slovník jazyka českého*, ed. 4, Praga, 1952.

3. Albaneză**FJALOR**

Institut e shkencave. *Fjalor i gjuhes shqipe*, Tirana, 1954.

MEYER

Mann S. E., *An historical Albanian-English dictionary*, London, 1948.
 Meyer G., *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891.

4. Maghiară**KNIEZSA**

Hadrovicz L.-Gáldi L., *Magyar-orosz szótár*, Budapest, 1952.
 Gombocz Zoltán-Melich János, *Magyar etymológiai szótár*, I—II (A—francu), Budapest, 1914—1930 (neterm.).
 Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv fövevényiszavai*, I/1, 2, Budapest, 1955.
 Sauvageot A., *Dictionnaire général français-hongrois et hongrois-français*, 2-ème partie : *Hongrois-français*. Budapest, 1937.

5. Limbi indo-europene. Latină. Limbi românește**LOKOTSCHE**

Buck C. D., *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages. A contribution to the history of ideas*, Chicago, 1949.
 Ernout A.-Méillet A., *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, 1932 (ed. 3, t. I—II, Paris, 1951; ed. 4, t. I, 1959).
 Lokotsch K., *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927.

- MEYER-LÜBKE W., REW** *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. 3, Heidelberg, 1935.
Pokorny J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I, Berna, 1959.
- WALDE-HOFFMANN** **Walde A.-Hoffmann J. B.**, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, I—II, Heidelberg, 1938—1954.
- WALDE-POKORNY** **Walde A.-Pokorny J.**, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, Berlin—Leipzig, 1926—1932.

II. ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN

(cifrele arabe indică harta)

{ ALR I

Atlasul Lingvistic Român, publicat... de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I (ALR I) : Vol. I—II, de Sever Pop. Cluj, 1938 ; Sibiu—Leipzig, 1942.
Idem, Partea II (ALR II) : Vol. I, Suplement, de Emil Petrovici. Sibiu—Leipzig, 1940—1942.

ALRM I

Micul Atlas Lingvistic Român, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I (ALRM I) : Vol. I—II, de Sever Pop. Cluj, 1938 ; Sibiu—Leipzig, 1942.

ALRM II

Idem, Partea II (ALRM II) : Vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu—Leipzig, 1940.

ALR n I, II

Academia Republicii Populare Române. *Atlasul Lingvistic Român*, Serie nouă. Vol. I—II (Material cules de acad. Emil Petrovici în anii 1929—1938). Editura Academiei R.P.R., 1956.

ALRM n I

Academia Republicii Populare Române. *Micul Atlas Lingvistic Român*. Serie nouă. Vol. I (Material cules de acad. Emil Petrovici în anii 1929—1938). Editura Academiei R.P.R., 1956.

III. TEXTE DE LIMBĂ ROMÂNĂ

(La poezii nu se indică pagina. Unele exemple au fost luate din dicționare sau din izvoare întimplătoare).

Antologia poeziei românești de la începuturi pînă astăzi. Vol. I. ESPLA, București, 1954.

Antologie de literatură populară. Vol. I : *Poezia*. Editura Academiei R.P.R., 1953.

Basme. ESPLA, Biblioteca pentru toți, 1954.

George Coșbuc, Poezii, Vol. I—II. ESPLA [1953].

Ion Creangă, Amintiri din copilarie („Opere”), ediție îngrijită... de acad. prof. G. Călinescu, ESPLA, 1953, p. 17—80).

Ion Creangă, Povești și povestiri, ESPLA, 1954 (se indică titlul bucătăii).

Mihail Eminescu, *Poezii*, Ed. de stat, 1950.

M. Gaster, *Chrestomatie română*. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI—XIX), dialectale și populare. Cu o introducere, gramatică și un glosar romino-francez. Vol. I—II, Leipzig—București, 1891.

- HASDEU, Trei crăi** Bogdan-Petricelcu Hasdeu, *Trei crăi dela răsărit*. („Pagini alese”, ESPLA, 1943, p. 143—194).
- JARNIK-BIRSEANU** Dr. Ioan Urban Jarnik și Andrei Birceanu, *Doina și strigături din Ardeal*. Date la iveală de..., București, 1885.
- NECULCE, Let.** Ion Neculce, *Letopisul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ediție îngranjată, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan. ESPLA, 1955.
- NEGRUZZI, Lăpușneanu** Constantin Negruzzzi, *Opere alese*. I: Proză, ESPLA, 1955 (Alexandru Lăpușneanu, p. 111—136).
- ODOBESCU, Pseud.** Alexandru Odobescu, *Pseudokinegetikos* („Opere”, vol. II, ediție îngranjată de Tudor Vianu. ESPLA, 1955, p. 119—249).
- CAMIL PETRESCU, Un om** Camil Petrescu, *Un om între oameni*, vol. II. Editura Tineretului, 1954.
- RUSSO, Cint. Rom.** Alecu Russo, *Cintarea României* („Serieri” comentate de P. V. Haneș, Editura Serișul Românesc. Craiova [s.a.]).
- SADOVEANU, Nicoară Pot-coavă** Mihail Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*. Editura Tineretului, București, 1952.
- SADOVEANU, Neam řoim.** Mihail Sadoveanu, *Neamul řoimăreștilor* („Opere”, vol. 5. ESPLA, București, 1956, p. 487—713).
- Texte** Mitu Grossu, *Texte de literatură veche românească* [litografiat], Universitatea „C. I. Parhon”, Fac. de Filologie, 1955.
- TOPIRCEANU, Sisoē** G. Topirceanu, *Mișunile Sfîntului Sisoē* (în Postume, Editura „Cartea Românească”, București [1938], p. 41—79).
- URECHE, Let.** Grigore Ureche, *Letopisul Țării Moldovei*. Ediție îngranjată... de P. P. Panaiteșcu. ESPLA, 1955.

IV. LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

Reviste (abreviații)

BL	Bulletin' linguistique (București).
DR	Dacoromania (Cluj—Sibiu).
LR	Limba română (București).
RES	Revue des études slaves (Paris).
SCL	Studii și cercetări lingvistice (București).
ВЯ	Вопросы языкоизнания (Moscova).
ЖМНП	Журнал Министерства Народного Просвещения (St. Pb.).
Изв. АН СССР, ОЛЯ	Известия Академии Наук СССР, отделение литературы и языка (Moscova).
ИОРЯС	Известия отделения русского языка и словесности (Академия наук, St. Pb.).
РФВ	Русский Филологический Вестник (Varșovia).

АНМАНОВА О. С.

АНМАНОВА О. С., ВИНО-

ГРАДОВ В. В. și

ІВАНОВ В. В.

Очерки по общей и русской лексикологии, Moscova, 1957.

О некоторых вопросах и задачах описательной и сравнительно-исторической лексикологии. ВЯ, V (1956), № 3, p. 3—24.

- AVANESOV R. I. și
BERNSTEIN S. B.
- BĂRBULESU I.
BĂRBULESU I.
BĂRBULESU I.
- BĂRBULESU I.
- BĂRBULESU I.
BELETKI A. A.
- BERNSTEIN S. B.
- BERNSTEIN S. B.
- BERNSTEIN S. B.
- BERNSTEIN S. B.
- BLANĂR V.
- BOCĂNETU AL.
- BOGDAN D. P.
- BOGDAN I.
BOGDAN I.
- BOGDAN I.
- BOURCIEZ Éd., Élem.
BRÉAL M., Essai⁵
BUDAGOV R. A.
- BUDAGOV R. A.
BUDAGOV R. A.
BUDAGOV R. A.
- Лингвистическая география и структура языка. О принципах общеславянского лингвистического атласа*, Moscova, 1958.
Studii privitoare la limba și istoria Românilor, Buc., 1902.
Problemele capitale ale slavisticai la Români, Iași, 1906.
Kad su počele da ulaze u rumunski jezik najstarije njegove slavenske riječi, in *Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*, Berlin, 1908 (p. 433—448).
Curențele literare la Români în perioada slavonismului cultural, București, 1928.
Individualitatea limbii române și elementele slave vechi, Buc., 1929.
Принципы этимологических исследований (На материале греческого языка), Kiev, 1950.
Разыскания в области болгарской исторической диалектологии. Том I. Язык валашских грамот XIV—XV веков, Moscova-Leningrad, 1948.
Очерк сравнительной грамматики славянских языков (Проспект). Институт славяноведения, „Краткие сообщения”, 18, Moscova, 1956, p. 3—26.
„Румынский лингвистический атлас” (гес.), in „Бюллетень диалектологического сектора Ин-та русск. яз.”, Moscova-Leningrad, 1948, p. 93—100.
Основные задачи, методы и принципы „Сравнительной грамматики славянских языков”, „Вопросы славянского языкоznания”, fasc. 1, Moscova, 1954, p. 5—23 (ВЯ, 1954, пг. 2 p. 49—67).
Cu privire la legăturile lingvistice slavo-române, in *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 77—79.
K problemom porovnávacej lexikologie slovanských jazykov, in *Česko-slovenské přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*, Praga, 1958, p. 159—168.
Terminologia agrară în limba română. Studiu filologic-istoric-cultural. Extras din „Codrul Cosminului”, II—III (1925—1926).
Din paleografia slavo-română, in *Documente privind istoria României. Introducere*, Vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 79—168.
Însemnările studiilor slave pentru Români, Buc., 1894.
Români și Bulgarii. Raporturile culturale și politice între aceste două popoare, Buc., 1895.
Istoriografia română și problemele ei actuale (Academia Română. Discurs de recepție), Buc., 1905.
Éléments de linguistique romane, ed. 4, Paris, 1946.
Essai de sémantique. Science des significations, 5-e éd., Paris, 1921.
Славянское влияние на румынский язык, „Вестник Ленинградского Ун-та” 1947, № 12, p. 80—94.
Очерки по языкоznанию, Moscova, 1953.
Введение в науку о языке, Moscova, 1958.
О так называемом „промежуточном звене” в смысловом развитии слов, in *Сборник статей по языкоznанию. Профессору Московского университета акад. В. В. Виноградову*, Moscova, 1958, p. 73—85.

- BULANOVSKI L. A.,
Деэт.
BULANOVSKI L. A.,
Типы деэт.
BULANOVSKI L. A.,
Введ. II²
CANCEL P.
CANCEL P.
CANCEL P.
CAPIDAN TH.
CAPIDAN TH.
CERNII P. I.
COSTACHEL V., PANAITESCU P. P., CAZACU A.
DARMERETTER A.
DAUZAT A.
DENSIUSIANU O., HLR
DOMASCHKE W.
DUMKE H.
GHEORGHEV V.
GHEORGHEV V.
GRAUR AL.
GRAUR AL.
GRAUR AL.
GUIRAUD P.
HARDEU B. P.
HINKULOV I.
HINKULOV I.
HORALEK K.
- Деэтимологизация в русском языке, „Труды Института русской языка”, том I, Москва, 1949, р. 147—209.
Типы деэтимологизации в русском языке, „Вопросы славянского языкознания”, карта III, Львов—Харьков, 1953, р. 5—29.
Введение в языкознание, Часть II, изд. 2, Москва, 1954.
Terminii slavi de plug în dacico-româna, Бuc., 1921.
Despre „Rumîn” și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române, Buc., 1921.
Introducere la Filologia și lingvistica slavo-româna, Buc., 1938.
Raporturile lingvistice slavo-române. I. Influența româna asupra limbii bulgare, DR. III, р. 129—238.
Elementul slav în dialectul aromân, Buc., 1925.
Les éléments des langues slaves du sud en roumain et les éléments roumains dans les langues slaves méridionales, „Langue et littérature” (Académie Roumaine), vol. I, București, 1941, р. 199—214.
Очерк русской исторической лексикологии. Древнерусский период, Москва, 1956.
Viața feudală în Tara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII), București, 1957.
La vie des mots étudiée dans leurs significations, 5-е изд., Paris, 1895.
La géographie linguistique, Paris, 1948.
Histoire de la langue roumaine. Tome I. Les origines, Paris, 1901.
Tome II. Le seizième siècle, Paris, 1938.
Der lateinische Wortschatz des Rumänischen, „XXI—XXV Jhb. d. Inst. f. rum. Spr. zu Leipzig”, 1919, р. 65—173.
Die Terminologie des Ackerbaus im Dakoromanischen, „XIX—XX Jhb. d. Inst. f. rum. Spr. zu Leipzig”, 1913, р. 65—131.
Въпроси на българска етимология, София, 1958.
Най-старите славянски местни имена на Балканския полуостров и тяхното значение за нашия език и нашата история, „Български език”, VIII, 1958, 4—5, р. 321—324.
Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române, Ed. Acad. R.P.R., 1954.
Studii de lingvistică generală, Ed. Acad. R.P.R., 1955.
Fondul principal lexical al limbii române, București, 1957.
Взаимните влияния между две езици, в Сборник в чест на акад. А. Теодоров - Балан, София, 1955, р. 225—228.
La sémantique, Paris, 1955.
Cuvinte den bârlini. Tom III, Istoria limbii române. Partea I: Principiile de lingvistică, Buc., 1881.
Начертание правил валахо-молдавской грамматики, Ст. Пб., 1840.
Собрание сочинений и переводов в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке с присовокуплением: 1) Словаря; 2) Собрания славянских первообразных слов, употребляемых в языке Валахо-Молдавском [р. 174—200], Ст. Пб., 1840.
Uvod do studia slovanských jazyků, Praha, 1955.

- HUJER O. *Uvod do dějin jazyka českého*, ed. 3, Praga, 1946 (trad. rusă : *Введение в историю чешского языка*, Moscova, 1953).

JAKUBINSKI L. P. *Несколько замечаний о словарном заимствовании*, „*Язык и литература*”, t. I, fasc. 1—2, Leningrad, 1926, p. 1—19.

IATIMIRSKI A. I. *Книжное влияние славянского языка на румынский*, РФВ, tom L, Varșovia, 1903, p. 185—200.

IATIMIRSKI A. I. *Из славяно-румынских семасиологических наблюдений*, ИОРЯС, 1904, t. IX, cartea 2, p. 257—278.

IATIMIRSKI A. I. *Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV—XVII вв. Введение к изучению славянской письменности у румын* („*Памятники древней письменности и искусства*” CLXII): [St. Pb.], 1906.

IATIMIRSKI A. I. *Значение румынской филологии для славистики и романских изучений*, ЖМНП, XVII, 1908, nr. 9, p. 121—142.

IATIMIRSKI A. I. *Славянские заимствования в румынском языке как данные для вопроса о родине румынского народа*, „*Сборник статей, посвященных ... В. И. Ламанскому ...*”, Partea II, St. Pb., 1908, p. 792—818.

IATIMIRSKI A. I. *Румыно-славянские очерки:*

К вопросу о славянском элементе в румынском языке. Вып. I, часть I, „*Язык и этнография*”, St. Pb., 1903 (extras din ИОРЯС, t. VIII (1903), cartea 3, p. 393—414).

Новая теория о родине румынского языка и месте балканского романсства среди романских языков. Вып. II, часть I, „*Язык и этнография*”, St. Pb., 1909 (extras din ИОРЯС, t. XIII (1908), cartea 3, p. 386—409).

Судьба славянских носовых в словах, заимствованных Румынами. Вып. III, часть I, „*Язык и этнография*”. St. Pb., 1904, Din „*Сборник учеников и почитателей акад. А. И. Соболевского*”.

★

IORDAN I. *Институт языкознания — Доклады и сообщения. IX.* (Дискуссия о теории субстрата на открытом расширенном заседании Ученого Совета Ин-та языкознания АН СССР в Ленинграде. 17—19 февр. 1955 г.). Изд. АН СССР, Moscova, 1956.

IORDAN I. *Noțiunea „tipică” în limbile române*, „*Arhiva*”, XXIX (1922), nr. 2, p. 216—237.

IORDAN I. *Influența rusești asupra limbii române*, Ed. Acad. R.P.R., [Buc., 1949].

IORDAN I. *Limba română contemporană*, ed. 2, București, 1956.

IORDAN I. *Introducere în lingvistica romanică* (litogr.), București, 1957.

IVIĆ P. *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung.* Erster Band. *Allgemeines und die stokavische Dialektgruppe*, Haga, 1958. (Дијалектологија српскохорватског језика. Увод и штокавско наречје, Матица Српска, Novi Sad, 1956).

JOKL N. *Slaven und Albaner*, „*Slavia*”, XIII, 2—3, p. 281—325; 4, p. 609—645.

KIPARSKY V. *Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen*, Helsinki, 1934.

KONDRAZOV N. A. *Славянские языки*, Moscova, 1956.

- KORNFELD R. E. *Функции глагольных приставок славянского происхождения в молдавском языке* (Disertație), Moscova, 1954. Autoreferat, Moscova, 1955.
- KREPINSKÝ M. *Influence slave sur le verbe roumain*, „Slavia”, XVI (1938–1939), 1, p. 1–49; 2–3, p. 220–268; 4, p. 481–534.
- KREPINSKÝ M. *L'élément slave dans le lexique roumain*, in *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques...*, Tome IV, Paris, 1952, p. 153–162.
- LEHR-SPŁAWINSKI T. *Język polski. Pochodzenie powstanie, rozwój*, ed. 2, Varșovia, 1951 (trad. rusă: Польский язык, Moscova, 1954).
- LEKOV I. *Единство и национально своеобразие на славянските езици в техния основен речников фонд*, Sofia, 1955.
- LUHT L. I. *Роль русского языка в развитии словарного состава современного литературного молдавского языка* (Disertație), Leningrad, 1952. Autoreferat, Leningrad, 1952.
- MACHEK V. *Quelques mots slavo-germaniques*, „Slavia”, XX, 2–3 (1951), p. 200–218; XXI, 2–3 (1953), p. 252–286.
- MACHEK V. *Zásady pro kompozici etymologických slovníků slovanských jazyků*, in *Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*, Praga, 1958, p. 169–179.
- MACREA D. *Circulația cuvintelor în limba română*, Extras din „Transilvania”, an. 73, nr. 4, Sibiu, 1942.
- MACREA D. *Fizionomia lexicală a limbii române*, DR, X, partea II, p. 362–373.
- MACREA D. *Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii române*, SCL, V (1954), nr. 1–2, p. 8–18.
- MACREA D. *Despre originea și structura limbii române*, LR, III (1954), nr. 4, p. 11–30.
- MEILLET A. Et. *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, I–II, Paris, 1902–1905.
- MEILLET A. *Les dialectes indo-européens*, Paris, 1922.
- MEILLET A. *Linguistique historique et linguistique générale*. [I], Paris, 1921. Tome II, Paris, 1936.
- MEILLET A. *Le slave commun. Seconde édition revue et augmentée avec le concours de A. Vaillant*, Paris, 1934 (trad. rusă: Общеславянский язык, Moscova, 1951).
- MEILLET A. *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*. Septième édition resoudue, Paris, 1934 (trad. rusă: Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков, Moscova-Leningrad, 1938).
- MIKLOSICH FR. *Die slavischen Elemente im Rumänischen*, Viena, 1861.
- MIKLOSICH FR. *Die slavischen Elemente im Magyarischen*, Viena, 1871.
- MLETICI L. și AGURA D. D. *Дако-ромъните и тяхната славянска писменост...* (Extras din „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”, cartea IX, p. 211–319).
- MIRCEV K. *Историческа ераматика на българския език*, Sofia, 1953.
- MINDRESCU S. C. *Elemente ungurești în limba română*, București, 1892.
- MLADENOV ST. *Vestiges de la langue des Prothobulgares touraniens d'Asparuch*, RES, I (1921), 1–2, p. 38–53.

- MLADEV ST.
MLADEV ST.
MURNU G.
- NAHTIGAL R.
NANDRIS GR.
- NANDRIS GR.
- NIEDERLE L.
- NYROP KR.
- PANAITESCU P. P.
- PASCU G.
- PAUL H.
- PETROVICI E.
- PISANI V.
- PIOTROVSKI R. G.
- PIOTROVSKI R. G.
- POKROVSKI M. M.
- Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin—Leipzig, 1929.
История на българският език, Sofia, 1935.
Studiu asupra elementului grec ante-fanariot în limba română, Buc., 1894.
Slovanski jeziki, ed. 2, Ljubljana, 1952.
Les diphongues à liquides dans les éléments slaves du roumain, „Mélanges de l'École roumaine en France”, 1925, II partie, p. 1—25
Unitatea lingvistică a popoarelor slave, „Codrul Cosminului”, II—III (1925—1926), p. 583—604.
Manuel de l'antiquité slave. T. I. *L'histoire*, Paris, 1923. T. II : *La civilisation*, Paris, 1927.
Grammaire historique de la langue française, T. IV : *Sémantique*. Copenhaga, 1913.
La littérature slavo-roumaine (XVe—XVIIe siècle) et son importance pour l'histoire des littératures slaves, Praga, 1931 (Extr. din „Sborník prací I sjezdu slovanských filologů v Praze. 1929. Svazek II”).
Interprelări românești. Studii de istorie economică și socială, [Buc.], 1947.
(Al. Grecu), *Bulgaria în nordul Dunării în veacurile IX—X*, „Studii și cercetări de istorie medie”, I, 1950, p. 223—236.
Les chroniques slaves de Moldavie au XVe siècle, „Romanoslavica”, I, 1958, p. 146—168.
Urme din vremea orănduirii feudale în vocabularul limbii române, SCL, IX (1958), nr. 2, p. 159—173.
Sufișele românești, Buc., 1916.
Prinzipien der Sprachgeschichte, 4. Auflage, Halle, 1909.
Note slavo-române. I. DR, X, partea I, p. 26—38; II. DR, X, partea II, p. 335—352; III. DR, XI, p. 185—193.
Daco-slava, DR, X, partea II, p. 233—277.
Continuitatea daco-română și Slavii, Extr. din „Transilvania”, Anul 73, nr. 11, Sibiu, 1942.
Simbioza româno-slavă în Transilvania, Extr. din „Transilvania”, nr. 73, p. 149—156.
Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain. III. Extr. din „Balcania”, VIII, Buc., 1945, p. 228—235.
Învățărula lui I. V. Stalin cu privire la știința limbii și sarcinile lingviștilor din Republica Populară Română, în *Problemele științelor sociale în dezbaterea Academiei R.P.R. (21—25 martie 1951)*. Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 77—107.
L'etimologia. Storia—Questioni—Metodo, Milano, 1947 (trad. rusă : Этимология. История — Проблемы — Метод, Moscova, 1956).
Славянские элементы в румынском языке, „Вестник Ленингр. ун-та”, 1951, № 1, p. 134—152.
Славяно-молдавские языковые отношения и вопросы национальной специфики молдавского языка, in *Вопросы молдавского языкознания*, Moscova, 1953, p. 135—149.
Семасиологические исследования в области древних языков, Moscova, 1895.

- POPOVIĆ I. *Историја српскохрватског језика*. Матица Српска, Novi Sad, 1955. (Мај аles сар. II: *Лингвистички супстрати на Балкану, у Панонији и у Дакији*; сар. IV: *Јужни Словени у Италији, Аустрији, Маџарској, Румунији, Грчкој и Албанији*).
- POTEBNIA A. A. *К. истории зеуков русского языка*. III. Этимологические и другие заметки. (Extras din „Р.Ф.В.”, 1880), Varșovia, 1881.
- PUSCARIU S. *Études de linguistique roumaine*, Cluj—Buc., 1937.
- PUSCARIU S. *Limba română*. Vol. I, *Privire generală*, Buc., 1940.
- REICHENKRON G. *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik*, „Zeltschrift für slavische Philologie”, Bd. XVII, H. 1 (1940), p. 143—168.
- ROSETTI AL. *Slavo-românica*. BL, VII, p. 117—120; VIII, p. 159—163; IX, p. 95—97; X, p. 122—125; XI, p. 56—72; XIII, p. 139; XIV, p. 114—116; XV, p. 103—105 (v. *Mél. ling.*, p. 301—341); SCL, I (1950), fasc. 1, p. 88—90!
- ROSETTI AL., ILR *Istoria limbii române*. I. *Limba latină*. Ed. 2 rev. și adăug., Buc., 1940. (ed. 3 rev. și adăug. Buc., 1960).
- ROSETTI AL., ILR *II. Limbile balcanice*. Ed. 2, rev. și adăug., Buc., 1943.
- ROSETTI AL., ILR *III. Limbile slave meridionale*, Buc., 1940.
- ROSETTI AL., ILR *IV. Româna comună*, Buc., 1941.
- ROSETTI AL., Influența *V. Din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XVII-lea*, Buc., 1946.
- ROSETTI AL., LR XIII—XVI *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române (Sec. VI—XII)*. Ed. Acad. R.P.R. [Buc., 1954].
- ROSETTI AL., Mél. *Limba română în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, Ed. Acad. R.P.R., 1956.
- SANDFELD KR. *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga—București, 1947.
- SANDFELD JENSEN KR. *Die nichtlateinischen Bestandteile im Rumänischen*, in *Grundriss der romanischen Philologie*, Hgg. von Gustav Gröber. I. Band. Zweite verbesserte und vermehrte Auflage, Strassburg, 1904—1906, p. 524—534.
- SEIDEL E. *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930.
- SELISCEV A. M. *Elemente sintactice slave în limba română*, Ed. Acad. R.P.R., 1958.
- SELISCEV A. M. *Славянское население в Албании*, Sofia, 1931.
- SERGHIEVSKI M. V. *Старославянский язык*, I—II, Moscova, 1951—1952.
- SERGHIEVSKI M. V. *Введение в романское языкознание*, Moscova, 1952.
- SIRCU P. A. *Молдаво-славянские этюды*, Moscova, 1959.
- SIMIONEACU E. *Значение румыноведения для славянской науки*, ЖМ НП, 1884, VIII, p. 234—247.
- SKOK P. *Accentul în cuvintele vechi slave din limba română*, Iași, 1913.
- SKOK P. *Slave et roumain*, RES, III (1923), 1—2, p. 59—77.
- SKOK P. *Des rapports linguistiques slavo-roumains*, „*Slavia*”, I, 4, p. 485—494; III, 1, p. 114—121; IV, 1, p. 128—138; 2, p. 325—346; VI, 1, p. 120—129; 4, p. 758—766; VIII, 3, p. 605—628; 4, p. 774—790.
- SKOK P. *Osnovi romanske lingvistike*, I—III, Zagreb, 1940 (vol. I, p. 91 urm.: scurta schită a influenței limbilor slave meridionale asupra limbii române).
- SKOK P. *Leksičkologiske studije*, Zagreb, 1948 (Extr. din „Rad”, tom. 272).

SŁAWSKI FR.

Принципи за съставяне на етимологичен речник на славянски език, in *Езиковедски изследвания в чест на акад. Стефан Младенов*, Sofia, 1957, p. 263—271.

SŁAVSKI FR.

Uwagi o badaniach etymologicznych nad słownictwem słowiańskim, in *Z polskich studiów slawistycznych*, I, Varšovia, 1958, p. 99—107. *Румыны среди славянских народов*, Petrograd, 1917 (Extras din „Отчеты о деятельности Ак. Наук... за 1916 г.”).

SOBOLEVSKI A. I.

[rec.] „*Die slavischen Elemente im Rumunischen*. Von F. Miklosich, Wien, 1861”, ИОРЯС, том. X, fasc. II, col. 163—151.

Încercare asupra semasiologiei limbei române, Buc., 1887.

Istoria filologiei române, A doua ediție, Buc., 1895.

Influența orientală asupra limbii și culturii române, vol. I, II (partea 1—2), București, 1900.

ŞÄINEANU L.

Sur la notion de mélange de langues, „*Яфетический сборник*”, IV, 1925. Leningrad, 1926, p. 1—19.

ŞÄINEANU L.

Опыт общей теории лексикографии, Изв. АН СССР, ОЛЯ, 1940, № 3, p. 89—117.

ŞÄINEANU L.

Problemele vocabularului român comun, Iași, 1934.

ŞIADBEE I.

Lexicografia română și istoria cuvintelor, LR, 1957, nr. 6, p. 14—30.

ŞIADBEE I.

Романские языки юго-восточной Европы и национальный язык Молдавской ССР, in *Вопросы молдавского языкознания*, Moscova, 1953, p. 73—120.

ŞIADMAROV V. F.

Die slavischen Völker und Sprachen (Eine Einführung in die Slavistik), Leipzig, 1948.

TRAUTMANN R.

Восточнославянские племена, Moscova, 1953.

TRETIAKOV P. N.

Принципы построения этимологических словарей славянских языков, ВЯ, 1957, № 5, p. 58—72.

TRUBACIOV O. N.

Езиковни взаимности между българи и румъни, in *История на български език*, т. II, Sofia, 1934, p. 3—151 (апарут в 1921).

TONEV B.

The principles of semantics, Glasgow, 1951.

ULLMANN S.

Précis de sémantique française, Berna, 1952.

ULLMANN S.

Les noms de la neige en roumain, „*Orbis*”, II, 2, 1953, p. 346—351.

UNBEGAUN B. O.

Grammaire comparée des langues slaves, t. I: *Phonétique*, t. II (p. 1—2); *Morphologie (Flexion nominale, Flexion pronominale)*, Lyon—Paris, 1950—1958.

VAILLANT A.

Manuel du vieux slave, I, Paris, 1948.

VAILLANT A.

Problèmes étymologiques, RES, XXXIV, 1957, 1—2, p. 136—143.

VASMER M.

Die Slaven in Griechenland, Berlin, 1941.

VENDRYES J.

Le langage. Introduction linguistique à l'histoire, Paris, 1921.

VINOGRAĐOV V. V.

Основные типы лексических значений, ВЯ, II, 1953, № 5, p. 3—21.

VINOGRAĐOV V. V.

Из истории лексикологии. „Доклады и сообщения Института языкоznания АН СССР”, X, 1956.

*

Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков, Изд. АН СССР, Moscova, 1956 (mai ales, cap. VI: V. I. Abaev, *O принципах этимологического исследования*, p. 286—307).

★

Вопросы советской науки. Вопросы лексикологии, семасиологии и теории лексикографии, de un colectiv de specialiști, sub conducerea lui S. G. Barhudarov, Ed. Acad. de Științe, U.R.S.S., 1957.

★

van WIJK N.

О некоторых актуальных задачах современного советского языкоznания, (передовая), ВЯ, V (1956), № 4, p. 3—13.

WITTOCH ZD.

Les langues slaves : de l'unité à la pluralité, 2e édition, corrigée, Haga, 1956 (Ediția întâia : „Le monde slave”, Paris, 1937).

ZVEGHINTEV V. A.

Les termes roumains d'origine slave relatifs à la nourriture, „Rōmanoslavica”, nr. 1, an. I, Praga, 1948, p. 63—89.

Семасиология, Moscova, 1957.

INDICE DE CUVINTE

Aléva 212
altită 65

Ba 216
bábă 125, 228
basm 151
bástină 143
bálárás 72
bejénle 141
belciúg 49
bell 195
bezmétic 94
béznă 107, 243
bicí 50
bívó 77
bílie 72
bírlóg 88
bírnă 40
blagosloví 146
blánă 88
blid 42
boálă 119
bob 68, 232
bogát 187
bógdaprásti 146
bolér 133
bold 50
bolnáv 119
boreásă 134
boz 72
brániște 28
brázdă 26, 231
breaz 179
bríci 44
brod 57
búche 147

bujór 71
buruiánă 72

Castravéte 69
cazánie 146
cázna 143
cáf 206
cálfi 196
cálín 74
cálúgár 146
cápítă 32
căuáci, covaci 56
ceas 108
cerneálă 148
cerní 195
cétină 75
chiscă 116
chíselită 61, 231
chíștă 82
cínste 159, 229
ciolán 118
cléadă, clúrdă 81
cítí 148
cítov 174
clúdă 157
cili 33
círcă 118
círciumă 58
círd 81
círmă 57
cím 177
círpă 65
círstéi 90
círtită 87
clácă 142
cláie 31

clădi 196
clăfă 196, 230
clean 92
clei 53
cléște 45
clín 65
clipf 202
clonț 86
clópot 146
clóșcă 85
coájă 76
coásă 23
cóbe 150
cobifă 25
cobilită 49
coceán 70
cócincă 40
cocóz 85
cojóc 64
colác 60
cónic 103, 231
copálc 44
cópcă 57
copítă 82
cori 119
corábie 57
cormán 21
coromísiă 49
cosită 115
cosór 23
cos 49
cósniță 49
cotét 40
cováll 56
crac 118
cráca 118

ΕΛΛΗΝΙΣΤΗΜΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

- erai 132
 erap 91
 creángă 74
 crémene 99
 crívină 100
 crícní 209
 cring 101
 croí 196
 crug 101
 cújniťă 56
 cupéł 58
 cúrcă 86
- Da 215
 dájdie 142
 dáltă 46
 dánie 142
 dar 142
 deal 102, 227.
 délniťă 26
 deseátină 142
 desluší 209
 destóinic 183
 dihánie 87
 dihór 87
 díră 55
 dirjá, dirjálă 23
 dírstă, drístă 35
 dírz 184
 dobíndi 197
 doborí 198
 dobitóc 80
 dodoloáie 150
 dovedí 197
 drag 181
 drob 54
 drójdie 61
 drópie 90
 duh 145
 dumbrávă 101
 dúngă 55
- Fálă 158
- Gádină 87
 gard 38
 ghilí, bilí 195
- gíngav 177
 gínj 50
 gínsác 86
 gírbă 117
 gírbov 117
 gírlă 97, 227
 gíscă, 86
 git 116
 gitléj 117
 glagóle 148
 glas 164
 glávă 148
 gléznă 118
 gloábă 142
 gloátă 143
 glúmă 167
 godác, godín, godinác 79
 gol 178, 229
 golúmb 89
 goní 199
 gospodár 136
 gospodínă 136
 grajd 39
 grániťă 143
 grábí 199, 245
 grádínă 39
 grádište 41
 grái 208
 grámádă 54
 greábän 82
 gréblă 23
 greší 206
 gríjă 154
 grind 98
 gríndă 40
 grindéi 21
 griv 179
 groáză 156
 grozáv 156
 gúster 87
- Haină 63
 haméi 71
 hírzób, vírzób 49
 hóră 149
 hram 146
 hránă 59
- hrean 69
 hulúb 89
- Iad 145
 iáloviťă 78
 iaz 97
 icoánă 146
 fcre 92
 iésle 40
 jézer 96
 iglítă 44
 iscusít 184
 ispití 206
 isprávă 200
 iubí 206
 iúte 212
 iví 199
 izbí 197
 izbindí 197
 izbutí 197
 izgoní 199
 izláz 28
 izmeánă 64
 izvór 96
- Ľimbläciu 23
 Ľimbläti 194
 Ľimpletí 195
 Ľimpotrvă 217
 Ľinvrtí 197
- Jálbă, jálobă 143
 jále 156
 jar 53
 járátec 54
 jértfă 146
 jir 76
 jitár 137
 jivínă 87
 jupán 132
 jupín 132
- Lácom 186
 lápoviťă 104
 láviťă 38
 laz 26
 lástún 90
 leac 120
 lébădă 90

- lélé 126
 lénec 162
 letopisét 148
 lípí 195, 230
 lívádă 39
 lóbodă 71
 logódnă 151
 lopátă 51
 loví 197, 235
 lúncă 100

 Mac 69
 málcă 124
 máštehă, mášteră 125, 231
 málčă 94
 málín 74
 méliňă 33
 miérčă 58
 mijí 202
 miflă 155
 mifnge 53
 míndru 180, 243
 míršav 186, 232
 mláčă 100
 mládă 74
 mláština 100
 mládiňă 74
 moáste 145
 mocrlă 100
 mólie 94
 molitvă 146
 mórcov 68
 movslă, moghislă 102
 mreájă 92
 mucenic 145
 munčă 191

 Nánă 126
 nádéjde 159
 nádúf 106
 náméte 104, 240
 námól 90
 nápastă 170
 nápádi 199
 náprásnile 188
 nárav 161
 náváli 199
 návod 92

 ne- 216
 nevástă 122, 228
 nevóle 163, 229
 nicoválă 46
 nimerf 197
 nisip, násip 99, 242
 nojſtă 67
 noróc 169
 noród 144

 Obádă 25
 obláľă 67
 obicél 152
 obídă 157
 obídul 157
 obloži 196
 obór 38
 oborí 198
 obosi 202, 246
 obráz 112
 óbste 143
 oeári 209
 ócina 143
 ocóľ 38
 odájdil 146
 odihni 202
 odór 146
 ogheál 67
 oglindă 198
 ogór 26
 ográdă 38
 ólše 24
 ojlină 62
 omát 104, 240
 omorí 200
 opári 196
 opíncă 67
 opleán 25
 oprí 198
 ósle 24
 ostensă 202, 247
 óstrov 98
 otávă 28
 otrávă 120
 otreápă 66
 oťel 56
 oťet 62
 ovás 28

 Pácoste 170
 pádină 102
 pag 178
 páguďă 170
 pájíšte 101
 páliňă 50
 paparúdă 150
 pánájen 93, 242
 pází 198
 pecéte 148
 pelin 71
 pérle 44
 pérnă, pérină 44
 pestriň 188
 péšteră 102
 píšă 46
 pínten 82
 pir 71
 pisánte 148
 pívníčă 37
 píle 138
 píndár 137
 píndi 198
 pítleáz 39
 píroágă, pírlög 28
 plátă 58
 plaz 21
 pláván, plávál, plávíť, 178
 pleátă 116
 pleávă 32
 plešuv 177
 pliví 194
 plocón, poclón 151
 plóscă 43
 plug 18
 plútă 57
 poálă 64
 pocăf 206
 pod 37
 podbécál 73
 podgórie 27
 pódină 40
 podmól 99
 podoábă 146
 postă 206, 236
 pogón 27
 pogonici 137
 polánă 101

- pojár 54, 119
 pole 138
 pôliňa 38
 pológ 31, 226
 pomána 146
 ponór 102
 ponós 167
 pôpä 146
 poréclä 167
 poróinic 150
 poruncí 209
 post 146
 postátä 27
 postáv 35
 potcoává 52
 potécä 103
 poting 21
 potóp 104
 potopí 195
 potrivä 217
 povéste 150
 praf 99
 prag 36
 prápor 146
 prástie 140
 právila 148
 práznic 146
 prájí 196
 prápästie 102
 prápädi 200
 präsi 194, 234
 präši 194, 227
 präválí 199
 prea 212
 précista 145
 precupéť 58
 predoslövie 148
 prépeliňa 90
 pricinä 168
 priéten 182
 prigoni 199
 prií 198
 priléj 168
 priméjdie 170
 primeni 198
 primí 199
 prinós 146
 pripás 79
 prisáčä 94
 pristól 146
 pritoci 195
 propoväduí 146
 proróc 145
 prost 185
 proťáp 24
 prund 98
 puf 86
 pustie 102
 puzdérii 33
 Rac 92
 rai 145
 rána 120
 ráritä, ráliňa 21
 rasol 62
 rázna 215
 ráchitä 73
 räení 209
 rásad 70
 rásadniňa 70
 rásadí 70
 rásdrof 196
 räspändi 199
 räspäntie 103
 räsplätä 58
 räzbói (1) 140
 räzbói (2) (de ťesut) 34
 rázmeriňa 141
 rázór 27
 risipí, räsipli 199
 rind 55
 ris (1) 86
 rívni 207
 rob 137
 rod 129
 rogojinä 73
 rogóz 72
 roi 95
 rovinä 100
 rúdä 130
 rúsfä 63
 rúmen 174
 Sábie 139
 sad 69
 sánie 25
 sádf 69
 särác 187
 sávirsí 200
 sbórníc 148
 schilav 177
 scibrí 207
 scoábä 41
 seoc 56
 scóicä 92
 scopí 194
 scovárdä 60, 242
 scump 182
 scund 174
 selište 41
 sfádä 166
 sfat 166
 sfert 59
 sfif 207
 sfint 145
 sfirsí 200
 sfrédel 46
 silä 163
 sireáp 179
 sitä 42
 slab 174
 slátinä 96
 släninä 62
 sloátä 105
 slóbod 187
 sloi 98
 slóvä 147
 slúgä 136
 slújbä 136, 146
 sluji 136
 slújnic -ä 137
 smerenie 146
 smintinä 61
 smoálä 56
 snap 31
 soból 87
 sol 134
 sólniňä 43
 soroc 110
 spiňä 25
 spor 170
 sporí — sporoväf 209
 stáreť 146
 stároste 135

stávila 56
 stăpin 135
 steag 139
 stică 53
 stílp 40
 stínjen 59
 stog 31
 strájă 139
 stránă 146
 strásnic 188
 strădánie 146
 strcăsină 37
 stréche 93
 strung, strug 55
 sucálă 34
 sucí 194
 súliță 140
 sútă 211
 suvélca 34

 Šípcă 41
 šporl 82
 štěvie 71
 štir 71
 štirb 177
 štiubél 95
 štiúčă 92

 Tálcă 124
 tálňă 146
 tările 33
 teglici 24
 teleágă 24
 témnită 143
 téslă 45
 tigvă 69
 tlnă 99
 tisă, tis 73
 tllc 148
 timp 188
 tinjálă 24
 tinji 207
 třg 58
 třn 51

třnáčop 46
 třnometá, třnomét 32
 třtličă 86
 tocí 195
 topí 195, 230
 tópliťă 96
 topór 45
 toporíšte 45
 tráš 205
 treaz 184
 trebuš 200
 tréstie 73
 tretin 78
 trintor 95
 trojtă 146
 tróscot 72
 trudí 193, 230
 trup 112

 Teápán 188
 ţeávă, ţevie 35, 50
 ţélină 27
 ţesálă, česálă 52

 Ucenie 148
 útcă 121
 uléi 95
 úliță 41
 úndiță 92

 Vádră 43
 val (1) 97
 var 56
 văzdúh 105
 veac 109
 vecérnic 146
 verigă 49
 vésel 180
 véste 165
 véveriță 87
 vídră 87
 vífor 105
 vină 168

 viteáz 138
 vírcolác 149
 vírf 103
 vírstă 110
 vírșă 92
 vŕtej 105
 virténiță 34
 vŕtóp, hírtóp 102
 vísľă 57
 vladică 146
 vóie 162, 229
 voievód 131
 voinic 138, 232
 vrábie 89
 vrací 120
 vraf 54
 vrájă 150
 vrájbă 166
 vrábete 89
 vreasc 75
 vrédnic 184
 vrej 71
 vréme 108, 228
 vrístă 110
 'vulva' 119

ju

Zadár 215
 zárc 106
 zábavă 170
 zábránic 64
 zădúf 106
 zămisli 146
 zăpádă 104, 238
 zăvói 100
 zăvór 36
 zdrávän 173
 zdreánță 66
 zdrobí 199
 zid 36
 zimbă 201
 zmeu 149
 zori 106
 zvon 165

LISTA HĂRȚILOR

1. Ogor	}	p. 19—20
2. A face ogor		
3. Grăz		
4. Plaz		
5. Răriță.		
6. Răspândirea verbului <i>a imbălați față de a treiera</i>	}	p. 29—30
7. Sinonimie și polisemie: <i>clăie, căpișă</i>		
8. Sinonimie și polisemie: <i>clăie, stog, căpișă</i>		
9. Diverse forme ale cuvintului <i>strung</i> .		
10. Delta fierarului	}	p. 47—48
11. Război (de țesut)		
12. Diverse forme ale cuvintului <i>fesală</i>		
13. Cirendă (de vacă)		
14. (Pămînt) nisipos		
15. Cotețul găinilor	}	p. 83—84
16. Cocină		
17. Zăpadă, omăt, nea		
18. Față — obraz		
19. Rană		
20. Unde se zice lele	}	p. 113—114
21. Slab		
22. Răspândirea adjecțivului, <i>ples, pleșuv față de chel, chelbos</i>		
23. Bolnav		
24. Sunt obosit		
25. (Doi tineri) se iubesc	}	p. 203—204
26. Da		
	}	p. 213—214

BIBLIOTECĂ NAȚIONALĂ
ROMÂNĂ

CUPRINSUL

	PAG.
<i>Cuvinti înainte</i>	5
<i>Introducere</i>	7

PARTEA I

INCERCARE DE CLASIFICARE A IMPRUMUTURILOR VECHI SUD-SLAVE IN LIMBA ROMINA

A. SUBSTANTIVE

I. Cuvinte referitoare la agricultură	18
1. Uinelte agricole. Mijloace de transport	18
2. Terenuri agricole. Prelucrarea pământului	26
3. Fin, cereale ; strîngerea și prelucrarea lor	28
4. Prelucrarea inuiului, cîneplii. Fabricarea pinzei, postavului	33
II. Cuvinte referitoare la cultura materială. Casa și curtea sărdnească. Așezări omenești	36
5. Casa, curtea ; construcții gospodărești, materiale de construcție ; așezări omenești	36
6. Obiecte casnice	42
7. Instrumente și obiecte de gospodărie ; diverse obiecte concrete	44
8. Meseril, industrie etc.	55
9. Transporturi pe apă	56
10. Comerț, măsuri	57
11. Hrană	59
12. Îmbrăcăminte, încălțăminte	62
III. Cuvinte referitoare la regnul vegetal	68
13. Plante cultivate	68
14. Plante de cîmp și de pădure	71
15. Copaci, arbuști	73
IV. Cuvinte referitoare la regnul animal	77
16. Animale domestiice	77
17. Păsări domestiice	85

	Pag.
18. Animale sălbaticice	86
19. Păsări sălbaticice	89
20. Pești, pescuit	91
21. Cîteva nume de insecte	93
22. Albinărit	94
V. Cuvinte referitoare la natura înconjurătoare	96
23. Relief, ape	96
24. Fenomene ale naturii	103
25. Timpul	107
VI. Cuvinte referitoare la corpul omenesc; boli, medicină populară	111
26. Corpul omenesc	111
27. Boli, medicină populară	119
VII. Cuvinte referitoare la relațiile sociale ale oamenilor	120
28. Nume de rudenie și termeni de adresare	120
29. Din terminologia social-politică. Nume de funcții și ranguri în ordinului feudală	130
30. Starea socială, profesii etc.	135
31. Din terminologia militară	138
32. Relațiile feudale, organizația de stat, societatea	141
33. Din terminologia bisericăscă	145
34. Cuvinte referitoare la carte, scriere, cultură	147
35. Obiceiuri, credințe populare, folclor	148
VIII. Cuvinte referitoare la viața interioară, spirituală a omului	152
36. Stări sufletești, calități, stări ale voinței	154
37. Vorbire, sunete	164
38. Cuvinte abstrakte exprimând cauzalitate, circumstanțe etc.	167

B. ADJECTIVE

39. Însușiri fizice ale oamenilor (și, în general, ale ființelor și lucrurilor)	173
40. Însușiri fizice ale animalelor domestice	178
41. Însușiri psihice ale omului (calități și defecte)	179
42. Determinări ale omului din punct de vedere social	187
43. Diverse însușiri concrete sau abstracte ale obiectelor în general	188

C. VERBE

44. Munca, procese tehnice și de producție	190
45. Diverse acțiuni concrete	196
46. Reacții și stări ale corpului omenesc	201
47. Stări sufletești	205
48. Verba dicendi	207

D. ALTE PĂRȚI DE VORBIRE

49. Numeralul	211
50. Adverbe și prepoziții	212

PARTEA A II-a

OBSERVAȚII LEXICO-SEMANTICE

	Pag.
I. Unele tendințe generale ale evoluției semantice a imprumuturilor vechi sud-slave în limba română	219
1. Cuvinte monosemantice care și-au păstrat sensul	224
2. Cuvinte slave polisemantice	225
3. Cuvinte cu sensuri noi în limba română	230
II. Despre numărul și „circulația” cuvintelor de origine slavă în limba română	248
Anexa I. Cu privire la sinonimia elementelor slave în limba română	255
Anexa II. Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al imprumuturilor slave în limba română	262
<i>Incheiere . . . . .</i>	274
<i>Резюме: Древние южнославянские заимствования в румынском языке . . . . .</i>	279
<i>Résumé: anciens emprunts slaves méridionaux en roumain . . . . .</i>	287
<i>Bibliografie . . . . .</i>	293
<i>Indice de cuvinte . . . . .</i>	309
<i>Lista hărților . . . . .</i>	315

**Redactor de carte : Stella Cismăș
Tehnoredactor : Petru Brumă**

**Dat la culcs : 26.03.1960. Bun de tipar : 27.08.1960. Tiraj : 750 ex.
Hrăie semivelină 65 g/m². Format : 16/70×100. Coli editoriale :
21/61. Coli de tipar : 20. 0536/1960. Indicele de clasificare pentru
bibliotecile mari : 459-316.3. Indicele de clasificare pentru bibliotecile
mici : 4 R-3.**

**Tiparul executat sub c-da nr. 1492 la Intreprinderea Poligrafică
nr. 2, str. Brezoianu nr. 23-25, Bucureşti - R.P.R.**

ERATĂ

Pag.	rindul	în loc de :	se va citi :	după vina :
21	17 de sus	372	361	autorului
61	3 de sus	Vasmer, I 640	Vasmer, II 640	"
202	6 de jos	h. 26	h. 24	"
215	4 de jos	h. 24	h. 26	"
251	8 de jos	R. G. Plotrovski	L. A. Novac și R. G. Plotrovski	"

C. 1492 - G. Mihaila, Împrumuturi vechi moldovenești în limba română